T.C.

DÜZCE ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE DİVANIHÜMAYUN TİP VE KİŞİLİKLERİ

DOKTORA TEZİ

Merve MENTEŞE

Düzce

Aralık, 2021

T.C.

DÜZCE ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE DİVANIHÜMAYUN TİP VE KİŞİLİKLERİ

DOKTORA TEZİ

Merve MENTEŞE

Danışman: Prof. Dr. Metin AKKUŞ

Düzce

Aralık, 2021

JÜRİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Bu çalışma jürimiz tarafından .....Anabilim Dalında oy birliği / oy çokluğu ile YÜKSEK LİSANS TEZİ / DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan ..... (İmza)

Akademik Unvanı, Adı-Soyadı

Üye.....(İmza)

Akademik Unvanı, Adı-Soyadı

Üye.....(İmza)

Akademik Unvanı, Adı-Soyadı

Üye.....(İmza)

Akademik Unvanı, Adı-Soyadı

Üye.....(İmza)

Akademik Unvanı, Adı-Soyadı

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../../20..

(İmza Yeri)

Akademik Unvanı, Adı-Soyadı

Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite ya da başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını onurumla doğrularım.

Merve MENTEŞE

ÖN SÖZ

13. yüzyıl sonlarından 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar varlığını sürdürmüş olan Klasik Türk şiiri, bu uzun sürecin neticesi olarak beslendiği kaynaklar bakımından oldukça zengindir. Din, tarih, kıssalar, mucizeler, efsane ve menkıbeler, sosyal ve kültürel hayat, masal, destan, fantastik ve mitolojik unsurlar, mucizeler, dinî ilimler, Kur'an-ı Kerim vb. çeşitli kaynaklar Klasik Türk şiirinin zenginleşmesine katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla sosyal bir varlık olması yönüyle insana ve onun hayatla olan etkileşimine dair hemen her şey Klasik Türk şiirinin bünyesinde yer edinmiştir. Öyleyse bu noktada denilebilir ki, Klasik Türk şiirinin temel kaynaklarından biri de insan ve onunla ilgili görünüşlerdir.

İnsan, Klasik Türk şiirinde karşımıza daha çok gerçek hayattakinden farklı olarak idealleştirilmiş yönüyle çıkmaktadır. Klasik edebiyat şairi dünya algısını, görüşünü ve hayal dünyasını dile getirdiği şiirlerinde insan unsurunu, okuyucuya iletmek istediği mesajlar yoluyla adeta idealleştirerek kullanmıştır. Şairin, insanı metin içinde kurgulamak sûretiyle sunduğu bu şekiller *tip* ve *kişilik/şahsiyet* adını almıştır. Tipler, gerçek hayatta var olan kişilerin idealleştirilmiş yönleriyle kurgulanmış sembolleridir. Kişilikler ise, gerçek hayatta var olmuş, belli bir tarihte belli bir coğrafyada yaşamış kişilerdir. Tipler kendi içinde *tahayyülî/tasavvurî* ve *sembolik tipler* olmak üzere iki ana gruba, kişilikler de kendi içinde *dinî, tarihî/efsanevî, edebî, sanatkâr, mutasavvıf ve bilgin kişilikler* olarak alt başlıklara ayrılmaktadır.

Bu çalışmada 15. yüzyıl başlarından 19. yüzyıl sonlarına kadar Klasik Türk şiirinde yer alan *Divanıhümayun tip ve kişilikleri* incelenmiştir. Tipler bakımından Divanıhümayun, tiplerin bir alt grubu olan meslek tiplerinde değerlendirilmiştir. Çalışmada kişilikler açısından oldukça yoğun bir malzeme ihtiva eden Klasik Türk şiirinde her bir padişahın devrini kapsayacak şekilde 28 divan sınırlaması yapılmış, bu divanlarda yer alan 117 Divanıhümayun kişiliğine yer verilmiştir.

Çalışmaya öncelikle giriş bölümünde Klasik türk şiirinde insan konusu bağlamında tipler ve kişilikler hakkında bilgiler verilerek başlanmıştır. Divanıhümayun tip ve kişiliklerinin dahil olduğu alt başlıklar tanıtılmasının ardından bu bölümde araştırmanın problemi, amacı, önemi, sayıltıları, sınırlılıkları ve tanımlar verilmiştir.

Daha literatür bölümüne geçilerek bu bölümde konuyla ilgili bugüne kadar yapılmış çalışmalar hakkında bilgi verilmiş, yapılmış olan çalışmaların hiç birinin Klasik Türk şiirinde devlet adamlarına tipler ve kişilikler bahsiyle yer vermediği, devlet adamlarının Divanıhümayun başlığı altında bugüne kadar hiç değerlendirilmediği, tipler ve kişilikler alanında yapılan çalışmalarda da devlet adamları ve özellikle Divanıhümayun tip ve kişiliklerine değinmedikleri gözler önüne serilmiştir. Çalışmanın bu alanda yapılmış çalışmalarda değinilmeyen önemli bir eksiği karşıladığı gün yüzüne çıkarılmıştır.

Daha sonra yöntem bölümüne geçilmiş, burada araştırmanın modeli, evren ve örneklem, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve verilerin analizi hususları değerlendirilmiştir.

Bulgular ve yorum bölümündeyse öncelikle çalışmanın temelini oluşturması açısından sosyal bir varlık olan insanın oluşturduğu devlet bahsi açıklanmaya çalışılmış, Osmanlı devlet kültürü içindeki Türk ve İslam devlet gelenekleri değerlendirilmiş, Klasik Türk şiirinde Divanıhümayun tip ve kişilikleri bahsine değinildikten sonra Divanıhümayunun yetkileri ve üyeleri hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın temelini oluşturan bu açıklamalardan sonra tezin asıl bölümüne geçilmiş, Klasik Türk şiiri metinlerinde sıklıkla karşılaşılan devlet yöneticisinde aranan vasıflar *kişisel özellikler*, *devlet ve toplum değerleri* olarak iki ana başlıkta değerlendirilmiş ve şiirlerde rastlanan çeşitli özellikler doğrultusunda oluşturulan pek çok alt başlıkta tanık beyitler eşliğinde detaylı olarak irdelenmiştir. Ayrıca bu bölümde Divanıhümayun tip ve kişilikleri bir arada değerlendirilmiştir. Divanıhümayun üyeleri görevlerindeki önem derecelerine göre sıralanmış, her bir görevin önce tip başlığı tanık beyitler eşliğinde değerlendirilmiştir. Ardından kişilikler ölüm tarihlerine göre sıralanmış, her bir kişiliğin biyografi bilgisine yer verildikten sonra incelenen divanlarda rastlanan özellikleri en fazla rastlanandan en aza doğru maddeler hâlinde sıralanarak incelenmiştir. Bu maddelerde her bir özelliği temsil eden kelime, kelime grubu, tamlama, mısra veya anlamın bütünlük kazanması durumuna göre nadiren beyit, anlamlarıyla ve divandaki referans kayıtlarıyla verilmiştir. Her bir kişiliğin sonuna anlamlarıyla birlikte tanık beyitler de eklenmiştir.

Çalışmanın sonuçlar ve öneriler bölümündeyse elde edilen bulgular detaylıca değerlendirilmiştir. İncelenen tüm verilerin daha net anlaşılabilmesi için çalışmanın sonunda ekler bölümünde çeşitli tablolar yer almıştır. Ayrıca incelenen tüm tiplerin ve kişiliklerin yer aldığı, her bir maddesine rastlanan tüm özelliklerin divanlardaki referans kayıtlarının da eklendiği bir dizine de yer verilmiştir.

Doktora tez çalışmam boyunca tüm yoğunluğuna rağmen desteklerini ve ilgisini hiçbir zaman benden esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Metin AKKUŞ'a, doktora eğitimim boyunca ilminden faydalandığım değerli hocam Prof. Dr. İlhan GENÇ'e teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Özellikle tezimin her aşamasında akademik ve manevî desteklerini benden hiçbir zaman esirgemeyen saygı değer hocam Prof. Dr. Ozan YILMAZ'a, lisans ve yüksek lisans öğrenimim boyunca üzerimde büyük emeği olan kıymetli hocam Prof. Dr. Bayram Ali KAYA'ya ve doktora öğrenimim boyunca desteğini gördüğüm TÜBİTAK'a çok teşekkür ederim. Varlıklarına her an şükrettiğim, yalnızca tezimin değil öğrenim hayatımın her aşamasında en içten desteklerini ve sevgisini bana her fırsatta hissettiren biricik aileme, bana bu süreçte gösterdikleri anlayışlarından ve ilgilerinden ötürü özellikle teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Merve MENTEŞE

Zonguldak, 2021

ÖZET

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE DİVANIHÜMAYUN TİP VE KİŞİLİKLERİ

MENTEŞE, Merve

Doktora, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Metin AKKUŞ

Aralık 2021, 550 sayfa

Yüzyıllar boyunca varlığını sürdürmüş olan Klasik Türk şiiri, bu süreçte tarihî, dinî, efsanevî, sosyal ve kültürel pek çok kaynaktan beslenmiştir. Tüm bu kaynakların temelinde etkin olmuş varlık ise insandır. Bu nedenle, Klasik Türk şiirinin en önemli kaynaklarından biri insanla ilgili görünüşlerdir.

Klasik Türk şiirinde yer alan insanla ilgili görünüşler tipler ve kişilikler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Tipler, gerçek hayatta var olan kişilerin idealleştirilmiş yönleriyle kurgulanmış sembolleridir. Kişilikler ise, gerçek hayatta var olmuş, belli bir tarihte belli bir coğrafyada yaşamış kişilerdir.

Bu çalışmada Klasik Türk şiirindeki *Divanıhümayun* tip ve kişilikleri incelenmiştir. Divanıhümayun tipleri meslek tipleri bahsinde, kişilikleri ise tarihî kişilikler başlığında değerlendirilmiştir. Tiplerin ve kişiliklerin barındırdığı özelliklere tanık beyitler eşliğinde değinilmiştir. Kişilikler bakımından yoğun olan bu çalışmada, belirlenen 28 divandaki 117 kişiliğin Divanıhümayundaki görev gruplandırmasına, biyografilerine, beyitlerde hangi özellikleriyle ve ne sıklıkla yer aldıklarına tablolarla birlikte yer verilmiştir. Çalışmanın sonunda incelenen tüm tipleri ve kişilikleri kapsayan bir dizin yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk şiiri, İnsan, Tip ve Kişilik, Divanıhümayun

ABSTRACT

DIVANIHUMAYUN TYPE AND PERSONALITIES IN CLASSIC TURKISH POETRY

MENTEŞE, Merve

Doctor's Degree, Department of Turkish Language and Literature

Thesis Advisor: Prof. Dr. Metin AKKUŞ

December 2021, 550 pages

Classical Turkish poetry, which has existed for centuries, has been nourished from many historical, religious, legendary, social and cultural sources during this period. On the basis of all these resources, the active entity is human. For this reason, one of the most important sources of Classical Turkish poetry is the human-related appearances.

The human-related appearances in classical Turkish poetry are divided into two as types and personalities. Types are symbols fictionalized with idealized aspects of people who exist in real life. Personalities, on the other hand, are people who have existed in real life and lived in a certain geography at a certain date.

In this study, the types and personalities of the *Divanıhümayun* in Classical Turkish poetry were examined. Divanıhümayun types are evaluated under the topic of occupational types, and their personalities under the title of historical personalities. The features of the types and personalities are mentioned in the witness couplets. In this study, which is intense in terms of personalities, the task grouping in Divanıhümayun, biographies, and how often they are included in couplets of 117 personalities in 28 divans are included together with the tables. At the end of the study, there is an index covering all types and personalities examined.

Keywords: Classical Turkish Literaure, Human, Type and Personalities, Divanıhümayun

İÇİNDEKİLER

JÜRİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI IV
YEMİN METNİ V
ÖN SÖZ VI
ÖZET X
ABSTRACT XI
KISALTMALAR XX
TABLOLAR LİSTESİ XXII
1. GİRİŞ 1
1.1. Araştırmanın Problemi 6
1.2. Amacı 6
1.3. Önemi 6
1.4. Sayıltıları 7
1.5. Sınırlılıkları 7
1.6. Tanımlar 9
2. LİTERATÜR 12
3. YÖNTEM 23
3.1. Araştırma Modeli 23
3.1.1. Pozitivist Yöntem (Tarihsel Eleştiri) 23
3.1.2. Sosyolojik Yöntem 25
3.2. Evren ve Örneklem 26
3.3. Verilerin Toplama Araçları 26
3.4. Verilerin Toplanması 26
3.5. Verilerin Analizi 28
4. BULGULAR VE YORUM 31
4.1. Sosyal Bir Varlık Olan İnsanın Oluşturduğu "Devlet" 31
4.1.1. Osmanlı'da Türk Devlet Geleneği 37
4.1.2. Osmanlı'da İslam Devlet Geleneği 41
4.1.3. Padişah ve Yetkileri 44
4.1.4. Divanıhümayun ve Yetkileri 47
4.1.5. Divanıhümayun'un Aslî Üyeleri 49
4.1.5.1. Veziriazam (Sadrazam) 49
4.1.5.2. Kubbealtı Vezirleri 52

4.1.5.3. Kazaskerler 53
4.1.5.4. Nişancı 54
4.1.5.5. Defterdar 56
4.1.6. Divanıhümayun'un Şartlı Üyeleri 57
4.1.6.1. Yeniçeri Ağası 57
4.1.6.2. Kaptanıderya 57
4.1.6.3. Şeyhülislam 58
4.1.7. Divanıhümayun'un Yardımcı Üyeleri 59
4.1.7.1. Reisülküttap 59
4.1.7.2. Tezkireciler 60
4.1.7.3. Çavuşbaşı 60
4.1.8. Divanıhümayun Üyelerinin Dahil Olduğu Bürokrasi Sistemi 61
4.1.8.1. Seyfiye 61
4.1.8.2. Kalemiye 62
4.1.8.3. İlmiye 62
4.2. Klasik Türk Şiirinde Devlet Adamları 63
4.3. Yöneticiliğin Önemi Bağlamında Klasik Türk Şiirinde Devlet Yöneticiliği Vasıfları 64
4.3.1. Adalet 66
4.3.2. Cömertlik 67
4.3.3. İlim Ehli 69
4.3.4. Dindarlık 70
4.3.5. Zıllullah 71
4.3.6. Hükmünün Yürümesi 72
4.3.7. Tedbirlilik 73
4.3.8. Reşitlik 74
4.3.9. Güzel Ahlak 75
4.3.10. Akıllılık 76
4.3.11. Basiret 77
4.3.12. Sanat 78
4.3.13. Kahırlılık 78
4.4. Klasik Türk Şiirinde Devlet Ve Toplum Değerleri 79
4.4.1. Cihan Hakimiyeti 79
4.4.2. Üstünlük 81

4.4.3. Devletçilik 82
4.4.4. Kahramanlık 83
4.4.5. Yönetim Anlayışı 84
4.4.6. Fetih 86
4.4.7. Savaşçılık 87
4.4.8. Asayiş ya da "Emn ü Eman" 88
4.5. Klasik Türk Şiirinde Divanıhümayun Tip ve Kişilikleri 89
4.5.1. Sadrazamlık Makamı/Görevi, Sadrazam Tipi ve Kişilikleri 92
4.5.1.1. Sadrazamlık Makamı/Görevi 92
4.5.1.2. Sadrazam Tipi 93
4.5.1.3. Sadrazam Kişilikler 95
4.5.1.3.1. Mahmûd Paşa 95
4.5.1.3.2. Arnavut Koca Davud Paşa 98
4.5.1.3.3. Hadım Ali Paşa (Atik Ali Paşa) 100
4.5.1.3.4. Koca Mustafa Paşa 107
4.5.1.3.5. Pîrî Mehmed Paşa 112
4.5.1.3.6. Makbul/Maktul/Frenk İbrahim Paşa 114
4.5.1.3.7. Ayas Paşa 122
4.5.1.3.8. Yunus Paşa 126
4.5.1.3.9. Rüstem Paşa 128
4.5.1.3.10. Sokullu Mehmed Paşa 130
4.5.1.3.11. Özdemiroğlu Osman Paşa 132
4.5.1.3.12. Ferhad Paşa 138
4.5.1.3.13. Koca Sinan Paşa 145
4.5.1.3.14. Hadım Hasan Paşa 150
4.5.1.3.15. Damad İbrahim Paşa 154
4.5.1.3.16. Kuyucu Murad Paşa 155
4.5.1.3.17. Nasuh Paşa 160
4.5.1.3.18. Güzelce Ali Paşa 163
4.5.1.3.19. Hüsrev Paşa 164
4.5.1.3.20. Hafız Ahmed Paşa 167
4.5.1.3.21. Bayram Paşa 168
4.5.1.3.22. Tayyar Mehmed Paşa 169
4.5.1.3.23. Sâlih Paşa 171

4.5.1.3.24. İpşir Mustafa Paşa 176
4.5.1.3.25. Siyâvûş Paşa 181
4.5.1.3.26. Deli Hüseyin Paşa 184
4.5.1.3.27. Köprülü Mehmed Paşa 188
4.5.1.3.28. Gürcü Mehmed Paşa 193
4.5.1.3.29. Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa 195
4.5.1.3.30. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa 202
4.5.1.3.31. Damad İbrahim Paşa (Nevşehirli) 205
4.5.1.3.32. Muhsinzâde Mehmed Paşa 209
4.5.1.3.33. Yağlıkçızâde Derviş Mehmed Paşa 213
4.5.1.3.34. İzzet Mehmed Paşa 216
4.5.1.3.35. Halil Hamid Paşa 217
4.5.1.3.36. (Kör) Yusuf Ziya (Ziyaeddin) Paşa 207
4.5.1.3.37. Hurşid Ahmed Paşa 225
4.5.1.3.38. Silahdar Ali Paşa 226
4.5.1.3.39. Yusuf Kâmil Paşa 227
4.5.1.3.40. Ahmed Cevad Paşa 228
4.5.2. Vezirlik Makamı/Görevi, Vezir Tipi Ve Kişilikleri 216
4.5.2.1. Vezirlik Makamı/Görevi 216
4.5.2.2. Vezir Tipi 219
4.5.2.3. Vezir Kişilikler 221
4.5.2.3.1. Kâsım Paşa (Cezerî) 221
4.5.2.3.2. Damad Yahyâ Paşa 225
4.5.2.3.3. Şemsî Ahmed Paşa 226
4.5.2.3.4. Bâkî Paşa 229
4.5.2.3.5. İpşir Mustafa Paşa 229
4.5.2.3.6. Sofu Mehmed Paşa 231
4.5.2.3.7. Kenan Paşa 233
4.5.2.3.8. Râmî Mehmed Paşa 236
4.5.2.3.9. Muhsinzâde Abdullah Paşa 238
4.5.2.3.10. Receb Paşa 239
4.5.2.3.11. Mahdumzâde Sun'ullah Paşa 240
4.5.2.3.12. Timur Paşa 242
4.5.2.3.13. Tayyâr Mahmud Paşa 243

4.5.3. Kazaskerlik Makamı/Görevi, Kazasker Tipi Ve Kişilikleri 244
4.5.3.1. Kazaskerlik Makamı/Görevi..... 244
4.5.3.2. Kazasker Tipi 245
4.5.3.3. Kazasker Kişilikler 246
4.5.3.3.1. Müeyyedzâde Abdurrahman Çelebi 246
4.5.3.3.2. Kınalızade Ali Efendi..... 250
4.5.3.3.3. İvaz Efendi 252
4.5.3.3.4. Bayramzâde Zekeriyya Efendi..... 255
4.5.3.3.5. Ali Çelebizâde Abdullah Efendi..... 258
4.5.3.3.6. Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi..... 260
4.5.3.3.7. Sun'îzâde Emin Mehmed Efendi 261
4.5.3.3.8. Kadrî Efendi 262
4.5.3.3.9. İbrahim Efendi 263
4.5.3.3.10. Ak Mahmud Efendi..... 263
4.5.3.3.11. Sadreddinzâde Sadık Mehmed Efendi 265
4.5.3.3.12. Abdülbaki Arif Efendi 266
4.5.3.3.13. Mirzazâde Şeyh Mehmed Efendi 268
4.5.4. Nişancılık Makamı/Görevi, Nişancı Tipi Ve Kişilikleri 270
4.5.4.1. Nişancılık Makamı/Görevi 270
4.5.4.2. Nişancı Tipi..... 271
4.5.4.3. Nişancı Kişilikler..... 272
4.5.4.3.1. Celalzâde Mustafa Çelebi 272
4.5.4.3.2. Tacizade Cafer Çelebi..... 276
4.5.4.3.3. Feridun Ahmed Bey 278
4.5.5. Defterdarlık Makamı/Görevi, Defterdar Tipi Ve Kişilikleri..... 279
4.5.5.1. Defterdarlık Makamı/Görevi..... 279
4.5.5.2. Defterdar Tipi..... 280
4.5.5.3. Defterdar Kişilikler..... 281
4.5.5.3.1. Ahmed Çelebi..... 281
4.5.5.3.2. İskender Çelebi..... 283
4.5.5.3.3. Mehmed Bey 285
4.5.5.3.4. Burhan Efendi 300
4.5.5.3.5. Emîr Efendi..... 301
4.5.5.3.6. Ahmed Paşa 302

4.5.5.3.7. Hattat Mehmed Paşa 303
4.5.5.3.8. Hafız Mehmed Efendi 304
4.5.5.3.9. İsmail Paşa 306
4.5.5.3.10. Muhammed Muhsin Efendi 307
4.5.5.3.11. Mustafa Paşazâde Mehmed Paşa 308
4.5.5.3.12. Osman Paşa 309
4.5.5.3.13. Raif İsmail Paşa 312
4.5.5.3.14. İbrahim Efendi 301
4.5.5.3.15. Râşid Efendi 302
4.5.5.3.16. Sadullah Efendi 303
4.5.6. Kaptanıderyalık Makamı/Görevi, Kaptanıderya Tipi Ve Kişilikleri 317
4.5.6.1. Kaptanıderya Makamı/Görevi 317
4.5.6.2. Kaptanıderya Tipi 305
4.5.6.3. Kaptanıderya Kişilikler 318
4.5.6.3.1. Cafer Bey 318
4.5.6.3.2. Kenan Paşa 310
4.5.6.3.3. (Râmiz) Abdullah Paşa 315
4.5.6.3.4. Cezayirli Gazi Hasan Paşa 318
4.5.6.3.5. Küçük Hüseyin Paşa 321
4.5.7. Şeyhülislamlık Makamı/Görevi, Şeyhülislam Tipi Ve Kişilikleri .. 324
4.5.7.1. Şeyhülislamlık Makamı/Görevi 324
4.5.7.2. Şeyhülislam Tipi 325
4.5.7.2. Şeyhülislam Kişilikler 326
4.5.7.2.1. Abdülkadir Hamidi Çelebi 326
4.5.7.2.2. Ebülmeyâmin Mustafa Efendi 327
4.5.7.2.3. Bostanzâde Mehmed Efendi 329
4.5.7.2.4. Hocazâde Mehmed Efendi 332
4.5.7.2.5. Bayramzâde Zekeriyya Efendi 333
4.5.7.2.6. Ebûishakzâde Mehmed Esad Efendi 335
4.5.7.2.7. Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi 339
4.5.7.2.8. Ebûsaid Mehmed Efendi 341
4.5.7.2.9. Zekeriyâzâde Yahya Efendi 343
4.5.7.2.10. Bahayî Mehmed Efendi 347

4.5.7.2.11. Sadık Mehmed Efendi (Sadrettinzade) 348
4.5.7.2.12. Ali Efendi 351
4.5.7.2.13. Ebezâde Abdullah Efendi 352
4.5.7.2.14. Mahmud Efendi 356
4.5.7.2.15. Feyzullah Efendi (Damatzade) 358
4.5.7.2.16. Çelebizâde Âsım Efendi 359
4.5.7.2.17. Pîrîzâde Sâhib Osman Efendi 361
4.5.7.2.18. Vassafzâde Mehmed Esad Efendi 364
4.5.7.2.19. Esadzâde Mehmed Şerif Efendi 368
4.5.7.2.20. Mehmed Kâmil Efendi 372
4.5.8. Reisülküttaplık Makamı/Görevi, Reisülküttap Tipi ve Kişilikleri. 374
4.5.8.1. Reisülküttaplık Makamı/Görevi 374
4.5.8.2. Reisülküttap Tipi 374
4.5.8.3. Reisülküttap Kişilikler 375
4.5.8.3.1. Hamza Paşa 375
4.5.8.3.2. Sarı Abdullah Efendi 376
4.5.8.3.3. Şâmizâde Mehmed Efendi 378
4.5.8.3.4. Köse Ahmed Efendi 380
4.5.8.3.5. Râmî Mehmed Paşa 381
4.5.8.3.6. Hacı Mustafa Efendi 383
4.5.8.3.7. Abdülkerim Bey 384
5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER 401
5.1. Sonuçlar 401
5.2. Öneriler 404
KAYNAKÇA 404
EKLER 422
EK 1: Dizin 423
EK 2: Yüzyıllara Göre Divanları Taranan Şairler Tablosu 438
EK 3: Toplamda Taranan 354 Divanda Yer Alan Divanıhümayun Kişilik Sayılarının Yüzyıllara Göre Dağılımı ve Genel Toplamı 446
EK 4: Toplamda Taranan 354 Divanda Yer Alan Divanıhümayun Kişilik Sayılarının Yüzyıllara Göre Dağılımı ve Divanıhümayun Kişilik Listesi 448
EK 5: Belirlenen 28 Divanda Yer Alan Divanıhümayun Kişilik Sayılarının Yüzyıllara Göre Dağılımı ve Genel Toplamı 456

EK 6: Belirlenen 28 Divanın Yüzyıllara Göre Dağılımı ve Divanıhümayun Kişilikleri 458

EK 7: Divanıhümayun Kişilikleri Sayısal Tabloları 464

KISALTMALAR

AB : Ahmed Bâdî Divanı

AN : Ahmed Nâmî Divanı

AE : Ali Emîrî Divanı

B : Bâkî Divanı

BC : Benderli Cesârî Divanı

D. : Divan

DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi

EC : Ebûbekir Celâlî Divanı

FM : Fâik Mahmûd Divanı

Fn : Fennî Divanı

FV : Filibeli Vecdî Divanı

Fz : Fuzûlî Divanı

G : Gazel

GA : Gelibolulu Âlî Divanı

H. : Hicrî

Hs : Hasan Ziyâî Divanı

HB : Hayâlî Bey Divanı

Hz : Hazreti

Kb : Kabûlî Divanı

KF : Kara Fazlî Divanı

K : Kaside

Kt : Kıt'a

M. : Mîlâdî

Ms : Mesîhî Divanı

Msn : Mesnevî

Mm : Methiyye-i Muhtasar

Mz : Mezâkî Divanı

Muh : Muhammes

Muk : Mukatta

Mur : Murabba

Müs : Müseddes

NK : Nâil-i Kadîm Divanı

Nm : Nâmî Divanı

Nİ : Nazîr İbrahim Divanı

N : Nazm

NB : Necâti Bey Divanı

Nd : Nedim Divanı

Nf : Nef'î Divanı

Nş : Neşâtî Divanı

Nv : Nev'î Divanı

Rv : Revânî Divanı

SM : Sabrî Mehmed Şerîf Divanı

SB : Sehî Bey Divanı

SV : Sünbülzâde Vehbî Divanı

T : Tarih Manzumesi

Yy. : Yüzyıl

Zt : Zâtî Divanı

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Yüzyıllara Göre Taranan Toplam Divan Sayısı

Tablo 2. Yüzyıllara Göre Belirlenen Toplam Divan Sayısı

Tablo 3. 354 Divanda Rastlanan Divanıhümayun Kişilik Sayıları

Tablo 4. 28 Divanda Belirlenen Divanıhümayun Kişilik Sayıları

1. GİRİŞ

Klasik Türk şiiri Osmanlı devleti coğrafyasında 13. yüzyıl sonlarından 19. yüzyılın ikinci yarısında kadar varlığını sürdürmüştür. Bu şiir, birçok özelliğini İslâm kültüründen alarak Fars edebiyatının kuvvetli tesiri altında şekillenmiştir. Arapça ve Farsça kelimeleri bünyesinde fazlaca barındırmış, sanatlı söyleyişin hâkim olduğu Türk edebiyatının en önemli temsillerinden biri hâline gelmiştir. Çok geniş coğrafyaya sahip olan Osmanlı devleti bünyesinde yüzyıllarca varlığını sürdüren bu şiir, ihtiva ettiği kaynaklar açısından da önem arz etmektedir.

Klasik Türk şiiri beslendiği kaynaklar bakımından oldukça zengin ve çeşitlidir. Efsane ve menkıbeler, Kur'an ayetleri, hadisler, din, tarih, kıssalar, mucizeler, tabiat, zihniyet, sosyal ve kültürel hayat, masal, destan, fantastik ve mitolojik unsurlar, dinî ilimler, çağın ilimleri vb. çeşitli kaynaklar Klasik Türk şiirini zenginleştirmektedir.

Hiç şüphesiz ki tüm bu kaynakların oluşumunun temelinde etkin olan varlık insan ve onun oluşturduğu toplumdur. Yaradılışı gereği insan, hayatını idame ettirebilmek için bir toplumun içinde birey olarak yer almak durumundadır. Sosyal bir varlık olan insana ve onun hayatla olan etkileşimine dair her şey Klasik Türk şiirinin içinde yer almıştır. Sonuç itibariyle denilebilir ki Klasik Türk şiirinin kaynaklarından biri de insanla ilgili görünüşlerdir.

Klasik Türk şiirinde insan, genellikle edebî metinlerin temelini oluşturan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Edebî metinlerde insan, gerçek hayatta var olan insanın idealleştirilmiş birer kopyası olarak yer almaktadır. Şair/yazar eserini ortaya koyarken yaşadığı olaylardan etkilenir ve olayları kendi dünya görüşünden süzerek okuyucuya sunar. Yazar/şair gerçek hayatta var olan kişilere kendi bakışaçısı ve toplumun genel kabulleri doğrultusunda örnek varlıklar olarak eserinde yer verir. Edebî metinlerde insanın idealleştirilerek sunulan görünümlerine *tip* veya *karakter, kişilik* veya *şahsiyet* denilmektedir.

Edebiyat biliminde sanatçının eserinde yansıttığı kurmaca dünya, kaynağını gerçek dünyadan almaktadır. Edebî metinlerin ana kaynakları arasında yer alan insan,

Klasik Türk şiirinde karşımıza gerçek hayatta var olan insanın idealleştirilmiş kopyası olarak çıkmaktadır. Şair dünya görüşünü ve hayal dünyasını yansıttığı şiirlerinde insan unsurunu, okuyucuya iletmek istediği mesajlar doğrultusunda toplumun genel kabullerini de dikkate almak koşuluyla idealleştirerek kullanmıştır. Şairin şiirlerinde kurgulayarak okura sunduğu bu prototip insanlar *tip/karakter* ve *kişilik/şahsiyet* adını almıştır. (Akkuş, 2005: 87)

Klasik Türk şiirinde sıkça yer alan *tip*, gerçek hayatta yer alan insanların idealleştirilmiş sembolleridir. En önemli özelliği, gerçek hayatta var olan kişilerin idealleştirilmiş yönleriyle kurgulanmış olmalarıdır. Şiirlerde ise yaşayan insanın kendisi olarak değil, belli özelliklerle kurgulanmış semboller olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Klasik Türk şiirinin daha iyi anlaşılabilmesi için şairlerin kullandıkları tiplerin hangi özellikleri ihtiva ettiği ve tipler yoluyla okuyucuya hangi mesajları vermek istediği bilinmelidir. Mehmet Kaplan'ın da belirttiği gibi, tipler genellikle edebi eserlerin anahtarı olarak görev yapmaktadır. (Kaplan, 2005:5)

Eserlerde yer alan her tip, kendi dönemlerinin adeta birer aynası görevini üstlenmektedir. Bu durumda eseri kaleme alan sanatçının yaşadığı zamanın sosyolojik, psikolojik, kültürel ve ekonomik yapısını, oluşturduğu tip ve karakterlere yansıttığı açıkça görülmektedir. Her dönemin edebî eserlerinde ağırlık kazanmış belli başlı tipler vardır. Bu konuda Hippolyte Taine, her edebî eserin bulunduğu zamanını yansıtan, o topluma uygun bir egemen tip ve karakter bulunduğunu söylemektedir. (Parla, 2005: 79)

Şiirlerde yer alan bir tipin oluşması uzun zaman gerektirmektedir. Geçen zaman doğrultusunda tipler, toplumun temel değerlerini, geleneğini ve kültürünü temsil eder hâle gelir. Tipler iki ana başlık altında değerlendirilmektedir:

1) Tahayyülî/Tasavvurî Tipler (Hikâye, destan, masal kahramanları, karakterler)

2) Temsilî/Sembolik Tipler (Akkuş, 2007: 396)

Burada yer verilen iki ana başlığa ek olarak Klasik Türk edebiyatında *meslek tipleri, dini-tasavvufi tipler, toplumsal tipler, grup tipleri* gibi farklı tip grupları da bu başlıkların, alt başlıkları olarak yer alacaktır.

Eserlerde tipler, insanın ikinci ve üçüncü görünümü olarak nitelendirilebilmektedir. Tipler, müellifin okura vermek istediği mesaja göre zihninde canlandırdığı görünüşlerdir. Bu görünüşler gerçek yaşamda var olmayıp, yaşamış kişilerin belirgin özelliklerinden esinlenilerek kurgulanmışlardır. Tip, karakterlere göre dondurulmuş insan görünüşüdür denilebilir. Eserin başından sonuna kadar hiçbir değişiklik göstermemektedir. Karakter ise daha devingen bir insan görünüşü olup, zamanla müellifin kontrolünden çıkma özelliği gösterebilmektedir. (Akkuş, 2005: 87)

Tip konusu içinde karakter meselesine de değinmek gerekmektedir. Öncelikle Eski Türk Edebiyatı; hayal dünyası, tarz, duyuş, içerdiği konular ve şiirlerin âhengi gibi birçok özelliğiyle Türk edebiyatının diğer sahalarından çok daha farklıdır. Bunda eserlerin yazıldığı dönemler, şairlerin dünya görüşü farklılığı, dolayısıyla hayal dünyalarındaki farklılıklar etkili olmuştur. Batı'dan etkilenen bir Yeni /Çağdaş/Modern Türk Edebiyatı şairinin şiirlerde veya yazarının hikâyelerde imgelediği bir kavram Eski/Klasik Türk Edebiyatında kullanıldığında aynı imgeyi ve anlamı içermeyecektir. Bununla beraber Eski Türk Edebiyatı'ndan başka diğer alanlarda kullanılan kavramlar da az önce değindiğimiz farklılıklar nedeniyle bu edebiyat için kullanılamayacaktır. Bu kavramlardan biri de *karakter*dir. Bugüne kadar karakter meselesi hakkında yazılmış tüm yazılar Klasik Türk Edebiyatı dışındaki alanlarla alakalı ele alındığından bu sahada karakterin varlığıyla alakalı herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Dolayısıyla karakterin varlığından, diğer alanlarla alakalı yazılmış bilgiler doğrusunda bahsetmek çok doğru bir tercih olmayacaktır. Öyleyse olaya yazılan bilgiler ışığında farklı bir açıdan bakmak gerekmektedir.

Tipten farklı olarak karakter, daha kişisel özelliklere sahip olup, müellif tarafından kendisine duygusal, düşünsel, ahlakî ve fiziksel özellikler yüklenmiş kişilerdir. (Boynukara, 2005: 176) Kapalı, açık, devingen ve durağan olarak sınıflandırılan karakterlerden açık karakter, okurun en iyi bildiği ve yazarın ön plana çıkardığı; kapalı karakter, eserde arka planda kalıp yüzeysel olarak yer alan; devingen karakter, olay içinde hareketli olarak yer alan ve durağan karakter ise olay içinde

hareketsiz olarak bulunup değişime uğramayan karakter olarak yer almaktadır. (Çiçek vd, 2016: 118)

Bahsedilen bu bilgiler ışığında durağan karakter ifadesi, Klasik Türk Edebiyatında tipi karşılamaktadır denilebilir. Edebiyatın diğer kollarında bahsedilen durağan karakter ifadesinin, Klasik Türk Edebiyatında tip olarak karşımıza çıktığı görülmektedir.

Tipler, herkesin genel olarak tanıdığı, belli özellikleri kalıplaşmış, günlük hayatta sürekli karşılaşabileceğimiz (sarhoş, dilenci, cimri vb) insan görünüşleridir. Tipler, belirli davranışlarıyla olduğu gibi kabul edilirler. Ve eserin başından sonuna kadar aynı özelliklerini korurlar. Olaylara göre değişiklik göstermeyip, karakteristik özelliklerinde değişime uğramazlar. Tip, insanın iç dünyasındaki gelişiminden ziyade dış dünyadaki gelişimiyle ilintili olarak belirli bir grubu temsil etme niteliğindedir. Tipler belirgin tek bir özellikle ortaya konulur. Tipler eserin başından sonuna hiçbir değişim göstermemektedir. (Aslan, 2007: 38-40)

Karakter, insan görünüşünü durağan göstermek yerine, hareketli ve dinamik bir şekilde ortaya koymaktadır. Zaman içinde toplumların kültür ve medeniyetleri kendi milletini çeşitli özellikleriyle temsil edebilecek tiplerini oluşturur. Yani tiplerin oluşumu, toplumun genel karakteristik özelliklerini yansıtacak biçimde çok uzun yıllar içinde gerçekleşmektedir. (Akkuş, 2007: 395)

Zaman içinde toplumun temel değerlerini, geleneğini ve kültürünü temsil eden tip grupları arasında *meslek tipleri* de yer almaktadır. Klasik Türk şiirindeki kâtip, cellat, meddah, tabip vb. birçok meslek erbabı zaman içinde şiirlerde tip özelliğinde varlığını göstermiştir. Bu çalışmanın ana konusu olan Divanıhümayun üyeleri de tipler bakımından meslek tiplerinde değerlendirilmektedir. Sadrazam, vezir, kazasker, nişancı, defterdar, kaptanıderya, şeyhülislam ve reisülküttap tipleri meslek tiplerindendir.

Klasik Türk şiirinde *kişilik veya şahsiyet*, gerçek hayatta var olmuş, belli bir tarihte belli bir coğrafyada yaşamış kişilerdir. Bu kişilerin nerede ne zaman doğdukları, hayatlarını nerede sürdürdükleri, tarihte hangi olayların içinde yer aldıkları

ve hangi özellikleriyle tanındıkları kaynaklarla sabittir. Kişilikler şiirlerde karşımıza gerçek hayatlarındaki görüntüleriyle çıkmaktadırlar. Onlar tipler gibi birer sembol değil, gerçek varlıklarıyla şiirlerde yaşamaktadır. Edebî metinlerde müellif, topluma mesajını ulaştırmada kişiliklere sıkça yer vermiştir. Tarih, sanat, bilim vb. alanların ünlü şahsiyetleri edebî metinlerde karşımıza çıkmaktadır.

Klasik Türk şiirinde kişilikler şu şekilde gruplandırılmıştır:

a) Dinî Kişilikler

b) Tarihî-Efsânevî (Destânî-Mitolojik) Kişilikler

c) Edebî Kişilikler

d) Sanatkâr Kişilikler

e) Mutasavvıf Kişilikler

f) Bilgin Kişilikler (Akkuş, 2007: 396)

Genel olarak edebî metinlerde insan görünüşlerinin en dikkate değer gruplarından biri, *tarihî kişiliklerdir*. Tarih içinde herhangi bir özelliğiyle ünlü olmuş kişiler, kimi zaman tarih sahnesinde gerçekten yaşanmış kimi zaman da hayal-gerçek karışımı olaylar eşliğinde Klasik Türk şiirinin önemli kimlikleri arasında yer almaktadır. Bu kişilikler şiirlerde çoğunlukla yaşadıkları olaylara telmih yoluyla anılmaktadır.

Geniş bir hayal dünyasına sahip olan divan şairi, tarihî kişiliklerden şiirlerinde oldukça fazla faydalanmıştır. Türklerin, İran coğrafyasında uzun süre bölge halklarıyla birlikte yaşayarak bölge kültürünü birlikte oluşturmuş olması ve Klasik Türk şiirinin özellikle İran edebiyatıyla olan etkileşimleri nedeniyle, şiirlerde tarihî kişiliklere oldukça fazla rastlanır. Çünkü İran şiirinin en önemli kaynaklarından biri Şehnâme'dir. Bu bağlamda Klasik Türk şiiri de, Şehnâme kaynaklı tarihî kişilikleri ve kahramanları bünyesinde fazlaca barındırmıştır.

Osmanlı devleti coğrafyasında yüzyıllarca varlığını sürdürmüş olan Klasik Türk şiiri, eserlerini meydana getiren şairler tarafından yaşadıkları dönemlerin siyasî, sosyal, ekonomik olayları ve bu doğrultuda bu olaylarda etkili olmuş siyasî, tarihî birçok kişilik tarafından donatılmıştır. Kaleme alınmış olan kaside ve gazellerde başta devrin padişahı olmak üzere birçok devlet adamı ve siyasî şahsiyet kimi zaman bireysel olarak, kimi zaman da aynı kümeden farklı isimlerle bir arada, çoğunlukla da telmih yoluyla, anılmıştır.

1.1. Araştırmanın Problemi

Klasik Türk şiiri üzerine bugüne kadar yapılmış olan akademik çalışmalarda Osmanlı devletinin yönetiminde rol oynamış tip ve kişiliklerden Divanıhümayun üyelerinin, şiirlerde yer alma biçimleri, şairlerin nezdinde bu kişilerin değeri, yeri ve özellikleri gibi hususlara yeterince değinilmemiş olması, dolayısıyla konunun gün yüzüne çıkarılmayı hak eden bir değer olarak beklemiş olmasıdır.

1.2. Amacı

Klasik Türk şiirini okurken "efendi, çelebi, bey, ağa, paşa" gibi unvanlarla sıkça karşılaştığımız birçok kişi ismi bulunmaktadır. Bu çalışmada, çok fazla tanınırlığı olmayan bu isimlerin Klasik Türk şiirinde bahsedilen sosyal konulardaki öneminin vurgulanması hedeflenmektedir. Ayrıca bahsi geçen isimlerin devlet kademesindeki derecelerinin ve görevlerinin şiirde yer alış biçimleri ve bu kişilerin şiirin okuyucuya vermeye çalıştığı manada üstlendiği misyonları ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bunların yanı sıra şairin, şairin yaşadığı sosyal çevrenin ve o dönemin nezdindeki imajlarının, tanınırlıklarının ve önemlerinin gün yüzüne çıkarılması amaçlanmaktadır

1.3. Önemi

Araştırmamız Klasik Türk şiirinde insan unsuruna bir kez daha dikkat çekecektir. Divanıhümayun teşkilatındaki kişilere tipler ve kişilikler bahsinin alt grupları olan meslek tipleri ve tarihî kişilikler pespektifinden bakılacaktır. Bu çalışma tipler ve kişilikler konusu ışığında dönemin, şairin ve şiirin nezdinde değerlendirilecek olan Divanıhümayundaki devlet adamlarının gün yüzüne çıkarılması önemine sahiptir.

1.4. Sayıltıları

Klasik Türk şiirinin en önemli kaynaklarından birinin insan olduğu bilinmektedir. Klasik Türk şiirinde insan, tipler ve kişilikler şeklinde yer almıştır. Klasik Türk şiirinde insan bahsi, devlet adamlarını da kapsamaktadır.

Divanıhümayun, çeşitli görevleri üstlenmiş devlet adamlarının oluşturduğu, bugünkü bakanlar kurulu işlevinde olan bir devlet kurumudur. Divanıhümayunda görevli devlet adamlarının Klasik Türk şiirindeki yer alış biçimleri Divanıhümayun tip ve kişilikleridir. Divanıhümayun tipleri, tipler bahsinin alt başlıklarında yer alan meslek tiplerini karşılar. Divanıhümayun kişilikleri ise, kişilikler konusunun alt başlıklarından biri olan tarihî kişilikler kümelendirmesine dahildir.

Bu çalışma, Klasik Türk şiirinde insan görünüşlerinden tipler ve kişilikler konusunun alt dallarından olan *meslek tipleri* ve *tarihî kişilikler* kümeleri üzerine temellendirilmiştir.

1.5. Sınırlılıkları

Klasik Türk Şiirinde Divanıhümayun Tip ve Kişilikleri adlı bu çalışmada incelenen yüzyılların genişliği nedeniyle divan sınırlaması yapılmak zorunda kalınmıştır. Çalışmada Divanıhümayunun tüm kadrosuyla aktif olarak görev aldığı 15. ve 19. yüzyıllar arasındaki divanlar incelenmiştir. Toplamda 354 divan incelenmiş çeşitli sınırlılıklar nedeniyle 28 divan belirlenmiştir. Söz konusu 28 divan, her padişahın (36 padişah) devrini kapsayacak şekilde, özellikle birkaç padişahın devrini yaşamış, uzun yıllar hayatta kalmış şairlerin divanlarından ve içeriğinde en fazla Divanıhümayunda görev almış devlet adamı çeşitliliği barındıran divanlardan seçim yapılmak durumunda kalınmıştır. Her padişahın yaşadığı dönemde yazılmış divanlarda Divanıhümayun tip ve kişiliklerine rastlanmadığı için, 36 padişah devri için 36 divan tercih edilememiş olması çalışmanın en temel sınırlılıklarındandır. Ayrıca Divanıhümayunun tüm kadrosuyla göreve başladığı Fatih Sultan Mehmed döneminde yani 15. yüzyıldaki ve Divanıhümayun kurumunun önemini giderek yitirdiği 18. yüzyıl ortası ve sonrasındaki dönemde yazılmış divanlarda, şairlerin Divanıhümayun üyelerine şiirlerinde çok fazla yer vermediği tespit edilmiştir. Bu nedenle 15. yüzyılda ve 18. yüzyıl ortasından sonra yazılmış divanlarda çok fazla veriye ulaşılamamış

olması bu çalışmanın sınırlılıklarındandır. Çalışmada karşılaşılan bir diğer sınırlılık, belirlenen divanlarda tespit edilen beyit sayısının fazlalığı nedeniyle çalışmada bütün beyitlere yer verilememiş, yalnızca örneklemeye gidilmek durumunda kalınmmasıdır. Özellikle Divanıhümayun kişiliklerinde çok fazla beyit bulunduğu için, incelenen devlet adamının beyitlerdeki özelliklerini yansıtan beyitlerden çok, beyitlerde geçen ifadelere yer verilmiştir. Fakat çalışmanın hacmini arttırmamak adına, örnek beyit sayısı sınırlandırılmıştır.

Çalışmada karşılaşılan başka bir sınırlılık, daha önce devlet adamlarına yer verilmiş çalışmalardan dolayı tekrara düşme durumu olmuştur. İlk olarak Orhan Bey döneminde padişah önderliğinde toplanmaya başlayan Divanıhümayun, Fatih Sultan Mehmed döneminden itibaren padişahın Divandaki tüm yetkilerini sadrazama bırakmasıyla sadrazam Divanın başkanı olmuştur. Divanın oluşum döneminde padişah Divana başkanlık yapmış olsa dahi Fatih döneminden başlayarak Divanın varlığını koruduğu 19. yüzyıl sonlarına kadar sadrazam Divana başkanlık yaptığı için tüm kaynaklarda aslî üyeler sadrazam öncülüğünde işlenmiştir. Çalışmamızın kapsadığı yüzyıllarda Divana sadrazam başkanlık etmiştir. Bu zamana kadar hazırlanmış divan tahlili çalışmalarında, kaside üzerine yazılmış pek çok yüksek lisans ve doktora tezinde padişahlara fazlaca yer verilmiştir. Bu sebeple tekrara düşülmemesi adına bu çalışmada padişahlara yer verilmeyip Divanıhümayun üyeleri sadrazamdan itibaren incelenmek durumunda kalınmıştır.

Divanıhümayun üyelerinin her birinin şairler tarafından aynı derecede ilgi görmemiş olması da çalışmanın sınırlılıkları arasındadır. Özellikle Divanıhümayunun alt düzey devlet adamlarından olan yeniçeri ağası, tezkireci ve çavuşbaşı gibi bazı üyelerin şairlerin dikkatini çekmediği anlaşılmaktadır. Buna ek olarak Divanıhümayundaki meslek gruplarının görev dereceleri düştükçe şiirlerde yer alma sıklıkları da aynı oranda azalmıştır. Bu nedenle şartlı üyelerden yeniçeri ağası; yardımcı üyelerden tezkireci ve çavuşbaşı meslek gruplarındaki kişiliklere divanlarda rastlanmadığından bu görevlere araştırmada yer verilememiştir.

1.6. Tanımlar[1]

Defterdar: Defterdar, Osmanlı Devleti'nde malî işlerden sorumlu olan Divanıhümayun üyesidir. Kanunname-i Âl-i Osman'a göre defterdar, padişah mülkünün vekilidir. Defterdarlar malî işlerin yanı sıra devletinin ana arazisinin kayıtları ve hazine defterlerinin korunmasından da sorumlu tutulmuşlardır. Ayrıca defterdarların malî ferman yazmak, çavuşlara, sipahilere, kâtiplere ve sancak beylerine ödemeler yapmak gibi yetkileri de bulunmaktadır. (Bilgiç, 2012: 105)

Devlet: Sosyolojik anlamda ise devlet, belirli sınırlar içinde oluşan ortak bir yaşam alanına sahip, egemenlik hakkını kullanan, milletin teşkilatlanmış şeklidir. (Erkal, 1997: 86)

Divanıhümayun: Osmanlı Devleti'nde Orhan Bey döneminden itibaren teşekkül etmiş siyasî, idarî, askerî, örfî, şer'î, adlî, malî işlerin yanı sıra şikâyet ve davaların görüşülüp karara bağlandığı devletin en önemli kurumudur. (Bilgiç, 2012:119)

Kaptanıderya: Kaptanıderya, diğer adıyla *kaptan paşa* Osmanlı İmparatorluğu'nun deniz kuvvetleri komutanıdır. (Bilgiç, 2012: 223)

Kazasker: Kazasker, *kadıasker* ve *kazaasker* sözcüklerinin değişimiyle ortaya çıkmış bir kelimedir. Osmanlı Devleti'nde Divanıhümayunda şer'î konularda hüküm vermekle görev alan devlet adamlarıdır. (Bilgiç, 2012: 228)

Kişilik: Bu kişilerin nerede ne zaman doğdukları, hayatlarını nerede sürdürdükleri, tarihte hangi olayların içinde yer aldıkları ve hangi özellikleriyle tanındıkları kaynaklarla sabit olan gerçek hayatta var olmuş kişilerdir. (Akkuş, 2007: 396)

Kubbealtı Vezirleri: Kubbealtı vezirleri Divanıhümayun üyesi olan vezirlerdir. İlk defa Orhan Bey zamanında iki vezir atanarak gerçek anlamda

[1] Bu çalışmada yer alan Divanıhümayun, veziriazam/sadrazam, kazasker, kaptanıderya, şeyhülislam, reisülküttap sözcüklerinin Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlüğü'ndeki yazılış şekli esas alınmıştır.

Divanıhümayun oluşturulmuştur. Vezirlerin sayıları Fatih Sultan Mehmed zamanında dörde, Kanuni Sultan Süleyman devrinde ise yediye çıkarılmıştır. (Bilgiç, 2012: 241)

Nişancı: Nişancı, devletin her türlü resmî belge ve yazısından sorumlu olan Divanıhümayunda görevli devlet adamıdır. Nişancının emrinde çok fazla yazıcı bulunmaktadır. Ayrıca padişah fermanlarına tuğra çekmek, alınan toprakların kayıtlarını tutmak ve dağıtımını yapmak da nişancının görevidir. (Bilgiç, 2012: 295)

Reisülküttap: Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyılın sonlarına kadar Divanıhümayun kâtiplerinin başı olarak görev yapan reisülküttaplar, Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren siyasal işlerle, dış ilişkilerle ve yazışmalarla görevlendirilmişlerdir. (Bilgiç, 2012: 332)

Şeyhülislam: Şeyhülislam, Osmanlı Devleti'nde fetva verme yetkisine sahip, ulemanın amiri olan kişidir. XV. yüzyıla gelindiğinde kurumlaşarak Kanunname-i Âl-i Osman ile devlet örgütündeki yeri belirlenmiştir. Geleneğe göre Rumeli kazaskerlerinin yükselerek eriştikleri makam olan şeyhülislamların, kendilerine ait bir dairesi, fetvaları hazırlayan fetva emini ve birçok yardımcısı bulunmaktadır. (Bilgiç, 2012: 372)

Tip: Gerçek hayatta var olan kişilerin çeşitli yönleriyle kurgulanmış ve idealleştirilmiş sembolleridir. (Akkuş, 2007: 396)

Veziriazam (Sadrazam): Osmanlı İmparatorluğu'nda padişahtan sonra devletin en büyük memuru olan veziriazam, hükümdarın mutlak vekilidir ve yargı ile maliye konuları dışında hükümdarın tüm yetkilerini kullanma hakkına sahip devlet adamıdır. (Bilgiç, 2012: 338)

2. LİTERATÜR

Klasik Türk Şiirinde Divanıhümayun Tip ve Kişilikleri başlıklı bu çalışmanın temelini oluşturan mesele hiç kuşkusuz ki Klasik Türk şiirinde tipler ve kişilikler bahsidir. Dolayısıyla bu konu üzerine kaleme alınmış her araştırma, çalışmanın alanı içine girmektedir. Yapılan incelemeler sonucunda alanda bu konuyla alakalı yazılmış kitap, makale ve tezlere rastlanmıştır. Fakat Divanıhümayun tipleri veya kişilikleri gibi bir sınırlandırmaya herhangi bir çalışmada yer verilmemiş olup, yapılan çalışmanın alandaki bu boşluğu doldurur nitelikte olduğu belirlenmiştir.

Prof. Dr. Mehmet KAPLAN'ın 1952 yılında yayımlanan *İki Destan ve İki İnsan Tipi* adlı çalışmasında XIV. yüzyılın ilk yarısında kaleme alınan Dede Korkut Destanı ile XIII. asır sonu ve XIV. asır başlarında yaşamış olan Yunus Emre'nin Risâletünnushiyye adlı eserinin mukayesesi yapılmıştır. Bu karşılaştırmanın çıkış noktası, iki eserin de destan niteliğinde görülmesidir. Risâletünnushiyye'nin muhtevası ve yapısı destana benzetilmektedir. Her iki eserde de beşerî bir mücadele anlatılmış fakat mücadelenin mahiyeti, şekli ve manası birbirine zıt şekilde işlenmiştir. Karşılaşılan bu tezat, aynı yüzyılda Türk toplumunda birbirine tamamen zıt iki hayat şeklinin, iki düşünüş tarzının, iki insan ve medeniyet anlayışının dolayısıyla iki edebiyatın bulunduğunu göstermektedir. Bu çalışmada tüm bu anlatılanlar ışığında Dede Korkut Destanı'ndaki *alp tipi* ile Risâletünnushiyye'deki *veli tipi* mukayese edilmiştir. Bu çalışma, Türk edebiyatında tipler bahsinin karşılaştırmalı edebiyat sahasında da nasıl çalışılabileceğine öncülük etmiştir.

Prof. Dr. Mehmet KAPLAN'ın 1976 yılında yayımlanan *Nâbî ve Orta İnsan Tipi* adlı çalışmasında Nâbî'nin eserlerinde yer alan daha önce pek çok eserde geçen idealize edilmiş *alp, gazi ve veli tiplerinden* farklı olarak Nâbî'nin Hayriyye'sinde "*evsatünnâs*" diye tavsif ettiği ahlâk ve hayat görüşünü ortaya koyduğu insan tipinden bahsetmektedir. Nâbî'nin *evsatünnâs*'ı ne *alp* ne *gazi tipi* gibi aktif, ne de *veli tipi* gibi cezbeli ve muztaribdir. O kendi içine kapalı, sakin ve rahat bir tiptir. Çalışma boyunca Nabî'nin eserlerinden örnek kesitler eşliğinde *orta insan tipi* ve diğer tipler kıyaslanmaya çalışılmıştır. Çalışma pek çok eserde idealize edilmiş tiplerin dışında yeni bir tipi tanıtması yönüyle önem arz etmektedir.

Prof. Dr. Mehmet KAPLAN'ın 1985 yılında yayımlanan *Tip Tahlilleri: Türk Edebiyatında Tipler* adlı çalışması Türk edebiyatındaki pek çok eserde hakim bir tip algısı olduğunu savunan, bu alandaki çalışmalara öncülük yapmış bir çalışmadır. Kaplan çalışmasında ilk olarak tip ve şahsiyet ayrımı üzerinde durmuştur. Türk edebiyatında belli tiplerin yaygın şekilde kullanıldığından bahsetmiştir. Prof. Dr. Mehmet KAPLAN bu eserde tipleri *alp tipi, gazi tipi, veli tipi, ahi tipi, âşık tipi, yeni aydın tipi ve hürriyet kahramanı* şeklinde gruplara ayırmıştır. Eserde bu tiplerin hangi eserlerde hangi şekilde yer aldığı incelenmiş olan eserlerden kesitlerle anlatılmıştır. Bu çalışma özellikle tipler bahsinde yapılan çalışmalara öncülük etmiş önemli bir eserdir.

Prof. Dr. Ahmet Atilla ŞENTÜRK'ün 1995 yılında kaleme aldığı *Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Rakib'e Dair* adlı eserinde öncelikle Klasik Türk edebiyatındaki tiplerden genel olarak bahsetmiştir. Edebî eserlerde genellikle *âşık-meddâh, mâşuk ve memduh tipinin* yer aldığını fakat bunların dışında *rind, hâce, zâhid, rakîb, sûfî* vb. pek çok tipin de eserlerde bulunduğuna değinilmiştir. Çalışmada daha sonra özellikle *rakîb tipine* yer verilmiş, *rakîbin* sözlük anlamına değinildikten sonra bu tipin İran edebiyatı eserlerindeki yerine özellikle mesnevîlerden seçilen örneklerle yer verilmiştir. Ardından rakîb tipinin şahsiyet karşılığından bahsedilmiş, çalışmanın büyük bölümünde ise rakîb tipinin taşıdığı özelliklere başlıklar hâlinde ve çeşitli eserlerden sunulan örnekler eşliğinde açıklanarak değinilmiştir. Çalışma, bir tipin özelliklerinin başlıklar hâlinde detaylıca irdelenerek anlatılması, İran edebiyatı eserlerindeki durumuna ayrıca yer verilmesi, farklı türdeki pek çok şiirden örneklerle zenginleştirilmesi bakımından oldukça kapsamlıdır.

Prof. Dr. Metin AKKUŞ'un 1996 yılında yayımlanan *Nef'î Divanı'nda Tipler ve Kişilikler* adlı kitabında tipler ve kişilikler *Nef'î Divanı* örneği üzerinden incelenmiştir. Bu çalışmada tipler bahsinde meslek gruplarına göre bir sınıflandırma yapılmamış, tahayyülî/tasavvurî ve sembolik tipler olarak tiplere iki ana başlıkta yer verilmiştir. Kişiliklerde de devlet adamları, tarihî-efsanevî kişilikler başlığı altında incelenmiştir. Çalışma Klasik Türk edebiyatında tiplerin ve kişiliklerin gruplandırılmasında öncü niteliğinde olan bir eserdir.

Prof. Dr. Ahmet Atilla ŞENTÜRK'ün 1996 yılında yayımlanan *Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Sûfî Yahut Zâhid Hakkında* adlı çalışmasında pek çok eserde karşılaşılan *âşık, rakîb, ağyâr, hâce* vb. tiplerin dışında ilk defa *sûfî yahut zâhid* tipini detaylıca incelemiştir. Bu çalışmada Klasik Türk edebiyatında tiplemeleriyle tenkit ve hiciv görevi üstlendiği gibi, görünürde dindar geçinip her fırsatta kendisini tenkit eden, sınırsız vaaz ve nasihatleriyle halkı bunaltan, halkı aleyhine kışkırtarak rahatını kaçıran ancak fırsatını bulduğu anda da kendi nefsine uymayı ihmal etmeyen sözde dindarlar şiirlerde *sûfî veya zâhid tipinin* özelliklerini temsil ettiği belirtilmiştir. Ayrıca çalışmada *sûfi yahut zâhid tipinin* özellikleri bolca verilen örneklerle detaylıca izah edilmiştir.

Prof. Dr. Metin AKKUŞ'un 2000 yılında yayımlanan *Dîvan Şiirinde İnsan I - Dinî Kişilikler* adlı çalışmasında ise Klasik Türk şiirinde insan bahsine detaylıca yer verilmiş, tipler ve kişilikler bahsi alt gruplarıyla birlikte anlatılmıştır. Daha sonrasında peygamberler vb. dinî kişiliklerin hayatlarına dair verilen kısa bilgilerin ardından kişiliklerin yer aldığı beyitler örnek olarak sunulmuştur. Çalışmada Klasik Türk şiirinde tipler ve kişilikler bahsinin yalnızca kişilikler bölümüne odaklanılmış ve kişiliklerin de bir alt başlığı olan dinî kişiliklere yer verilmiştir. Nasıl ki bir önceki eser Klasik Türk şiirinde tiplerin ve kişiliklerin gruplandırılmasında öncü niteliğindeyse, bu çalışma da tiplerin veya kişiliklerin alt kollarının derinlemesine nasıl işlenebileceğine dair alan araştırmacılarına yol göstermiştir.

Dursun Ali TÖKEL'in 2000 yılında yayımlanan *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi* adlı eseri konuya farklı bakışaçısı kazandırmış çalışmalardandır. Çalışma Klasik Türk edebiyatında *tipler ve kişilikler* bahsinin daha çok *kişilikler* grubuna yöneliktir. Bu çalışmada Klasik Türk edebiyatı metinlerinde yer alan şahısların mitolojik yönleri üzerinde durulmuştur. Eserin giriş bölümünde mitoloji, mitoloji ve sanat, mitoloji ve edebiyat konuları da uzun ve ayrıntılı biçimde analiz edilmiştir. Eserin geri kalanında ise Divan şiirinde sıklıkla karşılaşılan *mitolojik şahıslar* başta İran'ın olmak üzere Türkler'in, eski Mısır'ın, Yunanlılar'ın, Araplar'ın, Hindistan'ın, hatta Çin'in ve bütün kadim milletlerin mitolojik rivayetlerine başvurularak açıklanmıştır. Açıklanan her bir mitolojik şahsın Divan şiirindeki kullanımları birbirinden farklı divanlardan ulaşılan örnek beyitlerle desteklenmiştir.

Eser mitoloji ve kişilikleri beraber inceleyen bir kaynak olası yönüyle alanında ilk ve öncü bir çalışmadır.

Prof. Dr. Mehmet KAPLAN'ın 2005 yılında yayımlanan *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar-3 Tip Tahlilleri* adlı çalışmasında *tip* ve *şahsiyet* arasındaki farka yer verilmiştir. Eski çağlardan beri destanlardan mesnevîlere kadar pek çok eserde *tip ve kişilere* sıkça rastlandığı dile getirilmiştir. Bu çalışmada Oğuz Kağan'dan Mustafa Reşid Paşa'ya kadar Türk kültürü ve edebiyatının bütün devrelerinde ortaya çıkan *alp tipi, gazi tipi, veli tipi, yeni aydın tipi* gibi tiplerin üzerinde durulmakla birlikte edebi eserlerde yer alma biçimlerine de yer verilmiştir.

Prof. Dr. Metin AKKUŞ'un 2005 yılında kaleme aldığı *Edebiyatımızda Ahi Tipi ve Esrar Dede Fütüvvetnamesi'nde Ahi Tipinin Özellikleri* adlı makalesinde Klasik Türk edebiyatında tipler bahsi ışığında ahilik, ahi tipi, ahi tipinin Klasik Türk edebiyatı süreci içindeki gelişimi ve değişimi, daha sonra fütüvvetnamenin ne olduğu, özelliklerinin anlatılmasının ardından Esrar Dede Fütüvvetnamesi hakkında tanıtıcı bilgiler verilmiş ve bu fütüvvetnamede yer alan ahi tipinin başka hangi değişik adlandırmalarla anıldığının yanı sıra fütüvvetnamedeki ahi tipinin özelliklerinden bahsedilmiştir.

Prof. Dr. Gencay ZAVOTÇU'nun ilk baskısı 2006 yılında yayımlanan *Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü* ise Klasik Türk edebiyatı metinlerinde yer alan *kişiler ve kişiliklerin* alfabetik sırayla sunulduğu bir sözlüktür. Eserin girişinde Klasik Türk edebiyatında *kişi ve kişilikler*, bu *kişi ve kişiliklerin* ayrıldığı alt başlıklar hakkında bilgiler verilmiştir. Ardından sözlük bölümüne geçildiğinde ise alfabetik sırayla verilen her bir *kişi ve kişilik* için kısaca bilgi verilmiş, bu *kişi ve kişilikler* çeşitli divanlardan derlenen örnek beyitlerle desteklenmiştir.

Prof. Dr. Metin AKKUŞ'un 2007 yılında *Türk Edebiyatı Tarihi*'nde yayımlanan *Klasik Edebiyatta Tipler* adlı çalışmasında Klasik Türk edebiyatında yer alan insanın görünüşlerine *tipler ve kişilikler* bahsiyle değinilmiş, *tiplerin ve kişiliklerin* ayrıldığı alt gruplara yer verilmiş, daha sonra özellikle *tipler tahayyülî/tasavvurî tipler ve sembolik tipler* gruplandırmaları altında bu gruplardaki en belirgin *tipler* detaylıca anlatılmıştır. Odak noktası *tipler* olan bu çalışma özellikle

Klasik Türk edebiyatında *tiplerin* yeri ve önemi bahsinde yapılmış öncü çalışmalardan olmuştur.

Dr. Erdoğan ULUDAĞ tarafından 2019 yılında yayımlanan *Sâlih Baba Divanı'nda Tipler ve Kişilikler* adlı makalede ise öncelikle Klasik Türk edebiyatında *tipler ve kişilikler* hakkında alt başlıkları da ele alınarak bilgi verilmiştir. Ardından Salih Baba ve divanı tanıtılmıştır. Daha sonra divanda yer alan *tipler ve kişilikler,* alt başlıklara göre gruplandırılarak incelenmiş, alfabetik sıraya göre verilen *tipler ve kişiliklerin* her biri hakkında bilgi verilmiştir. Açıklanan her *tip ve kişiliğin* divanda geçtiği tanık beyitler de bizim çalışmamızda uygulanan yöntemin aksine günümüz Türkçe'sine nesre çeviri yapılmaksızın verilmiştir.

Dr. Erdoğan ULUDAĞ tarafından 2019 yılında yayımlanan *Lâmî'inin Salâmân u Absâl'ında Tipler ve Kişilikler* makalesinde de yine aynı şekilde *tipler ve kişilikler* hakkında alt başlıklar eşliğinde verilen genel bilgilerin ardından Lâmî ve Salâmân u Absâl hakkında bilgi verilmiştir. Eserde geçen *tipler ve lişilikler* gruplara ayrılarak tanık beyitler eşliğinde okuyucuya sunulmuştur.

Dr. Erdoğan ULUDAĞ tarafından 2021 yılında yayımlanan *Tip ve Kişilikler Açısından Fuzûlî Divanı* adlı makalede de tıpkı diğer makalelerde olduğu gibi *tipler ve kişilikler* hakkında verilen genel bilgilerin ardından divandaki *tipler ve kişilikler* ilgili alt başlıklar eşliğinde verilmiş, kısaca özellikleri açıklanmış ve divandaki örnek beyitlerle de desteklenmiştir.

Yukarıda bahsi geçen bu üç makalede de bizim çalışmamızın aksine *tipler* bahsinde *meslek tiplerine ve Divanıhümayun tiplerine* değinilmeyip, *kişiliklerde* ise devlet adamları *tarihî efsanevî kişilikler* başlığı altında genel olarak değerlendirilmiştir.

Bilge İLHAN'ın 2016 yılında kaleme aldığı *Sehî Bey Divanı'nda Dinî Tipler* adlı makalesinde de öncelikle *tipler ve kişilikler* konusunda genel bir bilgi verilmiş, daha sonra Sehî Bey'in hayatından ve divanından bahsedilmiştir. Bu açıklamaların ardından divanda yer alan *dinî tipler* alfabetik sırayla ve her bir *tip* hakkında verilen kısa açıklamalarla çalışmada yer almıştır. Çalışmada her bir *tipin* divanda belirlenen

tanık beyitine rastlanmaktadır. Bizim çalışmamızın aksine tanık beyitlerin hepsinin değil bazılarının günümüz Türkçe'sine aktarımına yer verilmiştir.

Merve MENTEŞE'nin 2020 yılında yayımlanan *Sünbülzâde Vehbî Divanı'nda Tipler* adlı makalesinde de yine öncelikle Klasik Türk edebiyatında *tipler ve kişilikler* hakkında alt başlıkları da ele alınarak bilgi verilmiştir. Ardından Sünbülzâde Vehbî'nin hayatı ve divanı tanıtılmıştır. Daha sonra divanda yer alan *tipler* alt başlıklara göre gruplandırılarak incelenmiş, alfabetik sıraya göre verilen *tiplerin* her biri hakkında bilgi verilmiştir. Açıklanan her bir *tipin* divanda geçtiği tanık beyitler de bizim çalışmamızda uygulanan yöntemin aksine günümüz Türkçe'sine nesre çeviri yapılmaksızın verilmiştir.

Tipler ve kişilikler konusuna hazırlanan tezlerde yeni yeni yer verilmeye başlanmıştır. Bugüne kadar önce divan tahlili çalışmalarında, sonra kaside ile alakalı yazılmış tezlerde, divan şiirinde methiyeyi konu alan tez çalışmalarında yer yer kişilikler konusuna değinilmiştir. Fakat bu çalışmaların hiçbirinde Klasik edebiyatta şahıslar, *tipler ve kişilikler* başlığı altında incelenmemiştir.

2018 yılında Eyüp AYDOĞDU'nun yazdığı *Süheylî Divanı'nda Tipler ve Kişilikler*, 2019 yılında Elif DOĞRUEL'in kaleme aldığı *Tipler ve Kişilikler Çerçevesinde Ahmed Cezbî'nin Şiiri Dünyası*, 2020 yılında Kübra GEREK'in çalıştığı *Hüdâyî Divanı'nda Tipler ve Şahsiyetler* adlı yüksek lisans tezleri *kişilikleri ve tipleri* aynı çatı altında inceleyen ilk tezlerdendir. GEREK tezinde *tipleri* genel bir başlık altında değerlendirmiş, kişiliklerden devlet adamlarından padişahlar için tarihî şahsiyetler başlığının altında padişahlar başlığı açmış, diğer devlet adamlarını ise diğer şahıslar başlığında değerlendirmiştir. İlk defa AYDOĞDU ve DOĞRUEL tezlerinde *tipler* bahsinde *"meslek tipleri"* ayrımını kullanmıştır. Padişahlar dahil bütün devlet adamlarını ise *tarihî efsanevî kişilikler* bahsinde değerlendirip daha özel bir ayrım kullanmamışlardır.

Tipler ve kişilikler bahsini inceleyen bu örneklerden sonra ise konuyla alakalı bilgilere yer vermesi bakımından dikkat çeken diğer tezler ise daha çok kaside ve methiye üzerine hazırlanmış tezler olmuştur.

Özlem YOLAÇAN tarafından 2020 yılında yazılan *Sünbülzâde Vehbî'nin Kasideleri ve Kasideciliği* başlıklı yüksek lisans tezinde medhiye başlığı altında devlet büyükleri bahsinde padişahlar, sadrazamlar ve paşalar, şeyhülislamlar, diğer kişiler şeklindeki bir başlıklandırmayla devlet adamlarına yer verilmiştir.

Esra USLU'nun 2015 yılında kaleme aldığı *Kasidede Övgü Kalıpları ve Divan Şiiri Öğretimindeki Yeri* başlıklı yüksek lisans tezinde kasidede kullanılan övgü kalıpları bahsinde beşerî unsurlar için kullanılan övgü kalıpları başlığı altında ayrı ayrı padişah, şehzade, sadrazam, şeyhülislam, vezir ve diğer devlet görevlileri sınıflandırmasına yer vererek övgü kalıplarını incelemiştir. Çalışma devlet adamlarına detaylı yer veren ender çalışmalardan olup, Divanıhümayun başlığını ihtiva etmemektedir. Çalışmada şiirlerde geçen övgü kalıplarına sınırlı örneklerle yer verilmiş olup, anlamlarına değinilmemiştir.

Esra ONUR'un 2007 yılında yazdığı *17. Yüzyıl Kasidelerinde Methiye* başlıklı yüksek lisans tezinde devlet adamlarından yalnızca padişahlara ve sadrazamlara yer verilmiştir.

İsrafil BABACAN'ın 2001 yılında hazırladığı *XIX. Yy. Türk Edebiyatında Kaside Nazım Şekli (Şekil ve İçerik)* başlıklı yüksek lisans tezinde kasidenin muhteva özellikleri bahsinde medhiye bölümünde sultanlar, valide sultanlar, padişah kızları, kızkardeşleri ve şehzadeler, vezirler, paşalar, şeyhülislamlar, reisülküttaplar, defterdarlar, hocalar, şairler ve diğerleri başlıkları yer almaktadır. Çalışma devlet erkânına alt tabakaya kadar detaylı yer veren ender çalışmalardandır. Çalışma incelendiğinde bizim çalışmamızda uyguladığımız metodların aksine başlıklarda yer alan devlet adamlarının isimlerine, şiirlerine, beyitlere ve anlamlarına yer verilmeyerek yalnızca kaç kişiye kaç şiir yazıldığı ifade edildiği belirlenmiştir.

Sebahat ÖZENMİŞ TUZALAN'ın 2010 yılında yazdığı *Şeyhülislamlara Sunulan Kasideler* başlıklı yüksek lisans tezinde her bir şeyhülislam için yazılmış kasidelere beyitlerin anlamlarıyla birlikte yer verilmiş, bizim çalışmamızda incelediğimiz şekilde özelliklerine ayrıca değinilmemiştir.

Özcan TUNÇADAM tarafından 2019 yılında hazırlanan hemen hemen aynı başlıklı *Klasik Türk Şiirinde Şeyhülislamlara Sunulan Kasideler* başlıklı yüksek lisans tezinde ise kendisine kaside yazılan şeyhülislamların isimlerine yer verilmesinin yanı sıra şeyhülislamlara şiir yazan şairler başlığı da eklenmiş, şiirlerde şeyhülislamların hangi özellikleriyle anıldığı incelenmiştir.

Ahmet ÖNTÜRK tarafından 2018 yılında hazırlanmış *Klasik Türk Şiirinde Valilere Sunulan Kasideler* başlıklı yüksek lisans tezinde, valilik görevi yapmış devlet adamlarının isimlerine ve biyografilerine yer verilip beyitlerde hangi özelliklerle anıldığı her bir özellik için örnek niteliğinde olabilecek bir kaç beyit ve anlamıyla incelenmiştir.

Süreyya YALÇIN'ın 2015 yılında hazırladığı *Fatih Sultan Mehmed'e Sunulan Kasideler* başlıklı yüksek lisans tezinde devlet adamı olarak Fatih Sultan Mehmed'in çeşitli özelliklerine örnek beyitler ve anlamları eşliğinde yer verilmiştir.

Ebru ONAY'ın 2013 yılında yazdığı *15. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Kasidelerde İdeal Hükümdar Portresi ve Hükümdarın Metaforik Sunumu* adlı yüksek lisans tezinde ideal hükümdar portresi metaforu üzerinden genel bir değerlendirme yapılmış, hükümdarın özelliklerine her bir özellik için sınırlı sayıda birkaç beyitle örnek verilerek konu aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Dr. Özgür KIYÇAK 2010 yılında hazırladığı *17. Yüzyıl Kasidelerinde Zihniyet Çözümlemesi ve Eğitim Sürecinde Kullanımı* başlıklı yüksek lisans tezinde padişahların özelliklerini devlet ve toplum değerleri ve devlet yöneticisi vasıfları perspektifinden bakarak incelemiştir.

Hakan BAYKUT'un 2010 yılında yazdığı *Sebk-i Hindî Şairlerinin Kasidelerinde Övme ve Övünme* başlıklı yüksek lisans tezinde padişah, sadrazam, diğer paşalar, şeyhülislam, diğer devlet memurları ve saray görevlilerinin övgüsü şeklinde devlet adamları sınıflandırılması yapıldığı gözlemlenmiştir.

Gülnihal PERK'in 2008 yılında hazırladığı *18. Yüzyıl Kasidelerinde Medhiye* başlıklı yüksek lisans tezinde isim isim yalnızca padişahlara ve sadrazamlara yer

verilip biyografilerine değinildikten sonra örnek birkaç beyit verilerek çalışmanın tamamlandığı belirlenmiştir.

Yine Deniz YAĞCI'nın 2007 yılında yazdığı *16. Yüzyıl Kasidelerinde Methiye* başlıklı yüksek lisans tezinde de yalnızca padişahlara ve sadrazamlara değinildiği gözlemlenmiştir.

Yaşar AYDEMİR'in 1994 yılında yazdığı *XVII. Yüzyıl Türk Edebiyatında Kasîde* başlıklı yüksek lisans tezinde kasidenin muhteva özellikleri bahsinde yer verilen medhiye bölümünde sultanlar, vezir-paşa kazaskerler, şeyhülislamlar, reisülküttablar-defterdarlar, hocalar, şairler ve diğerleri şeklinde başlıklandırılma yapılmıştır. Devlet adamlarını bu denli detaylı şekilde başlıklandırmış ender çalışmalardan olduğu gözlemlenmiştir. İlgili bölümlerde paşaların yalnızca isimlerine yer verilmiş, örnek beyit olarak birkaç beyit kullanılmış ve devlet adamlarının özellikleri bahsine girilmemiştir.

Klasik Türk şiirinde yer alan devlet adamlarına divan tahlili tezlerinde de değinilmiştir. Fakat bu tezlerin hemen hepsinde cemiyet başlığının altında hükümdarlar ve diğer devlet görevlileri; hükümdarlar, şehzadeler ve diğer devlet adamları; padişahlar, sadrazamlar ve diğer devlet erkânı gibi gruplandırmalarla çok daha sınırlı şekilde devlet adamlarına yer verildiği tespit edilmiştir.

Yalnızca Yavuz ÖZKUL'un 2019 yılında yazdığı *Azmizâde Hâletî Divanı'nın Tahlili* başlıklı doktora tezinde *tarihi ve efsanevi şahsiyetler* başlığının altında Osmanlı merkez teşkilatında yer alan kişiler bahsine yer verilmiş, padişahlar, saray teşkilatı, Divan üyeleri, ilmiye teşkilatı, diğer devlet erkânı ve şahıslar gruplandırılması yapılmıştır. Burada Divan üyeleri başlığı birçok teze göre ilk defa kullanılan bir gruplandırma olmakla dikkat çekmektedir. Fakat başlığın detayları incelendiğinde yalnızca divanda adı geçen birkaç tane sadrazamın bu başlık altında değerlendirildiği, bütünüyle Divan üyelerini ihtiva etmediği belirlenmiştir. Kuşkusuz ki bu durum incelenen divanda Divan üyesi olarak yalnızca sadrazamlara rastlanmış olmasından kaynaklanmıştır.

Sonuç olarak konuyla alakalı hazırlanmış tüm çalışmalar incelendiğinde *Klasik Türk şiirinde Divanıhümayun tip ve kişilikleri* bahsine bu adlandırmayla ve bu kadar detaylı bir incelemeyle yer verilmediği, alanda bu anlamda bir açık olduğu belirlenmiştir. Çalışmada incelenen *tip ve kişiliklerin* ilk defa Divanıhümayun grup adlandırmasıyla bu çalışma vesilesiyle anılmış olacağı bir kere daha anlaşılmış bulunmaktadır.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli

Klasik Türk edebiyatı sahasında pek çok şairin meydana getirdiği birbirinden farklı edebî metin mevcuttur. Bu edebî metinlerin oluşturulmasında çeşitli faktörler etkili olmuştur. Meydana getirilen edebî metinlerin kimi kendi devrinde okunmuş, kimi okunsa da zamanla unutulmuş, bazıları kendi devrinde dahi okunamamış ve sonraki dönemlerde okurlar tarafından keşfedilmiştir. Dolayısıyla Klasik Türk edebiyatı sahasında kaleme alınmış bir edebî metnin en doğru şekilde anlaşılabilmesi için edebiyat biliminin bazı yöntemlerinden yararlanmak doğru olacaktır. Araştırmamızda da aşağıda bazılarına yer verilen edebiyat biliminin geliştirdiği metni anlama ve yorumlama yöntemlerinden faydalanılmıştır.

3.1.1. Pozitivist Yöntem (Tarihsel Eleştiri)

Bu yöntemde XIX. yüzyılın ortalarında Fransız filozof August Comte'un kurduğu sistematik-pozitivist felsefeden etkilenerek gelişen pozitivizm etkili olmuştur. Pozitivizim kesin, tartışmasız, tanımlanabilir, faydalı ve modern olandır. Bu yöntem yalnızca deneysel olaylarla ilgili bir yöntem olduğundan madde ve mana, iç ve dış, tabiat ve ruh ayrımını kabul etmemektedir. Bu görüşün edebiyattaki bir iz düşümü olarak eser-hayat (yazar) da aynı kabul edilmiş, bundan yola çıkarak bir eseri anlamanın yolunun yazarın hayatını anlamaktan geçtiği kanısına varılmıştır.

XIX. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle edebiyat eserlerinin toplumsal ve millî tarihin şartlarına bağımlılığını ortaya koyan pozitivist bir yönelim ortaya çıkmıştır. Pozitivist edebiyat anlayışının öncüleri Almanya'da Wilhelm Scherer, Rusya'da Rus edebiyatı ve folkloru üzerine çalışmalar yürüten A. N. Pıpin ve Fransa'da Batı edebiyatı ve resminin tarihi üzerine çalışmalar yapan Hippolyte Taine olmuştur.

Pozitivist yöntem savunucuları hem edebiyatın hem de diğer sanat dallarının bir milletin hayatındaki şartlar ve durumlardan etkilendiğini savunmuşlardır. Dolayısıyla bu yöntemin temel ilkelerinden biri, sanat eserinin içinde doğduğu fiziksel ve sosyal çevrenin bilinmesidir. Taine'in çevreden kastettiği; iklim, toprak, coğrafî

durum ve toplumsal yaşam koşullarının bütünüdür. Bir bitki nasıl ki bulunduğu coğrafyanın fizikî koşullarına göre oluşuyorsa, edebiyat ürünleri de ortaya çıktıkları sosyal çevreden etkilenerek oluşmaktadır. Pozitivist yöntemin bir diğer temel ilkesi ise sanat eserini yaratan ırk veya soyun önemidir. Burada ırktan kastedilen bir yazara yaşadığı coğrafyadaki milletin taşıdığı ve yazara kazandırdığı ulusal niteliklerdir. Nitekim bir Rus romancısı ile Fransız romancısının üslubunu birbirinden ayıran farklılıklar yazarların soyları ile alakalıdır. Diğer bir temel ilke ise eserin yaratılışına tanık olan tarihsel an, çevredir. Sanat eserinin oluştuğu dönemde toplumda yaşanılan olaylar eserin oluşumunu etkilemektedirler.

Pozitivist yöntemde edebiyat eserleri, bilim gibi tahlil etme metoduyla değerlendirilmiştir. Yazarın bulunduğu sosyal çevre ile yazılan eser arasında bir bağ kurulmuş, yazarın felsefesi, dünya görüşü, ahlâkı, estetik algısı arasında bir ortaklık kurulmuştur. (Genç, 2014: 316-320)

"Klasik Türk Şiirinde Divanıhümayun Tip ve Kişilikleri" adlı bu çalışmada da pozitivist yöntemden tam anlamıyla yararlanılmıştır. Öncelikle 28 divan sınırlaması ile her bir padişah dönemini kapsayacak şekilde, her bir padişahın devrini görmüş şairlerin süzgecinden geçmiş beyitler özellikle seçilmeye çalışılmıştır. Bu şekilde sosyal ve tarihsel olayların iz düşümleri beyitlerde takip edilebilmiştir. Divanları seçilen şairler aynı zamanda devlet adamının yüzyüze görüştüğü, sohbetinin olduğu, aynı ortamlarda vakit geçirme imkânının bulunduğu bir şair varsa öncelik o şaire verilerek tercih edilmiştir.

Çalışmada beyitlere geçilmeden önce incelenen devlet adamının biyografi bilgisinin verilmiş olması, devlet adamının ve şairin bulunduğu sosyal çevrenin anlaşılması bakımından özellikle tercih edilmiştir. Bir devlet adamının savaş ortamında mı, devletin ekonomik sıkıntılarının yaşandığı bir süreçte mi, refah ortamında mı, güçlü bir padişah devrinde mi yoksa çocuk yaşta görev almış bir padişahın devrinde mi görev yaptığı; ayaklanma ortamında mı, yoksa halkın desteğini ve padişahın takdirini görerek yükseliş ivmesinde bir görev hayatının mı olduğu gibi ipucu niteliğindeki bilgiler beyitlerin çok daha doğru anlaşılmasını sağlamıştır. Bu bağlamda pozitivist yöntem bu çalışmanın en önemli metodu niteliğindedir.

3.1.2. Sosyolojik Yöntem

Başlangıçta pozitivist yöntemin öncülerinden Taine'den etkilenen sosyolojik yöntemin amacı, olaylar arasındaki sebep sonuç ilişkilerini incelemek, olayların nedenlerini ve etkilerini göstermektir. Sosyolojik yöntem edebiyat eserlerini sosyal, ekonomik ve siyasî olayların etkilerine bağlayarak incelemektedir. Bu yönüyle sosyolojik yöntem pozitivist yönteme yaklaşmaktadır.

Sosyolojik yöntemin öncüsü Gustave Lanson, edebiyat eserinin sosyal bir olay olduğunu, fert ile toplum arasında bir bildirişim aracı işlevi gördüğünü savunmuştur. Bu yöntemle sosyolojik yönden incelenen eserin yazıldığı ortam ve devrin şartları daha iyi açıklanabilmektedir. Toplumbilim eleştirmeni olarak tanınan Lukacs'a göre sosyolojik yöntem, iktisadî-toplumsal gelişmenin yanı sıra bu gelişmenin neden olduğu dünya görüşü ve sanatsal biçim arasındaki etkileşimin araştırılmasıdır. Kemal Karpat'ın Türkiye'nin sosyal tarihinin ilk sağlam kaynağının edebiyat olduğu yönündeki görüşü de sosyolojik yöntemin edebiyat sahası için önemini vurgulamaktadır. Tüm bu görüşler ışığında sosyolojik yöntemin asıl üzerinde durduğu konu, eserin içeriği ve eserin içeriğinin toplumsal olayları nasıl yansıttığını veya çarpıttığını belirlemektir. (Genç, 2014: 327-329)

Bu çalışmada Divanıhümayunda yer alan devlet adamlarının bulunduğu beyitlere ve devlet adamlarının özelliklerini vurgulayan ifadelere, tamlamalara yer verilmiştir. Öncelikle ilgili devlet adamının biyografisinden bahsedilmiş daha sonra beyitler ve ifadeler ışığında şiirin devlet adamının biyografisiyle, yaşadığı dönemki tarihsel olaylarla örtüşen veya örtüşmeyen detaylara sahip olup olmadığı gün yüzüne çıkarılmaya çalışılmıştır.

Örneğin; bir savaşta bozguna uğratılmış bir devlet adamının şiirlerde çok başarılı biri olarak yer alması şiirin o dönemki sosyal olaylarla örtüşmediğini göstermiştir. Fakat şiir vesilesiyle devlet adamının ve dolayısıyla devletin imajının düzeltilmesi, bu yolla ortaya çıkabilecek ayaklanmaların önlenmesi ve kişinin başarısızlık sonucu bozulmuş olabilecek psikolojisinin düzeltilme çabasının amaçlanmış olma ihtimali kuvvetlidir. Bir başka örneğe değinmek gerekirse,

biyografisinde kahramanlık, yiğitlik özellikleriyle anılan bir devlet adamının şiirlerde en fazla *akıllılık* vasfıyla anılmış olması çocuk bir padişahın devrinde görev yapmasından kaynaklanmış, çocuk padişahın yönetim becerisi tam manasıyla oluşmamış olduğundan sosyal hayatta yaşanan olumsuzlukların neticesi olarak halk şiirler aracılığıyla devlet adamından öncelikli beklentisini ifade etmiştir.

Bu çalışmada incelenen divanlar sosyal hayatla iç içe örnekler ihtiva etmiş, çalışmada devlet adamlarının yer aldığı şiirler sosyolojik yöntemle incelenmiştir. Şiirlerde keşfedilen devlet adamlarının doğru kişi olup olmadığının tespiti, ulaşılan kişiliklerin biyografilerinde geçen tarihî, sosyal ve ekonomik olaylarla şiirlerde verilen detayların örtüşüp örtüşmediğinin kontrol edilmesi yoluyla yani sosyolojik yöntemle belirlenmiştir. Bu bağlamda sosyolojik yöntem, çalışmamızın esas aldığı inceleme yöntemlerinin başındadır.

3.2. Evren ve Örneklem

Çalışmamız içerisinde klasik Türk şiirinde insan bahsi evren, Divanıhümayun tip ve kişilikleri örneklemdir.

3.3. Verilerin Toplama Araçları

Araştırmamızın tüm verileri taranan 354 divan aracılığıyla elde edilmiştir. Bu divanlar arasından 28 divan belirlenmiştir. Taranan ve belirlenen divanlar el yazma metinler olmayıp latin harflerine aktarılmış basılı kitaplardan, yüksek lisans veya doktora tezi olarak hazırlanmış divanlardan, divan tahlili çalışmalarından oluşmaktadır. Bu çalışmada latin harflerine aktarılmış beyitlerden faydalanılmış olmakla birlikte söz konusu beyitlerin günümüz Türkçesine aktarımı tarafımıza aittir.

3.4. Verilerin Toplanması

Bu araştırmadaki tüm veriler toplam 354 divan taranarak elde edilmiştir. 354 divan içinden her padişahın saltanat dönemini kapsayacak şekilde 28 divan sınırlaması yapılmıştır. Aynı zamanda söz konusu 28 divan belirlenirken divanların ihtiva ettikleri meslek grubu çeşitliliği ve içeriğinde barındırdığı Divanıhümayun üye sayısının fazlalılığı da göz önünde bulundurulmuştur. Özellikle Divanıhümayun üyelerine

yazılan kasideler ve tarih manzumeleri divanlardan verilerin toplanmasında başvurulan temel bölümler olmuştur.

Verilerin toplanması esnasında birtakım problemler ile karşılaşılmış ve bu problemlere çözüm yolları geliştirilmiştir. Kişiliklerin biyografilerinin belirlenmesinde zaman zaman sıkıntılarla karşılaşılsa da doğru biyografilere ulaşılmıştır. Örneğin; bir şiirde lakabı olmaksızın sadrazam olarak anılan bir Mehmed Paşa'nın biyografisi araştırıldığında 34 farklı Mehmed Paşa ile karşılaşılmış doğru kişinin belirlenmesinde kişiliğin göreve geliş yılı, kişiliğin doğum ve ölüm tarihleri, şairlerin kaçıncı yüzyıl şairi oldukları, şairlerin şiiri kaleme aldıkları tarihten önce incelenen kişinin kişinin o göreve gelip gelmediği bilgisi, divanın kaleme alındığı tarih, varsa şairin ölüm tarihi, şiirde döneme dair yaşanan ipucu niteliğindeki bir olay bilgisi, meslekî bilgi gibi detaylarla biyografiler arasında doğru Mehmed Paşa'nın izi sürülüp en doğru biyografide karar kılınmıştır.

Çalışma esnasında karşılaşılan bir diğer problem ise aynı isimli ve aynı görevde olan devlet adamları tespit edilmesidir. Karışıklık yaşanmaması adına ölüm tarihlerine göre ve biyografilerinde yer alan görev bilgilerine dayanarak bu devlet adamları arasında kronolojik bir sıralama yapılmıştır. Örnek beyitlerde de devlet adamının ölüm tarihi ve görev tarihleriyle, belirlenen divan şairlerinin ölüm tarihleri, o kişiler hakkında varsa tarih düşürmelerde biyografi veya görev bilgisiyle alakalı düşürülen tarihler dikkate alınarak doğru tasnif ve sıralama yapılmaya çalışılmıştır. Bundan başka aynı isimli, aynı lakaplı ve aynı yüzyılda yaşamış farklı görevlerde olan kişilikler de tespit edilmiştir. Bostanzâde Mehmed Efendi bu duruma örnektir. İki farklı Bostanzâde Mehmed Efendi'ye rastlanmıştır. Biri 1535'te diğeri ise 1564'te dünyaya gelmiştir. Hangisinin aranılan doğru Bostanzâde Mehmed Efendi olduğu ise şeyhülislamlık görevi yapıp yapmadığı, şeyhülislamlık yaptıysa hangi tarihlerde şeyhülislamlık yaptığı bilgisiyle tespit edilebilmiştir. Nitekim 1535'te doğan Bostanzâde Mehmed Efendi'nin şeyhülislamlık yaptığı tespit edilmişken 1564'te doğan Bostanzâde'nin kazaskerlik yaptığı fakat şeyhülislamlık yapmadığı belirlenmiştir. Böylelikle doğru kişiliğe ulaşılmış ve doğru kişiliğe listede yer verilmiştir. Ayrıca aynı isimli ve farklı görevlerde olan kişiliklerin de listede yer alması söz konusu olmuştur. Örneğin hem defterdarlarda hem de kazaskerlerde bir

İbrahim Efendi bulunmaktadır. Birebir aynı isimleri olmasına ve ayırt edici herhangi bir lakapları olmamasına rağmen aynı isimli farklı kişiliklerdir. Defterdar olan İbrahim Efendi 18. yüzyılda yaşamış bir kişilikken, kazasker olan İbrahim Efendi 17. yüzyılda yaşamış bir kişiliktir. Çalışmada bu şekilde tespitler de yer almıştır.

3.5. Verilerin Analizi

Araştırmanın verilerini oluşturan 28 divanda Divanıhümayunun tiplerinin azınlıkta olmasına karşın kişiliklere yoğun şekilde rastlanmış toplam 117 Divanıhümayun kişiliği belirlenmiştir. Belirlenen bu kişilikler devlet adamlarında aranan kişisel özellikler ile devlet ve toplum değerleri özellikleriyle incelenmiştir. Öncelikle kısa biyografisine değinilen bir kişilik ardından beyitlerde en sık rastlanan özelliğinden en az rastlanan özelliğine doğru paragraflar hâlinde incelenmiştir. Özellikler devlet adamından beklenen *kişisel özellikler* ile *devlet ve toplum değerleri* ana başlıkları altında değerlendirilmiştir. Özellikleri ihtiva eden yalnızca kelimelere, tamlamalara veya mısralara bu paragraflarda yer verilmiştir. İnceleme esnasında kimi zaman her bir özelliğin ayrı ayrı tamlama veya kelimelerden ibaret olmadığı tespit edilmiştir. Bir kelime veya tamlamanın anlam derinliğinde üç dört özelliği birden ihtiva ettiği görülmüştür.

Devlet adamında aranan kişisel özellikler bahsinde incelenen devlet adamının *adil, akıllı, reşid, hükmünün yürüyor, ilim ehli, dindar olması; kahır, tedbir, basiret sahibi olması*; *görev bilgisi, cömertliği, güzel ahlakı, biyografi bilgisi, ünlü kişiliklerle birlikte anılması, sanatı ve sanatkârı koruması ve zıllullah (Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olması)* özelliklerine göre değerlendirmeler yapılmıştır. Devlet ve toplum değerleri bahsinde ise *devletçilik anlayışı, savaşçılık, cihan hakimiyeti ideali, fetih duygusu, asayiş (emn ü eman), yönetim anlayışı, kahramanlık, üstünlük duygusu* özellikleri ışığında devlet adamları değerlendirilmiştir. Özelliklerin en çok rastlanandan en az rastlanana doğru sıralanarak değerlendirildiği her bir paragrafta özelliklerin tespit edildiği sözcük, tamlama veya mısralara anlamları ve beyit künyeleriyle birlikte yer verilmiştir. Daha sonra her bir kişiliğin sonunda anlamlarıyla ve ihtiva ettikleri özelliklerle birlikte birkaç beyit örnek verilmiştir.

Tiplerde çok çeşitlilik söz konusu olmadığından, bir tipin temsil ettiği özellik anlatıldıktan sonra birkaç örnek beyit anlamlarıyla beraber verilmiştir. Ayrıca çalışmanın sonunda tüm bu verileri detaylıca ihtiva eden tablolar yer almaktadır.

Verilerin analizinde birtakım problemler ile karşılaşılmış ve bu problemlere çözüm yolları geliştirilmiştir. Bir kişiliğin birden fazla Divanıhümayun üyesi olduğu ve farklı farklı görevlerle şiirlerde anıldığı olmuştur. Örneğin; İpşir Mustafa Paşa hem vezir hem de veziriazamlarda yer almıştır. Vezirlik görevinin vurgulandığı ve vezir olduğunda kendisine sunulan bir tarih manzumesi olduğu için, bu manzumeden ötürü kendisi vezir başlığının altında incelenmiştir. Veziriazamlık göreviyle anıldığı şiirler de olduğundan o şiirlerle veziriazamlık başlığının altında da kendisine yer verilmiştir. Bunun yanı sıra bir devlet adamı öncelikle müderrislik, sonra kazaskerlik ve en sonunda şeyhülislamlık gibi görevlere yükselebilmiştir. Örneğin; Sadreddinzade Sadık Mehmed Efendi bu çalışmada kazaskerlerde değerlendirilmiştir. Fakat bu kişi aslında hayatının büyük bölümünü şeyhülislam olarak geçirmiştir. Bu kişinin şeyhülislamlarda değil de kazaskerlerde değerlendirilmesinin nedeni, sınırlama yapılan 28 divanda bu kişiye kazaskerliğe atanması üzerine yazılmış bir tarih manzumesinde yer verilmesidir. Dolayısıyla inceleme yapılırken bir kişiliğe şiirde hangi göreviyle rastlanıldıysa kişilik o görev çerçevesinde değerlendirilip o şekilde listede yer almıştır. Yani kazasker olan bir kişi biyografisindeki bilgiye göre şeyhülislamlık yapmış olsa bile şiirlerde şeyhülislamlıkla değil de yalnızca kazasker olarak anılmışsa ve şeyhülislamlığına dair herhangi bir kayıt yoksa şiirlerdeki verilere dayanılarak bu kişiliklere görev listesinde yer verilmiştir.

4. BULGULAR VE YORUM

4.1. Sosyal Bir Varlık Olan İnsanın Oluşturduğu "Devlet"

İnsanoğlu dünyaya bir toplumun içinde doğar ve yaşadığı zaman dilimi içerisinde farklı insan tipleriyle karşılaşır. Karşılaştığı bu insan tipleri insanoğlunun yaşadığı yüzyıla, döneme, içine doğduğu toplumun birikim ve tecrübelerine göre farklılık gösterir. Dünyaya gelen insanoğlu, içine doğduğu topluma olan uyum sürecine öncelikle etrafında karşılaştığı insan tiplerini taklit ederek başlar. Bu aşamada aileden gelen genetik, biyolojik, psikolojik alt yapılar, aile ve akrabalarının alışkanlıkları ve beklentileri etkin rol oynar. İnsanoğlunun meydana getirdiği toplumun büyük çoğunluğu da, içinde bulundukları insan tiplerinin dışına çıkmadan yaşamlarını sürdürürler. Toplumsal yaşamın gereklerinden biri de devlet kurmaktır.

Batı dillerinde *"state, staat, état, stat"* gibi kavramlarla karşılanan bir terim olan devlet, tarihî gelişim seyri içinde Batı'da feodalitenin yıkılması, merkezî otoriteye geçiş, şehir devletlerinin doğması, merkezî millî devletlerin ortaya çıkması gibi bir tarihî gelişim göstermiştir. Eski Yunan, Roma, Türk tarihi ve İslam âleminde ortaya konulan uygulamalar, devlet oluşum süreci hakkında bilgilendirir niteliktedir. Bunların yanı sıra Batı'da Rönesans hareketi ve Fransız İhtilâli de devlet anlayışını etkileyen faktörlerden olmuştur. Sosyolojik anlamda ise devlet, belirli sınırlar içinde oluşan ortak bir yaşam alanına sahip, egemenlik hakkını kullanan, milletin teşkilatlanmış şeklidir. Buna göre devletin belirli unsurları ortaya çıkmıştır. Bu unsurlar; coğrafî unsur (coğrafyanın vatanlaştırılması), beşerî unsur (millet), siyasî unsur (hükümet ve egemenlik hakkı, kendi kendini yönetme, para basabilme, ordu kurabilme ce siyasî varlığını koruyabilme) olarak sıralanabilmektedir. (Erkal, 1997: 86-89)

Sözlük anlamı olarak *devlet*, toprak bütünlüğüne bağlı olarak siyasal bakımdan örgütlenmiş millet veya milletler topluluğunun oluşturduğu tüzel varlığı ifade etmektedir. Diğer bir deyişle devlet, belirli bir coğrafyada topluluk hâlinde yaşayan insanların meydana getirdiği siyasî hakimiyetin teşkilât hâlini almış şeklidir.

Arapça kökenli olan *devlet* kelimesi, Arapça'da *devlet* veya *dûlet* şeklinde yer almaktadır. Değişmek, bir hâlden başka bir hâle dönmek, nöbetleşe birbiri ardınca gelmek, dolaşmak, üstün gelmek, zafer kazanmak anlamlarına gelmektedir.

Devlet kelimesi ilk kullanılmaya başlandığı zamanlardan günümüze dek tarihî-sosyolojik belirli safhalardan geçerek anlam değişikliklerine uğramıştır. Kelimenin siyasî kavram olarak kullanılmaya başlandığı ilk aşamalardaki manası "zafer, güç, hâkimiyetin dönüşümlü olarak el değiştirmesi" şeklindedir. İkinci safhada ise *devlet* kelimesi "hâkimiyetin sürekliliği, siyasî otorite ve yapı" anlamlarında kullanılmıştır. Burada kazandığı anlam "egemen bir hanedan ve onun siyasî hakimiyeti" şeklindedir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'ni ifade eden *Devlet-i Âl-i Osman* tabiri de kelimenin bu manasında kullanılmıştır. (Davutoğlu, 1994: 235)

Devlet, bir hükümet yönetiminde örgütlenmiş siyasal topluluğu ifade etmektedir. Ekonomik egemenliğini elinde tutan toplumsal bir sınıfın siyasal örgütlenmesi anlamına gelen devlet örgütlenmeleri, tarih öncesi devirlerden Tunç Çağı'nda ortaya çıkmıştır. Devletin ortaya çıkmasında etkili olmuş en mühim zorunluluk, mallarda ve üretim araçlarında ortaya çıkan özel mülkiyetin korunması ve kölelik sisteminin sürdürülmek istenmesi olmuştur. (Bilgiç, 2012: 111)

Devlet, tarihin ilk dönemlerinden itibaren her toplum için vazgeçilmez bir teşkilat olması yönüyle evrensel nitelik taşımaktadır. İnsanlar aile, kabile, klan vb. topluluklar hâlinde her zaman toplumsal ilişki içinde yaşamaya ihtiyaç duymuşlardır. Bir takım faktörlerin etkisiyle birlikte yaşamayı isteyen insanlar milleti meydana getirir. Millet, bir devletin oluşması için temel ve aslî unsurdur. Devlet, milletin bünyesinden çıkan siyasî bir kurum; bir toplumu oluşturan insanlar arasındaki farklılaşmanın meydana getirdiği siyasi bir organizasyondur. Dolayısıyla devletin meydana getirdiği yasal düzenlemelerin temelinde insan sorunu yatmaktadır denilebilir.

Fert, temel hak ve özgürlüklere sahip olan ve bu haklarını kullanarak kendini gerçekleştiren bir varlıktır. Bu bağlamda devlet, fertlerin sahip olduğu hak ve özgürlükleri en uygun biçimde kullanabilmelerini sağlayan bir otoritedir. "Otorite" denildiğinde, devlet anlaşılmaktadır. Fakat "yönetim" denildiğinde, devletin zaman ve

şartlara uygun biçimde teşkilatlanıp, görevlerinin, yetkilerinin ve sınırlarının belirlenmesi kastedilmektedir. Max Weber'in dediği gibi devlet, "toplumsal görünüm" demektir. Devletin mahiyeti, fonksiyonları, yapılanma biçimleri ve ahlakî sınırları toplumun kültürel yapıtaşlarıyla ilintilidir. Devlet adeta toplumun sosyal, fiziksel ve kültürel aynasıdır. Dolayısıyla toplumların devleti algılayış biçimleri, insanoğlunun dünya görüşleri çerçevesinde şekillenmiştir. (Büyük, 2003: 102-103)

Platon'a göre insanların hayatlarını idame ettirip ihtiyaçlarını giderebilmek için başkalarına ihtiyaç duyması devleti oluşturan temel nedendir. Ona göre devlet bir organizma ise, insanlar da o organizmayı oluşturan hücreler gibidir. Bu doğrultuda insanla devlet arasında benzer özellikler bulunmakta olup, devleti oluşturan sosyal sınıflar dahi insanda bulunan bir takım özelliklerin tezahürü gibidir. Yani devlet, büyük bir insan görünümündedir denilebilir. Platon'a göre devletin temel amacı "erdem" olup, toplum yaşamındaki mutluluk ve düzeni sağlamaktır. Bu düzenin sağlanmasında etkili olacak olan ise devletin gücünün bilgelik ve ölçülülük ile beraber olmasıdır. (Eflatun, 1971: 59)

Aristoteles'e göre ise insan doğuştan toplumsal bir hayvandır. İnsan kendi kendine yeterli olamayıp benzerlerinin desteğine ihtiyaç duyduğu için toplum bireylerden oluşur. Ona göre devlet, kendi kendine yeterli olmaya çalışan ve hayatını idame ettirebilmesi için ihtiyaçlarını kendi kendine karşılayabilen insanların bir araya gelerek oluşturdukları topluluktur. O da Platon gibi, devletin bu topluluğa mutluluk ve düzen sağlamak amacında olduğunu düşünmektedir. Aristoteles aynı zamanda bir birey ve devlet arasındaki organik bağlardan oluştuğunu belirterek tıpkı Platon gibi devleti canlı bir organizmaya benzetmektedir. Ona göre devlet yurttaşların toplamından meydana geldiği için, devlet parçalara ayrılarak çözümlenmeli ve önce yurttaş incelenmelidir. (Aristoteles, 1993: 70-85)

Müslüman düşünürlere bakılacak olunursa onlara göre devlet dünyevî düzeni kurmak ve devam ettirmekle yükümlü olup aynı zamanda ahiret mutluluğunu sağlamalıdır. İbn-i Sina'ya göre ancak ideal devlet bünyesinde yaşayan bir toplum gerçek iyiliği ve mükemmelliği, Allah bilgisini ve sevgisini elde etmek için gerekli olan temeli sağlayabilmektedir.

Gazali'ye göre ise insanlar için toplum hâlinde yaşamak bir zorunluluktur. Fakat bu zorunluluk esnasında insanlar arasında bir takım anlaşmazlıklar ve çatışmaların doğması, devletin oluşmasını gerekli kılmıştır. Ona göre insanlar yaratılışları gereği haksızlığa ve isyana meyilli olduklarından, toplumun mutluluğu ve huzuru için adalet ve düzeni sağlayıcı bir otorite zorunludur. Bu otorite ise devlettir. Gazali bu noktada İbn-i Sina ile aynı görüştedir. Ona göre insanlar kendi aralarında mülkiyet ve yaşama hakkına bakmaksızın kendi isteklerine göre davrandıklarından, onları sınırlayıcı ve düzene koyucu bir hukuk sistemine ihtiyaç duyulmuştur. Toplumda bu hukuk sistemini devlet sağlamaktadır. (Büyük, 2003: 106)

İbn Haldun'a göre ise devlet, insanların toplum hâlinde yaşaması ve teşkilatlanmasının zorunlu oluşundan meydana gelmiştir. Ona göre tarihte oluşmuş bütün siyasi rejimlerin kaynağı bir kanuna ve kanun koruyucuya duyulan zorunlu ihtiyaç olmuştur. O da diğer düşünürler gibi insanın doğası gereği başkalarına zarar vermeye, haksızlık vb. eğilimli olduğunu düşünmektedir. Ona göre insanın bu olumsuz davranışlarını engelleyecek ve onu kontrol altında tutacak egemen bir güce ihtiyaç vardır. Ve bu ihtiyacı giderecek olan ise devlettir. (İbn Haldun, 1990: 103)

İngiliz filozofu Thomas Hobbes'a göre ise insanoğlu kendi varlığını sürdürmeye çalışan, her şeyden önce kendini düşünen bir varlıktır. Dolayısıyla bu durum toplumda ortak güvenliği sarsıcı bir etkendir. Bu durumun neticesi olarak insanlar toplumda ortak güvenliği sağlanabilmesi için kendi kuvvet kullanma haklarını bir otoriteye devrederek devletin kurulmasını sağlamışlardır. İnsanların devlet oluşturmak için yaptıkları bu sözleşme, toplumda yaşayan bireylere bir takım kısıtlamalar getirmektedir. Bu sözleşme sayesinde insanlar iç ve dış tehlikelere karşı tehlikelere karşı can ve mal güvenliklerini korunaklı hâle getirmişlerdir. Hobbes'a göre devletin amacı insanların bireysel güvenliğini sağlayarak daha mutlu bir hayat geçirmelerine vesile olmaktır. Hobbes, devlet düzeni olmadığı müddetçe hiçbir insanın kendini güvende hissedemeyeceğini düşünmektedir. Platon ve Hobbes ortak görüşe sahip olarak, devletin temel görevinin ahlak ve adalet düzenini sağlayarak toplumu yıkıcı sarsıntılardan korumaya çalıştığını düşünmektedirler.

Spinoza da Hobbes'un görüşlerinden etkilenmiş bir filozoftur. O da insanların varlığının ve haklarının korunabilmesinin yalnızca devlet yoluyla olabileceğini

düşünmektedir. Aksi hâlde insanların birbirleriyle sürekli savaş hâlinde olabileceklerini ve bu durumu gören insanların bir sözleşme ile devleti kurmaya yöneldiklerini belirtmektedir.

John Locke da tıpkı diğer düşünürler gibi insan haklarının korunması ve devamlılığı amacıyla egemen bir güç olarak devletin kurulduğunu düşünmektedir. Devletin koruma iradesinin temelini kişilerin değil kanunların oluşturduğunu belirtmektedir. John Locke'a göre devlet doğal bir şekilde meydana gelmiş organik bir bütün olmaktan ziyade, insanoğlunun sunî olarak oluşturduğu bir varlıktır. Hobbes ve Locke'a göre devlet, insanların meydana getirdiği değiştirilebilir bir kurumdur. İkisinin ayrıldığı nokta ise Locke'a göre kanun devletten önce gelirken, Hobbes devleti takip edenin kanun olduğu görüşündedir.

J. J. Rousseau da insanların siyasal düzene geçişlerinin bir sözleşme ile olduğunu düşünmektedir. Bu sözleşme vesilesiyle insanlar genel iradede birleşerek toplumda üstün iktidar oluşmasını sağlamışlardır. Hobbes, Spinoza, Locke gibi Rousseau da devletin insanların güvenliklerini sağlayabilmek amacıyla bir sözleşme ile kurulduğunu kabul etmektedir. Rousseau'nun aksine Immanuel Kant ise devletin sadece özgürlükleri güvence altına almak için var olduğunu düşünmektedir.

19. yüzyılın başlarına kadar devletin belli yasalara, şartlara ve ahlaksal sınırlara bağlı olan bir sözleşmeyle kurulduğu düşüncesi yaygındır. Fakat Hegel tüm bu kuramları eleştirmektedir. Hegel devletin organik bir yapıya sahip olduğunu düşünmektedir. Hegel devleti bireylerin kendi aralarında kurdukları toplumsal ilişkiler ağından çok üstün bir konumda, ahlaksal bir kurum olarak görmektedir. Ona göre insanların bireysel hak ve menfaatlerinin yanında devlet daha yüksek bir otorite olarak yer almaktadır. Ve bireylerin menfaatleri de bu otoriteye bağımlı durumdadır. İnsan bir değere ancak devlet aracılığıyla sahip olabilir. Yani bireyin sahip olduğu değer aynı zamanda devletin değerinden kaynaklanmaktadır. Birey devletin bir parçası olduğu için ahlakî bir değere sahiptir. Ona göre devlet "Tanrı'nın yeryüzündeki yürüyüşüdür".

Hegel'in öğrencisi olan Karl Marx ise hocasınn görüşlerine karşı çıkmıştır. Marx devleti insanları sınıflara ayıran bir sömürü ve baskı aracı olarak görmektedir. Ona göre tarih sınıf savaşlarından ibaret olduğundan, her devlet de ayrıca bir sınıf

devletidir. Hegel'in "bireysel çıkar ve idealler, devletinkiler ile özdeştirler, devletler arasında ahlak olmazsa, devletler birbirleriyle savaşmalıdırlar" şeklindeki düşüncelerine karşılık Marx "bireylerin çıkarları ve idealleri, kendi sınıfınınkilerle aynıdır, sınıflar arasında ahlaka yer yoktur" şeklinde düşünmektedir.

Tüm bu görüşlerin yanı sıra çağdaş filozoflar ise devleti karmaşık yapıya sahip tüzel bir kişilik olarak yorumlamaktadır. Bu görüş doğrultusunda modern devlet ekonomik, sosyo-kültürel ve dinsel bir çerçeve içinde Rönesans'tan ve 17.-18. Yüzyıllarda son şeklini alarak oluşumunu tamamlamış bir kurumdur. (Büyük, 2003: 111)

Tarihsel süreç açısından devlet oluşumunu kısaca tekrardan değerlendirmek gerekirse antik dönemdeki şehir devletlerinden günümüzdeki millet-devlet anlayışına gelme süreci içinde Batı medeniyetlerinde birçok farklı görüş ileri sürülmüştür. Yunan şehir devletlerindeki devlet anlayışı Eflatuncu sistemin de etkisiyle devletin insanın bedenindeki organik bütünlüğü simgelediği düşünülmüştür. Buna karşılık imparatorluk devleti anlayışına bakılacak olunursa, bu anlayışta devlet düşüncesinin temeli hukuk anlayışına yaklaşmıştır. Şehir devletlerindeki devlet-birey aynîleşmesinin aksine devlet-birey farklılaşması etkin olmuştur. Devlet oluşumunda hukuk, adalet, düzen, nizam fikirleri ön plâna çıkarak devletin daha karmaşık bir yapıya dönüşmesi gerçekleşirken, bireylerin özgürlüklerini en güvenli şekilde yaşamaları da sağlanmıştır. Burada devlet ahlakî özelliğinden ziyade, kapsamlı bir teşkilat olma özelliğiyle ön plandadır. Teşkilatın örgütlenmesi ise hukuk ve bürokrasi düzenlemesiyle kendini göstermiştir. Feodal devlet yapılanmasına gelindiğinde ise genel siyasî kurumlara bağlılık yerine, feodal birimlerdeki kişilere bağımlılık söz konusudur. Karşılıklı hak ve sorumluluklar düzeniyle ilerleyen bu sistem Ortaçağ'da etkili olmuş bir sistemdir. Feodal yapının çözülmesi ise yerini millet devlet anlayışına bırakmıştır. Dönüşümünü XI.-XVII. yüzyıllar arasında tamamlayan bu sistem 1648 Vestfalya Antlaşması ile Avrupa'daki milletlerarası sistemin temelini oluşturmuştur. Millet-devlet anlayışı XIX. yüzyılda Hegel sayesinde bir siyaset sistemi olarak zirveye ulaşmıştır. Millet-devlet anlayışında önemli olan belli sınırlar dahilinde yaşayan insan topluluğunun ortak iradelerini yansıtan hakimiyetin oluşturduğu siyasî

örgütlenmedir. Devletin yasama, yürütme ve yargı fonksiyonları vesilesiyle irade ve hakimiyet meşruiyet kazanmaktadır.

Tüm bu yaklaşımlar neticesinde yukarıda değinilmiş olan yaklaşımların büyük çoğunluğunda da bahsedildiği gibi insanların ihtiyaçlarını daha rahat karşılayabilmek adına birlikte yaşaması bir zorunluluktur. Fakat insanoğlunun yaratılışı gereği bir diğerinden üstün olma arzusu başkalarının haklarına tecavüzü doğurabilmektedir. İnsanların benliklerini daha hür ve güvenilir bir şekilde yaşayabilmesi için kuvvet kullanma hakkını ortak iradenin belirlediği üstün bir otoriteye teslim etmesi zorunlu hâle gelmektedir. İşte tam bu noktada devlet olgusu, yasama, yürütme ve yargı kuralları çerçevesinde insanları kontrol eden ve koruyan bir kurum olarak meydana gelmiştir.

4.1.1. Osmanlı'da Türk Devlet Geleneği

Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükselme döneminde dayandığı kültür ve medeniyet Türkler'in çok eski zamanlardan beri sahip oldukları örf, âdet ve geleneklerden, İslâmiyet'in etkisiyle toplumda var olmaya başlayan kültür değerlerinden ve Ön Asya, Anadolu ve Rumeli'de karşılaştıkları toplumların kültürel unsurlarından etkilenmiştir.

Osmanlı devlet geleneği kendisinden önceki Türk devletlerinin siyasî, askerî ve sosyal alanlardaki bazı uygulamalarını devam ettirmiştir. Özellikle Anadolu Selçukluları'na ait teşkilât ve kanunlar, Osmanlı Devlet kültürünü temelde etkilemiştir. Bu etkileşim, Osmanlı hizmetine giren Anadolu Selçuklu Devleti'nin devlet adamları sayesinde gerçekleşmiştir. Onların devlet idaresindeki tecrübelerinden Osmanlı Devleti'nin teşkilatlanmasında faydalanılmıştır. (Ünal, 2017: 19-21)

Uygurlar gibi erken dönemde yerleşik hayata geçen Türk topluluklarının yanı sıra Eski Türk toplulukları genellikle göçebe yaşamışlardır. Çoğunlukla göçebe yaşayan Türk toplulukları göçebe hayatın el verdiği kadarıyla sınırlı bir hukuk ve devlet geleneği oluşturmuşlardır. Eski Türk topluluklarındaki devletin ve siyasi hayatın işleyişini düzenleyen kurallara *töre* veya *türe* adı verilmektedir. Töreler Türk toplumlarında genel kabul gören ve yöneticileri bağlayan hukuk kurallarıdır.

Eski Türkler'de devlete *il* ya da *el* denilmektedir. İl, *uz* adı verilen aşiretlerin birleşmesinden oluşmaktadır. Aşiretler de kendi aralarında *boy*lara ve *soy*lara ayrılmaktadır. Uzlar, devleti oluşturan temel birimler olarak bazı siyasi yetkilere sahipken *soy*lar ve *boy*lar ise siyasetle ilgisi olmayan sivil birimlerdir.

İlk Türk devletlerinin birden fazla *uz*un aralarında anlaşarak birleşmesi sonucu veya güçlü bir aşiretin diğer aşiret ve boyları egemenliği altına alması yoluyla oluştuğu düşünülmektedir. Siyasi birliği sağlayan aşiretin reisi *han* ya da *kaan* ünvanını almaktadır. *Han,* devlet otoritesini kendi şahsında toplayan kişidir. Adeta devletin gücü hanın gücü ile ölçülmektedir denilebilir.

Göktürkler, Uygurlar, Hıtaylar, Kırgızlar ve Moğollar han soyunun kutsal bir kaynağı olduğuna inanmışlardır. Bu kutsal inanışa göre hanlar, gökten inen bir ışıktan gebe kalan bir prensesin, ya da gökten gelen bir kurtla birleşen bir prens ya da prensesin çocukları sayılmaktadır.

Orhun abidelerinde hanların yönetme yetkilerini gök tanrıdan aldıkları belirtilmiş olup bu yetki hakan ve hakanın tüm ailesine verilmiştir. Dolayısıyla egemenlik yetkisi hükümdar ailesine aittir. Aile içinde hükümdardan sonraki en yetkili kişi ise hükümdarın eşidir. Öyle ki hükümdar eşlerinin ayrı otağları bulunmakta olup eşler önemli kararların alındığı kurultaylara katılmaktadırlar ve elçileri kabul edebilmektedirler. Bu bilgilerin yanı sıra hatunlar arasında devletin genel siyasetine yön verenler, naip olarak devleti idare edenler ve hatta devlet reisliği yapanlar vardır. (Ögel, 2016: 106-117)

Eski Türklerde devlet, hükümdar ailesinin ortak malı olarak görüldüğünden, tüm aile fertlerinin han olma hakkı bulunmaktadır. Bu anlayışın bir sonucu olarak hükümdar kimi zaman ölmeden önce devleti oğulları ve kardeşleri arasında paylaştırmıştır. Ülkenin hanedan üyeleri arasında paylaştırılması durumuna "ülüş" adı verilmektedir. Benzer uygulamalar Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemlerinde de gerçekleştirilmiştir. Osman Gazi, Bizans'a karşı kazandığı bir zaferden sonra Karacahisar Sancağı'nı oğlu Orhan Gazi'ye vermiştir. Orhan Gazi *bey* olunca Bursa'yı oğlu I. Murad'a vererek adını "Bey Sancağı" koymuştur. Bütün bu örnekler

Osmanlıların ilk yıllarında ülüş sisteminin bazı özelliklerinin devam ettirildiğini göstermektedir.

Orta Asya'da kurulan eski Türk devletleri genişleyen ülkeyi daha kolay yönetebilmek için "sağ" ve "sol" kol olmak üzere iki ayrılmışlardır. Devlet merkezinde bulunan hükümdar ise kendisine bağlı bulunan sağ ve sol kollara ayrı yöneticiler görevlendirmiştir. Devletin yönetiminde kolaylık sağlamak için ayrılan sağ ve sol kollardan biri, halkın ve başına tayin edilen yöneticinin gücü doğrultusunda daha üstün sayılmıştır. Ülkenin sağ ve sol kol olmak üzere ikiye ayrılması gibi uygulamalar müslüman Türk devletlerinde de görülmüştür. Osmanlılar'da Anadolu ve Rumeli olmak üzere iki beylerbeyi bulunmaktadır. Rumeli beylerbeyinin daha üstün sayılması da sağ ve sol kollardan birinin daha üstün sayılması uygulamasıyla benzer niteliktedir.

Osmanlı devlet yönetimi deyince akla gelecek ilk unsurlardan biri veraset sistemidir. Eski Türk devletlerinde devlet yönetiminde veraset sistemi tam olarak uygulanmamıştır. Kimi zaman küçük oğul veya kimi zaman büyük oğulun tercih edilerek saltanata getirildiği görülmüştür. Hakanın töre ve yasa koyma yetkisinden aldığı güçle, öldükten sonra yerine geçmek üzere işaret ettiği veliaht bile bazen Eski Türk devletlerinde toplanan büyük kurultayda uygun görülmeyerek tahta geçirilmesine müsaade edilmemiştir.

Eski Türk devletlerinde hanın ölmesi durumunda yerine kimin geçeceği ile alakalı kurultaya başvurulmaktadır. Han ölünce yerine geçecek yeni han kurultay tarafından seçilmektedir. Kurultaya hanedanın ileri gelenleri, ordu komutanları, hanlığa bağlı aşiret ve boyların başkanları, yüksek dereceli devlet memurları ile şamanlar katılmaktadırlar.

Bunun yanı sıra hükümdarın kurultay tarafından seçilmesi geleneğinin Osmanlılar'ın kuruluş dönemlerine kadar sürdüğü görülmektedir. Örneğin, Orhan Gazi tahta geldiği dönemde beylerden ve ahilerden oluşan bir kurul önünde beyliğe getirilmiştir. I. Murad'ın ölümünden sonra da beyler bir araya gelerek yerine oğlu Bayezid'in tahta geçmesini uygun görmüşlerdir. (Karatepe, 9-10)

İnceleyecek olduğumuz konunun temel meselesini oluşturan Divanıhümayunun da ilk oluşumlarına Eski Türk devletlerinde rastlanmaktadır. Eski Türk devletlerinde devlet işlerinin görüşüldüğü *kurultay, toy, kengeş meclis (müzakere meclisi), devlet meclisi* toplantılar yapılmaktadır. Bu toplantılar kimi zaman devlet işlerinin görüşüldüğü siyasî ve askerî meclis, kimi zaman ayin ve ibadetlerin yapıldığı dinî bir tören, bazen de çeşitli eğlencelerin yer aldığı şölen niteliğindedir. Gerçekleşen bu toplantılara başta hakan olmak üzere, devletin ileri gelen memurları, boy beyleri ve halk arasında önde gelen kişiler katılmaktadır.

Çok eski zamanlardan beri Türkler'in bu tür meclislere *toy* adını verdikleri Oğuz Han destanından da bilinmektedir. Türkçe'nin bütün lehçelerinde kelime anlamı olarak *toy,* "meclis, toplantı" anlamlarına gelmektedir. Aynı zamanda Moğolca *kurultay*, sözcüğünün de Türkçe karşılığıdır. (Kafesoğlu, 2018: 249)

Birçok Türk devletlerinde de benzer meclisler bulunmaktadır. Tabgaç Devleti'nde "Devlet ve nazırlar meclisi", Hazar Hakanlığı'nda "İhtiyarlar meclisi", Peçenekler'de önemli kararların alındığı bunlara benzer bir meclis, Tuna Bulgar devletinde "Millet meclisi" bulunmaktadır. Gök Türkler'de de bulunan millet meclisinde de askerî, siyasî, iktisadî ve kültürel konular konular konuşularak karara bağlanmaktadır. Uygurlar'da da yasama kurulu özelliğinde olan bir devlet meclisi bulunmaktadır. (Ögel, 2016: 78)

Türk devletlerinde devletin önemli kararları kaanın başkanlığında toplanan kurultayda alınır, kurultaya devleti oluşturan aşiret ve boyların reisleri (beyler) ile "şaman" adı verilen din adamları katılmaktadır. Divanıhümayuna da katılan sadrazam, vezirler, yeniçeri ağası, kaptanıderya, nişancı, reisülküttap, kazasker, defterdar, şeyhülislam, kadı gibi kişilerin olduğu düşünüldüğünde Türk devletlerindeki kurultay ile aralarındaki benzerlik gözden kaçmamaktadır.

Yukarıda değinilmiş olan birçok örnek ve mesele Osmanlı devletinin yönetiminde etkili olan çoğu uygulamanın temelinde Türk devlet geleneği bünyesinde yer alan pek çok uygulamanın etkili olduğunu göstermektedir.

4.1.2. Osmanlı'da İslam Devlet Geleneği

İslam siyasî kurumlarının Oğuz devlet geleneklerinin yerini almaya başlaması durumu öncelikle Selçuklu Devleti döneminde oluşmuştur. Osmanlı Devleti de dolayısıyla İslam devleti geleneğinin en büyük etkilerini Selçuklular aracılığıyla kurumlarına almıştır. Selçuklular'da görülen birçok uygulama tıpkı Eski Türk devletlerinde görülen uygulamalar gibi Osmanlı devleti yönetimine örnek teşkil etmiştir.

Selçuklular'da devlet, hükümdar ailesinin ortak malı sayılmaktadır. Bunun yanı sıra yeni hükümdar veraset sistemiyle belirlenmemektedir. Bu durum zaman zaman aile üyeleri arasında savaşa kadar varan ayrılıklar çıkmasına bile sebep olmuştur.

Büyük Selçuklu Devleti'nde hakimiyet yetkisi, İslam öncesi Türk devletlerinde olduğu gibi hükümdar ailesine aittir. Bu yetki hükümdarın kendi şahsında temsil edilmiştir. Öyle ki Cuma hutbeleri hükümdar adına okutulup para hükümdar adına basılmıştır. Selçuklu hükümdarlarının halifeye bağlılığını kuvvetlendirmek için tahta çıkan her hükümdara "emaret" ve hükümdara bağlılığını sembolize eden bir unvan verilmiştir. (Karatepe, 10-21)

Devletlerin siyasi oluşumlarının çekirdeğini oluşturan devlet başkanlığı, vezirler ve Divan oluşumu hemen hemen bütün Türk ve İslam devletlerinden karşılaşılan bir yapıdır. Dolayısıyla Türklerin İslamiyete girdikten sonra da devlet anlayışlarında Divan kavramını çabuk benimseyip özümsemesi onların İslamiyet'ten önceki devlet anlayışından kaynaklanmaktadır. Daha önceleri Orta Asya'da Türkler'in devletin önemli sorunlarını görüşmek için düzenlediği ve *han*ın başkanlık yaptığı toplantılara yalnız hükümdar ailesinin üyeleri değil, devletin ileri gelen isimleri de katılmıştır. Düzenlenen bu toplantılar Moğollar'ın kurultayına benzemektedir. Moğollar'ın düzenlediği kurultaylar *han*ı seçebilme, devletin önemli işlerinin görüşülmesi ve herkesin bu toplantılara katılabilmesi özelliklerine sahiptir. Kurultaya göçebe feodal sınıfın temsilcileri katılmaktadır. Büyük kurultayın haricinde her boyun kendine has feodal kurulları da bulunmaktadır. Bu kurullar hukuksal düzenlemelerde bulunmaktadır. En büyük kurultayda ise devletin bütününü kapsayan kanunnâmeler

hazırlanmaktadır. Bu yönleriyle kurultay, İslam-İran Divanlarından daha ileri bir noktada görülebilmektedir. Türkler eski kurultay anlayışının etkisiyle, İslam Divan modelini aynen almayarak genişletmişlerdir. (Mumcu, 1976:15-16)

İran'lı Nizam ül-Mülk kamu hukuku eseri niteliğinde olan Siyâsetnâme adlı eseriyle İran devlet anlayışını Selçuklu devlet anlayışına yerleştirmiştir. Bu doğrultuda örneğin adaletin sağlanabilmesi için, hükümdara İran'lı kralların haftada iki defa haksızlığa uğrayan kişileri birebir dinlediğini söylemiştir. Ve bu gelenek eski Türk devletlerinde de var olan bir gelenek olduğundan zaman içinde Türk İslam devletlerine yerleşmiştir.

Selçuklu devlet yönetiminde en yetkili makam olan hükümdar, yürürlükteki kanunlara aykırı olmamak kaydıyla her türlü kararı alma ve uygulama yetkisine sahiptir. Büyük Selçuklu'larda devlet yönetiminde ikinci derecede etkili olan organ Osmanlı devletindeki Divanıhümayun niteliğinde olan, başında vezirin bulunduğu ve yüksek kademeli memurların katıldığı "Divan-ı Âlâ" bulunmaktadır. Büyük Selçuklular'daki Divanın en önemli farkı, Divan-ı âlâya bağlı devletin mâlî, askerî ve adlî gibi işlerinin organize edildiği başka Divanların da bağlı bulunmasıdır. Bunlardan ilki "Divan-ı İnşâ" veya "Divan-ı Tuğrâ"dır. Bu Divan, bürokrasinin en yüksek organı olarak görülmektedir. İkinci sırada ise mâlî işlerle ilgilenen iki ayrı divan yer almaktadır. Maliye kayıtlarını tutan Divan "Divan-ı İşrâf-ı Memâlik", mâlî denetimi sağlayan Divan ise "Divan-ı Nazâr-ı Memâlik"tir. Üçüncü sırada ise askerlik işlerinin görüşüldüğü "Divan-ı Arz" veya "Divan ül-Ceyş" yer almaktadır. Yargı işleri ise doğrudan Divan-ı âlâda görüşülmektedir.

Tüm bunların yanı sıra Büyük Selçuklu devletinde hükümdarı ve diğer devlet yetkililerini korumak üzere kölelerden ve Türk olmayan kişilerden oluşan hassa ordusu kurulmuştur. Bu uygulama Osmanlı devletinde görülen kapıkulu uygulamasının ilk örneğidir. Fakat bu uygulama Türk boylarının huzursuzluk çıkarmalarına da neden olmuştur.

Devlet yönetimiyle alakalı diğer bir mesele ise Büyük Selçuklu devletinin kuruluş döneminde topraklar büyük parçalar halinde tutulup, hükümdar ailesine mensup olanlar ile beyler tarafından kullanılmaktadır. Nizamülmülk, devlet

topraklarını daha küçük parçalara bölerek dağıtmak suretiyle, toprağa bağlı tımarlı sipahi birliklerini oluşturmuştur. Bazı tarihçiler tarafından Osmanlı dönemindeki tımarlı sipahi ve ikta sisteminin Nizamülmülk tarafından oluşturulduğu düşünülmektedir.

Anadolu Selçuklu'larına bakılacak olunursa merkez teşkilatında tıpkı Divan-ı âlâ ile benzer özelliklere sahip "Büyük Divan" veya "Divan-ı saltanat" bulunmaktadır. Bu Divana bazen "sahib-i Divan" denilen vezir bazen de hükümdar başkanlık etmiştir. Yine diğer Divanlarda da görülen bir özellik olarak bu Divana da devletin önemli kademelerinde çalışan memurlar katılmaktadır. Osmanlı devletindeki Divanıhümayunun en önemli yardımcılarından olan "reisülküttap", burada "melikülküttap" adıyla Divanıhümayundakinden biraz daha farklı Divanın asıl üyesi olarak yer almıştır. Anadolu Selçuklu devleti Divanında Büyük Selçuklu ve Osmanlı Divanlarından farklı olarak "kadıyulkudat" Divan dışı tutulmuştur. Bu duruma karşılık Divanıhümayunda kazaskerler her daim asli üye olarak yer alırken, şeyhülislamlar Divanın asli üyelerinden sayılmayarak belli bir zaman sonra yardımcı üye durumuna getirilmişlerdir. Anadolu Selçuklu devletinin büyük Divanında yer alan diğer üyeler ise naib, atabey, müstevfi, pervan, emir-i arz ve işraf-ı memaliktir.

Anadolu Selçuklu devletinde diğer Türk İslam devletlerinde de görüldüğü gibi büyük Divanın dışında devlet işleriyle alakalı başka Divanlar da bulunmaktadır. Bu Divanlar daha çok devlet dairesi niteliğindedir. Vezirden sonra gelen, hükümdarın yokluğunda yerine vekalet eden ve devlet işlerini yürüten Divan "Niyabet-i saltanat"tır. Devletin malî işleriyle uğraşan "Divan-ı istifâ", devletin malî ve idarî işlerini kontrol eden ise "Divan-ı işraf"tır. Ordunun ihtiyaçları, defterleri ve maaşlarıyla ilgilenen Divan "Divan-ı arz"dır. Berat ve namelerin yazılması, hükümdar tuğrasının çekilmesi gibi işlerden sorumlu en mühim Divan ise "Divan-ı tuğra"dır. Yargı işlerinin büyük Divanda görüşülememesinden kaynaklı olarak büyük öneme sahip diğer bir Divan ise "Divan-ı mezâlim"dir. (Mumcu, 1976: 17-19)

Bunlara ilave olarak Anadolu Selçuklu Devleti'nde devlet hükümdar ailesinin ortak malı sayılmaktadır. Hükümdarın belirlenmesinde hanedan üyeleri, devletin üst düzey bürokratları ve beyler etkili olmuşlardır. Anadolu Selçukluları'nda da tıpkı Osmanlı devletinde olduğu gibi hanedanın ileri gelenleri ve çocukları ülkenin değişik

yerlerinde vali ve bey olarak görevlendirilmekte olup, şehzadelere "atabey" denilmektedir. Devlet toprakları ise ikta sistemine göre devlet görevlileri arasında paylaştırılmaktadır. (Karatepe, 10-21)

Buraya kadar değinilmiş olan tüm bu uygulamalardaki birlik ve benzerlikler Osmanlı devletinin yönetimine kaynaklık etmiş birçok uygulamanın Türk İslam devlet geleneği temelli olduğunu göstermektedir. Tüm bu etkileşimler doğrultusunda devletlerin en önemli organı olan divan, eski Türk devletlerinden *toy, kurultay* ile başlayan, Büyük Selçuklu devletinde *Divan-ı âlâ*'ya dönüşen, sonra Anadolu Selçuklu devletinde *Büyük Divan* olarak karşımıza çıkan ve en son Osmanlı devletinde padişahın dışında en önemli ve en yetkili organ olan *Divanıhümayun*a dönüşmüştür. Divanıhümayunun diğer Divanlardan farklı olarak aslî ve yardımcı üyeleri bulunmaktadır. II. Murat dönemine kadar hükümdarların da Divanıhümayuna katılıp başkanlık etmesi sebebiyle, Divanıhümayunun ve Divanıhümayun üyelerinin görevlerini daha net anlayabilmek için öncelikle tüm bu üyelere ve Divana yön veren kişi olan padişahın yetki ve görevlerine vâkıf olmak gerekmektedir. Sonrasında Divanıhümayunun işleyişi, üyelerinin görevleri ve görevleri daha net anlaşılacaktır.

4.1.3. Padişah ve Yetkileri

Farsça bir sözcük olan *"padişah"*, *"büyük şah"* anlamındadır. Osmanlı Devleti'nde *"imparator"* anlamında kullanılmıştır. (Bilgiç, 2012: 314)

Osmanlı padişahı, yönetimin temel kişisi olarak Osmanlı siyasî-idarî sisteminin merkezinde yer almaktadır. Siyasî, idarî, dinî ve her türlü iktidarı elinde bulunduran padişah yönetilenlerin ve yönetenlerin kendisine bağlılık duyduğu devletteki tek kişidir. Devletin örgütlenmeye başladığı ilk yıllardan başlayarak Osmanlı padişahları çeşitli ünvanlar kullanmışlardır. Devletin ilk yıllarında "bey" ve "gazi" ünvanları ağırlıklı olarak kullanılırken, I. Murad devrinden itibaren "sultan" ünvanı kullanılmaya başlanmıştır. Bu ünvanların yanı sıra "han", "hüdâvendigâr", "emir", "hünkâr" ve "padişah" ünvanları da padişahların kullandığı ünvanlardandır. Türk geleneğindeki hükümdarlık ünvanı olan "han" ve "hakan" ünvanlarının kullanılması, eski Türk geleneklerinin de bir devamı olduğunu kanıtlar niteliktedir. (Dursun, 1989: 208-209)

Osmanlı devletinin klasik döneminde padişahlar din, ahlak, bilgi ve tecrübe yönlerinden iyi yetişmiş kişilerden oluşmaktadır. Şehzadeliğin ilk yıllarından itibaren başlayan eğitim hayatları, padişah olunca da devam etmektedir.

Padişahlar yürütme, şer'i konular, yasama ve bazı sınırlamaların yanı sıra yargı yetkisine de sahiptir. Orta Asya egemenlik geleneği ve İslami geleneklerin bir sonucu olarak padişahlar çok geniş yetkilere sahiptir. Fakat uygulama aşamasında padişahlar bu yetkilerini görevlendirdikleri ilgili birimlere devretmişlerdir. Bilhassa hukukun üstünlüğünü kabul ederek, adalete bağlı kalmışlardır.

Buna karşılık örfî kanunları çıkarma konusuna Osmanlı padişahları serbest olmuşlardır. Teşkilat ve idare ile ilgili kanunlar, kamu hukuku gibi konular padişahların doğrudan doğruya emir ve fermanlarına dayanan nizamnameler arasındadır.

Her ne kadar devlet yönetimi padişahın kişisel emirlerine bağlı olda da padişahın gücü tamamen sınırsız değildir. Onun emri altında olan idarî ve askerî kadroların toplumdaki dinî anlayış ve sosyal refah politikalarını uygulama zorunluluğunun olması sultanın gücünü ve yetkilerini sınırlandırmaktadır. Nitekim padişahlar hukuk işlerini devrettikleri kadıların karşısında kendilerini halktan bir kişi sayarak onların verdikleri kararlara karışmamışlardır. Aslında her ne kadar padişahların hakları sınırsız gibi görünse de, devletin özgürlüğü en fazla kısıtlanmış insanı onlardır denilebilmektedir. Çünkü padişah her daim özel hayatını saray geleneklerine göre yaşamak ve çalışmalarını da şeriate uygun ayarlamak zorundadır. Padişahlık ve halifelik yetkilerini özgürce doğrudan doğruya kullanamamaktadırlar. Bu yetkileri ancak devletin koyduğu kanunlar ışığında ya da sadrazam, şeyhülislam gibi yetkili makamların istişareleri doğrultusunda kullanabilmektedirler.

Devlet yönetiminde her ne kadar geleneksel bir devamlılık varmış gibi görünmesine karşın her hükümdar değişikliğinde önceden yapılmış bütün milletlerarası antlaşmalar yenilenmektedir. Hükümdarın yapmış olduğu bütün işlemler devlet adına yapılmış işlemler değil, kendi adına yaptığı uygulamalar olarak görülmektedir.

Siyasal anlamda birçok hak ve yetkileri elinde bulunduran padişahlar, bu hak ve yetkilerini adaleti tesis etmede ve halka hizmet vermede kullanmışlardır. Bunun yanı sıra padişah halkı himaye etmek, zulümden korumak, asayişi ve düzeni sağlamakla yetkilidir. Sadece padişah otoritesine dayalı hukuk sistemini yürürlüğe koyan ilk hükümdar Fatih Sultan Mehmed'dir.

Devlet yönetiminde gücü ve yetkiyi elinde bulunduran padişahlar, kendilerini Allah'a karşı sorumlu aciz kişiler olarak görmüşlerdir. Padişahlar yasama, yürütme ve yargı bakımından mutlak yetki sahibi olmakla birlikte sürecin başında yetkileri İslamî hükümler ile sınırlıdır. Bunun yanı sıra padişahların iktidarda kalabilmeleri seyfiye, kalemiye ve ilmiye sınıfları ile halkın yönetimden memnun olmalarına bağlıdır. (Özdemir, 2006: 58-60)

Konuyla ilişkili olarak padişahın Divanıhümayundaki konumuna ve yetkisine değinmek gerekirse, padişah II. Murad dönemine kadar Divanıhümayuna başkanlık etmiştir. II. Murad döneminde Divanıhümayunda birtakım yeni kurallar uygulanmaya başlandığı için padişaha ulaşmak oldukça zor hâle gelmiştir. Dolayısıyla II. Murad döneminden itibaren padişah Divanıhümayun toplantılarından uzaklaşmış II. Mehmed döneminde de ilk defa padişahın Divanıhümayuna başkanlık etmesi geleneği bırakılmıştır. Bu sonucun ortaya çıkmasında hükümdarın mutlak otoritesinin artması etkili olmuştur. Nitekim o dönem yazılmış kanunnameler incelendiğinde padişahın Divan üyesi olduğuna dair herhangi bir kayıta rastlanmamıştır. Bunun yanı sıra padişah mutlak otoritesi sebebiyle dilerse Divana katılıp başkanlık edebilmektedir. II. Mahmud Divana başkanlık etme geleneğini döneminde kaldırmış olmasına rağmen gelenek hemen terkedilmemiş bir süre daha devam etmiştir. I. Süleyman dönemine gelindiğinde ise padişah, Divanıhümayun başkanlığını tamamen bırakmıştır. Divanıhümayunun olgunluk kazanma sürecinin sonunda ise padişah artık Divanıhümayunun başkanı veya üyesi değildir. Fakat sürecin sonunda her ne kadar padişah kuruldan ayrılmış olsa bile, başlangıçta Divanıhümayun padişahın bir kurulu olduğundan Divanıhümayun üyeleri bu gerçeğin her zaman farkında olup padişahın otoritesini üzerlerinde hissetmişlerdir. Padişahın Divanıhümayun ile olan ilişkisinin azalması Divanıhümayun kurumunun giderek önemini kaybetmesine ve sadrazam Divanının önem kazanmasına neden olmuştur. Bu durum karşısında bazı padişahlar

daha sonra bu kurumun önemini geri kazandırmak amacıyla Divanıhümayuna yeniden başkanlık etmek isteseler de eski sistem tamamen yok olduğundan bu mümkün olmamıştır. Bu durum karşısında yüzyıllar geçtikçe Divanıhümayun önemini tamamen yitirmiştir. (Mumcu, 1976: 40-41)

4.1.4. Divanıhümayun ve Yetkileri

Osmanlı Devleti bünyesinde ilk olarak Orhan Bey (1326-1362) döneminde oluşturulan yürütme-danışma kurulu işlevinde olan Divanıhümayun, birinci ve ikinci dereceden siyasal, yönetsel, askerî, malî ve şer'î işlerle, her türlü şikayetlere ve davalara bakılan bir kuruldur. Divan toplantıları toplumun tüm kesimlerine açık olarak gerçekleştirilmiştir. Devletle, devlet uygulamalarıyla veya devlet adamlarıyla sıkıntı yaşayan her birey Divanıhümayuna başvurabilmiş ve hakkını arayabilmiştir. (Bilgiç, 2012: 119)

Devletin büyümesi ve yaşanan siyasî gelişmelerle orantılı olarak Divan da gelişimini sürdürmüş giderek üye sayısı artmıştır. Divanın toplanma yerine değinmek gerekirse, hükümdar nerede olursa Divan orada gerçekleştirilmiştir. Kurum II. Murad dönemine kadar giderek güçlenmiş, II. Murad dönemine ulaşınca bazı kurallara bağlanmıştır. Divanıhümayunun klasik yapısına kavuşması ve "Divanıhümayun" adıyla anılması ilk olarak Fatih Sultan Mehmed döneminde gerçekleşmiştir. Fatih döneminden itibaren padişahlar Divana eşlik etme görevini artık veziriazamlara bırakmaya başlamıştır. Ama yine de padişah bu süreçte Divanda düzenlenen toplantıları tamamen terk etmemiş Divanhaneye doğru bakan ve "kasr-ı adl" denilen kafesli bölme arkasından toplantıları izleyerek takip etmiştir. Bu süreçten sonra padişah artık Divan toplantılarının başkanı olmadığından, alınan kararları kendisiyle de görüşmek gerektiğinden bu amaç doğrultusunda padişahla arz günleri düzenlenmiştir.

II. Bayezid ve Yavuz dönemlerinde henüz gelişimini sürdürmeye devam eden Divanıhümayun, en mükemmel dönemine Kanunî Sultan Süleyman döneminde ulaşmıştır. Bu dönem Divanın en güçlü olduğu dönemdir. Bu güçlü süreç XVII. yüzyıl ortalarına kadar devam etmiştir. Bundan sonraki dönemde ise yavaş yavaş sadrazamlar kendi konaklarında ayrıca Divanlar düzenlemeye başlamış yaptıkları bu küçük

Divanlar daha fazla önem kazanarak Divanıhümayunun gücü bu sebeple azalmaya başlamıştır. XVIII. yüzyılda "paşakapısı" olarak adlandırılan, daha sonradan ise "bâbıâlî" olarak anılan bu kurul kısa bir sürede merkezî bürokrasinin göbeği hâline gelerek önem kazanmıştır. Bu kurulun yanı sıra yapılan "şûra" toplantıları da Divanıhümayunun karşısına çıkan alternatif bir meclis olmuştur. Öyle ki III. Selim döneminde şûrâlar adeta önemli devlet meselelerinin görüşüldüğü meclis niteliğine bürünmüştür. XIX. yüzyıla gelindiğinde ise Divanıhümayun eski önemini artık tamamen yitirmiştir. Yalnızca elçilerin ağırlanması, ulûfe dağıtımı, yeni tayin edilen devlet adamlarının padişah tarafından arzlarda kabul edilme merasimi gibi görevleri yerine getirmiştir. (Mumcu, 1986:28)

Divanıhümayunun tarihî gelişiminden kısaca söz ettikten sonra Divanda görüşülen hususlara değinmek gerekirse; siyasî, idarî, askerî, örfî, şer'î, adlî ve malî konular ile şikâyet ve davalar burada görüşülüp karara bağlanmıştır. Verilen kararlar dört ana büroda işleme alınmıştır. Bu bürolar bâbıâlînin gelişmesine kadar Divan, Tahvil, Ruus ve Âmedî kalemleridir. Özellikle Tahvil ve Ruus kalemlerinde memurlarla ilgili tayin vb. bütün bürokratik işlemler yapılmış ve kayıt altına alınmıştır. Üst düzey memurların tayin işlemlerinin yanı sıra tımar ve zeamet tevcihleri Tahvil kaleminde, diğer memurların tayin işlemleri ise Ruus kaleminde yapılmış ve kaydedilmiştir.

Divanıhümayun bürolarında kâtipler maaşlı, zeâmet ve tımarlı olarak görev yapmışlardır. Tımarlı kâtiplerin kadroları belirli sayıda belirlenmiştir. Kâtiplik sisteminde babadan oğula geçen sistem uygulanmış, görevli kâtip öldüğünde büyük oğlu kâtiplik yapabilecek seviyede ise babalarının tımar veya zeameti ona kalmıştır. Eğer oğlu yoksa veya küçükse görev tımar ya da zeamet memurlarından birine verilmiştir. Divanıhümayunda reisülküttaba bağlı Divan kalemlerinin şefi görevinde olan beylikçi, dışişlerinden sorumlu reisülküttabın uygulamalarına bakan âmedçi, evrak memurları, kesedar, kanun ve nizamların koruyucusu görevinde olan kanuncu, izah istenilen konularda rapor düzenlemekle görevli ilamcı, kâtiplerin yazdıklarını tashih etmekle görevli mümeyyiz, maiyetinde bulunan defterler arasından istenilen defterleri getirmek üzere defterci, memur benzeri görev yapan şakirdler ve mülazımlar gibi görevliler bulunmaktadır.

Divanıhümayun aynı zamanda hem defterdarların hem de kazaskerlerin yetkileri dışında bulunan memurların tayin ve tevcih işlemlerinin de yapıldığı bir meclistir. Taşra bölgelerinde görevli olan beylerbeyi ve sancak beylerinin yaptıkları tayinlerin, beratlarının verilmesi Divanıhümayunda kararlaştırılmıştır. Bu açılardan Divanıhümayun yönetim organizasyonunun en üst mertebesidir. (Özdemir, 2006: 78)

Genel olarak bir Divan toplantısının nasıl gerçekleştiğine değinecek olursak, genellikle Divanıhümayun sabah namazından sonra biraraya gelip öğleye kadar toplantı gerçekleştirmiştir. Divanıhümayun toplantısı o gün görüşülüp tamamlandıktan sonra, maliye hazinesi ve defterhâne sadrazamın mührüyle mühürlenip kapatılmıştır. Daha sonra çavuşbaşı elindeki âsâsını yere vurarak Divanın sona erdiğini bildirip Divanın dağılmasını sağlamıştır. Daha sonra yeniçeri ağası padişahın huzuruna çıkarak ocak hakkında bilgi vermiştir. Bu aşamadan sonra kazaskerler kendilerini ilgilendiren bölümlerle alakalı padişahı bilgilendirmiştir. Sonrasında padişahın huzuruna sadrazam, vezirler ve defterdar kabul edilmiştir. Bu aşamadan sonra padişahın sadrazam ve vezirler ile beraber yemek yemesi gelenek hâline gelmiştir. Bu gelenek Fatih döneminde daha da genişletilerek bir kanuna bağlanmış sadrazam, başdefterdar, vezirler, defterdarlar ve nişancının birlikte yemek yemesi geleneğine dönüşmüştür. Sadece Divan üyelerine değil, aynı zamanda çeşitli işleri dolayısıyla Divana gelen halka da din ve millet farkı gözetilmeksizin yemek ikram edilmiştir. (Halaçoğlu, 1991: 9-10)

4.1.5. Divanıhümayun'un Aslî Üyeleri

4.1.5.1. Veziriazam (Sadrazam)

Osmanlı İmparatorluğu'nda padişahtan sonra devletin en büyük memuru olan veziriazam, hükümdarın mutlak vekilidir ve yargı ile maliye konuları dışında hükümdarın tüm yetkilerini kullanma hakkına sahip devlet adamıdır. (Bilgiç, 2012: 338)

Türk-İslam devletlerinde başvezirliğin devamı olarak ortaya çıkan veziriazamlık kurumu, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren devlet teşkilatının en güçlü kurumudur. Veziriazam birçok devlet işinde padişahın mutlak yetkisine sahip devlet adamıdır. Osmanlı devletinin kuruluş dönemlerinde vezir sayısı sadece bir

kişiden oluşurken, devletin gelişmesiyle vezirlerin sayısında artış yaşanmıştır. Bu nedenle vezirlerin birinci derecede önem arz edenini ayırt etmek için bu kişilere *veziriazam* denilmiştir. *Sadrazam/sadrazam* kelimesi ise özellikle XVI. yüzyıldan sonra daha fazla kullanılmaya başlanmıştır. (İpşirli, 2008:414)

Vezirler, Osmanlı devletinin kuruluş dönemlerinde daha çok Türk soyundan tercih edilmiştir. İstanbul'un fethinden sonra bu durum değişiklik göstererek veziriazam ağırlıklı olarak kul ve devşirmeler arasından seçilmeye başlanmıştır. Bu durumun oluşmasında devletin kuruluş ve gelişme dönemlerinde Çandarlı vezir ailesinin güç kazanması ve hükümdarın otoritesini sarsacak duruma gelmesi büyük bir etkiye sahiptir.

Veziriazamın devlet yönetimindeki kesin yeri Fatih Sultan Mehmed devrinden itibaren belirlenmiş İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmed'in yürürlüğe koyduğu kul sisteminde veziriazama büyük yetkiler verilmiştir. Veziriazamın hukuksal statüsünü o dönemden itibaren çıkan kanunnameler ayrıntılı şekilde belirtmektedir. Osmanlı devletinde padişahtan sonra gelen en yetkili görevli olan veziriazam, padişahın yetkisindeki her konuda onun vekili sıfatıyla tüm yetkileri kullanmıştır. Devlet yönetimindeki rollerinde diğer görevlilerden önde gelen veziriazamlar, din ve devlete ait tüm görevlerin yapılması, cezaların karşılığının verilmesi, halkın birlik bütünlük içinde yaşamasının sağlanması, devlet hizmetlerinin atanması, adaletin yerine getirilmesi gibi görevlerde padişahın daimi vekilliğini üstlenmişlerdir. Dolayısıyla veziriazama itaat etmek demek padişaha itaat etmek anlamına gelmektedir. (Yetkin, 2012: 362)

Padişahların Divanıhümayuna Fatih devrinden itibaren katılmamaya başlamaları sonucunda veziriazamlar Divanıhümayunun başkanı ve yürütücüsü konumunda olmuşlardır. Bütün yetkilerini padişahtan alan sadrazam yasama, yürütme ve yargı alanlarında elindeki yetkiyi kullanmıştır. Fakat savaş açma, yüksek rütbeli görevlere tayin veya görevden azl etme gibi önemli meseleleri padişaha danışmadan herhangi bir karar vermemiştir. Bunun yanı sıra önemli devlet meseleleri olduğunda Divanıhümayunda diğer üyeler ile fikir alış verişi yaparak son karar için padişaha danışmıştır. Divanıhümayunun en etkili olduğu dönemlerde devlet işlerinin önemli bir kısmını Divan toplantılarında yürütmüştür. Tamamlanamayan veya çok fazla önemi

olmayan konular olduğunda ise Salı ve Perşembe günleri dışında kendi konağında düzenlediği "İkindi Divanı" adıyla anılan Divanda görüşmeye devam etmiştir. Düzenlenen tüm bu toplantılarda sadrazamın yetkisiyle alınan bütün kararlar padişahın kararı gibi görülmüştür. Şayet sadrazamın uzun süre merkezden ayrılması veya sefere gitmesi gerektiğinde ise, yerine "sadâret kaymakamı" adı verilen bir vezir tayin edilmiş Divanıhümayun toplantıları da bu vezirin önderliğinde yapılmıştır. (Ahıshalı, 1999: 29)

Veziriazamın düzenlediği İkindi Divanından başka Cuma ve Çarşamba Divanları da bulunmaktadır. Cuma günleri sabah namazından sonra düzenlenen bu Divan, Divanıhümayun üyelerinden yalnızca kazaskerlerin katıldığı bir Divandır. Bunlardan başka, Divana büyük tezkereci, çavuşbaşı, çavuşlar kâtibi, Divan çavuşları, yeniçeriler gibi Divanıhümayun hizmetlilerinin dışında cebeci, topçu çavuşları ve diğer bazı görevliler de katılmıştır. Yalnızca davaların görüldüğü bu Divanda şer'î ve örfî hükümler verilmiştir. Cuma Divanının yanı sıra Çarşamba Divanına ise veziriazam dışında hiçbir Divanıhümayun üyesi katılmamıştır. Her Çarşamba günü sabah vakti düzenlenen Divana veziriazamla birlikte İstanbul ve Bilad-ı Selase kadıları bu Divana eşlik etmiştir. Veziriazam ve kadılar ile düzenlenen bu Divanda yargı görevlerinin yanı sıra belediye hizmetlerinin de onlara bağlı olması sebebiyle İstanbul'un belediyecilik anlamındaki çeşitli sorunları da görüşülmüştür. Cuma ve Çarşamba Divanlarının ikindi Divanından farkı ise, ikindi Divanı veziriazam İstanbul'da olmadığı zaman toplanmazken Cuma ve Çarşamba Divanları sadaret kaymakamı tarafından yönetilerek toplanmıştır. Bu sebeple sadaret kaymakamı ikindi Divanı dışında, hem Divanıhümayuna hem de Cuma ve Çarşamba Divanlarına veziriazam adına başkanlık edebilmiştir. (Uzunçarşılı, 1984: 141-145)

Veziriazam seferdeyken tevcihat, azil ve tayinler, af ve idamlar gibi konuları padişaha danışmadan yapmış ve bütün fermanları padişaha danışmadan dilediği gibi yazdırmıştır. Orduda bulunulan günlerde de tıpkı Divanıhümayunda olduğu gibi veziriazam haftanın belirli günlerinde Divanı toplamıştır. Ayrıca seferde bulunan bir veziriazam ağır kış şartları olmadan veya padişahtan kendisine *davet hattı* da denilen *hatt-ı hümayun* gönderilmeden seferden hiçbir zaman kendi isteğiyle dönememiştir.

Ancak bu şekilde bir veziriazam kapıkulu ocakları eşliğinde devlet merkezine gelebilmiştir. (Uzunçarşılı, 1984: 150)

Veziriazamlar Osmanlı devletinin ilk iki yüzyılı boyunca padişah liyakati görmüş olup emir kulu olmaktan ziyade, padişahın müşaviri olma saygısına erişmişlerdir. Fakat 16. yüzyılın sonlarından itibaren veziriazamlara olan bu itibar yok olmaya başlamış sarayın nüfuzlu adamlarının etkisiyle işlerine müdahale edilir olmuştur. Bundan dolayı veziriazamların konumlarında tutunabilmeleri için 16. yüzyılın sonlarından itibaren sarayın ileri gelen şahsiyetleri olan valide sultan, hükümdar zevceleri, darüssaâde ağası, silahtar ağa gibi erkek ve kadınlardan hamiler edinmek zorunda kalmışlardır. Bu şekilde veziriazamlar sarayın içinden kendilerine yakın kişiler edinerek lehlerine propaganda yaptırmışlarsa da bu durum kimi liyakatsiz kişilerin de aynı zamanda sadaret makamını işgal etmelerine yol açmıştır. Devletin son yüzyıllarına gelindiğinde ise yabancı devletlerin istekleri doğrultusunda veziriazamların iktidarsızlığı ve idaresizliği sebep gösterilerek onların tayin ve azillerinin istenmesi gerçekleşmiştir. Tüm bu gelişmelerin sonucunda zaman içinde devletin son yüzyıllarına gelindiğinde veziriazamların bulundukları konum eski önemini yitirmiştir. (Uzunçarşılı, 1984: 116-117)

4.1.5.2. Kubbealtı Vezirleri

Kubbealtı vezirleri Divanıhümayun üyesi olan vezirlerdir. İlk defa Orhan Bey zamanında iki vezir atanarak gerçek anlamda Divanıhümayun oluşturulmuştur. Vezirlerin sayıları Fatih Sultan Mehmed zamanında dörde, Kanuni Sultan Süleyman devrinde ise yediye çıkarılmıştır. (Bilgiç, 2012: 241)

Bundan dolayı birinci vezire onu diğerlerinden ayırmak amacıyla *veziriazam* denilmiştir. İlerleyen dönemlerde vezir sayılarında artış yaşanmış sayısı artan bu vezirlere veziriazam kadar yetki verilmemiştir. Divanıhümayunda bu vezirler veziriazamdan sonra gelen en önemli üyeler olmuş vezirler, merkezdeki kubbe vezirliği dışında taşra örgütünde ve bazı mühim eyaletlerin yönetiminde de görevlendirilmiştir. Birçok eyalete vezir tayinliği yapılmasından dolayı vezir sayısında artış yaşanmış ve bu vezirlere memuriyet bulabilmek için eyaletler parçalara ayrılıp birkaç sancak birleştirilerek bir vezire verilmiştir. (Yetkin, 2012: 368)

Kubbealtı denilen divan binasında çalıştıkları için veziriazam dışındaki bu vezirlere "kubbe veziri, kubbealtı veziri veya kubbenişin" denilmiştir. Divan üyeliği yapan bu vezirler sınıfı, gerektiğinde seferlere serdar olarak da tayin edilebilmiş serdar olarak tayin edilen bu vezirlere üstüne hükümdar tuğrası çekilmiş boş ve yazısız ahkâm kâğıtları dahi verilmiştir. Gerektiğinde verilen izin üzerine serdarlar, tuğra çekebilme yetkisine sahip olmuşlardır. Vezirlerin yetkileri, kendilerinin emrinde çalışan defterdar, defterdar makamından bir hazine kâtibi ve kendi tezkirecisi ile gideceği bölgedeki azil ve tayin konularından oluşmaktadır. Fakat kendisine verilen tüm bu yetkilerin yanı sıra seferden döndükten sonra aldığı tüm kararların hesabını vermekle yükümlü olmuşlardır. Nitekim vezirlerin seferlerde aldığı tüm kararlar daha sonra veziriazam tarafından değerlendirilerek kabul veya reddedilmiştir. Bunların yanı sıra Divanıhümayunda işler çok yoğun olduğu dönemlerde kubbealtı vezirleri, veziriazamın müsadesiyle tuğra çekip, nişancıya yardım etmekle görevlendirilmişlerdir. Bir kişinin kubbealtı vezirliğine tayin edilebilmesi için, bu kişilerin memleketin her yanını çok iyi tanıyan ve devlet işlerinden anlayan kişiler olması tercih edilmiştir. Çünkü 15. yüzyıldan itibaren devlet bürokrasisi önemli bir gelişme gösterdiğinden kendilerinden sadece danışma görevi değil yeri geldiğinde veziriazamın emriyle yoğun olan bazı işlerin yapılması beklenmiştir. Tüm bu görevlerin yanı sıra vezirler, devletin en üst makamlarına geçmesi en muhmetemel olan kişiler olarak görülmüş devletin kilit noktası sayılabilecek Mısır, Budin, Yemen, Bağdat ve Şam gibi önemli vilayetlere atanarak orada merkezin otoritesini layığıyla temsil etmekle görevlendirilmişlerdir. (Uzunçarşılı, 1984: 195)

Kazasker, *kadıasker* ve *kazaasker* sözcüklerinin değişimiyle ortaya çıkmış bir kelimedir. Osmanlı Devleti'nde Divanıhümayunda şer'î konularda hüküm vermekle görev alan devlet adamlarıdır. (Bilgiç, 2012: 228)

4.1.5.3. Kazaskerler

Kazaskerler vesilesiyle Osmanlı devletinin yargı teşkilatının en üst kademesinde yer alan askerî sınıfa ait davalar, verasetle ilgili anlaşmazlıklar, şer'î ve hukukî ihtilaflar çözülerek neticelendirilmiştir. Orhan Bey zamanında Osmanlı devletinin kuruluş dönemlerinde hukukî işlemler şehir kadıları tarafından görülmüş ve şehir kadıları arasında en yüksek mertebelisi olarak Bursa kadısı yer almıştır. O

dönemde henüz kazasker makamı oluşmamış olup kazaskerlik makamına ilk tayin I. Murad döneminde yapılmış olup 1480 yılına kadar yalnızca bir tane kazasker bulunmuştur. Daha sonraki dönemlerde devletin mevcut kazaskeri Rumeli kazaskeri olarak ve İstanbul kadısı da Anadolu kazaskeri olarak atanmıştır. Bu şekilde kazasker sayısı devlette ikiye yükseltilmiştir.

Yavuz dönemine gelindiğinde Arap ve Acem kazaskerliği adıyla Divanıhümayun üyesi olarak kabul edilen yeni bir kazaskerlik meydana gelmiştir. Bu kazaskerlik Pîrî Paşa'nın sadrazamlığı döneminde Anadolu kazaskerliğine bağlanmış IV. Murad döneminde ise Anadolu ve Rumeli kazaskerlikleri önce birleştirilip sonra tekrar ayrılmıştır.

Bir kişi öncelikle İstanbul kadılığına oradan Anadolu kazaskerliğine, daha sonra da Rumeli kazaskerliğine yükseldikten sonra ancak kazasker olabilmiştir. Kazaskerlik makamının ardından yükselmesi beklenilen diğer makam ise şeyhülislamlıktır. Kazaskerler XVII. yüzyıla kadar iki yıllık daha sonraki dönemlerde bir yıllık süreyle tayin edilmişlerdir.

Kazaskerlerin baktığı davalarla öncelikle Rumeli kazaskerleri, daha sonra vezir, işlerin yoğun olduğu dönemlerde ise sadrazamın izniyle Anadolu kazaskeri dinleyerek karara bağlamıştır. Kazaskerler Divanıhümayun dışında da haftanın belirli günlerinde kendi konaklarında biraraya gelerek toplantılar düzenlemişlerdir. (Uzunçarşılı, 1984: 232)

Rumeli kazaskerleri Anadolu kazaskerlerine göre daha kıdemli ve amir konumunda olmuşlardır. Belirtilen görevlerinin yanı sıra kazaskerler, sorumlu oldukları bölgelerdeki kadıları ve müderrisleri azil ve atama yetkilerine sahiptir. (Bilgiç, 2012: 228)

4.1.5.4. Nişancı

Nişancı, devletin her türlü resmî belge ve yazısından sorumlu olan Divanıhümayunda görevli devlet adamıdır. Nişancının emrinde çok fazla yazıcı bulunmaktadır. Ayrıca padişah fermanlarına tuğra çekmek, alınan toprakların kayıtlarını tutmak ve dağıtımını yapmak da nişancının görevidir. (Bilgiç, 2012: 295)

Nişancılar 18. yüzyılın başlarına kadar devlet kanunlarını iyi bilen, yeni kanunlarla eskilerini, şer'î ve örfî kanunları telif edebilme yetisine sahip olması gereken kişiler tarafından belirlenmişlerdir. Divanda kendilerinin fikir ve görüşlerine başvurulmakla birlikte devlet hükümdarlarına yazılması gereken name, vezirlerin menşur ve beratlarını tahrir veya müsveddelerini kontrol etmekle görevlendirilmişlerdir.

Nişancı aynı zamanda *tuğra-i, tuğrakeş-i ahkâm, muvakki, tevki veya müfti-i kanun* adlarıyla da anılmış ahitname, berat, menşur, name, hüküm ve ilmiyeye ait cihat beratları ile fermanların baş tarafına hükümdarın imzası niteliğinde olan tuğrayı çekmekle görevli olmuşlardır.

15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Divanıhümayunda kurumlaşmış görev ve yetkilere ilk defa sahip olan nişancılar, 16. yüzyılın başlarına kadar ilmiye sınıfının arasından ve kalemi kuvvetli olan kişilerden seçilmiştir. 16. yüzyılın başlarından itibaren nişancılar Divan kalemi heyeti arasından yetişmiş, nişancılık yapabilecek reisülküttaplar arasından seçilmiştir. Şayet onlar arasından seçilemezse müderrisler arasından nişancılar belirlenmiştir. Nişancılar sancak beyi, beylerbeyi ve vezir olarak görevlendirilebilmişlerdir. Nitekim bunun bir göstergesi olarak 17. ve 18. yüzyıllarda nişancılar arasından birçok vezirlik ve beylerbeyliği makamına yükselenler görülmüştür.

Nişancılar Divanıhümayun bürokrasisinin başında yer almış Divan kalemi şefi olan reisülküttap ile defter emini onun buyruğu altında bulunmuşlardır. Neredeyse görevlerinin tamamı Divanıhümayun dahilinde nişancı, padişah fermanlarına, berat ve name gibi belgelere tuğra çekmek, fermanların hazırlanmasını sağlamak, en önemli fermanları bizzat kaleme almak, yeni konulacak veya değiştirilecek örfî hukuk kurallarının tespitiyle uğraşmak, defterdarların hazırladıkları belgelerin son denetimini yapmak, merkeze gelen yakınları sıraya sokmak ve niteliklerine göre ayırmak, Divanıhümayun toplantılarının gündemini belirlemekle görev hayatlarını sürdürmüşlerdir. Dolayısıyla nişancılık Divanıhümayun toplantılarının sorunsuz bir şekilde işlemesi ve Divanıhümayun bürokrasisi için önemli bir görevdir. (Uzunçarşılı, 1984: 219)

4.1.5.5. Defterdar

Defterdar, Osmanlı Devleti'nde malî işlerden sorumlu olan Divanıhümayun üyesidir. Kanunname-i Âl-i Osman'a göre defterdar, padişah mülkünün vekilidir. Defterdarlar malî işlerin yanı sıra devletinin ana arazisinin kayıtları ve hazine defterlerinin korunmasından da sorumlu tutulmuşlardır. Ayrıca defterdarların malî ferman yazmak, çavuşlara, sipahilere, kâtiplere ve sancak beylerine ödemeler yapmak gibi yetkileri de bulunmaktadır. (Bilgiç, 2012: 105)

Osmanlı devletinin kuruluş döneminde devlet bünyesinde sadece bir defterdar varken, devletin sınırlarının genişlemesi ve devlet teşkilatının olgunlaşmasıyla birlikte ikinci bir defterdara daha ihtiyaç duyulmuş ve yeni bir defterdarlık kurulmak durumunda kalınmıştır. İlk defterdarlığa *başdefterdar ve Rumeli defterdarı* ismi verilirken, ikincisine ise *Anadolu defterdarı* denilmiştir. XVI. yüzyıl ortalarına gelindiğinde ise İstanbul civarındaki işlerle ilgilenmesi için merkezde *şıkk-ı sânî defterdarlığı* adı verilen yeni bir defterdarlık daha kurulmuştur. XVI. yüzyılın sonlarında *şıkk-ı sâlis* olarak adlandırılan Tuna sahillerindeki hasların idaresi için adıyla bir defterdarlık daha kurulmuş fakat bu defterdarlık sonradan kaldırılmıştır. XVIII. Yüzyıla gelindiğinde *şıkk-ı evvel* adında başdefterdar*, şıkk-ı sânî* adında Anadolu defterdarı, *şıkk-ı sâlis defterdarı* adında da üçüncü bir defterdarlık daha kurulmuştur.

Fatih kanunnamesine göre malî konularda geniş yetkiler verilen başdefterdar, sonraki kanunnamelerde padişahın malının vekili sayılmış, maliyeye ait konularda hüküm yazabilmek, çeşitli kimselere çavuşluk, sipahilik, kâtiplik, sancak ve zeamet verilmesini sadrazama teklif edebilmek, padişaha arzetmeden ulûfelilerin ulûfesine günlük iki akçe zam yapabilmek gibi haklara sahip olmuştur. Ancak defterdarın huzurunda mal ve defter hazineleri açılıp kapanabilmiştir.

Başdefterdarın Divanıhümayun üyeliğindeki konumu eğer vezir rütbesinde değilse rütbe olarak kazaskerden sonra gelmesi şeklindedir. Malî konularda padişaha bilgi vermek adına Divan toplantılarından sonra Salı günlerinde padişaha yapılan arzlarda vezirlerle arza girmişlerdir. Kendi alanına giren fermanların arkasına ve defterdarlıktan yazılan Divan tezkirelerine kuyruklu imza adı verilen imzasını atma

yetkisine sahip olan başdefterdarlar, aynı zamanda sadrazamın havale yazılarında yaptığı açıklamaların altına değişik bir imza şekli olan toplu imzasını koyma yetkisine de sahip olmuşlardır. (Ahıshalı, 1999: 30)

4.1.6. Divanıhümayun'un Şartlı Üyeleri

Divanıhümayunun değinilen aslî üyelerinden başka bu üyeler arasına "yeniçeri ağaları", "kaptanıderyalar" ve "şeyhülislamlar" da şartlı olarak zaman zaman dahil olmaktadır. Yeniçeri ağaları ve kaptanıderyalar şayet aynı zamanda vezirlik rütbesini de taşırlarsa Divanıhümayun toplantılarına katılabilme hakkına sahipken, şeyhülislam da davet edilmesi hâlinde Divanıhümayun toplantılarına katılabilmiştir.

4.1.6.1. Yeniçeri Ağası

Osmanlı Devleti'nin Klasik Dönemi'nde Kapıkulu yayalarının en önemli askerî birliği yeniçeri ocağıdır. Yeniçeri ocağı, her biri 20-30 yeniçeriden oluşan 196 bölüğe ayrılmıştır. Yeniçeri ocağının komutanları, İstanbul'un güvenliğinden de sorumlu olan yeniçeri ağasıdır. (Bilgiç, 2012: 425)

Yeniçeri ağası veziriazam yerine doğrudan padişaha bağlı olduğundan Divanıhümayun protokol sıralamasında arza girişlerde padişahın huzuruna yeniçeri ağası veziriazamdan önce girmiştir. Yeniçeri ağaları 1451 yılına kadar yeniçeri ocağından yetişenler arasından seçilmişlerdir. Sonraki yıllarda sekbanbaşılardan yeniçeri ağası tayin edilmeye başlanmış olup XVI. ve XVII. yüzyıllara gelindiğinde ise yeniçeri ağalarının birçoğunun veziriazamlığa kadar yükseldiği görülmüştür. Divanıhümayun toplantılarına aynı zamanda vezirlik rütbesine de sahip olarak katılım göstermişlerdir. (Ünal, 2017: 79)

4.1.6.2. Kaptanıderya

Kaptanıderya, diğer adıyla *kaptan paşa* Osmanlı İmparatorluğu'nun deniz kuvvetleri komutanıdır. (Bilgiç, 2012: 223)

Kaptanıderya, bütün donanma, liman ve tersanelerin komutanlığını üstlenmemiştir. Sadece Akdeniz, Cezayir, adalar ve buradaki limanlar kaptanıderyaya bağlı olmuş makamının kökeni ise Yıldırım Bayezid dönemine dayanmıştır. İlk etapta sancakbeyi rütbesinde olan kişilere verilen bir makam olduğu için sancakbeyi

rütbesinde olmalarının yanı sıra bu makama zaman zaman gözden düşmüş vezir ve veziriazamların atandığı da görülmüştür. Barbaros Hayrettin Paşa döneminden itibaren ise kaptanıderyaların rütbesi beylerbeyiliğine kadar yükselmiştir. Vezaret rütbesine sahip olmayan Hayrettin Paşa'dan sonra birçok vezirin kaptanıderyalık yaptığı görülmüştür. Divanıhümayun toplantılarına ise sadece vezirlik rütbesine de sahip olan kaptanıderyalar İstanbul'da oldukları zamanlarda katılım göstermişlerdir. (Ünal, 2017: 100)

4.1.6.3. Şeyhülislam

Şeyhülislam, Osmanlı Devleti'nde fetva verme yetkisine sahip, ulemanın amiri olan kişidir. XV. yüzyıla gelindiğinde kurumlaşarak Kanunname-i Âl-i Osman ile devlet örgütündeki yeri belirlenmiştir. Geleneğe göre Rumeli kazaskerlerinin yükselerek eriştikleri makam olan şeyhülislamların, kendilerine ait bir dairesi, fetvaları hazırlayan fetva emini ve birçok yardımcısı bulunmaktadır. (Bilgiç, 2012: 372)

Birçok fakihin onayını almış olan fıkıh âlimlerine verilen bir unvan olan şeyhülislamlık, IX. yüzyılda ortaya çıkmış olan bir kurumdur. II. Murad zamanında âlimler arasında ön plana çıkmış olan ve kendisine hiyerarşide öncelik tanınmış Molla Fenârî, Osmanlı Devleti'nin ilk şeyhülislamıdır. İşleyiş açısından şeyhülislam adeta başkent müftüsü gibidir. İstanbul'da oturan şeyhülislam, diğer kazâlardaki müftüleri tayin etmekle görevlendirilmiştir. Aslında işleyişe göre şeyhülislamın protokoldeki yeri veziriazamın da önünde gibidir. Kanûnî dönemine gelindiğinde ilmiye teşkilatının reisi şeyhülislam olmuştur.

Müslümanların şer'î konularda veya dinle alakalı diğer mevzularda karşılaştıkları sorunlara çözüm bulmak, sorulan konularla alakalı dinin görüşünü ve kuralları ortaya koymak şeyhülislamın görevlerindendir. Görevleri teorik olarak bu şekilde ifade edilse de aslında şeyhülislamlar Osmanlı devleti ve toplumu için çok daha fazla görev üstlenmiş ve anlam kazanmışlardır. Bu tür görevlerin yanı sıra çoğunlukla örf, âdet ve geleneklerle ilgili konularda da fikir beyan etmişler ve kendilerine sorulan konularla alakalı görüşlerini *fetvâ* adı verilen yazılı açıklamayla dile getirmişlerdir.

Şeyhülislamlar savaş ilan edilmesi, barış yapılması, ıslahat uygulanması, idarî, malî, askerî ve sosyal alandaki düzenlemeler ve devlet için önemli meseleler hakkında

da görüş beyan etmişlerdir. Bunların yanı sıra devletin yürütme işlerine de müdahil olup özellikle XVII. yüzyılda küçük yaşta padişahların tahta geçtiği dönemlerde dikkate alınan başlıca karar organı durumunda olmuşlardır. Padişahlar vereceği önemli kararların şeriate uygun olup olmadığını öğrenmek için daima şeyhülislamın görüşüne başvurmuştur. Bu nedenle şeyhülislamlar İslam hukukunu en iyi bilen ulemâ arasından seçilen kişiler olmuşlardır. Her ne kadar padişahlar çoğunlukla şeyhülislamın fetvasına uymak konusunda özenli olmalarına karşın padişahlar arasından şeyhülislamlardan kendi görüşüne uygun fetva talep edenler de olmuştur. Devletin en önemli kararlarında bile bu kadar etkili olmuş bir görevlinin, Divanıhümayun toplantılarına katılmaması beklenmeyecek bir sonuç olmasına rağmen, şeyhülislamlar aslî üyeler gibi daimî olarak Divan toplantılarında yer almayarak yalnızca görüşlerine başvurulup kendisine danışılmak istendiğinde Divan toplantılarına davet edilmiş, toplantılara bu şekilde eşlik etmiştir. (Ünal, 2017: 116-117)

4.1.7. Divanıhümayun'un Yardımcı Üyeleri

4.1.7.1. Reisülküttap

Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyılın sonlarına kadar Divanıhümayun kâtiplerinin başı olarak görev yapan reisülküttaplar, Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren siyasal işlerle, dış ilişkilerle ve yazışmalarla görevlendirilmişlerdir. (Bilgiç, 2012: 332)

Reisülküttaplar Divanıhümayunun aslî üyelerinden nişancıya bağlı olarak çalışmışlar ve Divandaki kâtiplerin reisliğini üstlenmişlerdir. Fatih kanunnamesinde adı geçmiş olmasına rağmen, bu görevin önemi XVI. yüzyıldan itibaren artmıştır.

Reisülküttapın Divanıhümayunda Divan toplatılarının uygun bir düzen içinde yapılması, toplantılardan önce gerekli evrakların hazırlanması ve alınan kararların uygulanması için gerekli olan resmî işlemlerin yapılması görevlerinde bulunmuşlardır. XVII. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Divanın görevlerinin paşakapısına kayması nedeniyle reisülküttapın yetkileri artmıştır. Artık onun aslî görevi yabancı elçilerle müzakerelerde bulunmak olmuştur. Bu durum XVII. yüzyılın sonlarından itibaren reisülküttaplığa ayrıca bir önem kazandırmıştır. Nitekim bu durumun bir sonucu olarak

reisülküttaplık kurumu 1836 yılında Hâriciye Nezareti olarak anılmaya başlanmıştır. (Ünal, 2017: 67)

4.1.7.2. Tezkireciler

Divanıhümayunun diğer yardımcı üyeleri ise büyük ve küçük tezkireciler olmak üzere iki kişidir. I. Süleyman döneminden sonra tezkireci sayısı ikiye çıkarılmıştır. Farklı görüşler tezkirecinin nişancının sekreteri veya çavuşbaşının yardımcısı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bir görüş tezkirecinin ilk zamanlar nişancının özel sekreteri iken, daha sonra çavuşbaşının önemi artınca ona bağlanmış olma ihtimalini savunmuştur. Rütbe ve kıdem bakımından çavuşbaşının altında yer alan tezkireciler, Divanıhümayunda veziriazamın iki yanında durup konuşulan ve üzerinde karara varılan konular kendilerine söylenen konumda görev yapmışlardır. Şayet toplantı esnasında tezkirecilerden biri Divanda bulunamazsa, büyük tezkirecinin görevini reisülküttap üstlenmiştir. (Uzunçarşılı, 1984: 262-267)

4.1.7.3. Çavuşbaşı

Cezaların infazında, önemli devlet yazışmalarının yerine ulaştırılmasında ve dış ilişkilerin yürütülmesinde görevli olan çavuşlar, devlet merkezinde özel bir yere sahiptir. İnfazla görevli muhzır ağası, asesbaşı, subaşı çavuşbaşının emri altında olan görevlilerdendir. Çavuşbaşı aynı zamanda malikâne rejiminin denetiminden de sorumludur.

Çavuşbaşının Divanıhümayun toplantılarındaki görevi toplantının düzen içinde geçmesini sağlamaktır. Divan toplantısı başlamadan önce hazine ve defterhane kapısındaki mührü açmak, toplantı bitince yine veziriazamın mührü ile oraları tekrar mühürlemek onun Divan görevleri arasındadır. Tezkireciler ile beraber Divan toplantılarından dava, şikâyet ve yakınma dilekçelerini inceleyip ayırmak, toplantı esnasında davalıları, davacıları ve yakınlarını belirli bir düzene sokarak Divan heyeti önüne çıkarmak ve işi bitenleri oradan uzaklaştırmak da çavuşbaşının görevlerindendir. Ayrıca yine toplantı düzeni gereği toplantı bitiminde de Divan toplantısının bittiğini haber vermek çavuşbaşının görevi olmuştur. Bunların yanı sıra toplantı esnasında verilen kararlar içinde cezaların infazı konularını buyruğundaki

hizmetlilere devrederek infazın yerine getirilmesini denetlemiştir. (Uzunçarşılı, Saray Teşkilatı, 1984: 413-417)

4.1.8. Divanıhümayun Üyelerinin Dahil Olduğu Bürokrasi Sistemi

Osmanlı bürokrasisi devlet teşkilatında yer alan memurların ve görevlilerin yaptıkları görevlerin alanlarına göre bazı gruplara ayrılmaktadır. Bu gruplar seyfiye, kalemiye ve ilmiyedir. Bu gruplar Divanıhümayun üyelerinin grupları şeklinde değildir. Tüm bu gruplar Osmanlı devlet teşkilatı bürokrasisinin gruplandırılması olup, Divanıhümayun üyeleri de bu gruplandırılmaya dahil edilmiş memurlar arasındadır. Bu gruplarda Divanıhümayun üyesi dışındaki memurlar da yer almaktadır. Aynı zamanda bu gruplara dahil olan memurlar yalnızca Divanıhümayun toplantılarında değil, farklı birçok toplantılarda da yer almış görevlilerdir. Bu nedenle bu gruplandırmayı yalnızca Divanıhümayun üyelerinin bir gruplandırması olarak görmek doğru değildir. Bu sebeple Divanıhümayun üyelerini aslî üyeler, şartlı üyeler ve yardımcı üyeler olmak üzere sınıflandırmak daha doğru bir tercihtir. Divanıhümayun üyeleri aynı zamanda seyfiye, kalemiye ve ilmiye sınıflarına dahil edildiğinden kısaca bu sınıflar hakkında bilgi vermek doğru olacaktır.

4.1.8.1. Seyfiye

Ehl-i örf olarak da bilinen seyfiye, idarî ve askerî zümre mensupları için kullanılan bir terim olup padişahın idarî ve askerî uygulamalarını temsil eden görevlileri kapsayan gruptur. (İpşirli, 1994: 519)

Vezirler başta olmak üzere sancakbeyi, beylerbeyi, tımarlı sipahiler vb. yönetici sınıfı seyfiye grubunun içinde yer almıştır. Oluşumu ve statüsünün belirlenmesi uzun bir zaman diliminde gerçekleşen seyfiye sınıfı önemli görevlere tayin edilen kişilerden oluşmuştur. Vergilerden muaf tutulma, kazasker mahkemesinde yargılanma gibi ayrıcalık bu sınıfta yer alan kişilere tanınmıştır. Devletin kendilerine sağladığı çeşitli imkânlar sayesinde bu zümrede yer alan kişiler büyük servet elde etmişlerdir. Kaptanıderyalar, akıncılar, yeniçeriler, tımarlı sipahiler bu sınıfa dahil olan diğer görevlilerdendir. (Özdemir, 2006: 144)

4.1.8.2. Kalemiye

Osmanlı devletinin kuruluş yıllarında resmî olarak örgütlenmiş herhangi kalem daireleri ve profesyonel kâtipler bulunmamaktadır. Devletin sınırlarının giderek genişlemesi ve devlet kayıtlarının yazılı olarak saklanmasına ihtiyaç duyulması örgütlü kâtiplik görevleri bir gereklilik olarak oluşmuştur. Kalemiye sınıfı Divanıhümayun, defter-i hakânî ve hazîne-i âmirede yer alan kalem personellerinden meydana gelmiştir.

Kalemiye sınıfında yer alan kâtiplerin büyük çoğununluğunun 16. yüzyılın ilk yarısında medrese eğitimi görmüş, kadılık kadrosu bulamamış kadı ve müderrislerden oluşmuştur. Kalemiye sınıfından sadrazamlar bile çıkmış olmasına rağmen mesleğin gelebileceği son halka reisülküttaplıktır. Bu nedenle kâtiplerin büyük çoğunluğu mesleklerine reisülküttaplığa ulaşmak asıl hedefleri oldukları için başlamışlardır. Reisülküttaplar bürokrasiyi en iyi bilen görevlilerden oldukları için sadrazamın yanı başında görev yapmışlar ve bürokraside yapılan tayinlerde, ferman, tahvil hükmü vb. yazışmalarda önemli görevlerde bulunmuşlardır. XVI. ve XVII. yüzyıllarda seyfiyenin tekelinde kalmış olan sadrazamlık yolu, XVII. yüzyıl sonlarından itibaren kalemiye erbabına da açılmış bu sınıfa zeamet ve tımar tarzında dirlik de tahsis edilmiştir. Aide veya caize gibi yan gelirleri de bulunan kalemiye zümresinin XIX. Yüzyıla gelindiğinde gelirleri artık maaş şekline dönüşmüştür. (İpşirli, 2001: 248-249)

4.1.8.3. İlmiye

Osmanlı devletinin eğitim, yargı, fetva ve diyanet teşkilatını oluşturan medrese eğitiminden geçmiş ulema sınıfını oluşturan ilmiye, şeyhülislam, nakibüleşraf, kazasker, kadı, müderris gibi ulemâ topluluğunu bünyesinde ihtiva etmektedir. Çoğunluğunu Türk kökenli kişilerin oluşturduğu ilmiye sınıfı, medrese eğitimlerini tamamladıktan sonra eğitim, hukuk, fetva, başlıca dinî hizmetler ve merkezî bürokrasinin önemli bazı makamlarında görev almışlardır.

Osmanlı devletinde vergilerde, cezalarda ve çocuklarına tanınan haklarda olmak üzere en geniş imtiyazlara sahip yönetici sınıfı ilmiye sınıfıdır. Örneğin, ilmiye sınıfına verilen en ağır ceza azil veya sürgüne gönderilme olup idam cezaları ise çok nadir verilmiştir. Vergi muafiyeti ayrıcalığı ise seyfiye sınıfına tanınandan çok daha

geniş tutulmuştur. Meslek gruplarına rağbeti arttırmak için ilmiye sınıfının çocuklarına tanınan imtiyazlar ise ilmiye sınıfında bazı bozulmalara yol açmıştır. Diğer zümrelere göre ilmiye sınıfının en güzel avantajı ise toplum içinde kazandıkları yüksek itibardır. (İpşirli, 2000: 141-145)

4.2. Klasik Türk Şiirinde Devlet Adamları

Genel anlamda devlet adamı, devleti yöneten veya devlet yönetiminde önemli roller üstlenen kişiler için kullanılan bir tabirdir. Devlet adamları, ulusal veya uluslararası siyasette ve ayrıca kamu yönetiminde uzun süre görev almış ve saygın bir kariyere sahip olmuş kişilerdir. Devlet adamları devlet işlerinin takibini doğru bir şekilde yapan, bulunduğu her konumda devlet adına faydalı olmaya çalışan, devletin menfaatini her şeyin önüne koyan, eğitimli ve bilgili kişilerdir.

Osmanlı devleti bünyesinde birçok eser verilmiş Klasik Türk şiirinin en önemli kaynaklarından olan insanın şiirlerde en sık görünüşlerinden biri devlet adamlarıdır. Başta padişahlar olmak üzere sadrazamlar, vezirler, kazaskerler, şeyhülislamlar, kadılar, reisülküttaplar, defterdarlar, nişancılar vb. devlet adamları şiirlerde sıkça anılmaktadır.

Klasik Türk edebiyatında divan şairleri padişah, sadrazam ve diğer devlet büyüklerine kasideler sunarak onları övmüşlerdir. Şairler şiirlerinde adeta ideal devlet adamı portresini çizmişlerdir. Örnek bir devlet adamında olması gereken özellikleri şiirlerinde abartılı bir üslûpla anlatarak, devrin devlet adamlarına şiirleri aracılığıyla mesajlar vermeye çalışmışlardır. Dolayısıyla şairler, yazdıkları kasidelerini istek ve arzularını iletmek için bir araç olarak da kullanmışlardır. Osmanlı toplumunda hâmîlik geleneğinin bir parçası olan bu durum neticesinde hâmîlik görevini üstlenen devlet adamları, şairlere yazdıkları şiirler karşılığında câize vermişlerdir. Dolayısıyla hâmîlik geleneği doğrultusunda devlet adamları şiirlerde sıkça anılmış ve övülmüştür.

Devlet adamlarının en fazla övüldüğü mecra hiç kuşkusuz ki kasidelerin methiye bölümleridir. Divan şairleri *"memduh"* olarak nitelendirdiği toplumun en üst tabakası olan saray ve çevresinden olan kişilerden kasidelerin methiye bölümlerinde övgü dolu bahsetmiştir. Devlet adamları arasında en fazla methiye kuşkusuz ki padişahlara yazılmıştır. Methiyelerde kendilerinden övgüyle bahsedilen devlet

adamları hükümdarlık, yiğitlik, cömertlik, talih, yücelik, karakter, adalet, halifelik, bilgili olma, dış güzellik, dindarlık, soyluluk, at binicilik, şairlik, meclis, iş bilir olma, nüktedanlık vb vasıflarıyla anılmışlardır.

Bunların yanı sıra devlet adamları tarih düşürmelerde de sıkça anılmıştır. Doğum, ölüm, cenaze töreni, savaş, belirli bir olay üzerine düşürülen tarihlerde de olayla iç içe bir veya birden fazla devlet adamının tarih düşürmelerde anıldığına rastlanmaktadır.

Şiirlerde devlet adamları bulundukları görevlerle ilintili olacak şekilde de anılmaktadır. Kimi zaman yalnızca bulundukları makamın adıyla, kimi zaman da özel isimleriyle anılmaktadırlar. Bazen de teşbih ve istiare sanatından da yararlanılarak güneş, ay, yıldız vb. unsurlara benzetilerek şiirlerde yer alırlar. Bahsetmiş olduğumuz devlet adamlarıyla ilgili bu anılışlara Klasik Türk şiirinde hemen her divanda rastlanmaktadır.

4.3. Yöneticiliğin Önemi Bağlamında Klasik Türk Şiirinde Devlet Yöneticiliği Vasıfları

Yöneticiliğin önemi ve yöneticiliği vasıfları her çağın kendi ihtiyaçlarına göre şekil almıştır. Çağın zihniyeti de bunda etkili olmuştur. Bir hükümdarın sahip olması gereken vasıflar Orhun Abideleri'nden Dede Korkut'a kadar ayrıca bütün nasihatnamelerde en temel konu olarak işlenmiştir. Osmanlı Devleti'nin en önemli problemlerinden biri devlet yöneticisinin kalitesi olmuştur. Padişah dahil tüm devlet erkânının zayıf olması demek, devletin tüm yapısının bozulması demektir. Çünkü padişah ile yönetilen bir sistem hakimdir. Devlet adamlarındaki ilk çözülmeler 17. yüzyılda başlamıştır. Devletin yıkılma sürecinde ilk zaaf devlete yönetici yetiştiren kaynakların eğitiminde başlamış, merkezde ve buna bağlı olarak eyaletlerde yönetici kadroları yeterliliğini yitirmiştir.

Yönetici kavramı ile sadece sultanlar değil devleti yöneten bütün devlet erkânı kastedilmektedir. Devlet ve hükümet idaresi içten yetişmiş ve hayatını devlet işlerini görmekle geçirmiş halkın ihtiyaçlarını bilip anlayan ve ona göre tedbir alan idarecilerin elinde bulundukça memlekette huzur ve istikrar görülmüştür.

Kasidelerde yöneticilerin sahip olması gereken vasıflar çağın ve sanatkârın hayata veya insana bakışını gösteren önemli belgelerdir. 17. yüzyıl dan itibaren padişahların güçsüz olmalarına bağlı olarak yönetimdeki diğer makamlara da işinin ehli olmayan insanların geçmesine kapı aralanmıştır. 100 yıl içinde rüşvet adam kayırmak adaletsizlik alıp başını gitmiştir. 16. yüzyıl sonlarından itibaren Osmanlı yönetici sınıfının yetkinliği giderek azalmaya başlamıştır.

17. yüzyıl genel bir çözülmenin hakim olduğu yüzyıl olduğu için insan kalitesi hususunda da önemi çözülmeler yaşanmıştır. Divan şairleri saray ile sıkı bir münasebet içinde bulunmuştur. Divan şairi devlet adamları ile iç içe bulunup devletin işleyen mekanizmasından bizzat haberdar olmuştur. Bunun en gözde görülür delili şairlerin padişahları ve sadrazamlara yazdığı kasidelerdir. Şair kaside yazdığın kişinin şahsiyetini, devlet kademelerindeki başarısını, savaşlardaki idari kabiliyetini yakından bilmektedir. Hatta şairlerin bir kısmı bizzat savaşlara katılmış, gözlemlerini eserlerinde tasvir etmiştir. 17. yüzyıla kadar Osmanlı devletinde liyakate büyük önem verilmiş, işinin ehli olan kişileri idareci olarak görevlendirmişlerdir. Bunun en güzel örneği Sultan Selim'in kendisine hizmet etmiş olanlara ahlaki ve ilmi meziyetlerine göre mevki ve derece vermesidir. Ancak onun oğlu III. Murat ile beraber bu anlayış geçerliliğini yitirmiştir.

Edebi ürünler değerlendirilirken onlardan gerçek hayatın tam bir karşılığını beklemek yanlış olacaktır. Kasidelerde yöneticilerin ideal ölçülerde tanımlanmaları yadırgananmamalıdır. Şair methiye bölümünde sultanlık, vezirlik, müftülük gibi yüksek makamlarda bulunan birinin o makamın getirdiği erdemlerin en yücesi ne sahip olduğunu söyler. Böylece onu fazlasıyla över. Fakat o erdemlere gerçek anlamda sahip olmaya da teşvik etmiş olur. Bunlar adalet, bilgelik, eli açıklık, düşkünleri korumak, sanat ve bilim adamlarına el uzatmak, merhamet, esaret gibi her türden idareci de bulunması mutlak olarak gerekli niteliklerdir. Bir Cemre'yi cömert bir zalimi merhametli elini kılıç kabzasına dokundurmamış birini en büyük kahraman diye tarif etmek gibi tuhaflıklar da az değildir. Bir şairin göz göre göre gülünç olmak istemeyeceğini kabul etmek akla ve mantığa uygundur. Bu tuhaflıkları yapan şairler devlet adamlarında ideal nitelikleri aramış veya onları adı geçen ideal nitelikleri edinmeye teşvik etmiştir. Bir edebi eserde gerçekler de yer alabilir, düşlenen idealler de yer alabilir, ironik pekçok unsur da yer alabilir.

4.3.1. Adalet

Osmanlı Devleti'nin farklı dindeki ve dildeki birçok topluluğu bir arada tutabilmesinin en etkili sırrı şüphesiz ki adalet kavramı olmuştur. Kasidelerde devlet adamları adaletleri ile anılmakta adil yöneticilik vasıfları özellikle vurgulanmaktadır. Hükümdar Tanrı'dan başka kimseye karşı sorumlu, haksızlığı giderebilecek tek otoritedir.

17. yüzyılda adalet kavramı önem arz etmiştir. Bir yönetici vasfi olarak adaleti sağlamak her şeyden üstün bir vasıf olarak görülmektedir.

Hükümdarın mutlak hakimiyetine dayanan patrimonyal devlet sisteminde otorite sahibinin halka adaleti, kuvvetlinin zayıfa karşı zulmünü ve yolsuzluklarını önlemede en önemli görev sayılmıştır. Dursun Ali Tokel'in *Türk Cihan Hakimiyetinin ve Sosyal Hayatın Önemli Bir Vesikası Olarak Kasideler* adlı makalesinde yazar Osmanlı şiirinde amacı sadece dünyayı fethetmekten çok Süleyman'ın adının geçmesine dikkatimizi çeker. Süleyman, kutsiyet ve adaletin sembolüdür; amacı kuru kuruya bir savaş değildir.

Gerek Türk Moğol devlet geleneğinde, gerek İran geleneğinde, gerek İslam dini içerisinde "adalet" önemli bir kavram olarak kendisini gösterir.

Divanıhümayun için en önemli kavram şüphesiz ki adalettir. Divanıhümayunun ilk ve asli görevi şüphesiz ki şikayet dinlemektir. Osmanlı hükümdarları Divanda başkanlık vazifesinden çekildikten sonra da davaları *kasr-ı adalet* veya *adalet köşkü* denilen bir yerde Divana açılan pencere arkasından dinlemeyi en önemli ödevler arasında saymışlardır. Böylece yüksek Divan hükümdarın adalet ve hakimiyetinin en yüksek derecede ortaya çıktığı bir yerdir ve Doğu devletinin niteliğini en belirgin şekilde ortaya koyan bir kurumdur.

Osmanlı devletinde adalet kavramının mimarileşmiş şekli bile mevcuttur. IV. Mehmet'in saltanatı sırasında Edirne'ye saray duvarını yaptırıp diktiği saray köşkü bunun en güzel kanıtıdır. Fakat 17. yüzyıldan itibaren birçok konuda çözülme yaşayan Osmanlı devletinde adalet konusunda da çözülme yaşanmış hukukun üstünlüğü şuuru aşınmaya başlamıştır.

Adalet kavramı şiirlerde de oldukça fazla yönetici vasfi olarak kullanılmıştır.

Ey zamânun Berhiyâ-haslet 'adâlet-güsteri
Pâdişâh-ı esbakun dâmâd-ı 'âlî-gevheri
Nİ K13/1

(Ey zamanın Berhiyâ yaradılışlı, adalet dağıtanı! Daha önceki padişahın değerli cevher olan damadı.)

Hilâfet tahtgâhında humâyûn-i zill-i Mevlâdır
Vekîl-i fahr-i 'âlemdir o şehin-şâh-ı 'adl-ârâ
AB T13/2

(Halifelik tahtında Allah'ın gölgesi kutludur. O adaleti süsleyen şahlar şâhı âlemin övündüğü vekildir.)

Hâtem-i mülk-i vezâret sunulaldan eline
Bâg-ı cüd ebr-i 'adâletle mutarrâ mı degül
Nb K17/16

(Eline vezirlik makamının mührü verildiğinden beri, cömertlik bahçesi adalet bulutuyla taze değil midir?)

Mustafâ Hân'a vezîr oldı yine devletle
'Adl ü dâd ile bugün virmege dünyaya nizâm
KF K32/11

(Adalet ve doğrulukla bugün dünyaya nizam vermek için yine devletle Mustafa Han'a vezir oldu.)

4.3.2. Cömertlik

Bizzat Hazreti Peygamber'in taşıdığı bir vasıf olan cömertlik, İslam dininde de önerilmekte ve cimrilikten kaçınılması telkin edilmektedir. Kasidelerde de sıklıkla yöneticinin cömertlik vasfı işlenmiştir. Fakat 17. yüzyıl dan itibaren devletin mali tablosunda da sıkıntılar yaşanmaya başlamıştır. Maaşların düzenli olarak ödenememesi kapıkulu ocakları arasındaki kuvvetli disiplini bozmuş asker parasızlık dolayısıyla zabitlerine hücum etmiştir. Bu manzara pek çok problemin sebebi olmuştur.

Kasidelerde ise mali probleme rağmen ideal çizgiden vazgeçilmediği görülmüştür. Yine de padişahları bu anlamda övgülerle şiirlerde yer verilmiştir. Örneğin; Nef'î yazdığı kasidelerde I. Ahmet için fethe çıkmış, cihan hakimiyeti inancını taşıyan kelimeler pek fazla kullanmazken, Sultanahmet Camii'ni de yaptırmış olan I. Ahmet'i cömertliği ve yaptırdığı hayırlar vesilesi ile kasidelerinde sıkça anmıştır.

Divan şairleri özellikle kasideler aracılığıyla devlet büyüklerine övgülerde bulunmuştur. Fakat divan şairinin devlet büyüklerine yazdığı övgüler bazen kinayeli bir yergiyi de ifade edebilmektedir. 17. yüzyıl gibi mali sıkıntıların tavan yaptığı bir dönemde şairlerin devlet adamlarına cömertlikleri ile övmesi bir yönüyle yüzyılın ekonomisinin har vurup harman savrulan olumsuzlugunun ince bir eleştirisi olarak da düşünülebilir. Nitekim Nef'î'nin böyle bir üsluptaki ustalığı apaçık ortadadır. Az önce değindiğimiz oldukça cömert oluşu ile şiirlerde yer alan I. Ahmet'in cömertliği ile şiirde yer bulması ilk bakışta yadırganmaması gereken bir durumken yüzyıl içindeki Osmanlı'nın ekonomisi düşünüldüğünde böyle bir davranış övgü unsuru olarak düşünülmeyebilir. Nitekim bazı devlet adamlarının devri büyük bir israf devridir. Örneğin deli lakabıyla da bilinen Sultan İbrahim devri Osmanlı tarihinde tam bir israf ve sefahat devridir. Zaten o süreç için devletin de düşmüş olduğu ekonomik bunalımda savurgan ve ölçüsüz bir harcamanın da büyük bir rolü vardır. 17. yüzyıl ve sonrası kasidelere bakıldığında sultanların bol keseden harcar olarak gösterilmeleri bu noktayı düşündürmektedir. Cömertlik kavramı Türk devlet geleneğinden bu yana devletin gücünü de temsil eden bir unsurdur. Bu bakış açısını da gözardı etmemek gerekmektedir.

Zekeriyyâ Efendi Hazretini
Dest-i lutfı geçürdi mihraba
FV K20/5

(Zekeriyyâ Efendi Hazreti'ni ihsan eli mihraba geçirdi.)

Kerem-güster sehâvet-pîşe 'Abdullah Efendi kim
İder bir katre âb-ı lutfı bin gam âteşin teskin
FM T51/1

(Cömertlik yayan, eli açıklığı huy edinmiş Abdullah Efendi'nin cömertlik suyunun bir damlası bin gam ateşini söndürür.)

Kân-bahşiş ü sehâb-ı 'atâ kulzüm-i sehâ
Ya'nî ki Mustafâ Çelebi menba'-ı vefâ
Zt K45/21

(Bahşiş madeni, ihsan bulutu, cömertlik denizi kısacası Mustafa Çelebi, vefa kaynağıdır.)

Ey sehâ menba'ı ser-çeşme-i eltâf-ı kerem
Keremün rûz-ı hesâb ola vü olmaya şümâr
Ms K12/15

(Ey cömertlik kaynağı olan kerem ve lütuflar çeşmesinin başı! Hesap günü olsun da cömertliğin sayılmasın mı?)

4.3.3. İlim Ehli

İslâmiyetin doğuşundan itibaren peygamberin şahsi hayatında da hadis ve ayetlerde de ilmi teşvik eden ifadeler yer almış daha sonraki yıllarda İslami dönemlerde ve İslam devletlerinde yapılan ilmi faaliyetler ilme verilen kıymeti göstermiştir. Abbasi Selçuklu ile başlayan ilim merkezi görevindeki medrese yapımı geniş bir dönem ve coğrafya da kendisini göstermiş bu medreselerde ciddi bir eğitim öğretim faaliyetleri sürdürülmüş ilmi çalışmalarda gayret gösterilmiştir. Osmanlı da bu ilmi çalışmalara destek vermiştir. Osmanlı devletinde hangi mezhep din milliyete mensup olursa olsun ilimle uğraşanlara büyük bir itibar gösterilmiştir. İran, Turan, Horasan, Dağıstan, Hindistan, Buhara, Halep, Şam, Mısır ve Karaman'dan birçok alim İstanbul'a akın etmiştir. Bunun Osmanlı'nın uzun süre barış ve huzur içinde yaşamasında da katkısı olmuştur.

Osmanlı devletinde ilimle alakalı en büyük problem akli ilimlerin ihmal edilmiş olmasıdır. Alışveriş ve fikir üretimi için öğrenilmesi şart olan matematik ve felsefenin zaman içinde Müfredat dışı bırakılması ilmi anlamdaki problemin temelini oluşturmuştur.

İlmiye sınıfında ki ve medreselerdeki ilk bozulmalara her konuda olduğu gibi 17. yüzyılda rastlanmaktadır. Osmanlı'nın içine düştüğü çıkmaz ilim alanında da etkilemiştir. Fikrî hayat adeta bir kısır döngü içine girmeye başlamıştır. Edebi eserlerde de bu konuya vurgu yapan beyitlere cahil, cehalet gibi kavramlara fazlaca yer verilmiştir. Devletin içine düştüğü durumdan cahil insanlar sorumlu tutulmuştur. Dolayısıyla böyle problemli bir süreç içinde devlet yöneticilerinin ilim ehli olması gerektiği ile alakalı düşüncenin dönemlerin ilim dünyası ile sıkı bir ilişkisi vardır. Eski âlimler ile yeni âlimler arasında bile farklılıklar söz konusudur. Göreve atama ve görevde yükseltmelerde hakkaniyetliğin uygulanması vurgulanmıştır. Şiirlerde şefaat, rüşvet ve kayırmayla hiç kimseye ilim adamı sıfatı verilmemesi gerektiği yer almıştır.

Aynı zamanda şiirlerde devletin güçlü olduğu dönemlerin, üstün olduğu dönemlerin ilim ile ilişkisi kurulmuş, sebep olarak ilmen 17. yüzyıl ve sonrasından üstün oldukları için önceki dönemlerin daha güçlü ve başarılı geçtiği şiirlerde vurgulanan unsurlardan olmuştur. Şairler eski ihtişamlı günleri şiirlerde hatırlayarak

ilmi hayattaki bozulmaya dikkat çekmişlerdir. Şiirlerde geçen ilmin önemi ile alakalı tüm bu ayrıntıların neticesi olarak hükümdar ve devlet adamları toplumun önde gelen insanları olarak ideal çizgilerde görülmektedir. Önde olan bu insanların öncülük sıfatını da hakkıyla yerine getirmesi beklenmektedir. Devlet adamının ilim ve bilginin koruyucusu olabilmesi için kendisinin de ilim ve sanatta yeterli olması gerekmektedir. Dolayısıyla bu sebeple Kasidelerde yöneticilerin ilim ehli vasfına sahip olması sıkça vurgulanmıştır. Kahramanlığın, yiğitliğin, cesaretin devlet adamlığı için yeterli olmayıp akıllı ve bilgili olmak da en temel aranan vasıflardan olmuştur. Devlet adamının başarısı aklını kullanabilmesine, kurnazlığına ve politika bilgisine bağlı görülmüştür. İlim kasidelerde ebedilik özelliği ile de anılmıştır. İlmin yanı sıra "hüner" kavramı da önemsenen hasletlerden olmuştur.

Cihâna 'ilm ile sultân u hândur
İki vech ile sultân-ı cihândur
FV K9/14

(İlim ile dünyaya sultan ve handır. İyi yön ile cihanın sultanıdır.)

İmâm-ı dîn-penâhân mürşid-i irşâd-ı âgâhân
Ümîd-i kâm h'âhân kâr-dân-ı dîn ü dünyâdur
SM K7/35

(Din koruyucularının imamı, âlimlerin doğru yolu göstereni, din ve dünya işlerinin ehlini isteyenlerin arzusuna ulaşma ümidi.)

'Alî Efendi ki 'ilm ü hünerle 'ömrinde
Zamâne görmedi bir böyle sâhib-isti'dâd
FM T42/2

(Ali Efendi ömrü [boyunca] ilim ve hünerle [uğraştı]. Böyle bir yeteneğe sahip kişiyi zaman görmedi.)

Dil ü tab'ı yem ü kân-ı 'ulûm u ma'rifet ammâ
Yine nezd-i şerîfinde hüner hem-kadr-i cevherdir
SV K41/17

(Gönlü ve tabiatı, ilimlerin ve marifetin kaynağı ve denizidir ama onun şerefli nezdinde hüner, mücevherin eşit değerindedir.)

4.3.4. Dindarlık

Osmanlı Devleti'nin her döneminde her kavram ön planda değildir. Örneğin devletin hemen her alanda çözülme yaşadığı 17. yüzyıl ve sonlarına doğru ne kahramanlık duygusu, ne cihangirlik, ne din ön planda olmuştur. Servet, para, mevkii günlük hayatın maddi yönleri ön plana geçmiş gazi ve velilerin göğsünü dolduran ulvi

duyguların kökünü kurutmuştur. Kahramanlık ve vecdin yerine artık akıl, zeka, bilgi, maharet, kurnazlık ve hile almaya başlamıştır. Ahlak sistemi ne yazık ki tamamı ile değişmiştir. Değişen ahlak anlayışı ve bunun neticesi olarak insan modelinin dini duygularının zayıf olması toplum hayatında problemli insanların oluşmasına neden olmuştur. Dolayısıyla şairlere göre dini hayatın yaşanabilir olması bu problemleri ortadan kaldıracak veya en aza indirecektir. Şairlere göre devlet adamı dindar olmalıdır. Kasidelerde genellikle sadaret makamına getirilen kişilerin dindar olması vurgusu yapılmıştır.

Misâlin görmedi çeşm-i cihân 'ifftede 'ismetde
Dahı zühd ile takvâda olur Şiblî'ye hem-pâye

FM T45/4

(Dünya gözü namusta ve günahsızlıkta bir benzerini görmedi. Dindarlık ile günahlardan sakınmada Şiblî'ye eşit seviyededir.)

Namâz içinde rükû'u kıyâm-ı paşadan
Okıtdı hikmetle Nûn ve'l-kalem rûze

GA K37/12

(Oruç, Paşa'nın namazının içindeki kıyam ve rükûsundan ona Nûn ve Kalem sûrelerini hikmetle okuttu.)

Zebânı tercemân-ı ma'nî-i âyât-ı münzeldir
Dili gencîne-i esrâr-ı Kur'ân-ı müfesserdir

NK KXXVI/9

(Dili, indirilmiş âyetlerin manasının tercümanıdır. Gönlü, tefsir edilmiş Kur'ân'ın sırlarının hazinesidir.)

Bin yılın Berhemen'in mev'ize-i marifeti
Kabil-i din kılar ma'il-i îman eyler

Fz K32/29

(Bin yılın Berhemen'inin marifet nasihatini din kabul eder, imana meyleder.)

4.3.5. Zıllullah

Türk kültür tarihinde İslamiyet öncesi gelenekte yer alan kut anlayışına göre yöneticiler önceden tanrı tarafından seçilir ve üstün özellikler ile donatılarak dünyaya gelirler. O dönemlerde hükümdar olabilmenin başlıca koşulu budur. Kut anlayışı İslami gelenek içinde benzer bir anlayışla varlığını sürdürmüştür. Hükümdar olabilmek için tanrının kutuna mazhar olmak gerekmektedir. Egemenliğin tanrısal kaynağı hakkında Türk devlet anlayışı İslami dönemin egemenlik kavramı ile (zıllullah-tanrının dünya yüzünde gölgesi) özdeşleştirilmiştir ve Türk İslam

sultanlıklarında sultan gücünün mutlak niteliğine katkıda bulunmuştur. Bu düşünce Türklerle beraber İslam toplum ve kültürünün bir parçası haline gelmiş İslam devletinin en merkeziyetçi ve otokratik örneği olarak Osmanlı İmparatorluğunda gerçekleşmiştir. Şairler yöneticileri Allah karşısında sorumlu tutmuşlardır.

Zîver-i sadr-ı vezâret Mustafâ Paşa ki anun
Çihresinde lûtf-ı Rabbânî hüveydâdur yine
NB K23/11

(Vezirlik makamının süsü Mustafa Paşa'nın çehresinde Allah'ın iyiliği yine âşikârdır.)

Hilâfet tahtgâhında humâyûn-i zill-i Mevlâdır
Vekîl-i fahr-i 'âlemdir o şehin-şâh-ı 'adl-ârâ
AB T13/2

(Halifelik tahtında Allah'ın gölgesi kutludur. O adaleti süsleyen şahlar şâhı âlemin övündüğü vekildir.)

İsâbetdir kerâmetdir bu tevcîh-i humâyûnî
Olur elbette ilhâma mukârin sâye-i Mevlâ
AB T13/4

(Bu kutlu yöneliş yerini bulmuştur ve ikramdır. Elbette Allah'ın gölgesi ilhama yakın olur.)

4.3.6. Hükmünün Yürümesi

Osmanlı Devleti'nin her bakımdan güçlü olduğu 15. ve 16. yüzyıldan sonra 16. yüzyılın sonlarına doğru sultanların idarede etkinliklerinin zayıfladığı görülmüştür. Uzun Çarşılıya göre bu dönemde Sokullu'nun nüfuzu her gün geçtikçe biraz daha azalmakta buna mukabil sarayın, nedimlerin, musahiplerin ve saray dışındaki bir zümrenin tesiri devletin sonunun başlangıcı olarak kendini göstermektedir. 17. yüzyıl Osmanlı'sında ise padişahlar çocuk denecek yaşta başa geçmekte idiler. Devlet daha çok saray kadınları ve onların akıl hocaları tarafından yönetilmiş, yeniçeriler başına buyruk hareketleri ile ön plana çıkmış, serkeşlikleri ile imparatorluğun acziyetini gözler önüne sermiştir. Yeniçerilerin II. Osman'ı tahttan indirerek öldürmesi, I. Mustafa'yı daha önce akli dengesi yerinde olmadığı için tahttan indirmelerine karşı onu tekrar padişah kabul etmeleri, Abaza Mehmed Paşa'nın isyan etmesi, devletin bunu ancak iki yılda bastırabilmesi ve daha sonra devletin Abaza Mehmed Paşa'yı affederek kendisini vali tayin etmesi devletin hükmünün yürümediğinin örnekleridir.

Padişahlar gibi devletin en güçlü kurumunu simgeleyen Divanıhümayun üyelerinin hatta veziri azamların siyasal gücü gittikçe zayıflamış, kapıkulu, ulema, saray, halk arasında kurulan geçici güç birliği denemeleri payitaht siyasetine yön vermeye başlamıştır.

17. yüzyıldan itibaren yazılan şiirlerde padişahın ve Divanıhümayun üyelerinin hükümü yürüyor olması vasıflarıyla anılmasının altında yüzyıl gerçeklerinin içinde böyle bir vasfa duyulan ihtiyacın var olduğu düşünülebilmektedir. Şiirlerde daima güçlü gösterilmeye çalışılan bir devlet profili ile karşılaşılmaktadır. Devlet iktidarın ve milletin en yüksek seviyede teşkilatlanması anlamını da barındırmaktadır. Devletin bu fonksiyonunun hayatiyetini sürdürdüğü şiirlerde vurgulanmaya çalışılmıştır.

Cihân hükmündedir yokdur vezîrin
Muhâl-ender-muhâl olmuş nazîrin
SV K1/7

(Cihan hükmündedir. Benzer başka bir vezirin [olması] olanaksız olmuştur.)

Gayret-i hükm-i hilâfet ol diyarın fethini
Bir mücâhid bende-i makbûle fermân eyledi
Fz K15/I/4

(Bir mücahid, hilafet hükmünün çabasıyla o diyarın fethini kabul edilmiş bir köleye emretti.)

Hüsn-i re'yiyle bu gün hükme girer dîv ü peri
Darb-i tîğiyle bu gün feth olur iklîm-i Acem
Fz K24/21

(Dev ve peri, fikrinin güzelliğiyle bugün yönetim altına girer. Kılıcının vuruşuyla Acem ülkesi bugün fethedilir.)

Hükm eğer olmasa dünyaya salar zulm fesad
Hükm eğer olmasa bulmaz nesak-i mülk bekâ
Fz K20/6

(Eğer hüküm olmasa, dünyayı zulüm ve kargaşa istila eder. Eğer hüküm olmasa yurdun yönetim tarzı devamlılık gösteremez.)

4.3.7. Tedbirlilik

Osmanlı Devleti'nde devlet adamlarının tedbir sahibi olmaları birçok başarının kazanılmasında önem arz etmiştir. Dolayısıyla Klasik Türk şiirinde Divanıhümayun üyelerinin olaylara ihtiyatlı ve tedbirli olarak yaklaşımı, devlet yönetimindeki tedbirli tutumları en çok övülen özelliklerdendir.

Feth ider rây-ı şerîfün hüsn-i tedbîr eylesen
Niçe yüz bin leşker-i a'dâyı bî-tîg ü teber
SB K2/III/20

(Şerefli fikrini, önleminin güzelliğini uygulasan bunlar nice yüz bin düşman ordusunu kılıçsız ve baltasız fetheder.)

Hazret-i pâşâ-yı rûşen-re'y ü gerdûn-ihtişâm
Sâhib-i tedbîr-i pîr ü mâlik-i baht-ı cüvân
Nv KXXXVII/19

(Yaşlı tedbirine ve genç talihine sahip olan, aydın görüşlü ve felek [gibi] ihtişamlı paşa hazretleri.)

Hûsn-i tedbîr-i zafer hazret-i Ahmed Pâşâ
Kî kazâ râyına der hande-künân hôş geldin
NK KXXVII/7

(Zafer tedbirinin güzelliği Hz. Ahmed Paşa, kazâ hükmüne gülerek hoş geldin der.)

Mesned-ârâ-yı sâdâret ol vezîr-i muhterem
Kâr-ı dîn ü memleketde ahsen-i tedbir ider
Nİ K2/4

(Sadrazamlık makamını süsleyen o saygın vezir, din ve memleket işlerinde güzel tedbir uygular.)

4.3.8. Reşitlik

Osmanlı'da zaman zaman çocuk yaştaki yöneticilerin başa geldiği, akli dengesi yerinde olmayan yöneticilerin devletin başında olduğu, dolayısıyla yönetimde önemli bir boşluğun yaşandığı ve buna bağlı krizlerin oluştuğu görülmüştür. Bunun en somut örneklerinden biri olan I. Ahmet, çocuk denecek yaşta bulunması sebebiyle devlet işlerinde bizzat hareket edecek halde bulunmadığından bütün kararlarında ve hamlelerinde tesir altında kalmıştır. Aynı şekilde Genç Osman da tesir altında olan padişahlardandır. 4. Murat çocuk denecek yaşta tahta çıktığından kösem sultan yönetime fazlaca müdahil olmuştur. Birinci İbrahim akli dengesi olmadığı için yönetimde varlığıyla yokluğu belli olmamıştır. Tahta geçen padişahların çocuk yaşta olması, bilgisiz ve deneyimsiz olması, akli dengesinin kuşkulu olması, saray halkının yani padişaha en yakın olan kişilerin yönetimdeki etkisini arttırmıştır. Şiirlerde yöneticinin reşit olması özelliği yönetici de aranan temel özelliklerdendir.

Bu rütbe 'akl u rüşde mâlik olmak nice mümkindir
Bir âdem Bû 'Alî yâhud Aristo olsa da farza
Nd T7/20

(Diyelim ki bir insan İbn-i Sina veya Aristo olsa bile bu denli akıl ve olgunluğa sahip olmak mümkün müdür?)

Muhît-i cûd u kerem âfitâb-ı şân u şükûh
Sipihr-i hükm ü tasarruf cihân-ı rüşd ü sedâd
Nf K29/19

(Cömertlik ve lütuf okyanusu, şan ve şeref güneşi, yönetme ve hükmetme göğü, doğruluk ve olgunluk dünyası.)

Ey Felâtûn-ı hikem-senc ü Aristô-yı reşîd
Ki Kazâ kârını re'yinle eder istidlal
NK KXII/46

(Ey hikemli Eflâtun ve olgun Aristo! Kazâ amelini fikriyle delillendirir.)

4.3.9. Güzel Ahlak

Güzel ahlak sahibi olmak hemen her devirde önemli bir meziyet olarak görülmüştür. Güzel ahlak sahibi olmak İslam'ın temelidir. Pek çok dini ve tasavufi metinlerde, ahlak kitaplarında bu konu sıkça işlenmiştir. Bazı yüzyıllarda yüzyılın taşıdığı özelliklere binaen bu özellik artan ya da azalan bir öneme sahip olmuştur. Örneğin 17. yüzyılda her bakımdan çöküşe girmiş devlet içinde yazılan şiirlerde yöneticilerde aranan özelliklerden güzel ahlak sahibi olması, şiirlerde en fazla işlenen konulardan olmuştur. Özellikle kasidelerde yöneticilerin güzel ahlaklı olması gerektiği vurgusuna sıklıkla rastlanmıştır. Bu hususta şiirlerde genellikle benzer benzetmelere yer verilirken orijinal bir benzetmeye burada değinmek gerekmektedir. En kıymetli ketenin ay ışığında dokunan keten olması nedeniyle devlet adamlarının güzel ahlakı ay ışığında dokunan bu ketene benzetilmiştir. Devlet adamının saflığı ve değeri bu orijinal benzetmeyle dile getirilmiştir. Aşağıdaki ilk beyit bu duruma örnektir.

Senün rusen bilün vallah tağıdur düşmanı her dem
Nitekim mah-tab ey meh ezer bağrını kettanun
NB K13/36

(Ey ay, ay ışığının ketenin bağrını ezdiği gibi senin parlak bilgin de düşmanı her zaman dağıtır.)

Hayâl-i fikr-i evsâfınla bir mecmû'adır hâtır
Hevâ-yı hüsn-i ahlâkınla bir gülzârdır sînem
Nf K38/42

(Vasıflarının düşüncesinin hayaliyle gönül bir kitaptır. Güzel ahlakının sevgisiyle gönlüm bir gül bahçesidir.)

Bermekî-dâd u deheş sadr-ı Felâtûn-bîniş
Akl-ı evvel-meniş ârâyiş-i evreng-i kemâl

Nk.KXII/20

(Olgunluk tahtını süsleyen akıllı yaradılışlı, Bermekî doğruluklu ve dehşetli, Felâtûn basiretli önder.)

'Adalet ile mümtâz-ı cihân eltâf u ihsânda
Kemâl-i hüsn-i hulk ile odur 'âlemde bî-hemtâ

Nİ K12/20

(Lütuflar ve ihsanda adalet ile dünya seçkinidir. Yaradılışının güzelliğinin olgunluğuyla âlemde eşsiz olan odur.)

Cenâb-ı pâdişâh-ı 'âlemün a'lâ silah-dârı
Kemâl-i hüsn-i hulk-ile cihân içinde bî-hemtâ

Nİ T63/1

(Âlemin hükümdar hazretleri, yüce silahtarı, güzel yaratılışının olgunluğuyla dünyada eşsizdir.)

4.3.10. Akıllılık

İslami gelenek içerisinde aklın ikinci plana atıldığı gibi yanlış bir önyargı bulunmaktadır. Bu düşünce kısmen doğrudur. İtikat olarak Mâturidîyyeliği benimseyen Osmanlı halkı akla hakkıyla değer vermiştir. Yavuz sultan Selim ile birlikte hilafetin Osmanlı'ya geçmesi ile, Eş'ari itikadında olanların Osmanlı'ya geçmeye başlamalarıyla, zamanla bu itikatdaki düşüncelerin toplum tarafından benimsenmesine yol açılmış olmuştur. Eş'ari itikadda ise gerçekten bahsedildiği gibi akıl ikinci planda olmuştur.

Özellikle 17. yüzyıl kasidelerinde akıl hususu ön planda olmuştur. Maalesef 17. yüzyılda zaman zaman yetersiz yöneticiler işbaşına gelmiştir. I. Mustafa, Deli İbrahim gibi padişahların devlet yönetiminde bir müddet de olsa vazife yaptıkları bilinen bir gerçektir. Yine başka bir örnekte ise birinci Ahmet genç yaşta öldüğü için saltanata yetişkin bir evlat bırakamamış 26 yaşında olmasına rağmen akıl hastası olan erkek kardeşi I. Mustafa hükümdar olmuştur. Akli dengesi yerinde olmayan devlet adamları devleti yönetebilme yetisinden yoksun olduklarından Osmanlı devleti yönetim problemleri ile karşılaşmıştır. Hükümdarın dışındaki kişiler yönetime müdahil olmak durumunda kalmıştır. Bu sebeple akıl yöneticilerde aranan önemli vasıflardan biri olmuştur. Özellikle 17. yüzyıl gibi çetrefilli bir dönemde yöneticinin kahramanlığı, yiğitliği, cesareti ve devlet adamlığından ziyade devlet adamının başarısı aklını kullanabilmesi, kurnazlığı, politika bilgisi önem arz etmiştir. Devlet adamı bulunduğu konumun şuuru içerisinde olmalıdır.

Böyle bir efzal ü 'allâme-i dehrün aslâ
Olmamışdur dahı emsâli cihânda ma'dûd
FM T49/3

(Asla böyle bir zamanın en faziletlisi ve en bilgini olmamıştır. Benzeri bile cihanda sayılıdır.)

Şeyh-i kâmil 'âlim ü 'âmil edîb ü sâf-dil
Bu 'Alî-fıtnat Aristo-fehm ü Eflâtun-eser
FM T50/1

(Olgun, âlim ve iş yapan, edip ve saf gönüllü, İbn-i Sinâ kavrayışlı, Aristo akıllı ve Eflâtun yetenekli şeyh.)

Kemâl-i fıtnatı hayret-fezâ-yı 'Akl-ı Evveldir
Zekâ vü dânişi dem-beste eyler İbn-i Sînâ'yı
SV T23/7

(Anlayışının olgunluğu ilk aklın şaşırtıcısıdır. Onun zekâsı ve bilgisi İbn-i Sînâ'nın nefesini keser.)

Edîb ü 'âkil ü fâzıl kerîmü'l-halk-ı deryâ-dil
Necâbet-perver ü 'âdil fünûn-âmûz yektâyı
FM T43/2

(Edip, akıllı, olgun, gönlü geniş halkın kerem sahibi, soylu ve âdil, bilgi öğreten eşsiz [kişi].)

4.3.11. Basiret

Osmanlı devletinde zaman zaman basiretsizce yapılan hamleler devleti çıkmazlara soktuğu için *basiret* şiirlerde devlet adamlarında vurgulanan bir özellik olmuştur. Devlet adamından en çok beklenen özellik olaylar karşısında ve devlet yönetiminde güçlü öngörülerde bulunabilme ve ihtiyatlı kararlar alabilme yetisine sahip olmasıdır. Bu durum Klasik Türk şiirine de etki etmiştir. Şiirlerde en sık rastlanan bir diğer özellik devlet adamının *basiretli olması* özelliği olmuştur.

Bermekî-dâd u deheş sadr-ı Felâtûn-bîniş
Akl-ı evvel-meniş ârâyiş-i evreng-i kemâl
Nk.KXII/20

(Olgunluk tahtını süsleyen akıllı yaradılışlı, Bermekî doğruluklu ve dehşetli, Felâtûn basiretli önder.)

Her ne fikr eyler ise fikri olur rây-ı savâb
Ya anun zât-ı şerîfi ide mi rây-ı hatâ
SB K10/13

(Her ne düşünürse, düşüncesi doğru düşünce olur. Onun şerefli zâtı hatalı düşüncede hiç bulunur mu?)

4.3.12. Sanat

Osmanlı devletinde sanatkarların varlığı, sanatı seven ve sanatkarları koruyup kollayan devlet adamlarının varlığı ile mümkündür. Osmanlı sultanları kıymetli sanat ve ilim erbablarını İstanbul gibi merkezleri toplamaya gayret göstermişlerdir. Bu durum şiirlere de yansımış devlet adamı hüner erbabını desteklemesi yönüyle şiirlerde övülmüştür. Şiirlerde devlet adamınnın sanatkâr olmasının yanı sıra onun sanatkârları desteklemesi, onlara cömertlik göstermesi ve onları koruması beklentisi dile getirilmiştir.

Melâz-ı ehl-i hüner Hazret-i Ferîdûn Beg
K'elinde oldı anun tîg-i husrevâne kalem
GA K54/7

(Hüner ehlinin sığınağı Hz. Feridun Bey. Onun elinde kalem hükümdara yakışır kılıç oldu.)

Şeyh-i kâmil 'âlim ü 'âmil edîb ü sâf-dil
Bu 'Alî-fıtnat Aristo-fehm ü Eflâtun-eser
FM T50/1

(Olgun, âlim ve iş yapan, edip ve saf gönüllü, İbn-i Sinâ kavrayışlı, Aristo akıllı ve Eflâtun yetenekli şeyh.)

Şehâ ger olmasaydı lutf u idrâkin tekâzâsı
Fuzulî'nin kalırdı kâr-gâh-i san'ati bâtıl
Fz K30/23

(Ey şah! Eğer yardım ve anlayışının sıkıştırması olmasaydı Fuzûlî'nin sanat yeri boş kalırdı.)

Senâ-yı 'izz ü ikbâlin diler elbette bir mâdih
Zuhûr-i lutf-i ihsânın diler elbette bir sâ'il
Fz K30/24

(Metheden bir kimse elbette şan ve şerefini övmeyi diler. Bir dilenci elbette iyilik bağışlamanın belli olmasını diler.)

'Alî Efendi ki 'ilm ü hünerle 'ömrinde
Zamâne görmedi bir böyle sâhib-isti'dâd
FM T42/2

(Ali Efendi ömrü [boyunca] ilim ve hünerle [uğraştı]. Böyle bir yeteneğe sahip kişiyi zaman görmedi.)

4.3.13. Kahırlılık

Osmanlı'nın hasta bir devlet adamı olduğunu düşünürsek, yöneticiyi bir tabip olarak düşünüp hastalık ne kadar ilerlemişse, tedavisi ne kadar zorsa yöneticinin kesin ve süratli müdahalesi o kadar önem kazanmıştır. Yani devletin girdiği tüm zorlu

mücadele ve durumlarda devlet adamının bu sorunlara karşı sert ve güçlü duruşu büyük önem arz etmiştir. Nitekim bir devlet adamından beklenen en önemli özellikler arasında düşmana ve zorlu durumlara karşı gücünü kanıtlama yetisi olmuştur. Bu durum Klasik Türk şiirinde de oldukça fazla yer edinmiştir.

Lûtf-u-kahrı rûz-u-şeb tek nâzım-ı halk-ı cihân
Zihn-ü-fehmi mihr-ü meh-veş 'âlem-ârâdur yine
NB K23/14

(Onun lütuf ve kahrı, gündüz ve gece gibi dünya halkını düzene sokandır. Yine zihin ve anlayışı da güneş ve ay gibi âlemi süsleyendir.)

O sâhib-sadr-ı himmet kim kemâl-i kahr u lutfundan
Olur şermende rûh-ı Kahramân u Hâtem-i Tâyî
Nf K27/8

(O himmet makamının sahibi olan paşanın kahır ve cömertliğinin olgunluğundan Kahraman ve Hâtem-i Tâyî'nin yüzü mahcup olur.)

Cûy mı hâk-i siyâh içre güzâr itmiş yâhud
Tîğ-i kahrıyla derûn-ı sine-i a'dâ mıdur
SM K11/23

(Kara toprağın arasında geçip gitmiş nehir veya kahredici kılıcıyla düşmanın göğsünün içi midir?)

Bermekî-dâd u deheş sadr-ı Felâtûn-bîniş
Akl-ı evvel-meniş ârâyiş-i evreng-i kemâl
Nk.KXII/20

(Olgunluk tahtını süsleyen akıllı yaradılışlı, Bermekî doğruluklu ve dehşetli, Felâtûn basiretli önder.)

4.4. Klasik Türk Şiirinde Devlet Ve Toplum Değerleri

4.4.1. Cihan Hakimiyeti

16. yüzyıl bu bahiste önem arz etmektedir. 16. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin cihan hakimiyetini üstlenmiş bir imparatorluk olduğu yüzyıldır. Bu yüzyılda sınırlarımız doğuda İran'a, batıda Macaristan'a, kuzeyde Kırım'a ve güneyde Arap Yarımadası'na kadar genişlemiştir. Kurulduğu ilk andan beri sınırlarını hep cihan hakimiyeti ideali ile genişleten imparatorluğun 16. yüzyılda bu amacına fazlasıyla ulaştığı, devam eden yüzyıllarda ise bu ideali sürdürme çabası içinde olduğu gazel ve kasidelerden anlaşılmaktadır. 17. yüzyıla gelindiğinde ise güçlü dönemini sona ermeye başlayıp gerilemenin yaşandığı görülmektedir. Ama imparatorluk bünyesindeki her fert cihan hakimiyeti idealinden bir gün bile vazgeçmemiştir.

Kasidelerde Osmanlı devleti cihan imparatorluğu, Osmanlı padişahları da cihan sultanıdır. Şiirlerde şairin yöneticilerde aradığı ve vurguladığı en önemli özellik Osmanlı idealidir. İslami anlayışa göre hakimiyet Allah'a aittir. Kainat mülkün sahibi O'dur. Böylelikle kainat onun emirleri ile yönetilmelidir. Bu ancak cihan hakimiyeti ideali ile mümkündür. Osmanlılar da dahil bütün Türk devlet adamlarınca yerine getirilmesi gerekli bir vazife olarak görülmüştür. Bu fikir hem destan ve efsanelerimize, hem de tarihi metinlerimize, gazellere, kasidelere yer etmiş bir fikirdir. Özellikle *Süleyman'ın mührü* şiirlerde sıklıkla cihan hakimiyeti ideali vurgusunun dile getirilişi ile yer almıştır. Aşağıdaki ilk beyit bu duruma örnektir.

Olalı mühr-i Süleymân yed-i kadrüne karîn
İns ü cân emrüne fermân-ber ü çâker hâtem
SB K25/29

(Süleyman'ın mührü kıymet eline yakın olduğundan beri insanlar ve cinler emrine itaat eder ve mühür de kul olur.)

Gelicek devlet ile mihr-i cihân-tâb gibi
Gurre-efrûz-ı ruh-ı mâh-ı Muharrem geldi
Mz K11/8

(Cihanı aydınlatan güneş gibi devletle gelecek. Muharrem ayının yanağı aydınlatan ilk gecesi geldi.)

O nûr-ı 'ayn-ı dîn ü devleti lütfun ile yâ Rab
Sürûr-ı hâtıra mazhar idüp eyle cihân-ârâ
Nİ K12/31

(O din ve devletin gözünün nurudur. Ey Rabbimiz! Yardımın ile gönül sevincine eriştirip [onu] dünyayı süsleyen yap.)

Hilâfet tahtgâhında humâyûn-i zill-i Mevlâdır
Vekîl-i fahr-i 'âlemdir o şehin-şâh-ı 'adl-ârâ
AB T13/2

(Halifelik tahtında Allah'ın gölgesi kutludur. O adaleti süsleyen şahlar şâhı âlemin övündüğü vekildir.)

Felek-rütbe der-i Ken'ân Pâşâ-yı melek-haslet
Müsellemdür ana tedbîr ü âyîn-i cihân-bânî
Nm K24/14

(Melek huylu Kenan Paşa'nın kapısı yüce makamdır. Cihanın bekçisi [olan hükümdarın] kanunu ve tedbiri ona teslim edilmiştir.)

Ne tozlar kopara a'dâ-yı dîn ü devlet üzre gör
Hele girsün eline mühr-i 'âlem-gîr-i sultânî
Nm K24/21

(Dünyayı zapteden padişahın mührü hele eline bir girsin din ve devlet düşmanlarının üzerinde ne tozlar koparacağını siz görün.)

4.4.2. Üstünlük

Osmanlı Devleti'nde üstünlük duygusu önemli bir toplum ve devlet değeri olarak kendisini göstermiştir. Osmanlı Devleti'nin gelişimine ve değişimine bağlı olarak Osmanlı şairleri de imparatorluk psikolojisinden etkilenmiş kendilerine özgüven gelmiş taklitten uzaklaşmaya başlayıp kendilerini İran şairlerinden de üstün bulmaya başlamışlardır. Bu süreç Fatih Sultan Mehmet devrinden sonra başlamıştır denilebilmektedir. 16. yüzyıldan itibaren başlayan bu düşünce 17. yüzyıl başlarında da etkin olmuş, henüz 17. yüzyılın başlarında Osmanlılar büyük ilgileri bozgunlara uğrayabileceklerine inanmamışlardır. 17. yüzyıl kasidelerinde de şairlerin eserlerini verirken imparatorluk psikolojisi ile verdikleri görülmüştür.

Şiirlerde bu anlamda dikkat çeken en önemli özellik, şairlerin Osmanlı devletinin hükümdarlarını ve Osmanlı şairlerine sürekli olarak İran şairleri ve İran hükümdarları ile kıyaslaması ve Osmanlı'yı üstün tutmasıdır. Osmanlı hükümdarlarının sürekli Türk büyükleri ile değil de İran büyükleri ile kıyaslanması eleştirilmiştir. Fakat Türk'ü Türk'ten üstün tutmak olmayacağı için Türk'ü daima İran'dan üstün tutma inceliği burada gösterilmiştir. Aynı durum Osmanlı şiirinde de boy göstermiştir. Öncelikle örnek alınan Fars edebiyatı daha sonra onun kadar güçlü olma durumu ve giderek Fars edebiyatını aşma şeklindeki aşamalarda üstünlük yakalanmıştır.

Du'âsın almış imişse Sikender anun eger
Nasîb olurdı ana âb-ı çeşme-i hayvân
Zt K43/20

(Eğer İskender onun duasını almış olsaydı, ona ölümsüzlük çeşmesinin suyu nasip olurdu.)

Önünde eyler idi ol kelâmdan tevbe
Eger işitmiş olsaydı fesâhatun Sahbân
Zt K43/24

([Arap asıllı] Sahbân [adındaki ünlü edip ve şair] eğer senin açık ve güzel ifadeli konuşmanın güzelliğini işitmiş olsaydı, senin önünde o sözden tövbe ederdi.)

Böyle bir efzal ü 'allâme-i dehrün aslâ
Olmamışdur dahı emsâli cihânda ma'dûd
FM T49/3

(Asla böyle bir zamanın en faziletlisi ve en bilgini olmamıştır. Benzeri bile cihanda sayılıdır.)

Yegâne şehsüvâr ol darb-ı şemşîri neberd içre
Sunar semm-i helâhil Sâma nerm eyler Nerîmânı
AN K24/16

(Eşsiz usta binicinin o kılıcının vuruşu savaş içinde Sâm'a zehirli ot sunar, Nerimân'ı yumuşatır.)

Cihânda misli yokdur gelmemişdür milk-i îcâda
Bu gûne bir vücûd-ı meymenet-pâye hümâ-sâye
FM T44/5

(Dünyada bu güne kadar kutlu rütbeye sahip, devlet kuşu gölgeli onun gibi ülke yapmaya gelen bir benzeri yoktur.)

4.4.3. Devletçilik

Osmanlı Devleti'nde beklenti hep yüksek kademeden olmuştur. Üst kademedeki devlet adamları halkı koruyup kollayan istek ve arzularını karşılayan konumdadır. Devletçi anlayış Türk kültür tarihinde önemli bir yere sahiptir. Dede Korkut'ta da bey olabilmek için kan dökmek, aç doyurmak, çıplak giydirmek gerektiği yer almaktadır. Zaman içinde bu düşünce Osmanlı Devleti'ne de yerleşmiş devlet adamları halk tarafından koruyuculuk vasfıyla bir sığınak olarak görülmüştür. Klasik Türk şiirinde de devlet büyüklerinden yardım beklenmesi sıklıkla işlenmiştir. Devlet büyükleri halka yaptıkları yardımlarla, cömertlik özellikleriyle, hayır için yaptırdıkları çeşitlik camii, medrese, külliye vb. imaretlerle şiirlerde devletçilik anlayışıyla yer almıştır. Bir devlet adamına atfedilen cömertlik özelliği, aynı zamanda bünyesinde devletçilik anlayışını da barındırmıştır. Bunların haricinde şiirlerde devlet adamının *"sâye (gölge)"* mazmunuyla anılması da arka planında devletçilik anlayışını içermektedir. Şiirlerde sadece halkın devletten böyle bir beklentisi olmamıştır. Bir devlet adamının başka bir devlet adamından da devletçilik anlayışı beklentisine şiirlerde rastlanmıştır. Aşağıda yer verilen ilk beyit bir reisülkkütabın vezirlik makamından iltifat talebine örnektir.

Vücûd-ı pâkinün çün vardur isti'dâdı her lutfa
N'ola olsa sezâ-yı iltifât-ı Âsaf-ı ekrem
FM T53/2

(Temiz kişiliğinin her ihsaha yeteneği olduğundan cömert vezirin iltifatının layığı olsa ne olur?)

Cihânda misli yokdur gelmemişdür milk-i îcâda

Bu gûne bir vücûd-ı meymenet-pâye hümâ-sâye
FM T44/5

(Dünyada bu güne kadar kutlu rütbeye sahip, devlet kuşu gölgeli onun gibi ülke yapmaya gelen bir benzeri yoktur.)

Bir Hümâ-yı evc-i rif'atdir ki bulmaz sâyesin
Olsa da dest-i sabâda Ca'fer-i Tayyâr gül
SV K38/18

(Cafer-i Tayyar hafif esen rüzgârın elinde gül olsa da, gölgesi bulunmayan bir yükseklik zirvesinin Hümâ'sıdır.)

Ey gülistân-ı kerem zîver-i bostân-ı himem
Bûy-ı lutfundan olur gâliye-perver sünbül
SV K42/32

(Ey cömertliğin gül bahçesi, himmetler bostanının süsü! İyilik kokusundan sünbül güzel kokulu olur.)

Gûş idüp itmâmını Fâik didüm târîhini
Yapdı Râmî bî-riyâ bu câmi'i bu mektebi
FM T59/7

(Tamamlamanı işitip Fâik olarak tarihini söyledim. Râmî riyasız bu camiyi, bu mektebi yaptı dedim.)

Cenâb-ı mekremet-pîrâ Kerîmî Beg Efendi kim
Riyâset mesnedinde oldı zât-ı ekremi mükrem
FM T53/1

(Keremle donatılmış yüce zat Kerimî Bey Efendi'nin cömert zâtı başkanlık makamında ağırlandı.)

4.4.4. Kahramanlık

Tarih boyunca Osmanlı devleti de dahil olmak üzere kahramanlık duygusu Türk kavimlerinin en belirgin özelliği olmuştur. Tarih boyunca Türkler kendilerini cesaretle savaş meydanlarında göstermiştir. Devlet adamlarının temsil ettiği en önemli özelliklerden biri de savaşçılık ve mücadele kimliğidir.

Kahramanlık duygusu bir imparatorluk için vazgeçilmez duygudur. Osmanlı devletinde de bu böyledir. 15. ve 16. yüzyıllar Osmanlı'nın en parlak dönemleridir. 17. yüzyıldan itibaren imparatorluğun ihtişamlı günleri yavaş yavaş kaybolmaya başlamış ve kötü gidişata girilmiştir. Devletin ihtişamını kaybettiği bu süreçte bile Anadolu'da ve Rumeli'de büyük rüzgârlar gibi kahramanlık havası esmiş, halk devletin yaşadığı her olaya destan havası vermiş, devlet büyük yenilgilere uğrasa bile memleketin dört bir yanından kahramanlık hikayeleri yükselmiştir. Bu amaçta araç olarak şiirler önemli bir misyon üstlenmiştir. Klasik Türk şiirinde birçok defa devlet

adamları savaşlarda başarılı olduklarında veya kimi zaman başarılı olmamalarına karşın devlet adamının motivasyonunu arttırmak veya dış devletlere karşı devletin imajını güçlü göstermek adına kahramanlık yönleriyle övülmüşlerdir.

Vezîrâ saf-derâ sadrâ cihândâr u cihân-gîrâ
Eyâ râyet-firâz-ı devlet-i İskender-i sânî
SM K13/53

(Ey vezir! Ey düşman saflarını yaran kahraman! Ey sadrazam! Ey cihanı tutan hükümdar ve ey cihanı zapdeden! Ey devletin sancağını yücelten ikinci İskender!)

Umar idüm dil-âverlik idem meydân-ı hidmetde
Kazâ-yı gör bu leşgergâhda serdârı incitdüm
FV G30/4

(Hizmet meydanında yiğitlik yapmayı umardım. Allah'ın takdirini gör. Bu askerlerin toplandığı yerde komutanı incittim.)

Kızıl başlar çıkar zahm-ı hadengünden derûnında
Kızılbaşlar çıkarsa rezme ceng itdikce merdânun
Kb K1/8

(Yiğitler savaştıkça Kızılbaşlar savaş meydanına çıkarsa, kalbinde kayın ağacından yapılmış okun açtığı yaradan kızıl başlar çıkar.)

Dem-i 'adû ile pencen 'aceb mi sürh ola
Yem-i şecâ'atün oldur çü şâh-ı mercânî
Mz K23/39

(Düşmanın kanıyla elin kırmızıya boyansa buna şaşılır mı? Mercan gibi olan şah, çünkü yiğitlik denizi odur.)

Müjde ey sadr-ı vezâret kim o dâverdir gelen
Sadr-ı a'zam ya'nî serdâr-ı muzafferdir gelen
NK KXI/1

(Ey vezirliğin başı müjde, gelen o hükümdardır. Sadrazam yani gelen, zafer elde eden yiğit kumandandır.)

4.4.5. Yönetim Anlayışı

Devlet yönetiminde şer'î ve örfî kanunların ağırlığı, devletin bunlardan hangisi ile yönetildiği, devletin bunlardan hangisi ile yönetilmesi gerektiğine dair ipuçları kasidelerde ve beyitlerde yer almaktadır. Bu durum kurallar ve kanunların hangi kaynağa dayandırılarak konulduğunu göstermesi ve yönetimde nasıl bir zihniyetin hakim olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir. Osmanlı devletinde Şeriatın üstünde bir hukuk düzeni geliştirilmiş ve örfi hukukta bu düzende yer almıştır. İslam hukuk tarihinde örfün önem kazanarak yeni bir devrin başlaması Müslüman Türk devletlerinin kuruluş zamanına denk gelmiştir. Müslüman Türk devletlerinin

kurulmasıyla İslam devlet anlayışı ve devlet hukuku alanında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin yönetiminde örfi hukukun ön plana çıkmasında güçlü bir devletçilik anlayışı etkili olmuştur. İslam dinine en fazla riayetkâr sayılan Türk hükümdarları bile devlet otoritesini her şeyden üstün tutmuşlardır. Sultanların zaman zaman devlet yararını gözeterek kanunlar çıkarmaları bu duruma örnektir. Bu kanunlar ya da fermanlar devletin yararı için sırf padişahın iradesine dayanılarak çıkarılan kanunlardır.

Şer'î ve örfî hukukun geniş ölçüde birlikte kullanıma 15. yüzyılda görülmektedir. Fatih Sultan Mehmet'in İslam dünyasının çeşitli bölgelerinde ki nüfuzlu ve itibarlı ulemayı İstanbul'da toplaması ve imparatorluk çapında yeni medreseler kurması bir taraftan Osmanlı eğitim sisteminin gelişmesine ve merkezileşmesine hizmet etmiş, diğer taraftan ise hem şer'î esasları hem de örfi hukukun her ikisini birden geniş ölçüde uygulatma fırsatı doğurmuştur. Klasik Türk şiirinde de şer'î ve örfî hukukun vurgulandığı, *"din ve devlet"* gibi yönetim anlayışına yönelik ifadeler devlet adamlarıyla birlikte sıkça kullanılmıştır.

Mesned-ârâ-yı sâdâret ol vezîr-i muhterem
Kâr-ı dîn ü memleketde ahsen-i tedbir ider
Nİ K2/4

(Sadrazamlık makamını süsleyen o saygın vezir, din ve memleket işlerinde güzel tedbir uygular.)

O nûr-ı 'ayn-ı dîn ü devleti lütfun ile yâ Rab
Sürûr-ı hâtıra mazhar idüp eyle cihân-ârâ
Nİ K12/31

(Ey Rabbimiz! O din ve devletin gözünün nurunu cömertliğinle aklının sevinciyle şereflendirip onu cihanı süsleyen kıl.)

Hıdîv-i ma'delet-güster hudâvend-i himem-perver
Nizâm-ârâ-yı kişver devlet ü dînin nigeh-dârı
SV K30/22

(Adalet dağıtan vezir, himmetler besleyen hükümdar, memleketin düzen süsü, devlet ve dinin bekçisi.)

Bilâd ahvâlini 'örfî vü şer'î eyledi tanzim
Ki hatta nâ'ibi Tokat'a Sivâs'ın sezâ geldi
EC T57/17

(Şehirlerin durumlarını örfî ve şer'î [hukukla] düzenledi. [Öyle ki] hem de Sivas'ın vekili Tokat'a uygun geldi.)

Pâdşâh-ı dîn ü dünyânun imâm-ı a'zâmı
Anatolı sadrını 'izzetle itdi müttekâ
FM T25/1

(Din ve dünyanın imam-ı azamının padişahı, Anadolu makamını yücelikle dayanak yaptı.)

4.4.6. Fetih

Fetih duygusu, genellikle kasideleri muhtevası ile uygunluk gösteren bir duygudur. Eski Türk toplumlarında da, destanlarda da bu duyguya sıkça rastlanmaktadır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda da fetih duygusu büyük bir yer tutmaktadır. Osmanlı sultanları da bu anlayışta fetihten fetihe koşmuştur. Pekçok sultan fetih esnasında hayatını kaybetmiştir. Osmanlı sınırları ne kadar genişlemiş olursa olsun bu toprak parçalarına yenilerini ekleme isteği her daim güçlü bir şekilde kendisini göstermiştir. Yeni toprak parçaları kazanma ve devletin gücünü koruyabilme düşüncesi devletin temel düşüncesidir. Bu sebeple fetih çabalarının varlığı her daim etkindir. Bu durum şiirlere de yansımıştır. Klasik Türk şiriinde devlet adamları yaptıkları fetihler vesilesiyle sıkça övülmüştür.

Ser-i Elbürze kim dikdi livâ-yı feth-i İslâmı
Selâmın kim yitişdürdi Yemenden Şeyh San'ânun
Kb K1/25

(Elbürz Dağı'nın başına İslam fethinin sancağını dikti. Şeyh San'â'nın selamını Yemen'den yetiştirdi.)

Nusret ü feth ü zafer sana nasip oldı diyü
Leşker içre vay ki çalar çagırur tîg ü nefîr
Ms K11/16

(Allah'ın yardımı, fetih ve zafer sana nasip oldu diye eyvah ki, asker içinde kılıç ve bağırtı çalar çağırır.)

Zihî sadr-ı Sikender feth ü düstûr-ı mücâhid kim
Edüb teshîr-i mülk-i Kâhire kişver-güşâ geldi
EC T57/2

(Ne güzel! İskender [gibi] fetheden sadrazam ve Allah yolunda cihat eden vezir, Kahire memleketini ele geçirip memleket açıcı geldi.)

Cihâd-ı ekbere bil baglayup feth ü zafer birle
Çeküp 'asker ne İrânı koya ne mülk-i Tûrânı
AN K24/22

(Büyük cihada bel bağlayıp fetih ve zafer ile birlikte asker sevkedip ne İran'ı ne de Turan mülkünü koyar.)

Gayret-i hükm-i hilâfet ol diyarın fethini

Bir mücâhid bende-i makbûle fermân eyledi
Fz K15/I/4

(Bir mücahid, hilafet hükmünün çabasıyla o diyarın fethini kabul edilmiş bir köleye emretti.)

4.4.7. Savaşçılık

Devletin ideallerinin ve değerlerinin başında olan savaşçılık şiirlerde sıkça rastlanılan bir unsurdur. Savaşlarda düşmana galip gelen komutanın örgüsü önemli bir malzeme olarak kasidelerde yer almaktadır. O dönemki savaş koşulları, at üzerinde geçirilen vakitler, devletin ulaşmış olduğu sınırların genişliği düşünüldüğünde düşmana karşı savaş mücadelesi vermek hiç de kolay bir süreç değildir. Dolayısıyla Klasik Türk şiirinde devlet adamının savaşçılık yönüyle övülmesi kimi zaman devlet adamının gerçekten bu yönüyle elde ettiği başarısından kaynaklanmıştır veya bazen de başarısızlığından sonra devlet adamının imajını düzeltmek, ona moral ve güç vermek adına savaşçılık yönüyle övgüler sıralanmıştır. Özellikle 17. yüzyıl sonlarından itibaren şiirlerdeki savaşçılık vurgusunda zihniyet değişimi gözlemlenmiştir. Çünkü 17. yüzyıl sonundan itibaren fetihler bitmeye başlamış ve askeri başarısızlıklar birbirini kovalamaya devam etmiştir. Devlet için savaş maliyetleri artmaya başlamış, düşülen çaresiz durumlar düşmana bakış açısını da değiştirmiştir.

Kızıl başlar çıkar zahm-ı hadengünden derûnında
Kızılbaşlar çıkarsa rezme ceng itdikce merdânun
Kb K1/8

(Yiğitler savaştıkça Kızılbaşlar savaş meydanına çıkarsa, kalbinde kayın ağacından yapılmış okun açtığı yaradan kızıl başlar çıkar.)

Halîfe eyledi sultân-ı İslâm
Gazâ tîgini baglayup beline
FV K22/7

(İslâm'ın sultanı gazâ kılıcını beline bağlayıp onu halife kıldı.)

Ol vezîr-i şeh-nişândur kim ziyâsın mihr ü mâh
Şu'le-i tîğ ü rikâbından idermiş iktisâb
SM K12/15

(O padişahlık gösteren vezirdir. Ay ve güneş ışığını onun kılıç ve üzengisinin ışığından alırmış.)

Dem-i 'adû ile pencen 'aceb mi sürh ola
Yem-i şecâ'atüñ oldur çü şâh-ı mercânî
Mz K23/39

(Düşman kanıyla elin kırmızılaşsa şaşılır mı? Çünkü senin cesaret denizin mercan dalını öldürür.)

Yekke-tâz-ı saf-ı a'dâ ki görüp sür'atini
Eşheb-i azmine der berk-i cihân hôş geldin
NK KXXVII/8

(Düşman safına karşı tek başına saldıran [yiğit]. Senin hızını görüp azminin kır atına cihanın şimşeği hoş geldin der.)

4.4.8. Asayiş ya da "Emn ü Eman"

Dönem dönem sürekli savaşlardan, istikrarsızlıktan, isyanlardan bıkan devlet ve halkın bir sükûnet ortamı arayışı söz konusudur. Böyle zamanlarda asayişin sağlanabilmesi için toplumda önemli bir çaba gösterilmiştir. Özellikle üst düzey devlet adamları tarafından bu asayiş için önemli bir çaba verilmiştir. Toplum hayatında iç huzurun ve güvenin oluşturulması önemlidir. Çünkü toplumda hiç huzur ne kadar sağlanabilirse ya da dış saldırılar karşısında halkın devlete Sadakatin ne derece korunabilirse fetihlerde de devletin o derece başarılı olabileceği düşünülmüştür. Bu anlamda fetih anlayışının bir uzantısı olduğunu da söyleyebilmek mümkündür. Dolayısıyla toplumda asayişin sağlanması önemli bir unsur olarak şiirlerde karşımıza çıkabilmektedir.

Nazm-ı devlet nakd-ı rif"at dûdmân-ı ma'delet
Âsaf-ı ekrem Nizâmü'I-mülk-i ekberdir gelen
NK KXI/11

(Gelen, devletin nazmı, yücelik sermayesi, adalet hanedanı, pek cömert vezir, yüce Nizamülmülk'tür.)

Hıdîv-i ma'delet-güster hudâvend-i himem-perver
Nizâm-ârâ-yı kişver devlet ü dînin nigeh-dârı
SV K30/22

(Adalet dağıtan vezir, himmetler besleyen hükümdar, memleketin düzen süsü, devlet ve dinin bekçisi.)

Memâlik tâhir oldı hâr ü hâşâk-ı mezâlimden
Nizâm ü 'iffetiyle 'âleme neşv ü nemâ geldi
EC T57/15

(Memleketler zulümlerin çer çöpünden temizlendi. [Onun] düzen ve temizliğiyle kâinata gelişip büyüme geldi.)

Nizâm u intizâm-ı mülki serhadde idüp icrâ
Yapup bir kal'a kodı hayr-âsâr-ı cihân-bânî
Nm K24/28

(Ülkenin düzen ve tertibini sınır boyuna uygulayıp bir kale yapıp cihanın bekçisi olan [hükümdarın] hayır eserlerini bıraktı.)

Sâkiyâ sâğar-ı şevki bize lebrîz eyle
Gönlimüzden gam u endîşeyi dûr eylemişüz
Nİ G359/4

(Ey sâkî! Mutluluk kadehini bize ağzı taşana kadar doldur. Gönlümüzden gam ve endişeyi uzaklaştırmışız.)

4.5. Klasik Türk Şiirinde Divanıhümayun Tip ve Kişilikleri

Aşağıda yer alan başlıkların her biri kendi içinde yüzyıl yüzyıl belirlenen divanlardan edinilen örnekler eşliğinde değerlendirilecektir. Liste Divanıhümayunda yer alan aslî üyeler, şartlı üyeler ve yardımcı üyelerden oluşmaktadır. Elde edilen bulgular ve konunun tamamlanma oranına göre liste müderris, kadı vb. şeklinde genişletilebilir. Liste aynı zamanda bu görevlerde yer alan kişiler için kullanılan ünvanlar ve hitap sözcükleri de dahil edilerek incelenecektir.

Bu bölümde her bir meslek grubu öncelikle tip olarak, daha sonra kişilik olarak değerlendirilecektir. Öncelikle bu meslek grubunu karşılayan her bir tipin sözlük anlamı ve kavram karşılığı verilerek bu tipin işlenecek olan beyit örnekleri eşliğinde yüzyıldan yüzyıla nasıl geliştiğinin yorumu yapılacaktır.

Daha sonra yine aynı meslek grubunun kişilik değerlendirmesine geçilecektir. Bu bölümde de tıpkı tip bölümünde olduğu gibi kronolojik olarak belirlenen divanlardan seçilmiş en güzel ve en işe yarar beyit örnekleri eşliğinde kişilik değerlendirmesi yapılacaktır. Tüm bu değerlendirmeler esnasında meslek gruplarına dair sözlük anlamına, edebî anlamına, değinilecek kişiliklerin kültür tarihindeki yerine ve beyitteki anlamlarına yer verilecektir.

Bahsedilecek olan Divanıhümayun meslek gruplarının sıralaması aşağıda yer aldığı gibi Divanıhümayundaki konumlarına göre yapılmıştır. Öncelikle aslî üyeler, daha sonra şartlı üyeler ve en son yardımcı üyeler gelmektedir. Tüm bu başlıkların açıklanmasında yararlanılacak olan divanlar ise kronolojik olarak incelenecektir. Çalışmanın bu bölümünde yararlanmak üzere toplam 29 divan belirlenmiştir.

Bu divanlar öncelikle her bir padişahın saltanat dönemini kapsayacak şekilde belirlenmiştir. Ulaşılan veriler neticesinde mümkün mertebe hiçbir padişah dönemi

eksik bırakılmamaya çalışılmıştır. Veriler noktasında Osmanlı devletinin ilk saltanat dönemlerinde eksiklik olsa da, geriye kalan tüm dönemlerde elde edilen veriler yapılacak çalışma için oldukça doyurucu niteliktedir.

Bu divanların bir diğer belirlenme kriteri ise barındırdıkları meslek grubu çeşitliliği ve kişilik sayısı fazlalığıdır. Her bir saltanat dönemini kapsayacak şekilde kişilik sayısı ve çeşitliliği en fazla olan divanlar belirlenmiştir. Belirlenen divanların sayısını sınırlandırmak adına birden fazla saltanat dönemini kapsayan tek bir divanın belirlendiği de olmuştur. Bu durum divan sayısının sınırlandırılmasında önemli rol oynamıştır. Aynı zamanda her bir yüzyılın tanınmış şairlerinin divanlarına da en az bir kişiliği içermesi kaydıyla yer verilmiştir.

Aşağıda öncelikle incelenecek olan meslek grupları başlıkları yer almaktadır. Daha sonra bu başlıkların içeriğini doldurmakta yararlanılacak olan padişah dönemlerine göre divan sıralaması yer almaktadır. Bu divanlarda yer alan malzemenin çokluğunu daha net görebilmek için kafa karışıklığını gidermek ve eldeki malzemenin miktarını daha yalın görebilmek adına şiirlerin ve beyitlerin şimdilik yalnızca numaraları verilmiştir. Bu şiirlerin ve beyitlerin tamamı kullanılmamıştır. Numarası kaydedilen şiirlerin içinden inceleme esnasında en nitelikli ve kapsamlı olanları tercih edilmiştir.

Tablo 1. Yüzyıllara Göre Taranan Toplam Divan Sayısı

15. YÜZYIL	29
16. YÜZYIL	75
17. YÜZYIL	67
18. YÜZYIL	91
19. YÜZYIL	92
TOPLAM	**354 DİVAN**

Tablo 2. Yüzyıllara Göre Belirlenen Toplam Divan Sayısı

15. YÜZYIL	2
16. YÜZYIL	12

17. YÜZYIL	6
18. YÜZYIL	4
19. YÜZYIL	4
TOPLAM	**28 DİVAN**

Tablo 3. 354 Divanda Rastlanan Divanıhümayun Kişilik Sayıları

SADRAZAM	86
VEZİR	35
KAZASKER	42
NİŞANCI	7
DEFTERDAR	21
YENİÇERİ AĞASI	2
KAPTANIDERYA	7
ŞEYHÜLİSLAM	60
REİSÜLKÜTTAP	19
TOPLAM	**278 Divanıhümayun Kişiliği**

Tablo 4. 28 Divanda Belirlenen Divanıhümayun Kişilik Sayıları

SADRAZAM	40
VEZİR	13
KAZASKER	13
NİŞANCI	3
DEFTERDAR	16
KAPTANIDERYA	5
ŞEYHÜLİSLAM	20
REİSÜLKÜTTAP	7
TOPLAM	**117 Divanıhümayun Kişiliği**

4.5.1. Sadrazamlık Makamı/Görevi, Sadrazam Tipi ve Kişilikleri

4.5.1.1. Sadrazamlık Makamı/Görevi

Kelime anlamı olarak sadrazam, Osmanlılar'da devlet idaresinin padişah vekili olarak önde gelen sorumlusu ve başvezirin ünvanı anlamlarına gelmektedir. Türk İslam devletlerinde özellikle de Selçuklular'da başvezirliğin devamı olarak ortaya çıkan veziriazamlık kurumu, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren devlet teşkilatının en önemli kurumudur. Zamanla devletin büyümesi sonucu vezirlerin sayısında artışın meydana gelmesi nedeniyle, vezirlerin birinci derecede önem arz edenini ayırt etmek için bu kişilere veziriazam denilmiştir. 16. yüzyıl sonlarına kadar daha çok veziriazam tabiri kullanırken, sadr (en yukarı, üst) kelimesinin makam ifade eden şekli sadâretten hareketle sadr-ı âli, sadrazam ünvanları da kaynaklara geçmeye başlamıştır. Sadrazam terimi ise, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kullanılmaya başlanmıştır. (İpşirli, 2008: 414)

Fatih Sultan Mehmet döneminden itibaren veziriazamın devlet yönetimindeki kesin yeri belirlenmiştir. Özellikle İstanbul'un Fethi'nden sonra veziriazama büyük yetkiler verilmiştir. Osmanlı devlet yönetiminde padişahtan sonra gelen en yetkili görevli veziriazamdır. Hükümdarın yetkili olduğu birçok konuda onun vekili sıfatıyla tüm yetkileri kullanmıştır. Devlet yönetiminde veziriazamlar diğer görevlilerden önce gelip din ve devlete ait tüm görevlerin yapılması, cezaların karşılığının verilmesi, halkın birlik bütünlük içinde yaşamasının sağlanması, devlet hizmetlerinin atanması, adaletin yerine getirilmesi gibi görevlerde padişahın mutlak vekili olmuştur. Dolayısıyla veziriazama itaat etmek demek padişaha itaat etmek demektir. (Yetkin, 2012 :362)

Fatih Sultan Mehmet devrinden itibaren padişahların Divanıhümayun katılmamaya başlamaları neticesinde veziriazamlar Divanıhümayun başkanı ve yürütücüsü olmuşlardır. Bütün yetkilerini padişahtan alan sadrazam yasama, yürütme ve yargı alanlarında bu yetkileri kullanmış, bunun yanı sıra savaş açma, yüksek rütbeli görevleri tayin veya azletme gibi önemli meseleleri padişaha danışarak karara bağlamıştır. Önemli devlet meselelerini ise Divanıhümayunda diğer üyeler ile müzakere ederek nihai karar için padişaha danışmıştır. (Ahıshalı, 1999 : 29)

4.5.1.2. Sadrazam Tipi

Klasik Türk şiirinde sadrazam tipine sıkça yer verilmiştir. Özellikle kasidelerin methiye bölümlerinde, gazellerde, tarih manzûmelerinde en fazla yer verilen tipler arasındadır. Klasik Türk şiiri metinlerinde 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar veziriazam olarak karşımıza çıkmış, sonrasında yazılmış metinlerde ise sadrazam ifadesiyle şiirlerde yer almıştır. Şiirlerde sadrazam tipi, devlet yönetimi terimleri ve devlet adamı vasıflarının en çeşitli kullanıldığı tiptir.

Diğer birçok tip yalnızca üstün olması, yardım eli uzatması, sığınak olması gibi ahlâkî ve kişisel özelliklerle anılırken, sadrazam tipi ise birçok olumlu ahlâkî özelliklerinin yanı sıra devlet yönetimindeki üstün başarıları ve yönetici sıfatıyla edindiği olumlu birçok vasıfla şiirlerde yer almıştır. Emir vermesi, hükmünün yürüyor olması, üstün olması, cömert olması, adil olması, akıllı olması, kahır vasfına sahip olması gibi özelliklerle şiirlerde sıkça anılmıştır.

Metinlerde daha çok veziriazam, sadrazam, sadrâzâm, sadr-ı vezâret, paşa, şâh gibi terimlerle yer almıştır. Ayrıca kimi metinlerde vezirin veziriazam tipi olarak kullanıldığı da görülmüştür.

Aşağıdaki beyit bu duruma örnektir.

Vezîrün hizmeti ammâ bilinmez eski ‘âdetdür
Kemâlin kimse görmez çöpçe noksânı hüveydâdur
Nv KXXV/14

(Fakat vezirin hizmeti idrak edilemeyen eski bir âdettir. Olgunluğunu kimse görmez, çöp kadar eksiği [ise] apaçık ortadadır.)

Örnek beyitte veziriazam tipi hizmetkâr ve olgun olması yönleriyle vurgulanmıştır.

Elâ ey hazret-i paşa-yı ekrem yokdur akrânun
Vezîr-i a’zamısın pâdşâh-ı Âl-i ‘Osmânun
Kb K1/1

(Bilmiş ol ey cömert paşa hazretleri, senin emsalin yoktur. Osmanlı Devleti padişahının veziriazamısın.)

Yukarıdaki örnek beyitte veziriazam tipi birçok kişi arasında eşsiz ve benzersiz özelliklere sahip olması yönüyle anılmıştır.

‘Aklı başında olan paşa dimez nâ-dâna
Hıred ehl-i hüner-i vehm ile meslûb olmaz
Kb G161/3

(Aklı başında olan paşa akılsıza [bir şey] söylemez. Akıl, korku mahareti sahipleri ile alınmaz.)

Örnek beyitte sadrazam tipi paşa ifadesiyle yer almış ve akıllı olması, aklını kullanma yetisi, uyanık ve kurnaz olması yönüyle yer almıştır.

Cihân hükmündedir yokdur vezîrin
Muhâl-ender-muhâl olmuş nazîrin
Sv K1/7

(Cihan hükmündedir. Benzer başka bir vezirin [olması] olanaksız olmuştur.)

Örnek beyitte vezîr terimiyle veziriazam kastedilmiş olup, hükmünün yürüyor olması, cihan hakimiyeti ideali ve eşsiz olması yönleriyle yer almıştır.

Vezîr-i a’zamın temsîl olunmaz anlara hâşâ
Müşâbih mi olur hîç zerreler mihr-i dırahşâna
Sv K7/55

(Veziriazam asla onlara benzetilmez. Güneş ışınlarının yansıdığı yerdeki o küçük parçacıklar parlayan güneşe hiç benzer mi?)

Örnek beyitte veziriazam tipi eşsiz olması ve parlayan güneşe benzetilerek toplum içinde üstün olması yönüyle anılmıştır.

Âsmân-pâye hümâ-sâye vezîr-i a'zam
Sâhib-i seyf ü kalem mâlik-i nakz-ı ibram
Nd K10/25

(Rütbesi gök gibi yüce olan hümâ gölgeli veziriazam, kalem ve kılıç sahibi, ısrarı bozmaya mâliktir.)

Örnek beyitte veziriazam tipinin sahip olduğu birçok olumlu vasıf sıralanmıştır. Rütbesinin yüksek oluşu, halkı koruyup kollayan konumda olması, kalem ve kılıç ehli olması ve aynı zamanda kahır vasfıyla düşmanın gözünü korkutabilmesi özellikleriyle beyitte yer almıştır.

Zîver-i sadr-ı vezâret Mustafâ Paşa ki anun
Çihresinde lûtf-ı Rabbânî hüveydâdur yine
NB K23/11

(Vezirlik makamının süsü Mustafa Paşa’nın çehresinde Allah’ın iyiliği yine âşikârdır.)

Örnek beyitte sadrazam tipi için sadr-ı vezâret ifadesi kullanılmış, Allah'ın lutfunun kendisinde âşikâr olması ifadesiyle adeta zıllullah (Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olmak) özelliği ifade edilmiştir.

Sadr-ı a'zam o cihân-bân-ı azîmü'ş-şân kim
Rizesinin dürüdür gevher-i tâc-ı Hûşeng
Nf K37/12

(Sadrazam, o şan ve şerefi yüce olan cihanın koruyucusudur. Huşeng'in tacının mücevheri onun incisinin kırıntısıdır.)

Örnek beyitte sadrazam tipi için sadr-ı a'zâm ifadesi kullanılmış, "cihân-bân" ifadesiyle cihan hakimiyeti idealine vurgu yapılmıştır. Şehname'de adı geçen İran şahlarından Hûşenk ile kıyaslanmış ve burada sadrazam tipi üstün gösterilmiş, devlet ve toplum değerlerinden üstünlük duygusu ile birlikte kullanılmıştır.

4.5.1.3. Sadrazam Kişilikler

4.5.1.3.1. Mahmûd Paşa (d. … - ö. 1474. 1456-1468 ve 1472-1473 yılları arasında sadrazamlık yapmıştır.)

16. yüzyıl tezkirelerine bakıldığında Mahmûd Paşa'nın Sırbistan Alacahisarlı olduğu bilgisi yer alsa da doğrum yeri ve tarihi hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. Kimi Bizans kaynaklarında Rum, kimi kaynaklarda ise Sırp veya Bulgar asıllı olduğu yönünde çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Babasının Novo Brdo'dan Michael Angelus olup, ailesinin Tesalya'nın Sırp despotlarından Angeliler'e mensup bulunduğu bilgisine kaynaklarda yer verilmiştir. Kardeşi Michael Angelovic için ise Sırp despotunun önde gelen kişilerinden biri olduğundan söz edilmiştir. Saraya ne zaman ve nasıl geldiği konusunda kesin ve detyalı bilgiler bulunmamaktadır. 1427 yılı civarında Osmanlı beylerinden Mehmed Ağa tarafından esir alınıp, onun himayesinde eğitim alıp, saraya sunulduğu düşünülmüştür.

Öncelikle Edirne'de bulunan sarayda tahsil almaya başlamış, II. Mehmed'in tahta çıkışından sonra ise ocak ağalığına getirilmiş, 1454 yılında Zağanos Mehmed Paşa'nın azledilmesinin ardından vezirlik makamına getirilmiştir. 1456 yılında Belgrad kuşatması esnasında şehit düşen Dayı Karaca Bey'in yerine Rumeli beylerbeyliğini de üstlendiği esnada sadrazamlık görevine getirilmiştir. Bir süre her iki görevi de aynı anda yürüttükten sonra, 1458 yılında Sırp meselesinin

halledilmesiyle görevlendirilmiştir. Daha sonra 1462 yılında II. Mehmed ile beraber Eflak seferine çıkmış ve büyük başarılar göstermiştir. Midilli adasının fethinde görev almış ve başarıyla şehri teslim almıştır. Daha sonra padişahın yanında Bosna seferine çıkmıştır. Kaleyi kuşatan Mahmud Paşa Bosna Kralı Stjepan Tomasevic ile anlaşma yapmış ve bu durumdan hoşlanmayan padişah Mahmud Paşa'ya kızmıştır. Daha sonra Mora'ya gönderilip Venedikliler'in Mora'dan çekilmesini sağlamıştır. Bu gibi birçok görevde yer aldıktan sonra 1467-1468 yıllarında II. Mehmed ile birlikte Karaman üzerine yürümüş, Konya ve Gevele Kalesi'ni ele geçirmiştir. Yönetimindeki ordunun hışmından kaçan Karaman beyi Pîr Ahmed'i ne kadar peşine düştüyse de yakalayamamıştır. Kendisinin rakibi olan Rum Mehmed Paşa bu olayın üzerine harekete geçmiş, bu durumun Mahmud Paşa'nın ihmalinden kaynaklandığı yönünde padişahı dolduruşa getirmeye çalışmıştır. Bür müddet Mahmud Paşa'ya olan kızkınlığını içinde saklayan padişah, Mahmud Paşa'ya Karaman'dan İstanbul'a yapılacak göçleri düzenleme görevini vermiştir. Bu görevi esnasında Mahmud Paşa'nın bazı kişileri görevinde olduğu gibi bırakması padişahın dikkatini çekmiş, hakkında dedikoduların yayılmasına neden olmuş ve görevin Rum Mehmed Paşa'ya devredilmesiyle beraber Mahmûd Paşa'nın sadrazamlıktan ve Rumeli beylerbeyliğinden alınmasına karar verilmiştir.

Kendisi için üzücü sonuçlanan bu hadiseden sonra bir süre çiftliğine çekilen Mahmud Paşa, 1469-1470 yıllarında Gelibolu sancakbeyliğine ve donanma kaptanlığına getirilmiştir. Daha sonra 1470 yılında Eğriboz kalesinin fethedilmesinde büyük başarı göstermiştir. Tüm bu sürecin sonunda Akkoyunlu Uzun Hasan'ın Anadolu üzerine yürümesi olayı üzerine 1472 yılında tekrar sadrazamlığa getirilmiştir. Uzun Hasan' karşı gerçekleşen Otlukbeli Meydan Savaşı'nda 1473 yılında zafer kazanmıştır. Fakat kazandığı zafere rağmen rakipleri tarafından gözden düşürülmüştür. Hakkında üretilen çeşitli bahaneler sebebiyle 1473 yılında tekrar görevden alımıştır. Yeniden Hasköy'deki çiftliğine çekilen Mahmûd Paşa, Şehzade Mustafa'nın ölümü üzerine taziye için Fatih Sultan Mehmed'in huzuruna çıkmış fakat soğuk karşılanmıştır. Arasının açık olduğu Şehzade Mustafa'nın ölümünde parmağı olmasından şüphe duyulması üzerine yakalanıp Yedikule'ye hapsettirilmiştir. 1474 yılında Mahmud Paşa burada idam edilerek öldürülmüştür. Mezarı İstanbul'da kendi yaptırdığı türbede bulunmaktadır.

Sanatçıların en büyük hâmisi olarak görülen Mahmud Paşa'nın ölümü özellikle ilim ve sanatla ilgilenenler arasında büyük üzüntüye neden olmuştur. Adına birçok eser kaleme alınmış, Enverî Düstûrnâmesi'ni, Abdürrahim Karahisârî Vahdetnâmesi'ni, Şükrullah Behcetü't-tevârîh adlı eserini ona ithafen kaleme almıştır. Kendisi de şair olan Mahmud Paşa, şiirlerinde "Adnî" mahlasını kullanmıştır. Türkçe ve Farsça şiirlerinin yanı sıra altı adet mektubunu içeren bir divanı bulunmaktadır. Çoğunlukla ahlâkî ve lirik şiirler kaleme almış, örf ve âdetleri içeren mısralara ve darbımesellere şiirlerinde fazlaca yer vermiştir.

Tüm bunların yanı sıra Mahmud Paşa yaptırdığı hayır eserleriyle de bilinmektedir. İstanbul'da kendi adıyla anılan semte camii, türbe, hamam, mektep, mahkeme, mederese, imaret, kütüphane, çeşme, han ve tekke inşa ettirmiştir. Ankara'da mescit ve bedesteni, Bursa'da kervansaray ve mescidi, Edirne'de camii inşası bulunmaktadır. (Tekindağ, 2003: 376-378)

İncelenmiş olan divanlar arasında Mahmud Paşa'ya yalnızca Necâti Bey Divanı'nda toplam 5 beyitte rastlanmıştır.

- ***Güzel Ahlak:*** En fazla güzel ahlak sahibi olma özelliğine toplam 3 beyitte *hayr-ül halef sensin (hayırlı nesilsin) (K13/30), Bugün bir kimsede yokdur senün adabun erkânun (Bugün hiçkimsede senin edebin, terbiyen yoktur.) (K13/31), zât-ı pâkünle (temiz kişiliğinle) (K13/38)* ifadeleriyle yer verilmiştir. Bahsi geçen bu ifadelerden *hayr-ül halef sensin (hayırlı nesilsin) (K13/30)* ifadesiyle Mahmud Paşa'nın yaptırdığı hayır eserleriyle bilinmesi yönüne de vurgu yapılmış olup burada *cömertlik ve devletçilik* vasfına da yer verildiği belirlenmiştir.

  Bunların yanı sıra bir beyitte *Senün destûr oldugun bu gün İskender-i Rûma / Acem Dârâları gibi yerin dar itdi Daranun (Senin sadrazamlığa yükseldiğin bugün İskender'in Acem Dârâ'larına yerini dar etmesi gibi hükümdarın yerini dar etmiştir.) (K13/33)* ifadeleriyle Mahmud Paşa'nın *göreviyle alakalı* bilgisine, İskender'in Dârâ'ya yaptığı gibi Mahmud Paşa'nın da hükümdarın yerini dar etmesi benzerliği ilişkisiyle ve *üstünlük duygusuyla* birlikte yer verilmiştir. *Necâti Bey Divanı*'nda rastlanan bir diğer beyitte ise *Senün rusen bilün vallah tağıdur düşmanı her dem (Senin parlak bilgin düşmanı her zaman*

dağıtır) (K13/36) ifadesiyle Mahmud Paşa'nın *akıllı olması ve düşmanla savaşması* özelliklerine değinilmiştir. İnceleme neticesinde Mahmud Paşa'nın *Necâti Bey Divanı*'nda ağırlıklı olarak *güzel ahlaklı olması* yönüyle anıldığı belirlenmiştir.

Sebeb oldun selef anılmaga hayr-ül-halef sensin
Revanın şaduman itdün bugün Mahmûd Paşanun
NB K13/30

(Ecdat olarak anılmaya sebep olmuş hayırlı evlat sensin. Mahmud Paşa'nın ruhunu bugün sevindirdin.)

Senün erkândan olduğun dahı erkenden umarduk
Bu gün bir kimsede yokdur senün adabun erkânun
NB K13/31

(Senin ileri gelenlerden olmanı çok daha önceden beklerdik. Bugün hiç kimsede senin edebin, terbiyen yoktur.)

Yukarıdaki örnek beyitlerde Mahmud Paşa'nın *güzel ahlaklı olması* özelliği vurgulanmıştır.

4.5.1.3.2. Arnavut Koca Davud Paşa (d. … - ö. 1498. 1483 – 1497 yılları arasında sadrazamlık yapmıştır.)

Arnavut asıllı olup Enderun'da yetişmiş olan Koca Davud Paşa, "Derviş" lakabıyla da anılmaktadır. 1470 yılında Venedik ve Macaristan topraklarına yapılan akınlarda gösterdiği başarıdan ötürü kendisine 700.000 akçe Ankara sancakbeyliği ve ardından Anadolu beylerbeyliği verilmiştir. 1477 yılında ise Süleyman Paşa'nın yerine Rumeli beylerbeyliğine tayin edilmişse de 1478 yılında vezîriâzam Karmânî Mehmed Paşa'ya muhalefeti nedeniyle görevinden azledilmiş, Bosna sancakbeyliğine gönderilmiştir.

II. Bayezid tahta çıktıktan sonra Davud Paşa önce tekrar Rumeli beylerbeyliğine getirilmiş, daha sonra vezirliğe yükseltilip 1483 yılında İshak Paşa'nın yerine vezîriâzamlığa getirilmiştir. Görevi süresince pek çok başarılı fetihler yapmış, âsileri bastırmıştır. Yaklaşık olarak on dört yıldan fazla süren vezîr-i âzamlık görevinden 8 Mart 1497 tarihinde azledilmiştir. Davud Paşa'nın azledilmesine padişahın damadı olan Akkoyunlu Göde Ahmed'in Tebriz'e kaçması sebep olarak gösterilmiştir. Kendisi Dimetoka'da memur olmuş, yıllık 300.000 akçeyle emekli

maaşı bağlanarak yaşamını sürdürmüştür. Ertesi yıl burada vefat eden Davud Paşa'nın naaşı, İstanbul'a getirilmiş ve külliyesinin önünde yer alan türbeye defnedilmiştir.

Kaynaklarda yer aldığı kadarıyla Davud Paşa âlimlere değer vermesi, fakirlere yardım etmesi, tecrübeli ve ihtiyatlı devlet adamı olması yönleriyle bilinmektedir. Kendisinin pek çok hayrât yaptırdığı da hakkında bilinen bir diğer gerçektir. İstanbul'da Avratpazarı denen bölgenin yakınında yer alan camii, medrese, mektep, çeşme, imaret ve türbeden oluşan külliyesini 1495 yılında yaptırdığı bilinmektedir. Yaptırdığı bu tesislerinin giderlerini karşılaması için de İstanbul, Edirne, Üsküp, Manastır, Bursa ve İznik'te birçok dükkân, hamam, köy ve bahçe vakfettiği bilinmektedir. (Turan, 1994: 37-38)

Arnavut Koca Davud Paşa'ya sınırlama yaptığımız divanlar arasından Necati Bey Divanı ve *Sehî Bey Divanı*'nda toplam 9 beyitte rastlanmıştır.

- ***Kahramanlık:*** *Necâti Bey Divanı*'nda toplam 3 beyitte *şâh-ı merdân (yiğitlerin şahı) (K13/15), nihâyetde dil-âverdür (son derece yiğittir), merdânı meydânun (bu meydanın yiğidi) (K13/16), Eger berren eger bahren dil-averlikler itdün kim (Gerek kara yolu, gerek deniz yolu ile öyle yiğitlikler yaptın ki) (K13/24)* ifadeleriyle Koca Dâvûd Paşa'ya *kahramanlık duygusu* vasfıyla yer verilmiştir. Bunun haricinde bir beyitte *üstünlük duygusu* ve *ünlü kişiliklerle birlikte* kendisine yer verilen Koca Dâvûd Paşa'ya *Eger berren eger bahren dil-averlikler itdün kim / Kamu efsanedür destanları Sam-ü-Nerimanun (Gerek karayolu, gerek denizyolu ile öyle yiğitlikler yaptın ki Sam ve Neriman'ın bütün destanları bunun yanında efsane kalır.) (K13/24)* beyitindeki ifadelerde yer verilmiştir. Yine *Necâti Bey Divanı*'ndaki *Didüm kimün bu 'ali der ki olmış 'arş ile hem-ser (Bu gök ile arkadaş olmuş yüce kapı kimin dedim) (K13/14), Yemininde yesarında eğer tig-u-eğer hame (Sağında ve solunda olmak üzere bir yanında kılıç ve bir yanında kalem vardır.) (K13/15)* bu iki beyitte konumu ve *göreviyle alakalı* yüceltici ifadelere yer verilmiştir. *Sehî Bey Divanı*'ndaki bir örnek beyitte *Kulam kim mu'âf it günâhum kesîr / Eyâ ehl-i lutf u emîr-i kibâr (Ey kerem ehli ve kibar beyim! Günahım çoktur, beni bu günahlarımdan dolayı affet.) (T1/V/43)* ifadeleriyle Koca Dâvud Paşa'nın *güzel ahlaklı, cömert olmasına* ve kendisinden kerem ve iyilik beklenmesi yönüyle de

devletçilik anlayışına yer verilmiştir. Yine *Necâti Bey Divanı*'ndaki bir beyitte *Adu kim serd-ü-ser-keşdür ana hışm eylemek hoşdur (Kaba ve baş kaldıran düşmana hiddetli olmak hoştur.) (K13/19)* ifadeleriyle Koca Dâvûd Paşa'nın *kahır vasfına sahip olması ve savaşçılık* özelliklerine değinilmiştir.

Biyografisinden edinilen bilgilere göre yaşamı boyunca pek çok fetih yapan ve isyanları başarıyla bastıran bir devlet adamı olan Koca Davud Paşa, örnek beyitlerden de anlaşıldığı üzere şiirlerde daha çok *yiğitliği, kahramanlığı, düşmanla savaşması* gibi özellikleriyle anılmıştır. Bununla beraber yaptırdığı pek çok hayratla da anılmasınım bir karşılığı olarak kendisine *cömertlik vasfıyla ve devletçilik anlayışıyla* da yer verildiği görülmüştür.

Didüm kimün bu 'âli der ki olmış 'arş ile hem-ser
Didi ervâh-ı kudsîler bizüm Dâvûd Paşanun
NB K13/14

("Gök ile arkadaş olmuş bu yüce kapı kimin?" dedim. Kutsal ruhlar, "Bizim Davud Paşa'nın kapısı" dedi.)

Yemininde yesârında eğer tig u eğer hâme
Bihamdillah ki cem'itmiş kemâlin Şâh-ı Merdânun
NB K13/15

(Sağında ve solunda kılıç ve kalem varsa, Allah'a hamd olsun ki, senin şahsında yiğitlerin şahı Hz. Ali'nin olgunluğunu bir araya toplamıştır.)

Örnek beyitte Osmanlı devlet teşkilatındaki sınıflandırmaya gönderme yapılmıştır. Beyitte geçen *"tig"* ve *"hâme"* kelimeleriyle Davud Paşa'nın devlet adamlığındaki hem askerî hem de sivil yönetim konularındaki başarısına dikkat çekilmiştir. Dolayısıyla beyitte Koca Davud Paşa'nın *görev bilgisine* değinilmiştir. Bunun yanı sıra *güzel ahlaklı olması ve kahramanlık duygusu* yer verilen diğer özelliklerindendir.

4.5.1.3.3. Hadım Ali Paşa (Atik Ali Paşa) (d. … - ö. 1511. 1501-1503 ve 1506-1511 yılları arasında sadrazamlık yapmıştır.)

Doğum tarihi net olarak bilinemeyen Hadım Ali Paşa'nın Saraybosna'nın Drozgometva köyünde doğduğu bilinmektedir. Lakabı kimi yerlede *"Hadım"*, kimi yerlerde ise *"Atik"* olarak geçmektedir. Devşirme olarak Enderun'da yetiştikten sonra bir süre Bâbüssâde ağalığı yapmış, ardından sancak beyliği ve 1482 yılında da Karaman beylerbeyiliğinde bulunmuştur. Bu esnada içte çıkan karışıklıklara

müdahalelerde bulunmuş, Cem Sultan ve Karamanoğlu Kasım Bey'e karşı başarılı mücadeleler vermiştir. Daha sonra Rumeli beylerbeyi olan Ali Paşa, o bölgede de başarılı hamlelerde bulunduktan sonra 1483 yılında Vezirâzam Davud Paşa'nın maiyetinde Memlük seferine katılmış ve bu seferde çevredekilerin zaptedilmesi konusunda oldukça başarılı olmuştur. Asker arasında yayılan hastalıklar ve yorgunluklara rağmen 1492 yılında savaşı kazanarak Karaman'a çekilmiştir. Venedikliler'e karşı Davud Paşa ile birlikte Modon ve Koron'u almakla görevlendirildiği sırada yol boyunva Navarin ve Zenşiyo kalelerini de 1500 yılında savaşsız bir şekilde Osmanlı topraklarına katmayı başarmıştır. Çeşitli sebeplerle Venedikliler Navarin'i geri alsa da azminden ödün vermeyen Ali Paşa, 1501 yılında şehri Venedikliler'den tekrar almayı başarmıştır.

Mesih Paşa'nın vefatından sonra 1501 yılında Ali Paşa sadrazam olmuştur. Sadaretteki il görevi 2 yıl kadar devam etmiş 1503 yılında görevinden alınmıştır. Fakat daha sonra 1506 yılında bu makama tekrar tayin edilmiş ve 1511 yılında şehit düşünceye kadar sadârette kalarak devlet işlerini başarıyla yürütmüştür. Başarılı bir devlet adamı oluşu nedeniyle II. Bayezid gözü kapalı bir şekilde birçok meseleyi kendisine bırakmış, şehzadeler arasındaki taht mücadelesi ve Şiîlik faaliyetleri görevinde en çok mesai harcadığı konulardan olmuştur. Şehzadeler arasındaki taht mücadelesinde Şehzade Korkut'a ve küçük şehzade Selim'e karşı Şehzâde Ahmed'i desteklemiştir. Babasındn hükümdarlığı zorla almak isteyen Şehzâde Selim'i 1511 yılında Çorlu'da mağlup etmiştir. Bu meselelerin yanı sıra asker içinde çıkan ihtilafları ortadan kaldırarak Şahkulu üzerine yürümüş, mücadele esnasında Şahkulu öldürülüp askerleri dağıtılmış olmasına rağmen askerler üzerine tedbirsizce yürüyen Ali Paşa, Şahkulu'nun askerleri tarafından çember içine alınmıştır. Ne yazık ki bu esnada kendisine isabet eden bir okla şehit düşmüştür. 2 Temmuz 1511 tarihinden vefat eden Ali Paşa'nın ölümüne II. Bayezid derin bir üzüntü duymuştur.

Ali Paşa bilindiği kadarıyla çok kıymetli bir devlet adamı ve öncü bir kumandandır. Dönemin eserlerinde dürüstlüğü, dirayetli şahsiyeti ve hayırseverliğiyle övülmüştür. Onun hayır eserlerinin en başta geleni İstanbul Çenberlitaş mevkiinde imar ettirdiği camm, medrese, imaret, mektep, kütüphane ve diğer müştemilattan oluşan külliye gelmektedir. İstanbul Karagümrük'te yer alan Zincirlikuyu veya Atik

Ali Paşa Camii, Tekfur Sarayı civarında yer alan Kariye adıyla manastırdan çevrilen camii, bunun yakınında imar ettiriği medrese, Edirne'deki bir camii, Bursa'da imaret, Mora'daki sıbyan mektebi onun hayratları arasındadır. Yaptırdığı hayratlarının yanı sıra Ali Paşa vakıflarında hizmet gören personellerin ücretleri, yaptırdığı eserlerin tamir masrafları, imparatorluğun birçok yerine yüzlerce ev, dükkân, han, hamam, çiftlik, bahçe ve tarla vakfetmiştir.

İlim ve sanata da fazlaca ilgi duyan Ali Paşa, daima ilim ve sanata ömrünü adamış kişileri himaye etmiştir. Öyle ki sarayında sık sık âlim ve şairleri toplamış, onlara ziyafetler vermiş, ilim ve kültür sohbetleri yapmalarını sağlamıştır. (İpşirli, 1991: 64-65)

Ali Paşa'nın yaşadığı devrin şairlerinden olan Mesihî Ali Paşa'nın divan kâtipliğini yapmıştır. Dolayısıyla Ali Paşa'ya *Mesîhî Divanı*'nda sıkça yer verilmiştir. *Mesîhî Divanı* haricinde sınırlama yapılan divanlar arasından *Necâti Bey, Revânî, Zâtî, Gelibolulu Âlî Divanları'*nda toplam 32 beyitte Hadım/Atik Ali Paşa'ya rastlanmıştır.

- ***Savaşçılık:*** İncelenen divanlarda toplam 10 beyitte Hadım/Atik Ali Paşa'nın devlet ve toplum değerlerinden *savaşçılık* özelliğine rastlanmıştır. *Necâti Bey Divanı*'nda *düşmana dâğ (düşmana yara) (K19/20)* ifadesiyle, *Gelibolulu Âlî Divanı*'nda *tîg-i hûn-bâr (kan saçan kılıç), rûz-ı kıtâl (savaş günü) (K4/22), peykân-ı 'adû (düşmanın okunun ucundaki sivri demir) (K23/II/2), kan, tîr ü şemşîr (ok ve kılıç) (K23/II/3), zahm (yara) (K23/II/4), 'adû-yı zâlim (zalim düşman) (K/II/5), ok başları (K23/III/3), top, tüfeng, a'dâ (top, tüfek, düşman) (K23/III/4), tîg ü teber (kılıç ve balta) (K23/III/5), Nef'î Divanı*'ndaki *Müdde'â-bahş-ı zafer saf-şiken-i arsa-i ceng (Zafer bahşettiği iddia edilen, savaş meydanının saf kıranı) (K37/9)* ifadeleriyle savaşçılık idealine Hadım/Atik Ali Paşa nezdinde yer verilmiştir.
- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** Belirlenen divanlarda en çok rastlanan bir diğer özellik ise 5 beyit örneği ile *cömertlik* vasfı ve beraberinde *devletçilik anlayışı* olmuştur. *Gelibolulu Âlî Divanı*'nda *merkez-i himmet (lütuf merkezi) (K4/18), Zâtî Divanı*'nda *'aliyy-i pür-kerem (cömertliğiyle ünlü) (K40/11), zevk-i lütf (iyiliğinin zevki) (K40/15), Revânî Divanı*'nda *matla'-ı mihr-i kerem (cömertlik*

güneşinin doğduğu yer) (K19/12), Himmetünde kuşanur bilne altunlu kemer (İyiliğinde beline altın kemer kuşanır.) (K19/21), Nef'î Divanı'ndaki *kerem-pîşe Ali Paşa (cömertliği kendisine huy edinmiş Ali Paşa) (K37/11)* ifadeleriyle Hadım / Atik Paşa'nın cömertlik vasfına ve dolayısıyla devletçilik anlayışına vurgu yapılmıştır. Cömertlik vasfıyla birlikte devletçilik anlayışına vurgu yapılan sanatı ve sanatkârı koruma vasfına da bu bağlamda bir örnekte rastlanmıştır. *Gelibolulu Âlî Divanı'ndaki Ya'ni kim Hazret-i Paşaya hüner 'arz ide gör / Zâyi olmak ne revâ sencileyin ehl-i kemâl (Kim Hz. Paşa'ya hünerini gösterirse, senin gibi olgun bir kişinin ziyan olması reva görülmez.) (K4/14)* beyiti sanatın ve sanatkârın korunması düşüncesiyle beraberinde devletçilik anlayışını da barındıran örneklerdendir. Yine *Nef'î Divanı*'ndaki *Merd-i meydân-ı hüner (Hüner meydanının yiğidi) (K37/9)* ifadesiyle Hadım/Atik Ali Paşa'nın *sanatı ve sanatkârı koruması* özelliğinin yanı sıra *kahramanlık* özelliğine de vurgu yapılmıştır.

- ***Ünlü Kişilikler:*** Bunun haricinde 5 beyitte de *ünlü kişiliklerle bir arada* kullanıldığı belirlenmiştir. *Gelibolulu Âlî Divanı*'ndaki *güzel ahlaklı olması* yönüyle Hz. Yusuf'a benzer bulunduğu ifade edilen *Hüsn ü hulk ile odur Yûsuf-ı ken'âna misâl (Ken'an'ın Yusuf'una güzelliği ve ahlâkıyla benzeyen odur.) (K4/17), Nef'î Divanı*'ndaki *Yûsuf-ı hulkudur (Yusuf gibi olan yaradılışıdır)(K37/20)* ve *savaşçılık* vasfıyla bir arada anılıp, Battal Gazi'den *üstün gösterildiği Tîg-i hûn-bârını şîrâne salup rûz-ı kıtâl / Kıssa-i Seyyid-i Battâlı idüpdür ibtâl (K4/22) (Savaş günü kan saçan kılıcını gazanferâne salıp Seyyid Battal Gazi kıssasını hükümsüz kılar.)* beyitleri, *Nef'î Divanı*'ndaki *Rizesinin dürüdür gevher-i tâc-ı Hûşeng (Huşeng'in tacının mücevheri onun incisinin kırıntısıdır.) (K37/12), Kahramân ana silahdâr u Nerîmân şerheng (Kahraman onun yanında bir silahdar, Neriman ise bir çavuştur.) (K37/13)* ifadeleri farklı *ünlü kişiliklerle birlikte* anıldığına örnek olan beyitlerdir. Ayrıca yukarıda verilen örnekte Hadım/Atik Ali Paşa'nın *savaşçılık* yönüyle Battal Gazi'den *üstün tutulmasıyla*, Huşeng'in tacının Ali Paşa'nın tacının incisinin kırıntısı kadar bir değerde ifade edilmesiyle, Kahraman ve Neriman'ın onun ancak yanındaki bir asker olabileceğinin vurgusuyla *üstünlük duygusu (imparatorluk psikolojisi)* de vurgulanmıştır.

- ***Biyografi Bilgisi:*** Sınırlanan divanlarda Hadım/Atik Ali Paşa'nın *biyografisiy*le alakalı rastlanan bilgiler de en fazla yer verilen örnekler arasındadır. Özellikle Şahkulu isyanını engellemesi esnasında vefat edişiyle alakalı detaylı bilgilere değinilen örnekler mevcuttur. Bu örnekler *Mesîhî Divanı*'ndaki *(K. 23 / I / 9-10), (K. 23 / II / 2-3-4-5)* numaralı toplam 5 beyittir. Bu beyitlerin detaylı açıklamalarına aşağıda yer verilmiştir.
- ***Hükmünün Yürümesi:*** İncelenen divanlarda en sık rastlanan bir diğer özellik ise toplam 4 beyit ile *hükmü yürüyor olmak* vasfıdır. *Necâti Bey Divanı*'nda *hükm-i cihân-perver (cihanı koruyan hükmü) (K19/20), Zâtî Divanı*'nda *Çerh-i ser-keş râm olur emrüne (Âsî felek emrine boyun eğer) (K40/16), hükmün revândur (hükmün akandır, yürüyendir) (K40/20), Mesîhî Divanı*'nda *Cihân emrine râm olmuş iken (Cihan emrine boyun eğmiş iken) (K23/I/9)* ifadeleriyle Hadım / Atik Ali Paşa'nın hükmünün yürüyor olması vasfına yer verilmiştir.
- ***Güzel Ahlak:*** Belirlenen divanlar arasında toplam 4 beyitte rastlanan bir diğer kişisel özellik ise *güzel ahlak sahibi* olması özelliğidir. *Gelibolulu Âlî Divanı*'nda *Hüsn ü hulk ile odur Yûsuf-ı ken'âna misâl (Ken'an'ın Yusuf'una güzelliği ve ahlakıyla benzeyen odur.) (K4/17), Zâtî Divanı*'nda *melek haslet (melek ahlâklı) (K10/14), Nef'î Divanı*'ndaki *merdüm-i pâkîze-güher (saf mücevher gibi olan insan) (K37/9), Yûsuf-ı hulkudur (Yusuf gibi olan yaradılışıdır)(K37/20)* ifadeleriyle Hadım/Atik Ali Paşa'nın *güzel ahlaklı* oluşuna değinilmiştir.
- ***Görev Bilgisi:*** Belirlenen divanlarda 3 beyitte Hadım/Atik Ali Paşa'nın *göreviyle alakalı bilgilere* yer verilmiştir. *Nef'î Divanı*'ndaki *Reşk eder hâme vü şemşîrine tâc u evreng (Tâcını, şanını, kılıcını ve kalemini kıskanır.)(K37/11)* ifadesiyle Ali Paşa'nın kılıç ve kalem ehli olmasına yer verilmiş, *Sadr-ı a'zam o cihân-bân-ı azîmü'ş-şân kim (O ki şanı pek büyük cihanın bekçisi olan sadrazamdır.) (K37/12)* ifadesiyle *görev bilgisinin* yanı sıra *cihan hakimiyeti idealine* değinilmiştir. *Necâti Bey Divanı*'nda bir beyitte ise *dest-i vezâret (vezirlik eli) (K19/7)* ifadesiyle *görev bilgisine* yer verilmiştir.
- ***Asayiş (Emn ü eman):*** İncelenen divanlar arasında devlet ve toplum değerlerinden *asâyiş / Emn ü Eman* özelliğine 2 beyitte yer verilmiştir. *Necâti Bey Divanı*'nda *mirvaha-i emn-ü emân (hükümlerinin eminlik ve korkusuzluk*

yelpazesine benzetilmesi) (K19/19), hükm-i cihân-perver (cihanı koruyan hüküm) (K19/20) ifadeleriyle Hadım/Atik Ali Paşa nezdinde asâyiş/Emn ü Eman değerine yer verilmiştir. Son örnekte *cihân-perver (cihanı koruyan)* ifadesiyle aynı zamanda *cihan hakimiyeti ideali* de vurgulanmıştır. Bunun haricinde yine *Necâti Bey Divanı*'nda *Âlemi ucdan uca avcuna alsan yiridür (K19/12)* ifadesiyle ve *görev bilgisinde* değinilen örnekle de birlikte toplam 3 beyitte *cihan hakimiyeti idealine* yer verilmiştir.

- ***Adalet:*** Bunların dışında *Nef'î Divanı*'ndaki 2 beyitte Hadım/Atik Ali Paşa'nın *âdil olması* özelliğine değinilmiştir. *Kâr-fermâ-yı adâlet (adalet emredici) (K37/13)* sıfatıyla ve *Hak budur lâzım idi devlete bir sencileyin / Dâver-i âdil-ü düstûr-ı adâlet-evreng (Hak budur ki, adalet tahtının kanunu ve adil bir hükümdar olarak devlete senin gibi bir hükümdar lazımdı.) (K37/31)* beyitiyle Hadım/Atik Ali Paşa'nın *adil olması* özelliği vurgulanmıştır.

  Tüm bunların yanı sıra incelenen divanlar arasında, *Necâti Bey Divanı*'ndaki *Baht-ı bidâr gibi gözi açukdur dâ'im (Uykusuz talih gibi daima gözü açıktır.) (K19/11)* ifadesiyle *basiretli olması* yönüne, *Zâtî Divanı*'nda *Od düşüpdür havf-ı kahrundan cahîmün cânına (Kahrının korkusundan cehennemin canına ateş düşer.) (K40/15)* cümlesiyle *kahır vasfına* sahip olması özelliğine yer verilmiştir.

Yapılan araştırma neticesinde incelenen divanlarda Hadım/Atik Ali Paşa'nın çoğunlukla *savaşçılık ve cömertlik* vasfıyla anıldığı bilgisine ulaşılmıştır. Biyografisinden edinilen bilgiler doğrultusunda Ali Paşa'nın öncü bir kumandan ve hayırsever bir kişilik olarak bilinmesi, araştırmanın neticesini destekler niteliktedir. Örneklerin detaylarına yukarda fazlaca yer verildiğinden aşağıda daha çok kendisinin can verdiği çatışma sahnesini detaylıca anlatan beyitlere yer verilmiştir.

Dil-i Paşa ile peykân-ı 'adû
Kan bulaşdı vü karındaş oldı
Tîr ü şemşîr ne zahm urdı ise
Bedeninde göz ile kaş oldı

Ms K23/II/2-3

(Paşanın gönlü ile düşman okunun temreni kana bulaşıp kardeş oldular. Ok ve kılıç nasıl bir yara oluşturduysa paşanın bedeninde göz ile kaş oldu.)

Yukarıdaki örnek beyitler Hadım/Atik Ali Paşa'nın Şahkulu askerleri ile savaştığı esnada kendisine isabet eden bir ok tarafından şehit edilmesi olayını anlatmaktadır. Örnek beyitler adeta Ali Paşa'nın biyografi kısmında değindiğimiz ölüm anının yaşandığı sahneyi gözler önüne getirir niteliktedir. Burada Ali Paşa'nın *biyografi bilgisine* değinilmiştir. Ali Paşa'nın anıldığı vasıflar açısından bu kısmı değerlendirmek gerekirse, *"peykân-ı 'adû" (düşmanın okunun ucundaki sivri demir), "kan", "tîr ü şemşîr" (ok ve kılıç)* gibi tamlamalar ve sözcükler *savaşçılık* vasfına vurgu yapar niteliktedir.

Kendi Sünnî idi merhum emmâ
Tende her zahmı Kızılbaş oldı
Kıydı çün ana 'adû-yı zâlim
Bu günehden yüreği taş oldı
Ms K23/II/4-5

(Merhumun kendisi Sünnî mezhebindendi fakat tende her yarası Kızılbaş oldu. Zalim düşman ona kıydığı için, bu günahtan dolayı düşmanın yüreği taş kesildi.)

Bu beyitte Hadım/Atik Ali Paşa'yı katledenlerin Şahkulu önderliğindeki Kızılbaşların olması hususuna değinilmiştir. Hadım Ali Paşa bastırmakla görevli olduğu Şahkulu İsyanı'nda aslında galip gelmesine rağmen, Şahkulu'nun savaş meydanında öldürülmesinin ardından Kızılbaşlar arasında çıkan kargaşa esnasında okla vurularak şehit olmuştur. Bu hain olaydan ötürü onların kalbinin taş kesildiği bilgisine yer verilmiştir. Dolayısıyla örnek beyitlerde de *biyografi bilgisine* değinilmiştir.

Şöyle demiş idi ok başları kim
Sanki kefgîr idi her kâse-i ser
Ms K23/III/3

(Ok başları, sanki her kafatasının kevgir gibi olduğunu söylemişti.)

Eyledi top u tüfeng a'dânun
Beden-i kal'asını zîr ü zeber
Ms K23/III/4

(Top ve tüfek düşmanın beden kalesini alt üst etti.)

Başlarına ne belâ ireceğin
Söyledi başa kaka tîg ü teber
Ms K23/III/5

(Kılıç ve balta, başlarına ne bela geleceğini başa kakarak söyledi.)

Bahr-ı hûn olmuş idi ma'reke kim

Nîzeler mâr idi mâhî hâncer
Ms K23/III/6
(Savaş alanı, mızrakların yılan hançerin balık olduğu kan denizine dönmüştü.)

Yukarıda yer alan örnek beyitlerde okur adeta savaş meydanına getirilmiş ve savaşın içinde bizzat var olmuştur. Betimlemeler ve detaylar yaşanan olayın tüm detaylarını okurun hayal dünyasında canlandırmasını ve gözünün önüne getirmesini sağlamıştır. Tüm bu detaylarla yukarıda daha önce de değindiğimiz gibi Hadım/Atik Ali Paşa nezdinde *biyografi bilgisi ve savaşçılık* vasfı ifade edilmeye çalışılmıştır. Bir önceki örneklerde düşmanla savaşma durumu, Hadım Ali Paşa'nın savaş meydanında haince öldürülmesi vesilesiyle dile getirilmiştir. Fakat mersiyenin ilerleyen kısımlarına gelindiğinde sadrazamın ne denli *kahır sahibi* olduğu, düşmana karşı kan dökücü özellikte olduğu ve düşmanı ne derece ürkütecek derecede savaşta etkin olduğu dile getirilmiş, hatta betimlemeler vesilesiyle gözler önüne serilmiştir.

4.5.1.3.4. Koca Mustafa Paşa (d. … - ö. 1512. 1511-1512 yılları arasında sadrazamlık yapmıştır.)

Doğum tarihi ve doğum yeri hakkında kesin bir bilgi bulunmayan Koca Mustafa Paşa, devşirme olarak saraya alınmış bir devlet adamıdır. Eğitim hayatını Enderun'da tamamlamasının ardından, çeşitli görevler üstlenmiş ve kapıcıbaşılığa kadar yükselmiştir. Onun yaşadığı devirde Fatih Sultan Mehmed'in vefatından sonra Bayezid ile Cem Sultan arasında saltanat kavgası başlamıştır. Bu kavgada Koca Mustafa Paşa Bayezid'in yanında yer almıştır. Daha sonrasında Roma'da Papalık gözetiminde tutulan Cem Sultan'ın durumunu takip etmek için 1490 yılında görevli olarak Roma'ya gitmiştir. Bazı kaynaklara göre ise Cem Sultan'ın zehirletilerek öldürülmesinde büyük payı bulunmaktadır.

Görev yaşamında 1498 yılında Rumeli Beylerbeyliği'ne getirilmiştir. 1401 yılında kubbe veziri olmuş, 1511 yılında ise Hersekoğlu Ahmed Paşa'nın yerine sadrazamlık görevine başlamıştır. Bu dönemde Osmanlı şehzadelerinden Ahmed, Korkud ve Yavuz Selim arasında taht mücadeleleri başlamıştır. Bu mücadelede Şehzade Ahmed'in tarafını tutan Koca Mustafa Paşa, onu saltanata geçmek üzere İstanbul'a davet etmiştir. Fakat Yavuz Sultan Selim saltanatının ilk aylarında sadaret görevinde devamını sağladığı Koca Mustafa Paşa'nın Şehzade Ahmed ile gizlice

görüştüğünü öğrenince, 23 Kasım 1512 tarihinde Koca Mustafa Paşa'yı idam ettirmiştir. (Yılmaz, 2008: 311)

Koca Mustafa Paşa'nın kişilik özellikleriyle alakalı Venedik kaynaklarından edinilen bilgilere göre kendisi aşırı derece tamahkâr, habis ve kaypak bir karakterdir. Bu durumun aksini iddia eden kaynaklar da mevcuttur. Döneminin karışık şartlarına rağmen II. Bayezid'in daima yanında bulunmuş ve sadakatle bağlı olduğu padişahın bir süre daha tahtta kalabilmesinde etkin rol oynamıştır. Her ne olursa olsun konumunu Yavuz Sultan Selim'in ilk saltanat yılında dahi koruyabilmiş olması onun idarecilikte başarılı bir devlet adamı olduğunu göstermektedir. Bilinen bu gibi özelliklerinin yanı sıra kendisi yaptığı hayırlarla da tanınan bir şahsiyettir. Koca Mustafa Paşa'nın pek çok hayrâtı vardır. İstanbul'da Andreas Kilisesi'ni camiiye çevirtmiştir. Aynı zamanda burada medrese, imâret ve mektepten meydana gelen külliye de inşa ettirmiştir. Hatta öyle ki daha sonra bu semt onun adıyla anılır olmuştur. Bunun yanı sıra Eyüp'te bir camii, Rumeli'de Yenicekarasu'da imâret, Nevrekop'ta camii ve mektep yaptırmıştır. Aynı zamanda tüm bunlara zengin vakıflar da tahsis etmiştir. (Emecen, 2002: 131-133)

Yapılan araştırma neticesinde belirlediğimiz divanlar arasından *Necâti Bey, Gelibolulu Âlî ve Hasan Ziyâî Divanları*'nda toplam 21 beyitte Koca Mustafa Paşa'ya dair bilgilere rastlanmaktadır.

- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** İncelenen üç divanda en fazla 8 beyitte *cömertlik vasfına ve devletçilik anlayışına* rastlanmıştır. *Necâti Bey Divanı*'nda *lûtf (K23/14), keff-i dür bahş (avuç dolusu inci saçmak) ifadesiyle dest-i Kelîm'e (Hz. Musâ'nın eline) benzetilmesi (K23/15), Gelibolulu Âlî Divanı*'nda *nazar-ı 'ayn-ı 'inâyet (lutfunun bakışı) (K12/2), kerem-kân (bağış kaynağı), ihsân (ikram, bağış) (K12/9), düstûr-ı kerem-kâr (cömertliği ilke edinmiş) (K12/10), zât-ı keremkâr (cömert kişi) (K12/16), sehâvet (cömertlik) (K12/17)* ifadeleriyle Koca Mustafa Paşa'nın *cömertlik vasfına* ve dolayısıyla *devletçilik anlayışına* değinilmiştir. Devlet adamlarında aranan ahlâkî ve kişisel özelliklerden *sanatı ve sanatkârı korumak* da aynı zamanda *devletçilik anlayışını* barındırmaktadır. *Gelibolulu Âlî Divanı*'nda *nahl-i hüner tâ vire nev-ber (hüner ağacı meyve verse), gülzâr-ı ma'ânî bula anunla letâfet*

(manaların gül bahçesi onunla güzellik bulur) (K12/24) ifadeleri bu duruma örnektir.

- ***Adalet:*** İncelenmiş olan üç divanda en fazla rastlanan bir diğer özellik 5 beyitle adil olmak vasfı olmuştur. *Necâti Bey Divanı*'nda *subh-ı 'adl (adalet sabahı) ifadesi uzun süren zulmü dağıtması yönüyle (K23/13), Gelibolulu Âlî Divanı*'nda '*adâlet (K12/17), Hasan Ziyâî Divanı*'nda *'adl ü dâd lutf ide (adalet ve doğruluk lütfetmesi) (K3/18), 'adâlet kelimesiyle Hz. Peygamber'den sonra adalette Hz. Ömer ile öncü gelmesi ve onunla eş tutulmasının ifadesi (K3/19), 'adl ü dâd (adalet ve doğruluk) (K3/22)* ifadeleri *adalet* özelliğinin örneklerindendir.
- ***Görev Bilgisi:*** İncelenmiş olan divanlarda yer alan 4 beyitte Koca Mustafa Paşa'nın *göreviyle* alakalı tamlamalara ve ifadelere yer verilmiştir. *Necâti Bey Divanı*'nda *Zîver-i sadr-ı vezâret Mustafâ Paşa (Vezirliğin başının süsü olan Mustafa Paşa) (K23/11), Gelibolulu Âlî Divanı*'nda *bir gerçek eri kıldı sezâvâr-ı vezâret (kahramanlık yönüyle vezirliğe uygun bulunması) (K12/1), Şimden gerü Rûm illerinün bahtı açıldı (Rumeli beylerbeyi olarak görev yapmasına atıf olarak Rum illerinin bahtının açılması) (K12/2), vezaretinin gerekçelerinin sıralanması (K12/16)* şeklinde Koca Mustafa Paşa'nın görev bilgilerine yer verilmiştir.
- ***Güzel Ahlak:*** İncelenen divanlarda 3 beyitle *güzel ahlak sahibi* olması vasfına rastlanmıştır. *Gelibolulu Âlî Divanı*'nda *Bû-Bekr ü 'Ömer-hılkat 'Osmân u 'Alî-hulk (Yaradılış ve tabiat yönleriyle Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'ye benzetilmesi) (K12/11), Hasletlerinün 'alâsı nihâdında mükemmel / Ahlâkına evsâfına yoh hadd ü nihâyet (Huylarının mükemmel derecede ve ahlâkının güzelliğinin sınırsız olması) (K12/18), Hasan Ziyâî Divanı*'nda *Kadr-i kemâli yine kemâl ehli fehm ider (Olgunluğunun kıymetini yine olgunluk ehli anlar) (K3/24)* ifadeleri Koca Mustafa Paşa'nın güzel ahlakını vurgulayan örneklerdir.
- ***Akıllılık:*** Belirlenen divanlarda yine 3 beyitte Koca Mustafa Paşa'nın *akıllı olması* özelliği vurgulanmıştır. *Necâti Bey Divanı*'nda *âb-ı re'y (fikrinin, görüşünün suyu ile yüzlerin temizlenmesi) (K23/12), Zihn-ü-fehmi mihr-ü meh-veş 'âlem-ârâdur (Zihin ve anlayışı güneş ve ay gibi âlemi süsleyendir)*

(K23/14), meşşâta-i re'yünle zîbâdur (süsleyen fikrinle, görüşünle güzeldir) (K23/16) ifadeleri Koca Mustafa Paşa'nın akıllı olması vasfını vurgulayan örneklerdir.

- ***Ünlü Kişilikler:*** İncelenen divanlarda 3 beyitte Koca Mustafa Paşa'nın birtakım benzetmelerle *ünlü kişiliklerle birlikte* kullanıldığı görülmüştür. *Necâti Bey Divanı*'nda *dest-i Kelîm (Hz. Musa'nın eli), enfâs-ı Mesîhâ (Hz. İsâ'nın nefesleri)(K23/15) benzetmelerinin cömertlif vasfıyla, Gelibolulu Âlî Divanı*'nda *Bû-Bekr ü 'Ömer-hılkat 'Osmân u 'Alî-hulk (Yaradılış ve tabiat yönleriyle Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'ye benzetilmesi) (K12/11), Hasan Ziyâî Divanı*'nda *Ba`de'n-nebî `adâlet ile bir bu bir `Ömer (Adil olmak yönüyle Hz. Ömer'e benzetilmesi) (K3/19)* şeklinde tanınmış kişiliklerle birlikte şiirlerde yer almıştır.
- ***Kahırlılık:*** İncelenen divanlarda Koca Mustafa Paşa'nın *kahır vasfına* 2 beyitte rastlanmıştır. *Necâti Bey Divanı*'nda *lûtf-u-kahrı rûz-u-şeb (lütfunun gündüze, kahrının geceye benzetilmesi) (K23/14), Hasan Ziyâî Divanı*'nda *eyle vücûd-ı düşmenine kahr ile zarar (düşmanın vücuduna kahır ile zarar ver) (K3/26)* ifadeleriyle Koca Mustafa Paşa'nın kahır vasfına yer verilmiştir.

  İncelenen divanlarda sayılan tüm bu özelliklerin yanı sıra Koca Mustafa Paşa'nın *Necâti Bey Divanı*'nda bir beyitte *basiretli olması* vasfına *Mihr-i re'yi kâşif-i esrâr-ı ferdâdur yine (Görüşünün güneşi, yarının sırlarının kâşifidir) (K23/13), Gelibolulu Âlî Divanı*'nda bir beyitte *tedbir sahibi olmasına Tedbîrî müdâm âb-ı firâvân gibi cârî (Tedbiri daima çok güçlü akan su gibi yürüyen) (K12/12), Necâti Bey Divanı*'nda bir beyitte *zıllullâh/Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olmasına Çihresinde lûtf-ı Rabbânî hüveydâdur yine (Yüzünde Allah'ın lütfu apaçıktır) (K23/11), Gelibolulu Âlî Divanı*'nda bir beyitte *bir gerçek er (K12/1)* ifadesiyle *kahramanlık duygusuyla* birlikte anılmasına, *Gelibolulu Âlî Divanı*'ndaki başka bir beyitte *Gâzilere düşdi nazar-ı 'ayn-ı 'inâyet (Gazilere lutfunun bakışının düşmesi) (K12/2)* ifadesindeki *gâzî* vurgusuyla *fetih duygusuna* yer verilmesine, *Hasan Ziyâî Divanı*'ndaki bir beyitte *Eyle vücûd-ı düşmenine kahr ile zarar (Düşmanın vücuduna kahır ile zarar ver) (K3/26)* ifadesiyle *düşmanla savaşma idealine*, *Hasan Ziyâî Divanı*'ndaki bir beyitte *Kisrâ `adâlet ile mu`âdil degül ana (Kisrâ adalet*

yönüyle ona eşdeğer değildir.) (K3/19) ifadesiyle *üstünlük duygusu (imparatorluk psikolojisi)*ne yer verilmiştir.

Zîver-i sadr-ı vezâret Mustafâ Paşa ki anun
Çihresinde lûtf-ı Rabbânî hüveydâdur yine

NB K23/11

(Vezirlik makamının süsü olan Mustafa Paşa'nın çehresinde yine Allah'ın ihsanı apaçıktır.)

Örnek beyitte Koca Mustafa Paşa'nın *görev bilgisine ve zıllullah(Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olmak)* vasfına yer verilmiştir.

Lûtf-u-kahrı rûz-u-şeb tek nâzım-ı halk-ı cihân
Zihn-ü-fehmi mihr-ü meh-veş 'âlem-ârâdur yine

NB K23/14

(Onun lütuf ve kahrı, gündüz ve gece gibi dünya halkını düzene sokandır. Yine zihin ve anlayışı da güneş ve ay gibi âlemi süsleyendir.)

Örnek beyitte Koca Mustafa Paşa *kahır vasfı, asayiş özelliği, cömertlik ve devletçilik anlayışı, akıllı olması ve cihan hakimiyeti idealiyle* birlikte anılmıştır.

Şimden gerü Rûm illerinün bahtı açıldı
Gâzilere düşdi nazar-ı 'ayn-ı 'inâyet

GA K12/2

(Şimdiden sonra artık Rum illerinin bahtı açıldı. Gazilere yardım etmek düştü.)

Örnek beyitte Koca Mustafa Paşa'nın Rumeli beylerbeyi olarak görevlendirilmesi dolayısıyla halkın kendisinden beklenti içine girmesi ve sevinç duyması dile getirilmiştir. Beyitte *devletçilik anlayışı* hâkimdir. Koca Mustafa Paşa'nın *cömertlik yönüne* değinilmiştir. "Gazi" ifadesiyle aynı zamanda *fetih duygusuna* da gönderme yapılmıştır.

Kisrâ `adâlet ile mu`âdil degül ana
Ba`de'n-nebî `adâlet ile bir bu bir `Ömer

Hs K3/19

(Kisrâ ona adalet yönüyle eşdeğer değildir. Hz. Peygamber'den sonra bir bu, bir de Hz. Ömer adaletlidir.)

Örnek beyitte Koca Mustafa Paşa'nın *adaletli olması* vasfına değinilmiş *ünlü kişiliklerle birlikte* anılmış ve *üstünlük duygusuna* yer verilmiştir.

4.5.1.3.5. Pîrî Mehmed Paşa (d. … – ö. 1533. 25 Ocak 1518 - 27 Haziran 1523 tarihleri arasında sadrazamlık yapmıştır.)

Medrese tahsilini Amasya'da gören Pîrî Mehmed Paşa sırasıyla kadılık, II. Bayezid zamanında Anadolu defterdarlığı, sonrasında başdefterdarlık yapmış ve Çaldıran Seferi'ne iştirak etmiştir. Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi dönüşünde 25 Ocak 1518 tarihinde veziriazam tayin edilmiştir. Yavuz Sultan Selim'in ölümüne kadar mevkiini muhafaza ettiği gibi oğlu Kanûnî Sultan Süleyman'a da 3 sene veziriazamlık yaptıktan sonra 27 Haziran 1523 tarihinde vezaret hasları ile emekli edilmiştir. Pargalı Damat İbrahim Paşa'nın sadrazamlığının geri alınacağından korkması üzerine ve 1533 yılında Mehmed Paşa'nın oğlu Mehmet Efendi ile anlaşarak babasını zehirlediği rivayet edilmiştir.

Pîrî Mehmed Paşa kaynaklarda genellikle iyi bir devlet adamı olarak tanımlanmıştır. Özellikle Yavuz Sultan Selim'e uzun süre vezîriâzamlık yapmış olması onun tecrübeli ve işbilir bir devlet adamı olmasına yorulmuştur. İlmiyeden yetişmesine rağmen savaşlarda askerî yeteneklerini de göstermiştir. Devletin kazandığı başarılarda önemli rol oynamıştır. Dindar kişiliğiyle tanınan Pîrî Mehmed Paşa, âlim ve şair bir şahsiyettir. (Küçükdağ, 2007: 280-281)

Sınırlama yapılan divanlar arasından yalnızca *Gelibolulu Âlî Divanı*'nda 7 beyitte Pîrî Mehmed Paşa'ya yer verilmiştir.

- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** Pîrî Mehmed Paşa'ya en fazla *cömertlik ve devletçilik* vasıflarıyla birlikte 3 beyitte yer verilmiştir. *Hızânesinden alur ni'met-i himem rûze (Himmetlerinin nimetini hazinesinden alır oruç.) (K37/14), Anun sehâsına nisbet uraydı dem rûze (Onun cömetliğine bağılıktan söz etseydi oruç.) (K37/15), 'Ulüvv-i himmetün itme dirîğ 'Âlîden (Himmetinin yüceliğini Ali'den esirgeme.) (K37/17)* ifadeleriyle Pîrî Mehmed Paşa'nın *cömertlik* özelliğine ve devlet ve toplum değerlerinden *devletçilik* anlayışına değinilmiştir.
- ***Dindarlık:*** *Gelibolulu Âlî Divanı*'nda 2 beyitte Pîrî Mehmed Paşa'nın *dindarlık* vasfına yer verilmiştir. *Namâz içinde rükû'u kıyâm-ı paşadan / Okıtdı hikmetle Nûn ve'l-kalem rûze (Oruç, Paşa'nın namazının içinde kıyam ve rükûda ona Kalem suresini okuttu.) (K37/12)* ifadesiyle *dindarlık* vasfıyla

birlikte *ilim ehli olmasına*, *Hudâ ziyâde idüp 'ömr ü zühd ü takvânı (Allah ömrünü, ibadetini ve takvanı arttırıp) (K37/20)* ifadesiyle Mehmed Paşa'nın *dindar kişiliğine* değinilmiştir.

- ***Güzel Ahlak:*** Pîrî Mehmed Paşa'ya 2 beyitte *güzel ahlak sahibi olması* yönüyle yer verilmiştir. *'Îd-i şerefdür (Şeref bayramıdır) (K37/16), nâm-ı şerîf-i ceddünçün (atalarının şerefinin şânı için) (K37/18)* ifadeleriyle şerefli bir soydan geldiği ifade edilmiş, Pîrî Mehmed Paşa *güzel ahlak* vurgusuyla anılmıştır.

  Bu özelliklerin dışında divanda yer alan bir beyitte *Haseb neseb cihetinden ferîd-i 'âlemdür (Asalet ve soy yönüyle âlemde eşi benzeri olmayandır.) (K37/14)* ifadesiyle *üstünlük duygusuyla* birlikte Pîrî Mehmed Paşa'ya yer verilmiştir. Ayrıca divanda *dindarlık* özelliğinde yer verilen bir beyitte de *ilim ehli olması özelliğiyle* yer aldığı bilgisi verilmiştir.

Yapılan incelem sonucunda Pîrî Mehmed Paşa'ya biyografisinde de bahsedildiği gibi şiirlerde daha çok *cömertliğiyle, dindar bir şahsiyet oluşuyla, güzel ahlakıyla ve ilmî bilgisiyle* yer verilmiştir.

Haseb neseb cihetinden ferîd-i 'âlemdür
Hızânesinden alur ni'met-i himem rûze

GA K37/14

(Asalet ve soy yönüyle dünyada tektir. Oruç himmetlerinin nimetini hazinesinden alır.)

Örnek beyitte Pîrî Mehmed Paşa'ya *cömertlik* özelliğiyle birlikte *üstünlük duygusu* ve *devletçilik* anlayışıyla yer verilmiştir.

Namâz içinde rükû'u kıyâm-ı paşadan
Okıtdı hikmetle Nûn ve'l-kalem rûze

GA K37/12

(Oruç, Paşa'nın namazının içindeki kıyam ve rükûsundan ona Nûn ve Kalem sûrelerini hikmetle okuttu.)

Örnek beyitte Pîrî Mehmed Paşa'nın *dindarlık* özelliğiyle birlikte *ilim sahibi* olmasına da vurgu yapılmıştır.

4.5.1.3.6. Makbul/Maktul/Frenk İbrahim Paşa (d. … - ö. 1536. 1523 – 1536 yılları arasında sadrazamlık yaptı.)

Bugün Yunanistan sınırları içinde bulunan Parga yakınlarında bir köyde doğduğu ve altı yaşında İstanbul'a getirildiği genellikle kabul edilirse de hayatının ilk yılları hakkında kesin bilgi yoktur. Ayrıca II. Bayezid devrinde bir akın sırasında ele geçirilip Kefe'de bulunan Şehzade Süleyman'a takdim edildiği veya Pargalı bir gemicinin oğlu olup Türk korsanları tarafından esir alınarak Manisa civarında bir dul kadına satıldığı, ardından Manisa'da bulunan Şehzade Süleyman'ın hizmetine girdiği de rivayet edilir. Bütün bu bilgilerin doğruluğu şüpheli olmakla birlikte gençlik yıllarında Manisa'da Şehzade Süleyman'ın hizmetinde bulunduğu bilinmektedir. Pargalı, Frenk ve Maktul gibi lakaplarla da anılır. Muhtemelen daha Manisa'da iken Şehzade Süleyman'ın en yakın adamı oldu, tahta geçmesi üzerine de onunla birlikte İstanbul'a gitti. Padişaha olan yakınlığı sebebiyle sarayda önemli görevlerde bulundu.

Pîrî Mehmed Paşa'nın azli üzerine o zamana kadarki teamüle aykırı olarak has odabaşılıktan Rumeli beylerbeyiliğiyle vezîriâzam oldu (27 Haziran 1523). Pîrî Mehmed Paşa'dan sonra vezîriâzamlığa kendisinin getirileceğini uman, İbtihâcü't-tevârîh'teki bir kayda göre o sıralarda iç şahinciler ağası bulunan İbrâhim Paşa ile birlikte hareket edip onun vasıtasıyla Pîrî Mehmed Paşa aleyhinde bazı isnatlar ileri sürerek görevden alınmasında pay sahibi olan ikinci vezir Ahmed Paşa bu usulsüz tayine karşı çıktı, divanda huzursuzluğa yol açtı ve Mısır beylerbeyiliğini istedi. Onu İstanbul'dan uzaklaştırmak isteyen İbrâhim Paşa'nın desteğiyle bu istek kabul edildi. Fakat bir müddet sonra isyan eden Ahmed Paşa Mısır'ın nizamının bozulmasına sebep oldu. Bu arada padişahın kız kardeşiyle evlenen İbrâhim Paşa, Ahmed Paşa isyanı dolayısıyla iyice karışan Mısır'da malî-idarî düzenlemeler yapmak ve asayişi sağlamakla görevlendirildi. Kendisine ayrıca Mısır beylerbeyi unvanı verildi. Kahire'de kaldığı müddet içinde asayişi sağlayıp eski kanunları ve ana defterleri buldurdu, bunları göz önüne alarak yeni bir kanunnâme tanzim ettirdi ve işleri yoluna koydu. Bu ilk ciddi görevinde kazandığı başarı şöhretini ve nüfuzunu daha da arttırdı. Mohaç Meydan Muharebesi'nin kazanılmasında rol oynadı. Zaferden sonra padişahla birlikte girdiği Budin'deki bazı heykelleri İstanbul'a getirtip sarayının bahçesine dikmesi tepkiyle karşılandı. Bunda muhaliflerinin de önemli rolü olmuştu. Hatta daha

Mısır'da iken sarayının yeniçeriler tarafından yağmalanması, birden en yüksek makama geçmiş olmasının bazı çevrelerde uyandırdığı hoşnutsuzlukla ilgilidir.

Sarayının bahçesine diktirdiği heykeller, kendisine karşı duyulan hoşnutsuzluğun eseri olarak Figānî'ye nisbet edilen, "Dü İbrâhîm âmed bedâr-ı cihân / Yekî büt-şiken şüd dîger büt-nişân" şeklindeki hiciv dolayısıyla ona "büt-nişân" (put dikici) gibi bir sıfat kazandırmıştır. Onun ölümünden on altı-on yedi yıl sonra İstanbul'a gelen seyyah Hans Dernschwam, halk arasında Arnavut asıllı olarak bilinen İbrâhim Paşa'nın "gâvur" kaldığı, Hıristiyanlığı'nı gizlediği, resim ve heykellere saygı duyduğu yolundaki rivayetlerin hâlâ söylenegeldiğini ifade etmektedir. Ayrıca onun Avrupalı sanatkârlarla irtibatlı olduğu ve onlara siparişlerde bulunduğu da bilinmektedir.

Macaristan seferinin ardından Anadolu'da oldukça tehlikeli bir şekle bürünen isyanları bastırmakla görevlendirilen İbrâhim Paşa idarî kabiliyetini burada da gösterdi. Aldığı isabetli tedbirlerle önce isyanın mahiyetini, kimlerin hangi sebeplerle âsilere katıldığını tesbit etti. Sonra da bunlardan bazılarını çeşitli vaadlerle kendi tarafına çekip âsileri kolayca dağıttı. İkinci Macaristan seferine çıkılacağı sırada kendisine padişah tarafından oldukça geniş yetkiler tanındı ve serasker unvanı verildi. İkbal ve gücü doruk noktasına ulaşan İbrâhim Paşa için Safevîler'e karşı girişilen Irakeyn Seferi bir dönüm noktası teşkil etti. Yine çok büyük yetkilerle ve "serasker sultan" unvanı ile çıktığı bu sefer sırasında önden hareketle Tebriz'e girmiş (25 Muharrem 941 / 6 Ağustos 1534), ardından padişahın kuvvetleriyle birleşip Bağdat'a inmiş ve burası zaptedilmişti. Sefer sırasında anlaşmazlığa düştüğü, kendisi gibi büyük nüfuz sahibi ve oldukça zengin bir şahıs olan Defterdar İskender Çelebi'yi önce azlettirip sonra da Bağdat'ta katlettirdi. Bu hadise ve büyük yetkilerine güvenerek kendisini sultan unvanı ile anması saray çevresinde ve padişah üzerinde olumsuz bir etkiye yol açtı. İstanbul'a dönüldükten bir müddet sonra 942 Şâbanında (Şubat 1536) Fransızlar'a verilen ahidnâmenin hazırlıkları ile uğraşan İbrâhim Paşa, iftar için saraya çağrıldığı 21-22 Ramazan 942 (14-15 Mart 1536) gecesi hiçbir sebep gösterilmeden ansızın boğularak idam edildi.

İbrâhim Paşa'nın çağdaşı olan şair ve tezkire sahibi Latîfî onun hakkında iki ayrı risâle kaleme almıştır. Bunlardan Risâle-i Enîsü'l-füsahâ der Hakk-ı Merhûm

İbrâhim Paşa adını taşıyan eserde onun âni yükselişini, sadrazamlığı sırasındaki davranışlarını, haşmetini, büyük yetkilerini, bundan gurura kapılmasını, şöhret ve ziynet düşkünü haline gelmesini anlatıp böyle büyük bir şana sahipken bir gün birden idam edildiğini ve bundan ibret alınması gerektiğini belirtir. Evsâf-ı İbrâhim Paşa adlı kısa risâlede ise İbrâhim Paşa'nın cömertliğini, şair ve edipleri koruduğunu yazarak övücü ifadelere yer veren Latîfî ondan sonra gelenlerin şair, edip ve sanatçılara önem vermediklerini, hatta bunların hazineden almakta oldukları in'âm ve 116usikişinas116 kesildiğini de söyler. Daha da ileri giderek halkın İbrâhim Paşa'nın kıymetini ancak ölümünden sonra anladığını yazar.

On iki yılı aşkın bir süre vezîriâzamlık makamında kalan, o zamana kadar rastlanmayan ölçüde şan ve şerefe nâil olan, döneminin siyasî hadiselerinin gelişmesinde önemli roller üstlenen ve Venedik elçisinin raporuna göre birkaç dil bilen, tarihe son derece meraklı, 116usikişinas bir devlet adamı olan İbrâhim Paşa'nın sağlığında pek çok malı ve mülkü olduğu ve bunların çoğuna ölümünden sonra el konulduğu bilinmektedir. (Emecen, 2000: 333-335)

Sınırlama yapılan divanlar arasından *Zâtî, Hayâlî Bey, Sehî Bey, Fuzûlî, Nev'î, Filibeli Vecdî Divanları*'nda Makbul / Maktul / Frenk İbrahim Paşa'ya toplam 42 beyitte ve boğdurularak öldürülmesiyle alakalı yazılmış 5 bentten oluşan bir murabbada rastlanmıştır.

- ***Görev Bilgisi:*** Sınırlanan divanlar içinde en fazla görev bilgisiyle alakalı beyitlere rastlanmış, toplam 11 beyitte Makbul / Maktul / Frenk İbrahim Paşa'nın *göreviyle alakalı* detaylara yer verilmiştir. *Filibeli Vecdî Divanı*'ndaki *Bi-hamdi'llâh yerin buldı vezâret / Oturdı sadre ol sâhib-sa'âdet (Allah'a şükürler olsun ki İbrahim Paşa'nın vezirliği yerini buldu. Mutluluk sahibi Paşa, sadrazam olarak baş köşeye oturdu.) (K2/1), Cülûsı oldı ṣa'bânun beşinde (Şaban ayının 5'inde tahta geçti.) (K2/2), Vezîr-i a'zam-ı sultân-ı a'zam (Yüce sultanın veziriazamı.) (K2/4), Ki virdün bu vezîr-i bî-nazîri (Bu eşi benzeri olmayan veziri verdin.) (K2/12), Mübârek oldı sultânum cülûsun (Ey sultanım! Tahta geçişin mübarek oldu.) (K2/19), Odur sadr-ı vezâretde şehâ sânî-i bî-sanî (Ey padişah! Vezirliğin başında eşsiz olan odur.) (K29/18), Nev'î Divanı*'ndaki *Vezâret mührine hâtem sa'âdet sadrınun rûhi (Vezirlik*

*mührünün son mührü, mutluluk meclisinin en muteber yerinin nefesi) (KXXV/2), Şekl-i dîvân-ı hümâyûn oldı sahn-ı gülsitân / Sünbüli tugrâ-yı sultanî vü defterdar gül (Divanıhümayunun şekli adeta bir gül bahçesi sahnesi oldu. Sultanın tuğrası bu bahçenin sünbülü, defterdarı ise gülü oldu.) (KXXXI/9), Hayâlî Bey Divanı'*ndaki *Pâşâ-yı Şâh-ı âdil ü Beglerbegi-i Rûm (Adalet şâhının paşası ve Rum'un beylerbeyi.) (K11/12)* ifadesiyle *görev bilgisiyle* birlikte *adil olmasına*, *Vezîr-i Azam İbrâhim Paşanın düğünüdür (K14/15)* ifadesiyle İbrahim Paşa'nın görev bilgisiyle beraber düğünü olmasına yani biyografi bilgisine, *Zâtî Divanı*'ndaki *Didi ol mâh halîl-i şeh-i Rûm İbrâhîm / 'Âlemün başına gün toğdı bugün oldı vezîr (Rum şâhının dostu ay yüzlü güzel âlemin başına güneşin doğduğunu, İbrahim Paşa'nın bugün vezir olduğunu dedi.) (K47/11)* ifadeleriyle İbrahim Paşa'nın *görevine dair bilgilere* çeşitli olay örgüsü, benzetme ve övgülerle yer verilmiştir.

- ***Biyografi Bilgisi:*** İncelenen divanlarda İbrahim Paşa hakkında en fazla rastlanan bir diğer özellik toplamda 3 beyit ve boğdurularak öldürülmesine dair kaleme alınmış 5 dörtlükten meydana gelen murabba ile *biyografisine dair* bilgilerdir. Yukarıda yeri gelmişken verilen örnek dışında *Hayâlî Bey Divanı*'ndaki murabbada en dikkat çeken detaylara bakılacak olursa; *Gün gibi evvel beni dünyâya sultân eyledin / Sonra döndün sâye-veş hâk ile yeksân eyledin / Başımı çevgân-ı mâh-ı nevle galtân eyledin / Neyledin ey çarh-ı hûnî neyledin kan eyledin (Daha dün gibi hatırlarım, önce beni dünyanın başına sultan yaptın. Sonra gölge gibi arkanı döndün beni toprakla bir yaptın. Başımı yeni ayın değneğiyle yuvarladın. Ne yaptın ey kanlı tâlih ne yaptın, her yeri kan yaptın.) (Mur1/1), Hâb-ı gafletten edip sûret gözünün perdesin / Dostluk kânûnunun nâ-sâz kıldın perdesin / Böyle mi eyler cihânda bir kişi perverdesin / Neyledin ey çarh-ı hûnî neyledin kan eyledin (Gaflet uykusundan gözünün perdesini kaldırıp, dostluk kanununun perdesini uygunsuz kıldın. Bir kişi sevilmiş bir kişisini dünyada böyle mi yapar. Ne yaptın ey kanlı tâlih ne yaptın, her yeri kan yaptın.) (Mur1/3)* ifadeleriyle hiçbir sebep gösterilmeyerek ansızın boğularak öldürülen bir sadrazamın öldürülüşüne bir serzenişte bulunulmuştur. *Fuzûlî Divanı*'ndaki *Müşerref eyledi zât-i şerifin mülk-i Bağdâd'ı (Şerefli kişiliğin Bağdat şehrini şereflendirdi.) (K26/5), Kadem bastın diyar-i eşref-i*

Bağdâd'a sen yer yer (Sen en şerefli diyar olan Bağdat'a yer yer ayak bastın.) (K26/7) ifadeleriyle Bağdat seferine, *Çü deşt-i Kerbela'ya leşker-i îslam-ı cem' ettin (Çünkü Kerbela Çölü'ne İslam ordusunu topladın.) (K26/19)* ifadesiyle *biyografi bilgisine* ve aynı zamanda *fetih duygusuna* yer verilmiştir.

- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** Belirlenen divanlarda toplam 7 beyitte yer verilen bir diğer özellik ise *cömertlik* ve beraberinde *devletçilik anlayışıdır*. *Filibeli Vecdî Divanı*'ndaki *Mekân-ı mekremet kân-ı fütüvvet (Cömertlik mekânı ve cömertlik kaynağı.) (K2/5), Vücûd-ı cûd-bahşı bin başında / Olupdur mü'minîne elf-i ni'met (Başıyla cömertlik bahşeden vücudu mü'minlere bin tane nimet olur.) (K2/7), Nev'î Divanı*'ndaki *Kerem-bahşende lutfı meyve-i bâg-ı cinânîdür (Cömertlik bağışlayan iyiliği, cennet bahçesinin meyvesidir.) (KXXV/5), Kerem-sâz u hüner-bîn olmada bî-misl ü hemtâdur (Cömertlik yapan ve hüner gören olmakta örneği ve benzeri yoktur.) (KXXV/6)* ifadesiyle *cömertlik ve devletçilik* vurgusunun yanı sıra *sanatı ve sanatkârı koruması* özelliğine de yer verilmiştir. *Fuzûlî Divanı*'ndaki *Eya Sultân-i âli-himmet ü ser-dâr-i âdil-dil / Ki sensin gevher-i insâf ü dürr-i ma'delet kanı (Ey cömertliği en yüce olan sultan ve adil gönüllü serdar! Sen insaf cevheri ve adalet kaynağının incisisin.) (K26/4), Esas aldı bina-yi himmetinden adl eyvanı (Adalet köşkü senin iyiliğinin ve cömertliğinin yapısıyla kuruldu.) (K26/6)* ifadeleriyle *cömertlik ve devletçilik anlayışı* özellikleriyle beraber *adil olması* özelliğine, *Hisab-i sahavette emriyle mecra (Cömertliğin hesabında onun emriyle haber yayılır.) (K27/13)* ifadesiyle de *cömertlik ve devletçilik anlayışıyla* beraber *hükmünün yürüyor olmasına* da yer verilmiştir.
- ***Savaşçılık:*** Sınırlanan divanlarda toplam 5 beyitte devlet ve toplum değerlerinden *savaşçılık* özelliğine yer verilmiştir. *Filibeli Vecdî Divanı*'ndaki *Bu dîn a'dâsına irdi hezimet (Bu din düşmanına üzüntü yaşattı.) (K2/19), Nev'î Divanı*'ndaki *Zalâm-ı küfr-i garbı bir nefesde eyledi zâ'il / Mücellâ tîgına dirsem n'ola mâh-ı şeb-ârâdur (Batı'nın kâfirlik karanlığını bir nefesle ortadan kaldırdı. Onun parlayan kılıcına karanlığı aydınlatan ay desem ne olur.) (KXXV/3), Şecâ'at vasfın ol kılmışdı harb-i kal'ada isbât / Ki ceng-i tîg ana nisbet neşât-ı câm-ı şahbâdur (Yiğitlik özelliğini kalenin fethinde ispat etmişti. Onun kılıcının harbetmesi, şarap kadehinin verdiği mutluluk gibidir.)*

(KXXV/12) ifadesiyle *düşmanla savaşmanın* yanı sıra *kahramanlık duygusuna* da yer verilmiştir. *Hayâlî Bey Divanı*'ndaki *Meydân-ı rezmi hûn-ı adûn etti lâlezâr (Muharebe meydanını düşmanın kanı lale bahçesine dönüştürdü.) (K11/15), Zâtî Divanı*'ndaki *Düşmenün cismini kana yusa kişindeki tîr (Ok kuburundaki ok, düşmanın vücudunu kana bulasa.) (K47/15)* ifadeleriyle İbrahim Paşa *savaşçılık* özelliğiyle birlikte şiirlerde yer almıştır.

- ***Adalet:*** İncelenen divanlarda İbrahim Paşa'ya toplam 5 beyitte *adil olması* özelliğiyle birlikte yer verilmiştir. Yukarıda diğer özelliklerle beraber değinilen örneklerin dışında *Filibeli Vecdî Divanı*'ndaki *Mahall-ı ma'delet cây-ı emânî (Adalet mekânı, eminlik makamı) (K2/5)* ifadesiyle İbrahim Paşa'nın *adil olmasının* yanı sıra *asayiş/emn ü emanı* tesis etmesi özelliğine, *Hayâlî Bey Divanı*'ndaki *Doğrusu bu durur ki bu gün bâğ-ı adlde / Sen şâh-ı gülsün ey yüzü gül Şehriyâr serv (Ey gül yüzlü selvi boylu hükümdar! Doğrusu budur ki, sen adalet bağında güllerin şâhısın.) (K11/16), Fuzûlî Divanı*'ndaki *Ki nev-ruz-i adliyledir mülk hurrem (Adaletinin baharının ilk günüyle yurt sevinçlidir.) (K27/11)* ifadeleriyle İbrahim Paşa'nın *adil olması* özelliğine yer verilmiştir.
- ***Kahramanlık:*** Belirlenen divanlarda rastlanan bir diğer devlet ve toplum değeri ise toplam 4 beyitte karşılaşılan *kahramanlık duygusudur*. Yeri geldiğinde bu özelliğe de değinilen beyitlerin dışında *Filibeli Vecdî Divanı*'ndaki *Bahâdır bir kulundur kullan İbrâhîm Paşa'yı (Ey padişahım! İbrahim Paşa yiğit bir kulundur, ondan istifade et.) (K26/31), Nev'î Divanı*'ndaki *Şehâdet ana şerbetdür cerâhat merhem-i râhat / Livâ-yı rumh ana bir pâye-i makbûl-i a'lâdur (Şehitlik ona şerbettir, yara ona rahatlık merhemidir. Mızrak sancağı ona en üst rütbedir.) (KXXV/13)* ifadesiyle *kahramanlık duygusunun* yanı sıra *fetih duygusuna* da değinilmiş, *Zâtî Divanı*'ndaki *Tîğle iki böle nitekim şimşek ebri / Ejdehâ-y-ıla ki ceng eyleye varup o dilîr (O yiğit Paşa, ejderha gibi savaş meydanına varıp, adeta şimşek gibi kılıcıyla bulutu ikiye bölendir.) (K47/14)* ifadesiyle İbrahim Paşa'nın *kahramanlık vasfına* değinilmiştir.
- ***Akıllılık:*** Araştırma esnasında İbrahim Paşa'nın *akıllı olması* özelliğine toplam 4 beyitte rastlanmıştır. *Hayâlî Bey Divanı*'ndaki *Süleymân-mertebet Cemşîd-*

rây İskender-i sânî (Hz. Süleyman dereceli, Cemşîd fikirli, ikinci İskender.) (K14/23) ifadesiyle İbrahim Paşa'nın *akıllı olması* özelliğinin yanı sıra rütbesinin Süleyman'a, fikrinin Cemşîd'e, devlet adamlığının İskender'e benzetilmesi yönüyle *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına* da yer verilmiştir. *Zâtî Divanı*'ndaki *Cismine lerze düşüp benzi sararmazdı anun / Râyün öninde eger mihr kaçurmasa zamir (Onun fikrinin önünde güneş gönlünü kaçırmasaydı benzi sararıp vücudu titremezdi.) (K47/21), Turgurup çerhi yirinde yiri çerhe koyasın / Ey şeh-i milket-i rây eyler-isen ger tedbîr (Ey fikir mülkünün şâhı! Eğer sen tedbirli olursan, feleği durdurup yere koyarsın.) (K47/25), Fuzûlî Divanı*'ndaki *İmaret kıldı re'y-i genc-bahşin hak-i virânı (Senin ihsan hazinenin fikri viran olmuş toprakları imar etti.) (K26/5)* ifadeleriyle İbrahim Paşa'nın *akıllı olması* vasfına yer verilmiştir.

- ***Güzel Ahlak:*** İncelenen divanlarda İbrahim Paşa'nın *güzel ahlak sahibi olmasına* dair bilgilere toplam 3 beyitte rastlanmıştır. *Filibeli Vecdî Divanı*'ndaki *Seniyyü'l-vasf sâmiyyü'l-esâmî / Semiyy-i sünni-i [?] sâhib-sekînet (Yüce vasıflı, isimlerin yücesi, sükûnet sahibi sünni ile adaş) (K2/6), Nev'î Divanı*'ndaki *Bûy-i hulkundan iderse şemmesin izhâr gül (Yaradılışının kokusundan koklanırsa, gül kokusu açığa çıkar.) (KXXXI/1), Hayâlî Bey Divanı*'ndaki *Kim gördü bir anun gibi sâhib-vakâr serv (Onun gibi ağırbaşlı olan bir selvi boyluyu kim gördü.) (K11/17)* ifadeleriyle İbrahim Paşa'nın *güzel ahlak sahibi oluşuna* övgüyle dikkat çekilmiştir.
- ***Fetih:*** Sınırlanan divanlarda toplam 3 beyitte İbrahim Paşa'ya *fetih duygusuyla* birlikte yer verilmiştir. Daha önce yeri gelmişken değinilen iki örnek haricinde *Nev'î Divanı*'ndaki *Cihâd-ı zümre-i küffâra olmışdur kemer-beste (Kâfir zümresinin cihadında kâfirlere karşı adeta bağlanmış kemer gibi olmuştur.) (KXXV/4)* ifadesiyle İbrahim Paşa'ya *fetih duygusuyla* birlikte yer verilmiştir.
- ***Asayiş (Emn ü eman):*** Ayrıca incelenen divanlarda toplam 3 beyitte devlet ve toplum değerlerinden *asayiş (emn ü eman)* ile birlikte anılmıştır. Yukarıda yeri gelmişken değinilen örnek haricinde *Filibeli Vecdî Divanı*'ndaki *Bulup 'âlem nizâm u intizâmı / Safâ kesb itdiler erkân-ı devlet (Bütün âlem tertip ve düzen buldu. Devlet erkânı mutluluk kazandı.) (K2/15), Nev'î Divanı*'ndaki *Müşîr-i milk-i dünyâdur Nizâmü'l-mülk-i Selçûkî / Anun zât-ı hümâyûnı nizâm-ı dîn ü*

dünyâdur (Selçuk'un Nizamülmülk'ü gibi dünya mülkünün mareşalidir. Onun kutlu zâtı din ve dünyanın düzenidir.) (KXXV/7) beyitiyle *asayişin* yanı sıra, *yönetim anlayışına ve ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına* dair bilgiler yer almaktadır.

- ***Yönetim Anlayışı:*** Önceki örnekle birlikte *yönetim anlayışı* özelliğine toplam 2 beyitte rastlanmıştır. *Filibeli Vecdî Divanı*'ndaki *İder şer' ile kânûnı ri'âyet (Kanuna şer ile riayet eder.) (K2/12)* ifadesi de İbrahim Paşa'nın yönetiminde şer'î hukukla hareket ettiğine dair bilgi barındırmaktadır.
- ***Hükmünün Yürümesi:*** Tüm bu özelliklerle beraber incelenen divanlarda toplam 2 beyitte *hükmünün yürüyor olması* vasfına rastlanmıştır. *Cömertlik ve devletçilik* özelliklerinden bahsedilirken yer verilen bir örneğin dışında *Fuzûlî Divanı*'da yer alan *Ezel ta ebed hükm-i tuğra vü hatem (Ezelden ebede kadar onun mühür ve damgası geçerlidir.) (K27/12)* ifadesiyle İbrahim Paşa'nın *hükmünün yürüyor olması* vasfına yer verilmiştir.

  Bunların dışında daha önce bahsi geçen *Asayiş ve akıllı olması* özelliklerinde örnekleri verilen toplam 2 beyitte *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına* değinilmiştir. *Zâtî Divanı*'ndaki *Ayağı tozını her kim idine kuhl-i basar / Olur ol kimse o dem âyine-i gayba basîr (Senin ayağının tozunu her kim gözüne görme sürmesi edinirse, o kimse o zaman bilinmezlik aynasına basiretli olur.) (K47/13)* beyitiyle İbrahim Paşa'nın *basiretli olması* yönüne vurgu yapılmıştır. Yine *Zâtî Divanı*'ndaki *Düzseler hışmun ocağında eger bir şemşîr (Bir kılıcı hışmının ocağında düzseler) (K47/20)* ifadesiyle İbrahim Paşa'nın *kahır vasfına sahip olmasına* vurgu yapılmıştır. Tüm bu örneklerin dışında *akıllı olması* vasfında örneği verilen *tedbir sahibi olması* özelliğine bir beyitte, *cömertlik ve devletçilik* vasfında örneği verilen *sanatı ve sanatkârı koruması* özelliğine de toplam bir beyitte değinilmiştir.

İnceleme neticesinde Makbul/Maktul/Frenk İbrahim Paşa'nın şiirlerde çoğunlukla görevine dair bilgilere övgüyle yer verilmiştir. Aynı zamanda biyografisine dair aniden boğularak öldürülmesi üzerine kaleme alınan şiir dikkat çekicidir. Bunun yanı sıra hayat hikâyesinde de yaptığı hayırlarla bilinen İbrahim Paşa, şiirlerde çoğunlukla *cömertliği* ve bunun beraberinde *devletçilik anlayışıyla* birlikte

anıldığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda şiirlerde biyografisiyle örtüşen detaylarla anıldığını, çelişen bir detaya rastlanmadığını belirtmek gerekmektedir.

Pâşâ-yı Şâh-ı âdil ü Beglerbegi-i Rûm
K'oldu havâ-yi aşkı ile bî-karâr serv
HB K11/12

(Adaletli şâhın paşası ve Rum Beylerbeyi, aşkın havası ile kararsız bir servi oldu.)

Doğrusu bu durur ki bu gün bâğ-ı adlde
Sen şâh-ı gülsün ey yüzü gül Şehriyâr serv
HB K11/16

(Ey gül yüzlü, selvi boylu hükümdar! Doğrusu budur ki bugün adalet bağında sen gül şâhısın.)

Yukarıda yer verilen iki örnek beyitte İbrahim Paşa'nın *adalet özelliğine ve biyografi bilgisine* değinilmiştir.

Meydân-ı rezmi hûn-ı adûn etti lâlezâr
Sen nîzelerle diktin ana sad hezâr serv
HB K11/15

(Savaş meydanını düşmanın kanı lâle bahçesine döndürdü. Sen ona mızraklarla yüz bin selvi diktin.)

Örnek beyitte geçen her bir sözcük ve detay ile tam anlamıyla bir savaş meydanı tasviri yapılmıştır. Örnek beyitte de İbrahim Paşa'nın nezdinde bir devlet ve toplum değeri olan *savaşçılık idealine* ve devlet adamında aranan temel vasıflardan olan *kahramanlık* vasfı açıkça işlenmiştir.

4.5.1.3.7. Ayas Paşa (d. … - ö. 1539)

Doğum tarihi bilinmeyen Ayas Paşa enderunda yetiştikten sonra, yeniçeri ağası olarak Yavuz Sultan Selim'in seferlerine katılmıştır. Önce Anadolu beylerbeyliği, sonra Rumeli beylerbeyliğine getirilmiştir. Sadaret kaymakamlığına getirildikten sonra kubbe veziri olarak Kanûnî'nin yanında Mohaç, Viyana, Alman ve Irakeyn seferlerine katılmıştır. İbrahim Paşa'nın idamı üzerine I. Süleyman tarafından 1536'da veziriazamlığa getirilmiştir. 3 yıl 4 ay süren veziriazamlığı sırasında Hint Seferi, Preveze Zaferi, Barbaros'un ve Süleyman Paşa'nın deniz harekatında Akdeniz ve Hint sularındaki Osmanlı nüfusunu arttırmıştır. Ayas Paşa'nın doğum yeri olan Avlonya yöresindeki Arnavutlar itaat altına alınmıştır. 1539 yılında vebadan ölmüştür. Türbesi

Eyüp'tedir. Devlet adamı olarak pek fazla bir varlık gösterememekle birlikte, dürüst, adil ve mütevazi bir şahsiyete sahiptir. (Kütükoğlu, 1991: 202-203)

Ayas Paşa'ya sınırladığımız divanlar arasından yalnızca *Fuzûlî Divanı*'nda toplam 21 beyitte yer verilmiştir.

- ***Savaşçılık:*** Kendisine en fazla *savaşçılık* vasfıyla toplam 5 beyitte yer verilmiştir. *Kestin ol iklîmden ehl-i Fireng'in rağbetin / Açabilmez oldu küffâr ol yana çeşm-i hayâl (O bölgeye rağbeti olan Frenk ehlinin hevesini kırdın. Kâfirler o tarafa hayal gözü ile bakamaz oldu.) (K13/22), Arsa-i ceng ü cidâlin katlden hâli değil / Muttasıl re'yinle tîğindır kılan ceng ü cidâl (Savaş ve münakaşa meydanı öldürmekten boş değildir. Savaş meydanını ve münakaşayı birbirine bağlayan senin fikrin ve kılıcındır.) (K13/29)* ifadesiyle *savaşçılık* vasfıyla birlikte *akıllı olması* özelliğine de yer verilmiştir. *Tîğin ister rezm ede başlar kese kanlar döke / Re'yin etmez düşmenin fethini muhtac-i kıtâl (Kılıcın savaşmak, başlar kesip kan dökmek ister. Aklın ise düşmanın fethini savaşmaya muhtaç etmez.) (K13/30)* beyitinde yine Ayas Paşa'nın *akıllı olması* özelliğinin, *düşmanla savaşma* özelliğinden üstün tutulduğu görülmektedir. *Ceng ederler birbiriyle tîğin için hûblar (Güzeller senin kılıcın için birbirleriyle savaşırlar.) (K14/4), Câm-i bezm-i rezmin içmekten dil-i düşmen kebâb / Def'-i nâr-i kahrın etmekte hayâl-i hasm hâm (Savaş içki meclisinin kadehinden içmekten düşmanın gönlü adeta kebaba dönüştü. Düşmanın senin kahrının ateşini def etme hayali henüz çok çiğdir.) (K14/30)* ifadesiyle Ayas Paşa'nın *düşmanla savaşması* özelliğinin yanı sıra *kahır vasfına* değinilmiştir.
- ***Fetih:*** Ayas Paşa *Fuzûlî Divanı*'ndaki toplam 5 beyitte *fetih duygusuyla* birlikte anılmıştır. *Feth kıldın ol yeri (O yeri fethettin) (K13/16), Aldın ol iklîmi kim âlemde yüz bin pâd-şâh / Hasretiylen verdi can fethin bilip emr-i muhâl (Âlemdeki yüz bin padişahın, fethini imkansız bir emir bilerek hasretiyle can verdiği o toprakları en fethettin.) (K13/17), Feth esbâbını yükletmiş (Fetih sebeplerini yükletmiş) (K14/11), Hak Te'âlâdan sana feth-i dem-â-dem lûtf-i hâs (Senin sık sık fetih yapman Allah tarafından sana bahşedilmiş güzel bir lütuftur.) (K14/33)* ifadeleriyle Ayas Paşa *fetih duygusuyla* birlikte şiirlerde yer

almıştır. Bir diğer örneğe ise *hükmünün yürüyor olması* vasfında değinilecektir.

- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** *Fuzûlî Divanı*'nda Ayas Paşa *cömertlik* ve beraberinde *devletçilik anlayışıyla* birlikte toplam 3 beyitte yer almıştır. *Gül-i bahâr-i adâlet nihâl-i gül-şen-i cûd (Adalet baharının gülü, cömertlik gül bahçesinin fidanı.) (K16/10)* ifadesiyle cömertlik ve devletçilik anlayışıyla birlikte adil olması özelliğine, *Ki halk rızkınadır dest-i himmetin maksem (Cömertlik elin halk rızkının dağıtım yeridir.) (K16/15), Fakîr-i sofra-i in'âmın agnıyâ-yi zaman (Zamanın zenginleri senin cömertlik sofranın fakiridir.) (K16/16)* ifadeleriyle Ayas Paşanın *cömertlik vasfına ve devletçilik anlayışına* yer verilmiştir.
- ***Adalet:*** Ayas Paşa *Fuzûlî Divanı*'ndaki toplam 3 beyitte *adil olması* yönüyle yer almıştır. Bu örneklerden birine *cömertlik* vasfında yer verilmiştir. Bunun dışında *Anı evc-i adle Hak hur-şîd-i rahşân eyledi (Alah onu adaletin zirvesine parlayan güneş yaptı.) (K15/I/5), sâye-i adâletini (adaletinin gölgesini) (K16/31)* ifadeleriyle Ayas Paşa'nın *adil olması* özelliğine yer verilmiştir.
- ***Kahırlılık:*** Bu özelliklerin dışında toplam 2 beyitte Ayas Paşa'nın *kahır vasfına* sahip olmasına yer verilmiş, bu örneklerden birine *savaşçılık* bahsinde değinilmiştir. *K'ol makâmı hayftır kılmış erâzil pây-mâl (Onun makamı rezilleri ayak altına alan zulüm makamıdır.) (K13/20)* ifadesiyle Ayas Paşa'nın *kahır sahibi oluşuna* vurgu yapılmıştır.
- ***Güzel Ahlak:*** Bunun yanı sıra Ayas Paşa'nın *güzel ahlaklı olmasıyla* anıldığı 2 beyit bulunmaktadır. *Cevher-i zâtında çün tedbîr-i nazm-i mülk var (Kişiliğinin özünde ülke tertibinin tedbiri olduğu için) (K13/33)* ifadesiyle *güzel kişiliğinin* yanı sıra *tedbir sahibi olması* özelliğine, *Mazhar-i rahmet Ayâs-i merhamet-endîşe kim (Allah'ın rahmetine nâil olan ve merhametli olmayı düstûr edinmiş Ayas Paşa) (K15/I/5)* ifadeleriyle Ayas Paşa'nın *güzel ahlaklı oluşuna* yer verilmiştir.
- ***Hükmünün Yürümesi:*** Sıralanan özelliklerin yanı sıra *Fuzûlî Divanı*'nda Ayas Paşa'nın *hükmünün yürüyor olması* ile alakalı toplam 2 beyit yer almaktadır. *Bağlamış himmet bu fermânı ser-encâm etmeğe (İnsanlar Ayas Paşa'nın emrini sonun başı yapmaya ümit bağlamışlar.) (K14/14), Gayret-i*

hükm-i hilâfet ol diyarın fethini / Bir mücâhid bende-i makbûle fermân eyledi (Bir mücahid, hilafet hükmünün çabasıyla o diyarın fethini kabul edilmiş bir köleye emretti.) (K15/I/4) beyitiyle *fetih duygusuna, hükmünün yürüyor olmasına ve yönetim anlayışına* dair ifadelere yer verilmiştir.

Bu özelliklerden başka, Ayas Paşa'nın *akıllı olması* özelliğine *savaşçılık* vasfında toplam 2 beyitle değinilmiştir. Bunların yanı sıra *Kestin evvel fitne başın intizâm-i mülk için (Yurdun nizamı için öncelikle fitnenin başını kestin.) (K13/15)* ifadesiyle Ayas Paşa'nın *asâyiş (Emn ü Eman)* özelliğine vurgu yapılmıştır. Ayrıca *Açmağa Bahreyn'i cem' olmuş sipâh-i Rûm ü Şâm (Bahreyn'i açmak için Rum ve Şam orduları toplanmış) (K14/1)* ifadesiyle Ayas Paşa'nın *biyografisinde* yer alan seferleriyle alakalı bir bilgiye, *Muhît-i merkez-i devlet Ayâs Pâşâ kim (Devletin merkezini kuşatan Ayas Paşa) (K17/15)* ifadesiyle Ayas Paşa'nın devletin önemli bir konumunda olduğunun ifade edildiği *görevine dair bilgiye* yer verilmiştir. Bunların dışında yeri gelmişken farklı özelliklerle beraber değinilen *tedbir sahibi olması* vasfıyla bir beyit, *yönetim anlayışı* ile ilgili bir beyit belirlenmiştir.

Yapılan inceleme sonunda biyografisinde de yer verildiği gibi görev hayatında seferlere katılmış olan Ayas Paşa, şiirlerde de karşımıza en fazla *savaşçılık ve fetih duygusuyla* birlikte çıkmıştır. Biyografisinden *adil ve dürüst* bir kişiliğe sahip olduğu öğrenilen Ayas Paşa'nın bu yönlerine *cömertliğiyle* birlikte şiirlerde de sıklıkla yer verilmiştir. Ayas Paşa'nın şiirlerde biyografisiyle örtüşen detaylarla yer aldığı tespit edilmiştir.

Arsa-i ceng ü cidâlin katlden hâli değil
Muttasıl re'yinle tîğindır kılan ceng ü cidâl
Fz K13/29

(Savaş ve münakaşa meydanı öldürmekten boş değildir. Savaş ve münakaşayı bitiştiren senin fikrinle kılıcındır.)

Örnek beyitte Ayas Paşa'nın *savaşçılık* vasfına ve bununla birlikte kıvrak zekasına değinilerek *akıllı olması* özelliğine yer verilmiştir.

Eyâ bülend-nazar âf-tâb-i evc-i şeref
Ki halk rızkınadır dest-i himmetin maksem
Fz K16/15

(Ey yüce bakışlı, şeref zirvesinin güneşi olan Paşa! Cömertlik elin halk rızkının dağıtım yeridir.)

Beyitte Ayas Paşa'nın *cömertlik* özelliğine ve aynı zamanda devlet ve toplum değerlerinden *devletçilik* anlayışına yer verilmiştir.

Gayret-i hükm-i hilâfet ol diyarın fethini
Bir mücâhid bende-i makbûle fermân eyledi
Fz K15/I/4

(Bir mücahid, hilafet hükmünün çabasıyla o diyarın fethini kabul edilmiş bir köleye emretti.)

Örnek beyitte Ayas Paşa *fetih duygusu, hükmünün yürüyor olması* ve *yönetim anlayışıyla* birlikte anılmıştır.

4.5.1.3.8. Yunus Paşa (d. … - ö. 1557)

I.Selim döneminde önemli görevlerde bulunup veziriazamlık yapmıştır. II. Beyazıt dönemine ait hazine kayıt defterlerinde kendisinden kapıcıbaşı diye söz edilmesi, enderuna girdiğini ve iyi bir eğitim aldıktan sonra önemli sayılabilecek görevlere getirildiğini düşündürür. 1509 yılında yeniçeri ağalığı, 1511 yılında Rumeli beylerbeyliğine tayin edilmiştir. Çaldıran Seferi esnasında da Bosna'da görev yaptığı ve sınır boylarında emniyeti sağladığı anlaşılmaktadır. Memlük direnişini kırmak için sarf ettiği büyük çabalar neticesinde padişaha kendisini veziriazamlık makamına getirmiştir. 1517'de Mısır beylerbeyliğine görevlendirilen Yunus Paşa Kahire'de asayişi sağlamaya ve halkı Osmanlı idaresine ısındırmaya çalışmıştır. Çok geçmeden Osmanlı vergileri ile Memlük sisteminin bağdaştırılamamasından meydana gelen problemler Yunus Paşa'nın azline yol açmıştır. Bununla beraber veziriazamlık görevi sürmüştür ancak Yunus Paşa bu durumu kabullenmemiştir. Padişahın kendisine karşı olan teveccühüne güvenerek mağrur bir şekilde hareket etmesi hatta isyana kalkışma niyeti taşımasına dair şaiyalar çıkmış ve bu gerekçelerle idam sebebi meşrulaştırılmıştır. Cesedinin Katya Hanyunus veya Hattare'de defnedildiği belirtilmiştir. Yunus Paşa askerlik sanatında mahir, iyiliksever fakat sert bir mizaca sahip biri olarak tanınmıştır. (Emecen, 2013: 608-610)

Yunus Paşa'ya incelenen divanlar arasından yalnızca *Mesîhî Divanı*'nda toplam 4 beyitte yer verilmiştir.

- ***Biyografi Bilgisi:*** *Mesîhî Divanı*'ndaki bir kasidede Yunus Paşa'nın ölümünden duyulan üzüntü ve idam edilişine sevinenlere serzenişten söz edilmiştir. Divanda yer alan ve aşağıda detaylıca açıklanan 3 beyit idamıyla dolayısıyla *biyografi bilgisiyle* alakalıdır.

  Bunun dışında bir beyit *görev bilgilerini* ihtiva etmektedir. *Kanı ol âsaf-ı sadr-ı a`zam (Hani o sadrazamın veziri) (K23/IV/1)* ifadesiyle Yunus Paşa'nın *görev bilgisine* yer verilmiştir. Bunun dışında bir beyitte *Cûdına reşk ider idi Hâtem (Cömertliğini Hâtem-i Tâî kıskanırdı.) (K23/IV/2)* ifadesiyle Yunus Paşa'nın *cömertlik vasfına* ve dolayısıyla d*evletçilik anlayışına* yer verilmiştir. Aynı zamanda cömertliğiyle tanınan Hâtem-i Tâî ile kıyaslanmış ve ondan *cömertlik yönüyle* üstün tutulmuştur. Yani Yunus Paşa bu beyitte aynı zamanda *ünlü kişiliklerle birlikte anılmış ve üstünlük duygusuyla (imparatorluk psikolojisi)* birlikte yer almıştır.

Sakın ol gitdügine şâd olma
Sana da kalmaz efendi 'âlem
Ms K23/IV/8

(Ey Efendi! Sakın (Yunus Paşa'nın) gittiğine sevinme. Bu âlem sana da kalmaz.)

Şem' gibi ana dil uzadanun
Yerini âteş-i sûzan itsün
Ms K23/V/2

(Mum gibi ona dil uzatanın yerini yakıcı ateş alsın.)

Örnek beyitinlerin yer aldığı kasidede Yunus Paşa'nın kellesinin kesilerek idam edilmesine duyulan üzüntü dile getirilmiştir. Yunus Paşa'nın idamından mutlu olanlara serzenişte bulunup, herkesin ölümü bir gün tadacağı hatırlatılmıştır. Zaten idam edilerek feci bir şekilde vefat eden Yunus Paşa'nın arkasından kötü konuşan kişiler için de beddua edilmiştir.

Kanınun katrelerin zînet içün
Hûriler boynına mercân itsün
Ms K23/V/2

(Melekler kanının katrelerini zinet olarak boynuna mercan gibi taksın.)

Yunus Paşa'nın kellesinin kesilerek can vermesi olayı, kanının katrelerinin tıpkı bir mercan gibi bir takının melekler tarafından boynuna takılması durumuna

benzetilmiştir. Verilen örnek beyitlerin tamamında Yunus Paşa'nın *biyografi bilgisine* değinilmiştir.

4.5.1.3.9. Rüstem Paşa (d. 1500 – ö. 10 Temmuz 1561. Kanuni Sultan Süleyman döneminde 28 Kasım 1544 - 6 Ekim 1553 ve 29 Eylül 1555 -10 Temmuz 1561 tarihleri arasında sadrazamlık yapmıştır.)

Rüstem Paşa Hırvat asıllı Hristiyan bir ailenin çocuğu olarak Bosna'da dünyaya gelmiştir. Genç yaşında İstanbul'a getirilip devşirilen Rüstem Paşa, enderunda eğitim görmüştür. Mohaç Muharebesi'ne silahdar olarak katılmıştır. Yeteneklerinden ötürü Sultan Süleyman'ın gözüne girmiş, önce Diyarbakır beylerbeyliği sonra Anadolu beylerbeyliği görevine getirilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan ile evlenmiştir. Bu nedenle "damat" sıfatı ile anılmıştır. 28 Kasım 1544 tarihinde Hadım Süleyman Paşa'nın azledilmesi üzerine, onun yerine ikinci vezir olarak getirilmiştir. Kanuni, Şehzade Mustafa'yı öldürdükten sonra yeniçerilerin ayaklanma çıkarabileceği korkusuyla Rüstem Paşa'yı azletmiştir (1553). Sonrasında 29 Eylül 1555 tarihinde Kara Ahmet Paşa'nın yerine tekrar sadrazamlığa getirilmiştir. 10 Temmuz 1561 İstanbul'da vefat edene kadar sadrazamlık görevini sürdürmüştür. Şahsiyetiyle alakalı, Osmanlı kaynaklarında yer alan bilgilere göre Rüstem Paşa iyi, tedbir sahibi, tutumlu, zengin, yararlı düşüncelere sahip biri olarak anılır. (Afyoncu, 2008: 288-290)

Yalnızca *Fuzûlî Divanı*'nda 8 beyitte Rüstem Paşa'ya rastlanılmıştır.

- ***Hükmünün Yürümesi:*** Rüstem Paşa'nın en fazla rastlanan özelliği, *Fuzûlî Divanı*'nda beyitte yer verilen *hükmünün yürüyor olması* vasfıdır. *Emr-i vezâret (Vezirliğin emri) (K24/20), Hüsn-i re'yiyle bu gün hükme girer dîv ü peri (Dev ve peri fikrinin güzelliğiyle bugün emir altına girer.) (K24/21)* ifadeleriyle h*ükmünün yürüyor olması* özelliğiyle birlikte *akıllı olmasına* da yer verilmiştir. *Emr-i şerîfi (Şerefli emri) (K24/23), Mülk nazmında eğer hükmüne olsa vâkıf (Ülke düzeninde eğer hükmüne vâkıf olsa) (K24/26)* ifadeleriyle Rüstem Paşa'nın *hükmünün yürüyor olması* özelliğine değinilmiştir.
- ***Adalet:*** Rüstem Paşa'nın *âdil olması* yönüyle 2 beyitte yer aldığı belirlenmiştir. *O1 cevân-baht ki icra'yi adâlette müdâm (O genç tâlihli Paşa adaleti tesis*

etmede daim olsun.) (K24/23), haber-i adlin (adaletinin haberi) (K24/25) ifadeleriyle Rüstem Paşa'nın *adil olması* özelliğine yer verilmiştir.

- ***Görev Bilgisi:*** *Fuzûlî Divanı*'ndaki 2 beyitte Rüstem Paşa'nın *görev bilgisine* değinilmiştir. *Tâze gül-zâr-i vezârette açılmış bir gül (Vezirliğin gül bahçesine açılmış taze bir gül) (K24/17), Şimdi nasb oldu bu der-gâha Vezir-i a'zem (Bu dergâha şimdi veziriazam nasip oldu.) (K24/20)* ifadeleriyle Rüstem Paşa'nın *görev bilgisine* dair ipuçlarına değinilmiştir.
  Fuzûlî Divanı'ndaki bir beyitte *Ser-i erbâb-i seha (Cömertlik erbabının başı) (K24/24)* ifadesiyle Rüstem paşa'nın *cömertlik özelliğine ve devletçilik* anlayışına yer verilmiştir. Başka bir beyitte ise *Şugl-i âlem ola tedbîrin ile rast müdâm (Âlemin işleri senin tedbirin ile daima rast gitsin.) (K24/41)* ifadesiyle Rüstem Paşa'nın *tedbir sahibi olmasına* ve devlet ve toplum değerlerinden *cihan hakimiyeti idealine* yer verilmiştir. Bir diğer beyitte ise *Darb-i tîğiyle bu gün feth olur iklîm-i Acem (Kılıcının vuruşuyla Acem ülkeleri bugün fethedilir.) (K24/21)* ifadesiyle Rüstem Paşa'nın *savaşçılık* özelliğiyle birlikte devlet ve toplum değerlerinden *fetih duygusuna* yer verilmiştir. Bu örneklerin dışında *hükmünün yürüyor olması* özelliğine değinilen bir örnekte ise *akıllı olması* özelliğine dikkat çekilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde şiirlerde Rüstem Paşa'ya en fazla *hükmünün yürüyor olması, âdil olması, göreviyle alakalı bilgilerle*, biyografisinde anıldığı gibi *tedbir sahibi ve güzel ahlaklı olması* yönüyle yer verilmiştir. Rüstem Paşa'nın şiirlerde *biyografisini* yansıtan özelliklerle yer aldığı tespit edilmiştir.

Andan aldı azâmet emr-i vezâret gûyâ
Şimdi nasb oldu bu der-gâha Vezir-i a'zem
Fz K24/20

(Vezirlik emri büyüklüğünü adeta ondan aldı. Bu dergâha anca şimdi bir veziriazam nasip oldu.)

Örnek beyitte Rüstem Paşa'nın *görev bilgisine* ve *hükmünün yürüyor olmasına* yer verilmiştir.

Hüsn-i re'yiyle bu gün hükme girer dîv ü peri
Darb-i tîğiyle bu gün feth olur iklîm-i Acem
Fz K24/21

(Dev ve peri, fikrinin güzelliğiyle bugün yönetim altına girer. Kılıcının vuruşuyla Acem ülkesi bugün fethedilir.)

Örnek beyitte Rüstem Paşa'nın *akıllı olmasına, hükmünün yürüyor olmasına, savaşçılık özelliğine ve fetih duygusu değerine* yer verilmiştir.

Pertev-i merhamet ol Hazret-i Rüstem Paşa
Ser-i erbâb-i seha ser-ver-i pakize-şiyem
Fz K24/24

(Merhamet ışığı olan Hazreti Rüstem Paşa, cömertlik ehlinin başı ve temiz huylu önderdir.)

Örnek beyitte Rüstem Paşa'nın *güzel ahlak sahibi olmasına, cömertliğine* ve devlet ve toplum değerlerinden *devletçilik a*nlayışına yer verilmiştir.

4.5.1.3.10. Sokullu Mehmed Paşa (d. 1505 – ö. 1579)

Sokullu Mehmed Paşa Bosna'da dünyaya gelmiştir. Hristiyan adı Bayo (Bayiça)'dır. 1519 yılında devşirme sistemi ile çocuk yaşta Edirne Sarayı'na getirilmiş, Mehmet adı verilerek Türk ve müslüman kültürü ile yetiştirilmiştir. Sonrasında enderunda eğitimine devam edilmiştir. 1541 yılında kapıcıbaşılığa yükselmiş, 28 Haziran 1546 - 11 Ekim 1950 tarihleri arasında Barbaros Hayrettin Paşa'nın yerine kaptanıderyalığa getirilmiştir. Trablusgarp Seferi'ne katılmış, İstanbul tersanesini genişletmiş ve yenilemiştir. 1549'da vezirliğe yükselerek Rumeli beylerbeyliğine atanmıştır. 15 yıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun idaresini fiilen elinde tutmuştur. I. Süleyman, II.Selim, III. Murad dönemlerinde 28 Haziran 1565 - 11 Ekim 1579 tarihleri arasında Semiz Ali Paşa'nın yerine gelerek vezirlik yapmıştır. Sokullu Mehmet Paşa 11 Ekim 1579 tarihinde kalbinden hançerlenerek öldürülmüştür. Suikastin arkasında Şeyh Hamza Bali'nin idam edilmesinin intikamı ve III. Murat'ın da suikastin arkasında olduğu iddiaları vardır. Sadrazamlığı boyunca usta bir siyasetçi tavır sergilemiştir. 60 yıllık devlet hizmeti sırasında da hiçbir görevden alınmamış, daima bir üst göreve atanmış başarılı bir devlet adamıdır. (Afyoncu, 2009: 354-357)

Sokullu Mehmed Paşa'ya *Fuzûlî Divanı*'nda 10 beyitte yer verilmiştir.

- ***Asayiş (Emn ü eman):*** Mehmed Paşa'ya en fazla *asayiş (emn ü eman)* özelliğiyle 4 beyitte yer verilmiştir. *İktizâ-yi nesak-i mülk ü nizam-i millet (Saltanatın usulünün ihtiyacı ve milletin düzeni) (K20/2), Hükmdür hükm ki*

dünyaya verir zîb-i nizâm (Hükmü öyle bir hükümdür ki dünyaya düzenin süsünü verir.) (K20/5), Hükm eğer olmasa dünyaya salar zulm fesad (Eğer senin hükmün olmasa dünyada bozgunluk ve zulüm yaşanır.) (K20/6) ifadeleriyle *asâyiş* özelliğinin yanı sıra *hükmünün yürüyor olması* vasfıyla da Mehmed Paşa övülmüştür. *Medar-i emn ü emansın nizâm-i dîn ü düvel (Eminliğin kaynağısın, din ve devleti düzenleyensin) (K23/23)* mısrasıyla Mehmed Paşa *Asayiş (emn ü eman)* özelliğiyle birlikte *yönetim anlayışı* ile de yer almıştır.

- ***Hükmünün Yürümesi:*** *Fuzûlî Divanı*'nda Sokullu Mehmed Paşa'nın *hükmünün yürüyor olması* özelliğine de 4 beyitte yer verilmiştir. *Asâyiş* özelliğiyle birlikte verilen örneklerin dışında *Eylemiş âleme ferman-i hilafet icrâ (Âleme hilafet hükmünü uygulamış.) (K20/3)* ifadesiyle *hükmünün yürüyor olması* özelliğiyle birlikte *yönetim anlayışı* ve *cihan hakimiyeti idealine* de vurgu yapılmıştır. *Hakim oldur ki muvafık ola hükmüne kader / Hakim oldur ki mutabık ola emrine kaza (Hakim öyle biridir ki kader onun hükmüne uygundur. Hakim öyle biridir ki kaza onun hükmüne uygundur.) (K20/7)* beyitiyle Mehmed Paşa'nın *hükmünün yürüyor olması* özelliğine değinilmiştir.
- ***Güzel Ahlak:*** Sokullu Mehmed Paşa'nın *güzel ahlak sahibi olmasına* 3 beyitte yer verilmiştir. *Hakim oldur ki anun olmaya fi'linde riyâ (O, yaptığı işlerde iki yüzlü olmayan bir hâkimdir.) (K20/8), Mazhar-i merhamet ü adl Mehemmed Pâşâ (Adalet ve merhamete nâil olan Mehmed Paşa) (K20/16)* ifadeleriyle Mehmed Paşa'nın *güzel ahlaklı olmasının* yanı sıra *âdil olmasına* yer verilmiştir. Ayrıca *Kılma mazlumları merhametinden mahrûm / Vere zalimlere öz nef'i için istîlâ (Mazlumları merhametinden mahrum etme. Zalimler kendi yararın için işgal et.) (K20/14)* beyitiyle Mehmed Paşa *güzel ahlaklı olmanın* yanı sıra, *devletçilik* anlayışı ve *kahır vasfına sahip* olmasıyla anılmıştır.
- ***Adalet:*** Mehmed Paşa'ya 3 beyitte *adil olması* yönüyle yer verilmiştir. *Güzel ahlaklı olması* yönüyle birlikte değinilen örneklerin dışında *Revîş-i adldedir mertebe-i kurb ü kabûl / Adlsiz hakime da'vâ-yi hükümet ne revâ (Onun yakınlığı ve kabul görmesinin derecesi adaletinin tarzındandır. Adil olmayan bir hâkime hükümetin davasını yönetmeyi kim uygun görür?) (K20/11)* beyitiyle de Mehmed Paşa'nın *adil olması* özelliğine vurgu yapılmıştır.

Değinilen bu özelliklerin dışında hem *hükmünün yürüyor olması* hem de *asâyiş* özelliğinde yer verilen örnekleriyle 2 beyitte *yönetim anlayışıyla* birlikte Mehmed Paşa'ya yer verilmiştir. *Güzel ahlak sahibi olması* özelliğinde değinilen bir beyitte *kahır vasfına sahip olmasına*, aynı beyitte *devletçilik* anlayışına, *hükmünün yürüyor olması* özelliğinde değinilen bir beyitte de *cihan hâkimiyeti* idealiyle birlikte Sokullu Mehmed Paşa'dan bahsedilmiştir.

Biyografisinden edinilen bilgilere göre yıllarca görevinden azledilmemiş, usta bir siyasetçi olarak tanınan Sokullu Mehmed Paşa'nın yapılan inceleme neticesinde şiirlerde de en fazla devletin *asâyişini sağlaması*, *hükmünün yürüyor olması*, *adil ve güzel ahlaklı bir kişiliğe sahip olması* yönüyle anıldığı belirlenmiştir. Şiirlerden edinilen bilgilerin biyografisiyle çelişmeyen nitelikte olduğu saptanmıştır.

Hükm eğer olmasa dünyaya salar zulm fesad
Hükm eğer olmasa bulmaz nesak-i mülk bekâ
Fz K20/6

(Eğer hüküm olmasa, dünyayı zulüm ve kargaşa istila eder. Eğer hüküm olmasa yurdun yönetim tarzı devamlılık gösteremez.)

Örnek beyitte Sokullu Mehmed Paşa'nın *hükmünün yürüyor olması* ve devlet ve toplum değerlerinden *asâyiş (Emn ü Eman)*ı sağlaması yönlerine değinilmiştir.

Nitekim hıtta-i Bağdad'ı müşerref kılmış
Mazhar-i merhamet ü adl Mehemmed Pâşâ
Fz K20/16

(Nitekim adalet ve merhamet sahibi Mehmed Paşa, Bağdat diyarını şerefli kılmış.)

Örnek beyitte Sokullu Mehmed Paşa'nın *adil ve güzel ahlak sahibi olması* özellikleri vurgulanmıştır.

4.5.1.3.11. Özdemiroğlu Osman Paşa (d. 1526 – ö. 1585. 1584 – 1585 yılları arasında sadrazamlık yapmıştır.)

Mısır doğumlu olan Özdemiroğlu Osman Paşa, Memlükler döneminde Mısır'a yerleşmiş olan Dağıstan'lı bir ailenin evladı olarak dünyaya gelmiştir. Ünlü bir sima olan babası Habeşistan ve Yemen fatihi Özdemir Paşa'dır. Annesi ise Mısır Abbasileri soyuna mensuptur. Gençlik yıllarını babasının Habeşistan, Kızıldeniz ve Hint Okyanusu faaliyetlerinde yanında bulunarak geçiren Osman Paşa, henüz 20 yaşına bile ulaşmadan Mısır eyaletinin sancakbeyliği görevini yürütmeye başlamıştır. Daha sonra

1561 yılında Mısır hac emirliği, 35 yalında Habeş beylerbeyliği görevlerini yapmıştır. Kendisi özellikle Somali sahillerinin kontrolünde etkili olmuş, Portekiz deniz kuvvetlerinin Habeş imparatorluğuna yardımda bulunmasını önlemiş ve burada yedi yıl kalmasının ardından 1568 yılında Yemen beylerbeyliğine getirilmiştir. Serdar Koca Sinan Paşa ile anlaşamamasının üzerine bir yıl kadar İstanbul'da kaldıktan sonra Niğde sancakbeyliğine görevlendirilmiştir. Daha sonra 1572 yılında Basra beylerbeyliği, sonrasında Diyarbakır valiliği yapmıştır. Karabağ ve Dağıstan taraflarında görev aldığı dönemlerde ise 17 tane kalenin fethedilmesinde etkili olmuştur. 1584 yılında ise III. Murad tarafından sadrazamlığa getirilmiştir. Görevine geldiği daha ilk yılda İran üzerine sefere gönderilmiş, İran ordusunu yenerek Tebriz'i almış fakat orada vefat etmiştir. Türbesi ise Diyarbakır'da yer almaktadır. (Yaşaroğlu, 2008: 413-4141)

Ömrünü cephelerde geçirmiş olan Osman Paşa'nın Şemahı, Derbend, Habeşistan, Diyarbakır, İstanbul gibi yerlerde hayratları bulunmaktadır. Şemahı'da camii ve tekke, Derbend'de camii, çarşı ve iki han, Diyarbakır'da bazı vakfettiği dükkanlar bulunmaktadır. (Çiçek, 2007: 471-473)

Sınırlanan divanlar arasından Özdemiroğlu Osman Paşa'ya *Kabûlî, Gelibolulu Âlî, Hasan Ziyâî* ve *Nev'î Divanları*'nda toplam 26 beyitte rastlanmıştır.

- ***Görev Bilgisi:*** Belirlenen divanlarda yapılan inceleme neticesinde çoğunlukla *göreviyle* alakalı bilgilerin yer aldığı toplam 7 beyite rastlanmıştır. *Nev'î Divanı*'nda *dâver-i evreng-i dîvân-ı Süleymânî (Süleymânî divanının tahtının hükümdarı), vezâret sadrı (vezirliğin başı) (KXLVIII/1), Cenâb-ı sadr-ı a'zâm Hazret-i 'Osman Paşa (KXLVIII/5), sezâvâr-ı sadâret (sadrazamlığa uygun) (KXLVIII/7), mühr-i vezâret (vezirlik mührü) (KXLVIII/8), sandûk-ı sadrı mahzen-i esrâr-ı devletdür (sadrazamlığın sandığı adeta devletin sırlarının hazine odasıdır.) (KXLVIII/10), vezâret (KXLVIII/12), Kabûlî Divanı*'nda *vezîr-i a'zâmısın pâdşâh-ı Âl-i 'Osmânun (Osmanlı Devleti'nin veziriazamısın) (K1/1)* yer alan ifadeler Özdemiroğlu Osman Paşa'nın *görev bilgisine* yer verildiğinin kanıtı niteliğindedir.
- ***Ünlü Kişilikler:*** Özdemiroğlu Osman Paşa'nın yoğun olarak yer aldığı bir diğer durum toplam 6 beyitte *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasıdır*. *Hasan Ziyâî*

Divanı'nda *Hüsn ile gûyâ ki oldı Yûsuf-ı sânî güneş (Güzelliğiyle sanki ikinci Yusuf misali güneş gibi oldu.) (K4/1)* ifadesiyle Hz. Yusuf'a güzelliği yönüyle benzetilerek anılması, *Nev'î Divanı*'nda *Nizâm-ı ehl-i sünnet 'avn-i millet Âsaf-ı sânî (Ehl-i sünnete düzen vermesi ve milletin yardımcısı olması yönüyle adeta ikinci Âsâf gibidir.) (KXLVIII/7)* ifadesiyle Âsâf'a benzetilerek anılması, *Elinden Rüstem-i Efrâsiyâb'un milkini aldun / Seni medh itmiş olmazlar diyenler Rüstem-i sânî (Efrâsiyâb'ın Rüstem'inin mülkünü aldın. Sana ikinci Rüstem diyenler seni methetmiş olmaz (gerçeği söylemiş olur.)) (KXLVIII/18)* ifadesiyle Rüstem'e benzetilerek anılması, *Kabûlî Divanı*'nda *Sikender gibi hükmün Şâm u şarka 'âm u şâmildür (Senin hükmün İskender gibi Şam ve doğuyu çevreleyendir.) (K1/3)* ifadesiyle hükmünün kapsamı yönüyle İskender'e benzetilmesi, yine *Demürkapu ki anı sedd ile zabt itmiş İskender / Oturdun sedd-i İskender olup içinde sen anun (İskender'in sed ile zaptettiği Demirkapı'nın içinde sen, İskender'in seddi olup oturdun.) (K1/4)* Demirkapı'yı fethetmesi yönüyle İskender'e benzetilmesi ve beraberinde *fetih duygusu, Katı şahânedür tertîbün ey İskender-i devrân /Yanunda zerre mikdârı degül dârâtı Dârânun (Ey devrin İskenderi! Şüphesiz ki senin düzenin şahanedir. Dârâ'nın şanı seninkinin yanında bir zerre kadar bile değildir.) (K1/11)* beyitinde İskender'e benzetilerek Dârâ'dan üstün tutulması ve bu vesileyle aynı zamanda *üstünlük duygusu (imparatorluk psikolojisi*) vurgusu da yapılması şeklindeki örneklerle *ünlü kişiliklerle beraber* Özdemiroğlu Osman Paşa'ya yer verilmiştir.

- ***Biyografi Bilgisi:*** İncelenen divanlarda en sık rastlanan bir diğer özellik ise toplam 5 beyitte Özdemiroğlu Osman Paşa'nın *biyografisindeki* olaylara yer verilmesidir. *Nev'î Divanı*'ndaki *'İmaret eyleyüp Şirvan'ı vîrân itdün İran'ı (Şirvan'ı beyliğe dönüştürüp, İran'ı yıktın) (KXLVIII/16)* ifadesiyle İran'a seferler düzenlemesi ve doğuda yönetimiyle başarılara imza atmasına, *Kabûlî Divanı*'ndaki *Diyâr-ı şarka rûşen yollar açdun âftâbâsâ / Revâdur kârbânı işlese Şirâz u Şirvânun (Şark diyarlarına güneş gibi parlayan aydınlık yollar açtın. Öyle ki (bu yoldan) Şirâz ve Şirvân'ın kervanı işlese uygundur.) (K1/2)* ifadeleriyle yine doğuda elde ettiği başarılara ve bunun beraberinde *fetih duygusuna, Ser-i Elbürze kim dikdi livâ-yı feth-i İslâmı / Selâmın kim yitişdürdi*

Yemenden Şeyh San'ânun (Elbürz'ün başına İslam fethinin sancağını dikti. Şeyh San'â'nın selamını Yemen'den yetiştirdi.) (K1/25) ifadeleriyle Yemen beylerbeyi olduğu süreçteki başarılarına, Elbürz Dağı'nı ele geçirmesine, bununla birlikte *fetih duygusu ve cihan hakimiyeti idealine, Kızıl başlar çıkar zahm-ı hadengünden derûnında / Kızılbaşlar çıkarsa rezme ceng itdikce merdânun (Yiğitler savaştıkça Kızılbaşlar savaş meydanına çıkarsa, kalbinde kayın ağacından yapılmış okun açtığı yaradan kızıl başlar çıkar.) (K1/8)* ifadeleriyle Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Kızılbaşlar'a karşı verdiği mücadeleye, *kahramanlık duygusuna ve düşmanla savaşması özelliğine* yer verilmiştir.

- ***Adalet:*** Özdemiroğlu Osman Paşa'nın *âdil olması* özelliğine toplam 4 beyitte rastlanmıştır. *Hasan Ziyâî Divanı*'nda *devr-i 'adlünde senün (senin adalet devrinde) (K4/36), Kabûlî Divanı*'nda *'Adâlet zât-ı pâkünde sa'âdet âb-ı hâkünde (Adalet temiz, saf kişiliğinde, mutluluk toprağının suyundadır.) (K1/10)* ifadesiyle hem *âdil olması* hem de *güzel ahlak sahibi olması* özelliğine, *nesîm-i subh-ı 'adl (adalet sabahının esintisi) (K1/12), 'Adâlet devridür devrün şecâ'at 'asrıdur 'asrun (Devrin adalet devri, asrın yiğitlik asrıdır.) (K1/35)* ifadeleriyle hem *adil olması* özelliğine hem *kahramanlık duygusuna* yer verilmiştir.
- ***Savaşçılık:*** Belirlenen divanlarda toplam 4 beyitte Özdemiroğlu Osman Paşa'nın *savaşçılık* vasfına değinilmiştir. Yeri geldiğinde bu özelliğine de değinilen yukarıdaki örnekler haricinde *Gelibolulu Âlî Divanı*'nda *Zahîr-i mülk-i Rûmam düşmen ey 'Âlî ne kâfirdür / Zahîrümdür benüm 'Osmân Paşa gibi bir gâzî (Ey Âlî! Rum yurdunun görünen düşmanı ne kâfirdir. (Onun karşısında) Osman Paşa gibi bir gazi benim parlayanımdır.) (G542/6)* *savaşçılık* özelliğiyle birlikte *kahramanlık duygusuna*, *Nev'î Divanı*'nda *Uyandı şem'-i tıgından çerâg-ı bezm-i 'Osmânî (Osmanlı'nın bahçesinin kandili senin kılıcının mumundan uyandı.) (KXLVIII/5), Yıkup bâb-ı hadîdi hiddet-i bâzû-yı bâ-zûn / Yeniden yapdı sed Ye'cûc-i hasma tîğ-ı bürrânı (Pazusunun hışmı demir kapıyı yıkıp, keskin kılıcı Ye'cûc'ün düşmanına yeniden set yaptı.) (KXLVIII/6)* ifadeleriyle *savaşçılık* özelliğiyle beraber *kahır vasfına* yer verilmiştir.

- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** Belirlenen divanlarda toplam 3 beyitte *cömertlik* özelliğine ve *devletçilik anlayışına* değinilmiştir. *Hasan Ziyâî Divanı*'nda *kerem-kân (iyilik, cömertlik kaynağı) (K4/35), ni'met-i in'âmın (nimeti iyilik yapman) (K4/38), Kabûlî Divanı*'nda *hazret-i paşa-yı ekrem (çok cömert hazreti paşa) (K1/1)* ifadeleriyle Özdemiroğlu Osman Paşa'nın *cömertlik* vasfına ve *devletçilik anlayışına* yer verilmiştir. Ayrıca *Nev'î Divanı*'ndaki *Esâs-ı devletisin tâ ezelden Nev'î-i zârun / Yine lutfundur âbâd idecek bu kalb-i vîrânı (İnleyen Nev'î için ezelden beri devletin temelisin. Onun bu yıkılmış kalbini zenginleştirecek yine senin iyiliğindir.) (KXLVIII/21)* ifadeleriyle bir şairin devlet adamından iyilik beklentisi yönüyle *sanatı ve sanatkârı koruması* özelliğine de değinilmiştir.

  Yukarıda *biyografi bilgisiyle* alakalı örneklerde değinildiği gibi Özdemiroğlu Osman Paşa ile birlikte *fetih duygusu* özelliğine toplam 3 beyitte yer verilmiştir. Bunun dışında toplam 2 beyitte *yönetim anlayışına* yönelik ifadeler mevcuttur. *Nev'î Divanı*'nda *Sezâvâr-ı sadâret rükn-i dîn sermâye-i devlet / Nizâm-ı ehl-i sünnet 'avn-i millet Âşaf-ı şânî (Sadrazamlığa uygun, dinin esası, devletin serveti, ehl-i sünnete düzen veren ve milletin yardımcısı olan (Osman Paşa) adeta ikinci Âsâf gibidir.) (KXLVIII/7), Kabûlî Divanı*'nda *nefâz-ı emr ü fermân (emir ve fermanının sözünün geçmesi) (K1/3)* ifadeleriyle Osman Paşa'nın *yönetim anlayışına* dair ipuçlarına yer verilmiştir. Sıralanan tüm bu özelliklerle beraber *Gelibolulu Âlî Divanı*'ndaki bir beyitte de *Sevâd-ı şâma dönsün kilk-i tedbîriyle her yazı (Tedbir kalemiyle her yazı Şam karartısına dönsün.) (G542/7)* ifadesiyle *tedbir sahibi olması* vasfına değinilmiştir.

Belirlenen divanlar arasında ulaşılan beyit sayısı bakımından oldukça yoğun olan Özdemiroğlu Osman Paşa'nın örneklerde daha çok *görevi, biyografi bilgisi, ünlü kişiliklerle birlikte anılışı, düşmanla savaşması* özelliklerine ağırlık verildiği belirlenmiştir. Özellikle Özdemiroğlu Osman Paşa'ya divanında çokça yer veren Kabûlî, divanını Osman Paşa adına tertip etmiş, Osman Paşa'nın 1578-1585 yılları arasındaki İran savaşlarına onun yanında katılarak onunla yakınlık kurmuş ve onun himâyesini görmüştür. Bu sebeple aşağıda yer alan açıklamalı örnek beyitlerde özellikle *Kabûlî Divanı*'ndan örnekler tercih edilmiştir.

Elâ ey hazret-i paşa-yı ekrem yokdur akrânun
Vezîr-i a'zamısın pâdşâh-ı Âl-i 'Osmânun
Kb K1/1

(Ey lütuf ve kerem sahibi paşa hazretleri senin emsalin yoktur bilmiş ol! Osmanlı Devleti padişahının veziriazamısın.)

Örnek beyitte Özdemiroğlu Osman Paşa'nın veziriazam olduğuna dair net bir bilgi verilerek *görev bilgisiyle* şiire giriş yapılmıştır. Kendisi eşsizliği ve *cömertliğiyle ö*vülmüştür.

Diyâr-ı şarka rûşen yollar açdun âftâbâsâ
Revâdur kârbânı işlese Şirâz u Şirvânun
Kb K1/2

(Doğu diyarına güneş gibi parlayan aydınlık yollar açtın. Öyle ki (bu yoldan) Şirâz ve Şirvân'ın kervanı işlese uygundur.)

Ser-i Elbürze kim dikdi livâ-yı feth-i İslâmı
Selâmın kim yitişdürdi Yemenden Şeyh San'ânun
Kb K1/25

(Elbürz Dağı'nın başına İslam fethinin sancağını dikti. Şeyh San'â'nın selamını Yemen'den yetiştirdi.)

Yukarıda verilen örnek iki beyitte adeta Özdemiroğlu Osman Paşa'nın yapmış olduğu *fetihl*er gözler önüne serilmiştir. İlk beyitte Şirâz ve Şirvân'ı alması, ikinci beyitte Elbürz dağlarının başına fetih sancağını dikmesi, Yemen'e kadar ulaşıp Şeyh San'ân'ın selâmını getirmesi detaylarıyla Osman Paşa'nın yaptığı fetihlere yer verilmiştir. Dikkat çeken bir diğer husus da *"livâ-yı feth-i İslâm" (İslâm fethinin sancağı)* denirken *fetih duygusu ve cihan hakimiyeti* idealinin vurgulanmış olmasıdır.

Sikender gibi hükmün Şâm u şarka 'âm u şâmildür
Revândur şarkdan garba nefâz-ı emr ü fermânun
Kb K1/3

(Senin hükmün İskender gibi Şam ve doğuya herkes ve herşeydir. Doğudan batıya kadar senin emir ve fermanının işleyip geçişi yürüyendir.)

Demürkapu ki anı sedd ile zabt itmiş İskender
Oturdun sedd-i İskender olup içinde sen anun
Kb K1/4

(İskender'in sed ile zaptettiği Demirkapı'nın içinde sen, İskender'in seddi olup oturdun.)

Yukarıdaki örnek beyitlerde Acem kahramanlarından olan İskender'e Özdemiroğlu Osman Paşa'nın gücü ve kudretinin benzetilmesi münasebetiyle *ünlü*

kişiliklerle birlikte anılmasına, hükmünün yürüyor olmasına, yönetim anlayışına yer verilmiştir.

Kızıl başlar çıkar zahm-ı hadengünden derûnında
Kızılbaşlar çıkarsa rezme ceng itdikce merdânun

Kb K1/8

(Yiğitler savaştıkça Kızılbaşlar savaş meydanına çıkarsa, kalbinde kayın ağacından yapılmış okun açtığı yaradan kızıl başlar çıkar.)

Örnek beyitte Özdemiroğlu Osman Paşa'nın savaş meydanlarında Kızılbaşlar'a karşı verdiği mücadeleye yer verilmiştir. Özdemiroğlu Osman Paşa'ya *savaşçılık ve kahramanlık duygularıyla birlikte* yer verilmiştir.

4.5.1.3.12. Ferhad Paşa (d. … - ö. 1595. 1591 – 1592, 16 Şubat 1595 – 7 Temmuz1595 tarihleri arasında sadrazamlık yapmıştır.)

Arnavut asıllı olan Ferhad Paşa devşirildikten sonra Enderun'da eğitim almış, ilk olarak kapıcıbaşılık göreviyle saraydan çıkmıştır. Kanûnî Sultan Süleyman'ın saltanatının son dönemlerinde dikkat çekmiş ve takdir toplamıştır. 1582 yılında yeniçeri ağası olmuş daha sonrasında 29 Aralık 1582 tarihinde Sadrazam Siyavuş Paşa'nın teklifiyle dördüncü vezir olarak İran seferine serdar tayin edilmiştir. Başarılı geçen İran seferinin ardından serdarlık görevi kendisine verilen Özdemiroğlu Osman Paşa vefat edince, yerine tekrar serdar olarak Ferhad Paşa görevlendirilmiştir. İkinci defa serdar olarak görevlendirilmesinde çeşitli başarılara imza atmış olan Ferhad Paşa, Tebriz'i merkez hâline getirmiş ve Gence'yi almıştır. 1590 yılında Osmanlı-Safevî anlaşmasının yapılmasında önemli rol oynadıktan sonra, 1 Ağustos 1591 yılında Sinan Paşa'nın yerine vezîr-i âzam olmuştur. Fakat kendisini çekemeyenlerin aleyhinde yürüttüğü faaliyetler nedeniyle 4 Nisan 1592 tarihinde görevinden azledilmiştir. Daha sonra III. Mehmed'in tahta çıkması ve Vezîr-i âzam Sinan Paşa'nın başarısızlıkları nedeniyle 16 Şubat 1595 tarihinde ikinci defa Sinan Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirilmiştir. Bu durumu hazmedemeyen Sinan Paşa, Ferhad Paşa aleyhinde karalama kampanyaları yürütmüştür. 7 Temmuz 1595 tarihinde Sinan Paşa'nın kışkırtmalarıyla görevinden tekrar azledilmiştir. Sinan Paşa çeşitli entrikalarla Ferhad Paşa'nın idam edilmesi için Bostanzâde Mehmed Efendi'den aldığı fetva ile ferman çıkartmıştır. Bu olayın üzerine Ferhad Paşa çiftliğinden alınmış, Yedikule'ye hapsedilmiş ve azlinden

3 ay sonra boğdurularak idam edilmiştir. Naaşı Eyüp'te yaptırdığı türbesine defnedilmiştir.

Kişisel özellikleri bakımından yabancı kaynaklarda yer alan bilgilere göre uzun boylu, esmer, sevimsiz bir kimse olduğu tasvir edilmiştir. Osmanlı kaynaklarında ise Ferhad Paşa'nın liyakat sahibi, üstlendiği görevi hakkıyla yerine getiren bir kimse olduğu ve seferlerindeki başarılarıyla övüldüğü gözlemlenmiştir. (İpşirli, 1995: 383-384)

Sınırlama yaptığımız divanlar arasından *Kabûlî, Filibeli Vecdî ve Sehî Bey*'e ait divanlarda Ferhâd Paşa'ya toplam 40 beyitte yer verilmiştir. Bu divanlarda anılış sıklığının daha çok devlet ve toplum değerleriyle ilişkili olduğu belirlenmiştir.

- ***Savaşçılık:*** Ferhad Paşa en fazla toplam 9 beyitte *savaşçılık* devlet ve toplum değeriyle beraber anılmıştır. Kahraman bir serdar olarak pek çok başarılara imza atan bir devlet adamı olan Ferhad Paşa'nın *savaşçılık* değeriyle şiirlerde çokça yer almış olması biyografisinden edinilen bilgiler doğrultusunda olağan bir neticedir. *Kabûlî Divanı*'ndaki *tîg-i hûnhârı (kan döken kılıcı) (Müs7/VI/2), Kasd-ı açmakdur diyâr-ı şarkı İskender gibi / Zâtı gâlibdür 'adûya Hazret-i Hayder gibi (Amacı İskender gibi Doğu ülkelerini açmaktır. Kişiliği Hazreti Haydar gibi daima düşmana galip gelendir.) (Müs7/VII/1)* ifadeleriyle *düşmanla savaşmakla* beraber Doğu ülkelerini fethetmesi yönü İskender'e, düşmanı yenmesi yönü ise Hazreti Haydar'a benzetilmiş ve bu vesileyle *fetih duygusuna* da değinilmiştir. Yine *Kabûlî Divanı*'ndaki *Semend-i bâd-ı pây altında hâk olsa nola a'dâ (Güzel ve çevik atın rüzgârının ayağının altında düşman toprak olsa ne olur.) (K16/5), 'Adû-yı dîn-i pür-kîni cihandan def' ü ref' içün (Dine karşı kin dolu olan düşmanı tüm dünyadan kovmak ve ortadan kaldırmak için) (K16/6), 'Adûyı imtihana pençe-i pûlâd gönderdün (Düşmanı imtihan etmek için çelik pençe gönderdin) (K16/8), Dem-i fâsid gibi tuğyân iderdi yılda bir gâhî / Revân itdün akıtdun kanların fassâd gönderdün (Yılda bir kez ara sıra bozguncu zamanı gibi taşkınlık ederdi. Onlara kan alıcı (asker) gönderip kanlarını akıttın.) (K16/12)* ifadeleriyle *savaşçılık* idealine değinilmiştir. *Filibeli Vecdî Divanı*'ndaki *Şol denlü reng virdi A'câm'a tîg-ı tîzi / Kızıl başını şâhun kara kana boyadı (Keskin kılıcı İranlılar'a o denli renk*

verdi ki, İran şahının kızıl başını siyah kana boyadı.) (K24/9) ifadesiyle *düşmanla savaşmanın* yanı sıra *kızılbaş* ifadesiyle Ferhad Paşa'nın İran'lı alevilerle olan mücadelesine gönderme yapılarak *biyografisine* dair verilere ufak bir pencere açılmış, Osmanlı devlet adamı İran'lı devlet adamından üstün gösterilerek *üstünlük duygusuna* da yer verilmiştir. Aynı divanda yer alan *Tebrîz kavminün çün tebzîrin itdi ihsâs / Kesdi serin ser-â-ser hîç birisin komadı (Tebriz kavmini nasıl dağıttığını duyurdu. Baştan başa başını kesti ve hiçbirini oraya koymadı.) (K24/10)* ifadeleriyle *düşmanla savaş* sahnesinin sergilenmesinin yanı sıra Ferhad Paşa'nın *biyografi bilgisine* de yer verilmiş, Tebriz'i ele geçirmesi ifade edilmiştir. *Sehî Bey Divanı*'ndaki *Feth ider rây-ı şerîfün hüsn-i tedbîr eylesen / Niçe yüz bin leşker-i a'dâyı bî-tîg ü teber (Şerefli fikrin tedbirinin güzelliğini uyguladığında nice yüz bin düşman ordusunu kılıçsız ve baltasız fetheder.) (K2/III/20)* ifadesiyle savaşçılık idealinin yanı sıra fetih duygusuna, Ferhad Paşa'nın *akıllı olması ve tedbir sahibi* olması özelliklerine yer verilmiştir.

- ***Kahramanlık:*** İncelenen divanlarda en fazla rastlanan bir diğer özellik ise 8 beyitte yer verilen *kahramanlık duygusudur. Kabûlî Divanı*'ndaki *Hazret-i serdâr-ı pür-kudret vezîr-i kâm-rân (Hazreti kudretli bahtiyar komutan ve bahtiyar vezir.) (T18/1)* ifadesiyle kahramanlık duygusuyla beraber görev bilgisine, *Ol ki Osmanoğlınun serdâr-ı 'âlî-şânıdur (O ki Osmanoğlulları'nın şanı yüce kahraman komutanıdır.) (Müs7/I/3), Asker-i İslâma ol kim iki kez serdâr ola (O ki İslam'ın askerine iki defa komutan oldu.) (Müs7/IV/1), Hazret-i serdâr-ı ekremdür (Cömert kahraman komutan hazretleridir.) (Müs7/VI/1)* ifadesinde *kahramanlığın* yanı sıra *cömertlik vasfı ve devletçilik anlayışına* da yer verilmiş, *Filibeli Vecdî Divanı*'ndaki *Paşa-yı şâh-ı ekrem ya'nî vezîr-i a'zam / Serdârlık müsellem yok kimsenün 'inâdı (Pek çok cömert şâhın paşası yani veziriazam. Onun kahraman bir komutan oluşunun doğruluğu herkes tarafından kabul edilmiştir, bunda kimsenin bir inadı yoktur.) (K24/2)* ifadeleriyle kahramanlık duygusuyla birlikte *cömertlik vasfı, devletçilik anlayışı ve görev bilgisine* de yer verilmiştir. Yine aynı divanda yer alan *'Âdil-dil ü dil-âver (Adil gönüllü ve yiğit) (K24/3)* ifadeleriyle kahramanlığının yanı sıra *adil olmasına* da değinilmiş, *Aldı 'Acem diyârın târâc kıldı varın (Acem*

diyarını aldı ve her yeri talan etti.) (K24/7) ifadeleriyle *kahramanlık duygusuyla* beraber *fetih duygusuna* yer verilmiş, *Sehî Bey Divanı*'nda *Sensin ol kim heybetünden kan kaşanur şîr-i ner (Sen öyle kahramansın ki senin heybetinden aslan gibi olan er bile korkusundan altına kan işer.) (K2/III/17)* ifadeleriyle Ferhad Paşa'nın *kahramanlık* yönüne yer verilmiştir.

- ***Fetih:*** Yapılan inceleme neticesinde toplam 7 beyitte Ferhad Paşa *fetih duygusuyla* birlikte anılmıştır. Yukarıda yeri gelmişken *fetih duygusu* özelliğine de yer verilen beyitlerin haricinde *Kabûlî Divanı*'ndaki *Diyâr-ı Hüsrevi feth itmeğe Ferhâd gönderdün (Hüsrev'in diyarını fethetmeye Ferhâd gönderdin.) (K16/1)* ifadesiyle *fetih duygusunun* yanı sıra Ferhad'a benzetilmesi yönüyle *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına*, *Filibeli Vecdî Divanı*'nda *Ol şâh-ı nîk-fercâm açdı gazâya a'lâm / İtdi cihâdı i'lâm saldı niçe münâdî (O güzel sonlu şâh gazaya sancaklar açtı. Yüksek sesle bağırarak yaptığı cihâdı herkese duyurdu.) (K24/4), Ol farz [-ı 'ayn] bildi kendüye bu cihâdı (O bu cihadı, her müslümanın yerine getirmesi zorunlu bir farz olarak bildi.) (K24/6), Ol mîr-i nîk-tedbîr feth itdi bu bilâdı (Güzel tedbirli reis, bu beldeleri fethetti.) (K24/11)* ifadesiyle *fetih duygusunun* yanı sıra *tedbir sahibi olması* vasfına da yer verilmiştir.
- ***Adalet:*** İncelenen divanlarda toplam 6 beyitte rastlanan bir diğer özellik ise Ferhad Paşa'nın *âdil olması* vasfıdır. Biyografisinden edinilen bilgiler doğrultusunda liyakat sahibi olması yönüyle bilinen Ferhad Paşa'nın bu yönüne şiirlerde de sıklıkla yer verilmiştir. Yukarıda yeri gelmişken verilen örneklerin dışında *Kabûlî Divanı*'ndaki *Bi-hamdillâh 'Acem mülkine 'adl ü dâd gönderdün (Allah'a şükürler olsun ki Acem diyarına adalet ve doğruluk gönderdin.) (K16/1), Filibeli Vecdî Divanı*'ndaki *Ma'mûr kılmaz illâ sen şâhun 'adl u dâdı (Senin gibi bir şâhtan başka hiç kimse doğruluğu ve adaleti tesis edemez.) (K24/19), Sehî Bey Divanı*'ndaki *Virmese 'adlün eli mehd-i felekde perveriş / Saltanat tâcın güneş geymezdi ey Cemşîd-fer (Ey Cemşîd gibi parlayan Paşa! Adaletin eli sana feleğin beşiğinde terbiye vermeseydi, senin saltanat tâcın güneş gibi parlamazdı.) (K2/III/18), Gülşen-i 'adlün cihân bâgını ihyâ eyledi (Adalet gül bahçen dünya bahçesini canlandırdı.)*

(K2/III/19) ifadeleriyle Ferhad Paşa'nın hayatında birçok zorlu tecrübeden geçerek *adaletli olmayı* öğrendiği ve bunu layığıyla uyguladığı ifade edilmiştir.

- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** Belirlenen divanlarda toplam 5 beyitte Ferhad Paşa nezdinde *cömertlik vasfına ve devletçilik* anlayışına yer verildiği belirlenmiştir. Yukarıda yeri gelmişken değinilen örneklerin haricinde *Kabûlî Divanı*'ndaki *Lutfına yokdur bahâne misli gelmez 'âleme (İhsan ve iyiliğine bir söz söylenemez. Senin kadar cömert biri bu âleme bir daha gelmez.) (Müs7/V/1), Hân-ı ihsanına mazhar düşdün ey dil gam yeme / Pâd-şâh-ı Rûm gibi lutfı çokdur âdeme (Ey gönül! Cömertlik ve iyilik hanına nail oldun dertlenme. Rum padişahı gibi insanlara cömertliği ve iyiliği çoktur.) (Müs7/V/2), Sehî Bey Divanı*'ndaki *Ey sehâvet ma'deni vey menba'-ı lutf u vefâ / Feyz-i cûdundan bulupdur revnak erbâb-ı hüner (Ey cömertlik madeni ve ey iyilik ve vefa kaynağı! Cömertliğinin bereketinden hüner erbâbı parlaklık kazanır.) (K2/III/23)* ifadeleriyle Ferhad Paşa'nın *cömertlik vasfına, devletçilik anlayışına* ve son örnekte aynı zamanda *sanatı ve sanatkârı korumasına* değinilmiştir.
- ***Biyografi Bilgisi:*** İncelenen divanlarda toplam 5 beyitte Ferhad Paşa'nın *biyografisiyle* alakalı bilgilere rastlanmıştır. Yukarıda yeri geldiğinde bu özelliğe de yer verilen örnekler dışında *Kabûlî Divanı*'ndaki *Kal'alar bünyâd idüp çok işler îcâd eyledi (Kaleler inşa edip, çok işler yaptı.) (T18/2), Cümle Lori kal'asın Ferhâd âbâd eyledi (Ferhad Paşa Lori Kalesi'ni tamamen tamir ettirdi.) Sene 992 (1584) (T18/4)* ifadeleri Ferhad Paşa'nın *biyografisin*de rastlanan seferleriyle alakalı ipuçları veren örneklerdendir.
- ***Hükmünün Yürümesi:*** Belirlenen divanlarda toplam 5 beyitte Ferhad Paşa'nın *hükmünün yürüyor olması* özelliği vurgulanmıştır. *Kabûlî Divanı*'ndaki *Emr anun fermân anun devrân anun devrânıdur (Emir onun emri, ferman onun fermanı, devir onun devridir.) (Müs7/I/3)* ifadeleriyle hükmünün yürüyor olması özelliğinin yanı sıra yönetim anlayışına da yer verilmiş, *Emrine mîr ü gedâ hep tâbi' ü münkâd olur (Senin emrine reisten dilenciye kadar herkes boyun eğer ve tâbî olur.) (Müs7/II/2), Hazret-i hünkâr önünde iki olmaz bir sözi (Hazreti padişahın önünde bir söylediği ikinci defa söylettirilmeden uygulanır.) (Müs7/III/2), Filibeli Vecdî Divanı*'ndaki *Emrüne*

halk-ı 'alem râm olsa tan mı şâhâ / Sen hükm-i şer'e itdün cân ile inkiyâdı (Emrine dünya halkı boyun eğse buna şaşılır mı? Sen şer'î hükme canınla boyun eğdin.) (K24/14) ifadeleriyle *hükmünün yürüyor olması* vasfının yanı sıra *cihan hakimiyeti idealine* ve *yönetim anlayışına* değinilmiş, *Kâdîları kazâya ugratdı kâdı-'asker (Kadıları kazaya kazasker olarak görevlendirdi.) (K24/17)* ifadeleriyle *hükmünün yürüyor olması* özelliğiyle birlikte *görev bilgisine* de yer verilmiştir.

- ***Cihan Hakimiyeti:*** İncelenen divanlarda rastlanan bir diğer özellik ise toplam 4 beyitte *cihan hakimiyeti idealidir*. Daha önce yeri geldiğinde değinilen örnekler haricinde *Kabûlî Divanı*'ndaki *Hazret-i Ferhâd Paşa kim cihânun cânıdur (Müs7/I/1), Kul iken bir pâdşâha 'âlemün sultânıdur (Bir padişahın kulu iken âleme sultan olmuştur.) (Müs7/I/2), Subh-ı sâdık gibi sâdıkdur özi akdur yüzi / Halk-ı 'âlem üzre açıkdur güneş gibi gözi (Doğruluk sabahı gibi kendisi doğrudur, yüzü aktır. Âlemin toprağının üzerine parlayan bir güneş gibi gözü açıktır.) (Müs7/III/1)* ifadeleriyle *cihana hakim olması* vurgusunun yanı sıra, *basiretli olması ve güzel ahlak sahibi olması* özelliğine de yer verilmiştir.
- ***Görev Bilgisi:*** Belirlenen divanlarda toplam 4 beyitte *göreviyle alakalı bilgilere* yer verilmiştir. Yukarıda değinilen, farklı özelliklerle bir arada kullanılan örneklerin dışında *Filibeli Vecdî Divanı*'ndaki *Kimisin itdi tebdîl kimin bilâ-sebeb 'azl / Rencîde eylemişdür bu vech ile 'ibâdı (Kiminin yerini değiştirdi, kimini sebepsizce görevinden azletti. Bu sebeple görevden uzaklaştırması o kişileri rencide etmiştir.) (K24/18)* ifadeleriyle biyografisinde liyakatli oluşuyla bilinen Ferhad Paşa'nın bilinen bu özelliğinin aksine alt biriminde çalışan çeşitli devlet adamlarını sebepsizce görevden azletmesi yönüyle anılmış, biyografisiyle çelişen bir detaya yer verilmiş ve bu vesileyle *göreviyle alakalı bilgilere* değinilmiştir.

  Sıralanan tüm bu özelliklerin dışında incelenen divanlarda yukarıda çeşitli özelliklerle birlikte yer verilen toplam 3 beyitte *tedbir sahibi olması* vasfına, 3 beyitte *güzel ahlak sahibi* olmasına, 2 beyitte *akıllı olmasına*, 2 beyitte *basiretli olması* özelliğine yer verilmiştir. Yukarıda yeri gelmişken değinilen örnek haricinde *Kabûlî Divanı*'ndaki *Kuhl-ı erbâb-ı basîretdür ayağınun tozı (Onun*

ayağının tozu basiret erbabının gözünün sürmesidir.) (Müs7/III/2) ifadesiyle Ferhad Paşa'nın *basiretli oluşuna* değinilmiştir. Ayrıca yukarda yeri geldiğinde değinilen örnekleriyle toplam 2 beyitte Ferhad Paşa *yönetim anlayışıyla* birlikte yer almıştır. Bunların dışında *Kabûlî Divanı*'ndaki *Sarsar-ı kahrıyla Îrân illeri ber-bâd olur (Kahrının kasırgasıyla İran illeri darmadağın olur.) (Müs7/II/1)* ifadesiyle Ferhad Paşa'nın *kahır özelliğine* sahip olmasına değinilmiştir. Bu özelliklerden başka Ferhad Paşa, yukarda yeri gelmişken değinilen bir beyitte *üstünlük duygusuyla*, bir beyitte *ünlü kişiliklerle beraber anılışıyla* ve bir beyitte de *sanatı ve sanatkârı koruması* özelliğiyle şiirlerde yer bulmuştur.

İnceleme neticesinde, pek çok başarılara imza atmış bir devlet adamı olan Ferhad Paşa'nın şiirlerde de en fazla *düşmanla savaşmak, kahramanlık duygusu ve fetih duygusuyla* birlikte işlendiği tespit edilmiştir. Kişisel olarak ise liyakate verdiği önemle tanınan Ferhad Paşa'nın, kişisel özellikleri bakımından da şiirlerde en fazla adil olması yönüyle yer aldığı gözlerden kaçmamaktadır. Sebepsizce devlet memurlarını görevinden azlettiğini ifade eden yalnızca bir örnek haricinde, şiirlerde genel anlamda biyografisiyle örtüşen bilgilere rastlanmıştır.

Hazret-i Ferhâd Paşa mihr-i burc-ı ma'delet
Müşterî-rây u 'Utârid-fıtnat u meh-menzilet
SB K2/II/16

(Adalet burcunun güneşi olan Hazreti Ferhad Paşa; Müşterî fikirli, Utarid kavrayışlı ve Ay rütbelidir.)

Örnek beyitte *"mihr-i burc-ı ma'delet" (adalet burcunun güneşi)* ifadesiyle Ferhad Paşa'nın *adaletli oluşu* övgüyle vurgulanmıştır. Ferhad Paşa'nın liyakat sahibi, üstlendiği görevi hakkıyla yerine getiren bir kimse olduğuna biyografisinde de değinilmiştir. *"Müşterî-rây u 'Utârid-fıtnat u meh-menzilet" (Müşterî fikirli, hükümlü, Utarid kavrayışlı ve ay rütbelidir.)* ifadesiyle Ferhad Paşa'nın *aklının, kavrayışının ve hükmünün yürüyor olması* övülmüştür.

Ey sehâvet ma'deni vey menba'-ı lutf u vefâ
Feyz-i cûdundan bulupdur revnak erbâb-ı hüner
SB K2/III/23

(Ey cömertlik madeni ve ey iyilik ve vefa kaynağı! Cömertliğinin bereketinden hüner sahipleri parlaklık kazanır.)

Örnek beyitte Ferhad Paşa'nın *cömertlik vasfına, devletçilik anlayışına* ve aynı zamanda *sanatı ve sanatkârı korumasına* değinilmiştir.

Tebrîz kavminün çün tebzîrin itdi ihsâs
Kesdi serin ser-â-ser hîç birisin komadı
FV K24/10

(İsraf ederek dağıttıkları için Tebriz kavminin baştan başa başını kesti ve hiçbirini oraya koymadı.)

Örnek beyitte *düşmanla savaş sahnesinin* sergilenmesinin yanı sıra Ferhad Paşa'nın *biyografi bilgisine* de yer verilmiş, Tebriz'i ele geçirmesi ifade edilmiştir.

Feth ider rây-ı şerîfün hüsn-i tedbîr eylesen
Niçe yüz bin leşker-i a'dâyı bî-tîg ü teber
SB K2/III/20

(Şerefli fikrini, önleminin güzelliğini uygulasan bunlar nice yüz bin düşman ordusunu kılıçsız ve baltasız fetheder.)

Örnek beyitte *savaşçılık* idealinin yanı sıra *fetih duygusuna*, Ferhad Paşa'nın *akıllı olması ve tedbir sahibi olması* özelliklerine yer verilmiştir.

4.5.1.3.13. Koca Sinan Paşa (d. 1520? – ö. 1596. 1580 – 1582, 1589 – 1591, 1593 – 1595, 1595, Aralık 1595 tarihlerinde olmak üzere toplam 5 defa sadrazamlık görevinde bulunmuştur.)

Çok küçük yaşta devşirme olarak geldiği Enderun'da yetişmiş olan Koca Sinan Paşa, kısa süre içinde Kanunî'nin çeşnigirbaşılığına kadar yükselmiştir. Saraydan ilk ayrılığını Malatya sancakbeyliği göreviyle yaşamış, ardından Kastamonu, Gazze ve Nablus sancakbeyliği görevlerinde bulunmuştur. Daha sonra Erzurum, Halep ve Mısır beylerbeyliklerinde 1567 yılı dolaylarında görev almıştır. 1569 yılında ise Mekke üzerinden Yemen'e yürümüş, Aden bölgesi ve çevresini asilerden kurtarmıştır. Kahire kalesini, Sana'yı ve Kevkeban Kalesi'ni geri almıştır. Yemen'i ikinci defa Osmanlı Devleti sınırlarına dahil ettiği için kendisine Yemen fatihi denilmiştir. Daha sonra Sinan Paşa Mısır beylerbeyliğine, 1573 yılında ise yedinci vezir olarak kubbe vezirliğine getirilmiştir. Bir sonraki yıl bu defa Tunus'u İspanyollar'dan kurtarmış ve Tunus fatihi olarak anılmıştır. Elde ettiği bu başarı ona dördüncü vezirliği getirmiştir. 1580 senesinde cephede bulunduğu bir dönemde Sadrazam Ahmed Paşa vefat edince onun yerine sadrazamlığa getirilmiştir. Fakat sadareti esnasında bir türlü İran'la barış sağlanamamış, üstüne bir de Gürcistan ve Şirvan tehlikeye girmiştir. Bu

olumsuzlukların üzerine Koca Sinan Paşa 1582 yılında görevinden azledilmiştir. Daha sonra Malkara'ya sürülen Sinan Paşa, orada dört yıl kalmış ve 1586 yılında affedilerek Şam beylerbeyliğine getirilmiştir. 1589 yılında Siyavuş Paşa'nın azledilmesinden sonra ikinci defa sadrazamlığa yükseltilmiştir. Fakat 1591 yılında yine çeşitli sebepler nedeniyle görevinden azledilerek Malkara'ya gönderilmiştir. 1593 yılında üçüncü defa tekrar sadrazamlık görevine getirilmiş fakat sadrıekrem olarak cephede görev aldığı esnada III. Murad'ın vefat etmesi ve yerine III. Mehmed'in geçmesiyle 1595 yılında tekrar görevinden azledilmiştir. Daha sonra aynı yıl tekrar dördücü defa sadarete getilmiş, 4 ay 13 gün süren sadrazamlığından sonra yine azledilmiş ve Malkara'ya gönderilmiştir. Tüm bu yaşananlatın ardından Lala Mehmed Paşa'nın 10 gün sonra vefatı üzerine Aralık 1595 tarihinde beşinci defa sadrazamlık görevine getirilmiştir. III. Mehmed'in Eğri seferinin hazırlıklarını yaptığı esnada vefat etmiştir. Naaşı daha önceden Parmakkapı'da yaptırmış olduğu türbesine defnedilmiştir. III. Murad'a hediye olarak verdiği Sarayburnu'ndaki Sinan Paşa köşkünden başka ülkenin birçok yerinde camii, medrese, çeşme, hamam, han gibi pek çok hayrât yaptırmıştır. (Yılmaz, 2008: 544-545)

Sınırlandırdığımız divanlar arasında *Koca Sinan Paşa'ya Kabûlî, Hasan Ziyâî, Filibeli Vecdî Divanları'*nda toplam 26 beyitte rastlanmıştır.

- ***Fetih:*** Beyitlerin toplamında Koca Sinan Paşa ile birlikte en fazla rastlanan özellik, toplam 8 beyitte yer verilen devlet ve toplum değeri olan *fetih duygusu* özelliğidir. *Filibeli Vecdî Divanı*'nda *Halîfe eyledi sultân-ı İslâm / Gazâ tîgini baglayup beline (Gazâ kılıcını beline bağlayıp İslâm'ın sultanı onu halîfe kıldı.) (K22/7), El urdun sen niçe hısn-ı haşine (Sen nice sağlam kaleyi ele geçirdin.) (K22/20), Gazâya kandırup hayl-ı guzâtı (Gaziler zümresini gazâ yapmak için kandırıp) (K22/21), Ol şâh-ı nîk-fercâm açdı gazâya a'lâm / İtdi cihâdı i'lâm saldı niçe münâdî (O güzel sonlu şâh gazaya sancaklar açtı. Yüksek sesle bağırarak yaptığı cihâdı herkese duyurdu.) (K25/6), Aldı Yanık Hisârı'n târâc kıldı varın (Yanık Hisarı'nı fethetti, bütün her yeri talan etti) (K25/8), Ol farz [-ı 'ayn] bildi kendüye bu cihâdı (O bu cihadı, her müslümanın yerine getirmesi zorunlu bir farz olarak bildi.) (K25/9), Ol mîr-i nîk-tedbîr feth eyledi bilâd (O güzel tedbirli paşa beldeleri fethetti.) (K25/10)* ifadesiyle bu

örnekte aynı zamanda Koca Sinan Paşa'nın *tedbir sahibi olması* özelliğine de yer verilmiştir. *Açdı Yemen diyârın yümn itdi iştihârın / Kesr eyleyüp 'adûyı feth itdi Halku'l-vâd'ı(Yemen diyarını açtı ve uğurlu gelişiyle ün kazandı. Düşmanı parçalayıp vadedilmiş toprakları fethetti.) (K25/11)* ifadesiyle biyografisinden edinilen bilgilere göre fethettiği toprak bilgisine de yer verilmiş, dolayısıyla örnek beyit Koca Sinan Paşa'nın *biyografisine dair bilgiyi* de ihtiva etmiştir.

- ***Savaşçılık:*** Yine en fazla rastlanan bir diğer devlet ve toplum değeri olan *savaşçılık* özelliğine toplam 7 beyitte yer verilmiştir. *Filibeli Vecdî Divanı*'nda *'Aceb od saldı küffarun içine (Belki de kâfirlerin içine ateş saldı.) (K22/8), Kırup küffârı kardı yire kanın (Kâfirleri alt edip kanlarını yere karıştırdı.) (K22/13), 'Azâb itsün 'adû-yı mâr-ı dîne (Dinin yılan düşmanına azap etsin.) (K22/16), Nedür derdi 'adû-yı hâksârun (Toz toprak içinde kalmış hâli perişan olan düşmanın derdi nedir?) (K22/19), Kesr eyleyüp 'adûyı (Düşmanı parçalayıp) (K25/11), Şol denlü reng virdi A'câm'a tîg-ı tîzün / Kızıl başını şâhun kara kana boyadı (Keskin kılıcın Acem'lilere o denli renk verdi ki, onların şahlarının kızıl başını kara kana boyadı) (K25/14), 'Adûnun bagrını delsün (Düşmanın bağrını delsin) (N53/2)* ifadeleriyle Koca Sinan Paşa'ya *savaşçılık* özelliğiyle birlikte yer verilmiştir.
- ***Görev Bilgisi:*** İncelenen divanlarda Koca Sinan Paşa'nın *göreviyle alakalı* ipuçlarını ihtiva eden beyit sayısının yoğunluğu da dikkat çekmektedir. Koca Sinan Paşa'nın *görev bilgisiyle* alakalı toplam 5 beyit belirlenmiştir. *Kabûlî Divanı*'nda *Vüzerâ hayline baş itdi Sinân Paşayı ((Padişah) vezirlerin zümresinin başına Sinan Paşa'yı getirdi.) (K4/99), Maksad-ı sıdk-ı vezâret ki anun hakkı idi / Geçdi yirinde karâr eyledi ol sadr-ı 'izâm (Vezirliğin doğruluğunun amacı onun hakkıydı. O sadrazamlığa geçti ve yerinde karar kıldı.) (K4/100), Filibeli Vecdî Divanı*'nda *Vezîr-i a'zam-ı sultân Muhammed / Re'is oldı Muhammed ümmetine (Sultan Mehmed'in veziriazamı Hz. Peygamberin ümmetinin başına reis oldu.) (K22/5), Paşa-yı şâh-ı ekrem ya'nî vezîr-i a'zam (Pek çok cömert şâhın paşası yani veziriazam.) (K25/2), Sinân Paşa bi-hamdi'llâh bir pîr-i pür-mahabetdür (Allah'a şükürler olsun ki Sinan Paşa azamet ve ululukla dolu bir önderdir.) (N53/1)* ifadeleriyle Sinan

Paşa'nın *görev bilgisiyle* alakalı ipuçlarına yer verilmiş, öncü bir lider olması vurgulanarak anılmıştır.

- ***Kahramanlık:*** Devlet ve toplum değerlerinden *kahramanlık duygusuna* ise incelenen divanlarda toplam 4 beyitte rastlanmıştır. *Filibeli Vecdî Divanı*'nda *Gören tîrini cân atar kubura (Kılıcını görenler mezara girmek için can atar.) (K22/15), Serdârlık müsellem yok kimsenin 'inâdı (Onun kahraman bir komutan oluşunun doğruluğu herkes tarafından kabul edilmiştir, bunda kimsenin bir inadı yoktur.) (K25/2), Serdâr-ı ehl-i îmân (İman edenlerin kahraman komutanı) (K25/3), Aldı Yanık Hisârı'n târâc kıldı varın (Yanık Hisarı'nı fethetti, bütün her yeri talan etti) (K25/8)* ifadeleriyle her yeri talan etmesiyle, kılıcının keskinliğiyle ve komutanlığıyla *kahramanlık* vurgusu yapılmıştır.
- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** İncelenen divanlarda toplam 4 beyitte *devletçilik anlayışına* ve bunun beraberinde toplam 3 beyitte ise *cömertlik* vasfına değinilmiştir. *Hasan Ziyâî Divanı*'nda *Müşfik ü ehl-i sahâ ya`ni Sinân Beg kim anun (Şefkatli ve cömertlik ehli olan Sinan Bey.) (K8/22)* örneğinde *cömertlik ve devletçilik anlayışıyla* beraber şefkatli olması yönüyle *güzel ahlakıyla* alakalı detaya da yer verilmiştir. Yine aynı divanda *Zulmet-i gamda Ziyâ'îyi melûl eylemeye / Bezl ide âb-ı hayât-ı keremin ana hemîn (Kederin karanlığında Ziyâî'yi mahzun bırakma. Cömertliğinin sonsuzluk suyundan ona bol bol ver.) (K8/25)* ifadeleriyle *cömertlik ve devletçiliğin* yanı sıra şairin devlet adamından kendisi için cömertlik beklentisi nedeniyle *sanatı ve sanatkârı koruması* vasfına da değinilmiştir. *Kabûlî Divanı*'nda *Almada virmede itmekde vü kılmakda kavî / Bilür ahvâli ne lâzım ana 'arz-ı i'lâm (Alma vermede güçlüdür. İnsanların kendisine açıkça bildirdiği hâllerinden onlara ne lâzım olduğunu bilir.) (K4/102)* ifadeleriyle Koca Sinan Paşa'nın *devletçilik anlayışına* açıkça yer verilmiştir. *Filibeli Vecdî Divanı*'nda *şâh-ı ekrem (cömert şâh) (K25/2)* ifadesiyle de *cömertlik ve devletçilik anlayışına* değinilmiştir.

  Bunların dışında *Filibeli Vecdî Divanı*'ndaki bir beyitte *sen şâhun 'adl u dâdı (senin gibi bir paşanın adaleti ve doğruluğu) (K25/17)* ifadesiyle *adil olması* vasfına, *Emrüne cümle 'âlem münkâd olursa tan mı / Sen hükm-i şer'e kıldun*

cân ile inkıyâdı (Emirlerine herkes boyun eğse buna şaşılır mı? Zira sen şer'î hükme cnınla boyun eğdin.) (K25/16) beyitiyle *hükmünün yürüyor olmasına* yer verilmiştir.

Yapılan inceleme sonucunda Koca Sinan Paşa'nın tıpkı biyografisinde değinildiği gibi bir savaş meydanından diğerine koşan, kahramanlığıyla başarılarına başarı katan durumu şiirlerde de gün yüzüne çıkmış, kendisi daha çok *fetih duygusu, kahramanlık duygusu, düşmanla savaşmak, görevinde öncü bir lider olması* ve bunun beraberinde yaptığı hayırlar vesilesiyle *cömert bir devlet adamı olması* yönleriyle şiirlerde yer almıştır.

Vezîr-i a'zâm-ı sultân Muhammed
Re'is oldı Muhammed ümmetine
FV K22/5

(Fatih Sultan Mehmed'in veziriazamı Muhammed ümmetine baş oldu.)

Yukarıdaki beyitte Koca Sinan Paşa'nın yaptığı *görev* açıkça dile getirilmiş, Muhammed ümmetinin veziriazamı olduğu belirtilmiştir.

Halîfe eyledi sultân-ı İslâm
Gazâ tîgini baglayup beline
FV K22/7

(İslâm'ın sultanı gazâ kılıcını beline bağlayıp onu halife kıldı.)

Beyitte Koca Sinan Paşa *"gazâ tîgı" (gazâ kılıcı)* ifadesiyle devlet ve toplum değerlerinden olan *fetih duygusu ve savaşçılık değerleriyle* birlikte anılmıştır.

Kırup küffârı kardı yire kanın
Yakar hınnâ biner hink-i zemîne
FV K22/13

(Kâfirleri kırıp kanlarını yere karıştırdı. Kına yakar yeryüzünün kır atına biner.)

Örnek beyit tamamen *savaşçılık ideali* üzerine kurulmuş bir beyittir. Beyitte şair, saldırılan küffârın kanının yere karışması olayında yeri kır ata, yere kanın karışmasını da ata kına yakılmış olmasına benzetmiştir. Burada apaçık bir cenk sahnesi gözler önüne serilmiş, düşmanla savaşan Koca Sinan Paşa'nın nezdinde kahramanlığına ve gücüne dikkat çekilmek istenmiştir.

4.5.1.3.14. Hadım Hasan Paşa (d. … - ö. 1598. 3 Kasım 1957 – 9 Nisan 1958 tarihle arasında sadrazamlık yapmıştır.)

Enderun'da yetiştiği bilinen Hadım Hasan Paşa, 1580 yılında hazinedarbaşılıktan vezâret rütbesi alarak Mısır beylerbeyi olmuştur. Bu görevi esnasında hakkında zulüm yaptığı ve rüşvet aldığı yönünde olaylar çıkmıştır. Bunun üzerine görevden azledilmiş ve Yedikule Zindanı'na hapsedilmiştir. III. Murad'ın annesine olan yakınlığı ve ona sunduğu hediyeler sayesinde affedilip Anadolu beylerbeyliğine tayin edilmiştir. Lakin 1588'de tayin olduğu Şirvan beylerbeyliği esnasında hakkında tekrar şikayetler olmuş, görevinden alınmış ve evi teftiş edilmiştir. Bu hatasından dolayı da affedildikten sonra 1594'te kubbe vezirliğine, 1596'da İstanbul kaymakamlığına, 3 Kasım 1597'de Damad İbrahim Paşa'nın yerine III. Mehmed'in annesi Safiye Sultan'ın da iltimasıyla üçüncü vezirlikten vezîr-i âzamlığa getirilmiştir. Yalnız Hasan Paşa'nın yüksek görevleri vâlide sultana parar vererek aldığı ve kendisinin de bunu doğruladığı kaynaklarda belirtilmiştir. Nitekim sadrazamlığı sırasında her hafta Safiye Sultan'a hediyeler takdim etmiştir. Hadım Hasan Paşa daha önce kendisinin hapsedilmesine sebep olduğu için hoşlanmadığı Kapıağası Gazanfer Ağa'nın padişaha telkinleri sonucu, Safiye Sultan'ın Eminönü'nde yaptırmak istediği camiinin temelini kazmaya giderken 9 Nisan 1598 günü Bostancıbaşı Ferhad Ağa tarafından yakalanarak Yedikule Zindanları'na kapatılmış ve 15 Nisan 1598 tarihinde öldürülmüştür. Toplamda 5 ay altı gün sadrazamlık yapan Hadım Hasan Paşa'nın akıllı, bilgili fakat aşırı derecede tamahkâr ve mağrur bir kişi olduğu kaynaklarda geçmektedir. (Özcan, 1997: 5)

Yapılan araştırma sonucunda Hadım Hasan Paşa'ya incelenen divanlar arasından *Mesîhî, Gelibolulu Âlî, Hasan Ziyâî ve Filibeli Vecdî Divanları'*nda toplam 13 beyitte rastlanmıştır.

- ***Savaşçılık:*** Hadım Hasan Paşa'ya en fazla toplam 6 beyitte *savaşçılı*k vasfıyla yer verilmiştir. *Mesîhî Divanı*'ndaki *düşmene mânend-i şîr (düşmana aslan gibi) (K11/12)* ifadesiyle düşmanla savaşmanın yanı sıra kahramanlık duygusuna, *Almasa re'y-i münîrünle ele şimşîr ü tîr (Eğer parlak fikrinle eline kılıç ve ok almasaydın) (K11/14)* cümlesiyle *düşmanla savaşmakla* birlikte *akıllı olması* özelliğine, *Nusret ü feth ü zafer sana nasip oldı diyü / Leşker içre*

vay ki çalar çagırur tîg ü nefîr (Allah'ın yardımı, fetih ve zafer sana nasip oldu diye asker içinde kılıç ve bağırtı çalar çağırır.) (K11/16) beyitiyle *düşmanla savaşmakla* beraber, *fetih duygusuna*, *Gelibolulu Âlî Divanı*'ndaki *Tîg ile saf-der salâbetle dilâverdür gelen (Kılıçla savaşçı, sağlamlıkla yiğittir gelen.) (G464/4)* ifadesiyle *düşmanla savaşmakla* birlikte *kahramanlık duygusuna*, *Hasan Ziyâî Divanı*'ndaki *Düşmenün kanını dök cehd idüben eyle cihâd (Düşmanın kanını dök, çalışıp çabala ve cihat yap.) (K1/25)* ifadesiyle *savaşçılık ve fetih duygusuna*, *Bir gazâlar kılıcısın sen eyâ seyf-i gazâ / Dökdügin hûn-ı `adû oldı bir ahmer deryâ (Ey gazânın kılıcı olan Paşa! Sen bir gazâlar kılıcısın. Döktüğün düşmanın kanı adeta bir kırmızı deniz oldu.) (K1/32)* beyitiyle *düşmanla savaşmakla* beraber *fetih duygusuna* Hadım Hasan Paşa ile birlikte değinilmiştir.

- ***Kahramanlık:*** Hadım Hasan Paşa'nın *düşmanla savaşmakla* birlikte sıkça anıldığı bir diğer özellik ise *kahramanlık duygusudur*. İncelenen divanlarda *kahramanlık duygusuna* toplam 3 beyitte rastlanmıştır. Bunlardan iki tanesine *savaşçılık* özelliğinde yer verilmiştir. Bu örneklerin dışında *Gelibolulu Âlî Divanı*'ndaki *Şâh-ı merdân-pîşe bir heybetlü serverdür gelen (Gelen yiğitliği huy edinmiş heybetli bir reistir.) (G464/1)* ifadesiyle Hadım Hasan Paşa'nın nezdinde *kahramanlık duygusuna* değinilmiştir.
- ***Fetih:*** Yine *savaşçılık* özelliğiyle birlikte örnekleri verilen ve sıkça rastlanan bir diğer özellik, toplam 3 beyitte yer alan *fetih duygusu* değeridir. *Savaşçılık* özelliğiyle birlikte verilen örneklerin dışında *Mesîhî Divanı*'ndaki *Nusret ü feth ü zafer sana nasip oldı diyü (Zafer için yardım, fetih ve zafer sana nasip oldu diye.) (K11/16)* ifadesiyle Hadım Hasan Paşa ile birlikte *fetih duygusuna* yer verilmiştir.
- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** İncelenen divanlarda toplam 3 beyitte Hadım Hasan Paşa'nın *cömertlik özelliğine* ve bununla birlikte *devletçilik anlayışına* yer verilmiştir. *Mesîhî Divanı*'ndaki *Şemme-i lutfunla gâlib hem-nefes oldı cihân (Cömertliğinn kokusuyla bütün dünya aynı anda bir nefes aldı.) (K11/17)* ifadesiyle *cömertlik ve devletçiliğinin* yanı sıra cihanın hükümdarı olduğu vurgusuyla *cihan hakimiyeti idealine*, *Hasan Ziyâî Divanı*'ndaki *Menba`-ı cûd u kerem melce-i erbâb-ı hüner / Ma`den-i lutf u sahâ mazhar-ı eltâf-ı Hudâ*

(Cömertlik ve eli açıklık kaynağı, hüner erbabının sığınağı, ihsan ve cömertlik madeni, Allah'ın lütuflarının nail olanı.) (K2/21) beyitle Hadım Hasan Paşa'nın hem *cömertlik, sanatı ve sanatkârı koruması özelliğine*, bununla birlikte sığınak olarak görülmesiyle *devletçilik anlayışına*, hem de *cömertliğinin* Allah'ın yeryüzündeki bir temsili olarak ifade edilmesiyle *zıllullah (Allah'ın yeryüzündeki gölgesi)* özelliğine yer verilmiştir. *Filibeli Vecdî Divanı*'ndaki *Senün eyyâm-ı 'adlünde senün hengâm-ı lütfunda (Senin adalet günlerinde, senin cömertlik zamanında) (K27/26)* ifadesiyle Hadım Hasan Paşa'nın *cömertlik vasfının* yanı sıra *adil olması* özelliğine de değinilmiştir.

- ***Sanat:*** *Cömertlik* vasfında yeri gelmişken değinilen Hadım Hasan Paşa'nın *sanatı ve sanatkârı koruması* özelliğine de toplam 2 beyitte rastlanmıştır. Yukarıda verilen örneğin haricinde *Gelibolulu Âlî Divanı*'ndaki *Merd-i meydân-ı hüner (Hüner meydanının yiğidi) (G464/5)* ifadesiyle Hadım Hasan Paşa'nın *sanatı koruması* yönüne vurgu yapılmıştır.
- ***Cihan Hakimiyeti:*** Ayrıca cihan hakimiyeti idealine de toplam 2 beyitte yer verilmiştir. Cömertlik bahsinde verilen örneğin dışında *Mesîhî Divanı*'ndaki *Server-i 'âlem Hasan Paşa (Âlemin önderi Hasan Paşa) (K11/12)* ifadesiyle Hadım Hasan Paşa'nın *cihana hakim bir önder olması* özelliğine vurgu yapılmıştır.

  Bunların dışında toplam bir beyitte Hadım Paşa'nın *göreviyle alakalı bilgilere* yer verilmiştir. *Filibeli Vecdî Divanı*'ndaki *Vezâret birle kıldun Rûm ilinün mîr-i mîrânı (Hasan Paşa'yı vezirlikle beraber Rum ilinin beyler beyi yaptın.) (K27/22)* ifadesiyle Hadım Hasan Paşa'nın *vezirlik ve beylerbeyliği görevleri* hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca toplam bir beyitte Hadım Hasan Paşa'nın *güzel ahlak sahibi olması* özelliğine *Mesîhî Divanı*'ndaki *Hak ta'âlâ eylemiş ismi gibi hulkın hasen (Allah onun yaradılışını tıpkı adı gibi güzel kılmış.) (K11/13)* ifadesiyle değinilmiştir. Tüm bu özelliklerin yanı sıra *cömertlik* vasfında değinilen bir beyitte *adil olmak özelliğine*, yine *cömertlik* vasfında yer verilen bir beyitte *zıllullah (Allah'ın gölgesi olmak*) özelliğine, *savaşçılık* vasfında değinilen bir beyitte de *akıllı olması özelliğine* yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde görev hayatı boyunca zaman zaman adı yolsuzluklara karışan Hadım Hasan Paşa'nın şikâyetler üzerine bir sonlanıp bir başlayan görev hayatına dair şiirlerde olumsuz bir imaja yer verilmediği görülmüştür. Aksine savaş meydanında *düşmanla savaşması, kahramanlık vasfı, fetih duygusu, cömertliği, devletçilik anlayışıyla* halka verdiği destekle şiirlerde sıklıkla yer bulmuştur.

Nusret ü feth ü zafer sana nasip oldı diyü
Leşker içre vay ki çalar çagırur tîg ü nefîr
Ms K11/16

(Allah'ın yardımı, fetih ve zafer sana nasip oldu diye eyvah ki, asker içinde kılıç ve bağırtı çalar çağırır.)

Beyitte *"Nusret ü feth ü zafer" (Allah'ın yardımı, fetih ve zafer)* ifadesiyle *fetih duygusu* vurgulanmıştır.

Şemme-i lutfunla gâlib hem-nefes oldı cihân
Kim tolar dehrün dimâgı her gice 'ıtr u 'abîr
Ms K11/17

(İyiliğinin kokusuyla öyle görünüyor ki cihan dost doldu. Öyle ki dünyanın zihni her gece çok güzel kokuyla dolar.)

Örnek beyitte *"şemme-i lütfunla" (ihsanını koklamakla)* ifadesiyle Hadım Hasan Paşa'nın bir devlet adamı olarak Osmanlı halkına *cömert olması özelliğine* övgüyle değinilmiştir.

Dürr-i gevher nazm iden la'l-i hayât-efzâ ile
Merd-i meydân-ı hüner mîr-i suhanverdür gelen
GA 464/5

(Gelen; mücevherin incisini şiir yazan, hayat veren dudağı ile sanat meydanının yiğidi, şairlerin başıdır.)

Hadım Hasan Paşa'ya ithafen kaleme alınan beyitin her detayında Hasan Paşa'nın bir devlet adamı olarak *sanatı temsil etme, sanatı ve sanatkârı koruma* özelliklerine yer verilmiştir.

Bir gazâlar kılıcısın sen eyâ seyf-i gazâ
Dökdügin hûn-ı `adû oldı bir ahmer deryâ
Hs K1/32

(Ey gazânın kılıcı olan Paşa! Sen bir gazâlar kılıcısın. Döktüğün düşmanın kanı adeta bir kırmızı deniz oldu.)

Örnek beyitte Hadım Hasan Paşa *"seyf-i gazâ" (gaza kılıcı)* ifadesiyle anılmış, devlet ve toplum ideallerinden *cihan hakimiyeti ideali ve fetih duygusuna* değinilmiştir. *"Kılıç"* ifadesiyle birlikte *"hûn-ı 'adû" (düşmanın kanı)* ifadesi ve denizin kırmızı renge boyanması Hadım Hasan Paşa nezdinde *kahramanlık duygusu ve savaşçılık özelliklerine* yer verilmiştir.

Hasan Paşa kulun hüsn-i tedârükle muvaffakdur
Vezâret birle kıldun Rûm ilinün mîr-i mîrânı
FV K27/22

(Hasan Paşa kulun elde etmenin güzelliğiyle başarıya erişmiştir. Onu vezirlik göreviyle Rum ilinin beylerbeyi kıldın.)

Yukarıda verilen beyitte Hadım Hasan Paşa'nın *Rumeli beylerbeyi olarak görevlendirilişi ve vezirlik görevine getirilişi* ile alakalı detaylara değinilmiş, *biyografi ve görev bilgileri* vurgulanmıştır.

4.5.1.3.15. Damad İbrahim Paşa (d. … - ö . 1601. 4 Nisan 1596 - 27 Ekim 1596, 5 Aralık 1596 - 3 Kasım 1597 ve 6 Ocak 1599 - 10 Temmuz 1601 tarihleri arasında sadrazamlık yapmıştır.)

Damad İbrahim Paşa, devşirilerek enderun-ı hümayunda yetiştirilmiştir. Sırasıyla Yeniçeri ağalığı, Rumeli beylerbeyliği ve kubbealtı vezirliği yapmıştır. 1583 yılında Mısır valiliğine tayin edilmiş, bir buçuk yıl sonra Lübnan'da isyanı bastırmış ve başarılarından dolayı padişah iki vezirlik payesini kendisine vermiştir. 5 Nisan 1596 tarihinde Koca Sinan Paşa'nın vefatından dolayı veziriazamlık makamı İbrahim Paşa'ya verilmiştir. Osmanlı sadrazamları arasında mühim bir mevki işgal eden İbrahim Paşa'nın gayretli bir vezir ve başarılı bir kumandan olduğu bilinmektedir. Akıllı, tedbirli, gayretli ve cömert bir vezir olduğu kaynaklarda yer almıştır. İbrahim Paşa Avusturya'nın mühim hudut kalelerinden Kanije'yi almasından ötürü "Kanije fatihi" ünvanını almıştır. Belgrad ordugâhında 10 Temmuz 1601 tarihinde vefat etmiştir. (Aykut, 1993: 440-441)

Damad İbrahim Paşa'ya belirlenen divanlar arasından yalnızca *Fâik Mahmud Divanı*'nda 3 beyitte devlet adamlığı yönleriyle yer verilmiştir.

- ***Görev Bilgisi:*** 3 beyitin tamamında *görev bilgisiyle* ilgili detaylara, 1 beyitte ise *güzel ahlak sahibi* oluşuna değinilmiştir. *Hümâ-sâye Süleymân-pâye*

İbrâhim Paşâ kim (Hümâ gölgeli, Süleyman rütbeli İbrahim Paşa) (G128/8) , Hünerver nükte-perver dâdger desturdur (Hünerli, nükteli söz söyleyen, doğruluklu veziriazam)(G128/9) ifadesiyle *görev bilgisiyle birlikte güzel ahlak sahibi olmasına, dergeh-i vâlâsına (yüce dergâhına)(G128/10)* ifadesiyle yine Damad İbrahim Paşa'nın *görevine dair* yüceltici ifadelere yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde biyografisinde görevinde başarılı bir devlet adamı olarak geçen Damad İbrahim Paşa'nın şiirlerde de *görevindeki başarısıyla* ön plânda olduğu tespit edilmiştir.

Hünerver nükte-perver dâdger destûrdur yâ dil
Hudâ halk eylemiş hakkâ ki zâtın imtiyâz üzre
FM G128/9

(Ey gönül! [Paşa] hünerli, nükteli söz söyleyen, doğruluklu bir veziriazamdır. Doğrusu Allah onun kendisini ayrıcalıklı yaratmıştır.)

Örnek beyitte Damad İbrahim Paşa'nın *görev bilgisiyle birlikte güzel ahlak sahibi oluşuna* değinilmiştir.

4.5.1.3.16. Kuyucu Murad Paşa (d. 1535 – ö. 21 Haziran 1611. 11 Aralık 1606 - 5 Ağustos 1611 tarihleri arasında sadrazamlık görevi yapmıştır.)

Hırvat bir aileden devşirme olarak enderun mektebine girmiştir. 1554 yılında Mısır'da sancakbeyi olmuştur. Bu görevindeki başarısından dolayı Mısır emirliği görevine getirilmiştir. Yemen Seferi'nden sonra Yemen beylerbeyi, Şarkîkarahisar sancakbeyliği, ardından Trablusşam valiliği yapmış, oradan Karaman beylerbeyliğine geçirilmiştir. Sonrasında Kıbrıs beylerbeyliği, 1594 yılında Şam valiliği, 1595'te Diyarbakır valiliği olarak yapmıştır. Boşnak Derviş Mehmet Paşa'nın 9 Aralık 1606 tarihinde azledildikten sonra Sultan I. Ahmet Kuyucu Murad Paşa'yı sadrazam olarak tayin etmiştir. Yeni sefer hazırlıkları yaptığı bir süreçte 5 Ağustos 1611 tarihinde Cülek'te vefat etmiştir. Aralarında daha önceden bir husumet bulunan Nasuh Paşa tarafından bir ziyafette zehirletildiği rivayet edilmiştir. Kuyucu Murad Paşa'nın sadrazamlık dönemi, Anadolu'da çıkan Celalî isyanlarına karışan isyancıları idam ettirmesi ile tanınmaktadır. "Kuyucu" lakabını öldürdüğü Celalî isyancılarını ve onların destekçilerini ölü ve diri olarak derin kuyulara gömdürmesi nedeni ile almıştır. Kuyucu Murad Paşa azimli, tecrübeli, icrasında şiddetli ve amansız bir devlet adamı olarak bilinmektedir. (İşbilir, 2002: 507-508)

Kuyucu Murad Paşa'ya *Ahmed Nâmî* ve *Nef'î Divanları*'nda 18 beyitte devlet adamlığı yönüyle yer verilmiştir.

- ***Savaşçılık:*** Murad Paşa'ya en fazla *savaşçılık* yönüyle 5 beyitte rastlanmıştır. *Nef'î Divanı*'ndaki *Yakar bir berk-ı âlem-sûz-ı tîgın ser-te-ser anı / Misâl-i hâr u has tutsa adû ger rûy-ı gabrâyı (Düşman toprağın yüzünü diken ve çöp gibi sarmış olsa, kılıcının âlemi yakan şimşeği onu baştan başa yakar.) (K27/29), Bozup bir nice seddi memleketden sürdün a'dâyı (Nice seddi yıkıp, düşmanı memleketten uzaklaştırdın.) (K27/30), Bozar bir hamlede tîgın düzülmüş nice alayı (Kılıcın bir hamlede nice yapılmış yüceliği bozar.) (K27/31), Senin düşmenle peykâr etdiğin sâ'at kıyâmetdir (Senin düşmanla savaştığın zaman adeta kıyamet gibidir.) (K27/32), Murâd-ı Pâdişâhî üzre a'dâdan alıp kîni (Padişahın Murad'ı düşmandan kinini alıp) (K27/55)* ifadeleriyle Kuyucu Murad Paşa'nın *savaşçılık* özelliğine değinilmiştir.
- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** Kuyucu Murad Paşa'nın *cömertlik* özelliğine ve beraberinde *devletçilik* anlayışına 4 beyitte yer verilmiştir. *Ahmed Nâmî Divanı*'ndaki *Hemîşe âb-ı lutfı feyzi mânend-i sehâb eyler (Her zaman bulut gibi cömertlik suyunu akıtır.) (K11/26), Nef'î Divanı*'ndaki *O sâhib-sadr-ı himmet kim kemâl-i kahr u lutfundan / Olur şermende rûh-ı Kahramân u Hâtem-i Tâyî (Cömertlik öncülüğüne sahip olan Paşa'nın kahır ve cömertliğinin olgunluğundan Kahraman ve Hâtem-i Tâyî'nin yüzü utanır.) (K27/8)* ifadesiyle *cömertlik ve devletçilik* anlayışının yanı sıra *kahır vasfına ve ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına* değinilmiştir. *Ne yana azm ederse himmet-i merdân ola hemreh / Önünce feth ü ikbâl ü zafer peyk-i sebük-pâyı (Cömert yiğitler ne tarafa saldırırlarsa yoldaş olsunlar. Fetih, ikbal ve zafer ona dönen hafif ayağı ona döndürür.) (K27/54)* beyitiyle de Kuyucu Murad Paşa yönetimindeki askerleriyle birlikte *cömertlik, devletçilik anlayışı, kahramanlık ve fetih duygusuyla* birlikte anılmıştır. Diğer bir örneğe ise *âdil olmak* bahsinde yer verilmiştir.
- ***Görev Bilgisi:*** Bu özelliklerin yanı sıra Kuyucu Murad Paşa'ya 3 beyitte *göreviyle* alakalı yer verilmiştir. *Nef'î Divanı*'ndaki *Vezîr-i a'zam u ekrem Murâd-ı âlem u âdem (Veziriazam ve ademin ve âlemin çok şerefli Murad'ı*

olan Paşa) (K27/6), Vezîrâ sâhibâ Sadrâ cihân-dâver hudâvendâ / Eyâ şâyeste-i taht-ı Cem ü Evren-i Dârâyî (Ey Cem ve Dârâ'nın tahtına layık olan vezirimiz, sahibimiz, önderimiz, cihanın padişahı, hükümdarımız!) (K27/27) beyitiyle Kuyucu Murad Paşa'nın *görev bilgisinin* yanı sıra *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına ve cihan hakimiyeti idealine* yer verilmiştir. *Yine devletle teşrîf eyleye sadr-ı mu'allâyı (Yüce makamın başına yine devletle teşrif etsin.) (K27/55)* ifadesinde de Murad Paşa *görevinin yüceliğiyle* anılmıştır.

- ***Adalet:*** Kuyucu Murad Paşa'nın *âdil olmak* özelliğine 3 beyitte yer verilmiştir. *Ahmed Nâmî Divanı*'ndaki *Sa'âdetle serîr-i saltanatda sâkî-i 'adli / Ola bezm-i cihâna feyz-bahş-ı âb ü tâb eyler (Saltanatın başında mutlulukla adalet sâkîsi olur. Cihan bahçesine su ve aydınlığı cömertlikle bahşeder.) (K11/52)* beyitinde Kuyucu Murad Paşa'nın *adil olması* yönüyle birlikte *cömertlik vasfı ve devletçilik anlayışına* da değinilmiştir. *Nef'î Divanı*'ndaki *Bahâr-ı gülbün-efrâz-ı adâlet devr-i iclâli (Adaleti yücelten güllerin yetiştiği bahar, büyüklük devridir.) (K27/10), Yapar bir lahzada adlin harâb olmuş nice mülkü (Yıkılmış nice ülkeyi senin adaletin tekrar yapar.) (K27/31)* ifadeleriyle Kuyucu Murad Paşa'nın *adil olması* vasfına yer verilmiştir.
- ***Ünlü Kişilikler:*** Bunların yanı sıra Kuyucu Murad Paşa'nın daha önce *cömertlik* özelliğinden ve *görev bilgisinden* bahsedilirken örneklerine yer verilen *ünlü kişiliklerle birlikte anılması* özelliğine 3 beyitte değinilmiştir. Önceden verilen örneklerin dışında *Nef'î Divanı*'ndaki *Sikender def-i ye'cûc etmege sedd yapdı ammâ sen / Bozup bir nice seddi memleketden sürdün a'dâyı (İskender Yecüc'ü def etmek için sed yaptı fakat sen birçok seddi yıkıp düşmanı yurttan kovdun.) (K27/30)* beyitiyle Kuyucu Murad Paşa'nın ünlü kişiliklerle birlikte anılmasının yanı sıra İskender'den üstün tutulması yönüyle *üstünlük duygusuna ve savaşçılık* özelliğine de değinilmiştir.
- ***Cihan Hakimiyeti:*** Kuyucu Murad Paşa ile birlikte devlet ve toplum değerlerinden *cihan hakimiyeti ideali* vurgusuna 3 beyitte rastlanmıştır. *Ahmed Nâmî Divanı*'ndaki *Hudâvend-i cihân (Cihanın hükümdarı) (K11/21), Nef'î Divanı*'ndaki *cihân-dâver (cihanın hükümdarı) (K27/27), Günü mâh-ı alemdir kim pür etmiş nûru dünyâyı (Onun âlemin ayı olduğu gün dünyayı nuru*

doldurmuştur.) (K27/32) ifadeleriyle Kuyucu Murad Paşa *cihan hakimiyeti idealiyle* birlikte yer almıştır.

- ***Akıllılık:*** Kuyucu Murad Paşa'nın *akıllı olması* vasfına 2 beyitte yer verilmiştir. *Ahmed Nâmî Divanı*'ndaki *Ne re'y itse hakîkatde zuhûr eyler savâb eyler (Ne fikir düşünse gerçekte ortaya çıkar, doğru çıkar.) (K11/21), Nef'î Divanı*'ndaki *Çerâğ-ı meclis-efrûz-ı sa'âdet pertev-i re'yi (Onun fikrinin ışığı, mutluluğu aydınlatan meclisin kandilidir.) (K27/10)* ifadeleriyle Kuyucu Murad Paşa'nın *akıllı olması* özelliğine vurgu yapılmıştır.
- ***Güzel Ahlak:*** Bu özelliklerden başka, Kuyucu Murad Paşa'nın *güzel ahlak sahibi olmasına* da 2 beyitte rastlanmıştır. *Ahmed Nâmî Divanı*'ndaki *Nesîm-i hulk u hilmi kûre-i nâra güzer kılsa / Gül eyler ahkerin hâkisterini müşk-i nâb eyler (Yaradılışının ve huyunun hafif meltemi ateş küresiyle geçişse, ateşli külünü güle dönüştürür, saf misk kokusu yapar.) (K11/27), Nef'î Divanı*'ndaki *Bihamdillâh hüner kadrin bilir bir zât-ı kâmilsin (Allah'a çok şükür maharetin kıymetini bilen olgun bir kişiliksin.) (K27/51)* ifadeleriyle Kuyucu Murad Paşa'nın *güzel ahlakının* yanı sıra *sanatı ve sanatkârı koruması* vasfına da vurgu yapılmıştır.
- ***Kahramanlık:*** Kuyucu Murad Paşa'ya 2 beyitte *kahramanlık duygusuyla* yer verilmiştir. *Cömertlik* özelliğinden bahsedilirken verilen örneğin haricinde *Nef'î Divanı*'ndaki *Serdâr-ı zafer-kîş-i adû-fersâ (Düşmanı mahveden, zaferi kendisine âdet edinmiş yiğit) (K27/7)* ifadesi Murad Paşa'nın *kahramanlık vasfına* vurgu yapmaktadır.

  Bu örneklerin dışında *Ahmed Nâmî Divanı*'ndaki bir beyitte *Hümâyûn-pâye zıll-i hak Murâd Han-ı şehenşeh kim (Güçlü rütbeli, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, şahların şahı olan Murad Han ki) (K11/20)* ifadesiyle Kuyucu Murad Paşa'nın *Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olması (zıllullah)* özelliğine değinilmiştir. *Ahmed Nâmî Divanı*'ndaki başka bir beyitte *Sitem def'inde hükmi ol kadar câri ki devrinde (Devrinde zulmü defetmede hükmü o kadar yürüyendir ki) (K11/24)* ifadesiyle Kuyucu Murad Paşa'nın *hükmünün yürüyor olması özelliğine* dikkat çekilmiştir. Bunların dışında *cömertlik* vasfında değinilen bir örnekte *kahır vasfına sahip olmasına*, *güzel* ahlak *sahibi olması* özelliğinde yer verilen bir beyitte *sanatı ve sanatkârı koruması özelliğine*,

cömertlik özelliğinde yer verilen bir beyitte *fetih duygusuyla* beraber anılmasına, *ünlü kişiliklerle birlikte anıldığı* bölümden bahsedilirken verilen bir örnekte *üstünlük duygusuyla* anılmasına yer verilmiştir.

Yapılan inceleme sonucunda azimli ve icrasında şiddetli bir devlet adamı olarak bilinen Kuyucu Murad Paşa'nın şiirlerde de çoğunlukla *savaşçılık, cömertlik, adil olması* gibi özelliklerle ve *kahramanlık duygusu, devletçilik anlayışı, cihan hakimiyeti idealiyle* birlikte anıldığı tespit edilmiştir. Şiirlerde biyografisiyle örtüşen nitelikte detaylara rastlanmıştır.

Sikender def-i ye'cûc etmege sedd yapdı ammâ sen
Bozup bir nice seddi memleketden sürdün a'dâyı
Nf K27/30

(İskender Yecüc'ü def etmek için sed yaptı fakat sen nice seddi yıkıp düşmanı yurttan kovdun.)

Örnek beyitte Kuyucu Murad Paşa *savaşçılık* özelliğinin yanı sıra, *ünlü kişiliklerden* İskender ile birlikte anılmış, hatta İskender'den üstün tutularak *üstünlük duygusuyla* birlikte işlenmiştir.

Nesîm-i hulk u hilmi kûre-i nâra güzer kılsa
Gül eyler ahkerin hâkisterini müşk-i nâb eyler
AN K11/27

(Yaradılışının ve yumuşak huyunun hafif meltemi ateş küresine gelip geçse, ateşli külünü güle dönüştürür, saf misk kokusu yapar.)

Örnek beyitte Kuyucu Murad Paşa'nın *güzel ahlak sahibi* bir devlet adamı olmasına yer verilmiştir.

Sa'âdetle serîr-i saltanatda sâkî-i 'adli
Ola bezm-i cihâna feyz-bahş-ı âb ü tâb eyler
AN K11/52

(Saltanatın başında mutlulukla adalet sâkîsi olsun. Cihan bahçesine su ve aydınlığı cömertlikle bahşeder.)

Örnek beyitte Kuyucu Murad Paşa'nın *âdil olmak, cömertlik* özelliklerine ve beraberinde devlet ve toplum değerlerinden *devletçilik anlayışıyla* birlikte değinilmiştir.

O sâhib-sadr-ı himmet kim kemâl-i kahr u lutfundan
Olur şermende rûh-ı Kahramân u Hâtem-i Tâyî

Nf K27/8
(O himmet makamının sahibi olan paşanın kahır ve cömertliğinin olgunluğundan Kahraman ve Hâtem-i Tâyî'nin yüzü mahcup olur.)

Örnek beyitte Kuyucu Murad Paşa *ünlü kişiliklerle birlikte* kıyaslanarak anılmıştır. Beyitte ayrıca Kuyucu Murad Paşa'nın *kahır vasfına, cömertlik özelliğine* ve beraberinde devlet ve toplum değerlerinden *devletçilik* idealine değinilmiştir.

4.5.1.3.17. Nasuh Paşa (Gümülcineli Damat Nasuh Paşa) (d. … - ö. 17 Ekim 1614. 5 Ağustos 1611 - 17 Ekim 1614 tarihleri arasında sadrazamlık yapmıştır.)

Nasuh Paşa devşirme olarak İstanbul'a getirilmiş ve zülüflü baltacılar ocağında eğitim almıştır. Divanıhümayun çavuşluğu yapmış, 1603 yılında Halep valiliğine atanmıştır. Diyarbakır valiliği esnasında Kuyucu Murad Paşa'nın azledilip yerine kendisinin sadrazam görevi yerine getirilmesi durumunda hazineye 40 bin altın verebileceğini, bunun yanı sıra İran seferindeki tüm levazımı kendi cebinden temin edeceğini bildirmiştir. Kuyucu Murad Paşa onu kendisine rakip gördüğü için bölgeden uzaklaştırıp Mısır'a tayin ettirmiştir. 15 Ağustos 1611 tarihinde Kuyucu Murad Paşa'nın vefat etmesi üzerine Nasuh Paşa sadrazamlığa getirilmiştir. Görevi esnasında Nasuh Paşa'nın karakterinin hiddetli ve kırıcı olması dolayısıyla Şeyhülislam Hocazâde Mehmed Efendi ile arası açılmıştır. Diğer taraftan I. Ahmet onun devlet işlerine karışmasını ve kafa tutarcasına icraat yapmasına hiddetlenmiş, 17 Ekim 1614 tarihinde Nasuh Paşa boğdurularak idam edilmiştir. Nasuh Paşa, zeki, ilim ve fazilet sahibidir. Cesur ve cömert olarak tanınan bir devlet adamı olmasının yanı sıra hiddetli ve kalp kırıcı biri olarak bilinmektedir. (İşbilir, 2006: 426-428)

Belirlenen divanlar arasından Nasuh Paşa'ya yalnızca *Nef'î Divanı*'nda rastlanmıştır.

- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** Nasuh Paşa divanda en fazla 5 beyitte *cömertlik* özelliği ve 3 beyitte *devletçilik anlayışıyla* birlikte yer almıştır. *Kazâ bu mertebe lutfa değildi hem mu'tâd (Bugüne kadar bu makam cömertliğe ve yardıma alışık değildi.) (K29/13), Muhît-i cûd u kerem (Cömertlik ve iyilik muhiti) (K29/19), Vezîr-i a'zam u ekrem Nasûh Pâşâ kim (Veziriazam ve cömert Nasuh Paşa ki) (K29/22)* ifadeleriyle *cömert* bir devlet adamı oluşuyla anılmıştır. *O denlü himmeti var baht u tâli'in ki ana (Baht ve talihin ona o*

kadar iyiliği var ki) (K29/25) ifadesinde ise Nasuh Paşa talihinin ona sunduklarıyla bu defa cömertlikten nasiplenen bir devlet adamı olarak yer almıştır. *Bulaydı ger meded-i himmetiyle neşv ü nemâ / Düşerdi sath-ı semâvâta sâye-i şimşâd (Cömertliğinin inayetiyle büyüme ve yeşerme bulsaydı şimşir ağacının gölgesi göklerin yüzeyine düşerdi.) (K29/37)* beyitiyle Nasuh Paşa'nın *cömertlik* özelliğine ve kendisinden cömertlik beklenen bir devlet adamı olması yönüyle de *devletçilik anlayışına* yer verilmiştir.

- ***Savaşçılık:*** *Nef'î Divanı*'nda Nasuh Paşa'nın *savaşçılık* özelliğine 3 beyitte değinilmiştir. *Yegâne safder-i âlem ki berk-i tîgından / Tutuşdu hirmen-i sabr u karâr-ı ehl-i inâd (O âlemin tek savaşçısıdır ki, onun kılıcının şimşeğinden direniş ehlinin karar ve sabır harmanı tutuştu.) (K29/23)* beyitinde Nasuh Paşa'nın *savaşçılık* özelliğinin yanı sıra *asayiş (emn ü eman)* özelliğiyle birlikte *cihan hakimiyeti idealine* de değinilmiştir. *Fürûğ-ı tîg-ı cihân-tâbı (Dünyayı aydınlatan kılıcının ışığı) (K29/24)* ifadesinde yine Nasuh Paşa'nın *savaşçılık* özelliğiyle birlikte *cihan hakimiyeti idealine* vurgu yapılmıştır. *Olur şikârı adû vermedin dahi takdir (Kıymet bile vermediğin düşman av olur.) (K29/26)* ifadesiyle Nasuh Paşa'nın *savaşçılık* özelliğine vurgu yapılmıştır.
- ***Asayiş (Emn ü eman):*** *Nef'î Divanı*'nda 3 beyitte Nasuh Paşa'nın *asayiş (emn ü eman)* özelliğine değinilmiştir. Savaşçılık özelliğinde değinilen örneğin dışında, *Görürse şimdi görür intizâm-ı hâli salâh (İyilik ehli olan kişiler vaziyetin nasıl düzene girdiğini görürse şimdi görür.) (K29/10), Sipihr-i hükm ü tasarruf (Hüküm ve idarenin gökyüzü) (K29/19)* ifadeleriyle *asayiş* özelliğinin yanı sıra *hükmü yürüyor olmak* vasfına da değinilmiştir.
- ***Fetih:*** Nasuh Paşa'ya 2 beyitte devlet ve toplum değerlerinden *fetih duygusuyla* birlikte değinilmiştir. *Ederse her ne zamân devlet ile azm-ı cihâd (Her ne zaman devletle cihat yapmaya gayret ederse) (K29/25), Kemân-ı saht-ı kaderden hadeng-i fethe güşâd (Kaderin çetin yayından fetih oku atılır.) (K29/26)* ifadeleriyle Nasuh Paşa *fetih duygusuyla* birlikte anılmıştır.
- ***Cihan Hakimiyeti:*** Nasuh Paşa *Nef'î Divanı*'nda örneklerine *savaşçılık* özelliğinde yer verilen 2 beyitte *cihan hakimiyeti idealiyle* birlikte anılmıştır.
- ***Hükmünün Yürümesi:*** Nasuh Paşa 2 beyitte *hükmü yürüyor olmak* özelliğiyle yer almıştır. *Asayiş* özelliğinde değinilen örneğin dışında, *Nefâz-ı hükmü (Sözü*

geçen hükmü) (K29/43) ifadesiyle Nasuh Paşa'nın *hükmünün yürüyor olması* özelliğine vurgu yapılmıştır.

- ***Akıllılık:*** Nasuh Paşa'ya *akıllı olması* özelliğiyle 2 beyitte rastlanmıştır. *Fürûğ-ı re'yini yâd etse şebde şu'le gibi (Aklının ışığını gecede ışıltı gibi hatırlasa) (K29/40), cihân-ı rüşd ü sedâd (erginliğin ve aklın dünyası) (K29/19)* ifadeleriyle Nasuh Paşa'nın *akıllı olmasının* yanı sıra bir beyitte de *reşit olması* özelliğine dikkat çekilmiştir.
- ***Görev Bilgisi:*** Divanda yer alan 2 beyitte Nasuh Paşa'nın *görevine dair* bilgilere rastlanmıştır. *Zamâne görmediği devlete erişdi n'ola (K29/5), Vezîr-i a'zam u ekrem Nasûh Pâşâ kim (K29/22)* ifadeleriyle Nasuh Paşa'nın *görevine dair* övgülere yer verilmiştir.

  Bu özelliklerin dışında Nasuh Paşa bir beyitte *Nesîm-i hulku güzâr eylese gülistana (Yaradılışının kokusu gül bahçesine geçse)(K29/36)* ifadesiyle *güzel ahlaklı oluşuyla* anılmıştır. Ayrıca Nasuh Paşa bir beyitte de *Verirse ger nazar-ı kahrı terbiyet âba (Eğer kahrının bakışı suya terbiye verirse) (K29/38)* ifadesiyle *kahır vasfıyla* birlikte yer almıştır.

Yapılan inceleme neticesinde Nasuh Paşa şiirlerde biyografisinde de yer aldığı gibi çoğunlukla *cömertlik ve devletçilik anlayışıyla, savaşçılık* özelliğiyle, devlet idaresindeki becerisi nedeniyle *asayiş (emn ü eman)* özelliğiyle, *hükmünün yürüyor olmasıyla ve akıllı olmasıyla* anılmıştır. Çoğunlukla anıldığı özelliklerden de anlaşıldığı gibi Nasuh Paşa, şiirlerde biyografisiyle örtüşen detaylarla birlikte yer almıştır.

Muhît-i cûd u kerem âfitâb-ı şân u şükûh
Sipihr-i hükm ü tasarruf cihân-ı rüşd ü sedâd

Nf K29/19

(Cömertlik ve lütuf okyanusu, şan ve şeref güneşi, yönetme ve hükmetme göğü, doğruluk ve olgunluk dünyası.)

Örnek beyitte Nasuh Paşa *cömertlik* vasfı ve bunun beraberinde *devletçilik* anlayışı, *hükmünün yürüyor olması, asayiş (emn ü eman), akıllı olması ve reşit olması* özellikleriyle yer almıştır.

O denlü himmeti var baht u tâli'in ki ana
Ederse her ne zamân devlet ile azm-ı cihâd

Nf K29/25

(Devlet ile savaşa yönelirse her seferinde, baht ve talihin ona o kadar yardımı vardır.)

Örnek beyitte Nasuh Paşa baht ve talihten *cömertlik* görmesi yönüyle ve *fetih duygusuyla* birlikte anılmıştır.

Vezîr-i a'zam u ekrem Nasûh Pâşâ kim
Pür oldu debdebe-i kûs-ı şevketiyle bilâd

Nf K29/22

(Şehirler ulu ve cömert vezir Nasuh Paşa'nın büyüklük davulunun ihtişamlı sesiyle doldu.)

Örnek beyitte Nasuh Paşa *görev bilgisiyle ve cömertlik* özelliğiyle birlikte yer almıştır.

4.5.1.3.18. Güzelce Ali Paşa (d. … - ö. Mart 1621. 23 Aralık 1619 - 7 Mart 1621 tarihleri arasında sadrazamlık yapmıştır.)

Doğum tarihi bilinmeyen Güzel Ali Paşa Türk asıllı bir devlet adamıdır. Kendisine "Güzelce" lakabı çok yakışıklı olmasından dolayı verilmiştir. İyi bir eğitim hayatı olan Ali Paşa, eğitimini tamamladıktan sonra ilk olarak İstanköy sancakbeyliği yapmıştır. Daha sonra Dimyat, Yemen, Tunus, Mora, Kıbrıs beyliklerinde bulunmuştur. 1617 yılının Kasım ayında kendisine vezirlik ünvanı verilmiş, kaptanıderya olarak atanmıştır. 23 Aralık 1619 tarihinde ise Öküz Kara Mehmet Paşa'nın sadrazamlıktan azledilmesi üzerine Güzelce Ali Paşa sadarete tayin edilmiştir. Görevi boyunca hazinenin giderlerini karşılamak için büyük çaba sarfetmiştir. II. Osman'a değerli hediyeler sunarak onun gözüne girmeyi başarmış, bu şekilde kendisini çekemeyenleri merkezden uzak tutabilmiştir. 7 Mart 1621 tarihinde vefat etmiştir. Güleryüzlülüğü ve hayırsever oluşuyla tanınan bir devlet adamıdır. (Bostan, 1989: 424-425)

Güzelce Ali Paşa'ya devlet adamı vasıflarıyla *Sabrî Mehmed Şerîf Divanı*'nda 5 beyitte yer verilmiştir.

- ***Savaşçılık:***Bu beyitler içinde en fazla *savaşçılık* özelliğiyle 4 beyitte anılmıştır. *Her dil-âver anda mest-i na'râ-zendür cengde (Her yiğit savaş meydanında kendinden geçmiş bir şekilde nârâ atandır.)(K11/9), Düşmenin kanına gark oldukça (Düşmanın kanına boğuldukça)(K11/10), Şark u garbı râ-yı şemşîriyle*

teshîr eyledi (Doğu'ya ve Batı'ya fikriyle ve kılıcıyla hâkim oldu.)(K11/22) ifadeleriyle *savaşçılık ö*zelliğiyle birlikte *akıllı olmasına* ve *fetih duygusuna* da değinilmiştir. Ayrıca *Tîğ-i kahrıyla (Kahrının kılıcıyla)(K11/23)* ifadesiyle de *savaşçılık* özelliğiyle birlikte *kahır vasfına sahip olmasına* yer verilmiştir.

Bunun dışında *Fitneler mi bâd-ı 'adliyle perîşânlık bulan (Adaletinin rüzgârıyla perişan olan bozguncular mıdır?)(K11/28)* ifadesiyle devlet ve toplum değerlerinden *asayiş (emn ü eman)* ve *adil olması* özelliklerine değinilmiştir.

Yapılan araştırma sonucunda özellikle kaptanıderyalık yaptığı süreçte çeşitli fetihlerde bulunan sadrazam Güzelce Ali Paşa şiirlerde çoğunlukla *savaşçılık* özelliğiyle anılmıştır.

Şark u garbı rây-ı şemşîriyle teshîr eyledi
Yohsa tîğ-i mihr-i râyı mâh-ı mülk-ârâ mıdur
SM K11/22

(Doğu'yu ve Batı'yı hükmünün kılıcıyla ele geçirdi. Yoksa hüküm güneşinin kılıcı, memleket süsleyen ay mıdır?)

Örnek beyitte Güzelce Ali Paşa *akıllı olmak, savaşçılık ve fetih duygusu* özellikleriyle birlikte anılmıştır.

Cûy mı hâk-i siyâh içre güzâr itmiş yâhud
Tîğ-i kahrıyla derûn-ı sine-i a'dâ mıdur
SM K11/23

(Kara toprağın arasında geçip gitmiş nehir veya kahredici kılıcıyla düşmanın göğsünün içi midir?)

Örnek beyitte Güzelce Ali Paşa devlet ve toplum değerlerinden *savaşçılık ve kahır vasfına sahip olması* özellikleriyle yer almıştır.

4.5.1.3.19. Hüsrev Paşa (d. … - ö. Mart 1632. 6 Nisan 1628 – Eylül 1631 tarihleri arasında sadrazamlık yapmıştır.)

Hüsrev Paşa Boşnak asıllı bir devlet adamıdır. Enderun'da eğitim almıştır. 1625 yılında IV. Murad'ın saltanatı esnasında, devlet idaresinin annesi Kösem Sultan'ın elinde olduğu ilk dönemde Hafız Ahmet Paşa sadrazamken kendisine vezirlik payesi verilmiş ve kubbealtı veziri olarak görev yapmaya başlamıştır. Sadrazam Damat Halil Paşa'nın görevinden azledilişinin ardından 6 Nisan 1628 tarihinde Hüsrev Paşa

sadrazamlığa getirilmiştir. Karışık ve zor bir dönemde sadrazamlık yapan Hüsrev Paşa, 1631 yılının Eylül ayında IV. Murad tarafından görevinden azledilmiştir. 1632 yılının Mart ayında Hüsrev Paşa Tokat'ta boynu vurularak idam edilmiştir. Azim ve irade sahibi, orduyu zapteden ve muktedir doğrulukla tanınmış bir vezir olarak tanınmasının yanı sıra verdiği gazapla, kendini beğenmiş oluşuyla, lüzumsuz yere çok kan dökücü bir devlet adamı olması yönleriyle de kaynaklarda yer almaktadır. (İnalcık, 1999: 37-40)

Belirlenen divanlar arasından Hüsrev Paşa'ya *Nef'î* ve *Sabrî Mehmed Şerîf Divanları*'nda 8 beyitte rastlanmıştır.

- ***Savaşçılık:*** Bu divanlarda Hüsrev Paşa en fazla *savaşçılık* özelliğiyle 3 beyitte yer almıştır. *Sabrî Mehmed Şerîf Divanı*'ndaki *Düşmen-i âhen-dile peygâm-ı merg-i bî-emân (Gönlü katı olan düşmana eminsizliğin ölümünün haberidir.) (K12/9)* ifadesiyle Hüsrev Paşa'nın *savaşçılık* özelliğinin yanı sıra devlet ve toplum değerlerinden *asayiş (emn ü eman)* vurgusu da yapılmıştır. *Şu'le-i tîğ ü rikâbından idermiş iktisâb (Kılıç ve üzengisinin ışığından kazanırmış.) (K12/15), Olıcak başdan başa âlûde-i hûn-ı 'adû (Düşman kanı baştan başa bulaşmış olacak.) (K12/29)* ifadeleriyle Hüsrev Paşa'nın *savaşçılık* vasfına vurgu yapılmıştır.
- ***Görev Bilgisi:*** Hüsrev Paşa'nın *görev bilgisine* 2 beyitte yer verilmiştir. Sabrî Mehmed Şerî Divanı'ndaki *Ol vezîr-i şeh-nişândur kim ziyâsın mihr ü mâh (O şah olduğu belli olan bir vezirdir, zira ışığı güneş ve ay gibidir.) (K12/15), Nef'î Divanı*'ndaki *Görmedi adl ile pîrâste bir böyle vezîr (Kimse adaletle tertip edilmiş böyle bir vezir görmedi.)(K39/20)* ifadeleriyle Hüsrev Paşa'nın *göreviyle alakalı* bilgilere değinilmesinin yanı sıra *adil olması* yönü de vurgulanmıştır.
- ***Adalet:*** Son örnekle birlikte 2 beyitte Hüsrev Paşa'nın *adil olmasına* yer verilmiştir. Bu hususta diğer bir örnek ise *Sabrî Mehmed Şerîf Divanı*'ndaki *Şöyledür 'adlün ki gördük muttasıl ehl-i dilün (Adaletin öyledir ki, onu gönül ehline yapışık gördük.) (K12/25)* ifadesiyle Hüsrev Paşa'nın *âdil olması* özelliğine değinilmiştir.

- ***Asayiş (Emn ü eman):*** Bunların dışında Hüsrev Paşa 2 beyitte *asayiş (emn ü eman)* devlet ve toplum değeriyle birlikte yer almıştır. Daha önce *savaşçılık* özelliğinde değinilen örneğin dışında *Nef'î Divanı*'ndaki *Tavk-ı fermânı ile gerden-i fitne mağlûl (Emrinin gücüyle bozguncuların boynunu susuz bırakmıştır.)(K39/21)* ifadesiyle *asayiş (emn ü eman)* özelliğinin yanı sıra Hüsrev Paşa'nın *hükmünün yürüyor olması* özelliğine de değinilmiştir.

  Nef'î Divanı'ndaki bir beyitte *O cihân-bân-ı mu'azzam ki (O dünyanın muazzam şekilde korucusu olan Paşa) (K39/20)* ifadesiyle Hüsrev Paşa *cihan hakimiyeti ideali* ile tasvir edilmiştir. Aynı divanda yer alan *Çeşm-i feth ü zafere gerd-i rikâbı sürme (Fetih ve zaferin gözüne üzenginin tozunu sürme)(K39/22)* ifadesiyle Hüsrev Paşa *fetih duygusuyla* birlikte anılmıştır. *Sabrî Mehmed Şerîf Divanı*'ndaki *Dûstâna müjed-i en'âm u lutf-ı bî-hisâb (Dostlara hesapsızca cömertliğin ve iyiliğin, insanlara mutluluk kaynağıdır.)(K12/9)* ifadesiyle Hüsrev Paşa *cömertlik* özelliği ve *devletçilik* değeriyle birlikte anılmıştır. *Nef'î Divanı*'ndaki *Re'yi ferzend-i kirâmı güher-i subh-ı ahîr (Fikri çok cömertlerin yavrusu, son sabahın cevheridir.)(K39/23)* ifadesiyle Hüsrev Paşa'nın *akıllı olması* özelliği vurgulanmıştır.

Yapılan inceleme neticesinde biyografisinde de kan dökücü özelliğiyle dikkat çeken Hüsrev Paşa, şiirlerde de en fazla *savaşçılık* özelliğiyle anılmıştır. Bunun dışında çoğunlukla *görev bilgisi ile ilişkili olarak, âdil olması, Asayişi sağlaması ve cihan hakimiyeti ideali* gibi özelliklerle şiirlerde yer aldığı tespit edilmiştir. İncelenen divanlarda biyografisiyle çelişen herhangi bir detaya rastlanmamıştır.

O cihân-bân-ı mu'azzam ki felek devr edeli
Görmedi adl ile pîrâste bir böyle vezîr
Nf K39/20

(O, cihanı koruyan yüce sadrazamdır. Dünya dönmeye başladığından beri kimse adaletle süslenmiş böyle bir vezir görmedi.)

Örnek beyitte Hüsrev Paşa *görev bilgisi, âdil olması ve cihan hakimiyeti idealiyle* birlikte anılmıştır.

Ol vezîr-i şeh-nişândur kim ziyâsın mihr ü mâh
Şu'le-i tîğ ü rikâbından idermiş iktisâb
SM K12/15

(O padişahlık gösteren vezirdir. Ay ve güneş ışığını onun kılıç ve üzengisinin ışığından alırmış.)

Örnek beyitte Hüsrev Paşa *görev bilgisiyle ve savaşçılık* özelliğiyle birlikte anılmıştır.

4.5.1.3.20. Hafız Ahmed Paşa (d. 1564 – ö. 10 Şubat 1632. 28 Ocak 1625 1 Aralık 1626 ve 25 Ekim 1631 10 Şubat 1632 tarihleri arasında 2 kez sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır.)

Türk asıllı Filibeli bir müezzinin oğlu olan Hafız Ahmed Paşa, enderunda eğitim almıştır. Saraydan 1608 yılının başlarında Cafer Paşa'nın yerine kaptanıderya olarak atanarak çıkmıştır. 1625 yılının Ocak ayında Çerkez Mehmed Paşa'nın aniden ölümünün ardından sadrazamlık görevine getirilmiştir. 1626 yılının Aralık ayında Bağdat kuşatmasındaki başarısızlığından dolayı IV. Murad tarafından sadrazamlıktan ve İran serdarlığından azledilmiştir. 7 Şubat 1932 tarihinde asker ayaklanması başlamış, Topkapı Sarayı üzerine binlerce asker yürümüş, 17 tane devlet ricalinin adının bulunduğı bir liste hazırlamış ve listedekilerin görevlerinden azledilerek idam edilmeleri istenmiştir. 10 Şubat 1932 tarihinde Ahmed Paşa isyancılar tarafından katledimiştir. Hafız Ahmed Paşa ilim ve fazilet sahibi biridir. Arap ve Fars edebiyatını çok iyi bildiği bilinmektedir. Hafız, şair ve edip bir şahsiyet olarak tanınmaktadır. Devlet idaresinde yeteri kadar dirayetli olmadığı anlaşılan Hafız Ahmed Paşa, cesur ve fedakâr biri olarak bilinmektedir. (Köprülü, 1997: 84-85)

Hâfız Ahmed Paşa'ya belirlenen divanlar arasından yalnızca *Nef'î Divanı*'nda aşağıda yer alan 2 beyitte rastlanmıştır.

Hâfız-ı genc-i kerem hazret-i Ahmed Paşa
Ki eder ehl-i recâya geh ü bîgâh meded
Nf Kıt28/7

(Kerem hazinesinin koruyucusu Hz. Ahmed Paşa, istekte bulunanlara vakitli vakitsiz yardım eder.)

Örnek beyitte Hafız Ahmed Paşa *cömertlik* özelliğiyle birlikte devlet ve toplum değerlerinden *devletçilik* anlayışıyla birlikte yer almıştır.

Böyle dermândelerin derdine dermân et kim
Her işinde sana da eyleye Allâh meded
Nf Kıt28/9

(Böyle acizlerin derdine çare bul, Allah da sana her işinde yardım etsin.)

Örnek beyitte Hafız Ahmed Paşa yardıma muhtaç olanlara yardım etmesi beklenen bir devlet adamı olarak anılmış, *devletçilik* anlayışıyla birlikte yer almıştır.

Yapılan inceleme neticesinde biyografisinden de anlaşıldığı üzere dirayetli bir devlet adamı profiline sahip olmayan Hafız Ahmed Paşa'nın şiirlerde bu sebeple çok sık anılmadığı görülmüştür. Yer aldığı beyitlerde de fedakâr bir kişi olarak tanınan Ahmed Paşa'nın *cömertlik* özelliği ve *devletçilik* anlayışıyla birlikte anıldığı tespit edilmiştir.

4.5.1.3.21. Bayram Paşa (d. … - ö. 21 Mart 1638. 2 Şubat 1637 - 26 Ağustos 1638 tarihleri arasında sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır.)

Bayram Paşa İstanbul doğumlu ve Türk asıllı bir devlet adamıdır. Enderunda eğitim görmüştür. Sırasıyla turnacıbaşılığı, kul kethüdalığı, yeniçeri ağalığı yaptıktan sonra kendisine vezirlik rütbesi verilip kubbealtı veziri olmuştur. IV. Murad saltanatı esnasında 2 Şubat 1637 tarihinde Tabanıyassı Mehmed Paşa'nın azlinden sonra sadrazamlığa yükselmiştir. Sadrazamlığı sırasında şair Nef'î'yi idam ettirmesi ile tanınmaktadır. IV. .Murad'ın Bağdat Seferi sırasında 1638 yılında vefat etmiştir. Bayram Paşa IV. Murad'ın takdirini kazanmış, tedbirli, gayretli ve padişaha sadık bir devlet adamı olarak tanınmıştır. (Halaçoğlu, 1992: 266-267)

Belirlenen divanlar arasından Bayram Paşa'ya kendisinin idam ettiği *Nef'î Divanı*'nda devlet adamlığı yönlerinin vurgulandığı 3 beyitte övgü dolu cümlelerle rastlanmıştır.

Der-i düstûr-ı cihân-bân-ı Sikender-şân kim
Gösterir şâhlara kevkebe-i Dârâyı
Nf K44/4

(İskender şöhretli cihanı koruyan vezirin kapısı, Dârâ'nın ihtişamını padişaha gösterir.)

Örnek beyitte Bayram Paşa *İskender ve Dârâ* gibi İran şahlarıyla yani *ünlü kişiliklerle birlikte* anılmıştır. Ayrıca *cihân-bân* ifadesinden de anlaşılacağı üzere *cihan hakimiyeti idealine* de yer verilmiştir.

Sünbül-i hulkuna benzer der idim turra-i yâr
Müşk-bîz olsa eğer sâye-i anber-sâyı
Nf K44/17

(Eğer amber gibi güzel kokulu gölgesi misk kokusu saçsa, sevgilinin perçemi yaratılışın sümbülüne benzer derdim.)

Örnek beyitte Bayram Paşa'nın *yönetim anlayışıyla* alakalı güzel bir benzetmeye yer verilmiştir.

Olalı nâzım-ı kânûn-ı umûr-ı devlet
Tutdu âvâze-i adli o kadar dünyâyı
Nf K44/21

(Devlet işlerinde kanun koyucu olduğundan beri adaletin sesi o derece dünyayı tuttu.)

Örnek beyitte Bayram Paşa *adil olması* özelliğiyle ve *yönetim anlayışıyla* birlikte yer almıştır.

Yapılan inceleme neticesinde Nef'î'yi idam ettiren bir devlet adamının şairin şiirlerinde en ufak bir olumsuzlukla dahi anılmadığı, aksine övgülerle yer aldığı tespit edilmiştir. Nef'î'yi yazmış olduğu bir hiciv yüzünden haksız yere idam ettirdiği bilinen Bayram Paşa'nın, şairin şiirlerinde *adil olması* vurgusuyla anılması da dikkat çekicidir. Onun haricinde çok fazla beyitte yer almayan Bayram Paşa daha çok *yönetimde oluşturduğu düzenin* övgüsüyle şiirlerde yer bulduğu tespit edilmiştir.

4.5.1.3.22. Tayyar Mehmed Paşa (d. … - ö. 24 Aralık 1638. 26 Ağustos 1638 - 24 Aralık 1638 tarihleri arasında 3 ay 28 gün sadrazamlık yapmıştır.)

Tayyar Mehmed Paşa Amasya sancağında doğmuştur."Tayyar" lakabını süratli olduğu askerî harekatlarından almıştır. Kaynaklarda bu lakabın babasından gelmiş olduğu da bildirilmektedir. İyi bir eğitimle yetiştirilmiş, çeşitli sancak beyliklerinde bulundurulmuştur. 1621 yılında vezirlik rütbesi verilmesinin ardından Halep valisi olmuş, sırasıyla Sivas ve Diyarbakır valisi, Anadolu beylerbeyi, 2 kez Diyarbakır valisi ile Musul muhafızlığı görevlerini yapmıştır. IV. Murad'ın Bağdat seferi sırasında Sadrazam Bayram Paşa yolda vefat edince 27 Ağustos 1638 tarihinde sadrazamlık görevine getirilmiştir. Bağdat kuşatması 15-16 Kasım'da başlamış fakat Aralık sonuna kadar şehrin düşmesi gecikmiştir. 24 Aralık 1638 tarihinde Tayyar Mehmed Paşa kuşatma esnasında elinde kılıcı ile öldürülmüştür. Tayyar Mehmed Paşa akıllı, olgun, tedbirli, edepli, dürüst, kahraman ve cesur bir devlet adamı olarak tanımlanmıştır. (Özcan, 2019: 585-586)

Tayyar Mehmed Paşa'ya belirlenen divanlar arasından *Ahmed Nâmî Divanı*'nda 7 beyitte devlet adamlığı yönleriyle rastlanmıştır.

- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** Kendisine en fazla *cömertlik özelliği ve devletçilik* anlayışı vurgusuyla 3 beyitte yer verilmiştir. *Habbezâ da'vet-i lutf u kerem-i hakkânî (Hakka ait cömertliğinin ve iyiliğinin daveti ne güzeldir.)(K23/1), Habbezâ câm-ı sürûr-ı ni'am-ı 'Osmânî (Osmanlı hanedanlığına ait nimetlerin sevincinin kadehi ne güzeldir.)(K23/2), Müjde-i devlet-i lutf u kerem-i sultânî (Sultana ait cömertlik ve iyilik devletinin müjdesi)(K23/15)* ifadeleriyle Tayyar Mehmed Paşa *cömertlik vasfı ve devletçilik anlayışıyla* beraber anılmıştır.
  Divanda geçen *Kıymet-i gevher-i zâtını (Kişiliğinin cevherinin kıymeti) (K23/7)* ifadesiyle Tayyar Mehmed Paşa'nın *güzel ahlaklı oluşuna*, *Olmadı kimseye ol mertebe hîç erzânî (O mertebeye (senden başka) hiçkimse bu kadar uygun olmadı.)(K23/8)* ifadesiyle Mehmed Paşa'nın övülerek *görevine dair bilgiye, şeh-i devrân (cihanın şahı) (K23/16) ifadesiyle cihan hakimiyeti idealine*, *İre a'dâsına kahr u gazab-ı Yezdânî (İlahi hiddeti ve kahrı düşmanına ulaşsın.)(K23/20)* ifadesiyle Tayyar Mehmed Paşa'nın *kahır vasfına sahip olmasına* yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Tayyar Mehmed Paşa'nın şiirlerde özellikle biyografisine dair detaylı bilgilerle yer almadığı, daha çok genel ifadelerle kendisine yer verildiği ve en fazla *cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışıyla* şiirlerde anıldığı tespit edilmiştir.

Habbezâ müjde-i ikbâl-i şeh-i devrânî
Habbezâ da'vet-i lutf u kerem-i hakkânî
An K23/1

(Zamanın şahının gelişinin müjdesi ne güzeldir. Hak ve adalete uygun ihsan ve cömertliğin daveti ne güzeldir.)

Örnek beyitte Tayyar Mehmed Paşa *cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışıyla* birlikte yer almıştır.

4.5.1.3.23. Sâlih Paşa (d. 1607 – ö. 14 Eylül 1647. 17 Aralık 1645 - 16 Eylül 1647 tarihleri arasında sadrazamlık yapmıştır.)

Hersek sancağına bağlı Nevesin'li oldyğu tahmin edilmektedir. Maliye alanında iyi yetişmiş bir devlet adamıdır. Bu sebeple sırasıyla baş muhasebeci, Cizre muhasebecisi, matbah emini, defter emini, tersaneye hümayun emini ve kapıcılar kethüdası olarak görevlendirilmiştir. 1644 yılının Haziran ayında yeniçeri ağası olmuş, 1644 yılı içinde vezirlik rütbesi verilerek başdefterdar görevine geçmiştir. 17 Aralık 1645 tarihinde Sultanzâde Mehmed Paşa'nın sadrazamlıktan azledilmesinin ardından sadrazam olmuştur. Görevi boyunca Venedikliler'in Girit'i ele geçirmeye yönelik harekatına engel olma mücadelesinde bulunmuştur. Eski bir defterdar olduğu için hazine işlerine önem vermiştir. 16 Eylül 1647 tarihinde Sultan İbrahim tarafından olarak iple boğdurulmuştur. Salih Paşa'nın idam sebebini padişahın ani bir öfkesinden çok hakkındaki dedikoduların bir birikimi ve rakibi olan Hazerpâre Ahmed Paşa'nın da rolü bulunduğu anlaşılmaktadır. Kaynaklarda Salih Paşa'nın iyi bir eğitim aldığı, dış gelişmeleri yakından izlediği, malî işlerde tecrübeli olduğu, hazineyi düzene sokmak için uğraş verdiği yer almaktadır. Bunun yanı sıra sadece kendi çıkarlarını düşünen, etkili sözler ve para gücüyle nüfuz elde etmeye çalışan bir kişilik olduğu da kaynaklarda yer alan bilgiler arasındadır. (Emecen, 2019: 461-462)

Salih Paşa'a belirlenen divanlar arasından *Nâil-i Kadîm Divanı*'nda 29 beyitte devlet adamlığı yönüyle yer verilmiştir.

- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** Divanda en fazla *cömertlik* özelliği ve *devletçilik anlayışıyla* yer alan Salih Paşa'ya 9 beyitte *devletçilik anlayışıyla*, 8 beyitte *cömertlik* vasfıyla değinilmiştir. *Enfâs-ı kerîminle zemîn tabla-i attâr (Cömertliğinin nefesleriyle yeryüzü adeta attar kabı gibidir.) (KXV/25), Dünyâda vü ukbâda garaz lutf u keremden (Dünyada ve ahirette cömertliğin ve iyiliğin için) (KXV/31), lutf u kerem sâhibi pâşâ (cömertlik ve iyilik sahibi paşa) (KXV/42), Bahr-ı ihsânı cûşa güher-pâş olıcak (Cömertlik denizin coşarak mücevher dağıtan olacak.) (KXVI/10), Serfirâz eyledi lutfun beni akrânımdan (İhsanın beni emsallerimden yüceltti.) (KXVII/4)* ifadesiyle *cömertlik ve devletçilik* özelliğinin yanı sıra *sanatı ve sanatkârı koruması* vasfına da değinilmiştir. *Bahşiş-âmûz-ı kerem Hazret-i Salih Paşa (Cömertlik*

bahşişini öğreten Hz. Salih Paşa) (KXVII/15), kerem-pîşe (cömertliği huy edinmiş) (KXVII/18), Kereminle anılır silsile-i Osmânî (Osmanlı hanedanı senin cömertliğinle anılır.) (KXVII/34) ifadeleriyle Salih Paşa'nın *cömertlik vasfına ve devletçilik anlayışıyla* birlikte anılışına yer verilmiştir.

- ***Görev Bilgisi:*** *Nâil-i Kadîm Divanı*'nda Salih Paşa'nın *göreviyle alakalı bilgilere* 7 beyitte değinilmiştir. *Bir sadra ki ikbâlde Dârâ mı değildir (Öyle bir önder ki geleceğin Dârâ'sı gibidir.) (KXV/15)* ifadesiyle *görev bilgisinin* yanı sıra *ünlü kişilikle birlikte* anılışına, *Sadrü'l-vüzerâ âsaf-ı a'zam (Vezirlerin başı olan veziriazam) (KXV/17), Sadr-ı vâlâ-yı sadâretde yine oldu mekîn (Vezirliğin en yüce makamının başında yine yüksek rütbe sahibi oldu.)(KXVI/1), Oldu iclâl ile hem âsaf u hem defterdâr (Büyüklükle hem vezir hem defterdar oldu.)(KXVI/4), İstikâmetle olup mâl-i şehinşâha vekîl (Şahlar şahının ülkesine doğrulukla yardımcı olup) (KXVI/5)* ifadesiyle *görev bilgisinin* yanı sıra *güzel ahlaklı oluşuna, ey sadr-ı mükerrem (ey saygıdeğerlerin önderi) (KXVII/2), Lâmekân-pâye felek-sâye vezîr-i a'zam (Mekânı aşan rütbeli, gökyüzü gölgeli veziriazam) (KXVII/10)* ifadeleriyle Salih Paşa'nın *görev bilgisine* dair ipuçlarına yer verilmiştir.
- ***Ünlü Kişilikler:*** Divan yer alan 7 beyitte Sâlih Paşa *ünlü kişiliklerle birlikte* anılmıştır. Görev bilgisi bahsinde değinilen örneğin dışında, *Olmasın hâtır-ı Ya'kûb-ı emel zâr u hazîn (Yakup peygamberin umudunun hatırası gibi inleyen ve hüzünlü olmasın.)(KXVI/16), Tâze takvîm-i cihân-gîrî-i İskender ü Cem / Nakd-ı vakt-ı Haşem ü tantana-i Aferîdûn (İskender ve Cem'in dünyaya hükmedip yeniden şekillendirmesi, Haşem'in servet dağıtma zamanı ve Feridun'un gürültüsü)(KXVII/14), Adline Nûşirevân cûduna Hâtem meftûn (Adaletine Nuşirevan, cömertliğine ise Hâtem tutkundur.)(KXVII/18)* ifadesiyle *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasının* yanı sıra *cömertlik, devletçilik, adil olması, üstünlük duygusu* özelliklerine de değinilmiştir. *Nitekim Ca'fer ü Yahya ile ahd-i Hârûn (Cafer ve Yahya ile Harun'un yemini gibidir.)(KXVII/34), Mu'tasım ahdine benzer mi zamân-ı Me'mûn (Me'mun'un zamanı günahtan çekinen yeminine benzer mi.)(KXVII/35), Zülf-i Leylânın olur muydu esîri Mecnûn (Leyla'nın zülfü Mecnûn'un esiri olur*

muydu?)(KXVII/40) ifadeleriyle Salih Paşa'ya çeşitli benzetmeler yoluyla *ünlü kişiliklerle birlikte* yer verilmiştir.

- ***Güzel Ahlak:*** Salih Paşa'ya 4 beyitte *güzel ahlaklı olmasıyla* değinilmiştir. *Görev bilgisinde* değinilen örneğin dışında, *Hülkünle felek nâfe-i bûyâ mı değildir (Senin yaradılışınla felek adeta güzel kokulu misk mi değildir.)(KXV/25), cevher-i zâtında (cevher kadar değerli yaradılışında) (KXVI/6), Bûy-ı hulkun (Yaradılışının güzel kokusu) (KXVI/16)* ifadeleriyle Salih Paşa'nın *güzel ahlaklı oluşuna* yer verilmiştir.
- ***Hükmünün Yürümesi:*** Divanda yer alan 4 beyitte Salih Paşa'nın *hükmünün yürüyor olması* özelliği vurgulanmıştır. *K'ola bî-şâ'ibe bir emr-i celîle ta'yîn (Şüphe duyulmayan güzel emrinle yeri belirlensin.)(KXVI/6), Çıkamaz taşra felek dâ'ire-i hükmünden (Yer gök senin emrinin dairesinden çıkamaz.) (KXVII/39), Tavk-ı fermânını boynunda göreydi çarhın (Senin emrinin tasmasını feleğin boynuna nasıl taktığını görseydi) (KXVII/40)* ifadesiyle *hükmünün yürüyor olmasıyla* birlikte *yönetim anlayışına*, *Zamm olur hıtta-i fermânına rub'-ı meskûn (İskân edilmiş yerleri süpürerek emrinin geçtiği ülkelere ekler.)(KXVII/44)* ifadeleriyle Salih Paşa'nın *hükmünün yürüyor olması* özelliğine değinilmiştir.
- ***Akıllılık:*** Salih Paşa *akıllı olması* vasfıyla divanda 3 beyitte yer almıştır. *Akl-ı höd-ârâ (Kendini süsleyen aklı) (KXV/17), re'y-i rezîn (ağırbaşlı aklı) (KXVI/4), Dâniş ü fıtnatına eyledi dünyâ tahsîn (Biliş ve kavrayışını bütün dünya beğendi.)(KXVI/5)* ifadeleriyle Salih Paşa'nın *akıllı olması* özelliği vurgulanmıştır.
- ***Adalet:*** Divanda yer alan 3 beyitte Salih Paşa *adil olması* özelliğiyle bulunmuştur. *Kim adli mühim-sâz-ı re'âyâ mı değildir (Ki o adaletiyle halkın önemli işlerini gören bir konumda değil midir?) (KXV/18), Hemvâre n'ola râgıb-ı adi olsa adâlet (Adalet daima sıradan bir istek olsa ne olur?) (KXV/19), Ma'delet-kâr (Adil olan) (KXVII/18)* ifadeleriyle Salih Paşa'nın *adil olması* özelliği vurgulanmıştır.
- ***Yönetim Anlayışı:*** Salih Paşa divanda yer alan 3 beyitte *yönetim anlayışı* özelliğiyle birlikte bulunmuştur. *Hükmünün yürüyor olması* özelliğinde değinilen örneğin dışında, *Nâzım-ı dîn ü düvel râbıta-bend-i kânun (Din ve*

devlet işlerini düzenleyen, kanun bağını bağlayan)(KXVII/13), Tutalım emr-i hilâfetde müsâvi olmuş (Farzet ki hilafet emrinde eşit olmuş) (KXVII/35) ifadeleriyle Salih Paşa *yönetim anlayışıyla* birlikte yer almıştır.

- ***Biyografi Bilgisi:*** Salih Paşa'ya Nâim-i Kadîm Divanı'ndaki 2 beyitte *biyografisiyle alakalı* yer verilmiştir. *Pâşâ-yı kader-kevkebe nâm-âver-i Sâlih (Kaderiyle ün salmış Paşa, şöhretli Sâlih) (KXV/18), Ne köpekdir Venedik kâfiri hâlâ kim ulur (KXVII/45)* ifadesiyle Venedikliler ile olan mücadelesine yer verilmiş, Salih Paşa'nın *biyografi bilgilerine* vurgu yapılmıştır.
- ***Tedbirlilik:*** Salih Paşa divanda yer alan 2 beyitte *tedbir sahibi olması* özelliğiyle bulunmuştur. *Sükûnu hayret-figen (Sakinliği şaşırtıcıdır) (KXV/17), âsal-i sâhib temkîn (tedbir sahibi karakteri) (KXVI/1)* ifadeleri Salih Paşa'nın *tedbir sahibi olması* özelliğine vurgu yapmaktadır.

  Bunların dışında Salih Paşa divanda yer alan bir beyitte *Râyet-efrâz-ı zafer (Zafer sancağını yükselten) (KXVII/19)* ifadesiyle *fetih duygusuyla* birlikte, başka bir beyitte *Ki ne cânibde zuhûr etdi ise bir fitne / Oldu gîsûy-ı bütân gibi perîşân u nigûn (Her ne yönde kargaşacılar ortaya çıksa güzellerin saçı gibi perişan ve karmakarışık olur.)(KXVII/37)* ifadeleriyle *asayiş (emn ü eman)* özelliğiyle beraber, *Arş-ı pîrâye-cihân (Dünyayı süsleyen tahtın sahibi) (KXVII/10)* ifadesiyle *cihan hakimiyeti idealiyle* birlikte, *K'olmuş endîşesi hem-vâre salâh-ı reh-i dîn (Endişesi daima din yoluna bağlılık olmuş.)(KXVI/8)* ifadesiyle Salih Paşa'nın *dindarlık* vasfına, *cömertlik ve devletçilik* bahsinde değinilen bir beyitte *sanatı ve sanatkarı koruması* özelliğine, *pençe-i kahrında (kahrının pençesinde) (KXVII/45)* ifadesiyle *kahır vasfına sahip olmasına,* ünlü kişiliklerle birlikte anılması bahsinde değinilen bir örnekte de *üstünlük duygusu* özelliğine değinilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde biyografisinden elde edilen bilgiler ışığında maliye alanında ihtisaslaşmış, devletin hazine ve maliye alanında hizmetlerde bulunmuş, defterdarlık görevini üstlenmiş bir devlet adamı olan Salih Paşa, şiirlerde de en fazla *cömertlik* özelliği ve *devletçilik* değeriyle birlikte anıldığı tespit edilmiştir. Bunun dışında *görev bilgisiyle* anılması, *ünlü kişiliklerle birlikte* çeşitli benzetmeler yoluyla şiirlerde bulunması dikkat çeken diğer özellikler arasındadır. Devlet

adamlığını daha çok mâlî konularda yürüten Salih Paşa'nın şiirlerde de en fazla *cömertlik ve devletçilik* ile anılmış olmas, şiirlerdeki anılış şekillerinin biyografisiyle tutarlı ve ilişkili olduğunu göstermektedir.

Dûr olmaya zıllı fukarânın üzerinden
Bir lutf u kerem sâhibi pâşâ mı değildir
NK KXV/42

(Fakirlerin üzerinden gölgesi uzak kalmayan bir iyilik ve cömertlik sahibi paşa değil midir?)

Örnek beyitte Salih Paşa'nın *cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışı* değeri vurgulanmıştır.

İstikâmetle olup mâl-i şehinşâha vekîl
Dâniş ü fıtnatına eyledi dünyâ tahsîn
NK KXVI/5

(Şahlar şahına ait varlığa doğrulukla vekil olup biliş ve kavrayışını dünya övdü.)

Örnek beyitte Salih Paşa *görev bilgisi, güzel ahlak sahibi olması ve akıllı olması* özellikleriyle yer almıştır.

Ma'delet-kâr u kerem-pîşe ki olsa yaraşır
Adline Nûşirevân cûduna Hâtem meftûn
NK KXVII/18

(Adaletli ve cömertliği huy edinmiş [paşanın] adaletine Nuşirevan, cömertliğine Hâtem tutkun olsa yaraşır.)

Örnek beyitte Salih Paşa *adil olması, cömertlik, devletçilik, ünlü kişiliklerle birlikte anılması ve üstünlük duygusu* ile birlikte yer almıştır.

Çıkamaz taşra felek dâ'ire-i hükmünden
Merkezinden nitekim ayrılamaz nokta-i nûn
NK KXVII/39

(Nun harfinin noktasının merkezinden ayrılamaz olması gibi senin hüküm çemberinden dünya dışarı çıkamaz.)

Örnek beyitte Salih Paşa *hükmünün yürüyor olması* özelliğiyle birlikte bulunmuştur.

4.5.1.3.24. İpşir Mustafa Paşa (d. 1607 - ö. 11 Mayıs 1655. 28 Ekim 1654 - 11 Mayıs 1655 tarihleri arasında altı ay on dört gün sadrazamlık yapmıştır.)

Abhaz asıllı olan İpşir Mustafa Paşa, 1622 yılında Erzurum'da ayaklanan ve Celâlî ayaklanmacısı olarak ilan edilen Erzurum beylerbeyi Abaza Mehmed Paşa'nın yeğenidir. Eğitimi ve yetişmesi dayısı Abaza Mehmed Paşa himayesinde olmuştur. Dayısının Sultan IV. Murad tarafından idam ettirilmesinden sonra, İpşir Mustafa Paşa İstanbul'a gidip Kemankeş Kara Mustafa Paşa'ya intisap etmiştir. Onun aracılığıyla saraya alınmış, enderunda yetiştirildikten sonra saray görevlerine atanmıştır. İlk görevi 1635 yılındaki Revan Seferi'yle başlayan İpşir Mustafa Paşa daha sonra Bağdat Seferi'nde yer almış, Budin, Silistre, Maraş, Van, Musul, Karaman, Şam, Halep valiliği görevlerinde bulunmuştur. Dönemin sadrazamı olan Koca Derviş Mehmed Paşa'ya felç inmesi sebebiyle görevinden azledilişinin ardından, IV. Mehmed döneminin 8. sadrazamı olarak yerine İpşir Mustafa Paşa getirilmiş, fakat kendisinin sadrazamlık görevinden hiçbir devlet ricâlinin memnun olmaması üzerine sadaret mührünü padişaha teslim etmiştir. 8 Mayıs 1655 tarihinden itibaren Murad Paşa ve Kürt Mehmed'in tahrikiyle harekete geçen âsîlerin dağılmaması üzerine, 11 Mayıs 1655 tarihinde İpşir Mustafa Paşa idam edilmiştir. Devrin kaynaklarında saf, ümmî, az konuşan, tasavvufa ilgisi olan, cimri, zalim, cirit ve mızrak kullanmada usta bir kişi olduğu yönünde bilgiler yer almaktadır. (Aktepe, 2000: 375-376)

İpşir Mustafa Paşa'ya *Nef'î, Sabrî Mehmed Şerîf* ve *Mezâkî Divanları*'nda 32 beyitte yer verilmiştir.

- ***Savaşçılık:*** Bu divanlarda Mustafa Paşa'ya en fazla *savaşçılık* özelliğiyle 7 beyitte değinilmiştir. *Mezâkî Divanı*'ndaki *Yakar a'dâyı berk-ı samsâmı (Keskin kılıcının şimşeği düşmanı yakar)(K22/18), Kıldı pâkîze âb-ı şemşîri(Kılıcının cilasını tertemiz yaptı)(K22/21), Ana mahsûsdur ok atdukça / Tarz-ı Rüstemle şaşt-ı Behrâmı (Rüstem ve Behram'ın attığı gibi ok atış tarzı ona mahsustur.) (K22/23)* ifadeleriyle *savaşçılık* özelliğinin yanı sıra *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına* da yer verilmiştir. *Ger murâd itse tîr-i pertâbı (Eğer oku uzaklara fırlatmayı dilese)(K22/24), Umarın burc-ı hısn-ı küffâra / Dike zerrîn-livâ-yı İslâmı (Umarım kâfirlerin kalesinin çıkıntısına altın gibi parlayan İslam sancağını diksin.)(K22/36)* ifadesiyle *savaşçılık* özelliğiyle

birlikte *fetih duygusuna* da yer verilmiştir. *Sabrî Mehmed Şerîf Divanı*'ndaki *Dem-i heycâ niyâmından çıkınca tîgi a'dâya (Çatışma anında düşmana kılıfından kılıcı çıkınca)(K13/49), Yine berk-i sehâb-ı tîgı eyler anı hâkister (Yine kılıcının bulutunun şimşeği onu kül eder)(K13/50)* ifadeleriyle İpşir Mustafa Paşa *savaşçılık* özelliğiyle birlikte yer almıştır.

- ***Adalet:*** İncelenen divanlarda 6 beyitte İpşir Mustafa Paşa'ya *adil olması* özelliğiyle değinilmiştir. *Nef'î Divanı*'ndaki *Ma'delet-perver (Adalet besleyen)*(*KXI/10), dûdmân-ı ma'delet (adalet hanedanı)(KXI/11), Mezâkî Divanı*'ndaki *Devr-i 'adlinde (Senin adalet döneminde)(K22/27), Vezîr-i kişver-ârâ Mustafâ Paşa-yı 'âdil kim (Ülkeyi süsleyen vezir adil Mustafa Paşa ki)(K13/35)* ifadesiyle Mustafa Paşa'ya *adil olması* özelliğinin yanı sıra *görev bilgisiyle* de yer verilmiştir. *Sabrî Mehmed Şerîf Divanı*'ndaki *baht-ı zıll-ı sidre-i 'adli (adalet sidresinin gölgesinin talihi)(K13/40), ihrâz-ı 'adliyle (adaletinin erişilmesiyle)(K13/65)* ifadeleriyle İpşir Mustafa Paşa'nın *adil olması* özelliğine değinilmiştir.
- ***Ünlü Kişilikler:*** Şiirlerde İpşir Mustafa Paşa'ya *ünlü kişiliklerle birlikte* de sıklıkla yer verilmiştir. 6 beyitte Mustafa Paşa çeşitli ünlü kişiliklerle birlikte anılmıştır. *Savaşçılık* özelliğinde yer verilen örneğin dışında *Nef'î Divanı*'ndaki *Âsaf-ı ekrem Nizâmü'I-mülk-i ekberdir gelen (Cömert vezir, en büyük Nizamülmülk'tür gelen)(KXI/11)* ifadesiyle İpşir Mustafa Paşa *ünlü kişiliklerle birlikte anılmakla* beraber *cömertlik* özelliğiyle de yer almıştır. *Rahîk-i meşrebi hurrem tutar dil-i Hızrı / Nesîm-i hulku eder zinde rûh-ı Attârı (Hızır gönlü şarabın tadını taze tutar. Yaradılışının rüzgarı Attâr'ın nefesi gibi zinde kılar.)(K45/31)* beyitiyle Mustafa Paşa'nın *ünlü kişiliklerle birlikte* anılmasına ve *güzel ahlak sahibi olmasına* değinilmiştir. *Mezâkî Divanı*'ndaki *Sadr-ı Cem-pâye Mustafa Paşa (Cem rütbeli önder Mustafa Paşa)(K22/13), Kuvvet-i sâ'idi şikest eyler / Pençe-i zûr-ı Rüstem ü Sâmı (Bileğinin kuvveti Rüstem ve Sâm'ın elinin kuvvetini kırar.) (K22/17)* ifadesiyle *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasının* yanı sıra *kahramanlık* özelliğine, hatta kuvvet bakımından üstün tutulmasıyla *üstünlük duygusuna* da değinilmiştir. *Sabrî Mehmed Şerîf Divanı*'ndaki *Eyâ râyet-firâz-ı devlet-i İskender-i sânî (Ey devletin sancağını*

yücelten ikinci İskender!)(K13/53) ifadesinde de Mustafa Paşa İskender'e benzetilerek anılmıştır.

- ***Görev Bilgisi:*** İpşir Mustafa Paşa 5 beyitte *görev bilgisiyle* birlikte anılmıştır. Adil olması özelliğinde değinilen örneğin dışında, *Mezâkî Divanı*'ndaki *Sadr-ı a'zam ki yâr-i cânundur (Sadrazam ki canın yâridir.)(K22/34), Sabrî Mehmed Şerîf Divanı*'ndaki *O sadr-ı âsmân-dîvân u meh-kevkeb ki lâyıkdur / Felek ana mühürdâr itse şâh-ı Hâveristânı (O divan gökyüzünün başı, ay ve yıldızdır. Talih ona Doğu ülkelerinin şâhını özel kalem müdürü yapsa o derece layıktır.)(K13/36)* beyitinde görev bilgisinin yanı sıra Doğu ülkelerinde yer aldığı fetihlere dair vurgu yapılarak *biyografisine* dair gönderme yapılmıştır. Bu vesileyle *üstünlük duygusu* yani imparatorluk psikolojisine de değinilmiştir. Aynı divanda yer alan *Vezîrâ saf-derâ sadrâ cihândâr u cihân-gîrâ (Vezirimiz, savaşçımız, büyük hükümdarımız ve cihanın zapteden hükümdarımız)(K13/53)* ifadesiyle İpşir Mustafa Paşa'nın *görev bilgisinin* yanı sıra *kahramanlık duygusuna ve cihan hakimiyeti* idealine de yer verilmiştir. *Olup ser-mesned-efrûz-ı vezâret zât-ı zî-şânun (Şerefli zâtın vezirliğin parlayan makamının başı olup)(K13/65)* ifadesiyle de İpşir Mustafa Paşa'nın *görev bilgisine* değinilmiştir.
- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** İpşir Mustafa Paşa'ya 4 beyitte *cömertlik özelliği ve devletçilik* anlayışıyla birlikte yer verilmiştir. *Nef'î Divanı*'ndaki *nakd-ı rif"at (yüksek derecede servet ödeyen)(KXI/11), Mezâkî Divanı*'ndaki *Feyz-ı lutf-ı bahâr-ı iclâli / Subh-ı nev-rûz eyler ahşamı (İkram baharının iyiliğinin bolluğu akşamı baharın ilk gününün sabahı yapar.) (K22/19)* beyitiyle *cömertlik ve devletçilik* anlayışına, *Şeref-i hıdmet ile fahr eyler (Hizmetinin şerefiyle ün kazanır.)(K22/28)* ifadesiyle *devletçilik* anlayışına yer verilmiştir. *Sabrî Mehmed Şerîf Divanı*'ndaki *Muhassal devletünde baht-ı gaddâr itmedi çarhun / Bir ehl-i tab'ı nakdîne gedâ-yı dest-i ihsânı (Sonuç olarak devletinde senin devrin, cömertlik kapısının dilencisi olan tabiat ehlini nakit ödemede gaddar bahtlı kılmadı.)(K13/58), Zekât-ı devletünden ben dahi n'ola recâ itsem / O nakd-i lutfı kim sana kul itdi ehl-i 'irfânı (Olgunluk ehlini bile cömertlik nakdin kul etmişse, ben bile senin devletinin zekâtından rica etsem ne olur?)(K13/59)* beyitlerinde *cömertlik ve devletçilik* anlayışına değinilmiştir.

- ***Asayiş (Emn ü eman):*** Belirlenen divanlarda İpşir Mustafa Paşa devlet ve toplum değerlerinden *Asayiş* ile 4 beyitte yer almıştır. *Mezâkî Divanı*'ndaki *Sahn-ı devletde aldı meydânı / Tevsen-i himmet-i sebük-kâmı (Olgunluk arzusunun yardımıyla dikbaşlılara karşı devlet sahnesinde meydanı aldı.)(K22/25), Sabrî Mehmed Şerîf Divanı'*ndaki *Mühim-perdâz-ı bahr u ber ki kâr-ı dîn ü devletde (Din ve devlet işlerinde deniz ve karayı önem vererek düzene sokan Paşa!)(K13/37)* ifadesiyle *Asayişin* yanı sıra *yönetim anlayışına* da*, Bihişt-i emn-i ümmet (Ümmet güvenliğinin cenneti)(K13/40), Cihan pür-emn o denlü şimdi kim (Cihan şimdi o denli güvenlik dolu ki)(K13/44)* ifadeleriyle İpşir Mustafa Paşa'nın *asayiş (emn ü eman)* özelliğinin yanı sıra *cihan hakimiyeti idealine* de değinilmiştir. Bu ve *görev bilgisiyle* beraber değinilen örnekle birlikte İpşir Mustafa Paşa'ya *cihan hakimiyeti idealiyle* yer verilen 4 beyit bulunmaktadır. Verilen örneklerin dışında *Mezâkî Divanı*'ndaki *Müşirân-ı şeh-i 'âlemde yokdur şimdi akrânı (Âlemin şâhının mareşalinde bir benzeri yoktur.)(K13/35), Ola pirâye dest-i hükmüne mühr-i Süleymânî (Süleyman'ın mührü hükmünün eline süs olsun.)(K13/64)* ifadesiyle "Süleyman'ın mührü" ifadesiyle *cihan hakimiyeti idealinin* yanı sıra *hükmünün yürüyor olması* özelliğine de değinilmiştir.
- ***Yönetim Anlayışı:*** Bahsi geçen özelliklerin dışında İpşir Mustafa Paşa'ya 4 beyitte *yönetim anlayışıyla* birlikte yer verilmiştir. *Asayiş* özelliğiyle birlikte verilen örneğin dışında, *Nef'î Divanı*'ndaki *Sâzkâr-ı dîn ü devlet (Din ve devlete muvafık olan)(KXI/10), Nazm-ı devlet (Devlete nizam veren)(KXI/11), Ya'nî ol fermânber-i şer'-i muttahardır gelen (O gelen, mübarek şer'e itaat edendir.)(KXI/12)* ifadeleriyle İpşir Mustafa Paşa *yönetim anlayışıyla* birlikte şiirlerde yer almıştır.
- ***Fetih:*** Bunların dışında İpşir Mustafa Paşa 2 beyitte *fetih duygusuyla* birlikte anılmıştır. Savaşçılık özelliğinde değinilen örneğin dışında *Mezâkî Divanı*'ndaki *Şevk-i feth-i zaferle ezber idüp / Vird-i şükr-i 'alîm ü 'allâmı (Fethin zaferinin mutluluğuyla âlimler ve bilginlerin şükrünün virdini ezberleyip)(K22/38)* beyitiyle *fetih duygusuna* yer verilmiştir.

- ***Üstünlük:*** Ayrıca İpşir Mustafa Paşa'ya daha önce *ünlü kişiliklerle birlikte ve görev bilgisiyle anılması* özelliklerinde yer verilen 2 beyitte *üstünlük duygusu (imparatorluk psikolojisi)* özelliği ile yer verilmiştir.
- ***Hükmünün Yürümesi:*** *Cihan hakimiyeti ideali* özelliğinde bir örneğine değinilen *hükmünün yürüyor olması* özelliğine de 2 beyitte yer değinilmiştir. Verilen örneğin dışında *Sabrî Mehmed Şerîf Divanı*'ndaki *Hemîşe hizmetin eyler be-dâğ-ı bende-fermânı (Emrinin kölesinin yarasıyla daima hizmetini yapar.)(K13/38)* ifadesiyle İpşir Mustafa Paşa *hükmünün yürüyor olması* özelliğiyle yer almıştır.
- ***Akıllılık:*** 2 beyitte de İpşir Mustafa Paşa'nın *akıllı olması* özelliğine değinilmiştir. *Sabrî Mehmed Şerîf Divanı*'ndaki *re'y-i rahşânı (parlak fikri)(K13/40), re'y-i münîrün (nurlandıran fikrin)(K13/54)* ifadeleriyle Mustafa Paşa'nın *akıllı olması* özelliğine değinilmiştir.
- ***Biyografi Bilgisi:*** İpşir Mustafa Paşa'ya 2 beyitte *biyografi bilgisiyle* yer verilmiştir. *Görev bilgisi* özelliğinden bahsedilirken verilen örneğin dışında, *Mezâkî Divanı*'ndaki *Pür-sadâ itdi Mısr ile Şâmı (Mısır ve Şam'ı yankılandırdı.)(K22/16)* ifadesiyle Mısır ve Şam'da bulunması vurgulanmış, *biyografi bilgisine* değinilmiştir.

  Tüm bu örneklerin dışında ünlü kişiliklerle birlikte anılması özelliğinde bahsi geçen bir örnekte de İpşir Mustafa Paşa'nın *güzel ahlak sahibi olması* vurgulanmıştır.

Yapılan inceleme neticesinde biyografisinden edinilen bilgilere göre ok ve mızrak kullanmada usta bir kişilik olarak bilinen İpşir Mustafa Paşa, şiirlerde de en fazla *savaşçılık* özelliğiyle anıldığı tespit edilmiştir. Bu özelliğinin yanı sıra *ünlü kişiliklerle birlikte anılması, adil olması, görev bilgisiyle anılması, fetih duygusuyla, cihan hakimiyeti idealiyle ve yönetim anlayışıyla* birlikte anılması en fazla rastlanan özelliklerdendir. Sayılan bu özelliklerin biyografisiyle örtüşen özellikler olduğu tespit edilmiştir. Fakat biyografisinde cimriliği ve zalimliğiyle yer verilen İpşir Mustafa Paşa'nın şiirlerde *cömertliğiyle ve halka gaddarlık yapmamasıyla* anılması, kinayeli bir anlatımın olduğunu düşündürmektedir. Bu özellikte biyografisiyle çelişen detaylara rastlanmıştır.

Ger murâd itse tîr-i pertâbı
Güzer eyler bu heft-i ecrâmı
Mz. K22/24

(Eğer atılan oku istese bu yedi gezegeni geçer.)

Örnek beyitte İpşir Mustafa Paşa'nın ok atmadaki becerisinden bahsedilerek *savaşçılık* özelliği vurgulanmıştır.

Sâzkâr-ı dîn ü devlet kârsâz-ı memleket
Ma'delet-perver hidîv-i dâd-güsterdir gelen
Nf KXI/10

(Gelen din ve devlet için uygun, memleketin iş yapanı, adaletli, ve adalet yayan vezirdir.)

Örnek beyitte İpşir Mustafa Paşa *yönetim anlayışı ve adil bir devlet adamı olmasıyla* anılmıştır.

Sadr-ı a'zam ki yâr-i cânundur
Terk idüp zevk-i hâb-ı ârâmı
Mz K22/34

(Sadrazam, huzur uykusunun zevkinden vazgeçen bir can dostudur.)

Örnek beyitte İpşir Mustafa Paşa'nın sadrazamlık görevi belirtilmiş, Mustafa Paşa'ya *görev bilgisiyle* birlikte değinilmiştir.

Vezîrâ saf-derâ sadrâ cihândâr u cihân-gîrâ
Eyâ râyet-firâz-ı devlet-i İskender-i sânî
SM K13/53

(Ey vezir! Ey düşman saflarını yaran kahraman! Ey sadrazam! Ey cihanı tutan hükümdar ve ey cihanı zapdeden! Ey devletin sancağını yücelten ikinci İskender!)

Verilen örnek beyitte İpşir Mustafa Paşa *görev bilgisi, kahramanlık duygusu, ünlü kişiliklerle birlikte anılması ve cihan hakimiyeti ideali vurgusuyla* birlikte yer almıştır.

4.5.1.3.25. Siyâvûş Paşa (d. … - ö. 1656. IV. 21 Ağustos 1651 - 27 Eylül 1651 tarihleri arasında ve 5 Mart 1656 - 26 Nisan 1656 tarihleri arasında 2 kez sadrazamlık, 1641 – 1642 yılları arasında da kaptanıderyalık yapmıştır.)

Siyâvûş Paşa abaza asıllıdır. Kölesi ve hazinedarı olduğu Abaza Mehmet Paşa'nın öldürülmesinden sonra IV. Murat zamanında saraya alınmıştır. Ciritteki yetenekleri sebebiyle kendisine 1638 yılında silahdarlık görevi verilmiştir. IV. Murat'ın ölümünden sonra kubbealtı veziri ve 1640 yılında kaptanıderya olarak tayin

edilmiştir. Fakat Azak başarısızlığı nedeniyle 1642 yılında Siyavuş Paşa kaptanıderyalık görevinden azledilmiştir. Sadrazam Melek Ahmet Paşa sadaretten azledildiği zaman 21 Ağustos 1651'de Siyavuş Paşa ilk defa sadrazamlığa getirilmiştir. Darüssaade ağası Uzun Süleyman Ağa ile birlikte ocak ağalarını etkisiz hale getirmiştir. Ancak onunla arası açılınca 27 Eylül tarihinde azledilip bütün mallarına el konularak Malkara'ya sürülmüştür. 5 Mart 1656'da Çınar Vakası (Vaka-yı Vakvakiye) ile ikinci defa sadrazamlığa getirilmiştir. Siyavuş Paşa hasta olmasına rağmen kendisi için yakın bir tehlike olarak gördüğü ve gerçekten de liyakati sebebiyle sadrazam olacağı düşünülen Defterdarzâde Mehmed Paşa'nın öldürülmesini sağlamış, fakat aynı gece kendisi de vefat etmiştir. 26 Nisan 1656 tarihinde İstanbul'da ölmüştür. İki defa olmak üzere toplam üç ay sadrazamlık görevi yapan Siyavuş Paşa, dönemin kaynaklarında cesur ve heybetli olmasının yanı sıra kibirli ve zalim bir devlet adamı olarak tanınmıştır. (Ak, 2009: 310-311)

Belirlenen divanlar arasında yalnızca *Nev'î Divanı*'nda Siyâvuş Paşa'nın devlet adamlığı yönüne ithafen yazılmış 11 beyit yer almaktadır.

- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** Siyâvûş Paşa en fazla *cömertliği* ve bunun beraberinde *devletçilik anlayışıyla* birlikte 5 beyitte anılmıştır. *Ni'met-i cûdunla memlûdur simât-ı ins ü cân (İnsanların ve ruhların sofraları ssenin cömertliğinin nimetiyle doludur.) (KXXXVII/20), Ki odur matla'-ı mecmû'a-i lutf u ihsân (Yardım ve cömertlik mecmuasının ilk başta gelen beyiti odur.) (KXI/11), Andadur himmet ü ihsan… Andadur cûd u 'ata… (Yardım ve cömertlik ondadır. Cömertlik ve bağış ondadır.) (KXI/13), Yemm-i cûdından… Ebr-i lutfından… (Cömertliğinin denizinden… Yardımının bulutundan…) (KXI/14), pîr-i himmetsin(Cömertlik önderisin) (KL/6)* ifadeleriyle Siyâvûş Paşa'nın *cömertlik* vasfıyla öncü olmasına ve bu bağlamda devlet ve toplum değerlerinden *devletçilik* anlayışına değinilmiştir.
- ***Görev Bilgisi:*** Divanda yer alan 3 beyitte Siyâvûş Paşa'nın *görev vilgisine* dair ipuçları yer almaktadır. *Bir ayag üzre turur hizmetde dâmen der-meyân (Hizmet etmede ortada bir ayağının üzerinde durur.) (KXXXVII/6), Sana 'arûs-ı vezâret virildi mühri ile (Sana mührüyle beraber adeta vezirliğin süslenmiş gelini verildi.) (KL/5), Sen ol vezîr-i cüvân-baht u pîr-i himmetsin / Halîfe itdi*

seni şâh-ı milk-i 'Osmânî (Sen taze talihli vezirsin ve cömertlik önderisin. Osmanlı devletinin şâhı seni halife yaptı.) (KL/6) ifadeleriyle Siyâvûş Paşa'nın *görevine* dair bilgilere yer verilmiştir.

- ***Akıllılık:*** *Nev'î Divanı*'ndaki 3 beyitte Siyâvûş Paşa'nın *akıllı olması vasfına* dair ifadeler mevcuttur. *Hazret-i pâşâ-yı rûşen-re'y (Parlak fikirli hazreti paşa) (KXXXVII/19), Nûr-ı re'yünle fürûzândur çerâg-ı saltanat (Fikrinin nuruyla saltanat kandili parlayandır.) (KXXXVII/20), Baglamışdur rişte-i re'yün nice Dârâları (Fikrinin ipliği nice Dârâ'ları bağlamıştır.) (KXXXVII/21)* ifadeleriyle Siyâvûş Paşa'nın *akıllı olması* övülmüş, son örnekte kıvrak zekâsıyla İran hükümdarı Dârâ ile kıyaslanmış ve ondan üstün tutulmuştur. Dolayısıyla burada *akıllı olması* vasfının yanı sıra, *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına ve üstünlük duygusu (imparatorluk psikolojisine)* yer verilmiştir.
- ***Ünlü Kişilikler:*** Ayrıca verilen son örnekle birlikte 2 beyitte Siyâvûş Paşa'nın *ünlü kişiliklerle birlikte anıldığına* rastlanmıştır. *Nev'î'ye lutf it mu'în ol kim Zahîr-i vakt ola / Bâkî'yi lutf-ı Süleyman itdi Selmân-ı zamân (Bâkî'yi Süleymân'ın lütfu zamanın Selmân'ı yaptığı gibi sen de Nev'î'ye zamanın Zahîr'i olması için lütfet, yardımcı ol.) (KXXXVII/36)* beyitiyle Bâkî, Süleymân gibi *ünlü kişiliklerle birlikte* Siyâvûş Paşa'nın anılmasına yer verilmiştir. Ayrıca divanda yalnızca bu beyitte *sanatı ve sanatkârı koruması* özelliğine değinilmiştir.

  Divanda yer alan *Ne cefâ topların urdugını gûy-i zemîn / Ne belâ tîrlerin atdugını kavs-i zamân (Vurduğun ne cefa topları zeminin topudur. Attığın ne bela okları zamanın yayıdır.(KXI/9)* beyitiyle Siyâvûş Paşa'nın *kahır vasfına* değinilmiştir. Bunun dışında divanda yer alan bir beyitte de *Sâhib-i tedbîr-i pîr (Tedbir sahibi önder) (KXXXVII/19)* ifadesiyle Siyâvûş Paşa'nın *tedbir sahibi olması* özelliğine vurgu yapılmıştır.

Yapılan inceleme neticesinde Siyâvûş Paşa'nın şiirlerde daha çok *cömertlik ve devletçilik anlayışıyla* birlikte anılmasının yanı sıra, *görevine dair bilgilerle birlikte, akıllı ve tedbir sahibi* bir devlet adamı olarak yer aldığı belirlenmiştir. Şiirlerde biyografisine dair çarpıcı ifadelere rastlanmamakla birlikte, beyitlerde biyografisiyle çelişen nitelikte bir bilgi de görülmemiştir.

Sen ol vezîr-i cüvân-baht u pîr-himmetsin
Halîfe itdi seni şâh-ı milk-i 'Osmânî
Nv KL/6

(Sen şansı açık ve yardım şeyhi bir vezirsin. Osmanlı ülkesinin padişahı seni halife yaptı.)

Örnek beyitte Siyâvûş Paşa'nın *görev bilgisine, cömertlik ve devletçilik anlayışına* yer verilmiştir.

Baglamışdur rişte-i re'yün nice Dârâları
Lâle gibi dâgdârundur Siyâvûş-ı Keyân
Nv KXXXVII/21

(Düşünce ipin nice Dârâ'ları bağlamıştır. Keyanlı Siyavuş Paşa lâle gibi kızgın demirle gönlü dağlanmış yaralıdır.)

Örnek beyitte Siyâvûş Paşa'ya *akıllı olması, ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına ve üstünlük duygusuyla* birlikte yer verilmiştir.

Hazret-i pâşâ-yı rûşen-re'y ü gerdûn-ihtişâm
Sâhib-i tedbîr-i pîr ü mâlik-i baht-ı cüvân
Nv KXXXVII/19

(Yaşlı tedbirine ve genç talihine sahip olan, aydın görüşlü ve felek [gibi] ihtişamlı paşa hazretleri.)

Örnek beyitte Siyâvûş Paşa'nın *tedbir sahibi olması ve akıllı olması* özelliklerine değinilmiştir.

4.5.1.3.26. Deli Hüseyin Paşa (d. … - ö. 1659. Şubat 1656 tarihinde sadrazamlık yapmıştır.)

Bursa'da doğmuş, odun işlerindeki maharetinden ötürü Topkapı Sarayı'nda enderunda eğitim almıştır. 1634 yılında vezirlik rütbesi ile kaptanıderyalığa getirilmiştir. Mısır valisi iken adı bazı şaibelere karıştığı için valilikten azledilip İstanbul'a çağrılmıştır. Ancak bir dönem sonra eski itibarını kazanıp vezirlik rütbesi kendisine iade edilmiştir. IV. Murat'la beraber Bağdat Seferi'ne katılmış, başarılarından dolayı sefer dönüşü tekrar İstanbul'da kubbe vezirliğine tayin edilmiştir. Şubat 1656'da sadrazam Ermeni Süleyman Paşa sadaretten azledilince, Deli Hüseyin Paşa'nın sadarete getirilmesine karar verilmiştir. Fakat Mustafa Paşa'nın kışkırtması ile mühr-i hümayun Deli Hüseyin Paşa'ya ulaşmadan karar bozulmuştur. Deli Hüseyin Paşa merkeze gelip Edirne'de Sultan IV. Mehmet'in huzuna çıkmış ve iltifat görmüştür. Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa bundan hoşlanmamış ve kendisine rakip

olarak gördüğü için bir süre sonra Yedikule Zindanı'na hapsettirilmiştir. Deli Hüseyin Paşa 29 Aralık 1658 tarihinde idam edilmiştir. Bu olay büyük bir infiale sebep olmuştur. Halk arasında "gazi" ve tuhaf hareketleri neticesinde "deli" lakabı ile tanınmış olan Hüseyin Paşa kuvvetli bir vücut yapısına sahip, cesur bir vezirdir. Özellikle Revan ve Bağdat Seferleri ile Girit'in fethinde gösterdiği kahramanlıklar kendisine büyük bir şöhret kazandırmıştır. Harp sanatında mahir, kararlarında isabetli bir devlet adamı olarak tanınmaktadır. Camii, medrese, hamam gibi imaretler yaptırmıştır. (İlgürel, 1999: 4-6)

Deli Hüseyin Paşa'ya Nef'î ve *Mezâkî Divanı*'nda 16 beyitte rastlanmıştır. Deli Hüseyin Paşa'ya en fazla *göreviyle alakalı bilgilerle, ünlü kişiliklerle birlikte anılışıyla ve cihan hakimiyeti idealiyle* birlikte 4'er beyitte yer verilmiştir.

- ***Görev Bilgisi:*** *Nef'î Divanı*'ndaki *Cihân-bân-ı felek-eyyân vezîr-i a'zam u ekrem (Talihin zamanının cihanının koruyucusu olan veziriazam ve çok cömert Paşa!) (K38/12)* ifadesiyle Deli Hüseyin Paşa'nın *görev bilgisinin* yanı sıra, *cömertlik* özelliği ve beraberinde devlet ve toplum değerlerinden *devletçilik anlayışına* yer verilmiştir. Bunun yanı sıra *cihan hakimiyeti idealine* de değinildiği tespit edilmiştir. *Mezâkî Divanı*'ndaki *Şeref-fezâ-yı beyândur bedî'-i 'ünvânı (Senin eşsiz derece üstün ve güzel olan ünvanın şeref verici bir beyandır.) (K23/18), Vezîr-i Cem-şürefâ âsaf-ı nigîn-be-kefâ / Eyâ yegâne-i a'yân-ı mülk-i 'Osmânî (Ey Cem şerefli vezir, meşakkatli mührün veziri, Osmanlı Devleti'nin ileri gelenlerinin yegânesi!) (K23/34)* beyitiyle *görev bilgisinin* yanı sıra *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına* da değinilmiştir. *Senünle pâye bulur pây-ı taht-ı 'Osmânî (Osmanlı'nın başkenti seninle rütbe kazanır.)(K23/36)* ifadesiyle Deli Hüseyin Paşa'nın *görevine dair bilgilere* vurgu yapılmıştır.
- ***Ünlü Kişilikler:*** Deli Hüseyin Paşa 4 beyitte *ünlü kişiliklerle birlikte* anılmıştır. Görev bilgisiyle birlikte verilen örneğin dışında *Nef'î Divanı*'ndaki *Hüseyin-ism ü Alî-sîret hıdîv-i âlem-ârâ kim / Neşât-ı ahd-i adliyle cihâna sûr olur mâtem (O Hüseyin isimli, Ali ahlaklı-karakterli, âlemi süsleyen vezirdir ki, adalet yemininin sevinciyle matemi dünyaya kale yapar.) (K38/13)* beyitiyle ünlü kişiliklerle birlikte anılmasının yanı sıra Deli Hüseyin Paşa'nın *adil, güzel*

ahlak sahibi olmasına ve cihan hakimiyeti idealine değinilmiştir. *Te'âlallah zihî paşa-yı mülk-ârâ-yı cengâver / Ki lâyıkdır denilse hem Nizmâmülmülk hem Rüstem (Allah yükseltsin, yurdu süsleyen yiğit paşaya hem Nizamülmülk hem de Rüstem denilse buna layıktır.)(K38/14)* beyitiyle Deli Hüseyin Paşa'nın *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasının* yanı sıra *kahramanlık vasfına* da yer verilmiştir. *Mezâkî Divanı*'ndaki *Vegâda düşmene bir gûş-mâl eylersin / Hücûm-ı Rüstem ile savlet-i Nerîmânî (Rüstem'in hücumu ile Neriman'ın saldırışı gibi savaşta düşmana bir kulak sürersin.)(K23/38)* beyitinde Deli Hüseyin Paşa'nın *ünlü kişiliklerle* benzetme yoluyla anılmasıyla birlikte *savaşçılık* özelliğine de değinilmiştir.

- ***Cihan Hakimiyeti:*** Belirlenen divalarda 4 beyitte Deli Hüseyin Paşa *cihan hakimiyeti idealiyle* birlikte anılmıştır. *Görev bilgisiyle ve ünlü kişiliklerle birlikte anılmasıyla* beraber verilen örneklerin dışında *Mezâkî Divanı*'ndaki *Misâl-i taht-ı felek-pâye-i Süleymânî (Hz. Süleyman'ın yüce mührünün tahtı gibi) (K23/20)* ifadesindeki Hz. Süleyman'ın mührü, divan şiirinde cihan hakimiyeti idealiyle ilişkilendirilerek kullanılan bir tamlamadır. Dolayısıyla Deli Hüseyin Paşa da beyitteki bu ifadeyle *cihan hakimiyeti idealiyle* birlikte anılmıştır. *Senünle kâyim olur mesned-i cihân-bânî (Cihanın bekçiliği mertebesi seninle ayakta durur.)(K23/35)* ifadesiyle yine Hüseyin Paşa *cihan hakimiyeti idealiyle* birlikte anılmıştır.
- ***Savaşçılık:*** Deli Hüseyin Paşa'ya 3 beyitte *savaşçılık* özelliğiyle birlikte yer verilmiştir. *Ünlü kişiliklerle birlikte anılışıyla* değinilen örneğin dışında *Mezâkî Divanı*'ndaki *Dem-i 'adû ile pencen 'aceb mi sürh ola / Yem-i şecâ'atün oldur çü şâh-ı mercânî (Düşmanın kanıyla elin kırmızıya boyansa buna şaşılır mı? Mercan gibi olan şah, çünkü yiğitlik denizi odur.)(K23/39)* beyitinde Deli Hüseyin Paşa'nın *savaşçılık* özelliğinin yanı sıra *kahramanlık* vasfına; *Felekde zâhir olan mâh-ı nev degül asdun / Firâz-ı günbed-i gerdûna tîg-ı bürrânı (Gökyüzünde açıkça belli olan yeni ay değil, gökyüzünün kubbesinin en tepesine astığın keskin kılıcındır.)(K23/40)* beyitinde de Paşa'nın *savaşçılık* özelliğine değinilmiştir.
- ***Adalet:*** Bunların yanı sıra Deli Hüseyin Paşa 3 beyitte *adil olmak* vasfıyla anılmıştır. *Ünlü kişiliklerle birlikte anıldığı* örneğin dışında, *Nef'î*

Divanı'ndaki *Güzîde merdüm-i kâmil yegâne dâver-i âdil (Seçilmiş kâmil insan, tek adil hükümdar) (K38/11)* ifadesiyle *adil olması* özelliğinin yanı sıra *güzel ahlak sahibi olmasına* da değinilmiştir. *Mezâkî Divanı*'ndaki *Nehîb-i ma'deletün (Adaletinin korkusu) (K23/43)* ifadesiyle Deli Hüseyin Paşa'nın *adil olması* özelliğine vurgu yapılmıştır.

- ***Güzel Ahlak:*** Deli Hüseyin Paşa'nın *güzel ahlak sahibi olmasıyla* anıldığı 3 beyite rastlanmıştır. *Ünlü kişiliklerle birlikte anıldığı ve adil olması* özelliğiyle birlikte verilen örneklerin dışında *Nef'î Divanı*'ndaki *Hevâ-yı hüsn-i ahlâkınla bir gülzârdır sînem (Gönlüm güzel ahlakının havasıyla adeta bir gül bahçesidir.) (K38/42)* ifadesiyle Deli Hüseyin Paşa'nın *güzel ahlak sahibi* biri olduğuna değinilmiştir.
- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** Deli Hüseyin Paşa 2 beyitte *cömertlik* ve bununla beraber *devletçilik* anlayışıyla yer almıştır. Görev bilgisiyle alakalı verilen örneğin dışında, *Mezâkî Divanı*'ndaki *Gedâ-yı matbah-ı ni'met-serâ-yı ihsânun / Dilerse keçkül ider tâc-ı şâh-ı İrânı (Cömertliğinin toprağının nimetinin mutfağının dilencisi, dilerse İran şahının tacını keşkül yapar.) (K23/48)* beyitiyle *cömertlik* özelliği ve *devletçilik* anlayışıyla birlikte anılışının yanı sıra *üstünlük duygusuyla* da yer almıştır.

  Ayrıca Deli Hüseyin Paşa *ünlü kişiliklerle birlikte anılması* ve *savaşçılık* özelliklerinde örneklerine yer verilen *kahramanlık* vasfıyla 2 beyitte yer almıştır. Tüm bu örneklerin yanı sıra Deli Hüseyin Paşa *Mezâkî Divanı*'ndaki bir beyitte *Sühan-güzâr-ı ülü'l-emri heft-kişversin / Kazâ kader n'ola olsa nüfûz-ı fermânî (Sözünü geçiren emir sahibi yedi iklimsin. Kaza kader hükmü geçen olsa ne olur?) (K23/37)* ifadeleriyle *hükmünün yürüyor olması* özelliğiyle yer almıştır. Ayrıca *Nef'î Divanı*'ndaki *Cihân-sâlâr-ı âlî-şân cihân-gîr-i kader-fermân (Yüce şanlı cihanın reisi, kadere söz geçiren büyük hükümdar!) (K38/12)* ifadesiyle de Deli Hüseyin Paşa'nın *hükmünün yürüyor olması* vasfına değinilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde biyografisinde yer alan bilgilere göre görevinde mahir, savaşçı, kahraman, cömert ve sözü geçen bir devlet adamı olarak bilinen Deli Hüseyin Paşa'nın şiirlerde de en fazla *görev bilgisine* övgüyle yer verilişine, *cihan hakimiyeti idealine, savaşçılık özelliğine, ünlü kişiliklerle birlikte anılışına, adil*

oluşuna ve güzel ahlakına yer verildiği tespit edilmiştir. Deli Hüseyin Paşa hakkında şiirlerde yer alan ifadelerin, onun biyografisiyle örtüşen detaylar olduğu belirlenmiştir.

Cihân-sâlâr-ı âlî-şân cihân-gîr-i kader-fermân
Cihân-bân-ı felek-eyyân vezîr-i a'zam u ekrem
Nf K38/12

(Şanı yüce hükümdar, kader fermanlı [hükmü kader gibi etkili] hükümdar. Talihin zamanının cihanının koruyucusu olan cömert ve yüce vezir.)

Örnek beyitte Deli Hüseyin Paşa'nın *görev bilgisine, cihan hakimiyeti idealine, cömertlik vasfına, hükmünün yürüyor olması özelliğine ve devletçilik anlayışına* vurgu yapılmıştır.

Hayâl-i fikr-i evsâfınla bir mecmû'adır hâtır
Hevâ-yı hüsn-i ahlâkınla bir gülzârdır sînem
Nf K38/42

(Vasıflarının düşüncesinin hayaliyle gönül bir kitaptır. Güzel ahlakının sevgisiyle gönlüm bir gül bahçesidir.)

Örnek beyitte Deli Hüseyin Paşa'nın *güzel ahlak sahibi olması* özelliğine değinilmiştir.

Dem-i 'adû ile pencen 'aceb mi sürh ola
Yem-i şecâ'atün oldur çü şâh-ı mercânı
Mz K23/39

(Düşman kanıyla elin kırmızılaşsa şaşılır mı? Çünkü senin cesaret denizin mercan dalını öldürür.)

Örnek beyitte Deli Hüseyin Paşa'nın *savaşçılık ve kahramanlık* vasıfları vurgulanmıştır.

4.5.1.3.27. Köprülü Mehmed Paşa (d. 1578 – ö. 31 Ekim 1661. 1657 - 1661 yılları arasında sadrazamlık yapmıştır.)

Doğum yeri Arnavutluk olan Mehmed Paşa, devşirilerek İstanbul'a getirildikten sonra enderundda eğitim almıştır. Ooldukça olaylı bir dönemde Osmanlı Devleti'ni idare etmiştir. IV. Mehmed tahta geçtiğinde henüz 7 yaşında olduğu için yönetimde Valide Kösem Sultan ve Valide Turhan Sultan daha çok söz sahibi olmuştur. Veziriazam Sultanzade Mehmed Paşa tarafından kendisine vezirlik verilerek Trabzon valiliği görevine tayin edilmiştir. 5 Eylül 1657 tarihinde Boynueğri Mehmed Paşa'nın yerine sadarete tayin edilmiştir. Köprülü Mehmed Paşa başta Celâlî İsyanı

olmak üzere muhalif pek çok isyanı bastırmıştır. Köprülü Mehmed Paşa yaşının hayli ilerlemiş olmasından dolayı hasta ve yorgun düşmüş, bu sebeple padişah kendisine halef olarak oğlu Fazıl Ahmed Paşa'yı telkin etmiştir. 31 Ekim 1661 tarihinde vefat etmiştir. Abaza Hasan Paşa İsyanı'nın bastırılmasından sonra bazı kesimler tarafından çok ağır bir şekilde anılmasının yanı sıra çoğu zaman memleketi hainlerden temizleyen, bulunduğu zor durumdan çıkaran, refah ve huzuru sağlayan hayırlı bir idareci şeklinde nitelendirilmiştir. (İlgürel, 2002: 258-260)

Belirlenen divanlar arasından Köprülü Mehmed Paşa'ya yalnızca *Nâil-i Kadîm Divanı*'nda 31 beyitte devlet adamı özellikleriyle yer verilmiştir.

- ***Akıllılık:*** Divanda en fazla rastlanan özellik ise 8 beyitte değinilen *akıllı olması* vasfı olmuştur. *Akl-ı evvel-meniş (Yaradılıştan akıllı mizaçlı)(KXII/20), Bû Alî-dâniş Aristô-yı Sikender-harekât (İbni Sînâ bilgili, İskender ve Aristo davranışlı)(KXII/21)* ifadesiyle Aristo vurgusu da dahil *akıllı olması özelliğine ve ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına* yer verilmiştir. *Ki kazâ kârını re'yinle eder istidlal (Kazâ amelini fikriyle delillendirir.)(KXII/46), Haşre-dek re'yi gibi muntazamü'1-hâl olalar (Sonsuza kadar onun fikri gibi intizamlı bir hâl içinde olsunlar.)(KXII/86)* ifadesiyle *akıllı olmasının* yanı sıra *asayiş (emn ü eman)* özelliğine de değinilmiştir. *Ki emri muhteri'-i rây-ı müstetâb olmuş (Onun emri iyi ileri sunulan iyi bir fikir olarak kabul görmüştür.) (KXVIII/17)* ifadesiyle *akıllı olmasıyla birlikte hükmünün yürüyor olmasına* da yer verilmiştir. *Re'y-i bâ-savâb (Doğruluklu fikri)(KXVIII/18), vezîr-i Aristô-meniş (Aristo tabiatlı vezir)(KXVIII/20)* ifadesiyle Aristo ile *akıllı olması* özelliğinin kastedilmesinin yanı sıra *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına ve görev bilgisine* de yer verilmiştir. *Hakîm-i re'yine İdris hem-rikâb olmuş (Aklının hükmetmesi yönüyle İdris'le eşit olmuştur.)(KXVIII/22)* ifadesiyle *akıllı olmasıyla* birlikte *ünlü kişiliklerle anılmasın*a da değinilmiştir.
- ***Görev Bilgisi:*** *Nâil-i Kadîm Divanı*'ndaki 6 beyitte Köprülü Mehmed Paşa'nın *görev bilgisiyle* alakalı ipuçlarına yer verilmiştir. *Akıllı olması* özelliğinde değinilen örneğin dışında, *İndi bir sadra yine hâtem-i devlet-i ikbâl (Devletin geleceğinin mührü yine bir öndere indi.)(KXII/1), Yine bir dâveri hâtemle çıkardı feleğe (Yine bir hükümdarı mühürle göklere çıkardı.) (KXII/3), Bir*

cihân-dâr-ı kader-kevkebenin etdi yine (Bir cihanın büyük hükümdarının kaderini yine şöhretlendirdi.) (KXII/4), Sadr-ı seyyâre-haşem safder-i Cemşîd-şiyem (Gezegeni düşmana karşı koruyan önder, Cemşîd huylu savaşçı.) (KXII/19) ifadesiyle *görev bilgisinin* yanı sıra *savaşçılık, asayiş (emn ü eman) ve cihan hakimiyeti ideali* vurgusuyla birlikte anılmıştır. *Mesned-i câh-ı vezâretde (Vezirlik makamının dayanağı) (KXII/87), Sipihr-kevkebe pâşâ-yı Âsaf-isti'dâd (Gökyüzü şöhretli, Âsâf yetenekli paşa!)(KXVIII/17)* ifadeleriyle Köprülü Mehmed Paşa'nın *göreviyle alakalı* ipuçlarına yer verilmiştir.

- ***Ünlü Kişilikler:*** Mehmed Paşa'ya 6 beyitte *ünlü kişiliklerle birlikte* yer verilmiştir. *Akıllı olmasıyla* ilgili bölümde verilen örneklerin dışında, *Kahramân-kevkebe Cem-mertebe Dârâ-haşmet (Kahraman şöhretli, Cem rütbeli, Dârâ ihtişamlı) (KXII/17), Bermekî-dâd u deheş sadr-ı Felâtûn-bîniş (Bermekî doğruluklu ve dehşetli, Felâtûn basiretli önder) (KXII/20)* ifadesiyle *ünlü kişiliklerle birlikte* anılmasının yanı sıra *akıllı olmasına, adil olmasına, kahır vasfına sahip olmasına ve basiretli olmasına* vurgu yapılmıştır. *Ey Felâtûn-ı hikem-senc ü Aristô-yı reşîd (Ey hikmetleri ölçen Felâtûn, Aristo olgunluğunda olan paşa!) (KXII/46)* ifadesiyle *ünlü kişiliklerle birlikte anılması* özelliğinin yanı sıra *akıllı olması ve reşit olması* özellikleri de vurgulanmıştır.
- ***Adalet:*** Köprülü Mehmed Paşa'nın şiirlerde sıklıkla rastlanan bir diğer özelliği ise 6 beyitte yer verilen *âdil olması* vasfıdır. Ünlü kişiliklerle birlikte anılması bölümünde değinilen örneğin dışında *Dâver-i âdil (Âdil hükümdar)(KXII/21), Zıll-ı adlinde (Adaletinin gölgesinde) (KXII/86), Bahâr-ı mevsim-i adlinde (Adalet mevsiminin baharında) (KXVIII/24), nasfat-ı adlinde (adaletinin doğruluğunda) (KXVIII/30)* ifadeleriyle Köprülü Mehmed Paşa'nın *adil olması* vurgulanmıştır.
- ***Asayiş (Emn ü eman):*** Mehmed Paşa'ya 6 beyitte *asayiş (emn ü eman)* değeriyle birlikte yer verilmiştir. *Akıllı olması ve görev bilgisiyle* alakalı kısımda değinilen örneklerin dışında, *düstûr-ı haşmet-ârâ (ihtişamla süsleyen nizamı) (KXVIII/16), Nizâm-ı devlet (Devletin düzeni) (KXVIII/20), Harîm-i bârgeh-i şefkat-ı emânında (Korkusuzluk şefkatinin yüce divanının hareminde)*

(KXVIII/23), cây-ı Asayiş (güvenlik makamı) (KXVIII/49) ifadeleriyle Mehmed Paşa'nın *asayiş (emn ü eman)* değeriyle vurgulanmıştır.

- ***Güzel Ahlak:*** Divanda yer alan 4 beyitte Mehmed Paşa'nın *güzel ahlaklı oluşuna* yer verilmiştir. *Zât-ı pâkinde (Temiz kişiliğinde) (KXII/7), ârâyiş-i evreng-i kemâl (olgunluk tahtının süsü) (KXII/20), Hüsn-i ahlâkı (Ahlakının güzelliği) (KXII/26), nevbahâr-ı hulkunda (yaradılışının ilkbaharında) (KXVIII/29)* ifadeleriyle Mehmed Paşa'nın *ahlakının güzelliği* vurgulanmıştır.
- ***Kahırlılık:*** Divanda bulunan 3 beyitte ise Köprülü Mehmed Paşa'nın *kahır vasfına sahip oluşuna* değinilmiştir. Ünlü kişiliklerle birlikte anılmasında yer verilen örneğin dışında, *âteş-i kahr-ı gazâb-fürûzunda (hiddet parlatan kahrının ateşi) (KXVIII/28), Ki tef-i kahrı güzâr etse zeminden fi'l-hâl (Kahrının harareti hemen zeminden geçse)(KXII/33)* ifadeleriyle Mehmed Paşa'nın *kahır vasfına sahip oluşuna* vurgu yapılmıştır.
- ***Savaşçılık:*** Köprülü Mehmed Paşa'nın *savaşçılık* özelliğine 3 beyitte rastlanmıştır. Görev bilgisiyle alakalı bölümde verilen örneğin dışında, *Siper-endâz-ı adû (Düşmandan koruyucu) (KXII/18), Peleng-i savletine düşmenin sehâb olmuş (Düşmanın saldıran kaplanına karanlık bir bulut olmuş.)(K.XVIII/27)* ifadeleriyle Mehmed Paşa'nın *savaşçılık* vasfı dile getirilmiştir.
- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** Mehmed Paşa'nın *cömertlik özelliği ve devletçilik değerine* 2 beyitte yer verilmiştir. *Keff-i keremi (Cömertliğinin nimeti) (KXII/30), Dem-i nisâr-ı kef-i himmetinde (Cömertliğinin nimetini saçtığın zamanda) (KXVIII/26)* ifadeleriyle Mehmed Paşa'nın *cömerlik özelliğine* ve bunun beraberinde *devletçilik anlayışına* değinilmiştir.
- ***Tedbirlilik:*** 2 beyitte ise Mehmed Paşa'nın *tedbir sahibi olmasına* yer verilmiştir. *Zıll-ı temkinin (Temkininin gölgesi) (KXVIII/27), Bunca temkin ü melânetle (Bunca tedbir ve melunlukla) (KXII/7)* ifadeleriyle Mehmed Paşa'nın *tedbir sahibi olmasına* değinilmiştir.
- ***Hükmünün Yürümesi:*** Bir başka 2 beyitte ise Mehmed Paşa'nın *hükmünün yürüyor olması* özelliğine yer verilmiştir. *Hükmü tağyîr-i tebâyi'de revândır o kadar (Tabiatları, karakterleri değiştirmede hükmü akandır.) (KXII/33), emri*

muhteri' (emri ortaya yeni bir şey getirendir) (KXVIII/17) ifadeleriyle Mehmed Paşa'nın *hükmünün yürüyor olması* özelliğine değinilmiştir.

Divanda yer alan 2 beyitte ise Mehmed Paşa'ya *cihan hakimiyeti idealiyle* birlikte yer verilmiştir. Bu özelliğin örneklerine *görev bilgisi* bahsinde değinilmiştir. Divanda yer alan bir beyitte Mehmed Paşa'nın *Alem-efrâz-ı şecâ'at (Sancağı yükselten yiğit) (KXII/18)* ifadesiyle *kahramanlık* özelliğine, *bahş-ı zafer (zafer bahşeden) (KXII/18)* ifadesiyle *fetih duygusuyla birlikte anılmasına, Hâkimü'ş-şer'-i mü'eyyed (Doğrulanmış şer'î hükmün hâkimi) (KXII/24)* ifadesiyle *yönetim anlayışına*, *Nâfizü'l-hükm-i hümâyûn-ı kader (Padişaha ait hüküm derinlerine işlemiş kadere sahip) (KXII/25)* ifadesiyle biyografisine dair bilgiye, *ünlü kişiliklerle birlikte anılışında* yer verilen bir örnekte *basiretli olmasına*, *Sensin ol âlim-i pür-hikmet (Hikmetli âlim sensin) (KXII/41)* ifadesiyle *ilim ehli olmasına*, yine *ünlü kişiliklerle birlikte anılması* bahsinde yer verilen bir örnekte *reşit olması özelliğine* yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde biyografisinden edinilen bilgilere göre özellikle isyanları bastırma becerisinden ötürü başarılı bir devlet adamı olarak tanınan Köprülü Mehmed Paşa şiirlerde de bu şekilde anılmıştır. Şiirlerde kendisiyle ilgili en fazla rastlanan özellik *akıllı olması* özelliği olmuştur. Bunun haricinde *göreviyle ilgili* övgü dolu bilgilerle, *ünlü kişiliklerle birlikte, asayişi* sağlaması özelliğiyle, *adil* olmasıyla sıklıkla anılmıştır. Köprülü Mehmed Paşa'nın biyografisinde akıllı oluşu ve kıvrak zekasıyla alakalı özel yeteneğe sahip olması yönünde herhangi bir bilgiye rastlanmamasına rağmen, şiirlerde kendisiyle alakalı en fazla rastlanan özelliğin bu olması, muhtemelen halkın ve şairin kendisinden bu özelliğini iyi kullanması yönünde beklenti duymasından kaynaklanmaktadır. *Akıllı olması* vasfı Köprülü Mehmed Paşa'dan dönemin halkının en önemli beklentisi olabilmektedir. Bunun temel nedeniyse Köprülü Mehmed Paşa'nın sadarete geldiği dönemde padişahın 7 yaşındaki IV. Mehmed olması ve devlet yönetiminin çoğunlukla Kösem Sultan etkisi altında yürütülmek durumunda kalmasıdır. Bu durumun devlet yönetiminde birtakım aksaklıklara sebep olması ihtimali oldukça kuvvetlidir. Dolayısıyla bu süreçte birçok isyanı başarıyla bastırmış bir devlet adamından bile halkın en temel beklentisi *savaşçılık, kahramanlık, cihan hakimiyeti ideali, fetih duygusu* gibi özelliklerden önce *akıllı olması*, hatta bununla birlikte *reşit olması* vasfı olabilmiştir. Köprülü Mehmed

Paşa örneği ile aynı zamanda divan şiirinde şairin beyitlerde yer verdiği özelliklerle devlet adamından beklentisini de dile getirmiş olabileceği anlaşılmaktadır.

Bermekî-dâd u deheş sadr-ı Felâtûn-bîniş
Akl-ı evvel-meniş ârâyiş-i evreng-i kemâl
Nk.KXII/20

(Olgunluk tahtını süsleyen akıllı yaradılışlı, Bermekî doğruluklu ve dehşetli, Felâtûn basiretli önder.)

Örnek beyitte Köprülü Mehmed Paşa *ünlü kişiliklerle birlikte* anılmakla beraber, *güzel ahlak sahibi olması, akıllı olması, adil olması, basiretli olması ve kahır vasfına sahip olması* özellikleriyle yer almıştır.

Hükmü tağyîr-i tebâyi'de revândır o kadar
Ki tef-i kahrı güzâr etse zeminden fi'l-hâl
NK KXII/33

(Kahrının harareti yeryüzünden geçtiği anda tabiatları değiştirmede hükmü o derece akandır.)

Örnek beyitte Köprülü Mehmed Paşa *hükmünün yürüyor olması* ve *kahır vasfına sahip olması* özellikleriyle anılmıştır.

Ey Felâtûn-ı hikem-senc ü Aristô-yı reşîd
Ki Kazâ kârını re'yinle eder istidlal
NK KXII/46

(Ey hikemli Eflâtun ve olgun Aristo! Kazâ amelini fikriyle delillendirir.)

Örnek beyitte Köprülü Mehmed Paşa *akıllı olması, reşit olması ve ünlü kişiliklerle birlikte anılmasıyla* yer almıştır.

Zihî vezîr-i Aristô-meniş ki sözlerinin
Nizâm-ı devlete her harfi bir kitâb olmuş
NK KXVIII/20

(Ne güzel! Sözlerinin her harfi devlet düzenine bir kitap olmuş Aristo karakterli vezir.)

Örnek beyitte Köprülü Mehmed Paşa *akıllı olması, ünlü kişiliklerle birlikte anılması, görev bilgisi ve asayiş (emn ü eman)* özellikleriyle yer almıştır.

4.5.1.3.28. Gürcü Mehmed Paşa (d. … - ö. 1665. 27 Eylül 1651- 20 Haziran 1652 tarihleri arasında sadrazamlık yapmıştır.)

Gürcü asıllı olan Mehmed Paşa, 5 defa sadrazamlık yapan Koca Sinan Paşa'nın kölesi olmuş, onun yanında enderuna verilmiş ve eğitimini orada tamamlamıştır.

Diyarbakır, Halep valiliği görevleri yapmıştır. Sonrasında Anadolu beylerbeyi ve Erzurum valisi olarak tayin edilmiştir. 27 Eylül 1651 tarihinde Valide Turhan Sultan'ın tesiriyle daha yaşı küçük olan Padişah I. Mehmed'in emriyle Siyavuş Paşa yerine Gürcü Mehmed Paşa'ya sadrazamlık görevi verilmiştir. Sadrazam olduğu zaman Gürcü Mehmed Paşa'nın yaşı 80'in üzerindedir. O zamanki vezirlerden en ihtiyarı olup "şeyh ül vezir" olarak anılmaktadır. 1652 yılının Haziran ayında yerine Tarhuncu Ahmed Paşa sadrazam olarak görevlendirilmiştir. Gürcü Mehmed Paşa 1665 yılında vefat etmiştir. Devrin kaynaklarında valilik görevleri sırasında, savaşlarda gösterdiği başarısı övülürken, yaşlılık döneminde kudretsiz ve iş yapamaz oluşu, okuma yazma bilmemesi dile getirilmiştir. Hatta birçok kimseyi sürdürdüğü için kendisine "habbü's-selatin" denilerek alay edildiği de yazılmıştır. (Dia, 2003: 510-511)

Gürcü Mehmed Paşa'ya belirlenen divanlar arasından yalnızca *Mezâkî Divanı*'nda 7 beyitte yer verilmiştir. Divanda belirlenen beyitler arasında Mehmed Paşa'ya en fazla *cihan hakimiyeti idealiyle ve göreviyle alakalı bilgilerle* 3 beyitte değinilmiştir.

- ***Cihan Hakimiyeti:*** *Sadr-ı düşmen-şiken ü saf-der-i 'âlem geldi (Düşman parçalayanların önderi ve âlemin savaşçısı geldi.)(K11/1)* ifadesiyle Gürcü Mehmed Paşa *cihan hakimiyeti idealinin* yanı sıra *savaşçılık, kahramanlık* özellikleriyle birlikte anılmıştır. *Mihr-i cihân-tâb (Cihanı aydınlatan güneş) (K11/8), cihân-dâver-i ekrem (cihanın cömert hükümdarı) (K11/36)* ifadesiyle cihan hakimiyetiyle birlikte Gürcü Mehmed Paşa'nın *cömertlik özelliği*, bunun beraberinde *devletçilik anlayışı ve görev bilgisi* dile getirilmiştir.
- ***Görev Bilgisi:*** Son örneğin dışında *Hazret-i âsaf-ı Cem-pâye Mehemmed Paşa (Cem rütbeli vezir olan Hz. Mehmed Paşa) (K11/7)* ifadesiyle Gürcü Mehmed Paşa'nın *görev bilgisinin yanı sıra ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına* da değinilmiştir. *Her kişi dirdi gelüp sadrı müşerref eyler (Herkes sadrazamlık makamını şereflendirdiğini söyler.) (K11/16)* ifadesiyle Gürcü Mehmed Paşa'nın *görevine dair bilgilere* yer verilmiştir.

  Görev bilgisinde değinilen örneğin dışında *Ki bu heybetle ne Sührâb u ne Rüstem geldi (Bu azametle ne Sührab ne de Rüstem başa gelmiştir.)(K11/14)* ifadesiyle de *ünlü kişiliklerle birlikte anılması* vurgulanmıştır. *Düstûr-ı mükerrem geldi (Saygı duyulan nizam geldi) (K11/1)* ifadesiyle *asayiş (emn ü*

eman) özelliğine, *melek-fıtrat (melek gibi yaradılışı olan) (K11/9)* ifadesiyle *güzel ahlak sahibi oluşuna* yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde biyografisinden edinilen bilgiye göre savaşlarda gösterdiği başarısıyla halk tarafından övüldüğü bilgisine ulaşılan Gürcü Mehmed Paşa'nın, şiirlerde de en fazla *cihan hakimiyeti ideali ve görev bilgisiyle* anıldığı tespit edilmiştir. Şiirlerde biyografisiyle örtüşen detaylara rastlandığı söylenebilmektedir.

Gelicek devlet ile mihr-i cihân-tâb gibi
Gurre-efrûz-ı ruh-ı mâh-ı Muharrem geldi
Mz K11/8

(Cihanı aydınlatan güneş gibi devletle gelecek. Muharrem ayının yanağı aydınlatan ilk gecesi geldi.)

Örnek beyitte Gürcü Mehmed Paşa *cihan hakimiyeti ideali* vurgusuyla yer almıştır.

4.5.1.3.29. Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa (d. 1635 – ö. 1676. 30 Ekim 1661 ile 3 Kasım 1676 tarihleri arasında sadrazamlık yapmıştır.)

Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa 1635 yılında Samsun Vezirköprü'de doğmuştur. Devrin en seçkin ulemalarından eğitim almıştır. Üstün zekasını genç yaşında göstermiş, 16 yaşında müderris olarak akademik kariyerine başlamıştır. 24 yaşındayken Erzurum'a, sonrasında Şam'a vali olarak tayin edilmiştir. Kazandığı başarılarla dönemin padişahı IV. Mehmet'in ve sadrazam Köprülü Mehmet Paşanın takdirini kazanmıştır. 25 yaşında sadaret kaymakamlığı görevine getirilmiş, bu göreve getirilen en genç diplomat olarak tarihe geçmiştir. Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa'nın tavsiyesi üzerine IV. Murat Fazıl Ahmed Paşa'yı sadrazam yapmıştır. Fazıl Ahmed Paşa Osmanlı tarihinin en önemli sadrazamlarından ve devlet adamlarından biridir. 26 yaşında sadrazam olmasıyla da yine Türk tarihinin bu göreve getirilen en genç sadrazamı olmuştur. Avrupa'da adından çokça söz ettiren Fazıl Ahmed Paşa "Türk gibi güçlü" deyiminin doğmasına neden olmuştur. Aralıksız şekilde 15 yıl sadrazamlık yaparak Türk tarihinin bu görevde hiç azledilmeden en uzun süre bulunan sadrazamı olmuştur. Görev yaptığı 15 yılın 9 yılını sürekli olarak seferde geçirmiştir. 3 Kasım 1676 tarihinde, en verimli çağında, 41 yaşında yani çok genç bir yaşta vefat etmiştir. Ölümünün ardından kendisinden duyulan memnuniyetin ve güvenin bir göstergesi olarak eniştesi Merzifonlu Kara Mustafa Paşa sadrazamlığa getirilmiştir.

Yerli ve yabancı tarihçilere göre iyi huylu, merhametli, sabırlı, azimli ve ileri görüşlü olarak tasvir edilmiştir. Yumuşak huylu, anlayışlı ve fazilet sahibi olduğu için kendisine "Fazıl" lakabı takılmıştır. İcazetli iyi bir hattat, nesir alanında iyi bir kalem, fıkıh ve felsefe alanında da iyi bir akademisyen olarak bilinmektedir. (Özcan, 2002: 260-263)

Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'ya belirlenen divanlar arasından *Mezâkî*, *Neşâtî* ve *Nâil-i Kadîm Divanları*'nda 48 beyitte rastlanmıştır.

- ***Savaşçılık:*** Fâzıl Ahmed Paşa'ya en fazla rastlanan özellik ise 13 beyitle *savaşçılık* özelliğidir. *Mezâkî Divanı*'ndaki *ordû-yı hümâyûn (Padişaha ait, kutlu ordu)(K13/28), tîg-ı zebân (kılıcının dili)(K13/34), Nâil-i Kadîm Divanı*'ndaki *Yekke-tâz-ı saf-ı a'dâ (Düşman safına karşı tek başına saldıran yiğit)(KXXVII/8), Gürg-i hûn-hâr (Kan döken kurt)(KXXVII/10), Eyledin düşmeni bî-nâm u nişân hôş geldin (Düşmanı şöhretsiz ve işaretsiz bıraktın, hoş geldin.)(KXXVII/20), kabza-i tîgin (kılıcının kabzası)(KXXVII/22), Bildirip kâfire haddin (KXXVII/27), Ser-i a'dâyı verip tu'me dehân-ı tîge (Düşmanın başını kılıcın ağzına yiyecek olarak verip)(KXXVII/31), Bîm-i tîginle (Kılıcının korkusuyla)(KXXVII/36), Neşâtî Divanı*'ndaki *Har u has gibi idüp a'da-yı dini pay-mal (Din düşmanlarını yıkılmış ve çöp gibi ayak altına alıp)(K18/12), hengam-ı cenk (savaş zamanı)(K18/13), Bim-i tigı itdürüp a'da-yı dine ser-fürü (Kılıcının korkusuyla din düşmanlarına boyun eğdirip)(K18/15), Saldı tigun şimdi bir dehşet derun-ı düşmene (Kılıcın şimdi düşmanın en derinine bir dehşet saldı.)(K18/24)* ifadeleriyle *savaşçılık* özelliğinin yanı sıra *kahır vasfına sahip olmasına* da yer verilmiştir.
- ***Cihan Hakimiyeti:*** Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa belirlenen divanlarda yer alan 11 beyitte *cihan hakimiyeti idealiyle* birlikte anılmıştır. *Nâil-i Kadîm Divanı*'ndaki *berk-i cihân (cihanın şimşeği)(KXXVII/8), Ey bihin-dâver-i sultân-ı cihân (Ey cihanın en seçkin sultanı, hükümdarı)(KXXVII/13), Âferin kuvvet-i bâzû-yı cihân-gîrine kim (Dünyanın tümüne hükmeden hükümdarın pazusunun kuvvetine aferin ki)(KXXVII/19), ey alem-efrâz-ı beyân (ey âlemin en yüce beyanı)(KXVII/21), Neşâtî Divanı*'ndaki *Hıfz-ı 'alem (Âlemi koruyan)(K18/20)* ifadesiyle *cihan hakimiyeti idealiyle* birlikte *asayiş (emn ü*

eman) değerine de değinilmiş, *Olmazdı cihan böyle letafetle müzeyyen (Cihan böyle güzellikle süslenmiş olmazdı.)(K20/6), Teshir-i vilayetde Sikender- fer- i 'alem (Bir ili emri altında tutmada âlemin ışığı olan İskender gibidir.)(K20/12)* ifadesiyle *cihan hakimiyeti idealiyle* birlikte *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına ve hükmünün yürüyor olması* vasfına da değinilmiştir. *Havfunle gürîz eyledi hep fitne cihandan (Senin korkunla bütün bozguncular cihandan kaçtı.)(K20/23)* ifadesiyle *cihan hakimiyeti idealiyle birlikte asayiş (emn ü eman)* özelliğine de değinilmiştir. *İtdi gazabun fitneyi der-çenber-i 'alem (Senin hiddetin bozgunculara âlem çemberinin kapısını gösterdi.)(K20/24)* ifadesiyle *cihan hakimiyeti idealinin* yanı sıra *asayiş (emn ü eman)* özelliğine ve *kahır vasfına sahip olmaya* değinilmiştir. *Zatun gibi bir sadr-ı cihan bihter-i 'alem (Senin gibi âlemin en iyisi, cihanın reisi)(K20/27)* ifadesiyle *cihan hakimiyeti idealiyle* birlikte *görev bilgisine* de yer verilmiştir. *Dünyayı tuta debdebe-i 'adl ile namun (Adaletinin gürültüsüyle şöhretin dünyayı tutsun)(K20/38)* ifadesiyle *cihan hakimiyeti idealiyle* birlikte *adil olması* vasfına yer verilmiştir.

- ***Ünlü Kişilikler:*** Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'ya 8 beyitte *ünlü kişiliklerle birlikte* yer verilmiştir. *Cihan hakimiyeti ideali* bahsinde değinilen örneğin dışında *Mezâkî Divanı*'ndaki *Bu 'Alî dikkati var(K13/21), Nâil-i Kadîm Divanı*'ndaki *ey ma'delet-i Nûşirevân (ey Nuşirevan'ın adaleti)(KXXVII/11), Genc-i Bâdâver-i Pervîzi unutdurdun sen / Hâtır-ı Husreve ey genc-i nihân hôş geldin (Ey gizli hazine! Sen Hüsrev'in aklına Pervîz'in Badâver hazinesini unutturdun, hoş geldin.)(KXXVII/16), Devletinde kim anar şimdi Nizâmü'l-mülkü(KXXVII/23)* ifadesiyle *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasının* yanı sıra *üstünlük duygusu (imparatorluk psikolojisine)* de yer verilmiştir. *Nâ'ilî-veş desin erbâb-ı zebân (Dil ehli Nâilî gibi desin)(KXXVII/32)*. *Neşâtî Divanı*'ndaki *Payine yüz sürmege Behmen ya Daradur gelen (Ayağına yüz sürmeye gelen ya Behmen'dir ya da Dârâ'dır.)(K18/6), Hem Nizamü'l-mülke galib dikkat-i tedbir ile / Hem kemal-i cud ile Hatemden eshadur gelen (Gelen hem dikkatinin tedbiriyle Nizâmülmülk'ten üstündür hem de cömertliğinin olgunluğuyla Hatem'den eli daha açıktır.)(K18/8)* beyitiyle *ünlü kişiliklerle birlikte* anılmasının yanı sıra *cömertlik ve devletçilik anlayışına, üstünlük*

duygusuna, tedbir sahibi olmasına da vurgu yapılmıştır. *Tedbir-i memalikde Aristo gibi sa'ib (Memleketlerde tedbiri sağlamakta Aristo gibi isabetli)(K20/12)* ifadesiyle *ünlü kişilikle birlikte anılmasıyla* birlikte *tedbir sahibi ve akıllı olmasına* da değinilmiştir.

- ***Güzel Ahlak:*** Bunun dışında Fâzıl Ahmed Paşa 8 beyitte *güzel ahlak sahibi oluşuyla* yer almıştır. *Mezâkî Divanı*'ndaki *Fâzıl-ı 'ukde-küşâ Hazret-i Ahmed Paşa (Düğüm açan olgun kişi Hz. Ahmed Paşa)(K13/18), Bir meziyyet mi olur fazlına nisbet dir isem (Olgunluğuna kıyas yapsam bir üstünlük mü olur.)(K13/21), Nükhet-i sünbül-i hulkı ne kadar bûyâdur (Yaradılışının sünbülünün kokusu ne kadar güzel kokuludur.)(K13/25), Nâil-i Kadîm Divanı*'ndaki *Bezm-i fazlında (Olgunluğunun bahçesinde)(KXXVII/9), Âsafâ mu'temenâ âlemi mesrûr etdin (Güvenilir vezirimiz, âlemi sevindirdin.)(KXXVII/13), İlm ü fazlın gibi ısbât-ı şecâ'at kıldın (İlmin ve olgunluğun gibi yiğitliğini de kanıtladın.)(KXVII/21)* ifadesiyle *güzel ahlak sahibi olmasının* yanı sıra *ilim ehli olmasına ve kahramanlık* özelliğine de değinilmiştir. *Neşâtî Divanı*'ndaki *Milk-i düşmen zir- pa nur-ı hidayet pişva (Doğruluğunun ışığıyla, düşman ülkesini ayak altına alan önder.)(K18/9), Hem ziver-i ahlak ile hoş zat-ı melek-hu (Hem ahlakının süsüyle Allah'ın melek zâtı hoştur.)(K20/28)* ifadesiyle Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın *güzel ahlak sahibi olmasına* yer verilmiştir.
- ***Görev Bilgisi:*** Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'ya 7 beyitte *göreviyle alakalı bilgilerle* anılmıştır. *Mezâkî Divanı*'ndaki *Sadr-ı a'zam o vezîr ibn-i vezîr-i a'zam (O sadrazam veziriazamın oğlu bir vezirdir.)(K13/19), Neşâtî Divanı*'ndaki *Saltanat-pira vezir-i kar-fermadur gelen (Gelen saltanatı süsleyen emreden vezirdir.)(K18/5)* ifadesiyle *görev bilgisiyle alakalı* bilgi verilmesinin yanı sıra *hükmünün yürüyor olması* vasfına yer verilmiştir. *Müsteşar-ı din ü devlet iftihar-ı saltanat (Din ve devlet işlerinde kendisine danışılan saltanatın iftiharı)(K18/7), vezir-i ma'delet-güster (adalet yayan vezir) (K18/20)* ifadesiyle *görev bilgisinin* yanı sıra *adil olmasına* değinilmiştir. *Müjde kim yine vezir-i sadr-piradur gelen (Müjde ki gelen, düzenleyicilerin başındaki vezirdir.)(K18/4), Divan-ı humayuna şeref virmedi el-hak / Zatun gibi bir sadr-ı cihan bihter-i 'alem (Ey âlemin en iyisi! Doğrusu senin zatın*

gibi bir cihanın önderi Divanıhümayun'a şeref vermedi.)(K20/27) ifadesiyle *görev bilgisinin* yanı sıra *cihan hakimiyeti idealine* de değinilmiştir.

- ***Asayiş (Emn ü eman):*** Fâzıl Ahmed Paşa 7 beyitte *asayiş (emn ü eman)* sağlama özelliğiyle birlikte anılmıştır. *Cihan hakimiyeti idealiyle* birlikte değinilen örneğin dışında, *Mezâkî Divanı*'ndaki *Bir serâ-perdedür etrâf-ı hıyâmumda benüm (Çadırımın etrafını koruyan adeta bir saray perdesidir.)(K13/28), Nâil-i Kadîm Divanı*'ndaki *sebeb-i Emn ü Eman (KXXVII/24), Eyledin nusret ile atf-ı inân (Başarıyla çeki düzen verdin)(KXXVII/27), Neşâtî Divanı*'ndaki *Hıfz-ı 'alem (Âlemi koruyan)(K18/20), Pür emn ü safi olmada huşk ü ter-i 'alem (Âlemin kuruluğu ve ıslaklığı güvenlik ve temizlik içinde olmakta)(K20/23), Pür emn ü eman ola hemen kişver-i 'alem (Âlemin iklimi hemen eminlik ve korkusuzluk içinde olsun.)(K20/38)* ifadeleriyle Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa *asayiş (emn ü eman)* özelliğiyle birlikte anılmıştır.
- ***Fetih:*** Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'ya 6 beyitte devlet ve toplum değerlerinden *fetih duygusuyla* birlikte yer verilmiştir. *Nâil-i Kadîm Divanı*'ndaki *Hûsn-i tedbîr-i zafer hazret-i Ahmed Pâşâ (Zafer tedbirinin güzeli Hz. Ahmed Paşa) (KXXVII/7)* ifadesiyle *fetih duygusunun* yanı sıra *tedbir sahibi olması* vasfına değinilmiştir. *Akdı seylâb-ı zafer esdi nesîm-i nusret (Zaferin taşkın sel suyu aktı, fethin rüzgârı esti.)(KXXVII/17), Kande azm etdin ise feth-künân hôş geldin (Nerede çabaladınsa fetih yaparak hoş geldin.)(KXXVII/19), Dâ'imâ şevket ile böyle gazâlardan gel (Daima heybetle böyle savaşlardan gel.)(KXXVII/32), Neşâtî Divanı*'ndaki *Piş-i 'azminde liva-yı feth ber-padur (Azminin önünde fetih sancağı ayağı yere basandır.)(K18/11), Böyle nice fethler idüp disün erbab-ı dil (Böyle nice fetihler yapıp desin gönün erbabı)(K18/34)* ifadeleriyle Fâzıl Ahmed Paşa'ya *fetih duygusuyla* birlikte değinilmiştir.
- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'ya 5 beyitte *cömertlik* özelliği ve *devletçilik* anlayışıyla değinilmiştir. *Ünlü kişiliklerle birlikte anıldığıyla* ilgili bölümde verilen örneğin dışında, *Mezâkî Divanı*'ndaki *pertev-i mihr-i keremi (cömertlik güneşinin ışığı) (K13/26), güher-senc-i kerem (cömertliği ölçen mücevher)(K13/29), Nâil-i Kadîm Divanı*'ndaki *sâhib-kerem*

(cömertlik sahibi)(KXXVII/6), Neşâtî Divanı'ndaki *Lutfiyle edanidür olan şad sipihrün (O yıldızın cömertliğiyle mutlu olanlar pek aşağı kimselerdir.)(K20/35)* ifadeleriyle Fâzıl Ahmed Paşa'nın *cömertlik ve devletçilik anlayışı* özelliklerine değinilmiştir.

- ***Adalet:*** Bunların dışında Fâzıl Ahmed Paşa'ya 5 beyitte *adil olması* vasfıyla yer verilmiştir. *Ünlü kişiliklerle birlikte anılması, cihan hakimiyeti ideali ve görev bilgisi* bahislerinde değinilen örneğin dışında, *Nâil-i Kadîm Divanı*'ndaki *sâha-i adlinde (adalet meydanında)(KXXVII/10), Neşâtî Divanı*'ndaki *Olmaz yine 'adlün gibi zinetger-i 'alem (Senin adaletin gibi âlemi süsleyen olmaz.)(K20/25)* ifadesiyle Fâzıl Ahmed Paşa'nın *adil olması* özelliğine yer verilmiştir.
- ***Tedbirlilik:*** Fâzıl Ahmed Paşa 3 beyitte *tedbir sahibi olması* özelliğiyle anılmıştır. *Fetih duygusu, ünlü kişiliklerle birlikte anılması* özelliklerinde örneklerine yer verilmiştir. Ayrıca yine 3 beyitte *üstünlük duygusu (imparatorluk psikolojisi)* değeriyle birlikte yer almıştır. *Ünlü kişiliklerle birlikte anılması* bahsinde bu özelliğin örneklerine değinilmiştir. Bunların dışında 2 beyitte Fâzıl Ahmed Paşa *kahır vasfına sahip olması* yönüyle vurgulanmıştır. *Savaşçılık özelliği ve cihan hakimiyeti ideali* konularında örneklerinden bahsedilmiştir. Fâzıl Ahmed Paşa'ya 2 beyitte *hükmünün yürüyor olması* özelliğiyle rastlanmıştır. *Görev bilgisi ve ünlü kişiliklerle birlikte anılması özelliklerinde* örneklerine yer verilmiştir. Bunların yanı sıra 2 beyitte Fâzıl Ahmed Paşa'ya *kahramanlık* özelliğiyle değinilmiştir. *Cihan hakimiyeti ideali ve güzel ahlak sahibi olması* özelliklerinde verilen örneklerde bu özelliği de vurgulanmıştır. Ayrıca görev bilgisinde değinilen bir örnekte *yönetim anlayışıyla,* güzel ahlak sahibi olması özelliğinde değinilen bir örnekte *ilim ehli olmasıyla,* ünlü kişiliklerle anılması özelliğinde yer verilen bir örnekteyse *akıllı olmasıyla* yer almıştır. Tüm bu özelliklerin dışında *Neşâtî Divanı*'ndaki *Elbetde hüner ehli olur mugber-i 'alem (Elbette hüner ehli âlemin küskünü olur.)(K20/35)* ifadesiyle yardım elini uzatmazsa sanat ehlinin küseceği ifade edilerek Fâzıl Ahmed Paşa'ya *sanatı ve sanatkârı koruması özelliğiyle* yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde 15 yıl boyunca çok başarılı bir sadrazamlık dönemi geçiren ve bu anlamda kendisinden çok memnun olunan Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa şiirlerde sayıca fazla beyitte yer almış ve birçok yönlü özellikleriyle övülmüştür. Şiirlerde hemen her özelliğine vurgu yapıldığı tespit edilen ender devlet adamlarındandır. Görevi esnasında 9 yılını savaş meydanlarında geçiren bir devlet adamı olması şiirlere de tesir etmiş, en fazla *savaşçılık ve cihan hakimiyeti ideali* özelliğiyle şiirlerde anılmıştır. Biyografisinde de iyi huylu ve fazilet sahibi bir kişi oluşuna dikkat çekilen Fâzıl Ahmed Paşa'ya şiirlerde de sıklıkla *güzel ahlak sahibi olmasıyla* yer verildiği tespit edilmiştir. Bunun dışında *ünlü kişiliklerle birlikte anılması, göreviyle alakalı bilgiler, asayiş (emn ü eman) özelliği, fetih duygusu, âdil olması, cömertliği ve devletçilik anlayışıyla birlikte anılması* da en fazla rastlanan özelliklerden olmuştur. Biyografisinden edinilen bilgilere göre son derece örnek bir devlet adamı profiline sahip olduğu anlaşılan Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın, şiirlerde de biyografisiyle örtüşen detaylarla yer aldığı tespit edilmiştir.

Fâzıl-ı 'ukde-küşâ Hazret-i Ahmed Paşa
Kim O'dur mâye-i cân rûh-ı kelâmumda benüm
Mz K13/18

(Düğüm çözen faziletlimiz Hz. Ahmed Paşa. Benim sözümün en mühim noktasında can özü odur.)

Örnek beyitte Fâzıl Ahmed Paşa'nın *güzel ahlak sahibi oluşuna* vurgu yapılmıştır.

Lâyık ordû-yı hümâyûna çıkup dirse felek
Bir serâ-perdedür etrâf-ı hıyâmumda benüm
Mz K13/28

(Felek, padişahlık ordusuna çıkıp benim çadırlarımın etrafında saray perdesidir dese yeridir.)

Örnek beyitte ordunun başında cenk meydanlarında yer alan Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa *savaşçılık özelliği ve asayiş (emn ü eman) sağlama* vasfıyla yer almıştır.

Hüsn-i tedbîr-i zafer hazret-i Ahmed Pâşâ
Kî kazâ râyına der hande-künân hôş geldin
NK KXXVII/7

(Zafer tedbirinin güzelliği Hz. Ahmed Paşa, kazâ hükmüne gülerek hoş geldin der.)

Örnek beyitte Fâzıl Ahmed Paşa *fetih duygusu ve tedbir sahibi olması* özellikleriyle anılmıştır.

Yekke-tâz-ı saf-ı a'dâ ki görüp sür'atini
Eşheb-i azmine der berk-i cihân hôş geldin
NK KXXVII/8

(Düşman safına karşı tek başına saldıran [yiğit]. Senin hızını görüp azminin kır atına cihanın şimşeği hoş geldin der.)

Örnek beyitte Fâzıl Ahmed Paşa *savaşçılık özelliği ve cihan hakimiyeti idealiyle* birlikte anılmıştır.

Hazret-i Paşa-yı Ahmed-nam kim ta'zim ile
Payine yüz sürmege Behmen ya Daradur gelen
Nş K18/6

([Ey] Ahmed namlı Hz. Paşa! Saygı ve hürmetle ayağına yüz sürmeye gelen ya Behmen'dir ya da Dârâ'dır.)

Örnek beyitte Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa *üstünlük duygusu (imparatorluk psikolojisi) ile ünlü kişiliklerle birlikte* anılmıştır. Ahmed Paşa İran şahlarından üstün tutulmuştur.

Tedbir-i memalikde Aristo gibi sa'ib
Teshir-i vilayetde Sikender- fer- i 'alem
Nş K20/12

(Ülke yönetiminde Aristo gibi doğru, bir şehri ele geçirmede âlemin ışığı olan İskender gibidir.)

Örnek beyitte Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa *tedbir sahibi olması, ünlü kişiliklerle birlikte anılması, cihan hakimiyeti ideali, hükmünün yürüyor olması* ve Aristo benzetmesiyle *akıllı olması* özelliğine değinilerek anılmıştır.

4.5.1.3.30. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (d. … - ö. 1683. Ekim 1676'da sadrazam olmuştur.)

Merzifon'lu olan Kara Mustafa Paşa, Köprülü Mehmed Paşa'nın kapı yoldaşlarından olan Hasan Ağa'nın oğludur. Yetiştirilmesinin ardından silahdar ve telhisçi olmuş, Eylül-Ekim 1659 tarihinde vezirlikle Silistre valisi, Mayıs 1660'ta Diyarbekir valisi ve Şubat-Mart 1662'de kaptanıderya olmuştur. 1663'te rikâb kaymakamı olduktan sonra Mart-Nisan 1665'te kaptanlıktan azledilmiş ve ikinci defa rikâb kaymakamlığına getirilmiştir. Ekim 1676'da sadrazam olmuş, Aralık 1683'te ise

Viyana'yı fethedememesi üzerine Belgrad'da katledilmiştir. Belgrad'da bir camide medfundur. Savaşçılık yönüyle başarılı olan Kara Mustafa Paşa'nın sadrazamlık günleri gazâ ve savaşlarla geçmiştir. Kaynaklarda yer alan bilgilere göre cesur, akıllı, zekî, tedbirli ve vakur bir kişi olarak bilinmektedir. (Süreyya, 1996: 1198)

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'ya belirlenen divanlar arasından yalnızca *Nâil-i Kadîm Divanı*'nda 15 beyitte devlet adamlığı yönleriyle yer verilmiştir.

- ***Fetih:*** Mustafa Paşa'ya en fazla 5 beyitte *fetih duygusu* değeriyle birlikte yer verildiği belirlenmiştir. *Serdâr-ı muzafferdir gelen (Gelen zafer elde eden yiğit komutandır.) (KXI/1), gâzî dilâverdir gelen (gelen gazi yiğittir.) (KXI/2)* ifadeleriyle *fetih duygusuyla* birlikte *kahramanlık duygusuna*, *Fî-sebîli'1-lah guzât-ı dîne olmuş pîşvâ (Allah yolunda din uğruna gazi olanların önderi olmuş) (KXI/12), Mustafâ Pâşâ-yı gâzî gibi bir erdir gelen (Gelen Gazi Mustafa Paşa gibi bir yiğittir.)(KXI/15)* ifadesiyle *fetih duygusuyla* birlikte *kahramanlık duygusuna*, *Gördü kim râh-ı gazâda hidmet-i dergâhına (Gazâ yolunda dergâhının hizmetini gördü.)(KXI/26)* ifadesiyle Mustafa Paşa *fetih duygusu* değeriyle birlikte yer almıştır. Ayrıca *fetih duygusuyla* birlikte *kahramanlık duygusuna* da 3 beyitte yer verildiği belirlenmiştir.
- ***Savaşçılık:*** *Nâil-i Kadîm Divanı*'nda Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'ya 4 beyitte *savaşçılık* özelliğiyle değinilmiştir. *Âteş-efşân-ı saf-ı a'dâ bir ejderdir gelen (Düşman safına gelen, ateş saçan bir ejderdir.)(KXI/7), Hâtır-ı a'dâya hevl-i rûz-ı mahşerdir gelen (Düşmanın hatrına gelen mahşer gününün korkusudur.)(KXI/16), Havf-ı şemşîr-i celâlinle kef-i cellâdda (Haşmetinin kılıcının korkusu celladın avucundadır.) (KXI/17), Gördü kim el sunduğunca tîge bismi'llah ile (Bismillah diyerek kılıcı eline aldığı sürece) (KXI/27)* ifadeleriyle Mustafa Paşa'nın *savaşçılık* özelliğine değinilmiştir.
- ***Ünlü Kişilikler:*** Mustafa Paşa'nın *Nâil-i Kadîm Divanı*'ndaki 4 beyitte *ünlü kişiliklerle birlikte anıldığı* belirlenmiştir. *Şehr-i dârü'l-mülk-ı Rûma bir Sikenderdir gelen (Rum ülkesinin şehrinin kapısına gelen adeta bir İskender'dir.)(KXI/8), Pâdişeh-kevkeb vezîr Âsaf u Dârâ-serîr (Padişah şöhretli, Âsâf ve Dârâ tahtlı vezir.) (KXI/9)* ifadesiyle Mustafa Paşa'nın *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasının* yanı sıra *görev bilgisine* de değinilmiştir. *Âsaf-*

ı ekrem Nizâmü'I-mülk-i ekberdir gelen (Gelen kişi cömert Âsâf ve yüce Nizamülmülk'tür.)(KXI/11) ifadesiyle Mustafa Paşa'nın *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasının* yanı sıra, *cömertlik* özelliğine ve beraberinde de *devletçilik* anlayışına yer verilmiştir. *Ey dilîr-i Kahramân-kevkeb (Ey Kahraman şöhretli cesur paşa!) (KXI/16)* ifadesiyle Mustafa Paşa'nın *ünlü kişiliklerle birlikte anılması* vurgulanmıştır.

- ***Görev Bilgisi:*** *Nâil-i Kadîm Divanı*'ndaki 3 beyitte Mustafa Paşa'nın *göreviyle alakalı bilgilere* değinilmiştir. Ünlü kişiliklerle anılması bahsinde geçen örneğin dışında, *Müjde ey sadr-ı vezâret kim o dâverdir gelen (Ey vezirliğin başı müjde, o gelen hükümdardır.) (KXI/1), Sadr-ı dîvâna vücûdun gibi serverdir gelen (Gelen, divanın başına senin gibi bir liderdir.)(KXI/32)* ifadeleriyle Mustafa Paşa'nın *görev bilgilerine* değinilmiştir.
- ***Asayiş (Emn ü eman):*** Mustafa Paşa divanda yer alan 2 beyitte *asayiş (emn ü eman)* özelliğiyle bir arada yer almıştır. *Nazm-ı devlet (Devletin nizamı) (KXI/11), Nazm-ı ahvâl-i re'âyâ emn-i kişverdir gelen (Gelen, toplumun yaşantısına nizam veren ve ülkenin güvenliğini sağlayandır.)(KXI/13)* ifadeleriyle Mustafa Paşa'nın *asayiş (emn ü eman)* özelliğine değinilmiştir.
- ***Yönetim Anlayışı:*** Divanda bulunan 2 beyitte ise Mustafa Paşa *yönetim anlayışıyla* birlikte yer almıştır. *Sâzkâr-ı dîn ü devlet (Din ve devlete uygun olan paşa) (KXI/10), Ya'nî ol fermânber-i şer'-i muttahardır gelen (Gelen, mübarek şer'î hükme boyun eğendir.)(KXI/12)* ifadeleriyle Mustafa Paşa'ya *yönetim anlayışına dair bilgilerle* değinilmiştir.
- ***Adalet:*** Mustafa Paşa *Nâil-i Kadîm Divanı*'ndaki 2 beyitte *adil olması* özelliğiyle anılmıştır. *Ma'delet-perver hidîv-i dâd-güsterdir gelen (Gelen, adaleti koruyan, doğruluk yayan vezirdir.) (KXI/10), dûdmân-ı ma'delet (adalet soyu)(KXI/11)* ifadeleriyle Mustafa Paşa'nın *adil olmasına* değinilmiştir.

  Divanda yer alan bir beyitte *nakd-ı rif"at (yüksek derecede servet ödeyen) (KXI/11)* ifadesiyle Mustafa Paşa'nın *cömertlik özelliğine ve devletçilik* anlayışına, *kalb-i pâkine (temiz kalbine)(KXI/13)* ifadesiyle *güzel ahlak sahibi oluşuna*, *havfında müdâm (daima korku saçan) (KXI/16)* ifadesiyle Mustafa Paşa'nın *kahır vasfına sahip olmasına* yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'ya şiirlerde çoğunlukla *fetih duygusu, savaşçılık, ülü kişiliklerle birlikte anılması, görev bilgisi* gibi özelliklerle yer verildiği tespit edilmiştir.

Müjde ey sadr-ı vezâret kim o dâverdir gelen
Sadr-ı a'zam ya'nî serdâr-ı muzafferdir gelen
NK KXI/1

(Ey vezirliğin başı müjde, gelen o hükümdardır. Sadrazam yani gelen, zafer elde eden yiğit kumandandır.)

Örnek beyitte Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın *görevine dair bilgilere, kahramanlık ve fetih duygusu* ideallerine yer verilmiştir.

Nazm-ı devlet nakd-ı rif'at dûdmân-ı ma'delet
Âsaf-ı ekrem Nizâmü'I-mülk-i ekberdir gelen
NK KXI/11

(Gelen, devletin nazmı, yücelik sermayesi, adalet hanedanı, pek cömert vezir, yüce Nizamülmülk'tür.)

Örnek beyitte Merzifonlu Kara Mustafa Paşa *asayiş (emn ü eman), cömertlik, devletçilik, adil olması, ünlü kişiliklerle birlikte anılması* özellikleriyle yer almıştır.

Ey dilîr-i Kahramân-kevkeb ki havfında müdâm
Hâtır-ı a'dâya hevl-i rûz-ı mahşerdir gelen
NK KXI/16

(Ey Kahraman gösterişli yiğit! Sürekli korku hissinde olan düşmanların gönlüne gelen, mahşer gününün korkusudur.)

Örnek beyitte Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına, kahır vasfına sahip olmasına ve savaşçılık* özelliklerine değinilmiştir.

4.5.1.3.31. Damad İbrahim Paşa (Nevşehirli) (d. … - ö. 1730. 9 Nisan 1718 - 1 Ekim 1730 tarihleri arasında sadrazamlık yapmıştır.)

Doğum tarihi hakkında bir kesinlik bulunmamakla birlikte 1662 yılında Nevşehir'de dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. Akrabalarını görmek ve iş bulmak için gittiği İstanbul'da 1689 yılında Mustafa Efendi'nin aracılığıyla sarayın önce Helvacılar ve daha sonra Baltacılar Ocağı'na girmiştir. Daha sonra Edirne Sarayı'na çağırılmış, burada Şehzade Ahmed'i yakından tanıma imkânı bulmuş ve onun en güvenilir adamı olarak gizli işlerinde görev almıştır. Çeşitli devlet görevlerinin ardından Sadrazam Şehid Ali Paşa'dan dul kalan Fatma Sultan'la 1717 yılında

evlendirilmiş ve böylece dâmâd-ı şehriyârî olmuştur. 9 Mayıs 1718 tarihinde III. Ahmed'in sadrazamlık teklifini kabul etmiş ve diğer sadrazamlardan farklı olarak III. Ahmed tarafından kendisine kendi kullandığı zümrüt mührü "mühr-i hümâyûn" olarak vermiştir. Sadrazamlık görevi esnasında kaybedilen toprakları geri kazanmak yerine kendisi içtimâî ve mâlî meselelerle uğraşmış, uzun yıllardan beri yenilgiyle biten savaş dönemlerini unutturacak bir barış dönemi tesis etmek istemiştir. İmar işlerine önem vermiş ve tasarruf tedbirleri almıştır. Özellikle mimari yapılara önem veren Damad İbrahim Paşa, devlet erkânına Haliç'te ve Boğaziçi'nde köşkler ve yalılar inşa ettirmiş, buralarda yazın çırağan safaları, kışın ise helva sohbetleri tertip edilmiştir. Lale devri olarak anılan bu devirde, sanat eseri niteliğindeki binalar ve üzerinde güzel yazılı kitâbelerin bulunduğu çeşmeler Damad İbrahim Paşa'nın sadaretinin ihtişamını belgeleyen vesikalardır. Ülkeye çeşitli yenilikler getirmesi, sanatkârları ve edebiyatçıları koruyup kollaması Damad İbrahim Paşa'ya devlet adamları arasında ayrı bir yer kazandırmıştır. 1730 yılında Patrona Halil İsyanı neticesinde kendisi öldürülmüş, cesedi âsîlere teslim edilmiş, İstanbul sokaklarında dolaştırılarak halkın çeşitli hakaretlerine maruz bırakılmış ve Sultan Ahmed Meydanı'nda III. Ahmed Çeşmesi civarına terkedilmiştir. Damad İbrahim Paşa'nın dirayetli, cömert, mütevazi, ileri görüşlü, yenilik taraftarı, hamiyetli oluşuyla beraber, ulemâ, şair ve sanatkarları koruması bilinen kişisel özelliklerindendir. (Aktepe, 1993: 441-443)

Damad İbrahim Paşa'ya belirlenen divanlar arasından Nedîm, Ebûbekir Celâlî ve *Nazîr İbrahim* Divanları'nda 22 beyitte yer verilmiştir.

- ***Görev Bilgisi:*** Damad İbrahim Paşa beyitlerde en fazla *görev bilgisiyle* ilişkili olarak 7 beyitte yer almıştır. *Nedîm Divanı*'ndaki *sadr-ı cihanban (cihanın bekçisi sadrazam)(K34/1), sultân-ı cihanban (cihanın bekçisi sultan)(T7/5), Hazret-i sadr-ı cihan (Hz. Cihanın sadrazamı)(T7/18), Nazîr İbrahim Divanı*'ndaki *Hazret-i Dâmâd-ı şâh-ı 'âlem-ârâ (Âlemi süsleyen şah Hz. Damad) (K2/3)* ifadeleriyle *görev bilgisinin* yanı sıra *cihan hakimiyeti idealine, Mesned-ârâ-yı sâdâret ol vezîr-i muhterem (Sadrazamlık makamını süsleyen o muhterem vezir)(K2/4), vezîr-i bâhiru'l-iclâl (ululuk denizinin veziri) (K2/18), vezîr-i kârvân (kervanın veziri) (K2/27)* ifadeleriyle Damad İbrahim Paşa'nın *görev bilgisine* yer verilmiştir.

- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** Damad İbrahim Paşa'ya 4 beyitte ise *cömertlik özelliği ve devletçilik* anlayışıyla birlikte rastlanmıştır. *Nedîm Divanı*'ndaki *Devlete himmeti ile ser ü saman geldi (Devlet onun lutfuyla zirveye ve zenginliğe ulaştı.)(K34/11), Cihân-ı köhneyi lûtf u keremle eyledi ta'mîr (Köhne cihanı cömertlik ve iyiliğiyle onardı.) (T7/6),* Nazîr Divanı'ndaki *Lûtf ile bezm-i cihânı cümleten teshîr ider (Cömertlik ve iyiliğiyle dünya bahçesine tamamen hakim olur.)(K2/6)* ifadesiyle *cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışıyla* birlikte *cihan hakimiyeti idealine* de değinilmiştir. *Mazhar-ı lûtfun olup 'âlem du'â eyler sana (İyiliğine ve cömertliğine nail olan herkes sana dua eder.) (K2/26)* ifadeleriyle Damad İbrahim Paşa'nın *cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışına* değinilmiştir.
- ***Cihan Hakimiyeti:*** Yukarıda *görev bilgisiyle, cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışıyla* birlikte örnekleri verilen 5 beyitte Damad İbrahim Paşa'ya *cihan hakimiyeti ideali* ile birlikte yer verilmiştir.
- ***Adalet:*** *Adil olması* özelliğine 3 beyitte rastlanmıştır. *Ebûbekir Celâlî Divanı*'ndaki *Destinde mühr-i ma'delet bahş etdi bûy-ı mes'adet (Elindeki adalet mührü bahtiyarlığın kokusunu bağışladı.) (T61/4),* Nazîr Divanı'ndaki *şâh-ı ma'delet-güster (adalet yayan şah)(K2/5), Ol şeh-i âdil ki zıll-i Hak vücûd-ı nâzenîn (O nazik yaradılışlı, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olan adaletli şâh ki) (K2/6)* ifadesiyle Damad İbrahim Paşa'nın *adil olması* özelliğinin yanı sıra, *zıllullah* (Allah yeryüzündeki gölgesi olması) özelliğine de değinilmiştir.
- ***Biyografi Bilgisi:*** Belirlenen divanlarda yer alan 2 beyitte Damad İbrahim Paşa'nın *biyografi bilgisine* yer verilmiştir. *Nedîm Divanı*'ndaki *Sıtanbulun hele her canibin reşk-i behişt etdi (İstanbul'un her bir köşesini kıskanılan bir cennet bahçesine dönüştürdü.) (T7/7), Çubuklu Göksu sair gûşe gûşe (Çubuklu ve Göksu'yu köşe köşe dolaşanlar) (T7/8)* ifadeleriyle Damad İbrahim Paşa'nın *biyografi bilgilerine dair ipuçlarına* yer verilmiştir.
- ***Akıllılık:*** Divanlardaki 2 beyitte Damad İbrahim Paşa'nın *akıllı olması* özelliği vurgulanmıştır. *Nedîm Divanı*'ndaki *re'y ü tedbiri (aklı ve tedbiri) (T7/19)* ifadesiyle *akıllı olmasının* yanı sıra *tedbir sahibi olmasına* da, *Bu rütbe 'akl u rüşde mâlik olmak nice mümkindir (Akıllı olmak ve reşid olmakta bu mertebeye*

erişmek ne mümkündür?) (T7/20) ifadesiyle de *akıllı olmasıyla* birlikte *reşit olması* özelliğine yer verilmiştir. *Tedbir sahibi olması* özelliğine bu örneğin dışında Nazîr Divanı'ndaki *Kâr-ı dîn ü memleketde ahsen-i tedbir ider (Din ve memleket işlerini güzel tedbir uygulayarak yürütür.)(K2/4)* ifadesiyle *yönetim anlayışıyla* birlikte yer verilmiştir.

Bu örneklerin haricinde Nazîr Divanı'ndaki bir beyitte *Havf-ı tîğ-i kahrı sebbâbı perîşân eyledi (Kılıcının kahrının korkusu küfürbazları perişan etti.) (K2/20)* ifadesiyle Damad İbrahim Paşa'nın *kahır vasfına sahip olmasına ve savaşçılık* özelliğine, *Nedîm Divanı*'ndaki bir beyitte *O mi'mâr-ı hüner (O hüner mimarı) (T7/12)* ifadesiyle *sanatı ve sanatkârı koruması* vasfına, *Cihan içinde kılsın emrini fermanını icra (Dünya üzerinde emrini ve hükmünü uygulasın.)(T7/21)* ifadesiyle *hükmünün yürüyor olması* özelliğine, *Bir âdem Bû 'Alî yâhud Aristo olsa da farza (Öyle bir kişi ki İbni Sinâ veya Aristo olduğunu farzet.) (T7/20)* ifadesiyle *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına*, Nazîr Divanı'ndaki *Ber-tarâf oldı cihandan fitne devründe senün (Senin döneminde dünyada kargaşa ortadan kalktı.) (K2/19)* ifadesiyle *asayiş (emn ü eman)* değerine, *melek-haslet (melek gibi güzel huylu) (K2/27)* ifadesiyle de *güzel ahlak sahibi* oluşuna değinilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Damad İbrahim Paşa'ya belirlenen divanlar arasında en fazla *görev bilgisiyle, cihan hakimiyeti idealiyle, cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışıyla* birlikte yer verildiği tespit edilmiştir. Tarih manzumelerinde ise *biyografisine* dair detayların verildiği gözden kaçmamıştır. Beyitlerde Damad İbrahim Paşa'nın biyografisinde yer alan bilgilerle örtüşen detaylara rastlandığı belirlenmiştir.

Muvaffakdır her işde Hak budur kim re'y ü tedbîri
Görür her müşkili bir gûne külfet çekmeden aslâ
Nd T7/19

(Doğrusu fikir ve önlemi her işte başarılıdır. Hiçbir zaman bir çeşit zahmet çekmeden her zorluğu halleder.)

Örnek beyitte Damad İbrahim Paşa *akıllı ve tedbir sahibi olması* özellikleriyle anılmıştır.

Bu rütbe 'akl u rüşde mâlik olmak nice mümkindir
Bir âdem Bû 'Alî yâhud Aristo olsa da farza

Nd T7/20

(Diyelim ki bir insan İbn-i Sina veya Aristo olsa bile bu denli akıl ve olgunluğa sahip olmak mümkün müdür?)

Örnek beyitte Damad İbrahim Paşa *akıllı olması, reşid olması ve ünlü kişiliklerle birlikte anılması* özellikleriyle yer almıştır.

Mesned-ârâ-yı sâdâret ol vezîr-i muhterem
Kâr-ı dîn ü memleketde ahsen-i tedbir ider

Nİ K2/4

(Sadrazamlık makamını süsleyen o saygın vezir, din ve memleket işlerinde güzel tedbir uygular.)

Örnek beyitte İbrahim Paşa'nın *görev bilgisine, tedbir sahibi olması özelliğine ve yönetim anlayışına* değinilmiştir.

Ol şeh-i âdil ki zıll-i Hak vücûd-ı nâzenîn
Lutf ile bezm-i cihânı cümleten teshîr ider

Nİ K2/6

(O narin vücutlu Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olan adaletli şâh, iyiliklerle dünya meclisini tamamen ele geçirir.)

4.5.1.3.32. Muhsinzâde Mehmed Paşa (d. … - ö. 4 Ağustos 1774. 28 Mart 1765 - 7 Ağustos 1768 ve 11 Aralık 1771 - 4 Ağustos 1774 tarihleri arasında sadrazamlık yapmıştır.)

1737 yılında sadrazamlık yapmış olan Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın oğludur. Sırasıyla kapıcılar kethüdalığı yapmış, kendisine vezirlik rütbesi verilmiş Maraş, Diyarbakır, Kütahya Bosna valisi olarak tayin edilmiştir. Rumeli Beylerbeyi görevindeyken 30 Mart 1765 tarihinde sadrazam olan Bahir Mustafa Paşa'nın görevinden azledilmesinin ardından yerine Muhsinzâde Mehmed Paşa getirilmiştir. İlk sadaret dönemi çok hadiseli geçmiş, Gürcistan, Mısır, Hicaz bölgelerindeki karışıklıkların en şiddetli dönemlerine denk gelmiştir. Muhsinzâde Mehmed Paşa 6 Eylül 1768 tarihinde sadrazamlıktan azledilmiş ve yerine Aydın muhassalı Silahdar Hamza Mahir Paşa getirilmiştir. 1770 yılında Bosna valiliğiyle birlikte Rumeli seraskeri tayin edilmesinin ardından Vidin, Eflak ve Boğdan seraskerlikleri de yapmıştır. 28 Kasım 1771 tarihinde Muhsinzâde Mehmed Paşa ikinci defa sadrazam ve serdar-ı ekrem tayin edilmiştir. Muhsinzâde Mehmed Paşa Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzalanması esnasında birden hastalanmış ve 4 Ağustos 1774 tarihinde

vefat etmiştir. Kaynaklarda kendisinin tecrübeli, temkinli, vakur ve ahlâklı bir vezir olduğu bilgisi geçmektedir. (Nagata, 2006: 48-50)

Muhsinzâde Mehmed Paşa'ya belirlenen divanlar arasından *Nazîr İbrahim Divanı*'nda 21 beyitte devlet adamlığı yönleriyle yer verilmiştir.

- ***Adalet:*** Divanda kendisine en fazla *adil olmak* özelliğiyle 8 beyitte değinilmiştir. *Vücûd-ı ma'delet-âlûdını hıfz eyleye Mevlâ (Adalet bulaşmış vücudunu Allah korusun.)(K12/14), 'Adalet ile (K12/20), Sadâ-yı 'adli (Adaletinin sesi) (K12/21), 'adâlet-güsteri (adalet yayan) (K13/1), Dest-i 'adlün (Adaletin eli) (K13/2), Devlete virdi şeref 'adl-ile nâm u şânı (Adaletle nam ve şöhreti devlete şeref verdi.) (K13/25), 'Adl-ile şöhretiyân (Adalet ile şöhretli) (K13/27), 'Arşa tahrîr olınup 'adl-i Muhammed Paşa (Mehmed Paşa'nın adaleti arşa yazılır)(K13/30)* ifadeleriyle Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın *adil olması* özelliğine yer verilmiştir.
- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** *Nazîr İbrahim Divanı*'ndaki 6 beyitte Muhsinzâde Mehmed Paşa'ya *cömertlik vasfı ve devletçilik* değeriyle birlikte yer verilmiştir. *Bu demde bir vezîr ibnidür Vidin sâye-i lûtfı (Bu zamanda Vidin cömertliğinin gölgesiyle bir vezir oğludur.)(K12/13)* ifadesiyle *cömertlik ve devletçilik* özelliklerinin yanı sıra Mehmed Paşa'nın *görev ve* Vidin seraskerliği yaptığı için *biyografi bilgisine* de değinilmiştir. *O Muhsin-zâdedür ihsânı şâmil cümleye anun (Cömertliği herkesi kuşatan o Muhsinzâde'dir.) (K12/14), mümtâz-ı cihân eltâf u ihsânda (cömertlik ve iyilikte cihanın seçkinidir) (K12/20)* ifadesiyle *cömertlik* özelliği ve *devletçilik* anlayışının yanı sıra *cihan hakimiyeti idealine* vurgu yapılmıştır. *Gelenler sâyesine lûtf u ihsânın görüp dâ'im (Gölgesine gelenler daima iyilik ve cömertliğini görüp) (K12/22), Vasf olınmaz hele bu şeh-i latifin lûtfı (Hele bu çokça lütfeden şâhın cömertliği tarif edilmez.) (K13/22), Lûtf u ihsânı ider ehline her dem taksîm (Cömertlik ve iyiliğini her zaman halkına bölüştürür.)(K13/26)* ifadeleriyle Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın *cömertlik özelliğine ve devletçilik* anlayışına yer verilmiştir.
- ***Yönetim Anlayışı:*** Muhsinzâde Mehmed Paşa'ya *yönetim anlayışı* özelliğiyle birlikte *Nazîr İbrahim Divanı*'nda 5 beyitte değinilmiştir. *Şerî'at hükmin*

icrâda şebîh olmaz ana ciddâ (Ey ciddi olan kişi! Şeriat hükmünü uygulamada onun bir benzeri yoktur.)(K12/21), Resûl-i ekremin şer'-i şerifin eyleyüp icrâ (Hz. Peygamber'in şerefli şer'î hükmünü uygulayıp)(K12/23), O nûr-ı 'ayn-ı dîn ü devleti lütfun ile yâ Rab (Ey Rabbimiz! O din ve devletin gözünün nurunu cömertliğinle) (K12/31), Muktezâ-yı şer' (Şer' hükmünün uygulanmasının lazım gelmesi) (K13/2), Hâmi-i şer'-i şerîf (Şerefli şer hükmünün koruyucusu) (K13/28) ifadeleriyle Mehmed Paşa'nın şer'î kanunları uyguladığı dile getirilmiş, böylece *yönetim anlayışına dair bilgilere* yer verilmiştir.

- ***Cihan Hakimiyeti:*** Mehmed Paşa'ya divanda yer alan 3 beyitte *cihan hakimiyeti idealiyle* birlikte değinilmiştir. Cömertlik ve devletçilik bahsinde değinilen örneğin yanı sıra, *Cihanda intikâmın aldırur mazluma zâlimden (Cihanda mazluma zalimden intikamını aldırır.)(K12/23)* ifadesiyle *cihan hakimiyeti idealinin* yanı sıra *savaşçılık* özelliğine, *Sürûr-ı hâtıra mazhar idüp eyle cihân-ârâ (Aklının sevinciyle şereflendirip onu cihanı süsleyen kıl.)(K12/31)* ifadeleriyle Mehmed Paşa'ya *cihan hakimiyeti idealiyle* birlikte değinilmiştir.
- ***Ünlü Kişilikler:*** Divanda 2 beyitte değinilen bir diğer özellik ise, Mehmed Paşa'ya *ünlü kişiliklerle birlikte yer verilmiş* olmasıdır. *Ey zamânun Berhiyâ-haslet (Ey zamanın Berhiyâ yaradılışlı paşası!) (K13/1)* ifadesiyle Mehmed Paşa'nın *ünlü kişilikle birlikte anılmasının* yanı sıra *güzel ahlakına* da yer verilmiştir. *Sedd-i Ye'cûci geçerler (Ye'cûc kavminin seddini geçerler.) (K13/4)* ifadesiyle Ye'cûc kavmine yer verilmiş, Mehmed Paşa *ünlü kişiliklerle* birlikte anılmıştır.
- ***Fetih:*** Divanda yer alan 2 beyitte Mehmed Paşa *fetih duygusuyla* birlikte yer almıştır. *Bir gazâ itdi ki hoşnûd eyledi peygamberi (Öyle bir gazâ yaptı ki, Hz. Peygamberi hoşnut etti.)(K13/7), Çün veliy-iyi ni'metün itdi gazâ-yı ekberi (Çünkü velinimetin olan Paşa büyük gazâyı gerçekleştirdi.)(K13/8)* ifadeleriyle Mehmed Paşa'ya *fetih duygusuyla* birlikte yer verilmiştir.
- ***Asayiş (Emn ü eman):*** Divanda yer alan 2 beyitte *asayiş (emn ü eman)* özelliğiyle birlikte Mehmed Paşa'ya değinilmiştir. *Cân virürler sıdka havfun ile cümle eşkiyâ (Bütün eşkıyalar senn korkunla doğruluk için can verirler.) (K13/3), Emn ü râhat oldı ebnâ-yı sebilin rehberi (Yolun çocuklarının rehberi*

güvenlik ve rahatlık oldu.)(K13/6) ifadeleriyle Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın *asayişi* sağlama özelliğine değinilmiştir.

- ***Savaşçılık:*** Ayrıca divanda yer alan 2 beyitte Mehmed Paşa'nın *savaşçılık* özelliğine değinilmiştir. *Cihan hakimiyeti idealinde* yer verilen örneğin dışında, *Çünkü 'uryân gördiler şemşîr-i kahr-ı serveri (Çünkü hükümdarının kahrının kılıcını çıplak gördüler.)(K13/3)* ifadesiyle Mehmed Paşa *savaşçılı*k özelliğinin yanı sıra *kahır vasfına sahip olması* yönüyle de anılmıştır.
- ***Görev Bilgisi:*** Mehmed Paşa divandaki 2 beyitte *göreviyle alakalı bilgilerle* yer almıştır. *Cömertlik* özelliğinde değinilen örneğin dışında *İftihâr-ı vüzerâ (Vezirlerin övündüğü lider)(K13/27)* ifadesiyle Mehmed Paşa'nın *görev bilgisine* değinilmiştir.
- ***Biyografi Bilgisi:*** Ayrıca yine 2 beyitte Mehmed Paşa'nın biyografi bilgisine yer verilmiştir. *Cömertlik* özelliğinde değinilen örneğin haricinde, *Pâdişâh-ı esbakun dâmâd-ı 'âlî-gevheri (Daha önceki padişahın pek kıymetli damadı)(K13/1)* ifadesiyle Mehmed Paşa'nın *biyografisine* dair bilgiye yer verilmiştir.
- ***Güzel Ahlak:*** Bunun dışında divanda yer alan 2 beyitte Mehmed Paşa *güzel ahlaklı olması* yönüyle bulunmuştur. *Ünlü kişiliklerle birlikte* anılması özelliğinde yer verilen örneğin dışında, *Kemâl-i hüsn-i hulk ile odur 'âlemde bî-hemtâ (Yaradılışının güzelliğinin olgunluğuyla âlemde eşsiz olan odur.)(K12/20)* ifadesiyle Mehmed Paşa'nın *güzel ahlakına* yer verilmiştir.
  Divanda yer alan bir beyitte *Buldı vaktinde şer'-i re'yi ile şân-ı 'azîm (Yaşadığı dönemde akıl ve şer' hükmüyle yücelik ve şöhret buldu.)(K13/28)* ifadesiyle Mehmed Paşa'nın *akıllı olmasına* ve *savaşçılık* özelliğinde yer verilen bir örnekte de *kahır vasfına sahip olmasına* değinilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın şiirlerde en fazla *adil olması, cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışıyla* birlikte yer aldığı tespit edilmiştir. Ayrıca *biyografisine ilişkin detaylara* da yer verilen Mehmed Paşa'nın Vidin'de seraskerlik yapması ve bir padişah damadı olmasına da vurgu yapıldığı belirlenmiştir. Dolayısıyla Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın biyografisiyle örtüşen detaylarla şiirlerde yer aldığı söylenebilmektedir.

‘Adalet ile mümtâz-ı cihân eltâf u ihsânda
Kemâl-i hüsn-i hulk ile odur ‘âlemde bî-hemtâ
Nİ K12/20

(Lütuflar ve ihsanda adalet ile dünya seçkinidir. Yaradılışının güzelliğinin olgunluğuyla âlemde eşsiz olan odur.)

Örnek beyitte Muhsinzâde Mehmed Paşa’nın *adil olması, cihan hakimiyeti ideali, cömertlik, devletçilik anlayışı ve güzel ahlak sahibi* olması özelliklerine değinilmiştir.

O nûr-ı ‘ayn-ı dîn ü devleti lütfun ile yâ Rab
Sürûr-ı hâtıra mazhar idüp eyle cihân-ârâ
Nİ K12/31

(O din ve devletin gözünün nurudur. Ey Rabbimiz! Yardımın ile gönül sevincine eriştirip [onu] dünyayı süsleyen yap.)

Örnek beyitte Mehmed Paşa’ya *cihan hakimiyeti ideali ve yönetim anlayışıyla birlikte* değinilmiştir.

Ey zamânun Berhiyâ-haslet ‘adâlet-güsteri
Pâdişâh-ı esbakun dâmâd-ı ‘âlî-gevheri
Nİ K13/1

(Ey zamanın Berhiyâ yaradılışlı, adalet dağıtanı! Daha önceki padişahın değerli cevher olan damadı.)

Örnek beyitte Muhsinzâde Mehmed Paşa’nın *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına, güzel ahlak sahibi olmasına, adil olmasına* ve padişahın damadının dile getirilmesi yönüyle *biyografi bilgisine* yer verilmiştir.

Cân virürler sıdka havfun ile cümle eşkiyâ
Çünkü ‘uryân gördiler şemşîr-i kahr-ı serveri
Nİ K13/3

(Bütün haydutlar senin korkunla doğruluk için can verirler. Çünkü başkanın kahır kılıcını çıplak gördüler.)

Örnek beyitte Mehmed Paşa’nın *kahır vasfına sahip olmasına, savaşçılık özelliğine ve asayiş (emn ü eman)* devlet ve toplum değerine yer verilmiştir.

4.5.1.3.33. Yağlıkçızâde Derviş Mehmed Paşa (d. 1735 – ö. 1777. 6 Temmuz 1775 - 5 Ocak 1777 tarihleri arasında sadrazamlık yapmıştır.)

İstanbul'da doğmuştur ve devlet memuriyetine defterdar Behçet Efendi'nin mühürdar yardımcısı olarak başlamıştır. Sırasıyla dividdar, defterdar kesedarı, maliye

tezkerecisi görevlerinde bulunmuştur. 5 Nisan 1775 tarihinde sadrazam kethüdası görevine yükselmiştir. 7 Temmuz 1775 tarihinde Sultan I. Abdülhamid Yağlıkçızade Derviş Mehmed Paşa'yı sadrazam olarak atamıştır. 5 Ocak 1977'de devlet işlerini ihmal edip özellikle Küçük Kaynarca'dan sonra çözümlenmesi gerekli meselelerle ilgilenmediği nedeniyle Sultan I. Abdülhamid tarafından sadrazamlıktan azledilmiştir. Gelibolu'ya sürgüne gönderilmiş ama sürgünde fazla kalmayıp affedilmiş ve 10 Şubat 1777 tarihinde Hanya valisi olarak Girit'e tayin edilmiştir. Fakat bu göreve gitmekte iken hastalanıp vefat etmiştir. (Koç, 1999: 157-158)

Belirlenen divanlar arasından Derviş Mehmed Paşa'ya *Sünbülzâde Vehbî Divanı*'ndaki 10 beyitte devlet adamlığı özellikleriyle rastlanmıştır.

- ***Görev Bilgisi:*** Divanda Derviş Mehmed Paşa'ya en fazla *görev bilgisiyle* 4 beyitte yer verilmiştir. *Sadr-ı cihân (Cihanın sadrazamı) (K25/8)* ifadesiyle *görev bilgisinin* yanı sıra *cihan hakimiyeti idealine, Seyf ü kalemle vâsıta-i dâd-güster (Kılıç ve kalemiyle doğruluk dağıtan bir vasıta)(K25/9)* ifadesiyle kalem ve kılıç ehli olması münasebetiyle *görev bilgisine* ve aynı zamanda *adil olmasına, İhyâ eder kalemle niçe bî-nevâları (Nice sessiz insanları kalemle yeniden hayata kavuşturur.)(K25/10)* ifadesiyle kalem ehli olması vurgulanarak *görev bilgisine, dâver-i zamâne (zamanın hükümdarı)(K25/20)* ifadesiyle *görev bilgisine* değinilmiştir.
- ***Ünlü Kişilikler:*** Divanda yer alan 4 beyitte Derviş Mehmed Paşa'ya *ünlü kişiliklerle birlikte* yer verilmiştir. *Bir şâha kim Hudâ vere mülk-i Sikenderi (Öyle bir şah ki Allah İskender'in azametini ona versin.) (K25/1), Bir Âsaf-ı zamâna muvaffak edip anı (Bir zamanın Âsâf'ına onu mazhar kılıp) (K25/4), 'Ömerî ma'delet… cûd-ı Hayderî (Ömer gibi adil, Haydar gibi cömert) (K25/7)* ifadesiyle *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasının* yanı sıra *adil olmasına, cömertlik özelliğine ve devletçilik anlayışına, Görmüş mü Kahramân 'acabâ bir anın gibi (Acaba Kahraman onun gibisini görmüş müdür?) (K25/18)* ifadeleriyle *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına* yer verilmiştir.
- ***Adalet:*** Divanda yer alan 3 beyitte Derviş Mehmed Paşa'nın *adil olması* özelliğine değinilmiştir. Görev bilgisiyle ve ünlü kişiliklerle birlikte

anılmasıyla değinilen örneklerin dışında, *âsumân-ı ma'deletin (adaletin gökyüzü) (K25/20)* ifadesiyle *adil olması* özelliğine vurgu yapılmıştır.

- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** Divanda bulunun 3 beyitte Derviş Mehmed Paşa'ya *cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışıyla* yer verilmiştir. *Ünlü kişiliklerle birlikte verilen* örneğin dışında, *pür-lutf u mekrümet (kerem ve cömertlik sahibi) (K25/6), hudavend-i ekrem (çokça cömert olan hükümdar)(K25/9)* ifadeleriyle *cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışı* vurgulanmıştır.
- ***Savaşçılık:*** Divandaki 2 beyitte Derviş Mehmed Paşa'nın *savaşçılık* özelliğine değinilmiştir. *Şemşîr ile imâte-i a'dâ-yı dîn edip (Kılıçla din düşmanlarını öldürüp) (K25/10), Yektâ-süvâr-ı sâha-i ceng ü dil-âveri (Savaş meydanında ata binen tek yiğit)(K25/18)* ifadeleriyle Derviş Mehmed Paşa'nın *savaşçılık ve kahramanlık* özelliklerine yer verilmiştir.
- ***Cihan Hakimiyeti:*** Divanda yer alan 2 beyitte ise *cihan hakimiyeti ideali* bulunmaktadır. *Görev bilgisiyle* birlikte verilen örneğin haricinde, *Ya'nî o şâha mülk-i Süleymân revâ kılıp / Eylerse mührünün bu cihânı müsahharı (O şaha Süleyman'ın azameti ve mührünün bu cihanı emri altına alması reva görülmüştür.)(K25/3)* beyitiyle *cihan hakimiyeti idealine* yer verilmiştir.
  Divanda yer alan bir *beyitte Fermânının mutî'i eder cümle kişveri (Emrin bütün ülkeye boyun eğdirir.)(K25/4)* ifadesiyle Derviş Mehmed Paşa'nın *hükmünün yürüyor olması* özelliğine, başka bir beyitte ise *Zâtında nûr-ı hilm ü hayâ (Kişiliğinde utanma ve yumuşaklığın nuru) (K25/7)* ifadesiyle *güzel ahlak sahibi olması* özelliğine değinilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Yağlıkçızâde Derviş Mehmed Paşa'ya şiirlerde daha çok *görev bilgisi, ünlü kişiliklerle birlikte anılması, adil olması, cihan hakimiyeti ideali* gibi özelliklerle yer verilmiştir. Biyografisine dair detaylı bilgilere rastlanmamakla birlikte, biyografisiyle çelilecek nitelikte bir bulgu da belirlenmemiştir.

Bir Âsaf-ı zamâna muvaffak edip anı
Fermânını mutî'i eder cümle kişveri
SV K25/4

(Bir dönemin vezirini başarılı kılıp emrini bütün ülkeye boyun eğdirir.)

Örnek beyitte Yağlıkçızâde Derviş Mehmed Paşa *ünlü kişiliklerle birlikte anılmış ve hükmünün yürüyor olması* özelliğine değinilmiştir.

Kılmış cenâb-ı Hak o hudavend-i ekremi
Seyf ü kalemle vâsıta-i dâd-güster
SV K25/9

(Allah o lütuf ve kerem sahibini kılıç ve kalemle doğruluk yaymak için vesile kılmış.)

Örnek beyitte Yağlıkçızâde Derviş Mehmed Paşa *görev bilgisi, adil olması, cömertlik özellikleri ve devletçilik anlayışıyla* birlikte anılmıştır.

4.5.1.3.34. İzzet Mehmed Paşa (d. 1723 – ö. Şubat 1784. 4 Ağustos 1774 - 6 Temmuz 1775 ve 20 Şubat 1781- 25 Ağustos 1782 tarihleri arasında sadrazamlık yapmıştır.)

İzzet Mehmed Paşa, I. Mahmud döneminde 1733 yılında 20 yaşındayken İstanbul'a gelmiştir. Okuma yazma bildiği için kendisine bâb-ı âli ile saray arasında"kapı hasekiliği"görevi verilmiştir. Sırasıyla darphane eminliği, şehreminliği yapmış ve 6 Temmuz 1774 tarihinde ise kendisine vezirlik rütbesi verilmiştir. 11 Temmuz 1774 tarihinde vefat eden Muhsinzâde Mehmed Paşa yerine sadrazamlık görevine getirilmiştir. İzzet Mehmed Paşa namuslu bir devlet adamı olarak ile bilinmekle beraber faal bir idareci olmadığından idare işlerinin hemen hepsini çok dirayetli olan kayınbiraderinin eline bırakmıştır. I. Abdülhamid 7 Temmuz 1775 tarihinde İzzet Mehmet Paşa'yı görevinden azletmiştir. 20 Ocak 1781 tarihinde Sadrazam Silahdar Karavezir Seyid Mehmed Paşa'nın ölmesi üzerine iki defa sadrazamlığa getirilmiştir. İlk sadaretinden birdenbire azledilmesi padişahı üzmüş, önceki hatayı düzeltmek için ikinci defa sadrazam yaptığı belirtilmiştir. İzzet Mehmed Paşa bu defa da daha önceki sadareti gibi ağır hareketli olması, faal olmaması, işleri yine kayınbiraderinin eline bırakması ve kayınbiraderinin yolsuzlukları devlet idarecileri arasında dedikodu konusu olmuştur. Bunun üzerine 24 Ağustos 1782 tarihinde İzzet Mehmed Paşa sadrazamlıktan azledilmiştir. İzzet Mehmed Paşa 1784 yılında Belgrad'ta vefat etmiştir. (Sarıcaoğlu, 2001: 557-558)

Belirlenen divanlar arasından İzzet Mehmed Paşa yalnızca *Ebûbekir Celâlî Divanı*'ndaki milâdî 1195 yılına ait kendisinin ikinci defa sadarete getirilmesi üzerine düşürülmüş bir tarih manzumesinde yer almaktadır. Devlet adamlığına yönelik ifadelerin yer aldığı 3 beyit aşağıda verilmiştir.

Bahr-i ikbâl cihân-ı ‘İzzet
Kân-ı iclâl Muhammed Paşa
EC T55/1

(Baht denizi, değer dünyası, büyüklük yurdu Muhammed Paşa.)

Örnek beyitte İzzet Mehmed Paşa *cihan hakimiyeti ideali* vurgusuyla yer almıştır.

Hamdülillâh yine sadra gelüp
‘Âleme oldu ‘adâlet-bahşâ
EC T55/3

(Allah’a hamd olsun ki [İzzet Paşa] tekrar sadrazamlık görevine gelip dünyaya adalet bağışlayan oldu.)

Örnek beyitte İzzet Mehmed Paşa *görev bilgisi ve adil olması* özellikleriyle yer almıştır.

Sadr-ı vâlâya gelince târîh
Dediler cihet-i ‘İzzet Paşa
EC T55/6

(Yüce makama gelince İzzet Paşa için tarih dediler.)

Örnek beyitte İzzet Mehmed Paşa’nın *görev bilgisine* değinilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde ikinci defa sadrazamlığa gelişi üzerine yazılan tarih manzumesinde, İzzet Mehmed Paşa’nın *göreve yükselişiyle alakalı* detaylar tespit edilmiştir.

4.5.1.3.35. Halil Hamid Paşa (d. 1736 – ö. 1785. 1782 – 1785 yılları arasında sadrazamlık yapmıştır.)

Küçük yaşta İstanbul'a gelmiştir. Babadağ'da görev yaparken Divanıhümayun hocalığı rütbesini kazanmıştır. 1782’de yeğen Seyit Mehmet Paşa'nın azledilmesi üzerine Silahtar Mehmet Paşa vasıtasıyla sadrazamlığa atanmıştır. Sadrazamlığı sırasında yeniçeri ocağını ıslah etmek ve gücünü kısıtlamak yönünde çalışmalarda bulunmuştur. Muhaliflerin yoğun baskısı sonucu I. Abdülhamit'in gazabına uğramış ve görevinden azledilmiştir. 27 Nisan 1785 tarihinde Bozcaada'ya getirilerek burada idam edilmiştir. Kaynaklarda yer alan bilgilere göre, devlet işlerine vâkıf, değerli,

tecrübeli, meselelere cesaretle el atan bir ıslahatçı bir devlet adamı olarak bilinmektedir. (Beydilli, 1997: 316-318)

Belirlenen divanlar arasından Halil Hamid Paşa'ya *Sünbülzâde Vehbî Divanı*'ndaki 16 beyitte devlet adamlığıyla ilişkili olarak değinilmiştir.

- ***Ünlü Kişilikler:*** Divanda Halil Hamid Paşa'ya en fazla *ünlü kişiliklerle birlikte* anılmasıyla 7 beyitte yer verilmiştir. *Aristo-yı hikem (Aristo hikmeti).. Olurdu İbn-i Sînâ görse ger meftun-ı etvârı (İbn-i Sîna eğer görseydi tavırlarının âşığı olurdu.) (K30/23)* ifadeleriyle *ünlü kişiliklerle anılmasının* yanı sıra *akıllı olması ve güzel ahlak sahibi olmasına* da değinilmiştir. *Hem-dem-i şâh-ı Süleymân-câh-ı İskender-sipâh / Âsaf-ı devrân mıdır Hızr-ı himem-peymâ mıdır? (Süleyman şahın can ciğer arkadaşı, İskender makamlı asker. Devrin Âsâf'ı mıdır, Hızır'ın himmetlerini ölçen midir?)(K31/18), Görmedik gerçi Melikşâh'ın Nizâmü'lmülk'ünü (K31/22), 'Akl-ı Eflâtûn… İbn-i Sînâ mı Aristo-yı hikem-fermâ mıdır (Eflatun'un aklı… İbn-i Sînâ mı yoksa hikmetler buyuran Aristo mudur?)(K31/24)* ifadeleriyle *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasının* yanı sıra *akıllı olması* özelliğine de yer verilmiştir. *Rüstem ü İsfendiyâr-ı 'arsa-i heycâ mıdır (Rüstem ve İsfendiyar'ın cenk meydanı mıdır?)(K31/31), Hancer-i Behrâm'ı bilmem böyle hûn-pâlâ mıdır (Behram'ın hançeri böyle kanlı pala mıdır?)(K31/39), Gıbta-fermâ-yı Ferîdûn'dur bu ferr ü haşmetin (Bakışın ve haşmetin Feridun'un imrenilecek emridir.)(K31/41)* ifadeleriyle Halil Hamid Paşa'nın *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına* yer verilmiştir.
- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** Divanda yer alan 5 beyitte Halil Hamid Paşa'nın *cömertlik özelliğine ve devletçilik anlayışına* değinilmiştir. *Âsaf-ı ekrem (Pek cömert vezir) (K30/21), hudâvend-i himem-perver (himmetler büyüten hükümdar) (K30/22), Eger hulk-ı hamîdi terbiyet-bahşâ-yı lutf olsa (Hamdeden yaradılışı lütuf bahşeden terbiyede olsa)(K30/26)* ifadesiyle *cömertlik özelliğinin* aynı sıra *güzel ahlak sahibi olmasına, Nemâ-yı himmeti (Yardımlarının büyümesi) (K30/27), Böyle pervâz-ı bülend eyler Hümâ-yı himmetin (Yardımların Hüma kuşu böyle kanat çırpar.)(K31/37)* ifadeleriyle Hamid Paşa'nın *cömertlik özelliğine ve devletçilik* anlayışına yer verilmiştir.

- ***Güzel Ahlak:*** Halil Hamid Paşa'ya belirlenen divanda yer alan 4 beyitte *güzel ahlak sahibi oluşuyla* değinilmiştir. *Ünlü kişiliklerle birlikte anılması ve cömertlik özelliğinde* verilen örneklerin dışında, *Midhat-i hulk-ı hamîdinde (Hamîd'in yaradılışının övgüsünde) (K31/25), Bûy-ı hulkun eyledi halkın mutayyeb hâtırın (Yaradılışının kokusu halkın hatrını güzel koku sürünmüş kıldı.) (K31/38)* ifadeleriyle Halil Hamid Paşa'nın *güzel ahlak sahibi olmasına* yer verilmiştir.
- ***Görev Bilgisi:*** Divanda yer alan 3 beyitte Halil Hamid Paşa'nın *göreviyle alakalı bilgilere* değinilmiştir. *Halîl Paşa-yı efham sadr-ı a'zam (Pek büyük sadrazam Halil Paşa) (K30/21), Hıdîv-i ma'delet-güster (Adalet yayan vezir) (K30/22)* ifadesiyle *görev bilgisiyle* birlikte *adil olmasına*, *Sadr-ı a'zam dâver-i efham vezîr-i muhterem (Sadrazam, çok yüce hükümdar, muhterem vezir) (K31/19)* ifadeleriyle Halil Hamid Paşa'nın *görev bilgisine* değinilmiştir.
- ***Akıllılık:*** Halil Hamid Paşa'nın *akıllı olması* özelliğine 3 beyitte yer verilmiştir. *Ünlü kişiliklerle birlikte anılmasında* verilen örneklerin dışında, *İsâbet tâbi'-i re'y-i cihân-ârâsıdır her dem (Cihanı süsleyen aklına boyun eğilmesi her zaman isabettir.) (K30/24)* ifadesiyle *akıllı olmasıyla* birlikte *cihan hakimiyeti idealine* değinilmiştir.
- ***Savaşçılık:*** Divanda yer alan 3 beyitte Halil Hamid Paşa'nın *savaşçılık* özelliğine yer verilmiştir. *Âb-ı tîgin hânumân-ı düşmene seylâb eder (Kılıcının suyu düşmanın ocağına taşkın sel olarak akar.) (K31/30), Bîm-i şemşîrin emânın kesdi yek-ser düşmenin (Kılıcının korkusu tek başına düşmanın korkusuzluğunu kesti.) (K31/39), Tîr-i dil-dûzun nişânı sîne-i a'dâ mıdır (Kalbe batan okunun nişanı düşmanın sinesi midir?)(K31/40)* ifadeleriyle Halil Hamid Paşa'ya *savaşçılık* özelliğiyle birlikte yer verilmiştir.
- ***Adalet:*** Halil Hamid Paşa'nın *adil olması* özelliğine divanda 2 beyitte değinilmiştir. *Görev bilgisinde* verilen örneğin dışında, *Evc-i 'adlinde berâber per açıp pervâz eder (Adaletin zirvesinde kanat açıp uçar.)(K31/33)* ifadesiyle Halil Hamid Paşa'nın *adil olmasına* yer verilmiştir.

  Divanda yer alan bir beyitte *akıllı olması* özelliğinde örneği verilen *cihan hakimiyeti idealine*, bir beyitte *Nizâm-ârâ-yı kişver devlet ü dînin nigeh-dârı (Memleketi düzenle süsleyen din ve devletin mâliki.)(K30/22)* ifadesiyle *asayiş*

(emn ü eman) ve yönetim anlayışına, tedbîrine hayrân (K30/23) ifadesiyle *tedbir sahibi oluşuna, Kasdı hükmün Mâverâ'ü'nnehr'e dek icrâ mıdır (Hükmünün amacı Maveraünnehir'e kadar ulaşmak mıdır?)(K31/30)* ifadesiyle *hükmünün yürüyor olmasına, Kahramânlar bîm-i kahrından eder terk-i diyâr (Kahramanlar kahrının korkusundan diyarı terkederler.)(K31/31)* ifadesiyle *kahır vasfına sahip olmasına* yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde *Sünbülzâde Vehbî Divanı*'nda Halil Hamid Paşa'ya çoğunlukla *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasıyla, cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışıyla, görev bilgisiyle ve güzel ahlak sahibi oluşuyla* yer verildiği tespit edilmiştir. Hakkında biyografisine dair çok fazla detaylara beyitlerde rastlanmamasıyla birlikte biyografisine aykırı düşecek bir bilgiye de yer verilmediği belirlenmiştir.

Hıdîv-i ma'delet-güster hudâvend-i himem-perver
Nizâm-ârâ-yı kişver devlet ü dînin nigeh-dârı
SV K30/22

(Adalet dağıtan vezir, himmetler besleyen hükümdar, memleketin düzen süsü, devlet ve dinin bekçisi.)

Örnek beyitte Halil Hamid Paşa *görev bilgisi, adil olması, cömertlik özelliği, devletçilik anlayışı, asayiş (emn ü eman) özelliği ve yönetim anlayışıyla* birlikte anılmıştır.

Aristo-yı hikem-senc-i hıred tedbîrine hayrân
Olurdu İbn-i Sînâ görse ger meftûn-ı etvârı
SV K30/23

(Şayet seni görse akıl tartıcısı hikmetlerin Aristo'su tedbirine hayran, İbn-i Sinâ davranışlarına tutkun olurdu.)

Örnek beyitte Halil Hamid Paşa *akıllı olması, ünlü kişiliklerle birlikte anılması, tedbir sahibi ve güzel ahlak sahibi olması* özellikleriyle birlikte anılmıştır.

4.5.1.3.36. (Kör) Yusuf Ziya (Ziyaeddin) Paşa (d. … - ö. 1819. 30 Ağustos 1798 - 24 Nisan 1805 ve II. Mahmut döneminde Mart 1809 - 10 Nisan 1811 tarihleri arasında sadrazamlık yapmıştır.)

Kaptanıderya Benli Hacımustafa Ağa'nın kölelerin olan Yusuf Ziya Paşa, özel hocalardan dinî bilgiler, fen bilimleri, güzel yazı yazma sanatı ve muhasebe alanlarında dersler almıştır. Sırasıyla enderun ağası, tütüncü başılığı, tersane eminliği

görevlerinde bulunduktan sonra başarılı hizmetleri nedeniyle kendisine vezirlik rütbesi verilmiştir. III. Selim tarafından 20 Ağustos 1798'de sadrazamlık makamına getirilmiştir. 1 Haziran 1799 tarihinden orduyla beraber İstanbul'dan yola çıkan Yusuf Ziya Paşa, üç yılı aşan sefer günlerinin sonunda 3 Ağustos 1802 tarihinde galibiyetle geri dönmüştür. Bu süreçte Yusuf Ziya Paşa Arîş'e yaklaştığında Napolyon'un Fransa'ya döndüğü haberini almasının ardından durumu 1799 yılının Ağustos ayında İstanbul'a bildirmiştir. Bu süreçte 28 Aralık 1799 tarihinde sadrazam Yusuf Ziya Paşa Arîş'te zafer kazanmış, bu zafer ışığında 25 Ocak 1800 tarihinde Mısır'ın tahliye şartnâmesi imzalanmıştır. Fakat anlaşmaya razı olmayan İngiliz hükümetinin baskısıyla çatışmalar tekrar başlamış, Fransızlar sadrazamın kuvvetlerini hazırlıksız yakalayarak 20 Mart 1800 tarihinde bozguna uğratmıştır. Bu yenilgiye tahammül edemeyen Yusuf Ziya Paşa, meydandan ayrılmayı reddetmiş ve sonuna kadar mücadele vermeye devam etmiştir. Bir süre ordusuyla birlikte Gazze'ye çekilmesinin ardından Fransız kuvvetlerinin hücumunda 31 Mayıs 1801 tarihinde onları yenilgiye uğratmıştır. Kuşkusuz ki bu zaferde ilk yenilgiye rağmen ordusunu bir arada tutmayı başaran Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'nın etkisi çok büyüktür. 17 Temmuz 1801 tarihinde büyük bir merasimle Kahire'ye giren Yusuf Ziya Paşa, askerî harekâtı başarıyla sona erdirmiştir. Bu başarısının üstüne kendisine İstanbul'da "Gazi" ünvanı verilmiş, III. Selim tebriknâmesinde kendisine bu sıfatla hitap etmiştir. Mısır'da gerekli önlemler alındıktan sonra idaresi Hüsrev Paşa'ya teslim edilmiş, 3 Ağustos 1802'de İstanbul'a törenle dönülmüştür. İstanbul'a döndükten sonra sadarete 2,5 yıl daha devam eden Yusuf Ziya Paşa, 1805 yılında sadrazamlıktan istifa etmiş, Beylerbeyi'ndeki evinde inzivaya çekilmiştir. III. Selim'in tahttan indirilmesinden sonra II. Mahmut tarafından 1809 yılında sadrazamlık görevine tekrar getirilmiştir. İki yıl kadar süren ikinci sadrazamlık süreci de seferlerle dolu geçmiş fakat kalıcı bir başarı gösterememiştir. 26 Mart 1811 tarihinde görevinden azledilmiştir. 1819'da Sakız Adası'nda vefat etmiştir. (Beydilli, 2013: 34-37)

Belirlenen divanlar arasından Yusuf Ziya Paşa'ya yalnızca *Ebûbekir Celâlî Divanı*'ndaki milâdî 1217 tarihine ait ve Ziya Paşa'nın Mısır'dan dönüşü üzerine kaleme alınmış tarih manzumelerinde yer verilmiştir.

- ***Biyografi Bilgisi:*** Yusuf Ziya Paşa'ya en fazla *biyografi bilgisiyle* 12 beyitte değinilmiştir. *Edüb teshîr-i mülk-i Kâhire kişver-güşâ geldi (Kahire şehrini ele geçirip ülke açan geldi.)(T57/2), Na'îm-i mülk-i Mısr'ı ekl içün germ iştihâ geldi (Bolluk bereket içinde yaşayan Mısır ülkesini yemek için kızgın iştahlı geldi.)(T57/4), Za'îfü'l-hazm olub sû-yı Firengistân'a cân atdı (Zayıf hazımlı olup Firengistan suyuna can attı.)(T57/5), Fransız oltasın çok urdı ammâ etmedi çâre (Fransız oltasını çok atsa da ne yazık ki beceremedi.)(T57/6), Edince hecme-i hudd'ayla Efrenc ana istilâ (Frenk onu hiddetle istila edince)(T57/8)* ifadesiyle *biyografi bilgisinin* yanı sıra *savaşçılık* özelliğine, *Ser-â-ser ehl-i Mısr'a sâye-i perr-i hümâ geldi (Baştan başa Mısır halkının üzerine hüma kuşunun kanadının gölgesi geldi.)(T57/9)* ifadesiyle *biyografi bilgisinin* yanı sıra *devletçilik* anlayışına, *Misâl-i 'âşıkân sükkân-ı Mısr olmuşdu dil-haste (Mısır halkı âşıklar gibi hasta gönüllü olmuştu.)(T57/11), Belî Mısr'ı kılup tariki-i küffardan tahlis (Evet Mısır'ı kâfirler topluluğundan kurtarıp)(T57/13)* ifadesiyle *biyografi bilgisiyle* birlikte *savaşçılık* özelliğine, *Şimâlistân-ı Rûma 'adl ile revnak-fezâ geldi (Rum'un kuzey bölgelerine adalet ile parlaklık yayan geldi.)(T57/14)* ifadesiyle *biyografi bilgisiyle* birlikte *adil olması* özelliğine, *Ki hatta nâ'ibi Tokat'a Sivâs'ın sezâ geldi (Ki hatta Sivas'ın valisi Tokat'a uygun geldi.)(T57/17), Ki Nîl'in tâ ki tuğyanıyla derler Mısr'a mâ geldi (Ki Nil nehrinin coşkun akmasıyla Mısır'a kör geldi derler.)(T57/18), Alup Mısrı 'adûdan Hazret-i Yûsuf Ziyâ Paşa (Hz. Yusuf Ziya Paşa Mısır'ı düşmandan alıp) (T58/1)* ifadesiyle *biyografi bilgisine ve savaşçılık* özelliğine yer verilmiştir.
- ***Savaşçılık:*** Divanda Yusuf Ziya Paşa'ya 6 beyitte *savaşçılık* özelliğiyle değinilmiştir. *Biyografi bilgisiyle* birlikte değinilen örneklerin dışında *Zihî serdâr-ı â'zam dâver-i ceng-âver-i 'âlem (Ne güzel en büyük komutan, âlemin savaşçısı olan hükümdar) (T57/1)* ifadesiyle *savaşçılık* özelliğinin yanı sıra, *kahramanlık, görev bilgisine ve cihan hakimiyeti idealine* de yer verilmiştir. *Düçâr olmuşdı düşmen (Düşman yakalanmıştı) (T57/4), Edüb ya'nî 'adûnun zulmet-i zulmünden âsûde (Düşmanın zulmünün karanlığından rahata kavuşturup) (T57/10)* ifadeleriyle Yusuf Ziya Paşa *savaşçılık* özelliğiyle birlikte anılmıştır.

- ***Fetih:*** Divanda yer alan 3 beyitte Yusuf Ziya Paşa *fetih duygusu* özelliğiyle birlikte yer almıştır. *Sadrına geldi gazâdan Yûsuf-ı 'ali-himem (Yüksek derecede çabalayan Yusuf fetihten sadrazamlık makamına geldi.)(T59/1)* ifadesiyle fetih duygusunun yanı sıra *görev bilgisine* de değinilmiştir. *Gazâdan Hak'a sad-minnet (Paşa'nın fethinden Allah'a yüzlerce şükür)(T57/1), Zihî sadr-ı Sikender feth ü düstûr-ı mücâhid kim (Ne güzeldir ki fetih ve cihattaki nizamı İskender gibi olan önder.) (T57/2)* ifadeleriyle *fetih duygusu ve ünlü kişiliklerle birlikte* anılmasına yer verilmiştir.
- ***Görev Bilgisi:*** Yusuf Ziya Paşa'nın *görev bilgisine Ebûbekir Celâlî Divanı*'nda 3 beyitte değinilmiştir. *Savaşçılık ve fetih duygusu* özelliklerinde verilen örneklerin dışında, *Olup teşrîfi sadrın mihri zerrât oldı târîhim (Sadrazamlığa yükselince tarihim güneş zerreleriyle doldu.) (T58/2)* ifadesiyle Yusuf Ziya Paşa'nın *görev bilgisine* yer verilmiştir.
- ***Ünlü Kişilikler:*** Divanda yer alan 3 beyitte Ziya Paşa *ünlü kişiliklerle birlikte* anılmıştır. *Fetih duygusu* özelliğiyle birlikte verilen örneğin dışında, *İsâbetdir o hem-nâm-ı meh-i Ken'ân'a evvelden (Ay yüzlü Kenan'la adaş olması önceden denk gelmiştir.) (T57/12), Müşerref oldu câyı Âsaf-ı Yûsuf-likâ geldi (Yusuf yüzlü Âsâf'ın gelişi, makamı şereflendirdi.)(T57/19)* ifadeleriyle Yusuf Ziya Paşa'nın *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına* yer verilmiştir.
- ***Devletçilik:*** Divandaki 2 beyitte Yusuf Ziya Paşa *devletçilik* anlayışıyla anılmıştır. *Biyografi bilgisiyle* birlikte verilen örneğin dışında, *Kudûmiyle o bîmârân-ı mahzûna devâ geldi (Ayağını bu topraklara basmasıyla hüzünlü hastalara şifa geldi.)(T57/11)* ifadesiyle *devletçilik* anlayışına değinilmiştir.
- ***Asayiş (Emn ü eman):*** Divanda yer alan 2 beyitte ise Yusuf Ziya Paşa *asayiş (emn ü eman)* özelliğiyle birlikte anılmıştır. *Nizâm ü 'iffetiyle 'âleme neşv ü nemâ geldi (Onun düzen ve temizliğiyle tüm âlem adeta yeşerdi ve gelişti..)(T57/15), Emin oldı ahali zâlimânın mekr-i şerrinden (Halk zalimlerin oyununun şerrinden kurtulup, güvenli bir hâle geldi.) (T57/16)* ifadesiyle Yusuf Ziya Paşa'ya *asayiş (emn ü eman)* özelliğiyle değinilmiştir.

  Divanda yer alan bir beyitte *râ-yı rezîniyle (aklının ağır başlı oluşuyla) (T57/3)* ifadesiyle *güzel ahlak sahibi ve akıllı olmasına,* başka bir beyitte *Bilâd ahvâlini 'örfî vü şer'î eyledi tanzim (Beldelerin hâllerine örfî ve şer'î hukukla düzen*

verdi.) (T57/17) ifadesiyle *yönetim anlayışına*, *savaşçılık* özelliğinde değinilen bir beyitte *kahramanlık özelliğine ve cihan hakimiyeti idealine*, *biyografi bilgisinde* yer alan bir beyitte *adil olması* özelliğine yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde *Ebûbekir Celâlî Divanı*'nda Yusuf Ziya Paşa'ya sadrazamlığa yükselişiyle alakalı yazılan tarih manzumelerinde rastlanmış, kendisinin en fazla *biyografi bilgisiyle* anıldığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra *savaşçılık, fetih duygusu ve görev bilgisiyle* de sıklıkla anıldığı belirlenmiştir. Biyografisine dair detayların fazlaca yer aldığı beyitlerin biyografisiyle birebir örtüşen doğrulukta olduğu gözlemlenmiş, hayat hikâyesiyle çelişen herhangi bir duruma rastlanmamıştır.

Zihî sadr-ı Sikender feth ü düstûr-ı mücâhid kim
Edüb teshîr-i mülk-i Kâhire kişver-güşâ geldi
EC T57/2

(Ne güzel! İskender [gibi] fetheden sadrazam ve Allah yolunda cihat eden vezir, Kahire memleketini ele geçirip memleket açıcı geldi.)

Örnek beyitte Yusuf Ziya Paşa *biyografi bilgisi, fetih duygusu ve ünlü kişiliklerle birlikte anılması* yönleriyle yer almıştır.

Belî Mısr'ı kılup tariki-i küffardan tahlîs
Sitânbula misâl-i âfitâb-ı pür-ziyâ geldi
EC T57/13

(Elbette, Mısır'ı kâfirler yolundan kurtarıp İstanbul'a aydınlık dolu güneş gibi geldi.)

Örnek beyitte Yusuf Ziya Paşa *biyografi bilgisi ve savaşçılık* özellikleriyle birlikte anılmıştır.

Memâlik tâhir oldı hâr ü hâşâk-ı mezâlimden
Nizâm ü 'iffetiyle 'âleme neşv ü nemâ geldi
EC T57/15

(Memleketler zulümlerin çer çöpünden temizlendi. [Onun] düzen ve temizliğiyle kâinata gelişip büyüme geldi.)

Örnek beyitte Yusuf Ziya Paşa *asayiş (emn ü eman)* özelliğiyle birlikte yer almıştır.

Bilâd ahvâlini 'örfî vü şer'î eyledi tanzim
Ki hatta nâ'ibi Tokat'a Sivâs'ın sezâ geldi
EC T57/17

(Şehirlerin durumlarını örfî ve şer'î [hukukla] düzenledi. [Öyle ki] hem de Sivas'ın vekili Tokat'a uygun geldi.)

Örnek beyitte Yusuf Ziya Paşa *yönetim anlayışı ve biyografi bilgisiyle* birlikte yer almıştır.

4.5.1.3.37. Hurşid Ahmed Paşa (d. … - ö. 30 Kasım 1822. 5 Eylül 1812 - 1 Nisan 1815 tarihleri arasında sadrazamlık yapmıştır.)

Hurşid Ahmed Paşa Kafkasya doğumlu olup Gürcü asıllıdır. Gençliğinde Osmanlılar tarafından devşirilip yeniçeri ocağına girmiştir. Daha sonra hızla yükselip yaptığı işlerle Sultan II. Mahmud'un takdirini kazanmış, devlet yönetiminde birçok önemli makamda görev almıştır. 5 Eylül 1812 tarihinde Hurşid Ahmed Paşa Laz Aziz Ahmed Paşa'nın yerine sadrazamlık görevine tayin edilmiştir. Hurşid Ahmet Paşa'ya 1 Nisan 1815 tarihinde sadrazamlıktan azledilerek Bosna valiliği görevi verilmiştir. 1820 yılında Demora valiliği görevine tayin edilmiştir. Mora valiliği görevinde ise pekçok isyanı bastırmıştır. Hurşid Ahmed Paşa 30 Kasım 1822 tarihinde Yenişehir'de iken bir zehir içerek intihar etmiştir. (Küçük, 1998: 395-396)

Belirlenen divanlar arasından Hurşid Ahmed Paşa'ya yalnızca *Benderli Cesârî Divanı*'ndaki 3 beyitte devlet adamlığı yönleriyle yer verilmiştir.

Virdi teşrif-i kudûmı dil-i gam-gîne ferah
Yümn ile oldı sadâret ana tevcih ihsân
BC T166/2

(Mevkiye tayin edilmesi gamlı gönüle sevinç ve mutluluk verdi. Uğurluluk ve bereket ile sadrazamlık ona lütuf oldu.)

Örnek beyitte Hurşid Ahmed Paşa *görev bilgisiyle* birlikte anılmıştır.

Nâmı Ahmed budur ol 'ilm-i cifirde mezkûr
Bunı ister idi sadra gele hep pîr ü civân
BC T166/3

(O tarih düşürmede adı geçen Ahmed ismi budur. Genç yaşlı herkes bunu, onun sadrazamlığa gelmesini isterdi.)

Örnek beyitte Hurşid Ahmed Paşa'ya *görev bilgisiyle* birlikte yer verilmiştir.

Şu'ârâ zümresi hazz eyleyüp andan gâyet
Okudı hakkına çok nazm-ı gazel medh 'ayân
BC T166/5

(Şairler zümresi ondan son derece hoşnut olup onunla ilgili çok açıkça öven gazel şiiri okudu.)

Örnek beyitte şairleri zümresinin Hurşid Ahmed Paşa'dan hoşnut olması ifadesiyle Paşa *sanatın ve sanatkarın korunması* özelliğiyle birlikte anılmıştır.

Yapılan inceleme neticesinde Hurşid Ahmed Paşa'nın şiirlerde çoğunlukla görev bilgisiyle anıldığı tespit edilmiştir.

4.5.1.3.38. Silahdar Ali Paşa (d. … - ö. 1829. 30 Mart 1823 - 13 Aralık 1823 tarihleri arasında sadrazamlık yapmıştır.)

Silahdar Ali Paşa enderunda eğitimini aldıktan sonra 1814'te silahdar olarak göreve getirilmiştir. 9 Mart 1811 tarihinde Deli Abdullah Paşa'nın yerine vezirlik şerefi de verilerek sadrazamlık görevine yükseltilmiştir. Silahdar Ali Paşa sadrazamlık görevindeyken iktidarda yeteriz olarak görülmüş ve dört buçuk aya yakın görevde kaldıktan sonra 13 Aralık 1823 tarihinde görevinden azledilmiştir. 1828 yılında tekrardan Çanakkale Boğazı muhafızlığı görevine atanmıştır ve bu görevdeyken Çanakkale'de aniden ölmüştür. Kaynaklardan edinilen bilgiye göre yumuşak, iyi huylu, asil, akıllı, cömert ve zeki bir şahsiyettir. (Topaloğlu, 1999: 22)

Belirlenen divanlar arasından sadece *Nazîr İbrahim Divanı*'nda bir tarih manzumesinde Silahdar Ali Paşa'ya yer verilmiştir. Ali Paşa'nın devlet adamlığı özelliklerinin belirlendiği iki beyite aşağıda yer verilmiştir.

Cenâb-ı pâdişâh-ı 'âlemün a'lâ silah-dârı
Kemâl-i hüsn-i hulk-ile cihân içinde bî-hemtâ

Nİ T63/1

(Âlemin hükümdar hazretleri, yüce silahtarı, güzel yaratılışının olgunluğuyla dünyada eşsizdir.)

Örnek beyitte Silahdar Ali Paşa'nın *görev bilgisine ve güzel ahlak sahibi olmasına* değinilmiştir.

Bulunmaz bir şebîhi misli târih-i Nazîr-âsâ
Vezîr-i ekrem oldı müjde lûtf-ile 'Ali Paşa

Nİ T63/2

(Nazîr'in tarihine benzer başka bir tarih daha bulunmaz. Müjde, Ali Paşa iyilikle büyük vezir oldu.)

Örnek beyitte Silahdar Ali Paşa'nın *görev bilgisine* yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde uzun soluklu bir görev hayatı olmayan Silahdar Ali Paşa'nın şiirlerde çok yer bulmamasıyla birlikte, devlet adamlığı yönüyle de çok fazla anılmadığı tespit edilmiş, hakkında yalnızca *görev bilgisiyle* alakalı ifadelere yer verildiği belirlenmiştir.

4.5.1.3.39. Yusuf Kâmil Paşa (d. 1808 - ö. 1876. 5 Ocak 1863 - 1 Haziran 1863 tarihleri arasında sadrazamlık yapmıştır.)

Yusuf Kâmil Paşa 1808 yılında dünyaya gelmiştir. Küçük yaşta amcası ile birlikte İstanbul'a gelip bu şehirde eğitim görmüş, 1829 yılında tahsilini tamamladıktan sonra Divanıhümayun kaleminde dört yıl çalışmıştır. 1849 yılında Sudan'da bir göreve tayin edilmiş, bu görevi kabul etmeyince Asvan'a sürgün edilmiştir. Üç ay süren sürgünden sonra Osmanlı Devleti'ndeki hizmetine devam etmiştir. 1863'te Keçecizade Fuat Paşa sadrazamlık görevinden istifa etmesi üzerine Sultan Abdülaziz'den devlet işlerine fazla müdahale etmemesi konusunda güvence alan Yusuf Kâmil Bey sadrazamlığa getirilmiştir. Sultan Abdülaziz'in 30 Mayıs 1876 tarihindeki darbesiyle tahttan indirilmesine çok üzülen Kâmil Paşa, aynı sene İstanbul'da vefat etmiştir. (Beyoğlu, 2001: 283-284)

Belirlenen divanlar arasından Yusuf Kâmil Paşa'ya yalnızca *Benderli Cesârî Divanı*'nda 3 beyit 1 bentte devlet adamlığı yönüyle yer verilmiştir.

- ***Görev Bilgisi:*** Divanda yer alan 2 beyitte Yusuf Kâmil Paşa'ya *görev bilgisiyle* birlikte yer verilmiştir. *Sadr-ı a'zâm Hazret-i Yûsuf Paşa (G844/6), Vezîr-i hâs (has vezir) (Muh114/2/1)* ifadeleriyle Yusuf Kâmil Paşa'nın *görev bilgisi* vurgulanmıştır. Divanda bulunan 2 beyitte Yusuf Kâmil Paşa'nın *savaşçılık* özelliğine değinilmiştir. *Çekdi ordusın girüye kaçdı kâfir kıtt-misâl (Ordusunu geri çekince kâfir kedi gibi kaçtı.)(G844/8), Kılur merdâne ceng elbet çıkar a'dâ ile başa (Yiğitçe savaşır, düşmanla başa çıkar.)(Muh114/2/4)* ifadeleriyle Yusuf Kâmil Paşa'nın *savaşçılık ö*zelliğine değinilmiştir.

  Divanda yer alan bir beyitte *Feth-i küffârı (Kâfirlerin fethini) (G844/6)* ifadesiyle *fetih duygusuna,* divanda bulunan bir beyitte *Dîn-i İslâm 'âlî dîn olduğını bilsün diyü (İslam dininin yüce din olduğunu bilsin diye)(G844/9)* ifadesiyle Yusuf Kâmil Paşa'nın *dindar olması* özelliğine, divanda yer alan bir bentte *Yüridür hükm ü fermân-ı sudûrın dağ u hem taşa (Hüküm ve emrinin*

meydana gelmesini dağa ve taşa yürütür.) (Muh114/2/2) ifadesiyle *hükmünün yürüyor olmasına,* divanda yer alan bir bentte *Sadâkat üzre olduğın kim inkâr eyleye hâşâ (Doğruluk üzerine olduğunu kimse inkâr edemez.)(Muh114/2)* ifadesiyle *güzel ahlak sahibi olmasına* değinilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde hakkında yazılmış çok fazla beyit bulunmayan Yusuf Kâmil Paşa'nın şiirlerde daha çok *görev bilgisi ve savaşçılık* özellikleriyle anıldığı, biyografisine dair detaylara pek fazla rastlanmadığı tespit edilmiştir.

4.5.1.3.40. Ahmed Cevad Paşa (d. 1851 - 10 Ağustos 1900. 4 Eylül 1891 ve 9 Haziran 1895 tarihleri arasında Kâmil Paşa'dan sonra sadrazamlık yapmıştır.)

Ahmed Cevat Paşa, ailesi Şakir Paşa ailesi olarak bilindiğinden Cevad Şakir Paşa şeklinde de anılmıştır. Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda yaşamış kumandan ve sadrazamlarındandır. Devrin en önemli konusu olan Ermeni sorunu ile ilgilenmiştir. Askerlik görevinde bulunmasının ve devlet adamlığının yanı sıra devrinin bir aydını olarak tarih yazarlığı da yapmış ve çeşitli bilimsel konularda eserler vermiştir. 10 Ağustos 1900 tarihinde 49 yaşında vefat etmiştir. (Özcan, 1993: 430-431)

Belirlenen divanlar arasından Ahmed Cevad Paşa'ya yalnızca *Ahmed Bâdî Divanı*'ndaki Cevad Paşa'nın sadarete getirilmesi üzerine kaleme alınmış tarih manzumesinde 3 beyitte devlet adamlığı yönleriyle rastlanmıştır.

Hilâfet tahtgâhında humâyûn-i zill-i Mevlâdır
Vekîl-i fahr-i 'âlemdir o şehin-şâh-ı 'adl-ârâ
AB T13/2

(Halifelik tahtında Allah'ın gölgesi kutludur. O adaleti süsleyen şahlar şâhı âlemin övündüğü vekildir.)

Örnek beyitte Ahmed Cevad Paşa *yönetim anlayışıyla, zıllullah (Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olmak) özelliğiyle, cihan hakimiyeti idealiyle, görev bilgisiyle ve adil olması* vasfıyla yer almıştır.

Yine ilhâm-ı Mevlâ cilve-pîrâ oldı kalbinde
Cevâd Paşayı sadr-a'zam itdi ol şeh-i yektâ
AB T13/3

(Yine Allah'tan gelen ilham kalbinde naz gösterdi. O eşsiz padişah, Cevad Paşa'yı sadrazam yaptı.)

Örnek beyitte Ahmed Cevad Paşa *görev bilgisiyle* birlikte anılmıştır.

İsâbetdir kerâmetdir bu tevcîh-i humâyûnî
Olur elbette ilhâma mukârin sâye-i Mevlâ
AB T13/4

(Bu kutlu yöneliş yerini bulmuştur ve ikramdır. Elbette Allah'ın gölgesi ilhama yakın olur.)

Örnek beyitte Ahmed Cevad Paşa'nın *görev bilgisine ve zıllullah (Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olmak)* özelliğine yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Ahmed Cevad Paşa'ya şiirlerde daha çok *görev bilgisiyle* ve diğer sadrazamlara göre özellikle *zıllullah* vurgusuyla yer verildiği tespit edilmiştir.

4.5.2. Vezirlik Makamı/Görevi, Vezir Tipi Ve Kişilikleri

4.5.2.1. Vezirlik Makamı/Görevi

Divanı Hümâyûn'un en üst derecesinde yer alan ve baş vezir konumunda olan veziriâzâmın bir alt kategorisi vezirlerden oluşmaktadır. Gerek divanlarda, gerek başka Osmanlı kaynaklarında paşa, lala, sahip, âsâf, vekil, nâzır gibi kelimeler vezirle eş anlamlı olarak kullanılmıştır.

Divânı Hümâyûn'daki görevlerine bakılacak olunursa vezirler, veziriâzâmın başkanlığı altında görev yapmaktadırlar. Osmanlı devlet idaresinin en önemli prensibi olarak sultanın idâresi kabul edildiğinden, sultanın bütün yetkileri ve mührünü kullanmak da dahil olmak üzere veziriâzâma verilmiş, vezirler ise onun baş danışmanı görevinde bulunmuşlardır. Zaman içinde iki vezir kategorisi ortaya çıkmıştır. İstanbul'daki Divanı Humâyûn'da olan vezirlere *kubbealtı, kubbenişîn, dahil vezirler*, İstanbul dışında görevli olan veya eyaletlerde bulunan vezirlere ise *hâriç, eyâlet vezirleri* denilmiştir.

Hiç bir vezir yetki açısından diğerinden üstün sayılmamış, her vezir birbirine eşit derecede yetkiye sahip görülmüştür. Bazı kanunnâmelere göre ise bir vezir müfettiş, serdar veya kaymakam olarak tayin edilirse, diğer vezirlere göre üstünlük kazanmış olmaktadır. Kazanılan bu üstünlük vesilesiyle de her türlü örfî konuları çözüme kavuşturmak, sultanın adına ferman buyurmak, tayinleri yapmak ve bütün meselelerde karar almak yetkileriyle sadrazamla hemen hemen aynı konumda görülmüştür. Örneğin; teftişle görevlendirilmiş bir vezir, gerektiğinde yerel

yöneticileri azletme veya yeni tayinler yapma hakkına sahiptir. Bu görevinden İstanbul'a dönünceye kadar görevli vezir, aynı yetkileri kullanabilmektedir. Vezirlerin veziriâzâmın yetkilerine sahip olması durumu gibi, vezirlerin yetkilerine de zaman zaman sahip olan devlet adamları olmuştur. Donanmanın hayatî öneme sahip olduğu Kanûnî Sultan Süleyman döneminde kaptanıderya, ya kubbe vezirlerinden seçilmiş ya da donanma reisine bu unvan verilmiştir. Aynı zamanda 16. yüzyılda defterdar, nişancı, yeniçeri ağası gibi yüksek rütve sahipleri için de *vezir* ünvanının kullanıldığı görülmektedir. Yine 18. yüzyılın başlarında silâhdar, Çavuşbaşı ve saray ağalarına da *vezir* lakabının kullanıldığı bilinmektedir. Devam eden süreçte ise vezir unvanı eyaletlerdeki nüfuzlu kimseler için de kullanılır hâle gelerek eski değerini kaybetmiştir.

Bir vezir göreve başlarken tüm İslâm devletlerinde olduğu gibi vezirliğin âlâmeti olarak kendisine divit hediye edilmektedir. Bir savaşa katıldığında ise vezirin üç adet tuğu ve üç odalı çadırı bulunmaktadır. Bu vezirler diğer vezirlerden *üç tuğlu vezir* ve *tuğra sahibi vezir* olarak ayrılmışlardır. İdeal bir vezirde aranan özellikler ise; tok gözlü, dürüst, âdil, dindar olması ve meseleleri Arapça ve Farsça kaynaklara başvurarak çözebilecek yeteneği sahip olmasıdır.

Bir vezirin görevi esnasında hangi özelliklerde olması gerektiğinin yanı sıra vezirlik görevine kimlerin getirildiği de önemli bir husustur. Bir vezirin seçilmesinde şüphesiz ki en etkili olan kişi sultana en yakın olan sadrazam olmuştur. Vezirler genellikle sadrazamın tavsiyesi üzerine sultan tarafından seçilmiştir. Ancak bu her zaman böyle olmamıştır. Padişahın yakınında bulunan kapı ağası, vâlide sultan, musahip gibi kişiler de vezirlerin seçilmesinde rol oynamışlardır. Seçilen vezirlerin belirli bir alanda uzmanlık kazanmış olmasına da dikkat edilmiştir. Örneğin, askerî kökenli vezirlerin sayısı savaş zamanlarında çoğalmıştır.

Dönemlere göre vezirlerin seçildiği gruplar değişiklik göstermiştir. İlk olarak 14. yüzyıla bakılacak olunursa, Osmanlı sultanlarının vezirleri çoğunlukla ulemâ kökenli kişilerden veya kadılardan seçtiği görülmektedir. İslâm müesseseler ve İslâm hukuku hakkındaki derin bilgileri ihtiva ettikleri için vezirler bu dönem ulemâ sınıfından seçilmiştir. 1385-1453 yılları arasında Çandarlı ailesinden gelen tüm vezirlerin ilk dönemlerinde kadılık yaptığı bilinmektedir. İlk dönem Osmanlı

vezirlerinden olan asker kökenli vezirler ile ulemâ kökenli vezirler arasında daimî bir rekabet oluşmuştur. Çandarlı ailesinden gelen Çandarlı Halil'in 1453 yılında Fatih Sultan Mehmed'in emriyle tutuklanıp idam edilmesi olayından sonra onun yerine kul sisteminden asker kökenli kişilerin getirilmesi vezirlik müessesi için bir devrim olmuştur. Bu olayın üstüne yine vezirler kalemiye ya da ilmiye sınıfından gelen, mâlî meselelerde veya nişancılıkta tecrübesi olan kişiler arasından seçilmeye devam edilmiştir. Fatih Sultan Mehmed'in ölümünün ardından Karamânî Nişancı Mehmed Paşa'nın yeniçeriler tarafından katledilip, yerine asker kökenli İshak ve Gedik Paşa'lar getirilmiştir. II. Bayezid ise Çandarlı ailesinden İbrahim Paşa'yı tekrar vezirliğe getirmiştir. Sonuç olarak 1453-1600 yılları arasındaki klasik dönemde vezirlerin genelde askerî kökenli olduğu görülmüştür. Vezirlerin seçilmesinde etnik köken de çeşitlilik göstermiştir. Klasik dönemdeki çoğu vezir kul kökenlidir. Arnavutluk'a birçok sefer düzenlenmesi nedeniyle 1430-1550 yılları arasındaki birçok vezir Arnavut ve Slav kökenlidir. 1575 yılına doğru vezirlerin çoğu Hırvat, Macar ya da Alman kökenli olmuştur. 15. yüzyılın ikinci yarısında ise inşâ kâtipliğinden gelme vezirlere sıkça rastlanmıştır. Küttâb temelli vezirler yüksek edebî muhitten veya ulemâ ailelerden gelmiştir. Maliye ve inşâ alanında ihtisas sahibi olan kâtipler zamanla terfi ederek vezirliğe ve sadrazamlığa kadar yükselebilmiştir. 16. yüzyılın sonlarında ise ikinci vezirin sadrazamlığa terfi edebileceği şeklindeki kural sıkça ihlal edilir hâle gelmiş, üçüncü veya dördüncü sıralarda yer alan vezirler, beylerbeyi, yeniçeri ağası hatta divan dışındaki silâhdarın bile sadrazamlığa getirildiği görülmüştür. 18. yüzyıla gelindiğinde ise vezirlerin çoğu reisülküttaplardan seçilmiştir. 18. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ise yeniçeri ağalarının, kaptanıderyaların ve valilerin doğrudan sadrazam olarak tayin edilebildikleri görülmektedir. Bu dönemde aynı zamanda yüksek rütbeli saray görevlilerine mensup olan Gürcü ve Çerkez kölelerin vezirlik makamına yükseldiği görülmüştür. Sadrazamın hanesindeki kethüdâ ve mektupçu da bir çeşit vezirlik rolünü üstlenmiştir. 1795 yılında ise sadece valilerin vezir olabileceği yönünde ıslahat yapılmıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde ise 1836'da nezâretlerin kurulmasıyla vezir ve paşa gibi unvanlar nâzırlar için sadece bir unvan olmakla kalmış, veziriâzâm birçok yetkisini kaybederek başvekil unvanını almıştır. (İnalcık, 2013: 90-92)

4.5.2.2. Vezir Tipi

Klasik Türk şiirinde vezir tipi, *vezir, paşa, beg* gibi ifadelerle şiirlerde yer almaktadır. Şairler vezir tipine genellikle kahramanlık, yiğitlik gibi yönleriyle şiirlerde yer vermişlerdir. En yaygın kullanımı ise devlet ve toplum içindeki rütbesidir. Şiirlerde genellikle halktan üst sınıfta fakat padişahtan alt sınıfta yer alması yönüyle, karşılaştırma içinde yer verilmiştir. Vezir tipi rütbesinden kaynaklı gücü, edindiği rahatlık, hükmünün yürüyor olması, sözüne kıymet verilmesi, yardıma muhtaçlara sığınak olması, emir veren konumda olması gibi özelliklerle Klasik Türk şiirinde karşımıza çıkmaktadır.

Bir ben degülem ol saneme mübtelâ geçer
Âşüfte ana şâh ü vezîr ü gedâ geçer
Nb G81/1

(O put kadar güzel sevgiliye tutulmuş olan bir ben değilim. Şah, vezir ve dilenci [herkes] onu çıldırırcasına sever.)

Beyitte vezir tipi toplum içinde derece olarak padişahtan sonra görülmesi yönüyle anılmıştır. Adeta halktan üstün olup, padişahtan geride olan konumuyla toplum içindeki sınıfı yönüyle değinilmiştir. Sonuç olarak örnek beyitte vezir tipi, toplumda mertebe olarak üstün olması yönüyle yer almıştır.

Biz ne emîrüz ne vezîrüz ne şâh
Bende-i dergâh-ı İlâhuz İlâh
Kb G359/1

(Biz ne padişah, ne vezir, ne de önderiz. Allah'ın dergâhının kölesiyiz.)

Yukarıda verilen örnekte vezir tipi yine farklı mertebelerle kıyaslanarak verilmiştir. Az önceki örnekte de olduğu gibi aşağıdan yukarı yükselen veya yukardan aşağı inen her iki mertebe sıralamasında da orta sınıfta yer almıştır. Örnek beyitte de önce emir, sonra vezir ve en üst mertebe olarak padişah tipine yer verilmiştir. Şair, kendisinin toplumdaki derecesini kıyaslama aracı vesilesiyle vezir tipinin rütbeli oluşuna vurgu yaparak beyitte vezir tipinden yararlanmıştır.

Kâmkârâ niçe kim devlet ile 'âlemde
İktirân eyleye bir arada sultân u vezîr
Zt K47/35

(Ey devlet ve ikbal sahibi! Çoğu kez âlemde devlet ile sultan ve vezir beraber yakın olsun.)

Örnek beyitte vezir tipi yine yüksek mevkiili oluşuyla ve hatta padişaha yakınlaşmasından duyulan mutlulukta yer almıştır. Bu defa bir kıyas aracı olarak değil, vezirin sultan ile olan yakınlığından duyulan mutlulukla verilmiştir.

'İzz ü ikbâliyle hem begler begisin hem vezîr
Egnüne geydürdi Hak devlet libâsın kat kat

SB K14/12

(Şan ve şerefle hem beylerbeyisin hem vezir. Allah devlet kıyafetini sırtına kat kat giydirdi.)

Bu beyitte vezir tipi zaman içinde kendisine atfedilmiş değerli, kıymetli ve talihli oluşu gibi özellikleriyle anılmıştır.

Çemen ü gülşen anub yanma gönül hasret ile
Şükür Allâha yirün dergeh-i pâşâ mı degül

Nb K17/13

(Ey gönül! Gül bahçesini ve çimeni anıp hasretle yanma. Allah'a şükür ki senin yerin paşanın dergâhı değil mi?)

Örnek beyitte "paşa" ile kastedilen vezir tipidir. Vezir tipi yüceliği, mertebesinin yüksek oluşu, güven ve huzur vermesi, koruyuculuğu anlamlarında örnek beyitte kullanılmıştır.

Dedi bu cümledendir ol semiyy-i mefhar-ı 'âlem
Ki bir gâzî vezire kethüdâ-yı bâbdır hâlâ

EC Muk/3

(Şu anda bir gazi vezire kapı kâhyası [olduğundan] o âlemin övündüğü isim bunlar arasındadır dedi.)

Örnek beyitte vezir tipi gazilik ünvanıyla beraber kullanılmış, kahramanlık vasfı ve fetih duygusu ile birlikte anılmıştır.

4.5.2.3. Vezir Kişilikler

4.5.2.3.1. Kâsım Paşa (Cezerî) (d. … – ö. … XVI. yüzyılın ilk yarısı. 1482 yılında vezirlik yapmıştır.)

Kıraat âlimi Cezerî'nin torunu ve Fâtih Sultan Mehmed dönemi nişancılarından Cezerîzâde Şemseddin Mehmed Bey'in oğludur. Cezerî lakabı buradan gelmektedir. Bazı kaynaklarda isminin Kâsım Paşa b. Abdullah olarak geçmesi Şeyh Mehmed Cezerî'nin veya bu ailenin kölesi olduğu iddiasını kuvvetlendirmiştir. Kendisi önce Fatih tarafından Amasya sancağında bulunan Şehzâde Bayezid'in defterdarlığına,

sonra da Rumeli beylerbeyliği defterdarlığına tayin edilmiştir. II. Bayezid tahta çıktığında 1481 yılında nişancılık görevine getirilmiştir. Daha sonra 1482 yılında Hamza Bey'in oğlu Mustafa Paşa'dan boşalan vezârete tayin edilmiştir. Ancak henüz bir yıl bile dolmadan azledilmiş, yerine Mesih Paşa getirilmiştir. Vezâretten azledildikten sonra bazı kaynaklarda Kefe'ye gönderildiği, bazısında kendisine Selânik sancağı verilip ölümüne kadar orada yaşadığı veya üç yıl vezâret ettikten sonra vefat ettiği yazmaktadır. Kaynaklarda ölüm tarihiyle alakalı güvenilir bir bilgiye rastlanamamıştır. Hayırsever yönüyle meşhur olan Kâsım Paşa'nın imparatorluğun birçok bölgesinde hayratı bulunmaktadır. Devlet adamlığının yanı sıra şairlik yönü de bulunan Kâsım Paşa, Sâfî mahlasıyla şiirler kaleme almıştır. (Erünsal, 2001: 545-546)

Belirlenen divanlar arasından Kasım Paşa'ya *Necâti Bey* ve *Sehî Bey Divanları*'nda yer alan 18 beyitte devlet adamlığı yönleriyle yer verilmiştir.

- ***Cihan Hakimiyeti:*** *Divan'*da Kasım Paşa en fazla, devlet ve toplum değerlerinden *cihan hakimiyeti idealiyle* birlikte anılmıştır. *Sehî Bey Divanı'ndaki Zihn-i pür-nûrı ile mihr-i cihân-tâb-ı münîr (Nur dolu zihniyle dünyaya sıcaklık ve ışık veren, nurlandıran güneştir.)(K10/9)* ifadesiyle *cihan hakimiyeti idealinin* yanı sıra *akıllı olması özelliğine, 'Âleme mâşıta-ı 'adli yeter zîb ü bahâ (Âleme süs ve zinet olarak onun adaletinin kuaförü yeter.)(K10/4)* ifadesiyle *cihan hakimiyeti idealiyle* birlikte *adil olması vasfına, Mühri dünyâyı bütün avcuna olsa n'ola kim (Onun mührü bütün dünyayı avucunun içine alsa ne olur?)(K25/19), Oldı çün mühr-i Süleymânıla mih-ter hâtem (O mühre sahip olduğu için, adeta Süleymânî mühürle daha büyük bir makama erişmiştir.)(K25/25), Olalı mühr-i Süleymân yed-i kadrüne karîn (Süleyman'ın mührü kıymetli eline yakın olduğundan beri)(K25/29)* ifadeleriyle, özellikle elindeki yüzük sayesinde insanlara, insan dışındaki varlıklara, tabiata ve nesnelere hükmettiği için Süleyman'ın mührü vurgusuyla *cihan hakimiyeti idealine* yer verilmiştir.
- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** *Divanlar'*da yer alan 5 beyitte Kasım Paşa'nın *cömertlik özelliğine ve devletçilik anlayışına* değinilmiştir. *Necâti Bey Divanı*'ndaki *Sâhib-i mülk-i kerem Hazret-i Kâsım Paşa (Cömertlik ülkesinin sahibi Hz. Kasım Paşa)(K17/14), gevher-i deryâ-yi sehâ (cömertlik denizinin*

cevheri)(K17/15), Bâg-ı cüd (Cömertlik bağı)(K17/16), Sehî Bey Divanı'ndaki *Âb-ı lutfından (Cömertlik ve iyiliğinin suyundan)(K10/21), Oldur ol burc-ı kerem Hazret-i Kâsım Paşa (O cömertlik yıldızı olan Hz. Kâsım Paşa'dır.)(K25/18)* ifadeleriyle Kâsım Paşa'nın *cömertlik özelliğine ve devletçilik anlayışı* değerine yer verilmiştir.

- ***Güzel Ahlak:*** Divanlarda bulunan 4 beyitte Kâsım Paşa'nın *güzel ahlaklı oluşu* vurgulanmıştır. *Necâti Bey Divanı*'ndaki *Der-gehi fazl-u-kemâl ehline melca'mi degül (Onun dergâhı olgunluk ve kemâl ehli için sığınılacak yer değil midir?)(K17/14), Ahter-i bürc-i vefâ (Vefa yıldız kümesinin yıldızı)(K17/15), Sehî Bey Divanı*'ndaki *Melce-i fazl (Olgunluk sığınağı)(K10/8), câme-i fazlına (olgunluk kadehine)(K10/11)* ifadeleriyle Kasım Paşa'nın *güzel ahlaklı olmasına* yer verilmiştir.
- ***Akıllılık:*** Belirlenen divanlarda yer alan 4 beyitte Kasım Paşa'nın *akıllı olması* özelliği vurgulanmıştır. *Cihan hakimiyeti ideali* bahsinde verilen örneğin dışında, *Necâti Bey Divanı*'ndaki *Ol kavi-re'y (O sağlam fikirli)(K17/18), Sehî Bey Divanı*'ndaki *fikr-i dakîki a'lâ (hızlı fikri yücedir)(K10/10), Her ne fikr eyler ise fikri olur rây-ı savâb (Her ne düşünürse, düşüncesi sevap yolu olur.)(K10/13)* ifadeleriyle Kasım Paşa'nın *akıllı olması* özelliğine değinilmiştir.
- ***Görev Bilgisi:*** Divanlarda yer alan 3 beyitte Kasım Paşa'nın *görev bilgisine* değinilmiştir. *Necâti Bey Divanı*'ndaki *Hâtem-i mülk-i vezâret sunulaldan eline (Eline vezirlik makamının mührü verildiğinden beri)(K17/16), Sehî Bey Divanı*'ndaki *Oldur ol Âsaf-ı devrân-ı Süleymân-ı zamân (Zamanın Süleyman döneminin veziri odur.)(K10/8), Yaraşur sadr-ı vezâretde olursa yek-tâ (Vezirlik makamının başında eşsiz olursa ona yaraşır.)(K10/11)* ifadeleriyle Kasım Paşa'nın *görev bilgisine* yer verilmiştir.
- ***Adalet:*** Belirlenen divanlarda yer alan 3 beyitte Kasım Paşa'nın *adil olması* özelliği vurgulanmıştır. *Cihan hakimiyeti ideali* bahsinde değinilen örneğin dışında, *Necâti Bey Divanı*'ndaki *ebr-i 'adâletle (adalet bulutuyla)(K17/16), Seher-i ma'dileti (Adalet rüzgârı)(K17/19)* ifadeleriyle Kasım Paşa'nın *adil olması* yönüne değinilmiştir.

- ***Hükmünün Yürümesi:*** Divanlarda yer alan 2 beyitte Kasım Paşa'nın *hükmünün yürüyor olması* özelliğine yer verilmiştir. *Sehî Bey Divanı*'ndaki *Emr-i neffâzına râm oldı halâyık yek-ser (Yaratılmış her şey tek başına büyüleyen emrine boyun eğdi.)(K10/22), İns ü cân emrüne fermân-ber ü çâker hâtem (İnsanlar ve cinler emrine boyun eğer ve kul olur.)(K25/29)* ifadeleriyle Kasım Paşa'nın *hükmünün yürüyor olması* özelliğine yer verilmiştir.
- ***Savaşçılık:*** Divanlarda yer alan 2 beyitte Kasım Paşa'nın *savaşçılık* özelliğine değinilmiştir. *Necâti Bey Divanı*'ndaki *bi-sebeb-i nize-vü tig (mızrak ve kılıcın sebebi değildir.)(K17/18), Sehî Bey Divanı*'ndaki *Berk-i tîgün (Kılıcının şimşeği)(K10/23)* ifadeleriyle Kasım Paşa'nın *savaşçılık* özelliğine yer verilmiştir.

  Bu özelliklerin dışında *Necâti Bey Divanı*'ndaki bir beyitte *Güher-i ma rifeti (Marifet cevheri)(K17/19)* ifadesiyle *ilim ehli olmasına*, *Sehî Bey Divanı*'ndaki bir beyitte *Ya anun zât-ı şerîfi ide mi rây-ı hatâ (Onun kıymetli kişiliği hatalı fikir yürütür mü hiç?)(K10/13)* ifadesiyle *basiretli olması özelliğine, Tîr-i kahrun iricek düşmene kendin unudur (Kahrının korkusu düşmana erişince düşman kendisini unutur.)(K10/23)* ifadesiyle *kahır vasfına sahip olmasına* yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Kasım Paşa'ya şiirlerde çoğunlukla devlet ve toplum değerlerinden *cihan hakimiyeti ideali* değeriyle, *cömertlik özelliğiyle, devletçilik anlayışı değeriyle, güzel ahlaklı olmasıyla, akıllı olması ve görev bilgisi* gibi özelliklerle anıldığı tespit edilmiştir. Beyitlerde biyografisiyle alakalı detaylı verilere rastlanmasa da, yaptırdığı hayratlarla tanınan bir devlet adamı olarak şiirlerde de *cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışıyla* birlikte anılmış olması dikkat çekmektedir.

Sâhib-i mülk-i kerem Hazret-i Kâsım Paşa
Der-gehi fazl-u-kemâl ehline melca'mi degül
Nb K17/14

(Cömertlik ülkesinin sahibi Hz. Kasım Paşa'nın dergâhı erdem ve olgunluk ehline sığınak değil midir?)

Örnek beyitte Kasım Paşa'nın *cömertlik özelliğine, güzel ahlaklı oluşuna ve devletçilik anlayışına* yer verilmiştir.

Hâtem-i mülk-i vezâret sunulaldan eline
Bâg-ı cûd ebr-i 'adâletle mutarrâ mı degül
Nb K17/16

(Eline vezirlik makamının mührü verildiğinden beri, cömertlik bahçesi adalet bulutuyla taze değil midir?)

Örnek beyitte Kasım Paşa'nın *görev bilgisine, cömertlik özelliğine, adil olması vasfına ve devletçilik anlayışına* değinilmiştir.

Her ne fikr eyler ise fikri olur rây-ı savâb
Ya anun zât-ı şerîfi ide mi rây-ı hatâ
SB K10/13

(Her ne düşünürse, düşüncesi doğru düşünce olur. Onun şerefli zâtı hatalı düşüncede hiç bulunur mu?)

Örnek beyitte Kasım Paşa'nın *akıllı ve basiretli olması* özelliklerine değinilmiştir.

Emr-i neffâzına râm oldı halâyık yek-ser
Ki gelür yüz süriyü işigine subh u mesâ
SB K10/22

(Bir baştan bir başa yaratılmış her şey çok etkili emrine boyun eğdi. [Hepsi] gece gündüz eşiğine yüz sürüyerek gelir.)

Örnek beyitte Kasım Paşa'nın *hükmünün yürüyor olması* özelliği vurgulanmıştır.

Olalı mühr-i Süleymân yed-i kadrüne karîn
İns ü cân emrüne fermân-ber ü çâker hâtem
SB K25/29

(Süleyman'ın mührü kıymet eline yakın olduğundan beri insanlar ve cinler emrine itaat eder ve mühür de kul olur.)

Örnek beyitte Kasım Paşa'ya *cihan hakimiyeti ideali değeri ve hükmünün yürüyor olması* özelliğiyle yer verilmiştir.

4.5.2.3.2. Damad Yahyâ Paşa (d. … – ö. 1507. 1504-1507 yılları arasında vezirlik yapmıştır.)

Yahyâ Paşa enderunda yetişmiş bir Osmanlı devlet adamıdır. Malkoçoğullarının atası olan Mustafa Bey'in oğludur. II. Bayezid'in kızı Hatice Hatun ile evlendiği için kendisine Damad Yahyâ Paşa denilmiştir. Rumeli'de akıncı olarak sancak beyliği ve beylerbeyilik görevlerinde bulunmuştur. 1475-1481 yılları

arasında Bosna beylerbeyi, 1481-1482 yılları ve 1488-1494 yıllarında olmak üzere iki defa Rumeli beylerbeyi, 1494-1501 yılları arasında ise tekrardan Bosna beylerbeyi olmuştur. Daha sonra Anadolu beylerbeyi olup üçüncü defa tekrardan Rumeli beylerbeyi olduktan sonra 1504-1507 yılları arasında vezir olarak görev yapmış ve 1507 yılında vefat etmiştir. Damad Yahyâ Paşa hayır olarak yaptırdığı hamam, camii, mektep, külliye gibi yerler ile ün kazanmıştır. (Başar, 2003: 537-538)

Belirlenen divanlar arasından Damad Yahyâ Paşa'ya yalnızca *Revânî Divanı*'ndaki 5 beyitte devlet adamlığı özellikleriyle birlikte yer verilmiştir.

- ***Güzel Ahlak:*** Damad Yahyâ Paşa'ya en fazla *güzel ahlak sahibi olması* özelliğiyle 3 beyitte değinilmiştir. *Rây-ı şerîfi (Şerefli fikri)(K5/6)* ifadesiyle *güzel ahlak sahibi olması* özelliğiyle birlikte *akıllı olmasına, Bâd-ı hulkun (Yaradılışının rüzgârı)(K5/10), Nâfe-i hulkun (Yaradılışının misk kokusu)(K5/13)* ifadeleriyle Damad Yahyâ Paşa'nın *güzel ahlak sahibi olmasına* yer verilmiştir.
- ***Savaşçılık:*** Divanda yer alan 2 beyitte Damad Yahyâ Paşa'ya *savaşçılık* değeriyle birlikte yer verilmiştir. *Nev-'arûs-ı fethe tîgün oldugıyçün âyine (Yeni gelinin fethine kılıcın ayna olduğu için)(K5/11)* ifadesiyle *savaşçılık* özelliğinin yanı sıra *fetih duygusu değerine, Bu ne kudretdür 'aceb tîr ü kemânun düşmene (Bu nasıl bir güçtür ki okun ve yayın düşmana)(K5/12)* ifadesiyle *savaşçılık özelliğine* yer verilmiştir.

  Bu özelliklerin dışında divanda yer alan bir beyitte *Hazret-i Paşa vezîr-i mu'teber Yahyâ (İtibar gören vezir Hz. Yahyâ Paşa)* ifadesiyle *görev bilgisine* değinilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde şiirlerde Damad Yahyâ Paşa'ya çoğunlukla *güzel ahlaklı olması, savaşçılık özelliği, fetih duygusu* gibi özelliklerle yer verildiği belirlenmiştir. Biyografisine dair belirgin herhangi bir detaya beyitlerde rastlanmamakla birlikte, daha çok yaptırdığı hayratlarla tanınmasına rağmen şiirlerde *cömertlik özelliğinin ve devletçilik anlayışının* vurgulanmaması da ayrıca dikkat çekmiştir.

Hazret-i Paşa vezîr-i mu'teber Yahyâ k'anun

Dâyimâ rây-ı şerîfi zînet-i dünyâ olur
Rv K5/6
(İtibar gören vezir Yahya Paşa hazretlerinin şerefli fikri her zaman dünya süsü olur.)

Örnek beyitte Damad Yahya Paşa'nın *görev bilgisine, akıllı olmasına ve güzel ahlak sahibi olmasına* değinilmiştir.

Nev-'arûs-ı fethe tîgün oldugıyçün âyine
Hûn-ı a'dâ atunun ayagına hınnâ olur
Rv K5/11
(Fethin yeni gelinine kılıcın ayna olduğu için, düşmanların kanı atının ayağına kına olur.)

Örnek beyitte Damad Yahya Paşa'ya *fetih duygusu ve savaşçılık* özellikleriyle birlikte yer verilmiştir.

4.5.2.3.3. Şemsî Ahmed Paşa (d. … – ö. 1580. II. Selim döneminde vezirlik yapmıştır.)

Bolu'da doğmuştur. Anadolu beyliklerinden İsfendiyaroğulları'na mensup olan İsfendiyaroğlu Kızıl Ahmed Bey'in torunu ve Mirza Mehmed Paşa'nın oğludur. Annesi ise II. Bayezid'in oğlu Şehzade Abdullah'ın büyük kızı Şahnisâ Sultan'dır. Enderunda yetişmiştir. Avcılığa olan merakı vesilesiyle yine avcılığa çok ilgisi olan Kanûnî Sultan Süleyman'ın yakın çevresine dahil olmuştur. Belgelerin eksikliği sebebiyle ilk görevleri bilinmemekle beraber müteferrikalık ve rikâb ağalığı yapmıştır. 1555'te Şam beylerbeyiliği, daha sonra Rum beylerbeyiliği, 1562'de Anadolu beylerbeyiliğine, 1564'te ise Rumeli beylerbeyiliğine getirilmiştir. 1569'da Lala Mustafa Paşa'nın altıncı vezirliğe terfi ettirilmesi üzerine, kendisinden düşük rütbede olan birinin nezârete getirilmesini hazmedemeyerek görevinden emekliye ayrılmıştır. Daha sonra II. Selim'in saltanatının sonlarına kadar vezâret pâyesiyle vezirlik görevini sürdürmüştür. Aynı zamanda şairlik yönü de bulunan Şemsî Ahmed Paşa'nın Türkçe, Arapça ve Farsça şiirleri yazmakla beraber Türkçe divanı da mevcuttur. Şemsî Ahmed Paşa 5 Mart 1580 tarihinde vefat etmiştir. (Afyoncu, 2010: 527-529)

Belirlenen divanlar arasından Şemsî Ahmed Paşa'ya *Hasan Ziyâî ve Sehî Bey Divanları*'nda 8 beyitte rastlanmıştır.

- ***Fetih:*** Divanlarda yer alan 2 beyitte devlet ve toplum değerlerinden *fetih duygusu* değeriyle birlikte Şemsî Ahmed Paşa'ya yer verilmiştir. *Sehî Bey*

Divanı'ndaki *feth-i rehber olup (fetih rehberi olup)(K20/37), Kılıcı hıtta-i İslâm'a çekdi çünkim sûr (Onun kılıcı İslam kıtasına kale duvarı çekti.)(K20/38)* ifadesiyle *fetih duygusunun* yanı sıra *savaşçılık* özelliğine de değinilmiştir.

- ***Biyografi Bilgisi:*** Divanlarda yer alan 2 beyitte Şemsî Ahmed Paşa'nın *biyografi bilgisine* yer verilmiştir. *Hasan Ziyâî Divanı*'ndaki Şemsî Paşa'nın vefatı üzerine yazılmış tarih manzumesinde yer alan *Kodı zevk ü basar u sem`î ü şemm ü lemsi (Tatma, görme, işitme, koklama ve dokunma duyularını kaybetti.)(T11/1), Şems-i `ömrine zevâl irdi Ziyâ'î ol ân (Ey Ziyâî! O an ömrünün güneşi geçip gitti.)(T11/2)* ifadeleriyle Şemsî Ahmed Paşa'nın vefatından bahsedilmiş, *biyografi bilgisine* yer verilmiştir.
  Sehî Bey Divanı'ndaki *Vezîr-i ekrem ü a'zam müşîr-i Âsaf-rây / Ki oldı emrine tefvîz anun cemî'-i umûr (Cömert ve yüce vezir, Âsaf fikirli emreden! Öyle ki senin emrinle işlerin hepsi acil olarak yapıldı.)(K20/33)* beyitiyle Şemsî Ahmed Paşa'nın *görev bilgisine, ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına, akıllı olmasına ve hükmünün yürüyor olmasına* değinilmiştir. Aynı divanda bulunan *Mu'în-i dîn ü düvel Ahmed-i gazanfer-fer (Din ve devletin yardımcısı, kahraman bakışlı Ahmed)(K20/34)* ifadesiyle *yönetim anlayışına* ve *kahramanlık duygusuna*, *Melek-nişân (Melek işaretli)(K20/34)* ifadesiyle *güzel ahlak sahibi olmasına, Medâr-ı lutf u himemdür (Himmetlerin, iyiliklerin ve cömertliklerin övülmeyi hak edenidir.)(K20/35)* ifadesiyle *cömertlik özelliğine ve devletçilik anlayışına*, *Nizâm-ı 'âlem (Âleme düzen veren)(K20/36)* ifadesiyle *asayiş (emn ü eman)* özelliğine, *Yed-i mehâbeti itdi kılâ'-ı küfri harâb (Azametli eli kâfirlerin kalelerini harap etti.)(K20/38)* ifadesiyle *kahır vasfına sahip olmasına* yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde şiirlerde Şemsî Ahmed Paşa'ya çoğunlukla *fetih duygusu değeri, biyografi bilgisi, güzel ahlak sahibi olması, yönetim anlayışı, cömertlik özelliği ve devletçilik değeri* gibi özelliklerle yer verildiği tespit edilmiştir. Şemsî Ahmed Paşa'nın vefatı üzerine kaleme alınan tarih manzumesi ise, Ahmed Paşa'nın biyografisine dair önemli bir detayın şiirlerde yer aldığını belgeler niteliktedir.

Felegün hâlini hiss eyledi Şemsî Pâşâ
Kodı zevk ü basar u sem`i vü şemm ü lemsi
Hs T11/1

(Şemsî Paşa tatma, görme, işitme, koklama ve dokunma duyularını bırakıp feleğin durumunu hissetti.)

Örnek beyitte Şemsî Ahmed Paşa'nın can verişi dile getirilmiş olup *biyografi bilgisine* yer verilmiştir.

Şems-i `ömrine zevâl irdi Ziyâ'î ol ân
Didi târîh yine gitdi cihânun şemsi
(988) Hs T11/2

(Ömür güneşi battığında Ziyâî o an yine dünyanın güneşi gitmesi [üzerine] tarih söyledi.)

Örnek beyitte Şemsî Ahmed Paşa'nın vefatı üzerine Ziyâî'nin tarihini yazdığı dile getirilmiş, Şemsî Ahmed Paşa'nın *biyografisine dair bilgiye* yer verilmiştir.

Vezîr-i ekrem ü a'zam müşîr-i Âsaf-rây
Ki oldı emrine tefvîz anun cemî'-i umûr
SB K20/33

(Yüce ve kerem sahibi vezir, Âsaf fikirli müşir. Bütün işler onun emrine verildi.)

Örnek beyitte Şemsî Ahmed Paşa'nın *görev bilgisine, ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına, akıllı olmasına ve hükmünün yürüyor olması* özelliklerine yer verilmiştir.

4.5.2.3.4. Bâkî Paşa (d. … - ö. 1626. 1621 yılında vezirlik pâyesi almıştır.)

Asıl adı Abdülbâkî'dir. Bâkî Paşa Edirne'de doğmuştur. Doğum tarihi bilinmemektedir. Yeniçeri Ocağı'nda yetiştikten sonra muhassıl ve sonra defterdar olmuştur. 1608 yılının ortalarında defterdar, 1613 yılında ise başdefterdar olmuştur. 1614 yılında görevinden azledilmiş, 1615 yılında Bosna valisi olmuş, 1617 yılında ikinci defa başdefterdarlık görevine getirilmiştir. 1619 yılında görevinden azledilipi Cezâyir'e sürgüne gönderilmiş, 1621 yılında ise üçüncü defa defterdarlık görevine getirilmiş ve kendisine vezirlik pâyesi verilmiştir. 1626 yılında ise Tokat'ta vefat etmiştir. Cenazesi İstanbul'a getirilip defnedilmiştir. Latifeci, nüktedan, araştırmacı bir kişilik olarak tanınmıştır. (Süreyya, 1996: 355)

Belirlenen divanlar arasından Bâkî Paşa'ya yalnızca Fâik Mahmûd Divanı'nda bulunan, vezareti münasebetiyle kaleme alınmış bir tarih manzumesinde rastlanmıştır.

Âb-rû-yı vüzerâ Hazret-i Bâkî Pâşâ
Ki rikâbında ider şâhid-i devlet tek rev
FM T38/1

(Vezirlerin yüzünün suyu Bâkî Paşa hazretleri [onların] huzurunda devlet güzeli gibi düşünür.)

Örnek beyitte Bâkî Paşa'ya *görev bilgisiyle* yer verilmiştir.

Olamaz matbahınun hîme-keşi Keykâvus
Olsa şâyeste eger gâşiyedârı Hüsrev
FM T38/2

(Keykavus, senin mutfağının odun çekeni olamaz. Şayet Hüsrev perde tutanı olsa yaraşır.)

Örnek beyitte Bâkî Paşa'ya *ünlü kişiliklerle birlikte anılması* yönüyle yer verilmiştir. Ayrıca bahsi geçen bu ünlü kişiliklerden üstün gösterildiği için, *üstünlük duygusu (imparatorluk psikolojisi)* değerine de değinilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde hayatı hakkında detaylı bilgi de bulunmayan Bâkî Paşa'nın şiirlerde daha çok *görev bilgisiyle* anıldığı tespit edilmiştir.

4.5.2.3.5. İpşir Mustafa Paşa (d. … – ö. 1655. 1639 yılı döneminde vezirlik yapmıştır.)

İpşir Mustafa Paşa Abaza asıllıdır. II. Osman'ın kanını dava ederek Erzurum'da ayaklanan Abaza Paşa'nın maiyetinde bulunmuştur. Abaza Paşa'nın 1629 yılında Bosna valiliğine getirilmesi üzerine İpşir Paşa da onun ile birlikte Bosna'ya gitmiştir. Abaza Paşa'nın azlinden sonra ise yine onun maiyetinde Budin, Siliste, Hotin gibi yerlerde bulunmuştur. Abaza Paşa'nın katlinden sonra 1634 yılında Kemankeş Kara Mustafa Paşa'ya intisap ederek saraya girmiştir. Mirâhurluk gibi görevlerde bulunmasının ardından 1639 yılında vezaretle görevlendirilerek Budin valiliğine tayin edilmiştir. Silistre, Maraş, Musul, Van, Karaman, Tımışvar beylerbeyi görevlerinde bulunmuştur. Sivas valiliği, Gürcü Nebî isyanını bastırmak, Halep valiliği, Abaza Hasan'ı yakalamak gibi görevlerde bulunmasının ardından sadrazam Derviş Paşa'nın felç olması üzerine 28 Ekim 1654 yılında sadaret mührü kendisine gönderilerek sadrazamlığa kadar yükselmiştir. Yalnız sadaret mührünün kendisine verilmesini yakalanması için bir tuzak zannederek Halep, Şam ve Anadolu'daki karışıklıkları düzelteceği bahanesiyle İstanbul'a gitmeyeceğini bildirmiştir. Hayatı ile ilgili bir sıkıntı olmayacağının garantisini aldıktan sonra 1655 yılında İstanbul'a

yerleşmiştir. İlerleyen dönemde devlet ricâlinden kimsenin veziriâzâm lehine davranmaması sonucu sadaret mührünü çıkarıp padişaha teslim etmiştir. 11 Mayıs 1655 tarihinde ise İpşir Mustafa Paşa idam edilerek öldürülmüştür. Kişilik özellikleriyle alakalı kaynaklardan edinilen bilgilere göre saf, ümmî, tasavvufa meyilli, az konuşan, cimri, zalim, cirit ve mızrak kullanma konusunda usta bir kişi olduğu anlaşılmaktadır. Veziriâzâm olduktan dört ay sonra İstanbul'a gelip görevini yalnızca iki ay on altı gün yapabildiği de kaynaklarda yer alan hakkındaki bir diğer bilgidir. (Aktepe, 2000: 375-376)

Belirlenen divanlar arasından İpşir Mustafa Paşa'ya yalnızca Nâmî Divanı'ndaki 27 numaralı *"İbşir Paşa Halep'den Vezir Oldukda"* başlıklı bir tarih manzumesinde rastlanmıştır.

Sa'âdetle vezîr İbşîr Pâşâ
Çıkup şehr-i Halebden yola bindi
Nm T27/1

(Vezir İpşir Paşa mutlulukla Halep şehrinden yola çıkıp [ata] bindi.)

Örnek beyitte İpşir Mustafa Paşa'nın Halep'ten yola çıkmasının ifade edilmesiyle *biyografi ve görev bilgisine* yer verilmiştir.

Rikâb-ı pâdişâha sürmege yüz
Çekildi âsitân-ı 'adle indi
Nm T27/2

(Padişahın huzuruna yüz sürmek için şimdi adalet eşiğine çekildi.)

Örnek beyitte İpşir Mustafa Paşa *adil olması* özelliğiyle vurgulanmıştır.

Lisân-ı gaybdan Nâmî işitdüm
Vezîrü'l-hayr târîh ola dindi
(H.1064/M.1653) Nm T27/3

(Görünmeyen âlemin dilinden Nâmî işittim. Hayırlı vezirin tarihi düşürülsün denildi.)

Örnek beyitte İpşir Mustafa Paşa'nın *görev ve biyografi bilgisine* yer verilmiştir.

Yukarıda yer alan beyitlerde İpşir Mustafa Paşa'nın vezirlik makamı için Halep'ten mutlu bir şekilde yola çıktığı belirtilmiştir. Paşanın padişahın huzuruna,

onun adaletli eşiğine yüz sürmeye geldiği ve onun vezirliğinin hayırlı olduğu dile getirilerek, vezirliğinin tebriği mahiyetinde şair tarafından tarih düşürülmüştür. Bu sebeple örnek manzume İpşir Mustafa Paşa'nın biyografisine dair adeta kanıt niteliğinde olması bakımından önem taşımaktadır.

4.5.2.3.6. Sofu Mehmed Paşa (d. … – ö. 11 Mayıs 1655. 1645-1648 yılları arasında vezirlik yapmıştır.)

Kendisi Türk asıllı süvarilerdendir. İlk olarak defterdar Baki Paşa'nın yanında çalışmaya başlamış, daha sonra yine onun yanında kethüdalığa yükselmiştir. 1628 yılının Ekim ayında yeniçeri ağası olarak görev yapan Halil Paşa Erzurum beylerbeyi olarak görevlendirilince onun yerine Sofu Mehmed Paşa yeniçeri ağası görevine getirilmiştir. Fakat aradan bir ay bile geçmeden Kasım ayında görevinden azledilen Sofu Mehmed Paşa, Aydın muhassılı olarak görevlendirildi. 1636 yılında görevinden azledilen İbrahim Efendi'nin yerine başdefterdar olarak getirilen Sofu Mehmed Paşa, bu görevinden de 1639 yılında azledilmiştir. 1641 yılında Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın sadrazamlığı döneminde başdefterdar olarak atanmış olup, devletin mali durumuna yeni reformlar getirmiş ve değer kaybeden Osmanlı parasının değerinin düzeltilmesi için hizmet vermiştir. Bu dönemlerde Yenikapı'da bulunan konağında oturan Sofu Mehmed Paşa, Yenikapı Mevlevî şeyhi Hüseyin Dede'nin dervişliğini yaptığı için kendisine *"Mevlevî"* lakabı da takılmıştır. 1645 yılında defterdarlık görevi başkasına devredilince kendisine vezirlik görevi verilmiştir. Vezirlik görevinden sonra yükselişine devam eden paşa, I. İbrahim'in saltanatının son döneminde ve IV. Mehmed'in saltanatında 7 Ağustos 1648-21 Mayıs 1649 tarihleri arasında dokuz ay on beş gün sadrazamlık görevi yapmıştır. 21 Mayıs 1649'da sadrazamlık görevinden azlolan Sofu Mehmed Paşa'nın yerine, yeniçeri ağası olan ve kendisine paşalık ünvanı verilmiş Kara Dev Murad Paşa sadrazam olarak tayin edilmiştir. Sofu Mehmed Paşa azledilmeden önce çeşitli olaylar vesilesiyle bostancıbaşı kapısında tutuklanmış, ardından Malkara'ya sürülmüştür. Yerine gelen yeni sadrazam kendisini çekemediği için Sofu Mehmed Paşa'yı Malkara'da öldürtmüştür. İdam edildiği dönemde yaşının 80'i aşmış olduğu bilinmektedir. (Uzunçarşılı, 1954: 395-397)

Belirlenen divanlar arasından Sofu Mehmed Paşa'ya yalnızca *Nâil-i Kadîm Divanı*'ndaki 5 beyitte devlet adamlığı yönleriyle yer verilmiştir.

- ***Adalet:*** Divanda bulunan 2 beyitte Sofu Mehmed Paşa'ya *adil olması* özelliğiyle değinilmiştir. *Avd eyledi adl-i Ömerî âleme hâlâ (Hz. Ömer'in adaleti gibi adalet dünyaya geri döndü.)(KXIII/20)* ifadesiyle *adil olması* özelliğinin yanı sıra *ünlü kişiliklerle birlikte anılması özelliğine de* değinilmiştir. *Nehy-i nasak-ı bâğa ki câzim ola adli (Onun adaleti yasak uymayan bağa kat'î karar uygulayan olsun.)(KXIII/30)* ifadesiyle *adil olması vasfı* vurgulanmıştır.
- ***Devletçilik:*** Divanda yer alan 2 beyitte ise Sofu Mehmed Paşa'ya *devletçilik anlayışıyla* birlikte değinilmiştir. *Sadr-ı fukarâ-dôst (Fakirlere dost olan önder)(KXIII/24)* ifadesiyle *devletçilik anlayışına ve görev bilgisine, Bahr-ı kerem-i hazret-i zü'1-fazl u atadan (İhsan ve fazilet sahibi hazreti cömertlik denizinden)(KXIII/19)* ifadesiyle *devletçilik anlayışının* yanı sıra *cömertlik özelliğine ve güzel ahlak sahibi olmasına da* değinilmiştir.

  Bu özelliklerin dışında divanda yer alan bir beyitte *Bî-râbıta-i emn ü eman (Güvenliğin düzensizliği)(KXIII/4)* ifadesiyle *asayiş (emn ü eman)* özelliğine de yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Sofu Mehmed Paşa beyitlerde çoğunlukla *adil olması özelliği ve devletçilik anlayışıyla* birlikte anılmıştır. Mehmed Paşa'nın biyografisine dair belirgin bir bilgiye şiirlerde rastlanmasa da, mâlî açıdan devlete yeni reformlar getirmesi yönüyle bilindiğinden, şiirlerde devletçilik anlayışıyla anılmış olması dikkat çekmektedir.

Bî-râbıta-i emn ü eman nüsha-i devlet
Olmuşdu ibâret bir iki ehl-i hevâdan
NK KXIII/4

(Güvenlik ve huzurun tutarsız [olduğu] devlet kitabı, bir iki heveslerine uyarak yaşayanlardan ibaret olmuştu.)

Örnek beyitte Sofu Mehmed Paşa'nın güvenliği tesis etmesi yönüne, *asayiş (emn ü eman)* özelliğine yer verilmiştir.

Sadr-ı fukarâ-dôst ki dîvâna çıkınca
Âlem pür olur zemzeme-i şükr ü senâdan
NK KXIII/24

(Fakirlerin dostu olan önder divana çıkınca, âlem şükür ve övgünün nağmesiyle dolar.)

Örnek beyitte Sofu Mehmed Paşa'nın *görev bilgisine ve devletçilik anlayışına* yer verilmiştir.

4.5.2.3.7. Kenan Paşa (d. … – ö. 1659. 1639 ve sonrası dönemde vezirlik yapmıştır.)

Kenan Paşa *Sarı, Topal, Uzun* gibi lakaplarla da anılmaktadır. Kaynaklara göre Rus, Çerkez veya Gürcü asıllı olduğu bilinmektedir. Hayatının ilk dönemleri hakkında detaylı ve kesin bilgi yoktur. Mısır beylerbeyi olan Bakırcı Ahmed Paşa'nın köleliği hizmetinde bulunduktan sonra onun vesilesiyle İstanbul'a giderek saraya intisap etmiştir. Sarayda dikkatleri üzerine çekmeyi başaran Kenan Paşa önce rikâb ağası olmuş, ardından musahipliğe getirilmiş ve en sonunda üçüncü vezirliğe ulaşmıştır. Padişahın kızı ile evlendirilmiştir. Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesinin ardından saraydan uzaklaştırılmış, önce Girit'e görevlendirilmiş, daha sonra Çanakkale Boğazı'nın muhafazası, Budin beylerbeyiliği, Silistre beylerbeyiliği, kaptanıderyalık görevlerinde bulunmuştur. Celâlî Abaza Hasan'ın muhtemel saldırısını önlemek için Bursa muhafazasına gönderilmesinin altında yatan gerçek nedenin Köprülü Mehmed Paşa ile olan geçimsizliğinden ve nüfuzunu çekememesinden kaynaklandığını düşünen Kenan Paşa, Bursa yakınlarında Abaza Hasan ile görüşüp anlaşarak onlara katılmıştır. Abaza Hasan'ı zayıflatmak adına düzenlenen bir operasyon sonucu Abaza Hasan da dahil olmak üzere, onun yanında yer alan insanlarla beraber Kenan Paşa da 16 Şubat 1659 tarihinde öldürülmüştür. Kaynaklarda yer alan bazı kişisel özelliklerine göre zengin, yalan bilmez, güzel konuşan, saraya oldukça yakın olan, sarayın ve hazinenin durumunu yakinen bilen bir devlet adamıdır. Köprülü Mehmet Paşa'ya muhalif olması yönüyle de dikkat çekmiştir. (Göyünç, 2002: 253-254)

Belirlenen divanlar arasından Kenan Paşa'ya yalnızca Nâmî Divanı'ndaki 13 beyitte devlet adamlığı yönleriyle yer verildiği tespit edilmiştir.

- ***Savaşçılık:*** Divanda Kenan Paşa'ya en fazla *savaşçılık* özelliğiyle 6 beyitte değinilmiştir. *Yegâne şehsüvâr ol darb-ı şemşîri neberd içre (Savaş meydanında kılıcının vuruşu tek olan binici odur.)(K24/16), Şafak sanman görinen dökdügi dem düşmenün kanın (Düşmanın kanını döktüğü zaman görüneni şafak zannetmeyin.)(K24/17), Degüldür mâh-ı nev şemşîrini gördükde (Kılıcını görünce yeni ay zannetmeyin)(K24/18), Ne tozlar kopara*

a'dâ-yı dîn ü devlet üzre gör (Din ve devletin düşmanlarının üzerinde ne tozlar koparacağını gör.)(K24/21) ifadesiyle *savaşçılık özelliğinin* yanı sıra *yönetim anlayışına, Özü etrâfını a'dâ-yı bed-kirdâr almışdı (Kendisinin etrafını düşmanın kötü toprağı almıştı.)(K24/24), Ser-i a'dâyı meydânında kıldı gûy-ı çevgânî (Savaş meydanında çevren topunu düşmanın başına attı.)(K24/26), Necâtı yine tîginden taleb kılsa n'ola a'dâ (Düşmanlar kurtuluşu yine kılıcından talep etse ne olur?)(K24/29)* ifadeleriyle *savaşçılık* özelliğine yer verilmiştir.

- ***Cihan Hakimiyeti:*** Divanda yer alan 3 beyitte *cihan hakimiyeti idealiyle* birlikte yer verilmiştir. *Müsellemdür ana tedbîr ü âyîn-i cihân-bânî (Cihanın bekçisi olma âdeti ve tedbiri tasdik edilmiştir.)(K24/24)* ifadesiyle *cihan hakimiyeti idealinin* yanı sıra *tedbir sahibi olması özelliğine, Hele girsün eline mühr-i 'âlem-gîr-i sultânî (Dünyayı fetheden sultanın mührü hele eline bir girsin.)(K24/21), Yapup bir kal'a kodı hayr-âsâr-ı cihân-bânî (Bir kale yapıp, cihanın bekçisi olan hayırlı eserler ortaya koydu.)(K24/28)* ifadeleriyle *cihan hakimiyeti idealine* değinilmiştir.
- ***Fetih Duygusu:*** Divanda bulunan 2 beyitte *fetih duygusu* vurgulanmıştır. *Cihâd-ı ekbere bil baglayup feth ü zafer birle (Büyük cihada bel bağlayıp fetih ve zaferle)(K24/22), Gazâ-yı ekber idüp (Büyük gazâ yapıp)(K24/26)* ifadeleriyle *fetih duygusuna* yer verilmiştir.
- ***Güzel Ahlak:*** Divandaki 2 beyitte ise *güzel ahlak sahibi olması* özelliğine değinilmiştir. *Felek-rütbe der-i Ken'ân Pâşâ-yı melek-haslet (Yüce rütbeli ve melek huylu Kenan Paşa'nın kapısı)(K24/14)* ifadesiyle *güzel ahlak sagibi olmasıyla* birlikte *görev bilgisine* de değinilmiştir. *Gören rûşen-zamîrin re'yinün hem hüsn-i tedbirin (Parlak kişiliğini ve fikrini hem de güzel tedbirini gören)(K24/15)* ifadesiyle *güzel ahlaklı olmasının* yanı sıra *akıllı olmasına ve tedbir sahibi olmasına* yer verilmiştir.
- ***Tedbirlilik:*** Divanda yer alan 2 beyitte *cihan hakimiyeti ideali* bahsinde ve *güzel ahlaklı olması* özelliğinde yer verilen örnekleriyle birlikte *tedbir sahibi olması* özelliğine değinilmiştir.

  Divanda bulunan bir beyitte *Yıkup bünyâd-ı zulm-i eşkiyâyı eyledi berbâd (Eşkiyanın zulüm binalarını yıkıp berbat etti.)(K24/27)* ifadesiyle *kahır vasfına*

sahip olması özelliğine, *Nizâm u intizâm-ı mülki serhadde idüp icrâ (Memleketin nizam ve intizamını sınır boyu uygulayıp)(K24/28)* ifadesiyle *asayiş (emn ü eman)* özelliğine, *Binâ-yı üstüvâr-ı 'adl ile oldı yine bânî (Adaletin sağlam binası ile yine yapıcı oldu.)(K24/27)* ifadesiyle *adil olması özelliğine, Sunar semm-i helâhil Sâma nerm eyler Nerîmânı (Sâm'a öldürücü zehir sunar, Neriman'ı yumuşatır.)(K24/16)* ifadesiyle *ünlü kişiliklerle birlikte anılması ve üstünlük duygusu (imparatorluk psikolojisi)* özelliklerine yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Kenan Paşa şiirlerde çoğunlukla *savaşçılık özelliği, cihan hakimiyeti ideali, fetih duygusu, güzel ahlak sahibi olması ve tedbir sahibi olması* gibi özelliklerle anıldığı tespit edilmiştir. Hayatı boyunca imparator topraklarının muhafazasında çeşitli görevler almış olmasının bir yansıması olarak şiirlerde de en fazla savaşçılık, cihan hakimiyeti ideali ve fetih duygusu gibi özelliklerle anıldığı belirlenmiştir. Bu anlamda biyografisinin şiirlerdeki anılış biçimlerine yansıdığını söylemek mümkündür.

Felek-rütbe der-i Ken'ân Pâşâ-yı melek-haslet
Müsellemdür ana tedbîr ü âyîn-i cihân-bânî

(Melek huylu Kenan Paşa'nın kapısı yüce makamdır. Cihanın bekçisi [olan hükümdarın] kanunu ve tedbiri ona teslim edilmiştir.)

Örnek beyitte Kenan Paşa'nın *görev bilgisine, güzel ahlak sahibi olmasına, cihan hakimiyeti idealine ve tedbir sahibi oluşuna* yer verilmiştir.

Yegâne şehsüvâr ol darb-ı şemşîri neberd içre
Sunar semm-i helâhil Sâma nerm eyler Nerîmânı

Nm K24/16

(O, savaş içinde kılıcının darbesi eşsiz olan binicidir. Sâm'a öldürücü zehir sunar, Neriman'ı yumuşatır.)

Örnek beyitte Kenan Paşa'nın *savaşçılık özelliğine, ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına* ve İran hükümdarlarından üstün tutulması yönüyle de *üstün duygusu (imparatorluk psikolojisi)* özelliklerine değinilmiştir.

Ne tozlar kopara a'dâ-yı dîn ü devlet üzre gör
Hele girsün eline mühr-i 'âlem-gîr-i sultânî

Nm K24/21

(Dünyayı zapteden padişahın mührü hele eline bir girsin din ve devlet düşmanlarının üzerinde ne tozlar koparacağını siz görün.)

Örnek beyitte Kenan Paşa'nın *yönetim anlayışına, savaşçılık özelliğine ve cihan hakimiyeti ideali değeriyle* birlikte anıldığı tespit edilmiştir.

Nizâm u intizâm-ı mülki serhadde idüp icrâ
Yapup bir kal'a kodı hayr-âsâr-ı cihân-bânî
Nm K24/28

(Ülkenin düzen ve tertibini sınır boyuna uygulayıp bir kale yapıp cihanın bekçisi olan [hükümdarın] hayır eserlerini bıraktı.)

Örnek beyitte Kenan Paşa'ya *cihan hakimiyeti ideali ve asayiş (emn ü eman) değeriyle birlikte* değinilmiştir.

4.5.2.3.8. Râmî Mehmed Paşa (d. 1655 – ö. 1708. 1702 yılında vezirlik yapmıştır.)

1655 yılında İstanbul Eyüp'te dünyaya gelen Râmî Mehmed Paşa, Terazici Hasan Ağa'nın oğludur. Gençlik yıllarında baba mesleği olan suyolculuk ile bir müddet ilgilendikten sonra şiir ve inşaya olan yeteneği vesilesiyle Dîvânı Hümâyûn Kalemi'ne girip kalemliğe yükselmiştir. Şiire olan yeteneği sayesinde dönemin şairleri arasında tanınırlık kazanmıştır. Damad Mustafa Paşa'nın yanında masraf kâtipliği, divan efendiliği, kesedarlık, beylikçilik, reisülküttaplık gibi çeşitli devlet görevlerinin ardından Şeyhülislam Feyzullah Efendi vesilesiyle sadrazamlığa yükseltilmek amacıyla 28 Aralık 1702 tarihinde üç tuğlu kubbe veziri tayin edilmiştir. Sonrasında sadrazamlık görevine kadar yükselmiştir. Çeşitli devlet kademelerinde başarılı görevler üstlenen Râmî Mehmed Paşa 8 Mart 1708 tarihinde vefat etmiştir. Ulemâ ile kurduğu yakınlığıyla, onlara sık sık ziyafetler düzenlemesiyle, hoş sohbet kişiliyle tanınmaktadır. (Ahıshalı, 2007: 449-451)

Belirlenen divanlar arasından Râmî Mehmed Paşa'ya *Nazîr İbrahim* ve *Fâik Mahmud* Divanları'nda yer alan 4 beyitte devlet adamlığı yönleriyle rastlanmıştır. *Nazîr İbrahim Divanı*'ndaki *Hal-i derd-i dili biz arz-ı huzur eylemişüz (Dertli gönlümüzün hâlini biz huzuruna arz etmişiz.)(G359/1)* ifadesiyle *devletçilik anlayışına, Zikr ü fikriyle dili menba'-ı nûr eylemişüz (Onun konuşmaları ve aklıyla gönlümüzü nur kaynağı hâline dönüştürmüşüz.)(G359/2)* ifadesiyle *akıllı olması özelliğine, Gönlimüzden gam u endişeyi dûr eylemişüz (Gönlümüzden gam ve endişeyi*

uzaklaştırmışız.)(G359/4) ifadesiyle *asayiş (emn ü eman) değerine,* Fâik Mahmûd Divanı'ndaki *Mühr-i hükm aldı ehak Râmi Muhammed Paşa (Râmi Muhammed Paşa, hüküm mührünü en doğru şekilde eline aldı.)(T6)* ifadesiyle *görev, biyografi bilgilerine ve hükmünün yürüyor olması özelliğine* yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Râmî Mehmed Paşa'nın şiirlerde *görev bilgisi, akıllı olması, devletçilik anlayışı ve biyografi bilgisi* gibi özelliklerle yer aldığı tespit edilmiştir. Fâik Mahmûd Divanı'ndaki görevine getirilişiyle alakalı tarih manzumesi, biyografisine dair detayı içermesi bakımından dikkat çekmektedir.

Sâkiyâ sâğar-ı şevki bize lebrîz eyle
Gönlimüzden gam u endîşeyi dûr eylemişüz
Nİ G359/4

(Ey sâkî! Mutluluk kadehini bize ağzı taşana kadar doldur. Gönlümüzden gam ve endişeyi uzaklaştırmışız.)

Örnek beyitte Râmî Mehmed Paşa sağladığı huzur ortamının yaşattığı mutluluk vesilesiyle *asayiş (emn ü eman)* özelliğiyle birlikte anılmıştır.

Şevkden bir dahı târîh didüm ey Fâik
Mühr-i hükm aldı ehak Râmi Muhammed Paşa
FM T6

(Ey Fâik! Mutluluktan bir daha tarih söyledim. Râmi Muhammed Paşa hüküm mührünü eline aldı, [buna] yakışır.)

Örnek beyitte Râmi Mehmed Paşa *görev bilgisi, hükmünün yürüyor olması ve biyografi bilgisiyle* birlikte anılmıştır.

4.5.2.3.9. Muhsinzâde Abdullah Paşa (d. … – ö. 1749. 1708-1717 yılları arasında vezirlik yapmıştır.)

Ticaretle uğraşan Halep'li Muhsin Çelebi'nin oğludur. Ailenin Musul'lu olduğu yönünde kaynaklarda bilgiler yer almaktadır. Uzun yıllar boyunca İstanbul'da varlıklı bir tüccar olan babasının işleriyle uğraşmıştır. Babasının vefatının ardından ticarete bir dönem daha devam ettikten sonra ileri yaşlara geldiğinde birçok önemli görev icra etmiş ağabeyi Mehmed Efendi'nin desteği vesilesiyle devlet hizmetine girmiştir. İlk görevi ağabeyinin darphane eminliği sırasında 1701 yılında ona vekalet etmek olmuştur. 1703 yılında ise darphane eminliğine tayin edilmiştir. Baş muhasebecilik, rûznâmçecilik, defterdarlık gibi devlet görevlerinde yer aldıktan sonra

1708 yılında vezirlik rütbesine erişmiştir. O dönemde aynı zamanda sadrazamın kızıyla evlenmiştir. 1716 yılında İnebahtı'ya onun yerine başkasının tayin edilmesi üzerine vezirlik rütbesi kaldırılmış ve İstanbul'a dönmesi istenmiştir. 1717 yılında cephedeki hizmetleri çok takdir toplayan Muhsinzâde Abdullah Paşa, Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın tavsiyesi üzerine vezirlik ünvanını tekrar kazanarak Halep valisi olarak görevlendirilmiştir. 1718 yılında Edirne'de yeniçeri ağalığı, Rumeli beylerbeyiliği, 1721'de Bosna valiliği ve bu gibi görevlerle geçen yılların ardından en nihayetinde 5 Ağustos 1737 tarihinde veziriâzâm Osman Hâlisâ Efendi'nin idamının ardından mühür tecrübeli bir devlet adamı olan Muhsinzâde Abdullah Paşa'ya verilmiştir. 1738 İnebahtı muhafızlığı, 1739 Bosna valiliği, 1745 dördüncü defa Rumeli valiliği gibi görevlerde bulunmaya devam etmiştir. Rumeli valiliği görevinden alınması üzerine o dönem için devlet görevinden istifa etse de, bir ay sonra vezirliği kendisine iade edilmiştir. Ömrü boyunca birçok devlet göreviyle uğraşmış, oradan oraya yoğun şekilde koşuşturmuş olan Muhsinzâde Abdullah Paşa yine görevinin başında olduğu bir dönemde Bosna valisiyken 1749 yılında Travnik'te vefat etmiştir. Kaynaklarda yer alan hakkındaki diğer bilgilere göre kendisi tecrübeli bir devlet adamı olmasının yanı sıra, itidal sahibi ve mâlî konulara son derece vâkıf bir devlet adamıdır. Okuma yazmaya önem veren, kültürlü ve iyi yetişmiş biridir. Hatta dönemin kültürel çevrelerinde de kendisi çok iyi tanındığından kimi kaynaklarda *"Çelebi"* unvanıyla anıldığı da görülmüştür. Abdullah Paşa'nın III. Ahmed'e sunulmak üzere Edirne Vak'ası esnasında devlet nizamına dair bilgilerini paylaştığı bir risâle yazdığı bilinmektedir. (Emecen, 2016: 8-10)

Belirlenen divanlar arasından Muhsinzâde Abdullah Paşa'ya yalnızca *Fâik Mahmud Divanı*'ndaki bir kıtada devlet adamlığı yönleriyle rastlanmıştır.

Sultânuma kemâl-i hulûs ile rûz u şeb
Peygûle-i recâda du'â-gûy-ı kemterem
Çokdur telâtum-ı hatarı bahr-i firkatün
Ol havfı def'e firkateye senden isterem

FM Kt.13

(Sultanıma saflığın en üst derecesi ile gündüz ve gece istek köşesinde zavallı duacıyım. Ayrılık denizinin tehlikeli dalgaları çoktur. O korkuyu ortadan kaldıran savaş gemisini senden isterim.)

Yukarıdaki örnekte Muhsinzâde Abdullah Paşa kendisinden yardım beklenen bir konumda anılmıştır. Dolayısıyla şiirde Muhsinzâde Abdullah Paşa'ya *devletçilik anlayışıyla* yer verilmiştir. Şiirlerde biyografisine dair herhangi belirgin bir detaya rastlanmamıştır.

4.5.2.3.10. Receb Paşa (d. … - ö. … 1768/1769 yıllarında vezirlik pâyesi almıştır.)

Halep'li olan Receb Paşa, mahallî eşraftan olarak mîrimân olmuştur. 1768/1769 yıllarında vezirlikle Halep valisi olarak İbrail muhafızlığıyla gönderilmiştir. 1769 yılının Mayıs ayında ise görevinden azledilerek vezirliği kaldırılmış, Dimetoka'ya gönderilmiştir. Bu olaydan kısa bir zaman sonra Receb Paşa vefat etmiştir. (Süreyya, 1996: 1367)

Belirlenen divanlar arasından Receb Paşa'ya yalnızca *Sünbülzâde Vehbî Divanı*'ndaki 2 beyitte devlet adamlığı yönleriyle yer verildiği tespit edilmiştir.

Siyeh perçemli dilberler gibi ol bü'l-'aceb gürgî
Receb Paşa temâşâ eyleyince oldu Şa'bânî
SV K5/44

(Siyah kâküllü güzeller gibi o çok acayip kurt, Recep Paşa seyredince Şabanî [tarikatine mensup] oldu.)

Örnek beyitte Receb Paşa *asayiş (emn ü eman)* değeriyle birlikte anılmıştır.

'Aceb mi ben de bû mâh-ı recebde şekve eylersem
Dü destimle tutup şâhâ 'inân-ı 'adl ü ihsânı
SV K5/46

(Ey şâh! Adalet ve lütuf dizgini iki elimle tutup ben de bu Recep ayında şikayet edersem buna şaşılır mı?)

Örnek beyitte Receb Paşa'nın *cömertlik özelliğine ve devletçilik anlayışına* yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Receb Paşa'nın şiirlerde *asayiş (emn ü eman) değeriyle, cömertlik özelliğiyle ve devletçilik anlayışıyla* yer aldığı tespit edilmiştir. Biyografisine dair herhangi bir detaya ise beyitlerde rastlanmamıştır.

4.5.2.3.11. Mahdumzâde Sun'ullah Paşa (d. … - ö. 1772. 1771 yılında vezirlik pâyesi almıştır.)

Enderunda yetişen Sun'ullah Paşa'nın doğum tarihi bilinmemekte olup, hayatının ilk yılları hakkında bilgi kaynaklarda yer almamaktadır. Silahdarlık yaptıktan sonra 1771/1772 yıllarında vezirlikle Anadolu valisi olmuştur. 1772/1773 yıllarında Muarız Boğazı muhafızı, daha sonra Ağrıboz muhafızı olarak görevlendirilmiş fakat oraya giderken 1772 yılının Ağustos ayında vefat etmiştir. (Süreyya, 1996:1522)

Belirlenen divanlar arasından Mahdumzâde Sun'ullah Paşa'ya yalnızca *Kara Fazlî Divanı*'ndaki 8 beyitte devlet adamlığı yönleriyle yer verilmiştir.

- ***Adalet:*** Divanda en fazla *adil olması* özelliğine 6 beyitte rastlanmıştır. *Mâh-ı 'adl itdi tulû' oldı (Adaletin ayı doğdu)(K32/3), Muntazam olmağa 'adl ile umûr-ı cumhur (Devletin işleri adaletle intizama girsin diye)(K32/5)* ifadesiyle *adil olması* özelliğinin yanı sıra *asayiş (emn ü eman) özelliğine, 'Adl ü dâd ile bugün virmege dünyaya nizâm (Dünyaya adalet ve doğrulukla düzen vermek için)(K32/11)* ifadesiyle *adil olması özelliğiyle birlikte Asayiş (Emn ü Eman) özelliğine, 'Adl ü dâd u kerem ü cûd ile meşhur-ı enâm (Adalet, doğruluk, ihsan ve cömertlikle nimetleri meşhur olandır.)(K32/12)* ifadesiyle *adil olmasının* yanı sıra *cömertlik özelliğine ve devletçilik anlayışına, Sensin ol münsif ü 'âdil (O insaflı ve adil olan sensin)(K32/16)* ifadesiyle *adil olması ve güzel ahlaklı olmasına, İdüp ahkâmunı kânun-ı 'adâletle kavî (Hükümlerini adaletin kanunuyla sağlamlaştırıp)(K32/18)* ifadeleriyle *adil olması özelliğinin* yanı sıra *hükmünün yürüyor olması vasfına* da değinilmiştir.
- ***Görev Bilgisi:*** Divanda bulunan 5 beyitte Sun'ullah Paşa'nın *görev bilgisine* yer verilmiştir. *Kıldı hûrşîd şeref evcini gûyâ ki makâm (Sanki güneş şeref zirvesini makamı kıldı.)(K32/3), Virdi bir 'âdile Hak sadr-ı vezâretde kıyâm (Allah bir adile vezirliğin önderliğinde ayakta durmayı nasip etti.)(K32/5), Hazret-i Mîr-i Sikender-derece Sun'ullâh (İskender rütbeli önder olan Hz. Sun'ullah)(K32/10)* ifadesiyle *görev bilgisinin* yanı sıra *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına, Mustafâ Hân'a vezîr oldı yine (K32/11), Buldı tedbîrün ile kasr-ı vezâret ihkâm (Senin tedbirinle vezirlik köşkü sağlamlaştı.)(K32/18)* ifadeleriyle *görev bilgisinin* yanı sıra *tedbir sahibi olmasına* değinilmiştir.

- ***Asayiş (Emn ü eman):*** Divanda yer alan 3 beyitte Sun'ullah Paşa'ya *asayiş (emn ü eman)* değeriyle birlikte yer verilmiştir. Adil olması özelliği bahsinde değinilen örneklerin dışında *Hüsn-i tedbirine vâ-beste umûr-ı cumhur (Devletin işleri senin güzel tedbirine bağlıdır.)(K32/17)* ifadesiyle *asayiş (emn ü eman)* özelliğinin dışında *tedbir sahibi olmasına* yer verilmiştir.
- ***Devletçilik:*** Divanda bulunan 2 beyitte *devletçilik anlayışına* değinilmiştir. Adil olması özelliğinde verilen örneğin dışında, *Oldı cihân zevk ü safâ (Dünya zevk ve sefa içinde oldu.)(K32/3)* ifadesiyle *devletçilik* özelliğinin yanı sıra *cihan hakimiyeti idealine* vurgu yapılmıştır.

  Ayrıca bu örnekle birlikte *adil olması* bahsinde verilen bir örnekte de, 2 beyitte *cihan hakimiyeti idealine* yer verilmiştir. Divanda yer alan 2 beyitte *hükmünün yürüyor olması* vasfına değinilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Sun'ullah Paşa'nın şiirlerde çoğunlukla *adil olması özelliğiyle, görev bilgisiyle, asayiş (emn ü eman) değeriyle, devletçilik anlayışıyla, cihan hakimiyeti idealiyle* yer aldığı tespit edilmiştir. Biyografisine dair herhangi belirgin bir detaya şiirlerde rastlanmamıştır.

Muntazam olmağa 'adl ile umûr-ı cumhûr
Virdi bir 'âdile Hak sadr-ı vezâretde kıyâm
KF K32/5

(Adalet ile devlet işlerinin tertipli olması için Allah bir âdile vezirlik makamında kıyam verdi.)

Örnek beyitte Sun'ullah Paşa'nın *görev bilgisine, adil olmasına ve asayiş (emn ü eman)* değerine yer verilmiştir.

Mustafâ Hân'a vezîr oldı yine devletle
'Adl ü dâd ile bugün virmege dünyaya nizâm
KF K32/11

(Adalet ve doğrulukla bugün dünyaya nizam vermek için yine devletle Mustafa Han'a vezir oldu.)

Örnek beyitte Sun'ullah Paşa'nın *görev bilgisine, adil olmasına, cihan hakimiyeti idealine ve asayiş (emn ü eman)* değerine değinilmiştir.

İdüp ahkâmunı kânun-ı 'adâletle kavî
Buldı tedbîrün ile kasr-ı vezâret ihkâm
KF K32/18

(Hükümlerini adaletin kanunuyla sağlamlaştırıp, senin tedbirinle vezirlik köşkü sağlamlaştı.)

Örnek beyitte Sun'ullah Paşa'nın *adil olmasına, hükmünün yürüyor olmasına, tedbir sahibi oluşuna ve görev bilgisine* yer verilmiştir.

4.5.2.3.12. Timur Paşa (d. … - ö. 1790. 1782 yılında vezirlik pâyesi almıştır.)

Kürt asıllı olan Timur Paşa'nın doğum tarihi ve hayatının ilk yılları hakkında bir bilgi yoktur. Mîr-i mîrân olup 1776 yılında Şehrizor, sonra Van muhafızı ve 1782 yılında ise vzir rütbesiyle Erzurum valisi olmuştur. 1784 yılında gururlu ve kibirli oluşu nedeniyle İçel sancağıyla görevinden azlolunmuştur. 1784 yılında Musul, 1785 yılında Karaman valisi ve 1787 yılında tekrar Van valisi olmuştur. 1790 yılında ise vefat etmiştir. Cesur ve gayretli kişiliğiyle tanınmaktadır. (Süreyya, 1996: 1635)

Belirlenen divanlar arasından Demir Paşa'ya yalnızca *Ebûbekir Celâlî Divanı*'ndaki 2 beyitten oluşan ve vezarete atanması üzerine kaleme alınmış tarih manzumesinde rastlanmıştır.

Şehinşâh eyleyüp üç tuğlı paşa Mîr Timûru
Sa'âdet saykalıyla kıldı jeng-i kasvetin imhâ
EC T85/1

(Önder Timur'u şahların şâhı üç tuğlu paşa yapıp, saadet cilasıyla kasvetin pasını yok etti.)

Örnek beyitte Timur Paşa'nın *görev bilgisine* yer verilmiştir.

Celâlî cevher-i târîh olur şâyân o düstura
Mücellâ seyf-i iclâli vezâretdir Temir Paşa
EC T85/2

(Tarihin değeri olan Celâlî, o vezirliğe layık olur. Timur Paşa'nın parlak ululuk kılıcı vezirliktir.)

Örnek beyitte Timur Paşa'nın *görev bilgisine* ve aynı zamanda *biyografi bilgisine* değinilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Timurr Paşa'nın şiirlerde çoğunlukla *görev bilgisi* ve *biyografi bilgisiyle* yer aldığı tespit edilmiştir. Beyitlerin Timur Paşa'nın vezirlik görevine getirilmesi üzerine kaleme alınmış olması, paşanın biyografisine ve

görev bilgisine dair detayların açıkça ifade edilmiş olması bakımından önem taşımaktadır.

4.5.2.3.13. Tayyâr Mahmud Paşa (d. … - ö. 1808. 1800 yılında vezirlik pâyesi almıştır.)

Tayyâr Mahmud Paşa Canikli Ali Paşazâde Battal Hüseyin Paşa'nın oğludur. 1800-1801 yıllarında vezirlikle Trabzon valisi olmuştur. 1801-1802 yıllarında Diyarbakır valisi olup 1802-1803 yıllarında görevinden azledilmiştir. 1803 yılında Erzurum, 1804 yılında tekrar Trabzon valisi olup 1805 yılında azledilmiştir. 1807 yılında ise üçüncü defa Trabzon valisi olmuş, 1808'de görevinden aledilerek Dimetoka'ya sürülmüştür. 24 Ağustos 1808 tarihinde vefat etmiş, Eyüp'e defnedilmiştir. Âlim, akıllı ve kâmil bir şahsiyet olarak tanınmaktadır. (Süreyya, 1996: 1626)

Belirlenen divanlar arasından Tayyâr Mahmud Paşa'ya yalnızca *Ebûbekir Celâlî Divanı*'ndaki 2 beyitlik vezirlik görevine atanması üzerine kaleme alınmış tarih manzumesinde rastlanmıştır.

Hazret-i Battal Paşa-zâde-i 'âlî-cenâb
Mîr Mahmûdü'l-hısâl oldı vezîr-i bî-nazîr
EC T84/1

(Ahlâkı yüce olan Hz. Battal Paşazâde, Mahmud huylu önder, eşsiz bir vezir oldu.)

Örnek beyitte Tayyar Mahmud Paşa *görev bilgisi ve güzel ahlak sahibi* olmasıyla anılmıştır.

Dedi târîhin Celâlî vasf-ı düstûrı ile
Buldı şânı Tayyâr Beg vezîr ibni vezîr
EC T84/2

(Celâlî vezirlik vasfı ile tarihini söyledi. Vezir oğlu vezir şöhret buldu.)

Örnek beyitte Tayyar Mahmud Paşa'nın *görev ve biyografi bilgilerine* değinilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Tayyar Mahmud Paşa'nın şiirlerde çoğunlukla *görev bilgisi, güzel ahlaklı oluşu ve biyografi bilgisiyle* yer aldığı tespit edilmiştir. Beyitlerin Tayyâr Mahmud Paşa'nın vezirlik görevine getirilmesi üzerine kaleme

alınmış olması, devlet adamının biyografisine ve görev bilgisine dair detayların açıkça ifade edilmiş olması bakımından önem arz etmektedir.

4.5.3. Kazaskerlik Makamı/Görevi, Kazasker Tipi Ve Kişilikleri

4.5.3.1. Kazaskerlik Makamı/Görevi

İslâm tarihinde askerler arasındaki davalara bakan ordu kadısı, Osmanlılar'da Dîvân-ı Hümâyun'un üyesi, yargı ve eğitim teşkilâtının sorumlusudur.

Osmanlı devletinin yargı teşkilatının en üst kademesinde yer alan askerî sınıfa ait davalar, verasetle ilgili anlaşmazlıklar, şer'î ve hukukî ihtilaflar kazaskerler vasıtasıyla görülmüştür. Osmanlı devletinin kuruluş dönemlerinde Orhan Bey zamanında hukukî işlemler şehir kadıları tarafından görülmüştür. Şehir kadıları arasında en yüksek mertebelisi olan Bursa kadısıdır. O dönemde henüz kazasker makamı oluşmamıştır. İlk defa I. Murat döneminde kazaskerlik makamına tayin yapılmış, 1480 yılıma kadar sadece bir tane kazasker bulunmuştur. Daha sonrasında devletin mevcut kazaskeri Rumeli kazaskeri, İstanbul kadısı da Anadolu kazaskeri olarak atanmış ve böylece kazasker sayısı devlette ikiye yükseltilmiştir

Bir kişinin kazakser olabilmesi için öncelikle İstanbul kadılığına oradan Anadolu kazaskerliğine, daha sonra da Rumeli kazaskerliğine yükselmesi gerekmektedir. Kazaskerlikten sonra yükselmesi beklenilen diğer makam ise şeyhülislamlıktır. Kazaskerler XVII. yüzyıla kadar iki yıllık olarak tayin edilmişlerdir. Sonraki dönemlerde bu süre bir yıla düşürülmüştür. (İpşirli, 2002: 140-143)

4.5.3.2. Kazasker Tipi

Klasik Türk şiirinde kazasker tipi kazasker, kadı-asker, kâdi-yi 'asker, kadi-'asker, çelebi gibi terimlerle karşımıza çıkmaktadır. Önceki Divanıhümayun tiplerinden farklı olarak yiğitliği, hükmünün yürüyor olması, halkı koruyup kollaması, cömertliği gibi vasıflar yerine divân-ı hümâyûnda üstlendiği vazifesiyle ve öğrendiği ilimle ilişkilendirilerek şiirlerde yer almıştır. Kazasker tipini şiirlerde daha çok ilminin kuvvetli olması, ilim erbabının öncüsü olması, baktığı davalarda verdiği şer'î hükümlerle anılması, âlimlerin ve askerlerin başında bulunması yönüyle toplum içindeki üstün rütbesi, belâgat sahibi olması ve belâgat sahibi olanların başında yer

alması, zeki olması ve aynı zamanda dinî ilimleri iyi bilmesi, dinî hükümler vermesi yönleriyle görmek mümkündür.

Ser-leşker-i cünd-i 'ulemâ kâdi-yi 'asker
Şâh-ı bülegâ pâdşeh-i şehr-i zekâvet
Zt K63/4

(Âlimlerin askerinin başkomutanı [olan] kazasker, belâgat sahiplerinin şâhı, zekilik şehrinin padişahıdır.)

Örnek beyitte kazasker meslekî konumu gereği âlimlerin ve askerlerin başı olma vasfıyla yer almış, toplum içindeki rütbesi ve üstünlüğü vurgulanmıştır. Aynı zamanda zeki oluşuyla ve belagat sahibi olması özelliğiyle de pek çok âlimden üstün olduğu vurgulanmıştır.

Kâdi-'asker-i emîn-i şer' ü şehr-i ma'rifet
Zübde-i erbâb-ı 'ilm ü vâris-i sultân-ı dîn
Zt K87/18

(İlim şehri ve şeriat emini kazasker, ilim erbaplarının en seçkini ve din sultanının mirasçısıdır.)

Yukarıdaki örnek beyitte kazasker tipi toplum içinde üstlendiği görevler ve yetenekleriyle anılmıştır. Şer'î hükümler vermesi, ilmî derinliği, dinî bilgilerdeki öncü oluşu gibi yönlerine yer verilmiştir. İlim erbabının en seçkini olarak, diğer birçok divân-ı hümâyun tipinde olduğu gibi toplum içindeki üstünlüğü vurgulanmıştır.

4.5.3.3. Kazasker Kişilikler

4.5.3.3.1. Müeyyedzâde Abdurrahman Çelebi (d. 1456 – ö. 1516. 1501 – 1514 yılları arasında kazaskerlik yapmıştır.)

1456 yılında dünyaya gelen Müeyyedzâde Abdurrahman Çelebi, I. Selim devrinde Rumeli kazaskeri olmuş devlet adamı ve şairidir. Amasya'da inşa edilen Yakut Paşa Zaviyesi'nin ikinci şeyhi olan dedesi Şemsettin Müeyyed Çelebi'nin adından dolayı "Müeyyedzâde" lakabı ile tanınmıştır. Babası Ali Çelebi Amasya'ya vali olarak gönderilen Şehzade Bayezid'in nişancılığını yapmıştır. Bu vesileyle Abdurrahman Çelebi ve Şehzade Beyazıt arasında dostluk oluşmuştur. II. Mehmet Müeyyedzâde'nin şehzadeyi afyona alıştırdığına dair bilgiler alınca Müeyyedzâde hakkında idam fermanı vermiştir. Müeyyedzâde önce Halep'e sonra Şiraz'a kaçıp Celalüddin-i Divani'nin öğrencisi olmuştur. Şehzade Beyazid'in sultan olmasından sonra 1483 yılında İstanbul'a gelmiştir. Önce müderris, sonra Edirne kadısı ve 1501

yılında Anadolu kazaskeri olmuştur. 1511 yılında Şehzade Selim ve Şehzade Ahmet taraftarları arasında çıkan Yeniçeri ayaklanmasında evi yağmalanmış ve bu olay sonrası emekliye ayrılmıştır. I. Selim'in 1512'de tahta çıkmasıyla, önce Karaferye kadısı, ertesi yıl ise Rumeli kazaskerliğine getirilmiştir. 1514 yılında Şah İsmail'e karşı gerçekleşen Çaldıran Muharebisi'ne katılmıştır. Sefer sonrası görevinden ayrılmış ve 1516 yılında vefat etmiştir. Bir fıkıh âlimi olan Müeyyedzâde, meslekî eserlerin yanı sıra "Hâtemî" mahlası ile şiirler yazmıştır. Genç yeteneklere verdiği maddi, manevi destek ve teşvik ile bilinmektedir. (Aksoy, 2006: 485-486)

Müeyyedzâde Abdurrahman Çelebi'ye *Filibeli Vecdî, Zâtî ve Revânî Divanları*'nda yer alan 25 beyitte devlet adamlığı yönleriyle rastlanmıştır. *Revânî Divanı*'nda kendisine yazılan kasidenin başlığında her ne kadar Müeyyedzâde Abdullah Çelebi olarak anılsa da, ismin yanlış yazıldığı ve bu kişinin Abdurrahman Çelebi olduğu tespit edilmiştir.

- ***İlim Ehli:*** Abdurrahman Çelebi'ye divanlarda en fazla *ilim ehli olması* özelliğiyle 14 beyitte yer verildiği belirlenmiştir. *Zâtî Divanı*'ndaki *Hût-ı nehr-i ma'rifet (Bilgi nehrinin balığı)(K58/3), 'Azîz-i Mısr-ı 'ilm ü ma'rifet (Aziz Mısır'ın ilim ve bilgisi)(K58/11), Zübde-i erbâb-ı 'ilm (İlim erbabının özü)(K58/12), Ma'rifet burcında olmışdur güneş gibi 'ıyân (Bilgi yıldız takımının içinde güneş gibi açık olmuştur.)(K58/13), Sen nâzır olmayınca mir'ât-ı 'ilm suret (Sen ilim aynasına bakan yüz olmayınca)(K59/25), serv-i bâğ-ı ma'rifetün (bilgi bahçesinin selvisi)(K60/10), Revânî Divanı*'ndaki *nişân-ı 'ilm (ilmin işareti)(21/2), dûdmân-ı 'ilm (ilim soyu)(K21/3), âsümân-ı 'ilm (ilmin gökyüzü)(K21/4), Oldur cihânda bahr-ı me'ânî vü kân-ı 'ilm (Dünyada manaların ve ilim kaynağının denizi odur.)(K21/6)* ifadesiyle *ilim ehli olmasının* yanı sıra *cihan hakimiyeti ideali vurgusuna, levha-hân-ı 'ilm (ilim hükümdarının resmi)(K21/9), 'inân-ı 'ilm (ilmin yürütmesi)(K21/10), râz-ı nihân-ı 'ilm (ilmin gizli sırrı)(K21/13), Dirlerse fikrine nola Nûşinrevân-ı 'ilm (Senin fikrine Nuşirevan'ın ilmi deseler ne olur?)(K21/18)* ifadesiyle *ilim ehli olmasının* yanı sıra *akıllı olmasına ve ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına* yer verilmiştir.

- ***Güzel Ahlak:*** Divanlarda bulunan 10 beyitte *güzel ahlak sahibi olmasına* değinilmiştir. *Zâtî Divanı*'ndaki *Bedr-i eflâk-i vefâ (Vefâ göklerinin dolunayı)(K58/4), fâzıl-ı devr-i zamân (zamanenin olgun şahsiyeti)(K58/12), Bende-i şâh-ı vakârı (Olgunluk şahının kölesi)(K58/15), deryâ-yı fazlunda (olgunluk denizinde)(K58/18), kabâ-yı fazlı (olgunluğunun cübbesi)(K59/21), Cihânda gün bigi rûşen tabî'at-ile ferîd (Cihanda bugün parlak tabiatıyla eşsizdir.)(K60/9)* ifadesiyle *güzel ahlaklı olmasının* yanı sıra *cihan hakimiyeti idealine*, *Revânî Divanı*'ndaki *İzhârı-ı fazl itme ne hâcet kelâm ile (Olgunluğunu açıklamaya kelimeler yetersiz kalır.)(K21/2), Fazlun salâbeti (Olgunluğunun sağlamlığı)(K21/3), fâzıl-ı zamâne(zamanın olgun kişisi)(K21/9), tab'-ı nâzükün (nazik yaradılışın)(K21/13)* ifadeleriyle Abdurrahman Çelebi'nin *güzel ahlak sahibi olmasına* değinilmiştir.
- ***Cihan Hakimiyeti:*** İncelenen divanlarda bulunan 5 beyitte *cihan hakimiyeti ideali* değerine vurgu yapılmıştır. *İlim ehli ve güzel ahlak sahibi olması* özellikleri bahsinde yer verilen örneklerin dışında, *Zâtî Divanı*'ndaki *Mefhâr-ı mecmû'-ı 'âlem (Bütün âlemin övüleni)(K58/4), Bir hümâdur sâye-i rahmet salupdur 'âleme (Âleme rahmet gölgesi salan bir hüma kuşudur.)(K58/6)* ifadesiyle *cihan hakimiyeti ideali vurgusunun* yanı sıra *devletçilik anlayışına*, *Rûşen budur ki hergiz bulmadı 'âlem içre (Aydınlık budur ki âlem içinde asla böylesi bulunmadı.)(K59/25)* ifadeleriyle *cihan hakimiyeti ideali* değerine yer verilmiştir.
- ***Akıllılık:*** Divanlarda yer alan 4 beyitte Abdurrahman Çelebi'nin *akıllı olması* özelliğine değinilmiştir. *İlim ehli olması* bahsinde değinilen örneğin dışında, *Zâtî Divanı*'ndaki *Lem'â-i hurşîd-i râyi (Fikrinin parlak mumu)(K58/15), Âfâka sed çekeydi râyün Sikender'i ger (Fikrin göklere İskender'in seddini çekerdi.)(K59/34)* ifadesiyle *akıllı olmasının* yanı sıra *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına*, *Revânî Divanı*'ndaki *dest-i fikrüne (fikrinin eline)(K21/10)* ifadeleriyle Abdurrahman Çelebi'nin *akıllı olması* özelliğine değinilmiştir.
- ***Görev Bilgisi:*** Belirlenen divanlarda bulunan 3 beyitte Abdurrahman Çelebi'nin *görev bilgisine* değinilmiştir. *Zâtî Divanı*'ndaki *Kâdi-yi 'asker Müe'eyyed-zâde kutb-ı çerh-i şer' (Dinin kanunların çarkının esası olan kazasker Müeyyedzâde)(K58/12), Kâ'im-makâm-ı Ahmed İbni Mü'eyyed*

(Müeyyed'in oğlunun Ahmed makamı daim olsun.)(K59/20) ifadesiyle *görev bilgisinin* yanı sıra *biyografi bilgisine, Revânî Divanı*'ndaki *Ya'nî ki kâdi-'asker efendi mu'în-i dîn (Yani dinin yardımcısı olan kazasker efendi)(K21/4)* ifadesiyle *görev bilgisine ve dindar olmasına* yer verilmiştir.

- ***Biyografi Bilgisi:*** Divanlarda bulunan 3 beyitte Abdurrahman Çelebi'nin *biyografi bilgisine* değinilmiştir. *Görev bilgisi* bahsinde değinilen örneğin dışında, *Revânî Divanı*'ndaki *Efendi ibni Mü'eyyed (Müeyyed'in oğlu efendi)(K60/9), Filibeli Vecdî Divanı*'ndaki *Rûm'da fitne görüp râh ile baglar Şâm'a (Rum'da kargaşa görüp yol ile o bölgeyi Şam'a bağlar.)(G54/4)* ifadeleriyle *biyografi bilgisinin* yanı sıra *asayiş (emn ü eman) değerine* de yer verilmiştir.
- ***Adalet:*** Belirlenen divanlarda rastlanan 2 beyitte *adil olması* özelliğine yer verilmiştir. *Zâtî Divanı*'ndaki *Şâh-ı mülk-i ma'delet (Adalet mülkünün şâhı)(K58/3), Revânî Divanı*'ndaki *Zencîr-i 'adl (Adalet zinciri)(K21/18)* ifadeleriyle *adil olması* özelliğine yer verilmiştir.
- ***Hükmünün Yürümesi:*** Divanlarda yer alan 2 beyitte Abdurrahman Çelebi'nin *hükmünün yürüyor olması* vasfına değinilmiştir. *Zâtî Divanı*'ndaki *Dem-be-dem tîr-i kazâ fermânun ile hem-'inân (Zaman zaman hükmünün korkusuyla birliktedir.)(K58/17), Revânî Divanı*'ndaki *Bu dem kümeyt-i şer' ile meydân senün durur (Bu zaman hükmünün şarabıyla meydan senindir.)(K21/10)* ifadeleriyle *hükmünün yürüyor olması vasfına* vurgu yapılmıştır.
- ***Devletçilik:*** Divanlardaki 2 beyitte *devletçilik* değeri vurgulanmıştır. *Cihan hakimiyeti ideali* bahsinde değinilen örneğin dışında, *Didüm ki ey tabîbüm vir hastene cevabı (K59/18)* ifadesiyle Abdurrahman Çelebi'ni kendisinden yardım beklenen bir doktor yerine konulmasıyla *devletçilik anlayışına* yer verilmiştir. Bu özelliklerin dışında *akıllı olması* bahsinde değinilen 2 örnekte *ünlü kişiliklerle birlikte anılması* özelliğine yer verilmiştir.

  Ayrıca *Zâtî Divanı*'ndaki bir beyitte *Rûz u şeb şâh-ı kader tedbîrün ile hem-rikâb (Gece ve gündüz kader şahı senin tedbirinle beraberdir.)(K58/17)* ifadesiyle *tedbir sahibi olmasına,* daha önce *biyografi bilgisinde* değinilen bir örnekte *asayiş (emn ü eman)* değerine ve daha önce *görev bilgisi* bahsinde değinilen bir örnekte de *dindar olması* özelliğine yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Müeyyedzâde Abdurrahman Çelebi'nin şiirlerde daha çok *ilim ehli olması, güzel ahlaklı oluşu, cihan hakimiyeti ideali, akıllı olması, görev ve biyografi bilgileri gibi özelliklerle anıldığı* belirlenmiştir. Biyografisine dayalı bilgilere de yer verildiği gözlerden kaçmamıştır. *Asayiş (emn ü eman)* değerine vurgu yapılan örnekte Rumeli kazaskerliği yapmasının ipuçlarına yer verilmiştir. Ayrıca Müeyyedzâde olduğu da beyitlerde sıklıkla vurgulanmıştır.

Kâdi-yi 'asker Müe'eyyed-zâde kutb-ı çerh-i şer'
Zübde-i erbâb-ı 'ilm ü fâzıl-ı devr-i zamân
Zt K58/12

(Kazasker Müeyyedzâde şeriat feleğinin eksenidir. İlim erbabının özü ve talihin faziletlisidir.)

Örnek beyitte Müeyyedzâde Abdurrahman Çelebi'nin *görev bilgisine, ilim ehli olmasına ve güzel ahlaklı oluşuna* yer verilmiştir.

Rûz u şeb şâh-ı kader tedbîrün ile hem-rikâb
Dem-be-dem tîr-i kazâ fermânun ile hem-'inân
Zt K58/17

(Gece ve gündüz kader padişahı senin tedbirinle yol arkadaşıdır. Her zaman kader oku emrin ile beraberdir.)

Örnek beyitte Abdurrahman Çelebi'nin *tedbir sahibi olmasına ve hükmünün yürüyor olması özelliğine* değinilmiştir.

Didüm ki ey tabîbüm vir hastene cevabı
Billâh nedür bu bezmün zeyn olmasına hikmet
Zt K59/18

(Dedim ki ey tabibim! Hastana [bunun] cevabını ver. Allah için bu eğlence meclisinin süslenmesinin hakikati nedir?)

Örnek beyitte Abdurrahman Çelebi dertli hastalara deva bulacak bir doktor olarak nitelendirildiği için *devletçilik anlayışıyla* birlikte yer almıştır.

Ya'nî ki kâdi-'asker efendi mu'în-i dîn
Hûrşîd-i burc-ı şer'-i nebî âsümân-ı 'ilm
Rv K21/4

(Demek oluyor ki dinin yardımcısı kazasker efendi, peygamberin şeriat burcunun güneşi, ilim göğüdür.)

Örnek beyitte Abdurrahman Çelebi'nin *görev bilgisine, dindar ve ilim ehli olması* özelliklerine değinilmiştir.

Zencîr-i 'adl ana çü sütûr-ı kitâbdur
Dirlerse fikrine nola Nûşinrevân-ı 'ilm
Rv K21/18

(Adalet zinciri ona kitap satırları gibidir. Onun fikrine ilmin Nuşirevan'ı derlerse ne olur?)

Örnek beyitte Abdurrahman Çelebi'nin *akıllı, ilim ehli, adil olması özelliklerine ve ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına* yer verilmiştir.

4.5.3.3.2. Kınalızade Ali Efendi (d. 1510 – ö. 1579. 1571 - 1572 yılları arasında kazaskerlik yapmıştır.)

1510 yılında Isparta'da doğmuştur. Babası çeşitli kadılıklarda bulunan Emrullah Efendi, dedesi Abdülkadir Hamidi'dir. Isparta'da oturan Abdülkadir Efendi kına kullandığından dolayı "Kınalızade (Hınnavizade)" lakabı ile tanınmıştır. Ali Efendi ilk öğrenimini Isparta'da yaptıktan sonra İstanbul'a giderek akrabası kazasker Kadri Efendi'nin nezaretinde tahsiline devam etmiştir. Değişik medreselerde müderrislik yapmıştır. Şam, Kahire, Halep, Bursa, Edirne ve İstanbul kadılıklarında bulunmuştur. Son olarak Abdülkadir Şeyhi Efendi'nin yerine 1571 yılında Anadolu kazaskeri olmuştur ve 1572 yılında vefat etmiştir. Kaynaklarda Ali Efendi'nin hemen her mevzuda malumat sahibi, bilhassa tefsir, fıkıh, felsefe, riyaziyat, belagat ve inşada önde olduğu belirtilmektedir. (Aksoy, 2002: 416-417)

Kınalızade Ali Efendi'ye belirlenen divanlar arasından yalnızca *Zâtî ve Filibeli Vecdî Divanları*'nda bulunan 6 beyitte devlet adamlığı yönleriyle rastlanmıştır.

Belirlenen divanlarda yer alan 2 beyitte Ali Efendi'nin *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına ve üstünlük duygusu (imparatorluk psikolojisi)* özelliklerine değinilmiştir. *Zâtî Divanı*'ndaki *Du'âsın almış imişse Sikender (Eğer İskender onun duasını almışsa)(K43/20), Eger işitmiş olsaydı fesâhatun Sahbân (Eğer şair ve edip olan Sahbân senin güzel söz söyleyişini işitmiş olsaydı)(K43/24)* ifadeleriyle *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına ve* ünlü kişiliklerden üstün tutulması yönüyle *üstünlük duygusu (imparatorluk psikolojisi)* değerine yer verilmiştir. Son örnekte aynı zamanda *ilim ehli olması özelliği* de vurgulanmıştır. Bu örneğin dışında *Zâtî Divanı*'ndaki

Kelâmınun o fasîhün belâgatin şârih (O güzel söz söyleyenin sözlerini şerh eden)(K4/22) ifadesiyle de Ali Efendi'nin *ilim ehli olması* vurgulanmıştır.

Bu özelliklerin dışında *Filibeli Vecdî Divanı*'ndaki *Sadr-ı dîvân-ı dîn (Din divanının önderi)(K8/2)* ifadesiyle *dindar olması ve görev bilgisi*, '*Aynı 'ayn-ı 'adâlet-i mahza (Adının başındaki ayn harfi adalet kelimesinin başındaki ayndır.)(K8/4)* ifadesiyle *adil olmasına, Lâmı lâm-ı latîf-i lutfa nazîr (Adındaki lam harfi cömertlik ve iyilik anlamına gelen lütuf kelimesinin güzel lam harfine benzerdir.)(K8/4)* ifadesiyle *cömertlik ve devletçilik özelliğine, Zâtî Divanı*'ndaki *Ebû 'Alî Çelebi âftâb-ı burç-ı salâh (Saygıdeğer Ali Çelebi iyilikler yıldız takımın güneşidir.)(K43/13)* ifadesiyle *güzel ahlak sahibi olması* özelliğine vurgu yapılmıştır.

Yapılan inceleme neticesinde Kınalızâde Ali Efendi'ye şiirlerde en fazla *ilim ehli olması, ünlü kişiliklerle birlikte anılması, üstünlük duygusu, dindar olması, görev bilgisi, adil ve cömert olması* gibi özellikleriyle yer verilmiştir. Biyografisine dair çok detaylı bilgilere beyitlerde rastlanmamakla birlikte, biyografisinde de değinildiği gibi birçok ilim dalında önder olduğuna ifadelere şiirlerde özellikle yer verildiği gözlemlenmiştir.

'Aynı 'ayn-ı 'adâlet-i mahza
Lâmı lâm-ı latîf-i lutfa nazîr
FV K8/4

([Adının başındaki] ayın harfi sadece adalet kelimesinin [başındaki] ayındır. [Adındaki] lam harfi [cömertlik ve iyilik anlamına gelen] lütuf kelimesinin güzel lam harfine benzerdir.)

Örnek beyitte Kınalızâde Ali Efendi'ye *adil olması, cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışı* vurgusuyla yer verilmiştir.

Du'âsın almış imişse Sikender anun eger
Nasîb olurdı ana âb-ı çeşme-i hayvân
Zt K43/20

(Eğer İskender onun duasını almış olsaydı, ona ölümsüzlük çeşmesinin suyu nasip olurdu.)

Örnek beyitte Ali Efendi'ye *ünlü kişiliklerle birlikte anılması ve üstünlük duygusu (imparatorluk pskolojisi)* değeriyle birlikte yer verilmiştir.

Önünde eyler idi ol kelâmdan tevbe

Eger işitmiş olsaydı fesâhatun Sahbân
Zt K43/24
([Arap asıllı] Sahbân [adındaki ünlü edip ve şair] eğer senin açık ve güzel ifadeli konuşmanın güzelliğini işitmiş olsaydı, senin önünde o sözden tövbe ederdi.)

Örnek beyitte Ali Efendi'nin *ilim ehli olmasına, ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına* ve Arap bir edipten üstün tutulması yönüyle *üstünlük duygusu (imparatorluk psikolojisi)* değerine yer verilmiştir.

4.5.3.3.3. İvaz Efendi (d. 1498 – ö. 1586. 1581 - 1586 yılları arasında kazaskerlik yapmıştır.)

Manavgat'ta doğmuştur. Buraya izafetle "Manav" nispeti ile de anılmaktadır. Daha sonra İstanbul'a giderek sahn-ı seman medreselerinden mezun olmuştur. Rüstem Paşa'nın desteği ile doğrudan Edirne'de Beylerbeyi Medresesi müderrisliğine tayin edilmiştir. Sırasıyla Bursa, Edirne, İstanbul'da kadılık yapmıştır. İstanbul'da ilk kahvehanelerin açılması İvaz Efendi'nin İstanbul kadılığı sırasında gerçekleşmiştir. İvaz Efendi 1581 yılında Anadolu, birkaç ay sonra da Rumeli kazaskerliğine getirilmiştir. 1583 yılının sonlarında görevinden alınmıştır. 2 yıl sonra ikinci defa Rumeli kazaskeri olan İvaz Efendi, bir Divanıhümayun toplantı sırasında rahatsızlanmış ve 1586 sonlarında 90 yaşını aşkınken vefat etmiştir. İvaz Efendi şer'î meselelerde çok defa aklı esas almış, verdiği bazı fetva ve kararlarında yaptığı nükteleri ile meşhur olmuştur. (Özcan, 2001: 490)

Belirlenen divanlar arasından İvaz Efendi'ye *Filibeli Vecdî Divanı*'ndaki 12 beyitte devlet adamlığı yönleriyle rastlanmıştır.

- ***Görev Bilgisi:*** İvaz Efendi'ye divanda en fazla *görev bilgisiyle* 5 beyitte değinilmiştir. *Sultân Murâd Hân'a kâdî-i kuzât oldun (Sultan Murad Han'a kadı oldun.)(K10/6)* ifadesiyle *kadılık görev bilgisine, Şeh-i İslâm'a kâdı-'askersin (İslam şâhına kazaskersin.)(Ms3/5)* ifadesiyle *kazaskerlik görev bilgisine, Bu emr-i müşkili kime soralum (Bu zor emri kimse soralım)(Kt2/2), 'Aceb câ'iz midür (Acaba caiz midir?)(Kt2/3)* sorusunun İvaz Efendi'ye yöneltilmesi münasebetiyle *görev bilgisine, Kadd-i bülendine n'ola dirsem menâr-ı şer' (Uzun boyuna şer hükmünün minaresi desem ne olur?)(Kt11/4)* ifadeleriyle İvaz Efendi'nin *görev bilgisi ve yönetim anlayışı* vurgulanmıştır.

- ***İlim Ehli:*** Divanda yer alan 4 beyitte İvaz Efendi'nin *ilim ehli olmasına* değinilmiştir. *Beyne'l-'ulemâ hâlâ sâ'î-i salâh oldun (Âlimler arasında iyilikte gayret eden oldun.)(K10/7), Hamdu li'llâh ki virdi ol 'allâm / 'Ulemâ hayline senünle nizâm (Allah'a ham olsun ki âlimler zümresine seninle düzen verdi.)(Ms3/1), Şükrü li'llâh ki kıldı ol sübhân / 'Alem-i 'ilm ile seni sultân (Allah'a şükürler olsun ki seni ilim âleminin sultanı yaptı.)(Ms3/2), 'İlm ü fazl ile mîr-i mih-tersin (İlmin ve olgunluğunla büyük insanların önderisin.)(Ms3/5)* ifadesiyle *ilim ehli olmasının* yanı sıra *güzel ahlaklı olması özelliğine* de değinilmiştir.
- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** Divandaki 3 beyitte İvaz Efendi'nin *cömertlik özelliğine ve devletçilik anlayışına* yer verilmiştir. *Ahlâfa keremler kıl (Sonradan gelenlere cömertlikler yap.)(K10/5), La'l u güher-i lütfun (Cömertlik ve iyiliğinin cevher ve lâli)(K10/9), Lutfı nemiyle (Cömertlik ve iyiliğinin nemiyle)(Kt11/2)* ifadeleriyle İvaz Efendi'nin *cömertlik özelliğine ve devletçilik anlayışına* yer verilmiştir.
- ***Güzel Ahlak:*** Divanda bulunan 3 beyitte İvaz Efendi'nin *güzel ahlaklı olması* vurgulanmıştır. *İlim ehli olması* bahsinde geçen örneğin dışında, *Serîr-i fazlda sen otururken (Olgunluğun başında sen otururken)(Kt2/2), Zât-ı latîfi câmi'-i fazl u kemâldür (Nazik kişiliği olgunluğun ve kâmilliğin toplamıdır.)(Kt11/4)* ifadeleriyle *güzel ahlak sahibi olmasına* değinilmiştir.

  Divanda bu özelliklerin yanı sıra *'Adli yemiyle(Adalet deniziyle)(K11/2)* ifadesiyle *adil olmasına, Hükmüne hep mutî' ü emrüne râm (Hükmüne hep itaatkâr ve emrine boyun eğen)(Ms3/4)* ifadesiyle *hükmünün yürüyor olması* özelliğine yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde İvaz Efendi'ye şiirlerde çoğunlukla *görev bilgisi, ilim ehli olması, cömertlik özelliği, devletçilik anlayışı ve güzel ahlaklı olması* yönleriyle değinilmiştir. Biyografisine dair ayrıntılı bilgilere rastlanmamıştır. Fakat bir şiirde kadılık yapmasının bir başka şiirde ise kazaskerlik yapmasının vurgulanması, görev değişimlerini ifade etmesi bakımından biyografisine dair ipuçlarını içeren örnekler niteliğindedir.

Sultân Murâd Hân'a kâdî-i kuzât oldun

Tûmâr-ı kerem sana menşûr ola sultânum
FV K10/6
(Sultan Murad Han'a kadılar kadısı oldun. Sultanım, lütuf tomarı sana saçılsın.)

Örnek beyitte İvaz Efendi'nin kadı olarak görev yapmasına dikkat çekilerek *görev bilgisi* vurgulanmıştır.

Şükrü li'llâh ki kıldı ol sübhân
'Alem-i 'ilm ile seni sultân
FV Ms3/2
(Allah'a şükürler olsun, Allah seni ilim âlemine sultan yaptı.)

Örnek beyitte İvaz Efendi'nin *ilim ehli olması* yönüne yer verilmiştir.

Şeh-i İslâm'a kâdı-'askersin
'İlm ü fazl ile mîr-i mih-tersin
FV Ms3/5
(İslâm padişahına kazaskersin. İlim ve olgunluk ile uluların önderisin.)

Örnek beyitte İvaz Efendi'nin *görev bilgisine, ilim ehli olmasına ve güzel ahlaklı oluşuna* değinilmiştir.

Zât-ı latîfî câmi'-i fazl u kemâldür
Kadd-i bülendine n'ola dirsem menâr-ı şer'
FV Kt11/4
(Zarif kişiliği erdem ve olgunluğun toplamıdır. Uzun boyuna şeriat minaresi desem ne olur?)

Örnek beyitte İvaz Efendi'nin *güzel ahlak sahibi olmasına ve görev bilgisine* yer verilmiştir.

4.5.3.3.4. Bayramzâde Zekeriyya Efendi (d. 1514 – ö. 1593. 1581 – 1590 yılları arasında kazaskerlik yapmıştır.)

1514 yılında dünyaya gelen Zekeriyya Efendi, Ankaralı Bayram Efendi'nin oğludur ve bu nedenle "Bayramzâde" adıyla anılmaktadır. Ankara'da başladığı tahsiline İstanbul'da devam etmiştir. Ayrıca dönemin âlimlerinden özel dersler almıştır. Kanuni'nin İran seferine katılmıştır, daha sonra Halep ve Bursa'da müderrislik yapmıştır. Bir müddet sonra kadılığa geçerek 1573 yılında Halep, 1577 yılında Bursa, 1580 yılında İstanbul kadılıkları yapmıştır. 1581'de Anadolu kazaskerliğine getirilmiştir ancak 1583'te görevinden azledilmiştir. Hac dönüşü 1588'de Rumeli kazaskerliğine tayin edilmiştir. 1590 yılında azledilmesine rağmen aynı yıl tekrar

Rumeli kazaskeri olmuştur. 1592'de 1 yıl 2 ay 2 gün şeyhülislamlık yaptıktan sonra, 11 Temmuz 1593 tarihinde vefat etmiştir. (İpşirli, 2013: 211-212)

Belirlenen divanlar arasından Bayramzâde Zekeriyyâ Efendi'ye yalnızca *Filibeli Vecdî Divanı*'ndaki 14 beyitte devlet adamlığı yönleriyle yer verilmiştir.

- ***Görev Bilgisi:*** Divanda Zekeriyyâ Efendi'ye en fazla *görev bilgisiyle* 8 beyitte değinilmiştir. *Nehâr-ı şer' (Dinî kanunların nehri)(K7/1), bahâr-ı şer'(dinî kanunların baharı)(K7/1), cûy-bâr-ı şer'(dinî kanunların ırmağı)(K7/2), bihâr-ı şer'(dinî kanunların denizleri)(K7/4), güher-i bî-şumâr-ı şer' (dinî kanunların sayısız cevheri)(K7/5)* ifadeleriyle *görev bilgisinin* yanı sıra *yönetim anlayışına* da yer verilmiştir. Bunların dışında *Dest-i lutfi geçürdi mihraba (Onun cömertlik eli onu mühraba geçirdi)(K20/5)* ifadesiyle *görev bilgisinin* yanı sıra *cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışına, Arz-ı şer'-i nebî (Hz. Peygamber'in dinî kanunlarının talebi)(K20/8)* ifadesiyle *görev bilgisinin* yanı sıra *yönetim anlayışına, kâ'im-makâm-ı pâdşâhî (padişaha ait makama geçmesi)(Ms9/15), Hatı hatt-ı hümâyûn (Onun yazısı padişahın yazısıdır)(Ms9/16)* ifadeleriyle Zekeriyyâ Efendi'nin *görev bilgisine* yer verilmiştir.
- ***İlim Ehli:*** Divanda yer alan 6 beyitte Zekeriyyâ Efendi'nin *ilim ehli olması* özelliği vurgulanmıştır. *Cümle fünûnı 'ilm-i şerîfi muhîtdür (Büyün fennî ilimler onun şerefli ilmini kuşatandır.)(K7/4), A benüm hikmet ile Lokmân'um (A benim faydalı ilme sahip Lokman'ım)(K12/14)* ifadesiyle *ilim ehli olmasının* yanı sıra *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına, 'Ulemâ sınfınun nizâmı içün (Âlimler zümresinin bir düzene girmesi için)(K20/4), 'Ulemâya idüp ri'âyetler (Âlimlere uyarak)(K20/7), Cihâna 'ilm ile sultân u hândur (Dünyaya ilmiyle sultan ve handır.)(Ms9/14)* ifadesiyle *ilim ehli olmasının* yanı sıra *cihan hakimiyeti idealine, Biri bu anda var 'ilm-i İlâhî (Bir şu anda onda olan Allah'a ait ilimdir.)(Ms9/15)* ifadeleriyle *ilim ehli olmasına* değinilmiştir.
- ***Yönetim Anlayışı:*** Örneklerine görev bilgisi bahsinde yer verilen ve divanda bulunan 5 beyitte *yönetim anlayışına* yer verilmiştir.
- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** Divandaki 3 beyitte *devletçilik anlayışı* vurgulanmıştır. Bunun beraberindeki 2 beyitte de *cömertlik özelliğine*

değinilmiştir. *Görev bilgisi* bahsinde değinilen örneğin dışında, *Hasta gönlüm şifâ umar senden (K12/14)* ifadesiyle kendisinden şifa beklenen bir doktor benzetmesiyle *devletçilik anlayışına*, *lutf u ihsânum (iyilik ve cömertliğim)(K12/15)* ifadesiyle *ömertlik özelliği ve devletçilik anlayışına* yer verilmiştir.

- ***Adalet:*** Divanda yer alan 2 beyitte *adil olması* vasfı vurgulanmıştır. *'Adli suyıyla (Adaletinin suyuyla)(K7/3), Döndi 'adl ile (Adaletle döndü)(K20/8)* ifadeleriyle Zekerriyâ Efendi'nin *adil olması* vasfı vurgulanmıştır.
- ***Güzel Ahlak:*** Divandaki 2 beyitte *güzel ahlak sahibi olması* özelliğine yer verilmiştir. *Bahr-ı kemâl ü yemm-i hünerdür o tab'-ı pâk (O temiz yaradılışlı kişi olgunluk ve hüner denizidir.)(K7/2)* ifadesiyle *güzel ahlaklı olmasının* yanı sıra *sanatı ve sanatkârı koruması özelliğine, Zihninde mündemîcdürür fazl ile kemâl (Zihninin içinde olgunluk ve kâmillik vardır.)(K7/5)* ifadeleriyle *güzel ahlaklı olmasına* değinilmiştir.

  Bu özelliklerin dışında *Ber-bâd oldı âteş-i kahr ile dâr-ı cevr (Onun kahrının ateşiyle zulüm kapısı berbat oldu.)(K7/3)* ifadesiyle *kahır vasfına sahip olmasına, emr-i meymûn (emri kutlu emirdir)(Ms9/16)* ifadesiyle *hükmünün yürüyor olmasına* değinilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Bayramzâde Zekeriyyâ Efendi'ye şiirlerde çoğunlukla *görev bilgisi, ilim ehli olması, yönetim anlayışı, cömertlik vasfı, devletçilik anlayışı, adil ve güzel ahlak sahibi olması* yönleriyle yer verildiği tespit edilmiştir. Beyitlerde biyografisine dair detaylı bir bilgiye rastlanmamıştır.

Ey mihr-i devletünle ziyâda nehâr-ı şer'
V'ey mâh-ı 'izzetünle bahâda bahâr-ı şer'
FV K7/1

(Ey aydınlıkta devlet güneşinle şeriat gündüzü! Ve ey kıymette değer ayınla şeriat baharı!)

Örnek beyitte Zekeriyyâ Efendi'ye *görev bilgisi ve yönetim anlayışıyla* yer verilmiştir.

Hasta gönlüm şifâ umar senden
A benüm hikmet ile Lokmân'um
FV K12/14

(Hasta gönlüm senden şifa umar. A benim bilgelikle Lokman'ım!)

Örnek beyitte Zekeriyyâ Efendi'nin kendisinden devâ umulan bir doktor olarak anılması yönüyle *devletçilik anlayışına* değinilmiştir.

Zekeriyyâ Efendi Hazretini
Dest-i lutfı geçürdi mihraba
FV K20/5
(Zekeriyyâ Efendi Hazreti'ni ihsan eli mihraba geçirdi.)

Örnek beyitte Zekeriyyâ Efendi'nin *cömertlik vasfına, görev bilgisine ve devletçilik anlayışına* vurgu yapılmıştır.

Cihâna 'ilm ile sultân u hândur
İki vech ile sultân-ı cihândur
FV Ms 9/14
(Dünyaya ilim ile sultan ve handır. İki açıdan cihanın sultanıdır.)

Örnek beyitte Zekeriyyâ Efendi'ye *cihan hakimiyeti ideali ve ilim ehli olması* özellikleriyle değinilmiştir.

Biri bu anda var 'ilm-i İlâhî
Biri kâ'im-makâm-ı pâdşâhî
FV Ms9/15
(Biri Allah'ın sonsuz ilmine ulaşması, biri padişahlık makamını idare etmesidir.)

Örnek beyitte Zekeriyyâ Efendi'nin *görev bilgisine ve ilim ehli olmasına* yer verilmiştir.

4.5.3.3.5. Ali Çelebizâde Abdullah Efendi (d. 1570 – ö. 1629. 1625-1626, 1628-1629 yılları arasında olmak üzere iki defa kazaskerlik yapmıştır.)

Abdullah Efendi 1570 yılında dünyaya gelmiştir. Görev hayatına müderrislikle başlayıp sonrasında Mısır, Mekke, Edirne ve Eyip mollası olmuştur. 1621 yılında İstanbul kadısı, aynı yıl Haziran ayında Galata mollası olmuştur. 1625 yılında Anadolu kazaskeri olup 1626 yılında görevinden azledilmiştir. 1628 yılında ikinci defa Anadolu kazaskeri olmuş, 1629 yılında ise vefat etmiştir. Kaynaklarda bilgisinin engin olduğu, ders vermede önder ve yargıda disiplinli bir şahsiyet olarak anılmaktadır. (Süreyya, 1996: 65)

Belirlenen divanlar arasından Ali Çelebizâde Abdullah Efendi'ye yalnızca *Fâik Mahmud Divanı*'ndaki 7 beyitte devlet adamlığı özellikleriyle birlikte rastlanmıştır.

- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** Divanda en fazla *cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışına* 3 beyitte yer verilmiştir. *Kerem-güster sehâvet-pîşe 'Abdullah Efendi kim (Cömertlik yayan ve eli açıklığı huy edinmiş Abdullah Efendi ki)(T51/1), Bu âsâr-ı neşât-efzâ cihânı kıldı şehr-âyîn (Bu mutluluk dağıtan eserleri dünyayı şenlik yerine çevirdi.)(T51/3)* ifadesiyle *cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışının* yanı sıra *cihan hakimiyeti idealine, İderdi Bermekîler cûdına ihsanına tahsîn (Bermekîler cömertliğini ve iyiliğini beğenirlerdi.)(T51/9)* ifadeleriyle Abdullah Efendi'nin *cömertlik özelliğine ve devletçilik anlayışına* yer verilmiştir.
- ***Güzel Ahlak:*** Divandaki 3 beyitte Abdullah Efendi'nin *güzel ahlaklı olmasına* değinilmiştir. *Vakâr-ı kûhsâr-ı Kâf'a ta'lîm itmede temkin (Kaf Dağı'nın zirvesinin ağırbaşlılığına ölçülü hareket etmeyi öğretmektedir.)(T51/4), Dakâyıkda ider Seyyid Şerîfi bahs ile mahcûb (İncelikler konusunda Seyyid Şerîfi ile iddiaya girse onu mahcup eder.)(T51/5)* ifadesiyle *güzel ahlaklı olmasının* yanı sıra *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına ve üstünlük duygusu (imparatorluk psikolojisi)ne* yer verilmiştir.

  Bu örneklerin yanı sıra *Bu sadr-ı pâki 'Abdullah Efendi kıldı nûrânin (Bu temiz makamı Abdullah Efendi nurlandırdı.)(T51/9)* ifadeleriyle Abdullah Efendi'nin *güzel ahlaklı olmasına ve görev bilgisine* değinilmiştir. Bu örneğin dışında *Sa'âdetle olınca kazı-'asker Anatolıya (Mutlulukla Anadolu'ya kazasker olunca)(T51/2)* ifadesiyle de *görev bilgisine* 2 beyitte yer verildiği tespit edilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Ali Çelebizâde Abdullah Efendi'nin şiirlerde daha çok *cömertlik özelliği, devletçilik anlayışı, görev bilgisi, güzel ahlak sahibi olması* gibi özellikleriyle anıldığı belirlenmiştir. Biyografisine dair özel detaylara şiirlerde rastlanmamıştır. Buna karşılık Anadolu kazaskeri olarak iki defa görevlendirilen Abdullah Efendi'nin Anadolu'ya kazasker olarak görevlendirilmesi üzerine yazılmış bir tarih manzumesi olması ve bir beyitte bunun açıkça ifade edilmesi dikkat çekici bir detaydır.

Kerem-güster sehâvet-pîşe 'Abdullah Efendi kim
İder bir katre âb-ı lutfı bin gam âteşin teskin
FM T51/1

(Cömertlik yayan, eli açıklığı huy edinmiş Abdullah Efendi'nin cömertlik suyunun bir damlası bin gam ateşini söndürür.)

Örnek beyitte Abdullah Efendi'nin *cömertlik özelliğine ve devletçilik anlayışına* yer verilmiştir.

Sa'âdetle olınca kazı-'asker Anatolıya
Kuzât-ı telh-kâmânun mezâkı oldı hep şîrîn
FM T51/2

(Anadolu'ya mutlulukla kazasker olunca kederli kadıların keyfi hep tatlı oldu.)

Örnek beyitte Abdullah Efendi'nin Anadolu kazaskeri olması açıkça beyan edilmiş, Abdullah Efendi'ye *görev bilgisiyle* birlikte yer verilmiştir.

Du'â-yı bî-nihâyetle didüm târîhini Fâik
Bu sadr-ı pâki 'Abdullah Efendi kıldı nûrânin
FM T51/9

(Ben Fâik [olarak] sonsuz duayla tarihini söyledim. Bu mübarek makamı Abdullah Efendi nurlandırdı.)

Örnek beyitte Abdullah Efendi'nin *görev bilgisine ve güzel ahlak sahibi olmasına* değinilmiştir.

4.5.3.3.6. Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi (d. 1591 – ö. 1658. 1648-1649 yılları arasında kazaskerlik yapmıştır.)

1591 yılında Hüsâmeddin Efendi'nin oğlu olarak dünyaya gelen Abdülaziz Efendi, müderrislik ve mollalık yaptıktan sonra 1634 yılının Ocak ayında İstanbul kadısı olmuştur. Aynı yıl görevinden azledilerek Sakız Adası'na gönderilmiştir. 1648 yılında Rumeli kazaskeri olmuş, ardından 1649 yılında kendisine şeyhülislam pâyesi verilmiştir. 1649 yılında kazaskerlikten azledilerek kendisi 1651 yılında şeyhülislamlık görevine getirilmiştir. Aynı yıl görevinden azledilerek Sakız Adası'na kadı olarak görevlendirilmiştir. 1652 yılında görevinden azledilmiş ve Gelibolu'da yaşamaya başlamıştır. 1658 yılında vefat etmiştir. Kişiliği hakkında vakur, âlim, fâzıl ve şair olduğuna dair bilgiler kaynaklarda yer almaktadır. (Süreyya, 1996: 99-100)

Belirlenen divanlar arasından Abdülaziz Efendi'ye yalnızca *Sabrî Mehmed Şerîf Divanı*'ndaki tarih manzumesindeki 3 beyitte devlet adamlığı özellikleriyle rastlanmıştır.

Sadr-ı Rûma kademün virdi şeref
‘Âleme nûr-ı hidâyet tolsun
SM T7/1

(Rumeli kazaskerliğine teşrif etmen şereflendirdi. Âleme doğru yol ışığı dolsun.)

Örnek beyitte Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi’nin Rumeli kazaskerliğine gelişinin ifadesiyle *görev bilgisine, biyografi bilgisine ve cihan hakimiyeti idealine* yer verilmiştir.

‘İlm ü fazlun gibi sadr-ı devlet
Gün-be-gün ‘izz ü terakkî bulsun
SM T7/3

(İlmin ve faziletin gibi devletin başı da günden güne kıymet ve yükselme bulsun.)

Örnek beyitte Abdülaziz Efendi’nin *güzel ahlak sahibi olmasına ve ilim ehli oluşuna* vurgu yapılmıştır.

Sabri-i dâ’i didi târîhin
Rûm ili sadrı mibârek olsun
SM T7/5

(Duacı Sabrî tarihini söyledi. Rumeli makamı mübarek olsun.)

Örnek beyitte Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi’nin Rumeli kazaskerliğine gelişine edilen dua vesilesiyle *görev bilgisine ve biyografi bilgisine* yer verilmiştir.

4.5.3.3.7. Sun’îzâde Emin Mehmed Efendi (d. … – ö. 1665. 1654 – 1655, 1657 - 1658 yılları arasında iki defa kazaskerlik yapmıştır.)

Doğum tarihi belli olmayan Emin Mehmed Efendi, Kara Sun’ullah Efendi’nin oğludur. Görev hayatına müderris olarak başlamış, sonra molla olmuştur. 1649 yılında İstanbul kadısı olmuş, 1654 yılında Anadolu kazaskerliği görevine getirilmiştir. 1655 yılında görevinden azledildikten sonra 1657 yılında Rumeli kazaskeri olmuştur. 1658 yılında görevinden azledilmiş, 1662 yılında şeyhülislam olmuştur. Aynı yıl Kasım ayında bu görevinden de ayrıldıktan sonra 1665 yılında Beşiktaş’ta vefat etmiştir. Sâlih, âlim, iffetli bir kişilik olduğu kaynaklarda geçmektedir. (Süreyya, 1996: 473-474)

Belirlenen divanlar arasından Sun’îzâde Emin Mehmed Efendi’ye yalnızca *Ahmed Nâmî Divanı*’ndaki kazasker olması üzerine kaleme alınmış ve kendisiyle

beraber Kadrî Efendi'nden de aynı şekilde bahsedilen bir tarih manzumesinde rastlanmıştır.

İşidüp tebdil-i sadrın oldugını birine
Bu haber vâki' midür âyâ didüm didi belî
An T46/1

(Makam değişikliğinin olduğunu işitip birine "Bu haber gerçek midir acaba?" dedim. "Evet" dedi.)

Örnek beyitte Emin Mehmed Efendi'nin *görev bilgisi* dile getirilmiştir.

Didüm olmasun çene yok didi bir tarîh ile
Anatolı Kadrî Efendi Sun'î-zâde Rûmili
An T46/2

(Dedikodu olmasın dedim. Hayır dedi. Bir tarih ile Kadrî Efendi'nin Anadolu, Sun'îzâde Efendi'nin Rumeli [kazaskeri olduğunu söyledi.])

Örnek beyitte Sun'îzâde Emin Mehmed Efendi'nin Rumeli kazaskerliğine getirilişinin ifade edilmesiyle *görev bilgisine* ve aynı zamanda *biyografi bilgisine* yer verilmiştir.

4.5.3.3.8. Kadrî Efendi (d. 1601 – ö. 1674. 1661 - 1671 yılları arasında kazaskerlik yapmıştır.)

Larende'li olup asıl adı Abdülkadir'dir. Babası Sinâneddin Yusuf Babazâde Mehmed Efendi'nin damadı olduğundan "Babazâde Sinan" diye tanınmıştır. Tahsilini tamamladıktan sonra şeyhülislam Zekeriyazâde Yahya Efendiye mülazim olmuştur. Çeşitli medreselerdeki müderrislik görevinin ardından, 1648'de Mekke kadılığına tayin edilmişse de bu görevinden istifa etmiştir. Sonra Bursa, Edirne, Galata, 1660 yılında ise İstanbul kadılığına getirilmiştir. 1661 yılında Anadolu kazaskeri olmuştur. 1 yıl süren bu görevinin ardından 1662 yılında Rumeli kazaskerliğine tayin edilmiştir. Bir süre sonra ayrıldığı bu göreve 1667 yılında tekrar getirilmiştir. 1669 yılında yine ayrıldığı bu göreve 3. defa tayin edilmiştir. 1671 yılında emekliye ayrılmıştır. 1674 yılında da vefat etmiştir. Kadrî Efendi fıkıh ve fetva kitaplarından derlediği meseleleri bir araya getirdiği "Vakı'atü'l-Müftin" adlı Arapça kitabıyla tanınmıştır. (Özel, 2001: 140-141)

Belirlenen divanlar arasından Kadrî Efendi'ye yalnızca *Ahmed Nâmî Divanı*'ndaki kazasker olması üzerine kaleme alınmış ve kendisiyle beraber Sun'îzâde

Emin Mehmed Efendi'nden de aynı şekilde bahsedilen bir tarih manzumesinde rastlanmıştır.

İşidüp tebdil-i sadrın oldugını birine
Bu haber vâki' midür âyâ didüm didi belî
An T46/1

(Makam değişikliğinin olduğunu işitip birine "Bu haber gerçek midir" dedim, "Evet" dedi.)

Örnek beyitte Kadrî Efendi'nin *görev bilgisi* dile getirilmiştir.

Didüm olmasun çene yok didi bir tarîh ile
Anatolı Kadrî Efendi Sun'î-zâde Rûmili
An T46/2

(Dedikodu olmasın dedim. Hayır dedi. Bir tarih ile Kadrî Efendi'nin Anadolu, Sun'îzâde Efendi'nin Rumeli [kazaskeri olduğunu söyledi.])

Örnek beyitte Kadrî Efendi'nin Anadolu kazaskerliğine getirilişinin ifade edilmesiyle *görev bilgisine* ve aynı zamanda *biyografi bilgisine* yer verilmiştir.

4.5.3.3.9. İbrahim Efendi (d. … - ö. 1691. 1685-1687 yılları arasında kazaskerlik yapmıştır.)

Doğum tarihi bilinmeyen İbrahim Efendi, Edirne'de Bezzaz Hacı Mehmed Efendi'nin oğludur. Önce Sultan Selim Camii'ne imam olmuş, daha sonra Bayezid Camii'ne hatip olmuştur. 1662 yılında imam-ı sultânî olunca kendisine İstanbul pâyesi verilmiştir. 1685 yılında imamlıktan ayrılarak Anadolu kazaskeri, 1687 yılında ise Rumeli kazaskeri olmuştur. 1687 yılının Ekim ayında görevinden azledilmiştir. 1691 yılında Kıbrıs'a gönderilmesinin ardından orada vefat etmiştir. (Süreyya, 1996: 748)

Belirlenen divanlar arasından İbrahim Efendi'ye yalnızca *Fâik Mahmud Divanı*'ndaki Anadolu kazaskeri olması üzerine kaleme alınmış tarih manzumesinde yer verilmiştir.

Pâdşâh-ı dîn ü dünyânun imâm-ı a'zâmı
Anatolı sadrını 'izzetle itdi müttekâ
FM T25/1

(Din ve dünyanın imam-ı azamının padişahı, Anadolu makamını yücelikle dayanak yaptı.)

Örnek beyitte İbrahim Efendi'nin *görev bilgisine*, din ve dünya işlerinin bir arada olmasının ifadesiyle *yönetim anlayışına* ve yaslanılacak bir sığınak gibi görünmesiyle de *devletçilik anlayışına* yer verilmiştir.

Fâik-i benden du'â-gûne didi târîhini
Sadrı mes'ûd ide İbrâhîm Efendi Hak sana
FM T25/2

(Faik kulun dua olarak tarihini söyledi. İbrahim Efendi Allah sana makamı mutlu kılsın.)

Örnek beyitte İbrahim Efendi'nin *görev bilgisi* vurgulanmıştır.

4.5.3.3.10. Ak Mahmud Efendi (d. 1617 – ö. 1694. 1687, 1692-1693 yıllarında kazaskerlik yapmıştır.)

Şeyh Esedullah'ın oğlu olan Ak Mahmud Efendi 1617 yılında doğmuştur. 1679 yılında Medine mollası, 1683 yılında İstanbul kadısı olmuş ve görevinden azledilmiştir. 1687 yılının Mayıs-Haziran aylarında Anadolu kazaskeri olmuş, Aralık ayında görevinden azledilmiştir. 1689 yılında Rumeli pâyesi ve 1692-1693 yılllarında tekrar Anadolu kazaskeri olmuştur. İkinci defa görevlendirildiği Anadolu kazaskerliğinden 1693 yılının Nisan ayında ayrılmıştır. 1694 yılında vefat etmiştir. (Süreyya, 1996: 915)

Belirlenen divanlar arasından Ak Mahmud Efendi'ye yalnızca Fâik Mahmûd Divanı'ndaki Anadolu kazaskeri olması üzerine kaleme alınmış tarih manzumesindeki 4 beyitte, devlet adamlığı yönleriyle rastlanmıştır.

- ***Görev Bilgisi:*** Divandaki 2 beyitte Mahmud Efendi'nin *görev bilgisine* değinilmiştir. *Buldı sadr-ı Anatolı şeref-i sa'd-ı su'ûd (Yükselmenin mübarek şerefini Anadolu makamı buldu)(T49/1), Bir kerîm eyledi bu sadrı makâm-ı Mahmûd (Bir cömert bu makamı Mahmud'un makamı yaptı.)(T49/5)* ifadesiyle *görev bilgisine* ve bunun yanı sıra *cömertlik özzelliğiyle devletçilik anlayışına da* yer verilmiştir.

  Divandaki bir beyitte *efzal ü'allâme-i dehrün (devrin en büyük bilgini ve en faziletlisi)(T49/3)* ifadesiyle *akıllı ve güzel ahlaklı olmasına, Olmamışdur dahı emsâli cihânda ma'dûd (Cihanda onun gibi sayılan bir benzeri daha olmamıştır.)(T49/3)* ifadesiyle *üstünlük duygusu (imparatorluk psikolojisi)*

değerine, Zât-ı pâkinde n'ola olsa sa'âdet mevcûd (Senin temiz kişiliğinde mutluluk mevcut olsa ne olur?)(T49/2) ifadesiyle de *güzel ahlak sahibi olmasına* değinilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Ak Mahmud Efendi'nin şiirlerde Anadolu kazaskeri olması yönüyle anıldığı tespit edilmiştir. Biyografisine dair detaylı bir bilgiye şiirlerde rastlanmamıştır.

Müjdeler yine bu dünyâya ki bir 'alem ile
Buldı sadr-ı Anatolı şeref-i sa'd-ı su'ûd
FM T49/1

(Bu dünyaya yine müjdeler olsun! Bir işaretle Anadolu makamı yükselmenin kutluluğunun şerefini buldu.)

Örnek beyitte Ak Mahmud Efendi'nin Anadolu kazaskeri olduğu ifade edilmiş, *görev bilgisine* yer verilmiştir.

Böyle bir efzal ü 'allâme-i dehrün aslâ
Olmamışdur dahı emsâli cihânda ma'dûd
FM T49/3

(Asla böyle bir zamanın en faziletlisi ve en bilgini olmamıştır. Benzeri bile cihanda sayılıdır.)

Örnek beyitte Ak Mahmud Efendi'nin *güzel ahlaklı oluşuna, akıllı olmasına ve üstünlük duygusu (imparatorluk psikolojisi) değerine* yer verilmiştir.

4.5.3.3.11. Sadreddinzâde Sadık Mehmed Efendi (d. 1630 – ö. 1708. 1693-1694 yıllarında kazaskerlik yapmıştır.)

21 Aralık 1630 tarihinde müderris Feyzullah Efendi'nin oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Müdderis ve molla olarak görev yaptıktan sonra 1691 yılının Ekim ayında İstanbul pâyesi elde etmiştir. 1693 yılında Anadolu kazaskeri olmuştur. 1694 yılında Rumeli kazaskeri olmuş aynı yıl kısa bir zaman içinde şeyhülislamlık görevine getirilmiştir. 1695 yılında bu görevinden ayrıldıktan sonra, 1707 yılında ikinci defa şeyhülislam olmuştur. 1708 yılında ihtiyarlığı sebebiyle görevinden ayrılmış ve aynı yıl vefat etmiştir. Kaynaklarda âlim, edip, muhterem ve üç dilde şiir yazan biri olarak tanıtılmaktadır. (Süreyya, 1996: 1422)

Belirlenen divanlar arasından Sadreddinzâde Sâdık efendi'ye yalnızca *Fâik Mahmud Divanı*'nda yer alan, onun Anadolu kazaskeri olması üzerine kaleme alınmış tarih manzumesinde 5 beyitte yer verilmiştir.

- ***Güzel Ahlak:*** Divanda en fazla *güzel ahlak sahibi* olmasına 3 beyitte değinilmiştir. *Dânişver-i zamâne fazl u hünerle yektây (Zamanın bilgini, olgunluk ve hüner yönüyle ise tektir.)(T46/1)* ifadesiyle *güzel ahlaklı olmasının* yanı sıra *akıllı olmasına ve sanatı/sanatkârı koruması özelliğine, Pîş-i faziletinde (Olgunluğunun huzurunda)(T46/4), nûr-peymây (nur saçan)(T46/5)* ifadesiyle *güzel ahlaklı olması* vurgulanmıştır.
- ***Görev Bilgisi:*** Divandaki 2 beyitte *görev bilgisine* yer verilmiştir. *Sadr-ı Anatolı'ya olınca zînet-efzây (Anadolu makamına süs veren olunca)(T46/2), Mânend-i subh-ı Sâdık sadr oldı (Sadık'ın sabahına denk başkan oldu.)(T46/5)* ifadesiyle *görev bilgisine* değinilmiştir.
- ***Sanat:*** Divanda 2 beyitte *sanatı ve sanatkârı koruması* yönü vurgulanmıştır. Güzel ahlaklı olması bahsinde değinilen örneğin dışında, *Zâtı hünerle meşhûn (Kendisi hünerle dolu)(T46/3)* ifadesiyle *sanata olan yeteneği* ifade edilmiştir. *'İlme vücûdı merhûn (Yaradılışı ilime rehin edilmiş olandır.)(T6/3)* ifadesiyle *ilim ehli olmasına, Seyyid Şerîf-i sânî (İkinci Seyyid Şerîf)(T46/3)* ifadesiyle *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına* yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Sadık Mehmed Efendi'nin şiirlerde daha çok Anadolu kazaskeri olmasının ifade edilmesi dolayısıyla *görev bilgisiyle, güzel ahlak sahibi olmasıyla, sanatı korumasıyla* yer aldığı tespit edilmiştir. Biyografisine dair başka detaylı verilere beyitlerde rastlanmamıştır.

Hem-nâm-ı fahr-i 'âlem Sâdık Efendi k'oldur
Dânişver-i zamâne fazl u hünerle yektây
FM T46/1

(Hz. Peygamber ile adaş olan Sâdık Mehmed Efendi. Zamanın en bilgini, olgunluk ve hünerle eşsiz olanı odur.)

Örnek beyitte Sâdık Mehmed Efendi'nin *akıllı, güzel ahlaklı olmasına ve sanatı korumasına* yer verilmiştir.

Teşrîf-i makdemine Fâik dinildi târîh

Mânend-i subh-ı sâdık sadr oldı nûr-peymây
FM T46/5

(Göreve gelişin için Faik [tarafından] tarih denildi. Makam, tan yerinin ağarmasına benzer şekilde nurlandı.)

Örnek beyitte Sâdık Mehmed Efendi'nin *görev bilgisine ve güzel ahlaklı olmasına* vurgu yapılmıştır.

4.5.3.3.12. Abdülbaki Arif Efendi (d. 1633 – ö. 1713. 1702 - 1711 yılları arasında kazaskerlik yapmıştır.)

İstanbul'da doğmuştur. Babası Ammizâde Mehmed Efendi'dir. Şiirlerinde "Ârif" mahlasını kullandığından Ârif Abdülbâki olarak da tanınmıştır. Medrese tahsilini tamamladıktan sonra Rumeli kazaskerliğinden mazul Melikzade Mustafa Efendi'den mülazemet almıştır. İstanbul'da değişik medreselerde müderrislik yapmıştır. Abdülbaki Efendi eniştesi Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'ya intisap ederek onun yakın ilgi ve yardımını görmüştür. Vazifelerinde başarı gösterdiği için süratle derecesi yükselmiştir. 1681 yılında Selanik kadısı olmuş, bu görevde iken zevk ve sefaya düşkün olduğuna dair bir şikayet üzerine IV. Mehmed'in fermanı ile meslekten çıkarılarak sürgüne gönderilmiştir. 4 yıl sonra affedilmiş ve 1687 yılında Bursa kadısı ve Mekke pâyesi ile Kahire kadısı olmuştur. 1697 yılında İstanbul pâyesini almış, ardından da İstanbul kadılığına getirilmiştir. 1702 yılında önce Anadolu, sonra 1706 yılında Rumeli kazaskeri olmuştur. Bu vazifeden Antep ve Mudanya arpalıklarıyla mazul olan Abdulbaki Efendi, 1710'da tekrar Rumeli kazaskeri olduysa da burada müddetini tamamladıktan sonra Bursa'da ikamete mecbur edilmiştir. 1712 yılında affedilince İstanbul'a dönmüş, 10 ay sonra vefat etmiştir. Arif Efendi Arapça, Farsça ve Türkçe şiir söylemeye kudreti olan divan sahibi bir şairdir. Dini ilimlerdeki bilgisiyle devrin önde gelen alimlerinden biri olduğunda kaynaklar birleşmektedir. (Uzun, 1988: 195-198)

Belirlenen divanlar arasından Abdülbâki Ârif Efendi'ye yalnızca *Fâik Mahmud Divanı*'ndaki Anadolu kazaskeri olması üzerine kaleme alınmış tarih manzumelerinde 7 beyitte rastlanmıştır.

- ***Görev Bilgisi:*** Divanda en fazla *görev bilgisiyle* 6 beyitte Ârif Efendi'ye yer verilmiştir. *Sadr-ı Anatolıya 'Ârif Efendi gelicek (Anadolu'nun önderliğine*

Ârif Efendi gelecek)(T22/1), Sadra hakkâ ki ehakk 'Ârif 'Abdulbâki (Gerçekten uygun olduğu şekliyle Ârif Abdulbaki önderliğe geldi.)(T22/2), Sadra 'izzetle virüp 'Ârif Efendi zîver (Ârif Efendi makama üstünlükle süs vererek)(T23/1), 'Ârif-i a'leme bâkî ide sadrı mes'ûd (Her şeyi bilen Allah'ın Ârif'inin makamını yaradan mutlulukla sonsuz kılsın.)(T23/2), Sa'âdetle olınca zîver-i sadr-ı Anatolı (Mutlulukla Anadolu'nun başının süsü olunca)(T47/9), Vücûh ile müzeyyen kıldı sadrı 'Ârif-i 'âlem (Âlemin Ârif'i makamını yüzüyle süsledi.)(T47/10) ifadesiyle *görev bilgisinin* yanı sıra *cihan hakimiyeti ideali* vurgusu da yapılmıştır.

Bu özelliğin dışında *Güher-pâş-ı hüner (Hüneri cevher saçan)(T47/4)* ifadesiyle sanatı koruması*, Fazîletle müsellem ma'rifetle cümleden akdem (İyi ahlâkı herkes tarafından kabul edilen, ilmi herkesten daha ileri olan)(T47/4)* ifadesiyle *ilim ehli ve güzel ahlaklı olmasına* değinilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Abdülbâki Ârif Efendi'nin şiirlerde çoğunlukla Anadolu'ya kazasker olması münasebeti dolayısıyla görev bilgisiyle anıldığı tespit edilmiştir. Biyografisine dair görevinin yanı sıra divan şairi olmasından ötürü sanatıyla ve ilminden ötürü ilim ehli olması yönüyle anıldığı dikkat çekmiştir.

Sadr-ı Anatolıya 'Ârif Efendi gelicek
Hayr-makdem haberi eyledi pür âfâkı
FM T22/1

(Anadolu makamına Ârif Efendi gelecek. Hayırlı gelişin haberi ufukları doldurdu.)

Örnek beyitte Abdülbâki Ârif Efendi'nin Anadolu'ya kazasker oluşu dile getirilmiş, *görev bilgisine* yer verilmiştir.

Sadra 'izzetle virüp 'Ârif Efendi zîver
Oldı teşrîfi ile hâtır-ı 'âlem hoşnûd
FM T23/1

(Ârif Efendi makama üstünlükle süs verip teşrifiyle âlemin gönlünü hoşnut etti.)

Örnek beyitte Ârif Efendi *görev bilgisiyle* anılmıştır.

Güher-pâş-ı hüner sermâye-i kâlâ-yı ehliyyet
Fazîletle müsellem ma'rifetle cümleden akdem
FM T47/4

(Hünerin cevher saçanı, yeterlilik kalesinin sermayesi, güzel ahlâkı herkes tarafından kabul edilmiş, ilmle herkesten daha ileri olan [Ârif Efendi].)

Örnek beyitte Ârif Efendi'nin *ilim ehli, güzel ahlaklı olmasına ve sanatı korumasına* değinilmiştir.

4.5.3.3.13. Mirzazâde Şeyh Mehmed Efendi (d. … - ö. 1735. 1713 – 1720 yılları arasında kazaskerlik yapmıştır.)

Ulemadan Mirza Mehmed Efendi'nin oğludur. Ulema çocuklarına has bir uygulama ile tahsilini süratle tamamlayıp ruus imtihanını kazanarak musıle-i süleymaniyye derecesine ulaşmıştır. Sonra kayınpederi Feyzullah Efendi'nin desteği ile iltimas ve imtiyazla, sıra beklemeksizin üst derecelere süratle yükselerek müderrislik ve kadılık yapmıştır. Edirne pâyesiyle, İzmir kadısı sonra, İstanbul kadılığı payesine ulaşmıştır. Edirne ve Mekke kadılıkları da yapmıştır. 1713 yılında Anadolu kazaskeri olup 1714'te görevinden azledilmiştir. Bu durum fazla uzun sürmemiştir. 1720 yılında ikinci defa Rumeli kazaskeri olmuştur. Bunun ardından 10 yıl kadar herhangi bir görev almamış ancak Patrona Halil İsyanı onun yeniden hazırlanmasına vesile olmuştur. III. Ahmed tarafından şeyhülislamlıktan azledilen Yenişehirli Abdullah Efendinin yerine getirilecek en uygun kişi olduğuna karar verilmiştir. Çok karışık bir dönemde 1730 yılında şeyhülislam olmuştur. Patrona Halil İsyanı başta olmak üzere altı liderliğin tasfiyesinde rol oynamıştır. Ancak bu hadiseler yaşı ilerleyen Mirzazade'yi yıpratmıştır. 1731 yılında görevden çekilip, 4 yıl sonra 1735 yılında vefat etmiştir. Kaynaklarda dindar, halkın meseleleriyle ilgilenmeye önem veren, üç günde bir hatim indirecek derecede Kur'an okumaya düşkün ve herkes tarafından sevilen bir zat olduğu belirtilmiştir. (İpşirli, 2005: 170-171)

Belirlenen divanlar arasından Mirzazâde Şeyh Mehmed Efendi'ye yalnızca *Fâik Mahmud Divanı*'ndaki Anadolu kazaskeri olması izerine kaleme alınmış tarih manzumesinde 6 beyitte rastlanmıştır.

- ***Görev Bilgisi:*** Divanda en fazla *görev bilgisiyle* 4 beyitte yer almıştır. *İzz ile sadr-ı Anatolıya teşrif eyleyüp (Yücelikle Anadolu'nun önderliğine teşrif edip)(T50/3), Gelmedi çokdan bu sadra böyle bir kâmil vücûd (Bu makama çoktandır böyle olgun bir şahsiyet gelmedi.)(T50/4)* ifadesiyle *görev bilgisinin* yanı sıra *güzel ahlak sahibi olmasına, Hak Te'âlâ câh-ı vâlâsın mübârek eyleyüp (Allah yüce makamını mübarek edip)(T50/5), Müjde-bâd a'lem Muhammed virdi zîbâ sadra fer (Her şeyi bilen Allah'ın müjde getiren rüzgârı*

olan Muhammed makama süsüyle ışık verdi.)(T50/6) ifadeleriyle *görev bilgisine* vurgu yapılmıştır.

- ***Güzel Ahlak:*** Divandaki 3 beyitte Şeyh Mehmed Efendi'nin *güzel ahlaklı olması* özelliğine değinilmiştir. *Görev bilgisi* bahsinde değinilen örneğin yanı sıra, *Şeyh-i kâmil 'âlim ü 'âmil edîb ü sâf-dil (Olgun, âlim, iş yapan, edip ve saf gönüllü şeyh)(T50/1)* ifadesiyle *güzel ahlaklı olmasının* yanı sıra *ilim ehli olamsı ve sanatı koruması özelliğine, zât-ı şerîf (şerefli şahsiyet)(T50/2)* ifadesiyle de *güzel ahlaklı olması* özelliğine vurgu yapılmıştır.
- ***Ünlü Kişilikler:*** Divanda bulunan 2 beyitte *ünlü kişiliklerle birlikte anılması* özelliğine yer verilmiştir. *Bu 'Alî-fıtnat Aristo-fehm ü Eflâtun-eser (İbn-i Sinâ kavrayışlı, Aristo akıllı ve Eflâtun yapılı)(T50/1)* ifadesiyle *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasının* yanı sıra *akıllı olmasına, Mazhar-ı hulk-ı Muhammed menba'-ı 'adl-i 'Ömer (Hz. Muhammed'in yaradılışına nail olan, Hz. Ömer'in adaletinin kaynağı)(T50/2)* ifadesiyle *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasının* yanı sıra *adil olmasına ve güzel ahlaklı olmasına* yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Mirzazâde Şeyh Mehmed Efendi'nin şiirlerde çoğunlukla Anadolu'ya kazasker olması münasebeti dolayısıyla *görev bilgisiyle* anıldığı tespit edilmiştir. Biyografisine dair detaylı bir bilgiye şiirlerde rastlanmamıştır.

Şeyh-i kâmil 'âlim ü 'âmil edîb ü sâf-dil
Bu 'Alî-fıtnat Aristo-fehm ü Eflâtun-eser
FM T50/1

(Olgun, âlim ve iş yapan, edip ve saf gönüllü, İbn-i Sinâ kavrayışlı, Aristo akıllı ve Eflâtun yetenekli şeyh.)

Örnek beyitte Mirzazâde Şeyh Mehmed Efendi'nin *güzel ahlaklı, ilim ehli, akıllı olmasına, sanatı ve sanatkârı koruması vasfına ve ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına* yer verilmiştir.

'İzz ile sadr-ı Anatolıya teşrif eyleyüp
Şâdmân itdi Anatolı kuzâtın ser-te-ser
FM T50/3

(Yücelikle Anadolu makamına teşrif edip Anadolu kadılarını baştan başa mutlu etti.)

Örnek beyitte Şeyh Mehmed Efendi'nin *görev bilgisine* değinilmiştir.

Hak Te'âlâ câh-ı vâlâsın mübârek eyleyüp
Görmeye 'ömrinde derd ü mihnet ü renc ü keder
FM T50/5

(Allah yüce makamını mübarek etsin. Ömründe dert, bela, sıkıntı ve keder görmesin.)

Örnek beyitte Şeyh Mehmed Efendi'nin *görev bilgisine* vurgu yapılmıştır.

4.5.4. Nişancılık Makamı/Görevi, Nişancı Tipi Ve Kişilikleri

4.5.4.1. Nişancılık Makamı/Görevi

Sözlükte "bir şeyi belli etmek için üzerine alâmet koymak" mânasına gelen Farsça nişân kelimesinden türemiş bir isim olan nişancı Osmanlı merkez teşkilâtında padişahın tuğrasını çeken, Dîvân-ı Hümâyun üyesi yüksek rütbeli bir memurdur.

Nişancı aynı zamanda tuğra-i, tuğrakeş-i ahkâm, muvakki, tevki veya müfti-i kanun adlarıyla da anılmıştır. Ahitname, berat, menşur, name, hüküm ve ilmiyeye ait cihat beratları ile fermanların baş tarafına hükümdarın imzası niteliğinde olan tuğrayı çekmek nişancının görevidir. (Afyoncu, 2007: 156-158)

Nişancı Divanıhümayun bürokrasisinin başında yer almıştır. Divan kalemi şefi olan reisülküttap ile defter emini onun buyruğu altında yer almıştır. Nişancının görevinin neredeyse tamamı Divanıhümayun dahilindedir. Genel anlamda nişancının görevleri; padişah fermanlarına, berat ve name gibi belgelere tuğra çekmek, fermanların hazırlanmasını sağlamak, en önemli fermanları bizzat kaleme almak, yeni konulacak veya değiştirilecek örfî hukuk kurallarının tespitiyle uğraşmak, defterdarların hazırladıkları belgelerin son denetimini yapmak, merkeze gelen yakınları sıraya sokmak ve niteliklerine göre ayırmak, Divanıhümayun toplantılarının gündemini belirlemektir. Dolayısıyla hem Divanıhümayun toplantılarının sorunsuz bir şekilde işlemesi için hem de Divanıhümayun bürokrasisi için nişancılık çok mühim bir görevdir. (Uzunçarşılı, 1984: 219)

4.5.4.2. Nişancı Tipi

Klasik Türk şiirinde nişancı tipi nişancı teriminden ziyade çoğunlukla çelebi terimiyle karşımıza çıkmaktadır. Bu durum nişancı görevinde olan kişilerin adlarının sonunda çoğunlukla "Çelebi" kelimesinin yer almasından kaynaklanmaktadır. Nişancılık görevinde olan kişilere çelebi diye hitap edildiği için, şiirlerde de nişancı

tipi çelebi terimiyle hayat bulmuştur. Yapılan araştırmada çelebi tipinin daha çok halka lütuf ve ihsan bağışlama özelliğiyle şiirlerde yer aldığı tespit edilmiştir.

Meşreb-i zât-ı mükerrem çelebi ola meger
Lutf ile her dil-i ümmîde tuta rûy-ı kerem
AN K20/8

(Saygı değer zâtın yaradılışı çelebi olsa aslında, her ümit besleyen gönle iyilikle kerem yüzünü göstersin.)

Örnek beyitte nişancı tipi çelebi terimiyle anılmış olup, pek çok divân-ı hümâyûn tipinde verilen özelliklerle anılmıştır. Çelebi tipi burada adeta bünyesinde devletçilik anlayışını barındırmış, fakir olan, yardım isteyen insanlara cömert olması, lütuf ve kerem bağışlaması yönüyle yer almıştır. Bu özelliğin onun yaradılışından geldiği de özellikle vurgulanmıştır.

Mahdûm-ı zî-kerem çelebi lutf ide meger
Kim zât-ı pâki mihr-i cihân-tâb-ı va`ddür
AN K21/6

(Kerem sahibi efendi çelebi yardım etse aslında, [onun] temiz kişiliği sözü cihanı aydınlatan güneştir.)

Örnek beyitte de çelebi tipi, tıpkı bir önceki beyitte olduğu gibi lütuf ve kerem sahibi olup, kendisinden ihsan beklenen bir özellikle karşımıza çıkmaktadır.

4.5.4.3. Nişancı Kişilikler

4.5.4.3.1. Celalzâde Mustafa Çelebi (d. 1490-91 – ö. 1567. 1534 ve 1566 yıllarında iki defa nişancılık yapmıştır.)

"Koca Nişancı" lakabı ile şöhret bulmuştur. Medrese tahsilini sahn-ı seman danışmendliğine kadar sürdüren Celalzade Mustafa, 1516 yılında vezir Piri Mehmed Paşa ile nişancı Seydi Bey'in himayesiyle Divanıhümayun kâtipliğine tayin edilmiştir. Yavuz Sultan Selim'in vezirlerden gizli tutmak istediği işlere ait yazıları kaleme aldırdığı Mustafa Çelebi, padişahın bizzat yazdırdığı fermanlarda usule aykırı gördüğü ifadelerin düzeltilmesini arz etmekten çekinmemiştir. Mustafa Çelebi Mısır'dan döndükten hemen sonra reisülküttap olmuştur ve 10 yıl bu görevi sürdürmüştür. Kanuni Sultan Süleyman'ın Irakeyn seferine katılan Celalzade Mustafa Çelebi Bağdat'a girildikten 3 gün sonra toplanan divanın kararıyla yolda ölmüş olan Seydi Bey'in yerine 1534 yılında nişancılığa tayin edilmiştir. Ferman, menşur, name gibi padişah adına çıkarılan yazılarda Celalzade'nin kullandığı hitaplar ve ifade biçimleri

en az XVII. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Osmanlı bürokrasisinde örnek gösterilmiştir. Kendisinden sonra düzenlenen birçok kanunnamede kanunların geçerliliği için Celalzade'nin yetkili mercii olarak anıldığı görülmektedir. Celalzade Osmanlı örfî hukukunu oluşturan kanunların yalnız birbiriyle değil aynı zamanda şeriatla bağdaşmaları yolunda çok emek vererek bu hususta şeyhlülislam Ebussuud Efendi ile işbirliği yapmıştır. Hizmetleri padişah tarafından takdir edilmiştir ve 1557 yılında emekli olduğunda Kanûnî onu iki yönden mükafatlandırmıştır. Seleflerinden hiçbirine gösterilmemiş bir lütuf olarak nişancılık haslarının tamamını üstüne bıraktığı gibi, törenlerde ve seferlerde padişahın mahiyetinde bulunma şerefini bahşeden, müteferrikalık rütbesine de kavuşturmuştur. Emekli olduktan sonra 1566 yılında yeniden nişancılığa getirilmiştir. İkinci nişancılık görevi ölümüyle sona ermiştir. Kaynakların hepsi Celalzade Mustafa'nın cömertliğinden ve şefkatinden bahsetmektedir. (Kerslake, 2009: 260-262)

Belirlenen divanlar arasından Celalzâde Mustafa Çelebi'ye yalnızca *Zâtî ve Sehî Bey Divanları*'ndaki 20 beyitte devlet adamlığı yönleriyle rastlanmıştır.

- ***Güzel Ahlak:*** Divanlarda en fazla *güzel ahlak sahibi olması* özelliğiyle 7 beyitte yer almıştır. *Zâtî Divanı*'ndaki *rûşen-zamîr (parlak kalpli)(K44/22), kutb-vakâr (ağırbaşlılığın kutbu)(K45/19), menba'-ı vefâ (vefa kaynağı)(K45/21), Tab'-ı münîri (Nurlandıran karakteri)(K45/22), Vasf-ı vakâr u hilmüni (Yumuşaklık ve ağırbaşlılık özelliğini)(K45/33), Sehî Bey Divanı*'ndaki *Mihr-i sipihr-i fazl (Olgunluk gökyüzünün güneşi)(K29/18), Evsâf-ı hüsn ü hulkunı (Güzelliğinin ve yaradılışının vasıflarını)(K29/29)* ifadeleriyle *güzel ahlaklı oluşuna* yer verilmiştir.
- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** Divanlardaki 7 beyitte *devletçilik anlayışına* ve bununla beraber 5 beyitte *cömertlik özelliğine* değinilmiştir. *Zâtî Divanı*'ndaki *Kân-ı kerem (Cömertlik kaynağı)(K45/20), Kân-bahşiş (Bahşiş kaynağı)(K45/21), çeşme-i cûdı (cömertlik çeşmesi)(K45/25), Tiryâk-i himmeti (Cömertlik ve iyilik ilacı)(K45/26)* ifadeleriyle *cömertlik özelliğine ve devletçilik anlayışına, Sehî Bey Divanı*'ndaki *Kimün başına sâyesi düşse 'azîz olur (Kimin başına gölgesi düşse aziz olur.)(K29/11), İyiligi lutfa sarf ider (İyiliğini yardım uğruna sarf eder.)(K29/15)* ifadeleriyle *devletçilik anlayışına,*

dest-i lutfı (cömertlik eli)(K29/18) ifadesiyle de *cömertlik özelliğine ve devletçilik anlayışına* vurgu yapılmıştır.

- ***Cihan Hakimiyeti:*** Divanlardaki 5 beyitte *cihan hakimiyeti ideali* vurgulanmıştır. *Sehî Bey Divanı*'ndaki *mülket-i cihâna (cihan mülküne)(K29/1), Çekdi çevürdi avcına koydı cihânı hep (Cihanı çekip çevirip avucunun içine aldı.)(K29/3), Nakş-ı nigîni mühr-i Süleymân degil midür (Yüzüğünün deseni dünyayı ele geçiren Süleyman'ın mührü değil midir?)(K29/8), Ol-kim cihânda muslih-ı dünyâ vü dîn olup (O ki cihanda din ve dünyayı iyileştiren olup)(K29/19)* ifadesiyle *cihan hakimiyeti idealine ve yönetim anlayışına, Hükm-i cihân-mutâ'unı (Cihanın itaat ettiği hükmünü)(K29/25)* ifadesiyle *cihan hakimiyeti idealine ve hükmünün yürüyor olması* özelliğine yer verilmiştir.
- ***Akıllılık:*** Divanlardaki 3 beyitte Celâlzâde Mustafa Çelebi'nin *akıllı olması* özelliğine değinilmiştir. *Zâtî Divanı*'ndaki *meclis-i râyünde (fikrinin meclisinde)(K44/22), Bercîs-rây (Bercîs akıllı)(K45/19), meh-i burç-zekâvetün (zekilik yıldız takımının ayı)(K45/22)* ifadeleriyle *akıllı olmasına* yer verilmiştir.
- ***Kahırlılık:*** Divanlardaki 3 beyitte Mustafa Çelebi'nin *kahır vasfına sahip olması* vurgulanmıştır. *Zâtî Divanı*'ndaki *Kâh-ı hasûdı zelzele-i hışmı kahr ider (Çok haset edeblerin köşkünü hışmının zelzelesi kahreder.)(K45/25), Kahrun ki od saça deheninden cihân yanar (Öyle bir kahrın var ki ağzından ateş saçar ve cihan yanar.)(K45/39), Sehî Bey Divanı*'ndaki *kahrı zâlime (kahrı zâlime sarfeder.)(K29/15)* ifadeleriyle *kahır vasfına sahip olmasına* değinilmiştir.
- ***Adalet:*** Divanlardaki 2 beyitte *âdil olması* özelliğine yer verilmiştir. *Zâtî Divanı*'ndaki *Mustafâ Paşa medâr-ı 'aftâb-ı ma'delet (Adalet güneşinin ekseni olan Mustafa Paşa)(K44/14), Sehî Bey Divanı*'ndaki *Bâg-ı 'adlden (Adalet bağından)(K29/15)* ifadeleriyle *adil olması* özelliğine rastlanmıştır.
- ***Ünlü Kişilikler:*** Divanlardaki 2 beyitte *ünlü kişiliklerle birlikte anılması* özelliği yer almıştır. *Zâtî Divanı*'ndaki *Hazret-i Mûsâ-sühân 'Îsâ-nefes Ahmed-sünen (Hz. Ahmed sözlü, Hz. İsa nefesli, Hz. Peygamber sünnetli)(K44/14), Sehî Bey Divanı*'ndaki *Vey mülket-i cihâna Sikender-zafer nişân (Ve ey cihan mülküne İskender zaferi işareti bırakan!)(K29/1)* ifadesiyle

ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına, cihan hakimiyeti idealine ve fetih duygusuna vurgu yapılmıştır.

- ***Hükmünün Yürümesi:*** Divanlardaki 2 beyitte *hükmünün yürüyor olması* vasfı yer almıştır. *Cihan hakimiyeti ideali* bahsinde değinilen örneğin dışında, *Sehî Bey Divanı*'ndaki *Hükmiyle halka söylese n'ola (Hükmüyle halka söylese ne olur?)(K29/3)* ifadesiyle *hükmünün yürüyor olması* özelliği vurgulanmıştır.
- ***Fetih Duygusu:*** Divanlardaki 2 beyitte *fetih duygusu* özelliğine değinilmiştir. *Ünlü kişiliklerle birlikte anılması* bahsinde yer verilen örneğin dışında, *Sehî Bey Divanı*'ndaki *Feth ü zafer diyârına eyler sefer (K29/13)* ifadesiyle *fetih duygusuna* yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Celalzâde Mustafa Çelebi'ye şiirlerde çoğunlukla *güzel ahlak sahibi olması, devletçilik anlayışı, cömertlik özelliği, cihan hakimiyeti ideali* gibi özellikleriyle yer verildiği tespit edilmiştir. Biyografisinde de cömertliğiyle ve şefkatli oluşuyla tanındığı vurgulanan Mustafa Çelebi'nin şiirlerde de biyografisiyle örtüşen şekilde bulunduğu belirlenmiştir.

Mustafâ Paşa medâr-ı 'aftâb-ı ma'delet
Hazret-i Mûsâ-sühân 'Îsâ-nefes Ahmed-sünen
Zt K44/14

(Adalet güneşinin ekseni Mustafa Paşa, Hz. Musa sözlü, Hz. İsa nefesli, Hz. Peygamber sünnetlidir.)

Örnek beyitte Mustafa Çelebi'nin *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına ve âdil olmasına* değinilmiştir.

Kân-bahşiş ü sehâb-ı 'atâ kulzüm-i sehâ
Ya'nî ki Mustafâ Çelebi menba'-ı vefâ
Zt K45/21

(Bahşiş madeni, ihsan bulutu, cömertlik denizi kısacası Mustafa Çelebi, vefa kaynağıdır.)

Örnek beyitte Mustafa Çelebi'nin *cömertlik özelliğine, devletçilik anlayışına ve güzel ahlak sahibi olmasına* yer verilmiştir.

Kahrun ki od saça deheninden cihân yanar
Kaç baş ile mukâbil olur ana ejdehâ
Zt K45/39

(Kahrın ağzından ateş saçsa cihan yanar. Ejderha ona kaç baş ile karşılık gelebilir?)

Örnek beyitte Mustafa Çelebi'nin *kahır vasfına sahip olmasına* vurgu yapılmıştır.

Çekdi çevürdi avcına koydı cihânı hep
Hükmiyle halka söylese n'ola ne var nişân
SB K29/3

(Bütün cihanı çekip çevirdi, avucunun içine aldı. Hükmüyle halka emir verse ne olur, tuhaf mı?)

Örnek beyitte Mustafa Çelebi'ye *cihan hakimiyeti ideali değeri ve hükmünün yürüyor olması* özelliğiyle yer verilmiştir.

Evsâf-ı hüsn ü hulkunı medh itmek istedüm
Virdi hemân-dem uşbu gazelden haber nişân
SB K29/29

(Güzelliğinin ve yaradılışının vasıflarını övmek istedim. Hemen işte bu gazelden haber verdi.)

Örnek beyitte Mustafa Çelebi'nin *güzel ahlak sahibi olması* vurgulanmıştır.

4.5.4.3.2. Tacizade Cafer Çelebi (d. … - ö. 1515. 1497 yılında nişancı olarak görev yapmıştır.)

Amasya'da doğmuştur. Amasya'da Şehzade Bayezid'in defterdarı olarak hizmet etmiş ve Amasya seraskerliği görevinde bulunmuştur. Cafer Çelebi ilk derslerini Amasya'da, daha ileri düzeydeki derslerini Bursa'da almıştır. İlk defa Simav'da bir medreseye tayin edilip, daha sonra orada kadı olarak görev yapmıştır. İstanbul'a Mahmud Çelebi medresesine tayin edilmiştir. 1497 yılında Divanıhümayuna nişancı olmuştur. Cafer Çelebi divan kitabesinde çığır açmış tuğraları ve divan yazılarını ıslah etmiş, siyakat yazısı onun kalemi ile gelişme göstermiştir. II. Bayezid döneminin sonlarına doğru şehzadeler arasında cereyan eden taht mücadelesinde Cafer Çelebi, Şehzade Ahmed'i desteklemiştir. Şehzade Selim'i destekleyen yeniçerilerin isyan çıkartması sonucunda Cafer Çelebi, canını güçlükle kurtarabilmiştir. II. Beyazıt yeniçerilerin isteği doğrultusunda Nişancı Cafer Çelebi'yi görevinden azletmiştir. Cafer Çelebi'nin azilden sonra yeni bir resmî görev almak için ne kadar beklediği tam olarak bilinmemektedir. Onun yeniden nişancı olarak görevlendirilmesinin ardından 1514 yılında Yavuz Sultan Selim ile birlikte Çaldıran seferine çıkmıştır. Sefer dönüşü Anadolu kazaskerliği görevine tayin edilmiştir. 1515 yılında İstanbul'da yeniçeriler ayaklanma başlatmış, Yavuz Sultan Selim ayaklanmayı

bastırdıktan sonra kışkırtan kişiler arasında Cafer Çelebi'nin de olduğunu öğrenmiştir. 1515 yılında Cafer Çelebi idam edilmiştir. (Erünsal, 2010: 353-356)

Belirlenen divanlar arasından Tacizâde Cafer Çelebi'ye yalnızca *Zâtî Divanı*'nda devlet adamlığı yönleriyle rastlanmıştır.

- ***Savaşçılık:*** Divanda Cafer Çelebi'ye en fazla *savaşçılık* özelliğiyle 3 beyitte değinilmiştir. *Şemşîr-i tâbdârına (Parlak kılıcına)(K49/35), Sadr-ı 'adûda (Düşmanın başına)(K49/35), 'Adû ceyşi gibi (Düşman ordusu gibi)(K50/28)* ifadeleriyle *savaşçılık* özelliği vurgulanmıştır.
- ***Görev Bilgisi:*** Divandaki 3 beyitte Cafer Çelebi'nin *görev bilgisine* yer verilmiştir. *Tâcî Beg oglı Ca'fer-i sâdık Nişâncı Beg (Tâci Bey'in oğlu olan, sadık Cafer, Nişancı Bey.) (K49/33)* ifadesiyle *görev ve biyografi bilgilerine*, *Emîr-i Ca'fer-i Sâdık vezâret sadrına lâyık (Vezirlik makamına layık olan sadık Cafer emir.)(K50/12), Sürûr-ı sîne-i Tâcî Nişâncı Ca'fer Beg (Tâcî'nin gönül mutluluğu olan Nişancı Cafer Bey)(K51/28)* ifadesiyle *görev bilgisinin* yanı sıra *biyografi bilgisine* değinilmiştir.
- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** Divandaki 2 beyitte *cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışı* vurgulanmıştır. *Tab'ında lutf-ı çerhde seyyâr-vâr nakş (Karakterinde lütuf çarkında gazen seyyar gibidir.)(K49/33), Hisâb olmaya lütfun (Cömertlik ve iyiliğinin hesabı yoktur.)(K50/29)* ifadeleriyle *cömertlik özelliğine ve devletçilik anlayışına* yer verilmiştir.
- ***Hükmünün Yürümesi:*** Divanda bulunan 2 beyitte *hükmünün yürüyor olması* özelliğine dikkat çekilmiştir. *Yağaydı ger matar-i nehy-i ebr-i emrinden (Emir bulutunun yasaklarının yağmuru eğer yağsaydı)(K51/31), Eger bu kubbeye kandîl asaydı râyün eli (Senin hükmünün eli eğer bu kubbeye kandil assaydı)(K51/36)* ifadeleriyle *hükmünün yürüyor olmasına* değinilmiştir.

  Bu özelliklerin dışında divandaki bir beyitte *sâye-i Perverdgâr (Allah'ın gölgesi)(K49/47)* ifadesiyle *zıllullah (Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olmak), deryâ-yı 'adlün (adaletin denizi)(K50/20)* ifadesiyle *adil olmasına, Nehengün zümresin çâk eyleyüpdür kahrunun havfı (Kahrının korkusunu timsah zümresini yırtıp)(K50/23)* ifadesiyle *kahır vasfına sahip olmasına, Sebât-ı hilm*

ü vakârunla (Ağırbaşlılığın ve yumuşaklığın kararlılığıyla)(K52/18) ifadesiyle *güzel ahlak sahibi olmasına* yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Tâcizâde Cafer Çelebi'nin şiirlerde çoğunlukla *savaşçılık özelliği, görev bilgisi, cömertlik vasfı ve devletçilik anlayışı, hükmünün yürüyor olması* gibi özelliklerle yer aldığı tespit edilmiştir. Beyitlerde Tâci Bey'in oğlu olması ve nişancılık görevinde bulunduğu yönlerinin anılmasıyla biyografisine dair ipuçlarına sıkça yer verildiği gözlemlenmiştir.

Tâcî Beg oglı Ca'fer-i sâdık Nişâncı Beg
Tab'ında lutf u çerhde seyyâr-vâr nakş
Zt K49/33

(Tâci Bey'in oğlu, sadık Cafer, Nişancı Bey. Karakterinde iyi ve dünyada gezip dolaşan gibidir.)

Örnek beyitte Cafer Bey'in *biyografi ve görev bilgilerine, cömertlik özelliğine ve devletçilik anlayışına* yer verilmiştir.

Şemşîr-i tâbdârına hurşîd-i nusreti
Kudret eliyle eylemiş ol Kirdgâr nakş
Zt K49/35

(Allah parlayan kılıcına üstünlük güneşini kudret eliyle süslemiş.)

Örnek beyitte Cafer Bey'in *savaşçılık* özelliği vurgulanmıştır.

Emîr-i Ca'fer-i Sâdık vezâret sadrına lâyık
Cihânda görmedi anun gibi bir nâmver deryâ
Zt K50/12

(Vezirlik makamına layık Sadık Cafer Bey. Deniz dünyada onun gibi bir ünlü kişi görmemiştir.)

Örnek beyitte Cafer Bey'in *görev bilgisine* değinilmiştir.

Görinenler cezâ'ir sanma bir bin başlu ejderdür
Revân deryâ-yı 'adlün bilmeyüp kaldurdı ser deryâ
Zt K50/20

(Görünenleri adalar sanma, bir bin başlı ejderdir. Deniz, adaletinin denizinin akışını bilmeyip başkaldırdı.)

Örnek beyitte Cafer Bey'in *adil olması* özelliğine dikkat çekilmiştir.

4.5.4.3.3. Feridun Ahmed Bey (d. … - ö. 1593. 1572-1576 yılları arasında nişancılık yapmıştır.)

Doğum yeri ve tarihi bilinmemektedir. Vakfiyesinde babasının adının Abdulkadir olarak geçmesine bakarak devşirme olduğu söylenebilmiştir. 1553 yılında Sokullu Mehmed Paşa'nın hizmetine girmiştir. 1565 yılında Divanıhümayun katipliğine getirilmiş ve Sokullu Mehmed Paşa'nın sır katibi olmuştur. Böylece devlet işlerinde nüfusu daha da artmıştır. Zigetvar seferindeki hizmetleri nedeniyle Kanuni tarafından zeamet tevcihiyle mükafatlandırılmıştır. *Münşeatü's Selatin* adlı büyük eserini tamamlayarak III. Murad'a takdim eden Feridun Bey, beklediği iltifatı görmediği gibi bir süre sonra nişancılıktanda azledilip 1576 yılında Semendire sancakbeyliği ile İstanbul'dan uzaklaştırılmıştır. Sokullu'nun bir suikast sonucu ölümünden sonra İstanbul'a çağrılarak tekrar nişancılık makamına getirilmiştir. Mihrimah Sultan ve Rüstem Paşa'nın dul kızı Ayşe Sultan'la evlendirilmiştir. Feridun Bey'in bu ikinci ikbal devri uzun sürmemiş, 1593 yılında vefat etmiştir. Osmanlı nişancılarının en ünlülerinden olan Feridun Ahmed Bey, toplam 4 yıl 4 ay bu makamda kalmıştır. Aynı zamanda münşi, şair ve hattattır. (Özcan, 1995: 396-397)

Melâz-ı ehl-i hüner Hazret-i Ferîdûn Beg
K'elinde oldı anun tîg-i husrevâne kalem
GA K54/7

(Hüner ehlinin sığınağı Hz. Feridun Bey. Onun elinde kalem hükümdara yakışır kılıç oldu.)

Örnek beyitte Feridun Ahmed Bey *sanatı ve sanatkârı koruması, görev bilgisi ve savaşçılık değeriyle* birlikte yer almıştır.

Yazıldı nâme-i devlet yazıldı hükm-i şerîf
*Virildi nâgeh anun gibi kârdâne kale*m
GA K54/8

(Devlet mektubu yazıldı, kutsal hüküm yazıldı. Kalem ansızın onun gibi iş bilen birine verildi.)

Örnek beyitte Feridun Ahmed Bey'in görevine getirilişi ifade edilmiş, kendisine *görev bilgisiyle* birlikte yer verilmiştir.

4.5.5. Defterdarlık Makamı/Görevi, Defterdar Tipi Ve Kişilikleri

4.5.5.1. Defterdarlık Makamı/Görevi

Osmanlılar'da maliye teşkilâtının başıdır. Defterdarlar Dîvân-ı Hümâyun üyesi olup malî konularla ilgili davalar başdefterdar tarafından görülür ve hükümlerin yazılması için gerekli buyruldular yine onun tarafından verilirdi. Başdefterdarlar, verecekleri kararlarda ve padişaha sunacakları hususlarda daima sadrazama danışarak rızasını almak mecburiyetindeydiler. Gizliliği olan meselelerde defterdar sadrazamla özel olarak konuşur, bu nevi konuşmaların vezirler tarafından bile duyulmamasına itina edilirdi. Diğer defterdarların divanda fazla bir rolleri yoktu. Ancak başdefterdarın ordu ile sefere iştiraki halinde Anadolu defterdarı ona vekâlet eder, şıkk-ı sânî defterdarı ise yanında bulunurdu. Defterdarlar divan üyesi olarak vezirlerle birlikte salı günleri arza girer, ulûfe dağıtılacağı günler ulûfe telhisini okur, yılda bir defa padişaha bütçeyi sunarlardı; daha sonra da kendilerine hil'at giydirilirdi. (Kütükoğlu, 1994: 94-96)

Başdefterdar Divanıhümayun üyelerindendir ve eğer vezir rütbesinde değilse rütbe olarak kazaskerden sonra gelmişlerdir. Divan toplantılarından sonra Salı günlerinde padişaha yapılan arzlarda vezirlerle arza girerek malî konularda padişaha bilgi vermişlerdir. Başdefterdarlar kendi alanına giren fermanların arkasına ve defterdarlıktan yazılan divan tezkirelerine kuyruklu imza adı verilen imzasını atmıştır. Sadrazamın havale yazılarında yaptığı açıklamaların altına değişik bir imza şekli olan toplu imzasını koymuştur. (Halaçoğlu, 1991: 9-10)

4.5.5.2. Defterdar Tipi

Klasik Türk şiirinde defterdar tipi daha çok divân-ı hümâyûndaki göreviyle ilişkili olarak anılmıştır. Mali işlerle ilgilenmesi, ferman yazdırması, yazılan fermanların ve tezkirelerin altına kuyruklu imza atması, baş defterdarın padişah veya sadrazamın yanında savaşlara katılması gibi özelliklerle şiirlerde karşımıza çıkmaktadır. Defterdar tipi çoğunlukla defterdar terimiyle şiirlerde yer alabildiği gibi aynı zamanda "çelebi" terimiyle de şiirlerde rastlandığı görülmüştür.

Şekl-i dîvân-ı hümâyûn oldı şahn-ı gülsitân
Sünbüli tugrâ-yı sultanî vü defterdar gül

Nv KXXXI/9

(Divanıhümayunun şekli adeta gül bahçesi oldu. [O bahçenin] sünbülü sultanın ve defterdar [da] güldür.)

Örnek beyitte defterdar tipi Divanıhümayundaki göreviyle anılmıştır. Sultanın yanında Divanıhümayunun vazgeçilmez bir parçası olduğu dile getirilmiştir.

Buna kuyruklu çekerse yakışır defterdâr
Ki bütün kuyruga dâ'ir kaba saçma hezeyân

SV K53/15

(Defterdar buna kuyruklu imza atarsa yakışır. [Bu yüzden] bütün kuyruğa dair [sakın ola ki] saçma sapan konuşma!)

Örnek beyitte defterdar tipi baş defterdarın divan tezkirelerine kuyruklu imza atması yönüyle anılmıştır. Yani örnekte defterdarlık görevinin tip kullanımındaki yeri mevcuttur.

Semiyy-i kâtib-i furkân defterdâr-ı 'âlî-şân
Ki Bircîs-i sipihre kilki ta'lîm eyler inşâyı

SV T23/6

(Şanı yüce defterdar Kur'an kâtibinin adaşıdır. Nitekim gökyüzünün Bircîs yıldızına [onun] kalemi yazmayı öğretir.)

Örnek beyitte defterdarlık tipi görevinin emareleriyle ilişkilendirilmiştir. Şöhretli olmasında üstünlük vurgusunun yapılmasının yanı sıra "kâtip, kalem ve yazmak" terimleriyle bir arada kullanılmış, defterdarlık göreviyle ilişkilendirilerek şiirde yer bulmuştur.

Ya'ni defterdârlık ile gazâya 'azm idüp
Dîn ü devlet uğrına bezl eyledi cân u teni

Fn K69/2

(Doğrusu, defterdarlık vazifesiyle gazâ yapmaya çalışıp din ve devlet uğruna ruh ve bedeni bol bol saçtı.)

Örnek beyitte defterdar tipi üzerinden defterdarların da savaşlara ve gazâlara katılması detayına yer verilmiştir. Bu beyitle defterdar tipinin sadece mâlî işlerin devlet adamı yönüyle değil, yönetim anlayışı, gazâ, fetih duygusu, kahramanlık gibi yönlerle de şiirde yer bulduğu gözlemlenmiştir.

4.5.5.3. Defterdar Kişilikler

4.5.5.3.1. Ahmed Çelebi (d. … - ö. …. 1500-1502 yılları arasında defterdarlık yapmıştır.)

Kaynaklarda biyografisi hakkında çok fazla bilgi bulunmayan Ahmed Çelebi'nin doğrum tarihi ve yeri bilinmemekle birlikte kendisinin Zağanos Mehmed Paşa'nın oğlu olduğu bilgisi kaynaklarda yer almaktadır. 1499/1500 yıllarında defterdar olup, 1501/1502 yıllarında görevinden azledilmiştir. Net bir tarih bilinmese de daha sonra vefat ettiği bilgisi kaynaklarda yer almaktadır. (Süreyya, 1996: 160)

Belirlenen divanlar arasından Ahmed Çelebi'ye yalnızca *Mesîhî Divanı*'ndaki 6 beyitte devlet adamlığı yönleriyle rastlanmıştır.

- ***Güzel Ahlak:*** Ahmed Çelebi en fazla *güzel ahlak sahibi olması* özelliğiyle 3 beyitte yer almıştır. *Kühsâr-vakâr (Olgunluk dağının tepesi)(K12/9), Mülk-i fazlında bu eflâk tokuz kat kal'a (Olgunluk yurdunda bu gökler dokuz kat kaledir.)(K12/10), Yenilüp hilmine (Yumuşak huylu oluşuna yenilip)(K12/11)* ifadeleriyle Ahmed Çelebi'nin *güzel ahlaklı oluşuna* değinilmiştir.
- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** Divanda yer alan 2 beyitte Ahmed Çelebi'nin *cömertlik özelliğine ve devletçilik anlayışına* yer verilmiştir. *Kân-ı 'atâ ebr-i sehâ (İhsan kaynağı, cömertlik bulutu)(K.12/9), Ey sehâ menba'ı ser-çeşme-i eltâf-ı kerem (Ey cömertlik kaynağı olan kerem ve lütuflar çeşmesinin başı)(K.12/15)* ifadeleriyle *cömertlik vasfı ve devletçilik anlayışına* değinilmiştir.

  Bu özelliklerden başka divanda bulunan bir beyitte *K' oldı Ahmed Çelebi devlet ile defterdâr (K12/8)* ifadesiyle *görev bilgisine*, başka bir beyitte *Pâsbân encüm ana hazret-i `İsâ dizdâr (Yıldızlar ona gece bekçisi, Hz. İsa ise kale muhafızıdır.)(K12/10)* ifadesiyle ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına, bir başka beyitte ise *Tâs-ı zilletde kerem eyle beni eyleme zâr (Hakirlik tasında bana lütuf ve ihsanda bulun, beni ağlatma.)(K12/16)* ifadesiyle de *sanatı ve sanatkarı koruması* özelliğine yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde şiirlerde Ahmed Çelebi'nin çoğunlukla *güzel ahlaklı olması, cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışıyla* yer aldığı tespit edilmiştir. Biyografisine dair detaylı verilere şiirlerde rastlanmamıştır.

Gonca cüzdânını aç defter-i ezhârı çıkar `
K' oldı Ahmed Çelebi devlet ile defterdâr
Ms K12/8

(Gonca cüzdanını aç, çiçekler defterini çıkar. Zira Ahmed Çelebi devlet ile defterdar oldu.)

Örnek beyitte Ahmed Çelebi'nin *görev bilgisine* yer verilmiştir.

Mülk-i fazlında bu eflâk tokuz kat kal'a
Pâsbân encüm ana hazret-i `İsâ dizdâr
Ms K12/10

(Olgunluk yurdunda bu gökler dokuz kat kaledir. Yıldızlar ona gece bekçisi, Hz. İsa kale muhafızıdır.)

Örnek beyitte Ahmed Çelebi'nin *güzel ahlaklı oluşu ve ünlü kişiliklerle birlikte anılışına* değinilmiştir.

Ey sehâ menba'ı ser-çeşme-i eltâf u kerem
Keremün rûz-ı hesâb ola vü olmaya şümâr
Ms K12/15

(Ey cömertlik kaynağı olan kerem ve lütuflar çeşmesinin başı! Hesap günü olsun da cömertliğin sayılmasın mı?)

Örnek beyitte Ahmed Çelebi'nin *cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışına* değinilmiştir.

4.5.5.3.2. İskender Çelebi (d. … - ö. 1535. Kanunî devrinde defterdarlık yapmıştır.)

16. Yüzyıl Osmanlı devlet adamıdır. Peçevî tarihinde verilen bilgilere göre Ahmed Paşa tarafından yetiştirilmiştir. Defterhaneye çırak olarak girmiş ve başdefterdarlığa kadar yükselmiştir. Kanuni devrinde Pargalı İbrahim Paşa'ya seraskerlik görevi verildiğinde İskender Çelebi'ye de asker kethüdalığı görevi verilmiştir ve devletin askeri bütün işleri ona emanet edilmiştir. İskender Paşa büyük bir güce ve zenginliğe kavuşmuş bir devlet adamıdır. Devletin sadece devlet adamları ile yönetilemeyeceği, sanatkarlara da ihtiyacın olduğu düşüncesindedir. Başta Hayâlî olmak üzere devrin şairlerinin koruyucusu olmuştur. Yakın dostu olan sadrazam

İbrahim Paşa ile Irakeyn Seferi sırasında aralarındaki ilişki bozulmuştur. Bunun üzerine İskender Çelebi 1534'te görevinden azledilmiştir. Azlinden 4 ay 20 gün sonra Bağdat'ta idam edilmiştir. (Süreyya, 1996: 808)

Belirlenen divanlar arasından İskender Çelebi'ye yalnızca *Sehî Bey Divanı*'ndaki 8 beyitte devlet adamlığı yönleriyle değinilmiştir.

- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** Divanda en fazla *cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışına* 5 beyitte yer verilmiştir. *Âb-ı lutfı (Cömertlik suyu)(K23/27), Lutfunun gencînesine oldı defter-dâr gül (Gül, cömertliğinin hazinesine defterdar oldu.)(K23/30)* ifadesiyle *cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışının* yanı sıra *görev bilgisine*, *Âb-ı lutfundan olur ser-sebz servile çenâr (Selviyle çınar onun cömertlik suyundan yeşilliğin başı olur.)(K23/34), Hân-ı ihsânundan oldı halk-ı 'âlem mümtelî (Cömertlik ve bağış sofrandan bütün dünya halkı doydu.)(K23/36), Himmetün dâmânına yapışmasaydı bende-vâr (Cömertlik ve iyiliğinin eteğine köle gibi yapışmasaydı)(K23/37)* ifadeleriyle İskender Çelebi'nin *cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışı* vurgulanmıştır.
- ***Güzel Ahlak:*** Divanda bulunan 3 beyitte İskender Çelebi'nin *güzel ahlaklı oluşuna* değinilmiştir. *Kim nem-i hulkından olur toptolu gül-zâr gül (Yaradılışının neminden gül bahçesi gülle dopdolu olur.)(K23/26), Bâd-ı hulkı esmese ser-sebz olmazdı çemen (Yaradılışının rüzgârı esmese çimen yemyeşil olmazdı.)(K23/27), Bûy-ı hulkundan tolar cümle der ü dîvâr gül (Yaradılışının kokusundan bütün kapı ve duvar gül dolar.)(K23/34)* ifadeleriyle İskender Çelebi'nin *güzel ahlaklı olmasına* yer verilmiştir.
- ***Ünlü Kişilikler:*** Divanda yer alan 2 beyitte İskender Çelebi'ye *ünlü kişiliklerle birlikte* değinilmiştir. *Oldur ol İskender-i sânî-i Cemşîd-iktidâr (Cemşîd iktidarının ikinci İskender'i odur.)(K23/26), Sen Aristô-ma'rifet (Sen Aristo bilgili)(K23/40)* ifadesiyle *ünlü kişiliklerle birlikte anılmakla birlikte akıllı olması* vurgulanmıştır. Tüm bu özelliklerin dışında divada yer alan bir beyitte ise *Hüsn-i tedbîrünledür hep bu umûr-ı memleket (Memleketin bütün işleri senin güzel tedbirinle yürümektedir.)(K23/29)* ifadesiyle *tedbir sahibi olması* vasfına yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde İskender Çelebi'ye şiirlerde en fazla *cömertlik özelliği, devletçilik anlayışı ve güzel ahlak sahibi oluşuyla* yer verildiği tespit edilmiştir. Beyitlerde İskender Çelebi'nin biyografisine dair herhangi bir detaya rastlanmamıştır.

Yazmaga mahsûl-i kesb-i cûdunun defterlerin
Lutfunun gencînesine oldı defter-dâr gül
SB K23/30

(Cömertliğini kazanmanın neticesi olan defterlerini yazmak için gül, ihsanının hazinesine defterdar oldu.)

Örnek beyitte İskender Çelebi *görev bilgisi, cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışıyla* birlikte yer almıştır.

Âb-ı lutfundan olur ser-sebz servile çenâr
Bûy-ı hulkundan tolar cümle der ü dîvâr gül
SB K23/34

(Servi ağacı ile çınar, cömertliğinin suyundan yemyeşil olur. Yaradılışının kokusundan bütün kapı ve duvar gül dolar.)

Örnek beyitte İskender Çelebi'ye *cömertlik özelliği, devletçilik anlayışı ve güzel ahlaklı oluşuyla* birlikte yer verilmiştir.

Himmetün dâmânına yapışmasaydı bende-vâr
Bahtı açılmazdı vü olmazdı ber-hurdâr gül
SB K23/37

(Gül, yardımının eteğine köle gibi yapışmasaydı bahtı açılmazdı ve muradına ermiş olmazdı.)

Örnek beyitte İskender Çelebi'nin *cömertlik özelliğine ve devletçilik anlayışına* vurgu yapılmıştır.

4.5.5.3.3. Mehmed Bey (d. … - ö. 1590?)

Kaynaklarda hakkında pek fazla bilgiye rastlanmayan Muhammed Bey, Bosna'lıdır. Başdevatdar, Anadolu muhasebecisi ve Haleb defterdarı olmuştur. 1590'larda vefat ettiği tahmin edilmektedir. (Süreyya, 1996: 959)

Belirlenen divanlar arasından Muhammed Bey'e *Sehî Bey Divanı* ve *Hasan Ziyâî Divanları*'nda bulunan 13 beyitte devlet adamlığı özellikleriyle yer verilmiştir.

- ***Görev Bilgisi:*** Divanda en fazla *görev bilgisiyle* 9 beyitte Muhammed Bey'e rastlanmıştır. *Sehî Bey Divanı*'ndaki *Emîr-i defter (Defterin önderi)(K32/3), Midâdı nûrıla pürdür devât-ı hûrşîdi (Güneş divitinin mürekkebi nurla doludur.)(K32/4), İşâret ile cihânı yapar yıkar hâme (Kalem işaretiyle cihanı yapıp yıkar.)(K32/15)* ifadesiyle *görev bilgisinin* yanı sıra *cihan hakimiyeti idealine, 'Adû-yı ser-keşi cândan çeker eger hâme (Eğer kalem baş kaldıran düşmanın canını alırsa)(K32/16)* ifadesiyle *görev bilgisiyle* birlikte *savaşçılık özelliğine, Nizâm-ı 'âleme virdükçe zîb ü fer hâme (Kalem âlemin düzenine süs ve ışık verdikçe)(K32/22)* ifadesiyle *görev bilgisiyle* birlikte *asayiş (emn ü eman)* değerine, *Hasan Ziyâî Divanı*'nda yer verilen *Çün Mehmed Beg oldı defter-dâr(T13/1), Defâtir-i keremün (Cömertlik defterlerin)(K5/24)* ifadesiyle görev bilgisinin yanı sıra *cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışına*, *Girdi ol emrün ile mülket-i İslâma kalem (Kalem İslam ülkesine senin emrinle girdi.)(K6/23), Yazsun emrünle niçe defter ü ser-nâme kalem (Kalem senin emrinle nice defter ve mektup yazsın.)(K6/24)* ifadeleriyle *görev bilgisine ve hükmünün yürüyor olmasına* değinilmiştir.
- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** Mehmed Bey şiirlerde 4 beyitte *cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışıyla* anılmıştır. *Sehî Bey Divanı*'ndaki bir beyitte *Kân-ı kerem Muhammed Beg (Cömertlik kaynağı olan Muhammed Bey)(K32/3)* ifadesiyle Muhammed Bey'in *cömertlik özelliğine ve devletçilik anlayışına, Hasan Ziyâî Divanı*'ndaki *Sahî vü ehl-i kerem Hazret-i Mehemmed Beg (Eli açık ve cömert ehli olan Hz. Muhammed Bey)(K5/21), Sipihr-i `adl u sahâ (Cömertlik ve adalet gökyüzü)(K5/22)* ifadesiyle *cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışıyla* birlikte *adil olmasına* değinilmiştir.

  Bu örneklerin dışında *Hasan Ziyâî Divanı*'ndaki ve görev bilgisinde örnekleri verilen 2 beyitte hükmünün yürüyor olmasına, *Sehî Bey Divanı*'nda bir beyitte *letâfet-i tab'un (güzel yaradılışın)(K32/17)* ifadesiyle *güzel ahlaklı oluşuna, Hasan Ziyâî Divanı*'ndaki bir beyitte *Emîn-i dîn ü diyânât (İbadetlerin ve dinin emini)(K5/22)* ifadesiyle *dindarlık* vasfına, *Emîr-i hayl-i efâzil (Bilginler zümresinin emiri)(K5/23)* ifadesiyle *ilim ehli olmasına* yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Muhammed Bey'e şiirlerde yoğun olarak *görev bilgisiyle, cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışıyla* yer verildiği tespit edilmiştir. Biyografisine dair belirgin bir detaya şiirlerde rastlanmamıştır.

Emîr-i defter ü kân-ı kerem Muhammed Beg
K'idindi lutf u sehâsı elinde yer hâme
SB K32/3

(Defter emiri ve cömertlik kaynağı Muhammed Bey'in elinde kalem, lütuf ve cömertliğini yer edindi.)

Örnek beyitte Muhammed Bey *görev bilgisi, cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışıyla* yer almıştır.

'Aceb ne lutf u kerâmet konuldı şânında
'Adû-yı ser-keşi cândan çeker eger hâme
SB K32/16

(Şayet kalem dik başlı düşmanın canını zorla alsa acaba onun şerefine ne kerem ve bağış konuldu?)

Örnek beyitte Muhammed Bey'in bu defa devlet tarafından kendisinin ödüllendirilmesi dile getirilirken, onun *görev bilgisine ve savaşçılık özelliğine* değinilmiştir.

Çün Mehmed Beg oldı defter-dâr
Güni `îd ü gamı ba`îd olsun
Hs T13/1

(Mehmed Bey defterdar olduğu için günü bayram ve gamı uzak olsun.)

Örnek beyitte Mehmed Bey'in *görev bilgisine* yer verilmiştir.

Çün vilâyetde emîn oldun emîn ol gamdan
Yazsun emrünle niçe defter ü ser-nâme kalem
Hs K6/24

(Ülkede güven kazandığın için üzülmeyeceğini bil. Kalem senin emrinle nice defter ve mektup yazsın.)

Örnek beyitte Mehmed Bey'in *görev bilgisine ve hükmünün yürüyor olmasına* yer verilmiştir.

4.5.5.3.4. Burhan Efendi (d. … - ö. 1600. 1586, 1587, 1588-1593, 1594, 1596, 1599 yıllarında defterdarlık görevinde bulunmuştur.)

"Burhaneddin Paşa" olarak da anılan Burhan Efendi'nin doğum tarihi bilinmemekle birlikte kendisinin maliyeden yetişetek hizmetlerde bulunduğu, 1586 yılında ise başdefterdar olduğu bilinmektedir. Aynı sene Kasım-Aralık aylarında ise görevinden azledilmiştir. 1587 yılında Tuna ordusuna defterdar olmuş, hemen ardından orta defterdar olarak görev almıştır. 1588 yılında Anadolu defterdarı olup 1593 yılında görevinden azledilip daha sonra 1594 yılında orta defterdar olmuştur. 1596 yılında paşalıkla birlikte ikinci defa başdefterdar olmuştur. Daha sonra Anadolu defterdarlığına nakledilmiştir. 1599 yılında üçüncü defa başdefterdar olmuş, kısa süre içinde görevinden azledilerek Üsküp'e mal tahsiline gönderilmiştir. 1600 yılında vefat etmiştir. Hırslı bir karaktere sahip olduğu bilinmektedir. (Süreyya, 1996: 377)

Belirlenen divanlar arasından yalnızca *Filibeli Vecdî Divanı*'nda Burhan Efendi'ye 4 beyitte devlet adamlığı yönleriyle yer verilmiştir.

Rızâsın gözleyüp emrine tâbî' olmak isterken
Bed-ahvâl ile hayfâ şâh-ı nîk-etvârı incitdüm
FV G30/2

(Rızasını bekleyip onun emrine uymak isterken, ne yazık ki kötü hâllerle güzel tavırlar şâhını incittim.)

Örnek beyitte Burhan Efendi'nin *hükmünün yürüyor olması ve güzel ahlaklı oluşu* vurgulanmıştır.

Hilâf-ı muktezâsın ıztırâren iltizâm itdüm
Emîn eyle Hudâ[yâ] tab'-ı defterdârı incitdüm
FV G30/3

(Gereğine uygun olmayanı mecburen tercih ettim. [Ey] Allah'ım, defterdarın karakterini incittim, [onu] güvende kıl.)

Örnek beyitte Burhan Efendi *görev bilgisiyle* birlikte anılmıştır.

Umar idüm dil-âverlik idem meydân-ı hidmetde
Kazâyı gör bu leşgergâhda serdârı incitdüm
FV G30/4

(Hizmet meydanında yiğitlik yapmayı umardım. Allah'ın takdirini gör. Bu askerlerin toplandığı yerde komutanı incittim.)

Örnek beyitte Burhan Efendi *kahramanlık duygusu* ile birlikte yer almıştır.

4.5.5.3.5. Emîr Efendi (d. … - ö. 1626/1627?)

"Emir Çelebi" olarak da anılan Emîr Efendi hakkında kaynaklarda pek fazla bilgi yer almamaktadır. Kendisinin doğum tarihi bilinmemektedir. Maliyeden yetişip defterdarlık göreviyle gezdiği bilgisi bulunmaktadır. Halep'te emvâl muhassılı olduğu sırada 1626/1627 yılında katledilerek öldürülmüştür. (Süreyya, 1996: 480)

Belirlenen divanlar arasından Emîr Efendi'ye yalnızca *Filibeli Vecdî Divanı*'ndaki 5 beyitte devlet adamlığı yönleriyle yer verilmiştir.

- ***Görev Bilgisi:*** Divanda en fazla *görev bilgisiyle* Emîr Efendi'ye 3 beyitte yer verilmiştir. *Emîr Efendi kodı sadr-ı defteri (Emîr Efendi defterin başını koydu.)(K6/4), Ni'me'l-emîr (Ne güzel önder)(K6/5), Mîr-i kebîr ü defteri-i şâh-ı nâmdâr (Büyük önder ve ünlü şâhın defteri)(K6/6)* ifadeleriyle EmîrEfendi'nin *görev bilgisine* yer verilmiştir.
  Bunun dışında divanda yer alan bir beyitte *Hakk u adâlet ile görür defterün senün (Senin defterin doğruluk ve adaletle iş görür.)(K6/6)* ifadesiyle *adil olmasına*, *Hâlâ hitâm-ı hükmine merbût hall u 'akd (Çözüm ve anlaşma hâlâ senin hükmünün sonucuna bağlı.)(K6/9)* ifadesiyle *hükmünün yürüyor olması* özelliğine, *Nefsinde ehl-i dil harekâtında mu'tedil (Nefsinde gönül ehli ve hareketlerinde itidallidir.)(K6/10)* ifadesiyle *güzel ahlaklı oluşu* vurgulanmıştır.

Yapılan inceleme neticesinde Emîr Efendi'nin şiirlerde çoğunlukla *görev bilgisiyle* yer aldığı tespit edilmiştir. Beyitlerde Emîr Efendi'nin biyografisine dair detaylı bir veriye rastlanmamıştır.

Tâ kim Emîr Efendi kodı sadr-ı defteri
Muhtel yatur harâ'it-i a'mâl-i şehr-i yâr
FV K6/4

(Padişahın işlerinin haritaları karışınca o zaman Emir Efendi'yi defterin başına koydu.)

Örnek beyitte Emîr Efendi defterdarlık *görev bilgisiyle* anılmıştır.

Hakk u adâlet ile görür defterün senün
Mîr-i kebîr-i defteri-i şâh-ı nâmdâr
FV K6/6

(Ünlü şâhın defterinin büyük başı! Senin defterin doğruluk ve adaletle tanık olur.)

Örnek beyitte Emîr Efendi *görev bilgisiyle ve adil olması özelliğiyle* birlikte yer almıştır.

4.5.5.3.6. Ahmed Paşa (d. … - ö. 1683. 1661-1665 yılları arasında defterdarlık yapmıştır.)

Doğum tatihi hakkında bilgi bulunmayan Ahmed Paşa İstanbul'ludur. Çivizâde Mehmed Efendi'nin dairesinden yetişerek cebecibaşı ve 1661 yılında başdefterdar olmuştur. 4 Ağustos 1665 tarihinde kendisine vezirlik verilmiştir. 27 Ağustos 1675 tarihine kadar hizmetine devam etmiş daha sonra Mısır valisi olmuştur. 1677'de Diyarbakır valisi, 1679'da Bosna valisi, 1682'de Temeşvar valisi oluşmuştur. 1683 yılında vefat etmiştir. (Süreyya, 1996: 207)

Belirlenen divanlar arasından Ahmed Paşa'ya yalnızca *Nâil-i Kadîm Divanı*'ndaki 5 beyitte devlet adamlığı özellikleriyle değinilmiştir.

- ***Görev Bilgisi:*** 5 beyitin tamamında Ahmed Paşa'nın *görev bilgisi* vurgulanmıştır. *Vezâretle ser-efrâz etdi defterdâr-ı zîşânı (Şerefli defterdarı vezirlikle başı yüce kıldı.)(KXXXVI/1), Kef-i ikbâline hûrşîd bir zerrîn kalem sundu (Açık bahtının avucuna güneş, altından bir kalem sundu.)(KXXXVI/2), Devâtın tutsa Bercîs elde lâyık cekdiği tuğrâ (Bercîs elinde divitini tutsa, tuğra çekmeye uygundur.)(KXXXVI/4), O tuğrâ kim hilâl-i âsümân-ı baht u devletdir (O tuğra ki, bahtın ve devletin gökyüzünün hilâlidir.)(KXXXVI/6), Uluvv-ı câhına ol sadr-ı zî-şânın işâretdir (Yüce makama o şerefli önder işarettir.)(KXXXVI/7)* ifadeleriyle Ahmed Paşa'nın *görev bilgisi* vurgulanmıştır.

Yapılan inceleme neticesinde Ahmed Paşa'ya şiirlerde yalnızca *görev bilgisinin* vurgusuyla yer verildiği tespit edilmiştir. Biyografisine dair herhangi bir detaya beyitlerde rastlanmamıştır.

Yine tugrâ-keş-i levh-i zeberced-reng-i sultânî
Vezâretle ser-efrâz etdi defterdâr-ı zîşânı
NK KXXXVI/1

(Yine sultânî zeberced renkli levhanın tuğra çekeni, şanlı defterdarı vezirlikle yüceltti.)

Örnek beyitte Ahmed Paşa'nın *görev bilgisine* yer verilmiştir.

O tuğrâ kim hilâl-i âsümân-ı baht u devletdir
Aceb mi bedr olup hîç kalmasa cirminde noksânı
NK KXXXVI/6

(O tuğra baht ve devletin gökyüzünün hilâlidir. Dolunay [gibi kusursuz ve eksiksiz] olup cisminde eksiği hiç kalmasa buna şaşılır mı?)

Örnek beyitte Ahmed Paşa *görev bilgisinin* vurgusuyla yer almıştır.

4.5.5.3.7. Hattat Mehmed Paşa (d. … - ö. 1689. 1684-1685 yılları arasında defterdarlık yapmıştır.)

Doğum tarihi hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan Mehmed Paşa, Divrik'lidir. Zamanla yükselerek başbaki kulu olmuştur. Daha sonra Trablusşam beylerbeyi olmuş, 1683'te Adana beylerbeyi ve 1684 yılında vezirlikle başdefterdar olmuştur. 1685 yılından görevinden azledilerek Ösek seraskeri ve yoldayken Mora valisi olmuştur. Daha sonra 1687 yılında Mora seraskeri olmuş, 1688'de Narda muhafızlığı görevini yapmıştır. 1689 yılında vefat etmiştir. (Süreyya, 1996: 1031)

Belirlenen divanlar arasından Hattat Mehmed Paşa'ya yalnızca *Nâil-i Kadîm Divanı*'ndaki kendisine yazılmış bir kasideyle yer verilmiştir. Bu kasidedeki 6 beyitte Mehmed Paşa'nın devlet adamlığı özelliklerine değinilmiştir.

- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** Divanda en fazla Mehmed Paşa'nın *cömertlik özelliğine ve devletçilik anlayışına* 3 beyitte rastlanmıştır. *Ki sâha-i kerem ü cüdu halka mer'âdır (Onun iyilik ve cömertlik sahası halka adeta otlak yeri gibidir.)(KXXI/9), O dâver-i hasenü'1-hulk-ı mekrümet-pîşe (O cömertliği huy edinmiş güzel ahlaklı hükümdardır.)(KXXI/10)* ifadesiyle *cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışının* yanı sıra *güzel ahlaklı olmasına ve görev bilgisine, Kerem ki merhem-i dâğ-ı dil-i ahibbâdır (Dostların gönlünün yarasının merhemi olacak kadar cömerttir.)(KXXI/27)* ifadesiyle Mehmed Paşa'nım *cömertlik özelliğine ve devletçilik anlayışına* yer verilmiştir.
- ***Görev Bilgisi:*** Divanda bulunan 3 beyitte *görev bilgisine* değinilmiştir. *Cömertlik* özelliğinde yer verilen örneğin dışında, *Cenâb-ı defterdâr (Saygıdeğer defterdar)(KXXI/9), Vekîl-i mâl-i şehinşâh-ı âlem-ârâdır (Âlemi süsleyen şahlar şahının servetinin vekilidir.)(KXXI/11)* ifadeleriyle Mehmed Paşa'nın *görevine dair bilgi* dile getirilmiştir.

- ***Savaşçılık:*** Divanda bulunan başka 2 beyitte ise *savaşçılık* özelliğine yer verilmiştir. *Nitekim hâ'il ola zahm-ı çeşm-i a'dâya (Nitekim düşmanların gözünün yarasına perde olsun.)(KXXI/27), Ki devletin sebeb-i inkırâz-ı a'dâdır (Devletin düşmanlarının tükenmesinin sebebidir.)(KXXI/28)* ifadeleriyle Mehmed Paşa'nın *savaşçılık* özelliği vurgulanmıştır.

  Divanda bulunan bir beyitte *Ki hem-zebân-ı Aristô-yı hikmet-ârâdır (Aristo'nun ilminin fikirleriyle aynı dili konuşandır.)(KXXI/8)* ifadesiyle *ünlü kişiliklerle anılmakla birlikte, akıllı ve ilim ehli olmasına* değinilmiştir. Bu özelliklerin yanı sıra örneğine *cömertlik özelliği* bahsinde değinilen bir beyitte Mehmed Paşa'nın *güzel ahlaklı olması* vurgulanmıştır.

Yapılan inceleme neticesinde Hattat Mehmed Paşa şiirlerde en fazla *cömertlik özelliği, devletçilik anlayışı, ve görev bilgisiyle* birlikte anılmıştır. Biyografisine dair belirgin detaylara beyitlerde rastlanmamıştır.

Huceste-zât-ı mükerrem cenâb-ı defterdâr
Ki sâha-i kerem ü cüdu halka mer'âdır
NK KXXI/9

(Saygıdeğer uğurlu kişi defterdar hazretlerinin cömertlik ve eli açıklık meydanı halka otlak yeridir.)

Örnek beyitte Hattat Mehmed Paşa'nın *görev bilgisine, cömertlik özelliğine ve devletçilik anlayışına* yer verilmiştir.

Nitekim hâ'il ola zahm-ı çeşm-i a'dâya
Kerem ki merhem-i dâğ-ı dil-i ahibbâdır
NK KXXI/27

(Düşmanların gözünün yarasına perde olduğu gibi dostların gönül yarasının merhemi [için de] cömerttir.)

Örnek beyitte Hattat Mehmed Paşa'nın *savaşçılık, cömertlik özelliğine ve devletçilik anlayışına* vurgu yapılmıştır.

4.5.5.3.8. Hafız Mehmed Efendi (d. 1620 – ö. 1694)

1620 yılında dünyaya gelen Mehmed Efendi, IV. Mehmet döneminde yaşamış bestekâr, hattat, musiki hocası ve Osmanlı devlet adamıdır. Genç yaşında hafızlık eğitimini tamamlamıştır. Büyük Şair Naili'den edebi ilimler tahsil etmiştir. Tophaneli Mahmut Efendi'den hat icazeti almıştır. Devrinin önde gelen hattat ve şairlerinden

olmasıyla da devletin önde gelenlerinden itibar görmüştür. Önce kâtiplik, daha sonra defterdarlık görevlerinde bulunmuştur. 1694 yılında vefat etmiştir. (Süreyya, 1996: 971)

Belirlenen divanlar arasından Hâfız Mehmed Efendi'ye sadece *Nâil-i Kadîm Divanı*'ndaki 5 beyitte devlet adamlığı yönleriyle yer verildiği tespit edilmiştir.

- ***Güzel Ahlak:*** Divanda yer alan 2 beyitte Mehmed Efendi'nin *güzel ahlak sahibi oluşu* vurgulanmıştır. *Zihî mahdûm-ı âlî-kadr kim pâkîze gevherdir (Ne güzel kadri yüce evlat ki, temiz bir mücevher gibidir.)(KXXVI/1), Şeh-i mülk-i fazilet Hazret-i Hâfız Muhammed kim (Olgunluk ülkesinin şâhı Hz. Hâfız Muhammed ki)(KXXVI/4)* ifadeleriyle Hâfız Mehmed Efendi'nin *güzel ahlaklı olması* vurgulanmıştır.
- ***Dindarlık:*** Divanda bulunan başka 2 beyitte ise Hâfız Mehmed Paşa'nın *dindarlık* özelliğine yer verilmiştir. *Ki nûr-ı Hazret-i Kur'ân ile kalbi münevverdir (Hz. Kurân'ın nuruyla kalbi nurlanmıştır.)(KXXVI/8), Dili gencîne-i esrâr-ı Kur'ân-ı müfesserdir (Gönlü tefsir edilmiş Kur'an'ın sırlarının hazinesidir.)(KXXVI/9)* ifadeleriyle Hâfız Mehmed Paşa'nın *dindarlık* özelliğine vurgu yapılmıştır.

  Divanda yer alan bir beyitte *Kazâ-hükm ü kader-fermâ-yı âlem kim ser-i kilki (Âleme kazâ ve kader hükmünü emreden kalemin başı.)(KXXVII/11)* ifadesiyle *görev bilgisine, hükmünün yürüyor olmasına ve cihan hakimiyeti idealine* değinilmiştir. Başka bir beyitte *Kerem mu'tâd-ı zîşan u kerîm lutf-ı yaverdir (Cömertliği alışılmış şerefli ve ihsan konusunda yardımcı bir kerem sahibidir.)(KXXVI/1)* ifadesiyle *cömertlik özelliğine ve devletçilik anlayışına* yer verilmiştir. Divanda bulunan bir beyitte *Gedâ-yı âsitân-ı fazlı Keşşâf u Zimahşerdir (Olgunluk eşiğinin dilencisi olan Keşşaf ve Zimahşer'dir.)(KXXVI/4)* ifadesiyle *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına* değinilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Hâfız Mehmed Efendi'ye şiirlerde çoğunlukla *dindarlığı, güzel ahlaklı oluşu, cömertlik özelliği, görev bilgisi, devletçilik anlayışı*

gibi özellikleriyle yer verildiği tespit edilmiştir. Hâfız Mehmed Paşa'nın ilgi çekici nitelikte, biyografisine dair herhangi ince bir detaya şiirlerde rastlanmamıştır.

Zebânı tercemân-ı ma'nî-i âyât-ı münzeldir
Dili gencîne-i esrâr-ı Kur'ân-ı müfesserdir
NK KXXVI/9

(Dili, indirilmiş âyetlerin manasının tercümanıdır. Gönlü, tefsir edilmiş Kur'ân'ın sırlarının hazinesidir.)

Örnek beyitte Hâfız Mehmed Paşa'nın *dindarlık özelliği* vurgulanmıştır.

Kazâ-hükm ü kader-fermâ-yı âlem kim ser-i kilki
Zebân-ı tercemân-ı sırr-ı ahkâm-ı mukadderdir
NK KXXVI/11

(Âlemin kazâ ve kaderini hükmeden kalemin başı, kader hükümlerinin sırrının tercümanının dilidir.)

Örnek beyitte Hâfız Mehmed Efendi'nin *görev bilgisine, hükmünün yürüyor olmasına ve cihan hakimiyeti ideali* vurgusuna yer verilmiştir.

4.5.5.3.9. İsmail Paşa (d. … - ö. …)

Divan şiirinde İsmail Paşa olarak anılan İsmail Efendi maliye kalemlerinden yetişip halife olmuştur. Öncelikle hâcegânlıkla birlikte defterdar-ı şıkk-ı evvel olmuştur. Bu görevinden ayrıldıktan sonra rükâb-ı hümâyun defterdarı olmuştur. Hasta olması nedeniyle bu görevinden azledilmiştir. Rikâb-ı hümâyûna tekrar defterdar olmasının ardından bir iki ay içinde vefat etmiştir. (Süreyya, 1996: 819)

Belirlenen divanlar arasından İsmail Paşa'ya yalnızca *Nâil-i Kadîm Divanı*'ndaki 3 beyitte devlet adamlığı yönleriyle yer verilmiştir.

Bu ihtişâm u devlete nisbet cenâbına
Dûn-payedir makâm-ı mihîn-sadr-ı defteri
NK KXX/6

(Bu gösteriş ve devlete defterin büyük başının makamı huzuruna kıyasla aşağı rütbedir.)

Örnek beyitte İsmail Paşa *görev bilgisiyle* birlikte anılmıştır.

Ey mîr-i meclis-i küremâ kim sadef-misâl
Saçmakda dest-i mekrümetin hâke gevheri
NK KXX/15

(Ey cömertler meclisinin önderi! Cömertlik elin sedef misali toprağa mücevheri saçmaktadır.)

Örnek beyitte İsmail Paşa'nın *cömertlik özelliğine ve devletçilik anlayışına* yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde İsmail Paşa'ya şiirlerde genellikle *cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışıyla* yer verildiği tespit edilmiştir. Şiirlerde biyografisine dair detaylı bir bilgiye rastlanmamıştır.

4.5.5.3.10. Muhammed Muhsin Efendi (d. 1822-1823 – ö. 1861-1876?)

Muhsin Mehmed Efendi olarak da bilinen Muhammed Muhsin Efendi 1822-1823 yıllarında doğmuştur. Tahrirat ve mal kâtipliği yapmış, defterdarlık görevinde bulunmuştur. Taşralarda da görev yaptıktan sonra 1861-1876 yılları arasında tam bilinmeyen bir tarihte vefat etmiştir. (Süreyya, 1996: 1100)

Belirlenen divanlar arasından Muhammed Muhsin Efendi'ye yalnızca *Fâik Mahmud Divanı*'ndaki bir tarih manzumesinde rastlanmıştır. Divanda bulunan 4 beyitte Muhsin Efendi'nin devlet adamlığı vasıfları vurgulanmıştır.

Her bir beyitte farklı özelliklerine yer verilen Muhsin Efendi, *Yine bir emced-i küttâb oldı defterdâr (Yine birçok şerefli küttab, defterdar oldu.)(T56/1)* ifdesiyle *görev bilgisine*, *'Akılda cümleden akdem zekâda hem-erşed (Akıl bakımından herkesten önde, zekâda her hâliyle daha iyidir.)(T56/4)* ifadesiyle *akıllı olması* özelliğine, *Muhâldür idemez hüsn-i hulkını taklîd (Güzel yaradılışını kimse taklit edemez, bu imkânsızdır.)(T56/6), Göreydi nüsha-ı tedbîr ü 'aklın Eflâtun (Aklının ve tedbirinin nüshasını Eflâtun görseydi)(T56/7)* ifadesiyle yine *akıllı olması* özelliğinin yanı sıra, *tedbir sahibi olmasına ve ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına* yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Muhammed Muhsin Efendi'nin şiirlerde *akıllı, tedbir sahibi, güzel ahlaklı olmasıyla, görev bilgisiyle ve ünlü kişiliklerle birlikte anılmasıyla* yer aldığı tespit edilmiştir. Biyografisine dair bilgi açısındansa şiirin, Muhsin Efendi'nin defterdarlık görevine gelmesi üzerine kaleme alınmış bir tarih manzumesi olduğu belirlenmiştir.

Yine bir emced-i küttâb oldı defterdâr

Mübârek ide kudûmın Cenâb-ı Rabb-i ehâd
FM T56/1

(Yine bir kâtiplerin şereflisi defterdar oldu. Yüce Allah makama gelişini mübarek kılsın.)

Örnek beyitte Muhsin Efendi'nin *görev bilgisine* değinilmiştir.

Göreydi nüsha-ı tedbîr ü 'aklın Eflâtun
İderdi tıfl gibi ders-h'âni-i ebced
FM T56/7

(Eflâtun, aklının ve tedbirinin kabiliyetini görseydi, çocuk gibi ebced dersi çalışırdı.)

Örnek beyitte Muhsin Efendi'nin *tedbir sahibi, akıllı ve ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına* yer verilmiştir.

4.5.5.3.11. Mustafa Paşazâde Mehmed Paşa (d. … - ö. 1724)

Mehmed Bey'in doğum tarihi ve hayatının ilk dönemlerine dair bilgiler bilinmemektedir. Mustafa Paşa'nın oğlu olduğu ve enderunda yetiştiği bilinmektedir. Tevkiî ve başka görevlerde bulunduktan sonra defterdar-ı şıkk-ı sânî olmuştur. 1724 yılında vefat etmiş, Eyüp'e defnedilmiştir. (Süreyya, 1996: 965)

Mustafa Paşazâde Mehmed Paşa'ya belirlenen divanlar arasından yalnızca *Nâil-i Kadîm Divanı*'nda rastlanmıştır. Divanda yer alan 5 beyitte Mehmed Paşa devlet adamlığı yönleriyle yer almıştır.

- ***Asayiş (Emn ü eman):*** Divanda yer alan 2 beyitte Mehmed Paşa'ya *asayiş (emn ü eman)* değeriyle yer verilmiştir. *Sen olmasan muhâfazatından hazâ'inin me'yûs idik (Sen olmasan hazinelerin korunmasından ümitsizdik.)(KXXII/11), Berg-i gülü hadîka-i hıfzın emîn eder (Gülün yaprağını korunmanın bahçesi güvenli kılar.)(KXXII/15)* ifadeleriyle *asayiş (emn ü eman)* değerine değinilmiştir.

  Bunun dışında divanda yer alan bir beyitte *Ey ser-nüvişt-i defter-i erbâb-ı câh kim (Ey makam erbabının defterinin başa yazılan yazısı ki!)(KXXII/1)* ifadesiyle *görev bilgisine*, *Sensin veliyy-i ni'met-i âlem (Âlem nimetinin velisi sensin.)(KXXII/14)* ifadesiyle *cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışına*, *Serpençe-i salâbet ü kahrın eder halâs (Güçlü şiddetin ve kahrın selamete erdirir.)(KXXII/16)* ifadesiyle *kahır vasfına sahip olmasına* değinilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Mustafa Paşazâde Mehmed Paşa'ya şiirlerde çoğunlukla *asayiş (emn ü eman), görev bilgisi, cömertlik özelliği, devletçilik anlayışı, kahır vasfına sahip olması* gibi özelliklerle rastlanmıştır. Biyografisine dair detaylı verilere ise beyitlerde yer verilmediği tespit edilmiştir.

Sen olmasan muhâfazatından hazâ'inin
Me'yûs idik bidâ'at-ı nakd-ı huzûrdan
NK KXXII/11

(Sen olmasan hazinelerin korunmasından, huzur sermayesinden ümitsizdik.)

Örnek beyitte Mehmed Paşa'ya *asayiş (emn ü eman)* değeriyle birlikte yer verilmiştir.

Sensin veliyy-i ni'met-i âlem ki lutfunu
Yok görmedik cihânda inâs u zükûrdan
NK KXXII/14

(Âlemin velinimeti sensin. Dünyada kadınlardan ve erkeklerden iyiliğini yok görmedik.)

Örnek beyitte Mehmed Paşa *cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışıyla* birlikte yer almıştır.

4.5.5.3.12. Osman Paşa (d. … - ö. 1726. 1714, 1715 ve 1717 yıllarında olmak üzere 3 defa defterdarlık yapmıştır.)

Doğum tarihi hakkında bilgi bulunmayan Osman Paşa Kayseri'lidir. Öncelikle 1713 yılında defterdar vekili ve valide sultan kethüdası olmuştur. Daha sonra matbah eminliği yapmıştır. Daha sonra Bender Ordusu defterdarı olmuş, 1714 yılında defterdar-ı şıkk-ı evvel olduktan sonra aynı yıl Eylül ayında görevinden azledilmiştir. 1715 yılının Ocak ayında rikab defterdarı olmuş, 1716 yılında oduya Venedik'te bir kale muhafızı olması için gönderilmesinin ardından tekrar defterdar tayin edilmiştir. 1717 yılında üçüncü defa defterdar olmuştur. Aralık ayında görevinden azledildikten sonra Vidin muhafızlığı, Bosna valisi ve nizamına memurluk, Konya valiliği gibi görevlerde bulunmuştur. 25 Ocak 1726 tarihinde Luristan Kalesi'nde vefat etmiştir. Tedbirli, hesap işlerini bilen, akıllı ve cesur bir kişi olarak tanınmaktadır. (Süreyya, 1996: 1300)

Belirlenen divanlar arasından Osman Paşa'ya yalnızca *Sünbülzâde Vehbî Divanı*'ndaki 11 beyitte devlet adamlığı özellikleriyle rastlanmıştır.

- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** Osman Paşa'ya en fazla *devletçilik anlayışıyla* 5 beyitte ve *cömertlik özelliğiyle* 4 beyitte rastlanmıştır. *Tugrâ-yı himem (Himmetlerin tuğrası)(K48/3), kef-i eltâfına (avuç dolusu cömertliklerine)(K48/4), enfâs-ı Mesîhâ-yı himem (himmetlerin Mesih'inin nefesleri)(K48/6), 'Ulüvv-i himmeti (Cömertlik ve iyiliğinin yüceliği)(T22/12)* ifadeleriyle *cömertlik özelliğiyle birlikte devletçilik anlayışına, Eder re'fetle halkın hâtır-ı vîrânını ta'mîr (Merhametle halkın viran olmuş hafızasını tamir eder.)(T22/13)* ifadesiyle ise *devletçilik anlayışına ve güzel ahlak sahibi olmasına* yer verilmiştir.
- ***Görev Bilgisi:*** Divanda bulunan 3 beyitte Osman Paşa'nın *görev bilgisine* değinilmiştir. *Ya'nî kim hâmesi tevkî'î-i 'âlî-şânın (Yani ki kalemi onun yüce şöhretinin alametidir.)(K48/3), Cenâb-ı defterî-i kâmkâra mesken olmuş kim (Mutlu deftere hazreti mesken olmuş ki)(T22/10), defterdâr-ı 'âlî-şân (yüce şöhretli defterdar)(T23/6)* ifadeleriyle Osman Paşa'nın *görev bilgisine* yer verilmiştir.
- ***Ünlü Kişilikler:*** Divanda yer alan 3 beyitte Osman Paşa'ya *ünlü kişiliklerle birlikte* değinilmiştir. *Zeyl-i pür-'ismet-i Yûsuf gibi muhkem sarılır (Yusuf'un masum eteği gibi sağlam sarılır.)(K48/5), Nesîl-i Murtazâyî-nisbet ü hem-nâm-ı Zi'n-nûreyn (Murtazâ nesline yakındır ve Zinnûreyn ile adaştır.)(T22/11), Zekâ vü dânişi dem-beste eyler İbn-i Sînâ'yı (Zekâ ve bilgisi İbn-i Sina'nın soluğunu keser.)(T23/7)* ifadesiyle *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasının yanı sıra akıllı olması özelliği* vurgulanmıştır.
- ***Güzel Ahlak:*** Divandaki 2 beyitte ise Osman Paşa'nın *güzel ahlaklı oluşuna* yer verilmiştir. Devletçilik anlayışı bahsinde verilen örneğin dışında *Celîdir haslet-i Sıddîk ü Fârûk anda mâder-zâd (Anadan doğduğundan beri Faruk'un ve Sıddık'ın huyları onda apaçık bellidir.)(T22/11)* ifadesiyle Osman Paşa'nın *güzel ahlaklı oluşuna* değinilmiştir.

  Bu özelliklerin dışında divanda yer alan bir beyitte *tecellî-i Hudâ'dır (Allah'ın tecellisidir)(K48/4)* ifadesiyle *zıllullah (Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olmak)* özelliğine, *Niçe bî-çâreyi bir nutk ile eyler ihyâ (Nice çaresiz kimseyi bir sözüyle ihya eder.)(K48/6)* ifadesiyle *hükmünün yürüyor olması özelliğine,*

Şeref kesb eyleyip her lahza temkîn-i mekîninden (Sakin temkininden her am şeref kazanıp)(T22/9) ifadesiyle *tedbir sahibi olması özelliğine* yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Osman Paşa'ya şiirlerde en fazla *devletçilik anlayışı, cömertlik özelliği, güzel ahlak sahibi olması, görev bilgisi ve ünlü kişiliklerle birlikte anılması* gibi özelliklerle yer verildiği tespit edilmiştir. Beyitlerde biyografisine dair detaylı bir veriye rastlanmamıştır.

Niçe bî-çâreyi bir nutk ile eyler ihyâ
Nutk-ı cân-bahşıdır enfâs-ı Mesîhâ-yı himem

SV K48/6

(Nice çaresizi bir söz ile canlandırır. Hz. İsa'nın [ölüleri dirilten] nefesinin himmeti onun can bağışlayan sözüdür.)

Örnek beyitte Osman Paşa'nın *cömertlik özelliğine, hükmünün yürüyor olmasına ve devletçilik anlayışına* değinilmiştir.

Nesîl-i Murtazâyî-nisbet ü hem-nâm-ı Zi'n-nûreyn
Celîdir haslet-i Sıddîk ü Fârûk anda mâder-zâd

SV T22/11

(Hz. Ali'nin yolundan giden kimselere bağlı nesildir ve Hz. Osman ile adaştır. Doğuştan Faruk'un ve Sıddık'ın huyları onda apaçık bellidir.)

Örnek beyitte Osman Paşa'ya *güzel ahlaklı olması ve ünlü kişiliklerle birlikte anılması* yönüyle değinilmiştir.

Semiyy-i kâtib-i furkân defterdâr-ı 'âlî-şân
Ki Bircîs-i sipihre kilki ta'lîm eyler inşâyı

SV T23/6

(Kur'an kâtibinin [Hz. Osman] adaşı olan şânı yüce defterdarın kalemi Bircîs yıldızına yazı yazmayı öğretir.)

Örnek beyitte Osman Paşa'nın *görev bilgisi* vurgulanmıştır.

Kemâl-i fıtnatı hayret-fezâ-yı 'Akl-ı Evveldir
Zekâ vü dânişi dem-beste eyler İbn-i Sînâ'yı

SV T23/7

(Anlayışının olgunluğu ilk aklın şaşırtıcısıdır. Onun zekâsı ve bilgisi İbn-i Sînâ'nın nefesini keser.)

Örnek beyitte Osman Paşa'nın *akıllı olması vasfına ve ünlü kişiliklerle birlikte anılışına* yer verilmiştir.

4.5.5.3.13. Raif İsmail Paşa (d. 1725 – ö. 1784. III. Mustafa döneminde defterdarlık yapmıştır.)

Malatyalı Kürt İbrahim Paşa'nın oğludur. Babasının Bağdat ağası olduğu günlerde Bağdat'ta doğmuştur. Genç yaşta babasının yanında kethüda olarak çalışmaya başlamıştır. Bu çalışması sonucu "Hacegan-ı Divanıhümayun" rütbesini elde etmiştir. Babasının ölümünden sonra İstanbul'a gelerek silahtar katipliği gibi görevlerde bulunmuştur. Tahir Ağa tarafından Sultan III. Mustafa'ya takdim edilen İsmail Paşa, padişahın güvenini kazanmıştır. 1768 yılında reisülküttap vekilliğine atanmıştır ve bu görevde 6 yıl kalmıştır. Sultan Mustafa'nın vefatı ile birlikte onun yakın adamı olması sebebiyle görevinden alınmıştır. Liyakatli bir insan olduğu için birkaç ay sonra reisülküttaplık görevi ile şereflendirilmiştir. Sadrazam Derviş Paşa ile geçinemediğinden azledilerek Sakız Adası'na sürülmüştür. 1780 yılında vezirlik rütbesi ile Kahire valiliğine gönderilmiştir. 1785 yılında I. Abdülhamid'i tahttan indirerek yerine III. Selim' i tahta çıkarmakla suçlanan Halil Paşa'nın suç ortağı kabul edilmiştir ve tekrar sürgüne gönderilmiştir. 1784 yılında Kethüdazade Kapıcı Ali Ağa tarafından öldürülmüştür. Şiir ve inşada kalem sahibi bir zat olan Raif Paşa güzel huylu, iyi tavırlı, dürüst bir devlet adamıdır. İdaresi altında bulunan kişileri koruyan gözeten bir kişilik olduğu belirtilmektedir. (Süreyya, 1996: 1344)

Belirlenen divanlar arasından Raif İsmail Paşa'ya yalnızca *Sünbülzâde Vehbî Divanı*'ndaki 3 beyitte devlet adamlığı yönleriyle değinildiği tespit edilmiştir.

Kerîm-i pâk-şiyem mültecâ-yı ehl-i himem
Ele alınca kalem harf-i lutf eder imlâ
SV T21/2

(Temiz huyluların kerem sahibi, himmetler ehlinin sığınak yeri eline kalem alınca yardım harfini yazar.)

Örnek beyitte Raif İsmail Paşa *görev bilgisiyle, güzel ahlak sahibi oluşuyla, cömertlik özelliğiyle ve devletçilik anlayışıyla* anılmıştır.

Re'îsi oldu ser-â-pâ kirâm-ı küttâbın
Asâlet ile odur ser-firâz u müstesnâ
SV T21/3

(Baştan ayağa kâtipler zümresinin reisi oldu. Asaletiyle sıradışı ve benzerlerinden üstün olan odur.)

Örnek beyitte Raif İsmail Paşa *görev bilgisi ve güzel ahlak sahibi oluşuyla* yer almıştır.

Devâtı eyledi icrâ-yı resm-i âb-ı hayât
Ki reşha-i kalemi 'âlemi eder ihyâ
SV T21/7

(Diviti ölümsüzlük suyunun resmini yaptı. Kaleminden sızan mürekkep damlası dünyayı canlandırır.)

Örnek beyitte Raif İsmail Paşa *görev bilgisi, cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışıyla* yer almıştır.

4.5.5.3.14. İbrahim Efendi (d. … - ö. 1798)

Doğum tarihi hakkında bilgi bulunmayan İbrahim Efendi, görev hayatında öncelikle 22 Haziran 1785 tarihinde darüssaâde yazıcısı olarak başlamıştır. 1786 yılında görevinden azledildikten sonra mevkufatçı olmuştur. Esmâ Sultan ve Şah Sultan'ın kethüdası olup daha sonra arpa emini olmuştur. 1794/1795 yıllarında başmuhasebeci olmuş, daha sonra ordu defterdarlığı yapmıştır. 1798 yılında vefat etmiştir. (Süreyya, 1996: 751)

İbrahim Efendi'ye belirlenen divanlar arasından yalnızca *Fennî Divanı*'ndaki İbrahim Efendi'nin vefatı üzerine kaleme alınmış bir tarih manzumesinde yer verilmiştir.

Hayf Defterdâr İbrâhîm Efendim nâm bir
Zât-ı pâki zîr-i hâk itdi yine çerh-i denî
Fn T69/1

(Yazık! Alçak dünya Defterdar İbrahim Efendi şöhretli bir temiz yaradılışlı zâtı toprağın altına gömdü.)

Örnek beyitte İbrahim Efendi *görev bilgisi, güzel ahlak sahibi olması* ve vefatının ifadesiyle *biyografi bilgisiyle* birlikte anılmıştır.

Ya'ni defterdarlık ile gazâya 'azm idüp
Dîn ü devlet uğrına bezl eyledi cân u teni
Fn T69/2

(Doğrusu defterdarlıkla savaşa gidip din ve devlet uğruna ruh ve bedenini harcadı.)

Örnek beyitte İbrahim Efendi'nin *görev ve biyografi bilgisine, fetih duygusu değerine, yönetim anlayışına* yer verilmiştir.

Menzîl-i İsakçı'da teslîm-i rûh itdükde ol
Câmi'-i Sultân 'Osmân Hân oldı medfeni
Fn T69/3
(O, İsakçı Menzil'inde ruhunu teslim ettiğinde Sultan Osman Han Camii mezarı oldu.)

Örnek beyitte İbrahim Efendi'nin nerede vefat ettiği ve nereye defnediliği bilgileri vesilesiyle *biyografi bilgisine* yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde İbrahim Efendi'ye şiirlerde çoğunlukla *vefatının bilgisiyle* yer verildiği tespit edilmiştir.

4.5.5.3.15. Râşid Efendi (d. … - ö. 1889)

Doğum tarihi hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan Raşid Efendi, uzun süre taşra rüsumat nezaretlerinde çalışmıştır. Daha sonra maliye defterdarlıkları yapmış, Meclis-i Maliye azalığında görev almıştır. 1889 yılında görevinden azledilmiş olarak vefat etmiştir. Kendisinin doğruluktan şaşmayan bir kişiliğe sahip olduğu bilinmektedir. (Süreyya, 1996: 1355)

Belirlenen divanlar arasından Râşid Efendi'ye yalnızca *Ahmed Bâdî Divanı*'ndaki kendisine defterdar olması üzerine kaleme alınmış bir kasideyle rastlanmıştır. Divanda yer alan 6 beyitte Râşid Efendi'nin devlet adamlığı vasıfları vurgulanmıştır.

- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** Divanda yer alan beyilerde en fazla *cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışıyla* 4 beyitte Râşid Efendi'ye yer verilmiştir. *'Akl ü idrâk eyleyüp ihsân-ı ser-efrâz eyledi (Aklı ve anlayışıyla birlikte cömertlik ve iyilikte bulunması onu üstün kıldı.)(K1/7)* ifadesiyle *cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışının* yanı sıra *akıllı olması* vasfına, *Zü'l-himem-kân (Cömertlik ve iyilik kaynağı)(K1/12), Ni'met-i lütfunla (Cömertlik ve iyiliğinin nimetiyle)(K1/24), Ebr-i lûtfun bahş ider kalbe hayât-ı câvidân (İyilik ve cömertlik bulutun kalbe sonsuz hayat bahşeder.)(K1/25)* ifadeleriyle Râşid Efendi'nin *cömertlik özelliğine ve devletçilik anlayışına* yer verilmiştir.
  Bunların dışında divanda yer alan *Kıldı ol sûretle insanı şeref-bahş-ı cihân (O suretle insanı cihana şeref bahşeden kıldı.)(K1/7)* ifadesiyle *cihan hakimiyeti idealine ve güzel ahlaklı oluşuna, Bâğ-ı maksuda eger tedbiri olsa bâğ-bân (Arzu bağına eğer tedbiri bahçıvan olsa)(K1/14)* ifadesiyle *tedbir sahibi*

olmasına, Şems-i 'adl (Adalet güneşi)(K1/25) ifadesiyle *adil olması* özelliğine, *Gönlüni şâdân ide Allâ vezâretle hemân (Allah gönlünü vezirlik makamıyla hemen sevindirsin.)(K1/33)* ifadesiyle kendisine yakıştırılan *görev bilgisine* yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Râşid Efendi şiirlerde çoğunlukla cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışıyla birlikte anılmıştır. Biyografisine dair pek fazla detaya rastlanmamıştır.

Ni'met-i lütfunla dilberüm bu rûşen gün gibi
Devr virmezdi helâlince bana bir lokma nân
Ab K1/24

(İyilik nimetinle sevgilim [bana] bu parlak gün gibisin. [Sen olmasaydın] dünya bana helalinden bir lokma ekmek [dahi] vermezdi.)

Örnek beyitte Râşid Efendi *cömertlik özelliği ve devletçilik* anlayışıyla birlikte anılmıştır.

Şems-i 'adlün olmada revnak tırâz-ı cân ü dil
Ebr-i lûtfun bahş ider kalbe hayât-ı câvidân
Ab K1/25

(Adalet güneşin gönül ve can süsüne parlaklık vermektedir. İyilik bulutun kalbe sonsuz hayat bağışlar.)

Örnek beyitte Râşid Efendi *adil olması, cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışıyla* birlikte yer almıştır.

4.5.5.3.16. Sadullah Efendi (d. 1838 – ö. 1891)

Tam adı Sadullah Rami Paşa'dır. 1851 yılında İstanbul'da Darulmaarif Rüştiyesi'nde okuduktan sonra 1853'te maliye hazinesi varidat kalemine girip 3 sene sonra babıali tercüme odasına geçmiştir. Devletin pek çok kaleminde müdürlük, daire başkanlığı, müsteşarlık yapmıştır. 1874 baharında Orta Anadolu'da hüküm süren kıtlık yüzünden yerlerinden ayrılmış olan yüzbinlerce kişiye gönderilen yardımların organizasyonunu başarı ile yürütmüştür. V. Murat'ın kısa saltanatı sırasında Mabeyin baş katipliği görevini üstlenmiş olması II. Abdülhamit'in kendisinden şüphelenmesine yol açmış ve yarı sürgün olarak yurtdışına elçiliklere gönderilmiştir. 1891 yılında Viyana Büyükelçisi olduğu dönemde hava gazı ile intihar etmiştir. (Süreyya, 1996: 1429)

Sadullah Efendi'ye belirlenen divanlar arasından yalnızca *Ahmed Bâdî Divanı*'nda kendisine sunulan bir kasidede yer verildiği tespit edilmiştir. Kasidede yer alan 3 beyitte Sadullah Efendi'nin devlet adamlığı yönlerine değinilmiştir.

İderse nâ'il-i 'adl ü 'adâlet 'abd-i nâçîzi
Cenâb-ı sa'dî-i sa'd ahter-i şîrîn edâ eyler
Ab K3/18

(Değersiz kölesi doğruluk ve adalete erişirse kutluluk Sa'dî'si hazretleri [onun talihini] şirin talih yapar.)

Örnek beyitte Sadullah Efendi'nin *adil olması* yönü vurgulanmıştır.

Edrine şehri defterdârı Sa'dullâh Efendi kim
Anun her nutkı bin gevher-i kadr kadr ü bahâ eyler
Ab K3/19

(Edirne şehri defterdarı Sadullah Efendi'nin her sözü bin kıymetli cevher [değerinde] kıymet ve değer kılar.)

Örnek beyitte Sadullah Efendi'nin hangi şehrin defterdarı olduğunun belirtilmesinden ötürü *biyografi bilgisine,* aynı zamanda *görev bilgisine ve hükmünün yürüyor olması özelliğine* yer verilmiştir.

'Atâ-kârâ veliyyü'l-ni'metâ ey ma'delet fermâ
Şarâba nazra-i pâkün irişse kimiyâ eyler
Ab K3/20

(Ey iyilik yapanımız, velinimetimiz, adalet emredenimiz! Senin temiz bakışın şaraba değse büyü yapar.)

Örnek beyitte Sadullah Efendi'nin *cömertlik özelliği, devletçilik anlayışı, adil olması, hükmünün yürüyor olması ve güzel ahlak sahibi olması* özelliklerine yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Sadullah Efendi'nin şiirlerde daha çok *adil olması, biyografi ve görev bilgisi, cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışı* gibi özelliklerle yer aldığı tespit edilmiştir. Edirne şehrinde defterdarlık yapmış olduğunun ifade edilmesi, biyografisine yönelik dikkat çekici bir detay olmuştur.

4.5.6. Kaptanıderyalık Makamı/Görevi, Kaptanıderya Tipi Ve Kişilikleri

4.5.6.1. Kaptanıderyalık Makamı/Görevi

Kaptanıderya, Osmanlı devleti deniz kuvvetleri komutanıdır. Ancak kaptanıderya, bütün donanma, liman ve tersanelerin komutanı değildir. Sadece Akdeniz, Cezayir, adalar ve buradaki limanlar kaptanıderyaya bağlıdır. Bu makama zaman zaman gözden düşmüş vezir ve veziriazamların da atandığı olmuştur. Barbaros Hayrettin Paşa'dan itibaren kaptanıderyaların rütbesi beylerbeyiliğe yükselmiştir. Divanıhümayun toplantılarına da yalnızca vezirlik rütbesine de sahip olan kaptanıderyalar İstanbul'da oldukları zamanlarda katılmışlardır. (Ünal, 2017: 100)

4.5.6.2. Kaptanıderya Tipi

Klasik Türk şiirinde kaptanıderya tip ve kişiliklerinin örnekleri oldukça sınırlıdır. Divanlarda ender rastlanan bir tip olan kaptanıderya, daha çok "kapudân" veya "paşa" terimleriyle şiirlerde yer almıştır. 3-5 örneği geçmeyecek kadar az örneği olan kaptan tipi, daha çok görevinin özellikleriyle şiirlerde verilmiştir. Bazen deniz terimleriyle birarada, bazen askerî terimlerle birlikte, kimi zaman devlet adamları vasıflarından düşmanla savaşmak, Emn ü Eman asayişi sağlamak, fetih duygusu, cömertlik-eli açık olmak, devletçilik anlayışı gibi özelliklerle şiirlerde varlığını göstermiştir.

Kapudân olup i'zâz ile Rûm'a 'azîm oldukda
'Atâ kıldı Hudâ bir necl-i sa'd-ahter 'inâyetle
Fn T189/4

(Kaptan olup Rûm'a hürmet ve ikramla büyük olduğunda, Allah lütufla ona bir yıldızı kutlu oğul ihsan etti.)

Örnek beyitte kaptanıderya tipine görevi münasebetiyle yer verilmiştir. Kaptan olan kişinin hem halka ihsan bağışlayan, hem de Hak'tan ihsan gören özellikte olduğu belirtilmiştir. Bu vesileyle bir devlet adamı tipi olarak kaptan, örnek beyitte devlet adamı vasıflarından cömert olmak, eli açık olmak, devlet değerlerinden ise devletçilik anlayışıyla beraber yer almıştır.

4.5.6.3. Kaptanıderya Kişilikler

4.5.6.3.1. Cafer Bey (d. … – ö. 1520. 1516 – 1520 yılları arasında kaptanıderyalık yapmıştır.)

Doğum tarihi belli olmayan Cafer Bey, devşirmedir ve Enderun'dan yetişmiştir. Kendisi *Cafer Ağa* olarak da bilinmektedir. Hayatının ilk dönemlerine dair çok net bir bilgiye ulaşılamamıştır. Kapı ağası görevinde olduğu dönemde 1516 yılında Gelibolu sancakbeyliğine ve kaptanıderyalık görevine atanmıştır. Cafer Bey'in dikkat çeken ve unutulmayan bir özelliğine bakılacak olunursa, Galata'dan Kâğıthane Deresi'ne kadar uzanmış olan Haliç Tersanesi'nin 1516 yılında kendisi tarafından tamamlanmış olmasıdır. Aynı zamanda Cafer Bey Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi esnasında denizyollarının güvenliğini sağlamıştır. 1517 yılında Mısır'ın fethi gerçekleştikten sonra büyük bir donanma eşliğinde İskenderiye'ye gitmiş ve Memlûk donanmasını teslim almıştır. Donanmayı teslim aldıktan sonra Yavuz Sultan Selim'in İstanbul'a göndermek istediği önemli kişilerin yanı sıra yaralıları da başkente taşımıştır. Daha sonra Rodos'un fethedilmesi gerektiğini düşünen padişahın emri üzerine yeni bir donanmanın inşasına başlamıştır. Büyük bir gizlilikle yürütülen bu donanmanın inşası esnasında bir kadırganın izinsiz denize indirilmesi olayı sonrasında padişah Cafer Bey'in idam edilmesini emretmiştir. Fakat dönemin sadrazamı olan Pîrî Paşa'nın devreye girmesiyle bu idam engellenmiştir. Bu idam teşebbüsünden yakayı kurtarmış olan Cafer Bey, bu defa Kanûnî Sultan Süleyman'ın tahta çıktığı dönemde hakkındaki şikâyetler üzerine kaptanıderyalıktan uzaklaştırılmasının ardından idam edilmiştir. Kişisel özellikleri açısından edinilen bilgilere göre Cafer Bey, sertliği ve kan dökücülüğüyle meşhurdur. Hatta bu özellikleri sebebiyle kendisi halk arasında *Kanlı Cafer* olarak da anılmıştır. Bunun yanı sıra Cafer Bey, denizcilikten yetişmediği hâlde donanmaya düzen verdiği için disiplinli ve gayretli bir kişi olarak anılmıştır. (Bostan, 1992: 547)

Belirlenen divanlara arasından Cafer Bey'e *Fuzûlî ve Mesîhî Divanları*'nda yer alan 38 beyitte devlet adamlığı yönleriyle rastlanmıştır.

- ***Akıllılık:*** Divanlarda Cafer Bey'e en fazla 10 beyitte *akıllı olması özelliğiyle* yer verilmiştir. *Fuzûlî Divanı*'ndaki *ruşen-ray (parlak fikirli)(K28/24), tav'-i re'yinedir (fikrinin itaatinedir)(K29/13), Şeha ger olmasaydı lutf u idrakin (Ey*

şahımız! Eğer cömertliğin ve anlayışın olmasaydı)(K30/23) ifadesiyle *akıllı olmasının* yanı sıra *cömertlik ve devletçilik anlayışına, ruşen ray (parlak fikirli)(K31/15), Dikkat-i efkarı (Fikirlerinin dikkati)(K31/17), ray-sahib (akıl sahibi)(K31/18), Mesîhî Divanı*'ndaki *re'y-i rûşenünle (fikrinin parlaklığıyla)(K7/30), Destâr-ı subh-ı re'yün (Fikrinin sabahının sarığı)(K7/35), re'y-i bülendidür (yüce fikridir)(K9/23), hüsn-i re'y (fikrinin güzelliği)(K9/25)* ifadeleriyle *akıllı olması* özelliğine değinilmiştir.

- ***Güzel Ahlak:*** Belirlenen divanlardaki 10 beyitte *güzel ahlaklı olması* vurgulanmıştır. *Fuzûlî Divanı*'ndaki *zat-i kâmilin (olgun zâtın)(K28/26), Ki yok sıfatına hadd-i i hata-i imkan (Onun vasıflarında hatanın olmasına imkan yoktur.)(K29/16), Adalet multezemdir ol umura merhamet kafil (O işlere adalet gereklidir, merhamet yeterlidir.)(K30/15)* ifadesiyle *güzel ahlaklı olmasına* ve *adil olmasına, Hisab-i mücmel-i evsafıdır bir pak defter (Özelliklerinin öz hesabı tertemiz bir defter gibidir.)(K30/16), tab'-i selim (sağlam karakteri)(K31/18), Mesîhî Divanı*'ndaki *Ca'fer Beg ol emir-i diyâr-ı 'ulûv-ı fazl (Yüce olgunluk diyarının emiri olan Cafer Bey)(K7/24), süvâr-ı meyâdin-i fazlsın (olgunluk meydanlarının atlısı)(K7/26), bûy-ı hulkun (yaradılışının kokusu)(K7/29), Fazlundan utanup benüm ebkâr-ı fikretüm (Fikrimin bekârları senin olgunluğundan utanıp)(K7/39), Ki ol durur melekiyyu's-sıfât-ı ekmel-i zât (O melek gibi özelliği olan olgun zâttır.)(K9/22), Vakârı mülki eger bir gün eylese ıslâh (Onun ağırbaşlılığı memleketi bir gün ıslah etse)(K9/26)* ifadeleriyle *güzel ahlaklı olması özelliğine* yer verilmiştir.
- ***Hükmünün Yürümesi:*** Belirlenen divanlardaki 7 beyitte *hükmünün yürüyor olması* özelliğine rastlanmıştır. *Fuzûlî Divanı*'ndaki *Nüsha-i hükminedir (Hükmünün belgesidir)(K28/24), Ehl-i hükme (Hükmünün ehline)(K28/25), bende-i ferman (emrinin kölesi)(K29/13), Eğer hükm etse hüsn-i tali'in baran olur lü lü' (Eğer güzel talihin hükmetse inci gibi yağmur olur.)(K30/20), tav'-i fermanına (hükmünün itaatine)(K31/16), Tabi'-i fermanı (Emrine uyanı)(K31/18), Mesîhî Divanı*'ndaki *dest-i hükmün (hükmünün eli)(K9/27)* ifadeleriyle *hükmünün yürüyor olması* özelliğine değinilmiştir.
- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** Divanlardaki 7 beyitte *devletçilik anlayışına* ve 6 beyitte *cömertlik özelliğine* vurgu yapılmıştır. *Akıllı olması* bahsinde değinilen

örneğin dışında, *Fuzûlî Divanı*'ndaki *mesned-i re'fette (merhamet dayanağında)(K28/26)* ifadesiyle *devletçilik anlayışına, Umur-i hayr ü ihsan (Hayır ve iyilik işleri)(K30/15), Ser-efraz-i neval-i ni'met ü idrar-i ihsanın (Cömertlik ve iyiliğinin çokça akmasının ve nimet bahşişini yükseltmenin başı)(K30/18), Güher ümmîdi birle damen-i derya tutar sahil (Cevher bulma ümidiyle sahil denizin eteğini tutar.)(K30/22), Zuhur-i lutf-i ihsanın diler elbette bir sa'il (Elbette bir dilenci cömertliğinin ve iyiliğinin görünmesini diler.)(K30/24)* ifadesiyle *cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışıyla* birlikte *sanatı ve sanatkârı korumasına*, *Ser-vera sen çeşme-i ihsan ü bahr-i lutfsun (Önderimiz! Sen iyilik denizi, cömertlik çeşmesisin.)(K31/22)* ifadeleriyle *cömertlik özelliğine ve devletçilik anlayışına* vurgu yapılmıştır.

- ***Savaşçılık:*** Belirlenen divanlardaki 5 beyitte *savaşçılık* özelliğine dikkat çekilmiştir. *Mesîhî Divanı*'ndaki *tîg-i tîzi (keskin kılıcı)(K7/25), Nergis-misâl pür-zer olursa 'adû ne gam (Nergis gibi düşman altın dolu olsa ne olur?)(K7/31), Her darbeti ki tîrün ura sadr-ı düşmene (Okunun her darbesi düşmanın başına vursun.)(K7/33), Bir haymedür ecel şehine kelle-i 'adû (Düşmanın kellesi ecel şahına bir çadırdır.)(K7/34), Tîrün nigârlar gibi hûn-ı 'adû ile (Okun düşmanın kanıyla nigarlar gibidir.)(K7/37)* ifadeleriyle *savaşçılık özelliği* vurgulanmıştır.
- ***Asayiş (Emn ü eman):*** Divanlardaki 4 beyitte ise *asayiş (emn ü eman)* değerine yer verilmiştir. *Fuzûlî Divanı*'ndaki *Nizam-i saltanat ü mülke (Saltanatın ve ülkenin düzeni)(K29/14), Buka'-i emn ü emandır bana makam ü mekan (Senin makam ve mevkiin benim için eminlik ve güvenlik için ağladığım bir konumdur.)(K29/21), Nazm-bahş-i mülk Ca'fer Beg (Ülkeye düzen veren Cafer Bey)(K31/15), Mesîhî Divanı*'ndaki *Zamânı şöyle emîn itdi (K9/25)* ifadeleriyle Cafer Bey'in *asayiş (emn ü eman)* özelliğine yer verilmiştir.
- ***Adalet:*** Divanlarda yer alan 3 beyitte Cafer Bey'in *adil olması* vurgulanmıştır. *Güzel ahlaklı olması* bahsinde değinilen örneğin dışında, *Fuzûlî Divanı*'ndaki *devr-i adlinde (senin adalet döneminde)(K29/21), Adalet sende konmuşdur sana muhtacdır kişver (Bütün ülke sana muhtaçtır, adalet seninle gelmiştir.)(K39/22)* ifadeleriyle *adil olması özelliğine* yer verilmiştir.

- ***Kahırlılık:*** Divanlardaki 2 beyitte *kahır vasfına sahip olması* özelliğine rastlanılmıştır. *Fuzûlî Divanı*'ndaki *kahr eylese hatır-i bed-haha (kötü niyetli kimsenin gönlünü kahretse)(K31/19), Bîm-i kahrın (Kahrının korkusu)(K31/21)* ifadeleriyle Cafer Bey'in *kahır vasfına sahip olmasına* değinilmiştir.
- ***Sanat:*** Belirlenen divanlarda yer alan 2 beyitte *sanatı ve sanatkârı koruması özelliği* vurgulanmıştır. *Cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışı* bahsinde değinilen örneğin dışında, *Fuzûlî Divanı*'ndaki *Fuzulî'nin kalırdı kar-gah-i san'ati batıl (Fuzûlî'nin sanatının işi boşu boşuna kalırdı.)(K30/23)* ifadesiyle *sanatı ve sanatkârı koruması* vasfına vurgu yapılmıştır.

  Bu özelliklerin dışında *Fuzûlî Divanı*'ndaki *rıza-yi Kirdiğar (Allah rızası için)(K28/24)* ifadesiyle *dindar olmasına, Gül-i bahar-i emaret Cenab-i Ca'fer Beg (Emirlik baharının gülü olan saygıdeğer Cafer Bey)(K29/13)* ifadesiyle *görev bilgisine, damen-i ilmin (ilminin eteği)(K31/17)* ifadesiyle *ilim ehli olmasına, arayiş-i mülk-i cihan (cihan mülkünün süsü)(K31/20), Mesîhî Divanı*'ndaki *' İd-i zaferde (Zaferin bayramında)(K7/37)* ifadesiyle *fetih duygusuna* yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Cafer Bey'e şiirlerde çoğunlukla *güzel ahlak sahibi, akıllı, cömert, hükmünün yürüyor olması, devletçilik anlayışı, savaşçılık duygusu, asayiş (emn ü eman) değeri* gibi özelliklerle yer verildiği tespit edilmiştir. Kaptanıderya olmasından ötürü *savaşçılık* özelliğine sıkça yer verilmiş olmasının dışında *biyografisine d*air detaylı bir veriye beyitlerde rastlanmamıştır.

Kâr-sâz-i mülk Ca'fer Beg o rûşen-rây kim
Nüsha-i hükminedir mazmûn rızâ-yi Kirdiğar
Fz K28/24

(Allah'ın rızası o parlak fikirli, memleketin iyi işler yapanı Cafer Bey'in hüküm kitabına gizli anlamdır.)

Örnek beyitte Cafer Bey'in *akıllı, dindar ve hükmünün yürüyor olması* özellikleri vurgulanmıştır.

Şehâ ger olmasaydı lutf u idrâkin tekâzâsı
Fuzulî'nin kalırdı kâr-gâh-i san'ati bâtıl
Fz K30/23

(Ey şah! Eğer yardım ve anlayışının sıkıştırması olmasaydı Fuzûlî'nin sanat yeri boş kalırdı.)

Örnek beyitte Cafer Bey *akıllı, cömert olması, devletçilik anlayışı, sanatı ve sanatkârı koruması* özellikleriyle yer almıştır.

Senâ-yı 'izz ü ikbâlin diler elbette bir mâdih
Zuhûr-i lutf-i ihsânın diler elbette bir sâ'il
Fz K30/24

(Metheden bir kimse elbette şan ve şerefini övmeyi diler. Bir dilenci elbette iyilik bağışlamanın belli olmasını diler.)

Örnek beyitte Cafer Bey'in *sanatı ve sanatkarı korumasına, cömertlik özelliğine ve devletçilik anlayışına* değinilmiştir.

Ca'fer Beg ol emir-i diyâr-ı 'ulûv-ı fazl
Kim âsitânına ider eflâk intisâb
Ms K. 7 / 24

(Olgunluk yüceliği diyarının reisi olan Cafer Bey'in eşiğine felekler bağlanır.)

Örnek beyitte Cafer Bey'in *güzel ahlaklı oluşu yer* almıştır.

Hussâda tîg-i tîzi durur kâtı`u 'l-emân
Düşmenlere kemendi durur mâlikü 'r-rıkâb
Ms K. 7 / 25

(Haset edenlere keskin kılıcı korkusuzluk kesendir. Düşmanlara kemendi boyunlar sahibidir.)

Örnek beyitte Cafer Bey'in *savaşçılık özelliği* vurgulanmıştır.

4.5.6.3.2. Kenan Paşa (d. … – ö. 1659. 3 Mayıs 1656 - 18 Temmuz 1656 tarihleri arasında kaptân-ı deryalık yapmıştır.)

Doğum tarihi belli olmayan Kenan Paşa, "sarı, topal, uzun" gibi lakaplarla anılmıştır. Kaynaklara bakıldığında Rus, Çerkez veya Gürcü asıllı olduğu yönünde farklı bilgilere rastlanmıştır. Hayatının ilk yılları hakkında pek bir bilgiye rastlanmasa da görevleriyle alakalı bilgiler kaynaklarda yer almaktadır. Öncelikle Mısır Beylerbeyi Bakırcı Ahmed Paşa'nın kölesi olduğu, onun hizmetinde bulunduktan sonra İstanbul'a giderek saraya intisap ettiği bilinmektedir. Kısa sırada dikkat çekerek öncelikle rikâb ağası olmuş, Sultan İbrahim'in cülûsundan (1639) sonra musahipliğe getirilmiş, sonrasında üçüncü vezirliğe gelerek padişahın kızıyla evlendirilmiştir. Sultan İbrahim tahttan indirildikten sonra ise saraydan uzaklaştırılarak Girit'e gönderilmiştir. 1652

yılının Eylül ayında tekrar İstanbul'a dönmüş, Çanakkale Boğazı'nın muhafazasıyla görevlendirilmiştir. 1653 yılında Budin Beylerbeyiliğine tayin edilmiş, iki buçuk yıl bu görevi sürdürdükten sonra 1656 yılının Şubat ayında Silistre beylerbeyiliğine nakledilmiş ve buradan gitmeden 3 Mayıs 1656 tarihinde kaptanıderyalık görevine getirilmiştir. Bu görevi esnasında Kenan Paşa, kendisine verilen emir doğrultusunda Çanakkale Boğazı önlerinde bulunan Venedik donanmasını uzaklaştırmak için harekete geçmiş fakat ne yazık ki ağır bir yenilgiye uğramıştır. Bu hamle esnasında Osmanlı donanması önemli ölçüde tahrip edilmiştir. İkinci bir İnebahtı hezimeti olarak nitelendirilen bu başarısız neticenin ardından Kenan Paşa görevinden azledilmiştir. Daha sonrasında 18 Temmuz 1656 tarihinde Eğriboz muhafazası için görevlendirilmiş, iki yıl bu görevde kaldıktan sonra bir ay kadar rikâb-ı hümâyun görevini yaptıktan sonra Celâlî Abaza Hasan'ın muhtemel saldırısını önlemek için Bursa muhafazası görevine getirilmiştir. Köprülü Mehmet Paşa ile olan geçimsizliği, nüfuzunu çekememesi ve Bursa'ya yollanmasının altında yatan sebebin bu olduğu düşüncesiyle Bursa yakınlarındaki Abaza Hasan ile gizlice görüşerek onlara katılmıştır. Köprülü Mehmet Paşa'nın İstanbul'a dönüp Celâlîler üzerine sefer hazırlıklarına başlamasına kadar Bursa'da kalan Kenan Paşa, daha sonra Orta Anadolu'ya çekilmiştir. Kenan Paşa'nın da eski arkadaşı olan Murtaza Paşa'nın Halep'te Celâlî reislerini birbirinden ayırmak ve bu vesileyle Abaza Hasan'ı zayıflatmak amacıyla yaptığı bir hamle sonucu Abaza Hasan da dahil onun yanında yer alan paşalar ve Celâlî öncüleriyle birlikte 16 Şubat 1659'da öldürülmüştür. Kesilen başı İstanbul'a gönderilmiş, Üsküdar'da Dedeler civarına gömülmüştür. Kişiliği hakkında ise zengin, güzel konuşan, hile bilmeyen, saraya fazlasıyla yakın, sarayın ve hazinenin durumunu çok iyi bilen bir devlet adamı olduğu kaynaklarda yer almaktadır. Ayrıca Köprülü Mehmed Paşa'ya muhalif devlet adamları arasında önemli bir yere sahip olduğu da hakkında edinilen bir diğer bilgidir. (Göyünç, 2002: 253-254)

Belirlenen divanlar arasından Kenan Paşa'ya yalnızca *Ahmed Nâmî Divanı*'nda kendisine fetihten döndükten sonra takdim edildiği ifade edilen bir kasidede rastlanmıştır. Bu kasidedeki 14 beyitte Kenan Paşa'ya devlet adamlığı özellikleriyle yer verildiği tespit edilmiştir.

- ***Savaşçılık:*** Kenan Paşa'ya divanda en fazla *savaşçılık* özelliğine 6 beyitte değinilmiştir. *Darb-ı şemşîri (Kılıcının darbesi)(K24/16), Şafak sanman görinen dökdügi dem düşmenün kanın (Düşmanın kanını döktüğü zaman görünenin şafak olduğunu zannetmeyin.)(K24/17), Degüldür mâh-ı nev şemşîrini gördükde (Kılıcını gördüğünüzde onu yeni ay zannetmeyin.)(K24/18), Ne tozlar kopara a`dâ-yı dîn ü devlet üzre gör (Din ve devlet düşmanlarının üzerine ne tozlar koparacağını gör.)(K24/21)* ifadesiyle *savaşçılık özelliğinin* yanı sıra *yönetim anlayışına, şemşîr-i dil-âvîzin (gönül çeken kılıcın)(K24/25), Necâtı yine tîginden taleb kılsa n`ola a`dâ (Düşmanlar kılıcından kurtuluş talep etse ne olur?)(K24/29)* ifadeleriyle Kenan Paşa'nın *savaşçılık* özelliğine yer verilmiştir.
- ***Cihan Hakimiyeti:*** Divandaki 4 beyitte *cihan hakimiyeti ideali* vurgulanmıştır. *O memdûh-ı cihân-ârânun (O cihanı süsleyen övülen)(K24/12), Müsellemdür ana tedbîr ü âyîn-i cihân-bânî (Onun cihan kurucusu ve tedbir sahibi olması herkes tarafından kabul görmüştür.)(K24/14)* ifadesiyle *cihan hakimiyeti idealinin* yanı sıra *tedbir sahibi olmasına, Hele girsün eline mühr-i `âlem-gîr-i sultânî (Hele bir de sultanın âlemi tutan mührü eline girsin.)(K24/21), Yapup bir kal`a kodı hayr-âsâr-ı cihân-bânî (Bir kale yapıp cihanın bekçisinin hayırlı eserlerini ortaya koydu.)(K24/28)* ifadesiyle *cihan hakimiyeti idealinin* yanı sıra *devletçilik anlayışına* da değinilmiştir.
- ***Tedbirlilik:*** Divandaki 3 beyitte *tedbir sahibi olması* özelliğine yer verilmiştir. *Cihan hakimiyeti ideali* bahsinde değinilen örneğin dışında, *tedbîr-i kişver (memleketin tedbiri)(K24/14), hüsn-i tedbirin (tedbirinin güzelliği)* ifadeleriyle *tedbir sahibi olması* özelliğine değinilmiştir.
- ***Akıllılık:*** Divandaki 2 beyitte *akıllı olması vasfı* vurgulanmıştır. *O gevher-senc-i genc-i dâniş (O bilgi hazinesini ölçen cevher)(K24/13), Gören rûşen-zamîrin re`yinün (Aklının parlak içini gören)(K24/15)* ifadeleriyle *akıllı olması* özelliğine yer verilmiştir.
- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** Divandaki 2 beyitte *devletçilik anlayışına*, bir beyitte ise *cömertlik özelliğine* rastlanmıştır. *Cihan hakimiyeti ideali* bahsinde değinilen örneğin dışında, *İhsân-dîde-i keffi (Cömertlik ve iyilik gören avuç*

içi)(K24/12) ifadesiyle *cömertlik özelliğine ve devletçilik anlayışına* vurgu yapılmıştır.

- ***Fetih:*** Divanda bulunan 2 beyitte *fetih duygusu* değeri verilmiştir. *Cihâd-ı ekbere bil baglayup feth ü zafer birle (Büyük cihada bel bağlayıp fetih ev zaferle birlikte)(K24/22), Gazâ-yı ekber idüp (Büyük bir gazâ gerçekleştirip)(K24/26)* ifadeleriyle *fetih duygusu* değerine değinilmiştir.
  Bu özelliklerin dışında divandaki bir beyitte *Binâ-yı üstüvâr-ı `adl (adaletin sağlam binası)(K24/27)* ifadesiyle *adil olmasına,Yıkup bünyâd-ı zulm-i eşkiyâyı eyledi berbâd (Eşkiyanın zulüm binalarını yıkıp berbat etti.)(K24/27)* ifadesiyle *kahır vasfına sahip olmasına, Ken`ân Pâşâ-yı melek-haslet (melek huylu Kenan Paşa)(K24/14)* ifadesiyle *güzel ahlak sahibi olmasına, Sunar semm-i helâhil Sâma nerm eyler Nerîmânı (Sâm'a zehirli ot sunar, Nerimân'ı ise yumuşatır.)(K24/16)* ifadesiyle *ünlük kişiliklerle birlikte anılmasına ve üstünlük duygusu (imparatorluk psikolojisine), Nizâm u intizâm-ı mülki (Memleketin düzen ve intizamını)(K24/28)* ifadesiyle *asayiş (emn ü eman)* değerine yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Kenan Paşa'nın şiirlerde çoğunlukla *savaşçılık, cihan hakimiyeti ideali, tedbir sahibi, akıllı olması, fetih duygusu, devletçilik anlayışı* gibi özelliklerle anıldığı tespit edilmiştir. Kaptanıderyalık yapmış bir devlet adamı olan Kenan Paşa'nın şiirlerde en fazla işlendiği özelliklerinin *savaşçılık, cihan hakimiyeti ideali, fetih duygusu* gibi özellikler olması beklenen bir neticedir.

Fakat incelenen kasidenin başlığından anlaşıldığı kadarıyla kendisine takdim edilmiş olan bu kasidenin Kenan Paşa fetihten döndükten sonra kendisine sunulmuş olup karşılığında da bahşiş fazlasıyla alındığı özellikle vurgulanmıştır. Kaside boyunca da aynı fikir ve iddia şiire hâkimdir. Ancak yukarda biyografisine değindiğimiz Kenan Paşa'nın bir fetihten ziyade, ağır bir yenilgiden döndüğü bilinmektedir. Yaklaşık 3 ay süren kaptanıderyalık görevinde Çanakkale Boğazı önünde bulunan Venedik donanmasına karşı ciddi bir mücadele vermiş, fakat ikinci İnebahtı hezimeti olarak adlandırılacak kadar ağır bir yenilgiye uğramış ve bunun neticesinde görevinden azledilmiştir. Ama kasideye bakılacak olursa bu yaşananların tam tersi bir imajla kendisine övgüler yağdırıldığı görülmüştür. Şair Ahmed Nâmî'nin

bu kasidesiyle yalnızca câize almak endişesiyle övgü dolu şiirini kaleme almadığı apaçık ortadadır. Şairin bu övgülerdeki asıl amacı yaşadığı ağır yenilgi ve görev azli sonrasında Kenan Paşa'yı cihan hakimiyeti idealinden vazgeçmemesi için, yepyeni zaferler ve fetihler için teşvik etmek, ona övgüler sunmak ve onu coşturmaktır. Fetih başarısızlıkla sonuçlansa bile şair kalemini bir nevi motivasyon aracı olarak kullanmış, cihan hakimiyeti idealinden vazgeçilmemesi için kasidesini kaleme aldığı düşünülebilmektedir. Şiirin motivasyon aracı olarak kullanılmasının yanı sıra, aynı zamanda Kenan Paşa'nın düşmana karşı verdiği mücadele gerçekten başarılı bulunmuş da olabilir. Nitekim sonuç her ne kadar yenilgi olsa bile, Kenan Paşa'nın mücadelesi başarılı ve övgüye layık da bulunmuş olabilmektedir. Bu övgüleri yalnızca Kenan Paşa'nın şahsına indirgeyerek yorumlamak da yetersiz kalacaktır. Övgülerin temelinde yatan asıl neden ise, Osmanlı Devleti'ni dış devletlere, güçlere ve düşmanlara karşı daima cihan hakimiyeti idealinden vazgeçmeyen, hiçbir yenilginin pes ettiremediği bir güç olarak gösterme çabasıdır. Nitekim güçlü bir devlet profili Osmanlı Devleti'nin hem dış devletlerle olan durumunda, hem de içte çıkabilecek huzursuzluk ve ayaklanmalarla devletin gücünü yıpratabilecek her türlü tehditte etkili olabilecek bir durumdur. Ahmed Nâmî'nin de tüm bu amaçlarla kasidesinde Kenan Paşa'yı övgülerle anmış olabileceği düşünülebilmektedir.

Felek-rütbe der-i Ken'ân Pâşâ-yı melek-haslet
Müsellemdür ana tedbir ü âyîn-i cihân-bânî
AN K24/14

(Melek huylu Kenan Paşa'nın kapısı gökyüzü rütbelidir. Onun tedbiri ve hükümdar kanunu herkes tarafından kabul edilmiştir.)

Örnek beyitte Kenan Paşa'nın *güzel ahlak sahibi olmasına, cihan hakimiyeti idealine ve tedbir sahibi olmasına* yer verilmiştir.

Gören rûşen-zamîrin re'yinün hem hüsn-i tedbirin
Didi şânında anun budur işte mâh-ı Ken'ânî
AN K24/15

(Düşüncesinin nurlu varlığını aynı zamanda tedbirinin güzelliğini gören, onun itibarında "Kenan şehrinin ayı işte budur!" dedi.)

Örnek beyitte Kenan Paşa'nın *akıllı ve tedbir sahibi olması* özellikleri vurgulanmıştır.

Yegâne şehsüvâr ol darb-ı şemşîri neberd içre

Sunar semm-i helâhil Sâma nerm eyler Nerîmânı
AN K24/16

(Eşsiz usta binicinin o kılıcının vuruşu savaş içinde Sâm'a zehirli ot sunar, Nerimân'ı yumuşatır.)

Örnek beyitte Kenan Paşa'nın *savaşçılık, ünlü kişiliklerle birlikte anılması özelliklerine* ve İran'lı devlet adamlarından üstün gösterilmesi nedeniyle *üstünlük duygusu (imparatorluk psikolojisi)* değerine değinilmiştir.

Şafak sanman görinen dökdügi dem düşmenün kanın
Düşüpdür çarh-ı mînâ üzre 'aks-i tîg-i bürrânı
AN K24/17

(Düşmanın kanını döktüğü zaman görüneni şafak zannetmeyin. Mavi gökyüzünün üzerine keskin kılıcının yansıması düşmüştür.)

Örnek beyitte Kenan Paşa'nın *savaşçılık* özelliğinin üzerinde durulmuştur.

Ne tozlar kopara a'dâ-yı dîn ü devlet üzre gör
Hele girsün eline mühr-i 'âlem-gîr-i sultânî
AN K24/21

(Âlemi zapteden sultanın mührü hele eline girsin, din ve devlet düşmanlarının üzerine ne tozlar koparacağını gör.)

Örnek beyitte Kenan Paşa'nın *savaşçılık özelliğine, yönetim anlayışına ve cihan hâkimiyeti ideali* değerine değinilmiştir.

Cihâd-ı ekbere bil baglayup feth ü zafer birle
Çeküp 'asker ne İrânı koya ne mülk-i Tûrânı
AN K24/22

(Büyük cihada bel bağlayıp fetih ve zafer ile birlikte asker sevkedip ne İran'ı ne de Turan mülkünü koyar.)

Örnek beyitte Kenan Paşa'ya *fetih duygusu* değeriyle birlikte yer verilmiştir.

4.5.6.3.3. (Râmiz) Abdullah Paşa (d. 1768 – ö. 1813. 1808 yılında kaptân-ı deryalık yapmıştır.)

Râmiz Abdullah Paşa Kırım'da dünyaya gelmiştir. Kırım âlimlerinden Abdi Velipaşazâde Seyyid Feyzullah Bey'in oğludur. 1775 yılında ise ailesiyle birlikte İstanbul'a göç etmiştir. Babasının vefat etmesinden sonra Tevfik Molla'nın himayesi altında bir medreseye yerleştirilmiş, medrese tahsilinin ardından ise ilmiye sınıfına girmiştir. İlk olarak Kudüs nâibi olarak görevlendirildikten sonra orada Kadirî şeyhi Ebussuûd Efendi'ye intisap ederek iki yıl boyunca onun hizmetinde bulunmuştur.

Daha sonra İstanbul'a dönmüş, bir yıl kadar Mahmud Paşa Mahkemesi'nde nâiblik yapmıştır. Ardından Mısır'ın Fransa işgali esnasında Mısır ordusuna kadılık vazifesi için görevlendirilmiştir. Bu görevi esnasında devlet ricâlinin oldukça dikkatini çekmiştir. III. Selim'in sır kâtibi olan Ahmed Efendi vasıtasıyla hâcegânlık pâyesini aldıktan sonra önemli işlerde istihdam edilmiştir. Memuriyeti gereği Rusya seferine ordu ile birlikte katılmıştır. Ordu'nun Şumnu'da bulunduğu esnada İstanbul'da saltanat değişikliği meydana gelmiş olup, III. Selim taraftarlarının tasfiye edilmesi gerekçesiyle görevden alınıp Kavala'ya sürülmüştür. Sürgün esnasında Filibe'ye vardığında Alemdar Mustafa Paşa'nın kethüdâsı ve kendisinin de arkadaşı olan Köse Kethüdâ Ahmed Efendi vasıtasıyla Alemdar Mustafa Paşa'nın yanına gönderilmiş ve onun yakın çevresine dahil olmuştur.

Alemdar Mustafa Paşa ile Râmiz Abdullah Efendi arasında gelişen yakınlık, III. Selim'in tahta tekrar çıkarılması konusunda yaptıkları bir anlaşmaya varmıştır. Yaptıkları plan ise IV. Mustafa'yı görünüşte zorbaların elinden kurtarmaya çalışmak fakat gerçekte ise III. Selim'in tekrar tahta çıkmasını sağlamaktır. Bu planı gerçekleştirmek için Alemdar Mustafa Paşa İstanbul'a gitmiştir fakat III. Selim katledilmiştir. Onun yerine II. Mahmud tahta geçmiştir ve onun vesilesiyle Râmiz Abdullah Efendi'ye vezâret rütbesi verilmiş ve Silistre valiliğine tayin edilmiştir. Ancak devleti yönetme becerisinden yoksun olduğunu bildiğinden Alemdar Mustafa Paşa, İstanbul'un durumunu çok iyi bilen ve devlet tecrübesine sahip olan Râmiz Paşa'nın yanında kalmasını istemiştir. Bu sebeple Râmiz Abdullah Paşa Silistre'ye gitmemiş ve 23 Ağustos 1808 / 1 Receb 1223 tarihinde kaptanıderyalık vazifesine getirilmiştir.

Kısa süren kaptanıderyalığı sırasında Râmiz Paşa, İstanbul'da önemli siyâsî faaliyetlerde bulunmuş, III. Selim'in katlinde rol oynayanların sürgün edilmesinde ısrarcı olmuş, Sened-i İttifak'ın hazırlanmasını sağlamış, İstanbul'un bozulan asayişiyle yakından ilgilenmiş, esnafı haraca kesen yeniçerileri kontrol altına almış, Kahvecioğlu Mustafa Kaptan'ı idam ettirerek zorbalıklarına son vermiş, tersanedeki gereksiz harcamaları durdurmuş, yeniçerilere karşı askerî gücün oluşturulmasında öncü bir rol oynamış, tersanede "Donanma-yı Hümâyûn cenkçisi" adıyla yeni bir asker

sınıfı teşkil etmiş, Levent Çiftliği'nde ve Üsküdar'da Sekbân-ı Cedîd askeri oluşturmuştur.

1808 yılı boyunca yeniçerilere karşı devletin düzenlediği çeşitli operasyonların başında yer almıştır. Bu olaylar esnasında Tekirdağ âyanı Süleyman Ağa'ya Pınarhisar'da bulunan Râmiz Paşa'nın ölü veya diri ele geçirilmesi emrinin verilmesinin ardından Rusçuk'a gitmiştir. Fakat Rusçuk'ta da yeniçerilerin takibinden kurtulamamış, Tuna'yı geçip Rus kuvvetleri kumandanı Sırp asıllı General Miloradoviç ile görüşerek iltica talebinde bulunmuştur. Mareşal Prozorovski vasıtasıyla durum çara bildirilmiş, Râmiz Paşa ve beraberindekiler Petersburg'tan gelen talimat üzerine Bükreş'te iki ay kadar kaldıktan sonra 1809 yılında Nikolayev şehrine götürülmüştür. Rusya'da bulunduğu süre boyunca II. Mahmud'a bölgenin durumunu, Rusya'nın faaliyetlerini ve Avrupa'nın durumunu anlattığı mektuplar göndermiştir. Nitekim Bükreş Anlatlaşması'ndan sonra Râmiz Paşa'nın Belgrad muhafızlığı görevi için dönüşüne izin verilmiştir. Fakat bu izin Râmiz Paşa'nın yakalanmasını sağlamak adına tertip edilmiştir. Sened'i İttifak'ın müelliflerinden biri olması ve IV. Mustafa'nın katli olaylarına karışmış olması nedeniyle hakkında gizlice çıkarılan bir fermanla idamı kararlaştırılmıştır. Rusçuk'ta bulunan Osmanlı ordusuna katılmak ümidiyle yolan çıkan Râmiz Paşa, Yerköy civarında yeniçeriler tarafından pusuya düşürülmüştür. Vücuduna isabet eden üç kurşun nedeniyle bulunduğu araçta öldürülmüştür. Daha sonra 11 Nisan 1813 tarihinde İstanbul'a gönderilen kesik başı "hâin-i devlet" yaftasıyla Saray Meydanı'nda sergilenmiştir. Cesedi Yerköyü Kalesi dışındaki mezarlığa defnedilmiş, malvarlığı ise müsadere edilerek bedeliyle borçlarının bir kısmı ödenmiştir. Ayrıca Râmiz Paşa'nın bilinen tek eseri ise bazı şiirlerinin yer aldığı küçük divandır. Bu divan oğlu Mehmed İzzet Bey tarafından 1847 yılında İstanbul'da bastırılmıştır. (Beyhan, 2007: 451-453)

Râmiz Abdullah Paşa'ya incelenen divanlar arasından yalnızca *Ebûbekir Celâlî Divanı*'nda bulunan, kendisinin kaptanıderyalığa getirilişi üzerine kaleme alınmış bir tarih manzumesindeki 5 beyitte devlet adamlığı yönleriyle rastlanmıştır.

Divanda en fazla *göreviyle alakalı* olarak 4 beyitte kendisine yer verilmiştir. *Pâşâ-yı 'Abdu'l-lâh-nâm deryaya oldı kapudân (Abdullah isimli Paşa deryaya kaptan oldu.)(T87/1), Bir hafta evvel nâm ile üç tûğ alub ikrâm ile (Bir hafta önce şanıyla üç*

tuğ ile ikram alıp)(T87/2), Bahrineye nasb etdi emîr oldı kapudân ol müşîr (Ondan sonra o en yüce asker, şâhın emriyle bahriyeye kaptan olarak tayin edildi.)(T87/3), Şeh yazdı râmiz emrine elkâb-ı bâlâ kapudân (Padişah emrine Râmiz için yüce lakapların kaptanı yazdı.)(T87/7) ifadeleriyle *görev bilgisine* değinilmiştir. Bunun dışında divandaki bir beyitte *lutf-ı şehinşâh-ı enâm(halkın padişahının cömertlik ve iyiliğiyle)(T87/1)* ifadesiyle *cömertlik özelliğine ve devletçilik anlayışına, hükmün revân (hükmün aksın)(K87/3)* ifadesiyle *hükmünün yürüyor olmasına, Kıldı sekiz günde zuhûr bu iki emr-i pür-sürûr (Bu sevindirici iki emir sekiz günde ortaya çıktı.)(T87/4)* ifadesiyle *biyografi bilgisine* yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Râmiz Abdullah Paşa'nın şiirlerde çoğunlukla *görev bilgisiyle* ilişkili olarak yer aldığı belirlenmiştir.

Cûş eyledi hasbü'l-merâm lutf-ı şehinşâh-ı enâm
Pâşâ-yı 'Abdu'l-lâh-nâm deryâya oldı kapudân
EC T87/1

(Nimetlerin şahlar şahının ihsanı maksat ölçüsünde sevindirdi. Abdullah şöhretli paşa deryaya kaptan oldu.)

Örnek beyitte Râmiz Abdullah Paşa'nın *görev bilgisine, cömertlik özelliğine ve devletçilik anlayışına* yer verilmiştir.

Bir hafta evvel nâm ile üç tûğ alub ikrâm ile
Fermân-ı 'âlem-râm ile şâh-ı yegâne ba'dezân
EC T87/2

(Bir hafta önce şânıyla, üç tuğ ikram almasıyla, âlemin boyun eğdiği emriyle bundan sonra eşsiz şahtır.)

Bahrineye nasb etdi emîr oldı kapudân ol müşîr
Etsün Hudâvend-i kadîr tevfîk ile hükmün revân
EC T87/3

(O müşir memleketin önderinin denize tayin etmesi [üzerine] kaptan oldu. Her şeye gücü yeten Allah yardımı ile [onun] hükmünü ilerletsin.)

Örnek beyitlerde Râmiz Abdullah Paşa'nın *görev bilgisine* ve son beyitte aynı zamanda *hükmünün yürüyor olması* özelliğine değinilmiştir.

Kıldı sekiz günde zuhûr bu iki emr-i pür-sürûr
Oldı safâ-bahş-ı sudûr eyler derûnı şâdımân
EC T87/4

(Bu sevindirici iki emir sekiz günde meydana geldi. Gönlü mutlu edenin ortaya çıkması huzur, mutluluk verdi.)

Örnek beyitte sekin günde emirin ortaya çıkıp uygulanması detayından bahsediliği için Râmiz Abdullah Paşa'nın *biyografi bilgisine* yer verilmiştir.

4.5.6.3.4. Cezayirli Gazi Hasan Paşa (d. … - ö. 1790. Kasım 1770 – Aralık 1773 ve 1774 – 20 Nisan 1789 tarihleri arasında kaptanıderyalık yapmıştır.)

Cezayirli Gazi Hasan Paşa "Palabıyık" lakabıyla da anılmıştır. Aslen Kafkasyalı olduğu düşünülen Hasan Paşa'nın çok küçük yaşta İran sınırında esir alınarak Hacı Osman Ağa adlı bir Tekirdağ'lı tüccara satıldığı ve onun çocuklarıyla birlikte yetiştiği bilinmektedir. Daha sonra 1738 yılında Yeniçeri Ocağı'na kaydolarak bazı savaşlara katılmış, özellikle Belgrad'ın kuşatılması esnasında gayret ve cesaretini ispatlamıştır. Sonrasında ise Tekirdağ'a dönmüş ve onu satın alan efendisinin kızıyla evlenmiştir.

Onun yiğitliğini duyuran en önemli olay ise, yiğitlerinin şöhretini duyduğu Cezayir'e gitmek için yola çıktığı esnada, bulunduğu gemiyi yabancı bir gemiye rampa ederek ele geçirmesi ve o gemiyle Cezayir'e varması olayıdır. Bu olaydan sonra Cezayir dayısı tarafından takdir edilmiş, zaptettiği gemi kendisine bırakılmıştır. Fakat Cezayir'de de fazla tutunamayıp İspanya ve Napoli üzerinden İstanbul'a gelmiş, 1761 yılında ise kalyon kaptanı olarak Osmanlı donanmasına girmiştir. 1762 yılında riyâle, 1766 yılında patrona ve bir yıl sonra da kapudâne rütbesine yükselmiştir. 1768-1774 yılları arasında Rus donanması ile çeşitli mücadelelere giren Hasan Paşa önderliğindeki Osmanlı donanması, Çeşme Limanı'na sığındığı süreçte Ruslar'ın gönderdiği ateş gemileriyle 6 Temmuz 1770'te imha edilmiştir. Yaşanan bu zor durumun üstüne Hasan Paşa Çanakkale Boğazı'na kadar gelmiş, hükümete yaşanan bu durumu bildirmeyi başarmıştır. Bunun üzerine Hasan Paşa'ya beylerbeyi rütbesi verilmiştir.

Yaşanan Çeşme faciasının ardından 10 Temmuz 1770 tarihinde Ruslar Limni adasını işgale ve kaleyi tazyike başlamıştır. Bunun üzerine Hasan Paşa'dan derhal teşebbüs etmesi istenmiştir. Hasan Paşa düşmek üzere olan adayı Ruslar'dan kurtarmış ve büyük bir zayiatla Ruslar'ı adadan uzaklaştırmayı başarmıştır. Bu başarısının ardından kendisine "gazi" ünvanı verilmiş, vezirlik rütbesiyle de kaptanıderya olarak tayin edilmiştir. III. Mustafa'nın ölümünün ardından kaptanıderyalıktan uzaklaştırılmış, 1773 yılının Aralık ayında Rusçuk seraskerliğine tayin edilmiştir.

1774 yılında Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzalanmasının ardından ikinci defa kaptanıderyalık görevine getirilmiş, on beş yıl gibi uzun bir süre bu görevde kalmıştır. Aynı zamanda Sultan I. Abdulhamid üzerinde oluşan tesiri nedeniyle de devlet idaresinde de söz sahibi olmuştur. Görevi esnasında uzun yıllar süren savaşlar nedeniyle zayıflayan devlet otoritesini devlete geri kazandırmak için 1776 yılında Suriye'de Şeyh Tâhir Ömer'i te'dib etmiş ve asayişi sağlamıştır. 1779 yılında Mora'daki Arnavutlar'ı itaat altına almayı başarmıştır. Fransızlar'ın teşvikiyle Mısır'da faaliyetlerde bulunan Murad ve İbrahim beylere karşı Haziran 1786'da harekete geçmiş, bir buçuk yıl boyunca onları çoğu defa mağlup etmiş fakat Rusya ve Avusturya savaşının çıkması üzerine bu beyleri ortadan kaldıramadan İstanbul'a dönmek durumunda kalmıştır.

1787 ve 1788 yılları arasında Özü Kalesi için Ruslar'la yaptığı mücadelelerde çok büyük başarılar sergilemesine rağmen kalenin düşmesine engel olamaması Hasan Paşa'nın itibarını sarsmış ve İstanbul'daki muhaliflerinin kendisinin aleyhine faaliyetler yürütmesine zemin hazırlamıştır. Görevinden azledilmesi için yapılan türlü faaliyetlere rağmen Sadrazam Koca Yûsuf Paşa sayesinde konumunu muhafaza etmesine rağmen Özü Kalesi'nin düşmesinden ötürü duyduğu üzüntü nedeniyle I. Abdulhamid vefat edince, III. Selim Hasan Paşa'yı Anadolu valiliği ve İsmâil Kalesi seraskerliğiyle görevlendirmiş, 20 Nisan 1789'da kaptanıderyalıktan uzaklaştırmıştır.

Daha sonraki görev hayatında ise Ruslar'ı İsmâil Kalesi önünde mağlup ederek kaleyi kurtarmış, Fokşan ve Boza bozgunları üzerine görevinden azledilen Kethüdâ (Cenaze) Hasan Paşa'nın yerine 3 Aralık 1789 tarihinde sadrazam ve serdâr-ı ekrem olarak tayin edilmiştir. Üç ay 28 gün süren sadrazamlığı boyunca Hasan Paşa sürekli cephede görev almış, denizde ve karada pek çok başarılar elde etmiştir. Fakat şiddeti nedeniyle de çok fazla eleştiriye maruz kalmıştır. 30 Mart 1790 tarihinde ise Şumnu'da 80 yaşının üzerindeyken vefat etmiş ve orada yaptırmış olduğu Bektaşî Tekkesi'ne defnedilmiştir.

Cezayirli Gazi Hasan Paşa devlete sadık, gayretli, sözünü esirgemeyen ve yaptırdığı hayırlarla tanınan bir kişidir. Tahminlerin aksine vefatından sonra ancak 4000 kese kadar servetinin olduğu ortaya çıkmıştır. Eşine ait Öküz Limanı'ndaki yalıdan başka Kasımpaşa'da bir konağa sahip olan Hasan Paşa mal varlığını devlet

işleri ve hayır eserleri için harcamıştır. Tersane'de yaptırdığı Kalyoncu Kışlası ve Camii'ne ek olarak Vize'de camii, hamam ve çeşmeler yaptırmıştır. Çanakkale ve Şumnu'da tekkeler, bugün Truva harabelerinin bulunduğu bölgede bir hisar, Midilli, İstanköy, Sakız, Limni ve Rodos gibi bölgelerde ise çeşmeler inşa ettirmiştir. Kendisinin kaleme aldığı bir divanı veya eseri bulunmamaktadır. I. Abdulhamid devrinde yaşamış âlimlerden olan Çâkerî-i Yemenî, Hasan Paşa'nın savaşlarını ve bastırdığı bazı isyanlarını anlattığı *Gazavât-ı Gazi Hasan Paşa* adlı eseri kaleme almıştır. (Aydın, 1993: 501-503)

Cezayirli Gazi Hasan Paşa'ya incelenen divanlar arasından *Ebûbekir Celâlî Divanı*'nda yer alan, müfredlerden sonra gelen 7 beyitten oluşan, kasideyle çok benzer özelliklere sahip *"Medhiyye-i Muhtasar"* başlığında bir şiir bulunduğu tespit edilmiştir. Şiirde yer alan 2 beyitte devlet adamlığı yönlerine vurgu yapılmıştır.

Dedi bu cümledendir ol semiyy-i mefhar-ı 'âlem
Ki bir gâzî vezire kethüdâ-yı bâbdır hâlâ
EC Mm/3

(Bu cümledendir dedi. O âlemin övündüğü isim şu anda bir bir gazi vezire kethüdalığın kapısıdır.)

Örnek beyitte Cezayirli Gazi Hasan Paşa'ya *fetih duygusu, cihan hakimiyeti idealine* yer verilmiştir. Ayrıca kethüdânın burada Yeniçeri Ocağı'nda, yeniçeri ağasından sonra gelen en yüksek rütbeli subay anlamında kullanıldığı ve kendisinin de Yeniçeri Ocağı'na girerek yetişmiş, ocaktaki pek çok askere örnek teşkil edecek yükselişte bir kariyerinin olduğu düşünülürse *biyografi bilgisine* de değinilmiştir.

Vezîr-i bî-mu'adil kapudân pâşâ-yı deryâ-dil
Sevâb-endîşe düstûr-ı gazâ-pîşe Hasan Paşa
EC Mm/4

(Eşsiz vezir, geniş gönüllü kaptan paşa, iyilik düşünen, gazayı huy edinmiş vezir Hasan Paşa.)

Örnek beyitte Cezayirli Gazi Hasan Paşa'ya *görev bilgisi, fetih duygusu ve devletçilik anlayışıyla* değinilmiştir.

4.5.6.3.5. Küçük Hüseyin Paşa (d. 1758 - ö. 1803. 10 Mart 1792 – Kasım 1803 tarihleri arasında kaptanıderyalık yapmıştır.)

Çeşitli kaynaklarda Çerkez veya Gürcü asıllı olduğu, aslen Ahıskalı olan Vezir Silâhdar İbrâhim Paşa tarafından 1181 yılında III. Mustafa'ya takdim edilmiş olan Hüseyin Paşa'nın 1758 yılında doğmuş olduğu tahmin edilmektedir. İlk eğitimini Enderun'da gördükten sonra Şehzade Mehmed'in hizmetinde bulunmuş, III. Selim'in hükümdar olmasının ardından mâbeyincilik ve tebdilcilik görevlerinde yer almış ve beş ay kadar da başçuhadarlık yapmıştır. Hüseyin Ağa bu görevleri esnasında Beşiktaş'ta Ihlamur'daki nişan tâlimlerinde bulunmuş, Fransız elçisi H. Sebastiani ile İshak Bey arasında Osmanlı ordusuna verilecek yeni nizam çalışmalarına katılmıştır. Bu görevleri vesilesiyle III. Selim'in sevgi ve takdirlerini kazanmış, 10 Mart 1992 tarihinde vezâret rütbesiyle kaptanıderyalığa tayin edilmiş ve ölümüne kadar bu görevi sürdürmüştür. Bunun yanı sıra I. Abdulhamid'in kızı Esmâ Sultan ile evlenerek saraya damat olmuştur.

Hüseyin Paşa'nın kaptanıderya ve vezir olarak faaliyetlerini dört grupta toplamak mümkündür. Bunlardan ilki Ege Denizi'nde korsanlarla yaptığı mücadelelerdir. O dönemde Ege Denizi'nde bazıları Rus bandıralı olan pek çok korsan, Osmanlı tüccar gemilerinin seyrüseferine engel olmakta, onları yağmalamakta ve kıyılara baskınlar düzenlemektedir. Hüseyin Paşa bu korsanlarla mücadelede etkili olmuştur. Onun kısa sürede kazandığı bu başarılar padişah nezdinde itibarını arttırırken diğer devlet adamları tarafından kıskanılmasına neden olmuştur. İkinci faaliyeti ise Vidin seraskerliği sırasındaki görevleridir. 1794 yılından sonra âsilerin adeta merkezi hâline dönüşen Vidin'de Pazvandoğlu Osman'ın itaat altına alınmasına çalışılmış fakat etkili olunamayınca, kendisini de kıskanan devlet adamlarının desteğiyle Hüseyin Paşa İstanbul'dan Vidin'e görevlendirilmiştir. Bölgede çok çetin şartlarda görev yapan Hüseyin Paşa yönetimindeki askerlerden birçoğu hastalanmıştır. Yenik durumuna düşülmemesi adına Hüseyin Paşa Pazvandoğlu Hüseyin'in af taleplerini merkezî hükümet nezdinde desteklemiş, hakkında idam kararı alınmış olan âsiyi bağışlatmış ve ona kapıcıbaşılık rütbesinin verilmesini sağlamıştır. Üçüncü faaliyetine bakılacak olursa, Mısır sahillerini abluka altına alan İngiliz donanmasına katılmış, Napolyon'un gizlice Fransa'ya kaçması yine de önlenemese de sonuç olarak Fransızlar mağlup edilerek teslim olmaya zorlanmıştır. Hüseyin Paşa'nın burada

kazandığı başarı ve faaliyetleri III. Selim tarafından çok memnun edici karşılanmıştır. Hüseyin Paşa'nın dördüncü ve en önemli faaliyeti ise donanmada yaptığı ıslahatlar olmuştur. Tersane ve donanma nizamında bazı değişiklikler yapmış, seferden dönüşte gemi mürettebatının memleketlerine gönderilmesi kaldırılarak tersanede tâlim ve terbiyelerinin devamı kararlaştırılmış, donanma kaptanlarının ehliyetlerine göre sınıflandırılması, kabahati olmayanların rütbelerinin indirilmesinin önlenmesi, marangozların da donanmaya dahil edilerek usta-işçi sınıfının meydana getirilmesi, kalyonların büyük ve küçük olarak ayrılması, eğitime ayrı bir ehemmiyet gösterilerek Fransız gemi mimarı Jacques Balthasard le Brun'un, iki asistanı Jean-Baptiste Benoît ve Toussaint Petit ile birlikte İstanbul'a getirilmesi ve mimarın teklifiyle tersanedeki mühendishânede hesap-hendese, gemi resim ve planı, öğrenilen bilgilerin tatbikatı gibi eğitimlerin verilmesi gerçekleştirilmiştir. Ayrıca gemi yapımına büyük hız verilmiş, donanmaya 1789-1798 yılları arasında kırk beş yeni savaş gemisi takviye edilmiş, donanmanın ateş gücü 2156 topa, asker sayısı da 40.000'e ulaşmıştır. Bu vesileyle Osmanlı donanması Avrupa'nın en güçlü donanması hâline gelmiştir.

Tüm bu önemli faaliyetlerin ardından Küçük Hüseyin Paşa 1803 yılının Kasım ayında verem hastalığına yakalanmıştır. III. Selim'e sunduğu vasiyetnâmesinde ilk olarak borçlarının ödenmesini ve mallarının satışını istediğini dile getirmiştir. Çok geçmeden 8 Aralık 1803 tarihinde vefat etmiş, Eyüp'te Mührişâh Vâlide Sultan Türbesi'nin yanına defnedilmiştir.

Kişiliği hakkında edinilen bilgilere göre Küçük Hüseyin Paşa, kendini beğenmiş, çabuk sinirlenen bir mizaca sahiptir. Vezirler arasında pek çok düşmanı bulunmuştur. G. A. Ollivier ise tenkitçi bir yaklaşımla Küçük Hüseyin Paşa'nın bir devlet adamına yaraşır görüşlere ve bilgiye sahip olamadığını, iyi niyetli bir kişiliğe sahip olduğunu, işçilerin başında çok ilgili davrandığını, sınırlı bilgileri nedeniyle pek çok gemi yaptırmakla donanmayı ihya ettiğini zannettiğini, tayfa yetiştirmede herhangi bir plan çerçevesinde hareket etmediğini, ticareti teşvik etmediğini, tersanedeki mektebe gereken ilgiyi göstermediğini dile getirmiştir. (Göyünç, 1999: 6-8)

Küçük Hüseyin Paşa'ya *Ahmed Bâdî Divanı*'nda bir câmii tamiratı için düşürülmüş 8 beyitten oluşan tarih manzumesinde yer verilmiştir. 3 beyitte ise devlet adamlığı yönleriyle anıldığı tespit edilmiştir.

Kıldı i'mârına himmet Hüseyin Pâşâ hem
Öz karındaşı Süleymân Efendi hakka
AB T5/4

(Doğrusu camiinin imarına Hüseyin Paşa, aynı zamanda onun öz kardeşi Süleyman Efendi yardım etti.)

İş bu hâl üzre esâsından olundı tahrîr
Bârek-Allâh zihî câmi'-i cennet-âsâ
AB T5/5

(İşte böyle bir hâl içinde temelinden yapıldı. Allah mübarek etsin. Ne güzel, cennet gibi camii.)

Nâmına dinse Hüseyniye Süleymâniye
Pek be-câdur ahaveyn eyledi çün kim inşâ
AB T5/6

([Camiiyi] iki kardeş inşa ettirdikleri için adına Hüseyniye Süleymâniye denilse pek uygundur.)

Yukarıdaki örnek beyitlerde Küçük Hüseyin Paşa'nın *biyografi bilgisine ve devletçilik anlayışına* değinildiği tespit edilmiştir.

4.5.7. Şeyhülislamlık Makamı/Görevi, Şeyhülislam Tipi Ve Kişilikleri

4.5.7.1. Şeyhülislamlık Makamı/Görevi

Sözlükte *"yaşlı kimse, reis, bilge"* anlamlarındaki şeyh ile İslâm kelimesinden oluşan *şeyhülislam* tabiri, İslâm dünyasında önde gelen ulemâ ve sûfîlere verilen bir şeref unvanı olarak X. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmış, daha sonra *"âlimlerin en kıdemlisi, reisi"* mânasını kazanarak bir unvan halinde kullanılmıştır. XI. yüzyılda Horasan'da Şâfiîler'in başındaki âlim *şeyhülislam* unvanıyla anılırdı. Zamanla kelimenin kullanımı yaygınlaşmış, Memlükler'de fetvaları ile şöhret bulan fıkıh âlimlerinin şeref unvanı olmuş, bir nevi dinî reis şeklinde anlaşılmıştır. Daha sonra Osmanlı Devleti döneminde de ilmiye teşkilâtının başındaki âlime de *şeyhülislam* denilmiştir.

Şeyhülislamın görevi, Müslümanların şer'î konularda veya dinle alakalı diğer mevzularda karşılaştıkları sorunlara çözüm bulmak, sorulan konularla alakalı dinin

görüşünü ve kuralları ortaya koymaktır. Teoride görevleri böyle olmakla beraber aslında şeyhülislamlar Osmanlı devleti ve toplumu için çok daha fazla misyon yüklenmişlerdir. Çoğu zaman örf, âdet ve geleneklerle ilgili konularda da fikir beyan etmişlerdir. Şeyhülislam kendisine sorulan konularla alakalı görüşlerini yazılı olarak açıklamıştır. Buna fetvâ denilmektedir.

Konumuzla alakalı kısma gelecek olursak şeyhülislamlar mühim devlet işlerinde de fikir beyanında bulunmuşlardır. Savaş ilan edilmesi, barış yapılması, ıslahat uygulanması, idarî, malî, askerî ve sosyal alandaki düzenlemeler hakkında devletin ileri gelenleri tarafından daima şeyhülislamın görüşü alınmıştır. Sadece bununla da sınırlı olmayarak, devletin yürütme işlerine de müdahil olmuşlar ve özellikle XVII. yüzyılda küçük yaşta padişahların tahta geçtiği zamanlarda başlıca karar organı durumunda olmuşlardır. Padişah vereceği önemli kararların şeriate uygun olup olmadığını öğrenmek için şeyhülislamdan daima görüş istemiştir. Dolayısıyla Şeyhülislamlar İslam hukukunu en iyi bilen ulemâ arasından seçilmişlerdir. Her ne kadar padişahlar çoğu kez şeyhülislamın fetvasına uymak konusunda özen göstermişseler de, padişahlar arasından kendi görüşüne uygun fetva talep edenler de olmuştur. Devletin en önemli kararlarında bile bu kadar etkili olmuş bir görevlinin, Divanıhümayun toplantılarına katılmaması beklenmeyecektir. Aslî üyeler gibi daimî olarak divan toplantılarında yer almayan şeyhülislam, görüşlerine başvurulup kendisine danışılmak istendiğinde divan toplantılarına davet edilerek toplantılara eşlik etmiştir. (Ünal, 2017: 116-117)

4.5.7.2. Şeyhülislam Tipi

Klasik Türk şiirinde şeyhülislam tipi metinlerde şeyhülislam teriminden ziyâde çoğunlukta şeyhülislamlık yapan kişilere hitap sözcüğü olarak kullanılan efendi terimi ile karşımıza çıkmaktadır. Şiirlerde çoğunlukla şeyhülislam kişiliklerine hitaben kullanılan "efendi" terimi zamanla tip olarak şiirlerde şeyhülislamdan daha çok yerleşmiştir. Şiirlerde ihsan bağışlaması, âlim ve bilge olması, akıllı olması, hüküm vermesi, adaleti, ilim ve takva sahibi olması, güzel ahlaklı olması gibi özelliklerle anılmıştır.

Fenn-i fetvâda fetâ hazret-i şeyhü'l-islâm
Sözleri lutf u 'atâ hûyı vefâ şânı kerem

FV K11/1

(Fetvâ ilminde cömert hazreti şeyhülislamın sözleri lütuf ve ihsan, huyu vefa, ünü ise keremdir.)

Örnek beyitte şeyhülislam tipi, bir şeyhülislamın vakıf olduğu tüm özellikleri sergiler niteliktedir. Şeyhülislam tipi fetvâ ilminde ileri noktada oluşu ve ilmini insanlara fayda sağlamak için cömertçe kullanması yönüyle yer almıştır. Ayrıca devlet adamı vasıflarından lütuf ve kerem sahibi olması, cömert olması, vefâ sahibi olması yönüyle güzel ahlaklı olması, olgunluğuyla ün kazanmış olması gibi örnek bir devlet adamında aranan güzel özellikleriyle yer almıştır.

Zü'l-himem kân-i kerem Hazret-i Şeyhü'l-islâm
'İlm ü fazl-ile odur zînet-i sadr-ı fetvâ

Fn T121/1

(Gayretlerin sahibi kerem kaynağı hazreti şeyhülislam. İlim ve olgunluk ile fetvâ başının süsü odur.)

Örnek beyitte şeyhülislam tipinin, kerem kaynağı olması özelliğiyle cömertliğine, ilmine ve olgunluğuna, fetvasının öncü oluşuna değinilmiştir.

4.5.7.3. Şeyhülislam Kişilikler

4.5.7.3.1. Abdülkadir Hamidi Çelebi (d. … - ö. 1548. 1542-1543 yılları arasında şeyhülislamlık yapmıştır.)

Osmanlı şeyhülislamı Hamit sancağına bağlı Isparta'dan Mehmet Efendi'nin oğludur buraya nispetle Hamidi veya Isparta çelebisi diye tanınmıştır. Bursa ve İstanbul medreselerinde müderrislik görevlerinde bulunmuştur. Bursa ve İstanbul kadılıklarını ifa ettikten sonra Anadolu kazaskeri olmuştur. Çivizade Mehmet Efendi den sonra 1542 ve 1543 yılları arasında şeyhülislamlığa getirilmiştir, ancak hastalığı sebebiyle 3 ay sonra şeyhülislamlık görevini bırakmıştır. 1548 yılında Bursa'da vefat etmiştir. Türkçe ve Arapça şiirlerinde "Kadiri" mahlasını kullanmıştır. (İpşirli, 1988: 240)

Belirlenen divanlar arasından Abdülkadir Hamidî Çelebi'ye yalnızca *Fuzûlî Divanı*'nda 3 beyitte devlet adamlığı yönüyle yer verilmiştir.

Arş-temkîn felek-mertebe Kadir Çelebi
Ki felek tabiidir her neye ferman eyler
Fz K32/28

(Vakarı yüce olan, gökyüzü rütbeli Kadir Çelebi her ne emrederse dünya [onun emrine] tabidir.)

Örnek beyitte Abdülkadir Hamidî Çelebi *tedbir sahibi olması, görev bilgisi ve hükmünün yürüyor olması* özellikleriyle anılmıştır.

Bin yılın Berhemen'in mev'ize-i marifeti
Kabil-i din kılar ma'il-i îman eyler
Fz K32/29

(Bin yılın Berhemen'inin marifet nasihatini din kabul eder, imana meyleder.)

Örnek eyitte Abdülkadir Hamidî Çelebi *dindarlık özelliği ve ünlü kişiliklerle* birlikte anılmasıyla yer almıştır.

Arz-i îman büte ger kılsa dem-i can-bahşi
Can verip mu'ciz ilen anı müselman eyler
Fz K32/30

(Eğer puta iman etse, can bağışlayan nefes can verip mucize ile onu müslüman yapar.)

Örnek beyitte Abdülkadir Hamidî Çelebi *dindarlık* özelliğiyle anılmıştır.

Yapılan inceleme neticesinde şiirlerde hakkında çok fazla detaylı bilgiye rastlanmayan Abdülkadir Hamidî Çelebi, *Fuzûlî Divanı*'ndaki beyitlerde daha çok dindarlığıyla anıldığı belirlenmiştir. Biyografisine dair herhangi bir bilgiye şiirlerde yer verilmediği tespit edilmiştir.

4.5.7.3.2. Ebülmeyâmin Mustafa Efendi (d. 1546 – ö. 23 Kasım 1606. 7 Şubat 1603 - 8 Haziran 1604 ile 26 Temmuz 1606 - 23 Kasım 1606 tarihlerinde iki kez şeyhülislamlık yapmıştır.)

Ebülmeyâmin Mustafa Efendi İstanbul medreselerinde ilmiye eğitimi almıştır. Edirne ve İstanbul kadılığı görevlerinde bulunmuştur. Zahire yokluğunda halkı sıkıntı çektirmemekle tanındığı için kendisine "Ebülmeyâmin" lakabı verilmiştir. 5 Ocak 1603 tarihinde Anadolu kazaskeri olarak terfi etmiştir. 7 Şubat 1603 tarihinde Sun'ullah Efendi'nin yerine şeyhülislam olmuştur. 8 Haziran 1604 tarihinde şeyhülislamlıktan azledilip rakibi olduğu kabul edilen Sun'ullah Efendi yeniden şeyhülislam olmuştur. 26 Temmuz 1606 tarihinde ikinci defa şeyhülislam olmuştur.

Aynı yıl 23 Kasım 1606 tarihinde kulunç hastalığından vefat etmiştir. Tütün içme İstanbul'da 16. yüzyılın ortasında başlamıştır ve Ebülmeyâmin Mustafa Efendi İstanbul'un tütün tiryakilerinden biri olarak tanınmıştır. Kaynaklarda hakkında yer alan bilgilere göre fazıl, yakışıklı, vakur, güler yüzlü, şişman ve şeyhleri seven biri olarak tanınmıştır. (İpşirli, 1994: 362-363)

Belirlenen divanlar arasından Ebülmeyâmin Mustafa Efendi'ye yalnızca *Fuzûlî Divanı*'ndaki 6 beyitte devlet adamlığı yönleriyle rastlanmıştır.

- ***Güzel Ahlak:*** Mustafa Efendi en fazla *güzel ahlaklı olması* özelliğiyle 3 beyitte yer almıştır. *Nesîm-i hulkunun evsafın etmeğe tahrîr (Yaradılışının hafif rüzgarının özelliklerini yazmaya) (K33/20), Riyaz-i kadrde fazlın nihal-i re'f ettir (İtibar bahçelerinde olgunluğun taze bir merhamet fidanıdır.) (K33/22), Kemal-i şefkatinedir ümîd-var kalem (Kalem şefkatinin olgunluğundan ümitlidir.) (K33/35)* ifadeleriyle Mustafa Efendi'nin *güzel ahlaklı oluşu* vurgulanmıştır.

  Divanda yer alan bir beyitte *Kim oldu devlet-i kurbiyle kam-kar kalem (Devlete olan yakınlığıyla kalem, isteklerine kavuştu.)(K33/18)* ifadesiyle devlete olan yakınlığıyla görevini elde ettiği vurgulanmış ve Mustafa Efendi *görev bilgisiyle* anılmıştır. *Arayıp ehl-i hüner varım yetince sana (Hüner ehli seni arayıp sana ulaşınca) (K33/31)* ifadesiyle *sanatı ve sanatkârı koruması* özelliğine, *Verip nizam-i cihan Asaf ü Nizamü'l-mülk (Dünyaya Âsaf'ın ve Nizamülmülk'ün düzenini verip) (K33/32)* ifadesiyle *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına ve asayiş (emn ü eman) özelliğine, Sözün yürütmeğe başdan ayağ edip yügürür (Sözünü baştan aşağıya yürütür.) (K33/35)* ifadesiyle *hükmünün yürüyor olması* özelliğine yer verilmiştir.

Nesîm-i hulkunun evsafın etmeğe tahrîr
Çemen eline verir sebzeden bahar kalem
Fz K33/20

(Yaradılışının esintisinin vasıflarını yazması için bahar çemenin eline yeşillikten kalem verir.)

Örnek beyitte Ebülmeyâmin Mustafa Efendi'nin *güzel ahlak sahibi oluşuna* değinilmiştir.

Verip nizam-i cihan Asaf ü Nizamü'l-mülk
Gidip cihanda sana kaldı yad-gar kalem
Fz K33/32

(Asaf ve Nizamü'l-mülk dünyanın düzenini verip gittiğinden, kalem dünyada sana hatıra kaldı.)

Örnek beyitte Mustafa Efendi'nin *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına ve asayiş (emn ü eman) değerine* yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Ebülmeyâmin Mustafa Efendi şiirlerde çoğunlukla *güzel ahlaklı olmasıyla anılmakla birlikte, toplumda asayişi sağlaması, sanatı ve sanatkârı koruması, hükmünün yürüyor olması* özellikleriyle şiirlerde yer bulması da dikkat çekmiştir.

4.5.7.3.3. Bostanzâde Mehmed Efendi (d. 1536 – ö. 1598. 1589 - 1592 ve 1593 - 1598 tarihleri arasında iki defa şeyhülislamlık yapmıştır.)

1535/1536 yılında Bostan Mustafa Efendi'nin oğlu olarak dünyaya gelen Mehmed Efendi, 1576 yılının Kasım ayında İstanbul kadısı olarak görev almıştır. 1577 yılında Anadolu kazaskeri, 1578 yılında Rumeli kazaskeri, 1582 yılında Mısır mollası olmuş 1586 yılına kadar bu görevini sürdürmüştür. 1587 yılında ikinci defa Rumeli kazaskeri olmasının ardından 1589 yılında şeyhülislamlık görevine getirilmiştir. 1592 yılına kadar bu görevi sürdürdükten sonra aynı yıl Kasım ayında üçüncü defa Rumeli kazaskeri olmuş, 1593 yılının Temmuz ayında ise ikinci defa şeyhülislamlık görevini üstlenmiştir. 1 Nisan 1598 tarihinde Bostanzâde Mehmed Efendi vefat etmiştir. Kaynaklardaki bilgilere göre dilinde tutukluk olan, âlim ve fâzıl bir kişi olarak bilinmektedir. (Süreyya, 1996: 988)

Çeşitli illerde müderris, Kadı, kazaskerlik yapmıştır Baki ile şeyhülislam olabilmek için rekabet etmiştir 1589 - 1592 ve 1593 - 1598 yıllarında iki kez şeyhülislam olmuştur. Kamuoyunda nazım(şiir) ile verdiği fetvalarla bilinir. Özellikle kahve hakkındaki fetvası ile tanınır. 1598 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.
Bostanzâde Mehmed Efendi'ye belirlenen divanlar arasından *Gelibolulu Âlî, Filibeli Vecdî, Sabrî Mehmed Şerîf Divanları*'nda toplam 13 beyitte devlet adamlığı yönleriyle rastlanmıştır.

- ***Yönetim Anlayışı:*** Bostanzâde Mehmed Efendi'ye en fazla *yönetim anlayışıyla* birlikte 8 beyitte yer verilmiştir. *Gelibolulu Âlî Divanı*'ndaki *Bârân-ı şer' (Dini kanunlar yağmuru) (K23/12), dergâh-ı âbâdân-ı şer' (dini kanunlarla imar edilmiş dergah)(K23/13), encüm-i rahşân-ı şer' (dini kanunların parlayan yıldızları) (K23/14), kâdî-'asker-i ser-defter-i erkân-ı şer' (dini kanunların temellerinin defterinin başının kazaskeri) (K23/15*) ifadesiyle *yönetim anlayışıyla birlikte görev bilgisine, bahâristân-ı şer' (dini kanunların ilkbaharının hüküm sürdüğü zaman) (K23/16), Sabrî Mehmed Şerîf Divanı*'ndaki *Bülend-eyvân-ı şer' (Dini kanunların sarayının en yücesi) (K17/24), kâr-âgeh-i şer'-i Peyem-berdür (Hz. Peygamber'in dini kanunlarından haberdar eden)(K17/28)* ifadesiyle *yönetim anlayışıyla birlikte ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına, dîvân-ı şerî'at (dini kanunların divanı) (K17/29)* ifadeleriyle *yönetim anlayışına* değinilmiştir.
- ***Adalet:*** Belirlenen divanlarda yer alan 4 beyitte Mehmed Efendi'nin *adil olması* özelliği vurgulanmıştır. *Gelibolulu Âlî Divanı*'ndaki *'Adl-ı gülzârını ser-sebz eyledi şimdi velî (Adaletin gül bahçesini şimdi veli baştan aşağıya yeşillendirdi.)(K23/12), Mihr-i evc-i ma'delet (Adalet zirvesinin güneşi) (K23/14), Sabrî Mehmed Şerîf Divanı*'ndaki *ziyâ-yı şem'-i 'adliyle (adaletinin mumunun ışığıyla)(K17/24), sadr-ı 'âdâlet (adaletin önderi)(K17/29)* ifadeleriyle Bostanzâde Mehmed Efendi'nin *adil olması* özelliğine değinilmiştir.
- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** İncelenen divanlarda bulunan 3 beyitte *cömert oluşu ve devletçilik anlayışıyla* birlikte Bostanzâde Mehmed Efendi'ye yer verilmiştir. *Gelibolulu Âlî Divanı*'ndaki *Serv-i bâg-ı mekremet Bostân Efendizâde kim (Cömertlik bağının selvisi Bostan Efendizâde ki) (K23/16), Filibeli Vecdî Divanı*'ndaki *H̆ân-ı ihsânı 'âleme mebzul (Hânın ihsanı âleme bolcadır.)(K34/22),* Sabrî Mehmed Şerîd Divanı'ndaki *Bahâr-ı mekremet Bustân Efendi-zâde (Cömertlik baharı olan Bostan Efendizâde)(K17/23)* ifadeleriyle Mehmed Efendi'nin *cömertlik özelliğine ve bununla beraber devletçilik anlayışına* vurgu yapılmıştır.
- ***Güzel Ahlak:*** Belirlenen divanlarda yer alan 2 beyitte Mehmed Efendi'nin *güzel ahlak sahibi oluşuna* değinilmiştir. *Gelibolulu Âlî Divanı*'ndaki *Hulkı*

nesîmi (Yaradılışının hafif esen rüzgârı) (K23/16), Filibeli Vecdî Divanı'ndaki *Sensin ol serv-i bûstân-ı vakâr (Ağırbaşlılık bostanının selvisi sensin.) (N7/1)* ifadeleriyle Mehmed Efendi'nin *güzel ahlak sahibi oluşuna* değinilmiştir.

- ***Ünlü Kişilikler:*** 2 beyitte Mehmed Efendi'nin *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına* yer verilmiştir. *Yönetim anlayışıyla* birlikte verilen örneğin dışında *Sabrî Mehmed Şerîf Divanı*'ndaki *O hem-nâm-ı Peyem-ber kim (O Hz. Peygamber ile adaş olan ki) (K17/24)* ifadesiyle Mehmed Efendi'nin *ünlü kişiliklerle anılması* vurgulanmıştır.
- ***Hükmünün Yürümesi:*** Divanlarda yer alan 2 beyitte Bostanzâde Mehmed Efendi'nin *hükmünün yürüyor olması* özelliğine yer verilmiştir. *Filibeli Vecdî Divanı*'ndaki *sözi özi makbul (sözü özü kabul görür) (K34/23), Sabrî Mehmed Şerîf Divanı*'ndaki *Anun a'lâ vü ednâ pîş-i hükminde ber-â-berdür (Onun hükmünün önünde en aşağı seviyede bulunan da en üst seviyede bulunan da eşittir.) (K17/29)* ifadeleriyle Mehmed Efendi'nin *hükmünün yürüyor olması* özelliğine değinilmiştir.
- ***İlim Ehli:*** Belirlenen divanlarda bulunan 2 beyitte Mehmed Efendi'nin *ilim ehlinden olması* vurgulanmıştır. *Gelibolulu Âlî Divanı*'ndaki *Ya'ni ta'mîr itdi 'ilm iklîmini ser-tâ-kadem (İlim iklimini baştan ayağa kadar onardı.)(K23/13), Mâh-ı tâbân-ı fazîlet (İlim ve irfanın parlayan güneşi) (K23/14)* ifadeleriyle Mehmed Efendi'nin *ilim ehlinden olması* vurgulanmıştır.

  Sıralanan bu özelliklerin haricinde *Filibeli Vecdî Divanı*'ndaki *Re'yi ahvat (Aklı tedbirli) (K34/23)* ifadesiyle Mehmed Efendi'nin *akıllı olması ve tedbir sahibi olması* özelliklerine yer verilmiştir. Aynı divanda yer alan *Bu bende cânibini lutfun itmesün ihmâl (İhsanın ve iyiliğin bu kulunun tarafını ihmal etmesin.)(N8/1)* ifadesiyle *sanatın ve sanatkarın korunması* özelliğine, *Sabrî Mehmed Şerîf Divanı*'ndaki *bârgâh-ı dîn münevverdür (din otağını aydınlatandır)(K17/24)* ifadesiyle *dindar olmasına, Emân-ı bîm-i millet… Emîn-i memleket (Memleketin güvenliği) (Milletin korkusunun güvenliği… Memleketin güvenliği)(K17/28)* ifadeleriyle *asayiş (emn ü eman)* özelliğine değinilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Bostanzâde Mehmed Efendi'ye belirlenen divanlarda en fazla şer'î hükümleri uygulaması yönüyle *yönetim anlayışı* özelliğiyle

birlikte yer verildiği tespit edilmiştir. Bunun dışında *adil olması, hükmünün yürüyor olması, cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışı, güzel ahlaklı ve ilim ehlinden olması* en fazla rastlanan diğer özelliklerinin olduğu belirlenmiştir. Biyografisine dair detaylı bir bilgiye beyitlerde rastlanmamıştır.

O hem-nâm-ı Peyem-ber kim ziyâ-yı şem'-i 'adliyle
Bülend-eyvân-ı şer' ü bârgâh-ı dîn münevverdür
SM K17/24

(O Hz. Peygamber ile adaş olan [kişi] adalet mumunun ışığıyla şeriatın yüce mekânı ve din otağını aydınlatandır.)

Örnek beyitte Bostanzâde Mehmed Efendi *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasının yanı sıra, adil olması, yönetim anlayışı ve dindar olması* yönleriyle anılmıştır.

Şeyh-i İslâm müfti-i 'âlem
Re'yi ahvat sözi özi makbul
FV K34/23

(İslâmın şeyhi, âlemin müftüsü. Aklı tedbirli, sözü özü kabul gören.)

Örnek beyitte Bostanzâde Mehmed Efendi'nin *görev bilgisine, akıllı, hükmünün yürüyor ve tedbir sahibi olmasına* yer verilmiştir.

Serv-i bâg-ı mekremet Bostân Efendizâde kim
Açılur hulk-ı nesîminden bahâristân-ı şer'
GA K23/16

(Cömertlik bahçesinin selvisi Bostan Efendizâde'nin yaradılışının hafif esintisinden şeriatin ilkbaharı açılır.)

Örnek beyitte Bostanzâde Mehmed Efendi'nin *güzel ahlak sahibi olmasına, cömertlik vasfına, devletçilik ve yönetim anlayışı* değerlerine yer verilmiştir.

4.5.7.3.4. Hocazâde Mehmed Efendi (d. 27 Şubat 1568 – ö. 2 Temmuz 1615. 2 Ağustos 1601-5 Ocak 1603, 5 Haziran 1608-2 Temmuz 1615 tarihleri arasında iki defa şeyhülislamlık görevi yapmıştır.)

Osmanlı şeyhülislamıdır. Âlim olan babası Hoca Sadettin Efendi'den ders alarak eğitimine başlamıştır. Babasının nüfusuyla ilmî dereceleri aşarak hızla yükselmesi, padişahı dahi rahatsız etmiştir. Sırasıyla müderris, Mekke kadısı, İstanbul kadısı ve ardından Anadolu kazaskeri olmuştur. Babasının gözden düşmesi üzerine

görevinden azledilmiştir. Daha sonra babasının tekrar yükselmesi ile Rumeli kazaskeri olmuştur. Hacı Mustafa Sun'ullah Efendi'nin yerine 2 Ağustos 1601'de şeyhülislamlığa getirilmiştir, ancak 5 Ocak 1603 yılında görevinden azledilmiştir. 5 Haziran 1608 tarihinde tekrar şeyhülislamlığa getirilmiştir ve 2 Temmuz 1615'de vebadan ölene kadar bu vazifede kalmıştır. (İpşirli, 2003: 452-453)

İncelenen divanlar arasından yalnızca *Filibeli Vecdî Divanı*'ndaki kendisine ithafen kaleme alınmış bir gazelde 2 beyitte devlet adamlığı yönleriyle anıldığı tespit edilmiştir.

Mehâdîm-i cihân mahdûmısın 'âlem sana lâlâ
N'ola ben de kul olsam âstanunda dime lâ lâ
FV G1/1

(Hz. Peygamber'in kulusun, âlem de sana kul. Ben de senin dergâhında kul olsam ne olur. [Buna lütfen] hayır deme.)

Örnek beyitte Hocazâde Mehmed Efendi "mehâdîm-i cihân" ifadesiyle Hz. Peygamber'in kastedilmesi dolayısıyla *ünlü kişiliklerle birlikte anılmıştır*. Bunun yanı sıra âlemin kendisine kul olmasının ifadesiyle de *cihan hakimiyeti ideali* vurgusu yapılmıştır.

Du'â dürrini 'arz ider kulun esdâf-ı kalbünden
Ümîd oldur ki makbûl ola işbu lü'lü'-i lâlâ
FV G1/3

(Kulun, senin kalbinin sedeflerinden dua incisini arz eder. İşte bu parlak incinin kabul olması ümit olur.)

Örnek beyitte Hocazâde Mehmed Efendi kendisinden dua arz edilmesi yönüyle *devletçilik anlayışı ve dindarlık özelliğiyle* birlikte yer almıştır.

4.5.7.3.5. Bayramzâde Zekeriyya Efendi (d. 1514 – ö. 11 Temmuz 1593. 1592 – 1593 yılları arasında şeyhülislamlık yapmıştır.)

Osmanlı şeyhülislamıdır. Kendisi gibi şeyhülislamlık yapmış olan Zekeriyazâde Yahya Efendi'nin oğludur. Ankara ve İstanbul'da eğitimini tamamladıktan sonra muallim olmuş, ardından Bursa'da müderrisliğe başlamıştır. Sırasıyla Halep, Bursa ve İstanbul kadılıklarında bulunmuştur. İki yıl kadar Anadolu kazaskerliği yaptıktan sonra emekliye ayrılmıştır. 1592 yılında Bostanzâde Mehmed Efendi'nin yerine 78 yaşında şeyhülislamlığa getirilmiştir. 11 Temmuz 1593 tarihinde vefat etmiştir. Cenazesi 1592 yılının Ekim ayında inşa ettirdiği medrese, dârü'l hadis

ve dârü'l kurrânın yanına defnedilmiştir. Dârü'l hadis on üç oda, bir dershane ve dârü'l kurrâ olarak ayrılan geniş bir odadan ibarettir. Tüm bu bilgilerin yanı sıra Bayramzâde Zekeriyya Efendi meşhur şair şeyhülislam Yahya Efendi'nin babasıdır. (İpşirli, 2013: 211-212)

Belirlenen divanlar arasından Bayramzâde Zekeriyya Efendi'ye yanızca *Filibeli Vecdî Divanı*'ndaki 10 beyitte devlet adamlığı yönleriyle rastlanmıştır.

- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** Divanda Zekeriyya Efendi'ye 3 beyitte *devletçilik anlayışıyla* birlikte yer verilmiştir. *Hasta gönlüm şifâ umar senden (K12/14), lutf u ihsânum (cömertlik ve iyiliğim)(K12/15)* ifadesiyle *devletçilik anlayışıyla birlikte cömerlik özelliğine*, *Benüm de gönlüm evini keremle yap (Benim de gönül evimi iyilikle yap)(N21/3)* ifadeleriyle *devletçilik* anlayışına değinilmiştir.
- ***Görev Bilgisi:*** Divanda bulunan 3 beyitte Zekeriyya Efendi'nin *görev bilgisine* dair ifadelere rastlanmıştır. *Kalem-i fazlun (olgunluk kalemin)(K4/29)* ifadesiyle kalem ehli olmasının ifadesi yönüyle *görev bilgisine ve güzel ahlaklı olmasına*, *Cihâna 'ilm ile sultân u hândur (K9/14)* ifadesiyle *görev bilgisinin* yanı sıra *cihan hakimiyeti ideali* vurgusuna ve *ilim ehli olması* özelliğine yer verilmiştir. *Biri kâ'im-makâm-ı pâdşâhî (Padişaha ait makama geçen biri) (K9/15)* ifadesiyle Bayramzâde Zekeriyyâ Efendi'nin *görev bilgisine* değinilmiştir.
- ***İlim Ehli:*** *Filibeli Vecdî Divanı*'ndaki 4 beyitte Zekeriyyâ Efendi'nin *ilim ehlinden olması* vurgulanmıştır. *Görev bilgisinde* değinilen örneğin haricinde, *Biri bu anda var 'ilm-i İlâhî (İlâhî ilme sahip biri bu anda var.)(K9/15), Okurlar anda tefsîr ü hadîsî (K9/19)* ifadeleriyle Bayramzâde Zekeriyyâ Efendi'nin *ilim sahibi olmasına* yer verilmiştir. Bir diğer örneğe ise *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına* dair verilen örnekte değinilmiştir.

  Divandaki bir beyitte *Kabûl ile olur her hat hümâyûn (Onun her yazısı mutlu bir şekilde kabul olur.) (K 9/16)* ifadesiyle *hükmünün yürüyor olmasına*, başka bir beyitte *A benüm hikmet ile Lokmân'um (A benim hikmetli Lokman'ım) (K12/14)* ifadesiyle *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasının* yanı sıra *ilim ehli olmasına* değinilmiştir. Ayrıca divanda bulunan bir beyitte *Varup hacc-ı şerîfe giydi ihrâm (Mübarek hacca varıp ihram giydi.) (K9/27)* ifadesiyle *dindar*

olmasına, Yapupdur bir güzel darü'l-hadîsi (Güzel bir dârü'l hadis yaptırmıştır.)(K9/19) ifadesiyle dârü'l hadis inşa ettirmesi dolayısıyla *biyografi bilgisine*, *görev bilgisinde* örneği verilen bir beyitte *güzel ahlak sahibi olmasına*, *devletçilik* bahsinde değinilen bir örnekte *cömert olmasına*, *görev bilgisinde* verilen bir örnekte ise *cihan hakimiyeti idealine* yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Bayramzâde Zekeriyyâ Efendi'nin şiirlerde en fazla *ilim ehli olması özelliğiyle, devletçilik anlayışı ve görev bilgisiyle* yer aldığı tespit edilmiştir. Biyografisinden edinilen bilgilere göre muallim olarak da görev yaptığı bilinen Zekeriyyâ Efendi'nin şiirlerde *ilim sahibi olması* yönüyle sıkça anılmasını destekler niteliktedir. Ayrıca biyografisinde de değinildiği gibi dârü'l hadis inşa ettirmiş olmasına şiirlerde de rastlanması ilgi çekici bir detay olmuştur. Bunların yanı sıra Zekeriyyâ Efendi'nin biyografisiyle çelişen herhangi bir detaya şiirlerde rastlanmamıştır.

Cihâna 'ilm ile sultân u hândur
İki vech ile sultân-ı cihândur
FV K9/14

(İlim ile dünyaya sultan ve handır. İyi yön ile cihanın sultanıdır.)

Örnek beyitte Bayramzâde Zekeriyyâ Efendi *görev bilgisi, ilim ehli olması ve cihan hakimiyeti idealiyle* birlikte anılmıştır.

Yapupdur bir güzel darü'l-hadîsi
Okurlar anda tefsîr ü hadîsî
FV K9/19

(Güzel bir Dârülhadis yaptırmıştır. Orada tefsir ve hadis [ilimlerini] okurlar.)

Örnek beyitte Bayramzâde Zekeriyyâ Efendi'nin *ilim ehli olmasına* ve biyografisinde de değinildiği gibi dârü'l hadîs yaptırmasına değinilerek *biyografi bilgisine* yer verilmiştir.

4.5.7.3.6. Ebûishakzâde Mehmed Esad Efendi (d. Ekim 1685 – ö. 10 Ağustos 1753. 1748 – 1749 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde şeyhülislam olarak görev yapmıştır.)

Klasik Türk müziğinin önemli bestecilerindendir. Babası şeyhülislam Ebu İshak İsmail Efendi'dir. İlk önce babasından, daha sonra çeşitli âlimlerden ders alarak

yetişmiştir 1710 yılında müderrisliğe tayin edilmiştir. Mekke ve Medine müfettişliği, fetva eminliği, sonra Selanik kadılığı görevine getirilmiştir.1725 - 1732 yılları arasında hazırladığı "Lehçetü'l Lügat" adlı sözlüğü dönemin padişahı I. Mahmud'a sunmuştur. 1734 yılında Mekke kadısı olmuştur. 14 Mart 1737 tarihinde Mekke kadılığından azledilerek Anadolu kazaskerliği payesi ile Ordu kadısı tayin edilmiştir. Belgrad Antlaşması'nın akdi sırasında kendisine Rumeli kazaskerliği payesi verilmiştir. 20 Temmuz 1748 tarihinde şeyhülislam olmuştur. Bu makamdan 12 Ağustos 1749 tarihinde azledilmiştir. 10 Ağustos 1753 tarihinde İstanbul'da ölmüştür. Şeyhülislam Esad Efendi aynı zamanda Klasik Türk müziğinin önde gelen bestekârlarından biridir. İlahi, beste, semai, ve şarkı formunda birçok eser meydana getirmiştir. (Özcan, 1991: 85-86)

Belirlenen divanlar arasından Ebûishakzâde Mehmed Esad Efendi'ye yalnızca *Nef'î Divanı*'ndaki 21 beyitte devlet adamlığı yönleriyle rastlanmıştır.

- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** Mehmed Esad Efendi'ye en fazla 6 beyitte yer alan *devletçilik anlayışı* ve bunun beraberinde 5 beyitte yer alan *cömertlik özelliğiyle* şiirlerde yer verilmiştir. *Lûle-i ser-çeşme-i feyz-i câvîd (Sonsuz bolluk çeşmesinin borusu) (K54/47), Sâye-i dest-i kereminden (Cömertlik elinin gölgesinden) (K54/54), Ol ki âb-ı pâk-ı pür-emvâc-ı bahr-ı lütfudur (O ki cömertlik denizinin dalgalarla dolu temiz suyudur.) (K55/14), Devr-i lütfu (Cömertlik zamanı)(K55/15), Etse bir bezm ehline himmet (Sohbet meclisine cömertlik ve iyilikte bulunsa)(K55/21)* ifadeleriyle *cömertlik özelliğine ve devletçilik anlayışına, hâk-i pâyından sa'âdet-iktisâb (ayağının toprağından mutluluk kazanır.)(K55/12)* ifadesiyle *devletçilik* anlayışına değinilmiştir.
- ***Görev Bilgisi:*** Divanda yer alan 4 beyitte Mehmed Esad Efendi'nin *görev bilgisine* dair ifadelere yer verilmiştir. *Müftî-i devr-i zamân Es'ad Efendi (Dönemin müftüsü Esad Efendi) (K54/42), Kilk-i fetvâ-yı şerî'at (Dini kanunların fetvasının kalemi) (K54/43)* ifadesiyle *görev bilgisinin* yanı sıra *yönetim anlayışına, beyân-ı kalemi hall eder (Kaleminin bildirmesi halleder.) (K54/45), Hâmesi lûle-i ser-çeşme-i feyz-i câvîd (Kalemi sonsuz bolluk çeşmesinin borusudur.) (K54/47)* ifadeleriyle Mehmed Esad Efendi'nin *görev bilgisine* değinilmiştir.

- ***Adalet:*** Mehmed Esad Efendi'ye *Nef'î Divanı*'ndaki 4 beyitte *adil olması* özelliğiyle yer verilmiştir. *Adli ger nehy-i fesâd etse umûm üzre olur (Adaleti eğer bozgunluğu yasaklasa bu herkes için olur.) (K54/51), Ahd-i adli (Adalet yemini) (K55/15), Avn-ı insâfiyla mülk-i ma'delet bî-ihtilâl (İnsafının yardımıyla adalet yurdu artık kargaşasız.) (K55/16)* ifadesiyle *adil olmasıyla* beraber *güzel ahlak sahibi oluşuna ve asayiş (emn ü eman)* değerine, *Ger mizâc-ı âba verse hıfz u adli terbiyet (Adaleti ve koruması suyun mizacına terbiye verse) (K55/20)* ifadesiyle *adil olmasının* yanı sıra *asâyiş (emn ü eman)* değerine de değinilmiştir.
- ***Güzel Ahlak:*** Divanda bulunan 4 beyitte Mehmed Esad Efendi'nin *güzel ahlaklı oluşu* kaleme alınmıştır. *Adil olması* özelliğinde verilen örneğin dışında, *Mesned-ârâ-yı fazîlet (Olgunluk makamını süsleyen) (K54/43), meclis-efrûz-ı savâb (doğruluk aydınlatan meclis)(K55/13), Çehre-şûy-ı şefkat (Şefkatin koca yüzü) (K55/14)* ifadeleriyle Mehmed Esad Efendi'nin *güzel ahlaklı oluşuna* değinilmiştir.
- ***Kahırlılık:*** Mehmed Esad Efendi'ye şiirlerde yer alan 3 beyitte *kahır vasfına sahip olması* yönüyle yer verilmiştir. *Kuvvet-i kahr u gazabı (Kahır ve gazabının gücü) (K54/55), Sadme-i kahrıyla (Kahrının darbesiyle) (K55/16), Verse tab'-ı âteşe ger tâb-ı kahrı takviyet (Ateşin hararetine kahrının sıcaklığını takviye etse)(K55/19)* ifadeleriyle Mehmed Esad Efendi'nin *kahır vasfına* değinilmiştir.
- ***Akıllılık:*** Divanda bulunan 3 beyitte Mehmed Esad Efendi'nin *akıllı olması* özelliği vurgulanmıştır. *Atsa endîşesi ger çarha kemend-i re'yin (Endişesi aklının kemendini talihe atsa) (K54/49)* ifadesiyle *akıllı olmasının* yanı sıra *tedbir sahibi olmasına, Ol ki şem'-i rûşen-i pür-tâb-ı nûr-ı re'yidir (Aklının nurunun ışık dolu parlayan mumudur.) (K55/13), Re'yi pîr-i zü-fünûn (İlimlere sahip reisin aklı) (K55/18)* ifadesiyle *akıllı olmasının* yanı sıra *ilim ehli olmasına* değinilmiştir.
- ***İlim Ehli:*** Toplam 2 beyitte *ilim ehli olması* özelliğine yer verilen Mehmed Esad Efendi bu örneğin dışında, *Nâmesi nüsha-i mecmû'a-i esrâr-ı ezel (Kitabı, sonsuzluk sırlarının mecmuasının nüshasıdır.) (K54/47)* ifadesiyle de *ilim ehli olduğu* vurgulanmıştır.

- ***Hükmünün Yürümesi:*** Mehmed Esad Efendi'ye 3 beyitte *hükmünün yürüyor olması* özelliğiyle yer verilmiştir. *Felek eder imzâsını pîşânî-i mihre tesvîd (Felek onun imzasını güneşin alnına karalar.)(K54/42), Nâfizü'l-hükm-i şer'îat (Dini kanunların hükmünü yürüten) (K54/44)* ifadesiyle *hükmünün yürüyor olmasının* yanı sıra *yönetim anlayışına, Hükmü ger istese tebdîl-i nihâd-ı ezdâd (Hükmü eğer birbirine zıt yaradılışları değiştirmek istese) (K54/50)* ifadeleriyle Esad Efendi'nin *hükmünün yürüyor olması* özelliğine değinilmiştir.
- ***Tedbirlilik:*** Divanda yer alan 2 beyitte Mehmed Esad Efendi'nin *tedbir sahibi oluşuna* yer verilmiştir. Akıllı olması özelliğinde değinilen örneğin dışında, *Etse hâsiyyet-i temkîni sirâyet âba (Tedbirinin tesiri suya sirayet etse) (K54/52)* ifadesiyle Esad Efendi'nin *tedbirli oluşuna* yer verilmiştir.

  Nef'î Divanı'ndaki ve örneklerine *adil olması, güzel ahlak sahibi olması* özelliklerinde değinilen *asayiş (emn ü eman)* değerine 2 beyitte yer verilmiştir. Divanda yer alan 3 beyitte *Devr-i lutfu gülsitân-ı âleme fasl-ı bahâr (Onun cömertlik devri âlemin gül bahçesine bahar mevsimidir.)(K55/15), Necm-i baht-ı kâ'inât (Kâinat kaderinin yıldızı) (K55/12), te'sîr-i zühd ü tâ'atı âlemde (ibadetinin ve Allah'a itaatinin âlemde tesiri) (K55/21)* ifadeleriyle Mehmed Esad Efendi'nin nezdinde *cihan hakimiyeti idealine* ve *dindarlık* özelliğine yer verilmiştir. Divanda yer alan 2 beyitte *hükmünün yürüyor olması* özelliği ve *görev bilgisiyle* birlikte verilen örneklerde aynı zamanda *yönetim anlayışı* değerine de yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Ebûishakzâde Mehmed Esad Efendi'nin şiirlerde çoğunlukla *cömertlik, devletçilik anlayışı, görev bilgisi, adil olması, güzel ahlaklı olması* gibi özelliklerle anıldığı tespit edilmiştir. Şiirlerde biyografisine dair herhangi bir detay bulunmadığı gibi, biyografisiyle çelişen bir bilgiye de rastlanmamıştır.

Müftî-i devr-i zamân Es'ad Efendi ki felek
Eder imzâsını pîşânî-i mihre tesvîd
Nf K54/42

(Felek, talihin müftüsü Esad Efendi'nin imzasını güneşin alnına karalar.)

Örnek beyitte Ebûishakzâde Mehmed Esad Efendi *görev bilgisi ve hükmünün yürüyor olması* özellikleriyle birlikte anılmıştır.

Nâmesi nüsha-i mecmû'a-i esrâr-ı ezel
Hâmesi lûle-i ser-çeşme-i feyz-i câvîd
Nf K54 /47

(Mektubu, sonsuzluk sırlarının mecmuasının nüshasıdır. Kalemi, sonsuz bolluk çeşmesinin oluğudur.)

Örnek beyitte Mehmed Esad Efendi *ilim ehli olması, cömertliği, görev bilgisi ve devletçilik anlayışıyla* birlikte anılmıştır.

Ger mizâc-ı âba verse hıfz u adli terbiyet
Kûre-i âteş-fürûz olurdu bin yıl bir habâb
Nf K55/20

(Eğer sdaleti ve koruması suyun mizacına terbiye verse, su üzerindeki bir hava kabarcığı bin yıl [boyunca] ateş parlatan küre olurdu.)

Örnek beyitte Mehmed Esad Efendi *adil olması ve asayiş (emn ü eman)* özelliğiyle birlikte yer almıştır.

Şöyledir te'sîr-i zühd ü tâ'atı âlemde kim
Etse bir bezm ehline himmet olur bî-irtiyâb
Nf K55/21

(Âlemde dindarlığının ve Allah'a itaatinin tesiri şöyledir ki, eğlence meclisine katılan bir kişiye [tesir etse] şüphesiz yardımı olur.)

Örnek beyitte Mehmed Esad Efendi *dindarlık, cömertlik* özelliklerinin yanı sıra *cihan hakimiyeti ideali ve devletçilik anlayışıyla* birlikte anılmıştır.

4.5.7.3.7. Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi (d. 1591 – ö. 1658. 1651 yılında 5 ay boyunca şeyhülislamlık görevi yapmıştır.)

Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi din âlimi, kadı, kazasker, şeyhlülislam ve tarihçidir. 1591 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Rumeli kazaskeri Hüsamettin Efendi'nin oğlu olup küçük yaşta babasını kaybetmiştir. Önce ağabeyi Mehmet Efendi'den, sonra şeyhülislam Sun'ullah Efendi'den dersler almıştır. Yenişehir, Mekke ve Edirne kadılığı görevlerinde bulunmuştur. 1634 yılında İstanbul kadısı olmuştur. İstanbul kadısı iken koyduğu ağır bir narh(sabit fiyat) nedeniyle şehirde yağsı kıtlığı başlayınca padişah IV. Murat boğdurulmasını emretmiş, ancak affedilerek Sakız Adası'na sürgüne gönderilmiştir. Bir buçuk yıl Sakız Adası'nda kaldıktan sonra

1635'te tekrar İstanbul'a dönmüş, ilmi çalışmalarla meşgul olmuştur. 1649'da Rumeli kazaskerliği görevine getirilmiştir. 1651'de Bahâî Mehmed Efendi'nin yerine şeyhülislam olmuştur. Bu görevde 5 ay kalabilmiştir. 1668'de Bursa'da vefat etmiştir. Fıkıh konusunda uzmanlığı olup tarihe karşı büyük ilgisi vardır. Azîzî mahlasını kullanarak şiirler yazan Abdülaziz Efendi, Arap edebiyatında tanınmış bir şahsiyettir. (Kaya, 2001: 381-383)

Belirlenen divanlar arasından yalnızca *Nef'î Divanı*'ndaki 10 beyitte Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi'ye devlet adamlığı yönleriyle yer verilmiştir.

- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** Abdülaziz Efendi'ye en fazla *cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışıyla* 4 beyitte yer verilmiştir. *Yem-i kereminde (Cömertlik denizinde)(K58/25), Cihân vazîfe-i cûduyla serteser memnun (Cihan onun cömertlik vazifesiyle baştan başa memnun)(K58/28)* ifadesiyle *cömertlik özelliği ve devletçilik anlayşıyla* birlikte *cihan hakimiyeti idealine* de değinilmiştir. *Sirâyet eylese lutfu tabi'at-ı nâra (Cömertliği ateşin tabiatına sirayet etse) (K58/31), Ger etse himmeti imdâd-ı âcizân-ı cihân (Eğer cömertliğiyle ve iyiliğiyle dünyadaki aciz kişilerin imdadına yetişse)(K58/33)* ifadeleriyle Abdülaziz Efendi'nin *cömertlik özelliği, devletçilik anlayışı* ve bunun beraberinde *cihan hakimiyeti idealine* değinilmiştir.
- ***Cihan Hakimiyeti İdeali:*** *Cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışıyla* birlikte beyit örneklerinden bazılarına yer verilen *cihan hakimiyeti idealine* 4 beyitte yer verilmiştir. Verilen örneklerin dışında *Azîz Efendi o sadr-ı yegâne-i âlem (Âlemin tek önderi olan Aziz Efendi)(K58/22)* ifadesiyle *cihan hakimiyeti idealinin* yanı sıra *görev bilgisine*, *Nesîm-i hulku güzâr eylese cihâna (Yaradılışının rüzgarı dünyaya yayılsa)(K58/29)* ifadesiyle *cihan hakimiyeti idealiyle birlikte güzel ahlak sahibi olmasına* yer verilmiştir.
- ***Güzel Ahlak:*** Divanda yer alan 3 beyitte Abdülaziz Efendi'nin *güzel ahlak sahibi oluşuna* değinilmiştir. *Cihan hakimiyeti ideali* bahsinde değinilen örneğin dışında, *Ki vermiş ana Hudâ ilm ü fazl-ı rûz-efsûn (Allah ona ilim ve olgunluk gündüzünün sihrini vermiştir.)(K58/22)* ifadesiyle *güzel ahlak sahibi olması* özelliğiyle birlikte *ilim ehli olmasına*, *latîfe-i hulkuyla (yaradılışının iltifatıyla)(K58/28)* ifadesiyle *güzel ahlak sahibi olması* özelliği vurgulanmıştır.

- ***Görev Bilgisi:*** Divandaki 2 beyitte Abdülaziz Efendi'ye *görev bilgisiyle* birlikte değinilmiştir. Cihan hakimiyeti idealinden bahsedilirken yer verilen örneğin haricinde *Hıdîv-i sadr-ı sa'âdet (Mutluluk başının veziri)(K58/23)* ifadesiyle *görev bilgisine* değinilmiştir.

  Nef'î Divanı'ndaki bir beyitte *Cemâl-i şâhid-i re'yine akl-ı küll mecnun (Fikrinin şahitliğinin güzelliğine her şeyi kavrayan akıl âşık)(K58/26)* ifadesiyle *akıllı olması* özelliğine, *Ger olsa kuvvet-i bâzû-yı kahrı sarsarda (Onun kahrının pazusunun kuvveti eğer fırtınada olsa)(K58/32)* ifadesiyle *kahır vasfına sahip olmasına, Herîf-i dîv-i Süleymân olurdu mûr-ı zebun (Süleyman'ın dev adamı aciz bir karınca olurdu.)(K58/33)* ifadesiyle *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına, râst-rev-i râh-ı dîn (din yolunun doğrulukta yürüyeni)(K58/24)* ifadesiyle *dindarlık* özelliğine, bir beyitte de *güzel ahlak sahibi olması* özelliğinde yer verilen *ilim ehli olması* özelliğine değinilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi belirlenen beyitlerde en fazla *cömertlik özelliği, devletçilik anlayışı, cihan hakimiyeti ideali, güzel ahlak sahibi oluşu* gibi özellikleriyle anılmıştır. Beyitlerde biyografisiyle alakalı detaylı bir bilgiye rastlanmamıştır.

Zamân latîfe-i hulkuyla dembedem hurrem
Cihân vazîfe-i cûduyla serteser memnun
Nf K58/28

(Zaman yaradılışının iltifatıyla her zaman sevinçli, cihan cömertlik vazifesiyle baştan başa memnundur.)

Örnek beyitte Abdülaziz Efendi *güzel ahlak sahibi olması, cömertlik özelliği, devletçilik anlayışı ve cihan hakimiyeti ideali* vurgusuyla birlikte anılmıştır.

Ger etse himmeti imdâd-ı âcizân-ı cihân
Herîf-i dîv-i Süleymân olurdu mûr-ı zebun
Nf K58/33

(Eğer keremi dünyadaki acizlere yardım etse, Süleyman'ın devinin arkadaşı aciz bir karınca olurdu.)

Örnek beyitte Abdülaziz Efendi'nin *cömertlik özelliğine, devletçilik anlayışına, cihan hakimiyeti idealine* ve Hz. Süleyman'ın mührünü çalan devin kıssasına gönderme yapılarak *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına* yer verilmiştir.

4.5.7.3.8. Ebûsaid Mehmed Efendi (d. … - ö. 1662. 1644-1646, 1651-1652, 1654-1658 yılları arasında 3 defa şeyhülislamlık yapmıştır.)

Ebûsaid Mehmed Efendi İstanbul'da doğmuştur. Hoca Sadettin Efendizade Şeyhülislam Esad Efendi'nin oğludur. Medrese tahsilini tamamladıktan sonra amcası şeyhülislam Hocazâde Mehmed Efendi'den mülazemet almıştır. 1613 - 1621 yılları arasında medreselerde müderrislik yapmıştır. Ardından kadılığa geçerek 1621'de Şam, 1623'te Bursa ve Galata kadılıklarına, 1624 ve 1627'de iki defa İstanbul kadınlığına tayin edilmiştir. 1629'da Anadolu, 1630'da Rumeli kazaskeri olmuştur. 1644 yılında şeyhülislam Zekeriyazâde Yahya Efendi'nin ölümü üzerine meşihat makamına getirilmiştir. İki yıl kadar bu görevde kaldıktan sonra 1646 yılında görevinden azledilmiştir. 1651 yılında ikinci defa şeyhülislam olmuştur. Çok sert bir mizaca sahip olan Ebûsaid Efendi, Esad Efendi'yi huzurunda tartaklamış ve bu hareketi ilmiye mesleğine karşı bir hakaret olarak görülüp ulemânın tepkisi üzerine Ebu Said Efendi 1652 yılında görevden alınmıştır. Bundan iki yıl sonra 1654 yılında üçüncü defa şeyhülislam olmuştur. 1 yıl 4 ay kadar kaldığı bu görevi sırasında sadaretin Derviş Paşa'dan alınıp onun yerine daha uygun bir veziriazam bulunması çalışmalarına girmekle birlikte, bu makama İpşir Mustafa Paşa'nın getirilmesinde önemli rol oynamış ancak bu faaliyetleri onun azline yol açmıştır. Gelibolu'ya sürgüne gönderilen Mehmed Efendi, 1662 yılında vefat etmiştir. (İpşirli, 1994: 281)

İncelenen divanlar arasından Ebûsaid Mehmed Efendi'ye *Sabrî Mehmed Şerîf Divanı*'nda 7 beyitte devlet adamlığı yönleriyle yer verilmiştir. Divanda yer alan beyitlerde Mehmed Efendi'nin herhangi bir özelliğine baskın olarak yer verildiğini söylemek pek mümkün değildir. Rastlanan her özelliğine birer beyitte yer verilmiş olup, yalnızca *akıllı olmak* ve *ilim ehli olmak* özelliklerine 2 beyitte yer verildiği tespit edilmiştir. Divanda yer alan 2 beyitte *Dükân-ı fikretinde 'akl-ı kül nessâc-ı dîbâdur (Onun fikir dükkanında her şeyi kavrayan akıl adeta ipekli kumaş dokumacısıdır.)(K7/40), Aristû-dânişâ (Ey Aristo bilgili!)(K7/49)* ifadeleriyle Mehmed Efendi'nin *akıllı olmasına ve ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına* yer verilmiştir.

Divanda yer alan bir beyitte *İmâm-ı dîn-penâhân (Din koruyucularının imamı)(K7/35)* ifadesiyle *görev bilgisine ve dindarlık özelliğine*, *mürşid-i irşâd-ı âgâhân (âlimlerin doğru yolu göstereni)(K7/35)* ifadesiyle *ilim ehli olmasına*, *Ümîd-*

i kâm h'âhân kâr-dân-ı dîn ü dünyâdur (Din ve dünya işlerini yapmayı isteyen ümitli tâlib.)(K7/35) ifadesiyle *yönetim anlayışına, pertev-i hükmi (hükmünün ışığı) (K7/38)* ifadesiyle *hükmünün yürüyor olmasına, Hevâ-yı dâniş-efrûz (Bilgi aydınlatan havası)(K7/38)* ifadesiyle *ilim ehli olmasına, Nesîm-i bûy-ı hulkı (Yaradılışının kokusunun hafif esintisi)(K7/42)* ifadesiyle *güzel ahlak sahibi oluşuna, Bahâr-ı devleti cennet-tırâz-ı gülşen-i 'âlem (Devletin baharı, âlemin gül bahçesinin cennetini süsleyeni)(K7/42)* ifadesiyle *cihan hakimiyeti idealine, bîm-i kahrında (kahrının korkusunda)(K7/45)* ifadesiyle *kahır vasfına sahip olmasına, Mükâşif itdi erbâb-ı hevâyı mürşid-i 'adlün (Adalet şeyhin nefsin isteklerine esir olmuş kişilere Allah'ın sırlarını gösterdi.)(K7/47)* ifadesiyle *adil olmasına, neşve-i lütfun (iyiliğinin ve cömertliğinin yetişmesi)(K7/49)* ifadesiyle *cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışına* değinilmiştir.

Tüm bu özelliklerin yanı sıra yapılan inceleme neticesinde incelenen beyitlerde Ebûsaid Mehmed Efendi'nin biyografisine dair herhangi bir bilgiye rastlanmadığı tespit edilmiştir.

İmâm-ı dîn-penâhân mürşid-i irşâd-ı âgâhân
Ümîd-i kâm h'âhân kâr-dân-ı dîn ü dünyâdur
SM K7/35

(Din koruyucularının imamı, âlimlerin doğru yolu göstereni, din ve dünya işlerinin ehlini isteyenlerin arzusuna ulaşma ümidi.)

Örnek beyitte Ebûsaid Mehmed Efendi'nin *görev bilgisine, dindarlığına, ilim ehli olmasına ve yönetim anlayışına* yer verilmiştir.

Zihî hûrşîd-i nev-rûz-ı suhan kim pertev-i hükmi
Hevâ-yı dâniş-efrûz u sehâb-ı cehl-fersâdur
SM K7/38

(Sözün ilkbahar başlangıcının aydınlığının emrinin ışığı, onun bilgi aydınlatan havası ve onun cehaleti yok eden bulutu ne güzeldir.)

Örnek beyitte Mehmed Efendi'nin *hükmünün yürüyor olması ve ilim ehli olması* özelliklerine değinilmiştir.

4.5.7.3.9. Zekeriyâzâde Yahya Efendi (d. … - ö. 1644. 1622-1644 I.Mustafa, IV.Murat, Sultan İbrahim dönemlerinde şeyhülislamlık yapmıştır.)

İstanbul'da doğmuştur. Şeyhülislam Bayramzade Zekeriya Efendi'nin oğludur. Dönemin âlimlerinden dersler almıştır. Şeyhlülislam Malulzade Mehmet Efendi'den

mülazemet almıştır. İstanbul'daki pek çok medresede müderrislik yapmıştır. 1596'da Halep, 1597'de Şam, sonrasında Mısır kadılığına tayin edilmiştir. 1605 yılında önce Anadolu, 5 ay sonra da Rumeli kazaskeri olmuştur. 1622 yılında Hocazade Mehmet Esad Efendi'nin yerine şeyhülislam olmuştur. I. Mustafa'nın tahttan indirilip IV. Murat'ın tahta çıkarılması ile Yahya Efendi'nin nüfuzu artmıştır ancak sadrazam Kemankeş Ali Paşa tarafından 1623 yılında görevinden azledilmiştir. Şeyhülislamlık makamına ikinci defa getirilmesi 1625 yılında olup 1632 yılına kadar sürmüştür. 1634 yılında ise 3. defa şeyhülislamlıkla vazifelendirilmiştir. Ve ölümüne kadar bu makamda kalmıştır. IV. Murat'ın sevgi ve saygısını kazanan, onunla birlikte Revan ve Bağdat seferine katılan Yahya Efendi, bu dönemde hayatının en rahat günlerini yaşamıştır. Sultan İbrahim devrinde ise uğradığı iftira ve ithamlar yüzünden sağlığı bozulmıuştur. 1644 yılında vefat etmiştir. Kaynaklara göre gönül ehli, rindmeşrep, hoş sohbet, nüktedan, hak bildiği yoldan şaşmayan, bulunduğu makamın hakkını veren, siyaset bilen, çevresindekilerden daima saygı gören, cömert ve mütevazi bir kişiliktir. (Kaya, 2013: 245-246.)

Belirlenen divanlar arasından Zekeriyâzâde Yahyâ Efendi'ye *Nef'î, Sabrî Mehmed Şerîf* ve *Nâil-i Kadîm Divanları*'nda 20 beyitte devlet adamlığı özellikleriyle rastlanmıştır.

- ***Ünlü Kişilikler:*** Divanlarda Yahyâ Efendi'ye en fazla *ünlü kişiliklerle birlikte anılması* yönüyle 7 beyitte yer verilmiştir. *Sabrî Mehmed Şerîf Divanı*'ndaki *Cemşîd-i 'adli (Adaletin Cemşîd'i)(K3/30)* ifadesiyle *ünlü kişiliklerle birlikte* anılmasıyla birlikte *adil olması* özelliğine, *Bû Hanîfe-i sânî (İkinci Ebû Hanîfe)(K4/27), Mesîh-menkabe Yahyâ Efendi (Mesih hikâyeli Yahya Efendi)(K4/28), Nâil-i Kadîm Divanı*'ndaki *Edîb-i Fahr-ı Râzî-menkıbet Yahyâ Efendi (Edib Fahr-ı Râzî hikâyeli Yahya Efendi)(KXXIII/15), Nikât-ı nahvde tahrîrini İbn-i Hişâm üzre (Nahiv ilminin inceliklerini yazmada İbn-i Hişâm gibidir.)(KXXIII/18), Kalır sedd-i Sikender gibi istihkâmı tam üzre (Onun siperi İskender'in seddi gibi tamdır.)(KXXIII/21), Keremde Ca'fer-i Bagdâd-ı sânî derdim ammâ (Cömertlikte ikinci Cafer-i Bağdâdî gibi derdim ama)(KXXIII/22)* ifadesiyle *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasının* yanı sıra *cömertlik* özelliği ve *devletçilik anlayışına* da değinilmiştir.

- ***İlim Ehli:*** Divanlarda bulunan 7 beyitte Yahyâ Efendi'nin *ilim ehli olması* özelliğine yer verilmiştir. *Ünlü kişiliklerle birlikte anılması* özelliğinde değinilen örneklerin dışında, Mehmed Şerîf Divanı'ndaki *Kelîm-i vâdi-i hikmet-reh-i suhan-dânî (Kelimeler vadisinin hikmet yolunun sözünden anlayanı)(K4/28), Yem-i 'ulûmına nisbet muhît-i burhânı (İlimler denizine kıyasla delil denizi)(K4/29), Nâil-i Kadîm Divanı*'ndaki *Akl-ı kül hayret-nümâ-yı dergâh-ı hikmeti (Herşeyi kavrayan akıl onun hikmet dergâhına hayret eder.)(KXXIII/14), Beyân u mantık u tefsîr ü âdâb u kelâm üzre (KXXIII/16), Ma'ânî mantık-ı allâme-i kürsî-makâm üzre (Manalar, mantık âlimlerinin kürsüsünün makamının üstündedir.) (KXXIII/17), cami'-i ilm (ilminin toplamı)(KXXIII/18)* ifadeleriyle Yahyâ Efendi'nin *ilim ehli olması* vasfına yer verilmiştir.
- ***Görev Bilgisi:*** İncelenen divanlarda yer alan 4 beyitte ise Yahyâ Efendi'nin *görev bilgisine* değinilmiştir. *Sabrî Mehmed Şerîf Divanı*'ndaki *Hârisü'd-devle (Devletin koruyanı)(K3/19)* ifadesiyle *görev bilgisinin* yanı sıra *asayiş (emn ü eman)* değerine, *Müfti-i 'ilm-i İlâhî (İlahi ilmin müftüsü)(K3/20)* ifadesiyle *görev bilgisinin* yanı sıra *ilim ehli ve dindar olmasına, müfti-i sütûde-'amel (yaptığı işler övülmüş olan müftü)(K4/27), 'âlim-i fetvâ (fetva âlimi)(K4/29)* ifadesiyle *görev bilgisiyle birlikte ilim ehli olmasına* değinilmiştir.
- ***Hükmünün Yürümesi:*** Divanlardaki 4 beyitte Yahyâ Efendi'nin *hükmünün yürüyor olması* özelliğine değinilmiştir. *Sabrî Mehmed Şerîf Divanı*'ndaki *Kim kazâ hükmiyle def'-i âfet-i esrâr ider (Kazâ hükmüyle sırların musibetini def eder.)(K3/19), Nûr-ı çeşmin rîkveş fetvasına îsâr ider (Gözünün nuru salya gibi onun fetvasına saçılır.)(K3/20), Hükm-i 'adli (Adil hükmü)(K3/32)* ifadesiyle *hükmünün yürüyor olmasının* yanı sıra *adil olmasına*, *Nâil-i Kadîm Divanı*'ndaki *Râst-kirdâr-ı kader-fermâ-yı âlem (Âleme doğrulukla kader buyuran)(KXXXIV/14)* ifadesiyle *hükmünün yürüyor olması* özelliğinin yanı sıra *adil olmasına* ve *cihan hakimiyeti idealine* vurgu yapılmıştır.
- ***Akıllılık:*** Belirlenen divanlarda yer alan 3 beyitte Yahyâ Efendi'nin *akıllı olması* özelliğine yer verilmiştir. *Sabrî Mehmed Şerîf Divanı*'ndaki *Ol ki bir kibrit-i ma'nâ tâb-ı kilk-i fikr ile (O fikir kaleminin aydınlığıyla bir mana kibritidir.)(K3/23), Vasf-ı re'yin zer-nişân evraka tahrîr itse çarh (Felek*

fikrinin özelliğini altın işaretlerle yapraklara yazsa)(K/25), Nef'î Divanı'ndaki *Fehm-i hıred-i intibâh-ı ma'nâ (Manaya uyanan aklının anlayışı)(Muk2/14)* ifadeleriyle Yahyâ Efendi'nin *akıllı olması* özelliği vurgulanmıştır.

- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** Divanlarda yer alan 3 beyitte *devletçilik* değerine, 2 beyitte *cömertlik* vasfına vurgu yapılmıştır. *Nâil-i Kadîm Divanı*'ndaki *Vücûdu âyet-i kübrâ-yı rahmetdir enâm üzre (Onun varlığı insanların üzerine adeta büyük bir rahmet olan âyettir.)(KXXIII/15)* ifadesiyle *devletçilik* anlayışına, *Sâye salmış üstüne bâl-i hümâ-yı himmeti (Lütuf ve yardımların hüma kuşunun kanadı insanların üzerine gölge yapmıştır.)(KXXXIV(15)* ifadesiyle ve ünlü kişiliklerle birlikte anılması bölümünde değinilen bir örnekte *cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışıyla* birlikte Yahyâ Efendi'ye değinilmiştir.
- ***Adalet:*** Örneklerine *ünlü kişiliklerle birlikte anılması ve hükmünün yürüyor olması* bahislerinde değinilen *adil olması* vasfına da divanlarda 2 beyitte yer verilmiştir.
- ***Güzel Ahlak:*** Bunun dışında divanlarda yer alan 2 beyitte Yahyâ Efendi'nin *güzel ahlaklı olmasına* değinilmiştir. *Sabrî Mehmed Şerîf Divanı*'ndaki *bûy-ı hüsn-i hulkıyla (güzel yaradılışının kokusu)(K3/28), Nâil-i Kadîm Divanı*'ndaki *kemâlatın eder tafzîl (olgunluklarını üstün tutar)(KXXIII/18)* ifadeleriyle *güzel ahlaklı olmasına* değinilmiştir.

  Ayrıca *Nâil-i Kadîm Divanı*'ndaki *zıll-ı temkini(temkininin gölgesi)(KXXIII/21)* ifadesiyle *tedbir sahibi olmasına*, *görev bilgisi* konusunda yer verilen bir beyitte *dindar olmasına, Sabrî Mehmed Şerîf Divanı*'ndaki bir beyitte *'İmâd-ı dîn ü düvel (Din ve devletin direği)(K4/27)* ifadesiyle *yönetim anlayışına, hükmünün yürüyor olması* özelliğinde yer verilen bir beyitte *cihan hakimiyeti idealine* değinilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde belirlenen divanlarda Zekeriyâzâde Yahyâ Efendi'ye en fazla *ünlü kişiliklerle birlikte anılması, ilim ehli olması, görev bilgisi, hükmünün yürüyor, akıllı, cömert olması ve devletçilik anlayışıyla* birlikte yer verildiği tespit edilmiştir. Şiirlerde biyografisine dair belirgin detaylara rastlanmamıştır.

Müfti-i 'ilm-i İlâhî kim debîr-i âsmân
Nûr-ı çeşmin rîkveş fetvasına îsâr ider

SM K3/20

(Allah'ın sonsuz ilminin müftüsü gökyüzünün kâtibidir. Gözünün nuru salya gibi onun fetvasına saçılır.)

Örnek beyitte Zekeriyâzâde Yahyâ Efendi'nin *görev bilgisine, dindar, ilim ehli ve hükmünün yürüyor olması* özelliklerine yer verilmiştir.

Murâd-ı mülk ü milel müfti-i sütûde-'amel
'İmâd-ı dîn ü düvel Bû Hanîfe-i sânî

SM K4/27

(Ülkelerin ve milletlerin muradı, yaptığı işler övülmüş olan müftü. Din ve devletin direği, [devrin] ikinci Ebû Hanîfe'si.)

Örnek beyitte Yahyâ Efendi'nin *görev bilgisine, benzetme yoluyla ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına ve yönetim anlayışına* değinilmiştir.

Râst-kirdâr-ı kader-fermâ-yı âlem kim olur
Akl-ı kül hayret-nümâ-yı dergâh-ı hikmeti

NK KXXXIV/14

(Âlemin kader emrinin doğru yolu kim olur? Her şeyi kavrayan akıl hikmet dergâhının hayret gösterenidir.)

Örnek beyitte Yahyâ Efendi'nin *ilim ehli, adil, hükmünün yürüyor olmasına ve cihan hakimiyeti idealine* değinilmiştir.

4.5.7.3.10. Bahayî Mehmed Efendi (d. … - ö. 2 Ocak 1654. 1649-1651, 1652-1654 tarihleri arasında 2 defa şeyhülislamlık yapmıştır.)

Bahâyî Mehmed Efendi İstanbul'da doğmuştur. Anne ve baba tarafından tanınmış bir aileye mensuptur. Değişik âlimlerden iyi bir eğitim almıştır. 1631 yılında Selanik, 1633 yılında Halep kadısı olarak görev yapmıştır. Halep valisi Ahmet Paşa ile araları açılmasının ardından Ahmet Paşa Bahâyî Efendi'yi keyif verici maddelere düşkün olmak ve bu sebeple de adli ve kazâî görevlerini aksatmakla suçlayarak padişaha şikayet etmiştir. Bunun üzerine bu konuda sıkı bir yasak uygulayan IV. Murat'ın emriyle azledilerek Kıbrıs'a sürülmüştür. Bahayî Efendi 1638 yılında Şam, sonrasında Edirne, bir yıl sonra da İstanbul kadılığında bulunmuştur. 1646'da Anadolu, ardından da Rumeli kazaskerliğine tayin edilmiştir. 1649 yılında Hoca Abdurrahim Efendi'nin azli üzerine şeyhülislam olmuştur. Ocak ağaları ile arası bozulunca ağalar Bahâyî Efendi'nin şeyhülislamlıktan azlini istemişlerdir. 2 Mayıs 1651 tarihinde Bahâyî Efendi şeyhülislamlık görevinden alınmıştır. Yakın dostu

Siyavuş Paşa sadrazam olunca Bahâyî Efendi 16 Ağustos 1652'de tekrar şeyhlülislamlığa getirilmiştir. Bahâyî Efendi'nin ikinci meşihatı tayinlerle, azillerle ve devrin siyasi olayları ile mücadele içinde geçmiştir. Bu durumda kendisinin sert mizaçlı ve asabi oluşununda rolü olduğu bilinmektedir. Ayrıca tütün içmenin mübah olduğuna dair verdiği fetva lehinde ve aleyhinde bazı kanaatlerin ileri sürülmesine sebep olmuştur. 2 Ocak 1654'te vefat etmiştir. (İpşirli, Uzun, 1991: 463-464)

Belirlenen divanlar arasından Bahayî Mehmed Efendi'ye *Nâil-i Kadîm Divanı*'ndaki 4 beyitte devlet adamlığı yönleriyle yer verilmiştir.

- ***Ünlü Kişilikler:*** Divanda kişisel özellikleriyle birlikte anıldığı tespit edilen Mehmed Efendi'ye 2 beyitte *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasıyla* yer verilmiştir. *Dergâhı bûse-cây-ı Süleymân u mûr olur (Süleyman'ın makamının öpücüğü ve karıncası onun dergahı olur.)(KXXIV/8), Ristô-yı kârdân u Felâtûn-şu'ûr olur (Aristo işbilirli ve Felâtun bilinçli olur.)(KXXIV/18)* ifadesiyle *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasının* yanı sıra *akıllı olmasına* da değinilmiştir.

  Divanda yer alan bir beyitte *Oldukça feyzyâb dem-i hulku bâd-ı subh (Sabah rüzgarı yaradılışının nefesiyle bereketli oldukça.)(KXXIV/9)* ifadesiyle *güzel ahlak sahibi olmasına*, başka bir beyitteyse *Ey sadr-ı muhterem (Ey saygıdeğer önder!)(KXXIV/17)* ifadesiyle *görev bilgisine* değinilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde divanda yer alan beyitlerde Mehmed Efendi'nin biyografisine dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

Mahdûm-ı arş-pâye Bahâyı Efendi kim
Dergâhı bûse-cây-ı Süleymân u mûr olur
NK KXXIV/8

(Yüce rütbeli efendi Bahâyî Efendi'nin dergâhı Süleyman'ın makamının öpücüğü ve karıncası olur.)

Örnek beyitte Hz. Süleyman'ın mührünü çalan dev kıssasına gönderme yapılmış, bu kıssayla birlikte anılan karınca detayına da yer verilmiş, dolayısıyla Bahâyî Mehmed Efendi *ünlü kişiliklerle birlikte anılmıştır.*

4.5.7.3.11. Sadık Mehmed Efendi (Sadrettinzade) (21 Aralık 1630- 11 Kasım 1709. Dönemlerinde 1694-1695, 1707-1708 yılları arasında iki defa şeyhülislamlık yapmıştır.)

Ulemâdan Sadrettinzade Feyzullah Efendi'nin oğludur. Dönemin ünlü âlimlerinden dersler almıştır. Değişik medreselerde müderrislik yapmıştır. 1681 yılında Halep ve 1685 yılınd Kahire kadılığı yapmıştır. 1693 yılında Anadolu kazaskerliği, 1694 yılında Rumeli kazaskerliği görevlerinde bulunmuştur. 1694 yılında Ebâsaid Feyzullah Efendi'nin yerine şeyhülislamlık makamına getirilmiştir. Şeyhülislamlığı sırasında II. Ahmet vefat edip yerine II. Mustafa padişah olunca durumu sarsılmıştır. 1695 yılında görevinden azledilmiş, 12 yıl kadar Fındıklı'daki evinde inzivaya çekilmiştir. Yaşlılığını ileri sürüp mazeret bildirmesine rağmen 1 Şubat 1707 tarihinde 78 yaşında iken III. Ahmed tarafından ikinci defa şeyhlülislamlığa getirilmiştir. Yaşlılığı sebebiyle ikinci görevinde herhangi bir iş görememiştir. III. Ahmed'in kızı Hatice Sultan'ın cenaze namazını yanlışlıkla bayram namazı gibi her tekbirde ellerini kaldırıp kıldırması bahane edilerek 25 Ocak 1708 tarihinde görevinden azledilmiştir. 11 Kasım 1709 tarihinde vefat etmiştir. Bilgili, bilim adamları ile sohbete önem veren, tarikata meyilli bir âlim olup üç dilde şiir yazdığı kaynaklarda belirtilmektedir. (Aksoy, 2003: 522)

Belirlenen divanlar arasından Sadık Mehmed Efendi'ye *Fâik Mahmud Divanı*'ndaki 11 beyitte devlet adamlığı yönleriyle değinilmiştir.

- ***Görev Bilgisi:*** Sadık Mehmed Efendi'ye divanda en fazla *görev bilgisiyle* 7 beyitte yer verilmiştir. *Eyledi mesned-i fetvâyı yeniden ihyâ (Fetva makamını yeniden ihya etti.)(T40/1), Olıcak 'izzet ile 'âleme şeyhü'l-islâm (Âleme saygınlıkla şeyhülislam olacak.)(T40/2)* ifadesiyle *görev bilgisinin* yanı sıra *cihan hakimiyeti idealine, Sâdıku'l-kavl Muhammed ü 'Aliyyü'l-fetvâ (Hz. Muhammed'in sözünün sadığı ve fetva makamının en yücesi.)(T40/4)* ifadesiyle *görev bilgisinin* yanı sıra *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına*, *Sezâ-yı mesned-i bâlâ-yı fetvâ zâtıdur (Fetvanın en yüce makamına yaraşır olan kişi kendisidir.)(T41/1), On iki yıl mukaddem ol makâmı eyleyüp teşrif (On iki yıl önce o makamı onurlandırıp)(T41/2)* ifadesiyle *görev bilgisinin* yanı sıra *biyografi bilgisine, Makâmında kemâl-i sıhhat ile müstedâm itsün (Allah onu makamında mükemmel bir sağlamlıkla devamlı kılsın.)(T41/6), Gelince bu*

makâma (T41/7) ifadeleriyle Sadık Mehmed Efendi'nin *görev bilgisine* değinilmiştir.

- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** Divanda yer alan 3 beyitte Mehmed Efendi'ye *cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışıyla* yer verilmiştir. *Tarîk erbâbını itmişdi memnun-ı kerem (Tarikat erbabını cömertliğinden memnun etmişti.)(T41/2), Giren memnun çıkardı bezm-i lutfından du'â-gûyân (Cömertlik ve iyilik bahçene giren oradan dua ederek memnun çıkardı.)(T41/3), Yine dil-teşnegân-ı lutfın ol ser-çeşme-i efdâl (Cömertlik ve iyiliğine susamışların gönlü yine ihsanlarının çeşmesinin başındadır.)(T41/5)* ifadeleriyle Mehmed Efendi'ye *cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışıyla* yer verilmiştir.
- ***Güzel Ahlak:*** Divanda bulunan 3 beyitte Sadık Mehmed Efendi'ye *güzel ahlakıyla* değinilmiştir. *Hazreti Sâdık Efendi eser-i fazlı ile (Hz. Sâdık Efendi olgunluğunun eseriyle)(T40/1), N'ola olursa cihân içre fazîletde 'alem (Cihan içinde olgunlukta bir işaret olursa ne olur?)(T40/3), Cenâb-ı hazret-i Sâdık Efendi kim fazîletle (Sadık Efendi Hazretleri ki olgunlukla)(T41/1)* ifadeleriyle Mehmed Efendi'nin *güzel ahlaklı oluşuna* vurgu yapılmıştır.
- ***Biyografi Bilgisi:*** Bu özelliklerin dışında divanda yer alan 2 beyitte Mehmed Efendi'nin *biyografisiyle* alakalı detaylara yer verilmiştir. *Görev bilgisinde* değinilen örneğin dışında, *Görildi zâtı yine ol makâma sâniyen elyak (Zâtı yine o makama ikinci defa uygun görüldü.)* ifadesiyle *biyografisine* dair detaya değinilmiştir.

  Divanda yer alan bir beyitte *Kem-terin katre degül 'ilmine nisbet deryâ (Onun deniz gibi olan ilmine oranla acizin ilmi bir damla bile değildir.)(T40/3)* ifadesiyle *ilim ehli olmasına, görev bilgisiyle* birlikte yer alan bir örnekte *cihan hakimiyeti idealine* ve yine *görev bilgisinde* değinilen bir beyitte *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına* yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Sâdık Mehmed Efendi'ye şiirlerde en fazla *görev bilgisiyle birlikte* yer verildiği tespit edilmiştir. Ayrıca şeyhülislamlıktan ilk azledilişinden sonra geçen 12 yıla ve ikinci defa şeyhülislamlığa gelişine de beyitlerde

açık bir şekilde yer verilmesi de gözlerden kaçmamıştır. Dolayısıyla Sâdık Mehmed Efendi'ye biyografisiyle örtüşen detaylarla şiirlerde yer verildiği belirlenmiştir.

On iki yıl mukaddem ol makâmı eyleyüp teşrîf
Tarîk erbâbını itmişdi memnun-ı kerem el-hak
FM T41/2

(On iki yıl önce o makama teşrif edip doğrusu tarikat erbabını cömertlik memnunu yapmıştı.)

Örnek beyitte Sâdık Mehmed Efendi *cömertlik özelliği, devletçilik anlayışı, görev ve biyografi bilgisiyle* birlikte yer almıştır. Hicrî 1118 (Milâdî 1707) yılında Mehmed Efendi'nin ikinci defa şeyhülislamlığa gelişi üzerine kaleme alınmış olan tarih manzumesinde yer alan bu beyitte, Mehmed Efendi'nin ilk görevinden azledilişinin üzerinden geçen 12 yıl vurgusu yapılmıştır.

Du'âsı eyleyüp ehl-i tarîkün hâliyâ te'sîr
Görildi zâtı yine ol makâma sâniyen elyak
FM T41/4

(Tarikat ehlinin hâline tesir eden duasını edip kendisi o makama ikinci defa uygun görüldü.)

Örnek beyitte Sâdık Mehmed Efendi'nin ikinci defa şeyhülislamlığa uygun görülmesinin ifade edilişiyle Mehmed Efendi'nin *biyografisine dair* detaylara değinilmiştir.

4.5.7.3.12. Ali Efendi (d. 1632 – ö. 1692. 1674-1686, 1692 tarihlerinde iki defa şeyhülislamlık yapmıştır.)

Çatalca'lı olan Ali Efendi, Şeyh Mehmed b. Kadı Hasan'ın oğludur. Müderrislik yaptıktan sonra, Selânik ve Girit Seferleri'nde ordu kadısı olmuştur. Mısır mollası olmuş, 1671 yılında ise Rumeli kazaskerliği görevini üstlenmiştir. 1673 yılında bu görevinden ayrıldıktan sonra, 20 Şubat 1674 tarihinde hocası Yahyâ Efendi'nin yerine şeyhülislam olmuştur. Eylül-Ekim 1686 tarihinde görevinden ayrılmış, Kasım ayında Rodos'a gönderilmiştir. Mart 1692 tarihinde tekrar şeyhülislam olmuştur. 19 Nisan 1692 tarihinde vefat etmiştir. Şeyhlere yakınlığıyla tanınan Ali Efendi fâzıl, vakur ve hoş bir kişilik olarak kaynaklarda anılmıştır. (Süreyya, 1996: 252-253)

Belirlenen divanlar arasından Ali Efendi'ye yalnızca *Fâik Mahmud Divanı*'ndaki 6 beyitte devlet adamlığı yönleriyle değinilmiştir.

- ***Güzel Ahlak:*** Divanda yer alan 2 beyitte Ali Efendi'nin *güzel ahlak sahibi olmasına* yer verilmiştir. *Zât-ı pâkinde (Temiz kişiliğinde)(T42/1), Derûnı künc-i fazîlet (Gönlü olgunluk köşesi)(T42/5)* ifadeleriyle Ali Efendi'nin *güzel ahlaklı oluşuna* değinilmiştir.
- ***Sanat:*** Divanda yer alan 2 beyitte *pîr-i hüner (hüner reisi)(T42/1), 'Alî Efendi ki 'ilm ü hünerle 'ömrinde (Ali Efendi ki ilim ve hünerle ömründe)(T42/2)* ifadeleriyle *sanatı ve sanatkârı koruması* özelliğinin yanı sıra *ilim ehli olmasına* da yer verilmiştir. Ayrıca bir beyitte daha *birûnı rûy-ı 'ilm (dışı ilmin yüzü)(T42/5)* ifadesiyle *ilim ehli olması* vurgulanmıştır.

  Ayrıca divanda yer alan bir beyitte *Hezâr hırmen-i a'dâyı eyledi ber-bâd (Pek çok düşman harmanını berbad etti.)(T42/3)* ifadesiyle *savaşçılık* özelliğine, *Olınca müfti-i dîn-i Muhammedî zâtı (Kendisi Hz. Muhammed'in dininin müftüsü olunca)(T42/4)* ifadesiyle *görev bilgisine ve ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına, 'Alî Efendiye fetvâ sezâ mübârek-bâd (Ali Efendi'ye mübarek nefesiyle fetva uygundur.)(T42/6)* ifadesiyle *görev bilgisine* değinilmiştir

Yapılan inceleme neticesinde beyitlerde biyografisine dair herhangi bir bilgiye yer verilmeyen Ali Efendi, daha çok *görev bilgisi, güzel ahlaklı oluşu, sanatı ve sanatkârı koruması ve ilim ehli olması* gibi özellikleriyle şiirlerde yer almıştır.

'Alî Efendi ki 'ilm ü hünerle 'ömrinde
Zamâne görmedi bir böyle sâhib-isti'dâd

FM T42/2

(Ali Efendi ömrü [boyunca] ilim ve hünerle [uğraştı]. Böyle bir yeteneğe sahip kişiyi zaman görmedi.)

Örnek beyitte Ali Efendi *ilim ehli olması ve sanatı/sanatkarı koruması* özellikleriyle yer almıştır.

Olınca müfti-i dîn-i Muhammedî zâtı
Zamâne oldı meserretle gussâdan âzâd

FM T42/4

(Kendisi Hz. Muhammed'in dininin müftüsü olunca, zaman sevinçle kederden azat oldu.)

Örnek beyitte Ali Efendi *görev bilgisi ve ünlü kişiliklerle birlikte anılmasıyla* yer almıştır.

4.5.7.3.13. Ebezâde Abdullah Efendi (d. … – ö. 1714. 1708-1710, 1712-1713 yılları arasında iki defa şeyhülislamlık yapmıştır.)

Kadılık görevinde bulunan Mustafa Efendi'nin oğlu olarak Balçık'ta dünyaya gelen Abdullah Efendi, annesinin IV. Mehmed''n ebesi olması nedeniyle "Ebezâde" lakabıyla anılmıştır. 1679 yılında Haremeyn evkafı müfettişi, daha sonra Mısır, Edirne, Mekke mollası olmuştur. 1695 yılının Şubat ve Mart aylarında İstanbul pâyesi, Nisan ve Mayıs aylarında Anadolu kazaskeri olup, 1696 yılının Aralık ayında görevinden azledilmiştir. 1697 yılının Mart ayında getirildiği Rumeli kazaskerliği görevinden 1698 yılının Şubat ayında ayrılmıştır. 1705 yılının Haziran ayında ikinci defa Rumeli kazaskeri olarak görevlendirilmiştir. Bu görevinden 1706 yılının Ağustos ayında azledilmesinin ardından, 1708 yılının Şubat ayında şeyhülislamlık görevine getirilmiştir. 1710 yılının Temmuz ayında şeyhülislamlık görevinden azledilmiş, 1712 yılının Şubat ayında ikinci defa şeyhülislam olarak görevlendirilmiştir. 1713 yılının Mart ayında şeyhülislamlık görevinden ayrılmıştır. 1714 yılında Trabzon'a giderken boğularak vefat etmiştir. Ebezâde Abdullah Efendi güzel ahlakıyla ün kazanmış, saf kalpli ve içi temiz bir insan olarak tanınmıştır. (Süreyya, 1996:68)

Belirlenen divanlardan Ebezâde Abdullah Efendi'ye yalnızca *Fâik Mahmud Divanı*'ndaki 15 beyitte devlet adamlığı yönleriyle değinilmiştir.

- ***Güzel Ahlak:*** Divanda Abdullah Efendi'ye en fazla *güzel ahlak sahibi oluşuyla* 5 beyitte yer verilmiştir. *Müşerref eyledi bir zât-ı kâmil sadr-ı fetvâyı (Bir olgun kişilik fetva makamını şereflendirdi.)(T43/1)* ifadesiyle *güzel ahlak sahibi olmasıyla* birlikte *görev bilgisine*, *Edîb ü 'âkil ü fâzıl (Edebiyatçı, akıllı ve faziletli)(T43/2)* ifadeleriyle Abdullah Efendi'nin *güzel ahlak sahibi olması* özelliğinin yanı sıra, *sanatı/sanatkârı koruması ve akıllı olması* özelliklerine de değinilmiştir. *Vücûd-ı pâki bir mecmua-ı 'ilm ü hünerdür kim (Temiz yaradılışı bir ilim ve hüner mecmuasıdır.)(T43/3)* ifadesiyle *güzel ahlak sahibi olması* özelliğiyle birlikte *ilim ehli olması ve sanatı/sanatkarı koruması* özelliklerine de yer verilmiştir. *N'ola nûr-ı kudüm-ı pâki itse 'âlemi rûşen (Bu makama tertemiz ayak basışının nuru âlemi aydınlatsa en olur?)(T44/2)* ifadesiyle *güzel ahlak sahibi olmasının* yanı sıra *cihan hakimiyeti ideali* de

vurgulanmıştır. *Fazîletde 'alemdür (Olgunlukta işarettir)(T44/3)* ifadesiyle Abdullah Efendi'nin *güzel ahlak sahibi olmasına* değinilmiştir.

- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** Divanda yer alan 5 beyitte *devletçilik anlayışına* ve 4 beyitte *cömertlik özelliğine* yer verilmiştir. *Sehâb-ı lutfı sîrâb itmede a'lâ vü ednâyı (Cömertlik ve iyilik bulutu en aşağı ve en yukarı kişileri suya kanmış yapmaktadır.)(T43/4), Midâd-ı pâki icrâ itse çok mı resm-i ihyâyı (Onun temiz mürekkebi canlandırma resmini yürütse çok mu?)(T43/5)* ifadesiyle *cömertlik ve devletçilik* anlayışının yanı sıra *görev bilgisine ve hükmünün yürüyor olmasına* vurgu yapılmıştır. *Hümâ-sâye (Devlet kuşu gölgeli)(T44/5)* ifadesiyle *devletçilik anlayışına*, *Murâd üzre teselli-bahş olur a'lâya ednâya (En aşağıdan en yukarıya isteyen her kesimden insana teselli bahşedilir.)(T44/7)* ifadesiyle *cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışına* değinilmiştir.
- ***Görev Bilgisi:*** Ebezâde Abdullah Efendi'ye *Fâik Mahmud Divanı*'ndaki 4 beyitte *görev bilgisiyle* birlikte yer verilmiştir. *Güzel ahlak sahibi olması, cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışı* özelliklerinde değinilen örneklerin haricinde *Sezâdur aldı 'Abdullah Efendi câh-ı fetvâyı (Abdullah Efendi'nin fetva makamını alması uygundur.)(T43/7), Sa'âdetle olınca mesned-i fetvaya pîrâye (Mutlulukla fetva makamına süs olunca)(T44/1)* ifadeleriyle Abdullah Efendi'nin *görev bilgisi* vurgulanmıştır.
- ***Cihan Hakimiyeti:*** Abdullah Efendi'ye 3 beyitte *cihan hakimiyeti idealiyle* birlikte yer verilmiştir. *Güzel ahlak sahibi olması* özelliğinde verilen örneğin haricinde, *Mihr-i 'âlem-ârâ (Âlemi süsleyen güneş)(T43/6), Cihânda misli yokdur gelmemişdür milk-i îcâda (Dünyada ülke icat etmeye gelen bir benzeri yoktur.)(T44/5)* ifadesiyle *cihan hakimiyeti ideali ve üstünlük duygusu (imparatorluk psikolojisi)* vurgulanmıştır.
- ***Dindarlık:*** Divanda yer alan 2 beyitte Abdullah Efendi'nin *dindarlık* özelliğine değinilmiştir. *Zühd ü takvâda müsellemdür (Kendini ibadete verme ve günahlardan sakınmada doğruluğu şüphesiz kabul edilmiştir.)(T44/3), Karîn eyle İlâhî 'ömr-i Nûh'a zühd-i Îsâ'ya (Ey Allah'ım! Ömrünü Nuh'un ömrüne, ibadetini Hz. İsa'nın kendini ibadete vermesine yakınlaştır.)(T44/8)* ifadesiyle *dindarlık* vasfının yanı sıra *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına* da yer verilmiştir.

- ***Sanat:*** Bu özelliklerin dışında örnekleri *güzel ahlak sahibi olması* özelliğinde verilen 2 beyitte *sanatı ve sanatkârı koruması* vasfına değinilmiştir.
- ***İlim Ehli:*** Divanda yer alan 2 beyitte *ilim ehli olması* özelliği vurgulanmıştır. *Güzel ahlak sahibi olması* özelliğinde verilen örneğin dışında, *fünûn-âmûz yektâ (fennî ilimleri öğreten eşsiz kişi)(T43/2)* ifadesiyle *ilim ehli olması vasfına* yer verilmiştir.

  Fâik Mahmud Divanı'ndaki bir beyitte *Necâbet-perver ü 'âdil (Saygınlığını koruyan ve âdil)(T43/2)* ifadesiyle *adil olması* özelliğine, *güzel ahlak sahibi olması* özelliğinde yer verilen bir beyitte *akıllı olması* vasfına, *cömertlik ve devletçilik* bahsinde yer verilen bir örnekte *hükmünün yürüyor olmasına*, dindarlık özelliğinde verilen bir örnekte ise *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına* yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Ebezâde Abdullah Efendi'nin şiirlerde çoğunlukla *güzel ahlak sahibi oluşuyla, cömertliğiyle, devletçilik anlayışıyla, görev bilgisiyle ve cihan hakimiyeti idealiyle* anıldığı tespit edilmiştir. Biyografisinde de halk arasında güzel ahlak sahibi oluşuyla ün kazandığı belirtilen Abdullah Efendi'nin şiirlerde de bu özelliğinin en fazla yer verilen yönünün olduğu belirlenmiştir. Bunun dışında biyografisiyle alakalı olarak beyitlerde şeyhülislamlık makamına getirilişiyle alakalı detaylara yer verildiği gözlerden kaçmayan bir başka detay olmuştur.

Bihamdillah nümâyân oldı feyz-i lutf-ı Rabbânî
Müşerref eyledi bir zât-ı kâmil sadr-ı fetvâyı
FM T43/1

(Allah'a çok şükür ki Allah'ın yardımının bereketi görünür oldu. Bir olgun zât fetva makamını şereflendirdi.)

Örnek beyitte Abdullah Efendi *görev bilgisiyle ve güzel ahlak sahibi oluşuyla* anılmıştır.

Edîb ü 'âkil ü fâzıl kerîmü'l-halk-ı deryâ-dil
Necâbet-perver ü 'âdil fünûn-âmûz yektâyı
FM T43/2

(Edip, akıllı, olgun, gönlü geniş halkın kerem sahibi, soylu ve âdil, bilgi öğreten eşsiz [kişi].)

Abdullah Efendi'nin kişisel özelliklerini sıralayarak adeta onun şahsiyetini tanıtan bu beyitte Abdullah Efendi'nin *akıllı olmasına, sanatı ve sanatkârı korumasına, güzel ahlaklı olmasına, âdil ve ilim ehli olmasına* yer verilmiştir.

Cihânda misli yokdur gelmemişdür milk-i îcâda
Bu gûne bir vücûd-ı meymenet-pâye hümâ-sâye

FM T44/5

(Dünyada bu güne kadar kutlu rütbeye sahip, devlet kuşu gölgeli onun gibi ülke yapmaya gelen bir benzeri yoktur.)

Örnek beyitte Abdullah Efendi nezdinde *cihan hakimiyeti idealine, devletçilik anlayışına ve üstünlük duygusu (imparatorluk psikolojisi) değerine* yer verilmiştir.

4.5.7.3.14. Mahmud Efendi (d. … - ö. 1718. 1713-1714 yılları arasında III. Ahmet döneminde şeyhülislamlık yapmıştır.)

İstanbul'da doğmuştur. Medrese eğitimini tamamladıktan sonra sesinin güzelliği nedeniyle bir süre şeyhülislam Ankaravi Mehmet Emin Efendi'nin ardından sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın imamlığını yapmıştır. 1683 yılında II. Viyana Seferi'ne katılmıştır.1695 yılında II. Mustafa'nın ikinci imamlığına getirilmiştir. Bundan dolayı kaynaklarda "İmam-ı Şehriyar" (İmam-ı Sultanî) diye anılmaktadır. 1700 yılında Edirne pâyesi ile Yenişehir kadılığı ve bunlardan başka İstanbul pâyesi ile ödüllendirilmiştir. 1703 yılında Rumeli kazaskerliğine yükseltilmesine rağmen ertesi gün görevinden azledilmiştir. 5 yıl kadar süren emekliliğinin ardından 1713 yılında Ataullah Mehmet Efendi'nin yerine şeyhülislam olarak tayin edilmiştir. 1 yıl 7 ay kadar bu makamda kaldıktan sonra 1714 yılında görevinden azledilmiştir. Azline sebep olarak müderrislere ait olan mahreç mansıplarını emekli ilmiye mensuplarına vermesi, kendisinden önceki iki şeyhülislamın sürgün edilmesi ve Ebezâde'nin yolda ölümü vebalinin ona yüklenmesi gösterilmiştir. 3 Mayıs 1718 yılında Mahmud Efendi vefat etmiştir. (İpşirli, 2003: 360-361)

Belirlenen divanlar arasından Mahmud Efendi'ye yalnızca Faik Mahmud Divanı'ndaki 7 beyitte devlet adamlığı yönleriyle değinilmiştir.

- ***Görev Bilgisi:*** Divanda Mahmud Efendi'ye en fazla *görev bilgisine* dair ipuçlarıyla 3 beyitte rastlanmıştır. *Hudâ'ya hamd-ı bî-had şeyhü'l-islâm-ı be-nâm oldı (Allah'a sonsuz şükürler olsun ki ünlü bir şeyhülislam oldu.)(T45/5),*

Hemîşe mesned-i fetvâda 'izzetle olup kâ'îm (Daima fetva makamında saygınlıkla daim olup)(T45/8), Belî Mahmûd Efendi ismi 'ünvân oldı fetvaya (Evet Mahmud Efendi ismi fetvaya unvan oldu.)(T45/9) ifadeleriyle Mahmud Efendi'nin *görev bilgisine* değinilmiştir.

- ***Güzel Ahlak:*** *Fâik Mahmud Divanı*'ndaki 2 beyitte Mahmud Efendi'nin *güzel ahlaklı oluşuna* yer verilmiştir. *Fazîletde naziri gelmemişdür sahn-pîrâya (Meydanı donatmaya olgunlukta bir benzeri gelmemiştir.) (T45/2), Misâlin görmedi çeşm-i cihân 'ifftede 'ismetde (Dünya gözüyle hiç kimse namusta ve günahsızlıkta bir benzerini görmedi.)(T45/4)* ifadeleriyle Mahmud Efendi'nin *güzel ahlaklı oluşu* vurgulanmıştır.
- ***Ünlü Kişilikler:*** Divanda yer alan 2 beyitte ise Mahmud Efendi'nin *ünlü kişiliklerle birlikte anıldığı* belirlenmiştir. *Dakâyıkda ider Seyyid Şerîf'i bahs ile mülzem / Hakâyıkda olur hem-rütbe Sa'düddîn Dânâ'ya (İnceliklerde sustutulmuş bir şekilde Seyyid Şerîf'i bahs eder. Hakikatlerde Sa'düddîn Dânâ'yla eşit seviyede olur.)(T45/3), Dahı zühd ile takvâda olur Şiblî'ye hem-pâye (Dindarlıkta ve günahlardan sakınmada Şiblî ile eşit seviyede olur.)(T45/4)* ifadeleriyle *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasının* yanı sıra *dindarlık* vasfına da yer verilmiştir.

  Divanda yer alan bir beyitte *Yine bir zât-ı ekrem saldı fark-ı 'âleme sâye (Yine cömert bir kişi âlemin başının tepesine gölgesini saldı.)(T45/1)* ifadesiyle Mahmud Efendi'nin *cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışı* vurgulanmıştır. Divanda bulunan başka bir beyitte *Mübârek eyleye Hak makdemin bu dîn ü dünyâya (Bu makama ayak basışını Allah din ve dünyaya mübarek etsin.)(T45/5)* ifadesiyle *yönetim anlayışına, zât-ı 'âlem-ârâ (âlemi süsleyen kişi)(T45/8)* ifadesiyle *cihan hakimiyeti idealine* yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Mahmud Efendi'nin şiirlerde daha çok *görev bilgisi, ünlü kişiliklerle birlikte anılması ve güzel ahlaklı olması* özellikleriyle yer aldığı tespit edilmiştir. Biyografisiyle çelişen herhangi bir bilgiye rastlanmadığı gibi, biyografisine dair detaylı verilere de şiirlerde yer verilmediği belirlenmiştir.

Misâlin görmedi çeşm-i cihân 'ifftede 'ismetde
Dahı zühd ile takvâda olur Şiblî'ye hem-pâye
FM T45/4

(Dünya gözü namusta ve günahsızlıkta bir benzerini görmedi. Dindarlık ile günahlardan sakınmada Şiblî'ye eşit seviyededir.)

Örnek beyitte Mahmud Efendi'nin *güzel ahlaklı oluşuna, dindar olmasına ve ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına* yer verilmiştir.

Hudâ'ya hamd-ı bî-had şeyhü'l-islâm-ı be-nâm oldı
Mübârek eyleye Hak makdemin bu dîn ü dünyâya
FM T45/5

(Allah'a sonsuz şükürler olsun ki ünlü bir şeyhülislam oldu. Bu makama ayak basışını Allah din ve dünyaya mübarek etsin.)

Örnek beyitte Mahmud Efendi'nin *görev bilgisine* ve din ve dünya kelimeleriyle *yönetim anlayışına* dair bilgilere değinilmiştir.

4.5.7.3.15. Feyzullah Efendi (Damatzade) (d. 1700 – ö. 1761. 1755-1758 yılları arasında şeyhülislamlık yapmıştır.)

Şeyhülislam Damatzade Ahmet Efendi'nin oğludur. Dedesi kazasker Mustafa Efendi'nin şeyhülislam Minkarizade Yahya Efendi'ye damat olması sebebiyle hem babası hem de kendisi "damatzade" lakabı ile tanınmışlardır. Tahsilini tamamlayıp müderrislik ruusunu aldıktan sonra, ailesinin nüfuzu ile müderrislikleri süratle atlayıp kadılık mesleğine geçmiştir. 1730 yılında 30 yaşındayken önce Galata, ardından Bursa kadısı olmuştur. İstanbul kadılığı pâyesini aldıktan sonra 1739'da Anadolu kazaskerliğine getirilmiştir. 1750 ve 1754 yıllarında iki defa Rumeli kazaskeri olmuştur. 1755 tarihinde Abdullah Efendi'nin yerine şeyhülislamlık görevine tayin edilmiştir. 1756 yılında hiç bir mazeret gösterilmeden görevinden azledilmiştir. 8 aylık mazuliyetin ardından, 1757 yılında ikinci defa meşihat makamına getirilmiştir. 1 yıla yakın bir süre bu görevde kaldıktan sonra, ulemâ ve saray erkânının aleyhindeki faaliyetleri sonucunda 1758 tarihinde görevden alınmıştır. Dürüstlüğü ile tanınan Feyzullah Efendi'nin şeyhülislamlığı zamanında müderrislerin ruus imtihanında çok titiz davrandığı ve bu durumun himaye ve iltimas sebebiyle haksızlığa uğramış olan ulemayı memnun ettiği belirtilmiştir. Tıp ve matematikle de ilgilenen Feyzullah Efendi aynı zamanda bestekârdır. 1761 yılında vefat etmiştir. (İpşirli, 1995: 525-526)

Belirlenen divanlar arasından Feyzullah efendi'ye yalnızca *Fâik Mahmud Divanı*'ndaki 2 beyitte devlet adamlığı yönleriyle değinilmiştir. Belirlenen bu iki

beyitte Feyzullah Efendi'ye *güzel ahlak sahibi olması, görev bilgisi ve devletçilik anlayışıyla* birlikte yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Feyzullah Efendi'ye şiirlerde daha çok genel bilgilerle yer verildiği, biyografisine dair detaylarla beyitlerde yer almadığı tespit edilmiştir. Buna karşılık biyografisiyle çelişen herhangi bir detaya beyitlerde rastlanmamıştır.

H'âce-i pâdşâh-ı heft iklim
Hazret-i müfti huceste-nihâd
FM T72/1

(Yedi iklimin padişahının hocası, mübarek yaradılışlı müftü hazretleri.)

Örnek beyitte Feyzullah Efendi *görev bilgisiyle ve güzel ahlaklı olmasıyla* yer almıştır.

Sadr-ı fetvâda olalı kâ'im
Kimse devrinde itmedi feryâd
FM T72/18

([O], fetva makamında daim olduğundan beri kimse onun devrinde feryat etmedi.)

Örnek beyitte Feyzullah Efendi'nin *görev bilgisine ve devletçilik anlayışına* değinilmiştir.

4.5.7.3.16. Çelebizâde Âsım Efendi (d. … - ö. 1760. 1759-1760 yılları arasında şeyhülislamlık yapmıştır.)

Babası reisülküttap Mehmet Efendi'nin sıfatına nispetle "Çelebizâde" olarak anılmıştır. İstanbul'da doğmuş ve iyi bir tahsil görmüştür. İstanbul'da çeşitli medreselerde müderrislik, bazı yerlerde kadılık yapmıştır. 1748 yılında İstanbul kadılığı, 1757'de Anadolu kazaskerliği yapmış ve kısa bir süre sonra azledilmiştir. Sonrasında kendisine Rumeli kazaskerliği pâyesi verilmiştir. Âsım Efendi 1759 yılında Koca Ragıp Paşa'nın tavsiyesi üzerine Mehmet Salih Efendi'nin yerine şeyhülislamlığa getirilmiştir. Görevde iken 1760 yılında vefat etmiştir. Dönemin çağdaşları tarafından dürüst, iyiliksever, hoş sohbet biri olarak nitelendirilen Çelebizâde Âsım Efendi şiirlerinde "Âsım" mahlasını kullanmıştır. (Özcan, 1991: 477-478)

Belirlenen divanlar arasından Çelebizâde Âsım Efendi'ye yalnızca *Sünbülzâde Vehbî Divanı*'ndaki 5 beyitte devlet adamlığı yönleriyle rastlanmıştır.

- ***Güzel Ahlak:*** Divanda Âsım Efendi en fazla *güzel ahlaklı oluşu ve ünlü kişiliklerle birlikte anılması* yönleriyle 3'er beyitte yer almıştır. *'İffeti Zü'nnûn'a gâlibdir (Namusu Hz. Yunus peygamberden üstündür.) (K34/18)*, *Felâtûn hum-nişîn-i şermsârı kaldı fazlından (Felâtun'un adeta küpün dibine çökmüş gibi olan utangaçlığı olgunluğundan kaldı.) (K34/24)* ifadeleriyle *güzel ahlak sahibi olmasının* yanı sıra *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına*, *Bedâhetle müsellem 'ilm ü fazlı cümle 'âlemde (Onun ilmi ve olgunluğu delil ve ispata gerek olmayacak şekilde cümle âlemde doğrulanmıştır.) (K34/27)* ifadesiyle *güzel ahlak sahibi olmasıyla birlikte ilim ehli olması* da vurgulanmıştır. Ayrıca değinilen örneklerin yanı sıra *Beyzâvî-i 'âlemdir (Âlemin Beyzâvî'sidir.)(K34/17)* ifadesiyle *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına* yer verilmiştir.
- ***Dindarlık:*** Bu örneklerin dışında divanda yer alan 2 beyitte Çelebizâde Âsım Efendi'ye *dindar olması* yönüyle değinilmiştir. *Dil-i pür-feyzi olmuş mehbit-i ilhâm-ı Mevlâyî (Allah'ın ilhamının indiği yer olan gönlü bereket dolmuş.)(K34/16), Odur hem-hâl-i Nîl-i Mısr eden deryâ-yı takvâyı (Günahsızlık deryasını Mısır'ın Nil Nehri'yle benzeştiren odur.) (K34/18)* ifadeleriyle Âsım Efendi'nin *dindarlık* vasfı vurgulanmıştır.

  Yine burada değinilen örneklerin dışında *Aristo-veş (Aristo gibi)(K34/24)* ifadesiyle de *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına* ve aynı zamanda *akıllı olmasına* değinilmiştir. Bunun yanı sıra *Odur 'allâme-i nihrîr odur fehhâme-i tahrîr (Tecrübeli âlim odur, yazılanları çok anlayan odur.)(K34/16)* ifadesiyle de *akıllı ve ilim ehli olması* özelliklerine yer verilmiştir. Bu örnekle birlikte ikişer beyitte *akıllı olmasına ve ilim ehli olmasına* yer verildiği tespit edilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Çelebizâde Âsım Efendi'ye beyitlerde daha çok *güzel ahlak sahibi oluşu, ünlü kişiliklerle birlikte anılması, ilim ehli olması, dindarlık ve akıllı olması* gibi yönleriyle yer verildiği tespit edilmiştir. Beyitlerde biyografisine dair detaylı bir bilgiye rastlanmamıştır.

Odur 'allâme-i nihrîr odur fehhâme-i tahrîr

Dil-i pür-feyzi olmuş mehbit-i ilhâm-ı Mevlâyî
SV K34/16

(Tecrübeli âlim odur, yazılanları çok anlayan odur. Onun feyz dolu gönlü İlahî ilhamın indiği yer olmuştur.)

Örnek beyitte Çelebizâde Âsım Efendi'ye *dindar, akıllı ve ilim ehli olması* yönleriyle yer verilmiştir.

Be-hakk-ı sûre-i Nûn 'iffeti Zü'nnûn'a gâlibdir
Odur hem-hâl-i Nîl-i Mısr eden deryâ-yı takvâyı
SV K34/18

(Nûn Sûresi'nin hakkı için namusu Hz. Yunus peygamberden üstündür. Günahsızlık deryası Mısır'ın Nil nehriyle aynı durumda olan odur.)

Örnek beyitte Âsım Efendi'nin *dindar, güzel ahlak sahibi olması ve ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına* değinilmiştir.

4.5.7.3.17. Pîrîzâde Sâhib Osman Efendi (d. 1674 - ö. 1749. 1745-1749 yılları arasında şeyhülislamlık yapmıştır.)

1670 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Dönemin ileri gelen âlimlerinden dersler almıştır. Çeşitli medreselerde müderrislik yapmıştır. Kadılık ve evkaf müfettişliğinden sonra, Anadolu ve Rumeli kazaskerliği görevlerinde bulunmuştur. Daltaban Mustafa Paşa, Rami Mehmet Paşa, III. Ahmet ve I. Mahmut'a özel imamlık ve şehzadelere hocalık yapmıştır. II. Mahmud döneminde 1745'te Seyit Mustafa Efendi'nin yerine şeyhülislam olarak görevlendirilmiştir. Ancak hastalığı ve yaşlılığı nedeniyle görevinden azledilmiştir. 1749 yılında Şiirlerinde "sâhib" mahlasını kullanmıştır. (Özcan, 2007: 288-290)

Belirlenen divanlar arasından Pîrîzâde Sâhib Osman Efendi'ye yalnızca *Sünbülzâde Vehbî Divanı*'ndaki 21 beyitte devlet adamlığı özellikleriyle rastlanmıştır.

- ***İlim Ehli:*** Divanda en fazla *ilim ehli olması* özelliğine 10 beyitte yer verilmiştir. *'İlm ile zâtı 'alemdir (Onun kişiliği ilimle işaretlenmiştir.)(K35/20), Mesâbîh-i Hidâye zav'-i misbâh-ı zekâsıdır (Mesabih ve Hidaye onun zeka meş'alesinin ışığıdır.)(K36/4)* ifadesiyle *ilim ehli olmakla* birlikte *akıllı olmasına*, *Bulunmaz fazl ile Eşbâh'ı dersem şübheden 'ârî (Şüpheden uzak onun olgunluğuyla Eşbah'ı bulunmaz.)(K36/6)* ifadesiyle *ilim ehli olmakla* birlikte *güzel ahlak sahibi olmasına, şemsü'l-*

ma'ârifdir Metâli'de (Metâlî'de marifetlerin güneşidir), Mişkât-ı Nûr-âsâ (Nur Âlemi eseri gibi)(K36/7), Musaffâ meşrebidir Mültekâ-yı Ebhür-i efdâl (Musaffâ onun yaradılışıdır, Mültekâ ve Ebhür adlı eserler de aynı şekilde)(K36/8), Fütûhât-ı kerem Miftâh-ı bâb-ı lütfuna (Cömertliğin Fütûhât'ı, iyilik ve cömertlik kapısının Miftâh'ına)(K36/11) ifadesiyle *ilim ehli olmasının* yanı sıra *cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışına*, *Erişmiş Müntehâ'ya hilye-i tehzîb-i ahlâkı (Ahlâkı ıslah etmenin süsü olan Münteha'ya erişmiş.)(K36/13)* ifadesiyle *ilim ehli olmakla birlikte güzel ahlak sahibi olmasına, Dekâyık kenzine şâyeste Tuhfe dürre-i nutku (Dekâyık hazinesine layık, konuşmasının incisi Tuhfe)(K36/14), Hadâyıkdan anı mümtâz kılmış fazlın esmârı (Olgunluğunun meyveleri onu Hadâyık'tan üstün kılmış.)(K36/16)* ifadesiyle *ilim ehli olmasının* yanı sıra *güzel ahlaklı oluşuna, Nusûs-ı hall ü 'akdindir Füsûs-ı sakk-i Asayiş (Hükümlerinin anlaşması ve sağlamlığı, Füsûs'un emniyeti vuruşudur.)(K36/17)* ifadesiyle *ilim ehli olmasının* yanı sıra *görev bilgisine ve asayiş (emn ü eman) değerine* çeşitli eser isimlerine yer verilerek vurgu yapılmıştır.

- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** Divanda yer alan 8 beyitte Pîrîzâde Sâhid Osman Efendi'ye *cömertlik* özelliğiyle ve *devletçilik anlayışıyla* yer verilmiştir. *İlim ehli olması* bahsinde yer verilen örneklerin dışında, *Keremver (Cömertlik sahibi)(K35/8), Merkez-i dergâh-ı lütfu (Cömertlik ve iyilik dergâhının merkezi)(K35/10), Kâle-i lütfu (Cömertlik ve iyilik kumaşı), Atlas-ı ihsanıdır (İyilik ve cömertlik atlası)(K35/34), zât-ı keremkâr (eli açık olan kişi)(K36/5), Keremle bende-i dergâhın etdin cümle ahrârı (Bütün köle olmayan kişileri cömertliğinle dergâhının kölesi yaptın.)(K36/19), Gül-nahl-i himmetin (İyilik ve yardımının gül ağacı)(K37/28), Geldikçe bâga şemme-i lutfunla dem-be-dem (Zaman zaman cömertliğinin kokusuyla bağa geldikçe)(K37/29)* ifadeleriyle Osman Efendi'ye *cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışıyla* yer verilmiştir.
- ***Güzel Ahlak:*** Divandaki 6 beyitte Sâhib Osman Efendi'nin *güzel ahlaklı oluşuna* değinilmiştir. *İlim ehli olması* konusunda değinilen örneklerin dışında, *Fazl ile (Olgunlukla)(K35/14), Tâb-ı fazlından (Olgunluğunun parlaklığından)(K35/17), Buldu şemîm-i hûyu ile iştihâr gül (Ahlakının güzel*

kokusuyla gül şöhret buldu.)(K37/20) ifadeleriyle Sâhib Osman Efendi'nin *güzel ahlak sahibi olması* vurgulanmıştır.

- ***Görev Bilgisi:*** Divanda bulunan 4 beyitte Osman Efendi'nin *görev bilgisine* yer verilmiştir. *Şeyhü'l-islâm-ı felek-câh (Felek makamlı şeyhülislam)(K35/8), Câmi'ü'l-fetvâda (Fetvasının toplamında)(K35/14), Cenâb-ı şeyhü'l-islâm (Saygıdeğer şeyhülislam)(K36/5), Müfti'l-enâm Hazret-i 'Osmân Efendi (Tüm halkın müftüsü Hz. Osman Efendi)(K37/19)* ifadeleriyle Osman Efendi'nin *görevine dair bilgilere* değinilmiştir.

  Tüm bu özelliklerin yanı sıra divanda yer alan bir beyitte *Tarîkatde eder irşâd râh-ı Hakka ahyârı (Maneviyat yolunda hayırlı kimseleri Allah yolunda hidayete erdirir.)(K36/4)* ifadesiyle *dindarlık* özelliğine, başka bir beyitte *devlet ü dînin nigehdârı (din ve devletin bekçisi)(K36/17)* ifadesiyle *yönetim anlayışına ve asayiş (emn ü eman)* değerine, bir başka beyitte ise *Bu 'izz ü şân ile dîbâçe-i maksûd-ı 'âlemsin (Bu yücelik ve ün ile âlemin arzulanan başlangıcısın.)(K36/19)* ifadesiyle *cihan hakimiyeti idealine* ve *ilim ehli olması* bahsinde geçen bir örnekte de *akıllı olması* özelliğine yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde biyografisinde de değinildiği gibi çeşitli âlimlerden ders almış, medreselerde müderrislik yaparak ömrünün bir kısmını geçirmiş olan Pîrîzâde Sâhib Osman Efendi'nin şiirlerde de en fazla *ilim ehli olması* özelliğiyle anıldığı tespit edilmiştir. Bunun dışında *cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışıyla, güzel ahlak sahibi oluşuyla* da anılması en sık rastlanan özelliklerden olduğu belirlenmiştir.

Şeyhü'l-islâm-ı felek-câh u keremver kim gelip
İktibâs-ı nûr eder andan gedâ-yı âfitâb
SV K35/8

(Cömertlik sahibi ve felek makamlı şeyhülislama gelip güneşin dilencileri ondan ışık ödünç alırlar.)

Örnek beyitte Pîrîzâde Sâhib Osman Efendi *görev bilgisi, cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışıyla* birlikte anılmıştır.

Mesâbîh ü Hidâye zav'-i misbâh-ı zekâsıdır
Tarîkatde eder irşâd râh-ı Hakka ahyârı
SV K36/4

(Mesabih ve Hidaye onun zekâsının meş'alesinin ışığıdır. Maneviyat yolunda hayırlı kimseleri Allah yolunu doğru yol gösterir.)

Örnek beyitte Osman Efendi *dindar, akıllı ve ilim ehli olması* özellikleriyle yer almıştır.

Bu 'izz ü şân ile dîbâçe-i maksûd-ı 'âlemsin
Keremle bende-i dergâhın etdin cümle ahrârı
SV K36/19

(Bu yücelik ve değer ile âlemin yaratılış amacının başlangıcısın. Bütün köle olmayan kişileri cömertlikle dergâhının kölesi yaptın.)

Örnek beyitte Osman Efendi *cömertlik özelliği, devletçilik anlayışı ve cihan hakimiyeti idealiyle* birlikte anılmıştır.

Müfti'l-enâm Hazret-i 'Osmân Efendi kim
Nûrundan oldu nûr gibi tâb-dâr gül
SV K37/19

(Tüm halkın müftüsü olan Hz. Osman Efendi'nin ışığından gül ışık gibi aydınlandı.)

Örnek beyitte Sâhib Osman Efendi *görev bilgisiyle* birlikte yer almıştır.

4.5.7.3.18. Vassafzâde Mehmed Esad Efendi (d. 1707 – ö. 1778. 1776 - 1778 yıllarında şeyhülislamlık yapmıştır.)

Mehmed Esad Efendi şeyhülislam Abdullah Vassaf Efendi'nin oğludur. İstanbul'da doğmuştur, tahsilini tamamladıktan sonra müderris olmuştur. 1750 yılında önce Galata kadılığına getirilmiş, sonra kendisine Edirne ve Mekke pâyesi verilmiştir. 1758 yılında kendisine İstanbul pâyesi tevcih edilen ve babasının düşmanları yüzünden uzun süre terfi edemeyen Esad Efendi, ancak 1768 yılında Anadolu kazaskerliğine ve 1773 yılında ise Rumeli kazaskerliğine getirilmiştir. I. Abdülhamit zamanında Mehmed Emin Efendi'nin yerine 1776 yılında şeyhülislam olmuştur. 1 yıl 8 aydan fazla bu makamda kalmış ancak yaşlılığı ve hastalığı sebebiyle 1778 tarihinde görevden alınmıştır. Mehmed Esad Efendi 1778 yılında vefat etmiştir. Esad Efendi, dürüst ve mevkii için boyun eğmeyen bir kişi olarak tanınmıştır. Bünyesinin zayıflığı ve asabi bir mizacı olduğu için halk arasında "Hindi Molla" lakabı ile anılmıştır. (Aktepe, 1995: 347)

Belirlenen divanlar arasından yalnızca *Sünbülzâde Vehbî Divanı*'ndaki 21 beyitte İranizâde Mehmed Esad Efendi'ye devlet adamlığı yönleriyle yer verildiği tespit edilmiştir.

- ***Ünlü Kişilikler:*** Divanda en fazla *ünlü kişiliklerle birlikte anılması* özelliğine 12 beyitte rastlanmıştır. *Nâmdaş-ı Fahr-i 'Âlem Es'ad-ı sâhib-kerem (Hz. Peygamber ile adaş olan cömertlik ve iyilik sahibi Esad.)(K38/16)* ifadesiyle *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasının* yanı sıra *cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışına, Olsa da dest-i sabâda Ca'fer-i Tayyâr gül (Cafer-i Tayyar hafif esen rüzgarın elinde gül olsa)(K38/18), Bâga Nîşâbûr-ı hulkundan gelir peyk-i sabâ (Nişâbur'un yaradılışından bağa haber getiren rüzgar gelir.)(K38/25)* ifadesiyle *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasının* yanı sıra *güzel ahlak sahibi olmasına, Rûh-ı cihân semiyy-i cenâb-ı Peyemberî (Hz. Peygamber ile adaş olan cihanın nefesi)(K39/8)* ifadesiyle *ünlü kişiliklerle birlikte anılmakla* birlikte *cihan hakimiyeti idealine, Beyzâvî-i zamâne (Zamanın Beyzâvî'si)(K39/9), Mâlik o rütbe fazla hemân Bû Hânîfe'den / Fehm ü şu'ûru bâ'is-i tahsîn-i Eş'erî (Daima Ebû Hanîfe'den daha fazla rütbeye nâil olmuş, aklı ve düşüncesiyle de Eş'erî'nin beğenisine sebep olmuştur.)(K39/12)* ifadesiyle *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasının* yanı sıra *akıllı olmasına, Mahcûb olurdu bezmine gelse Zemahşerî (Sohbet meclisine Zemahşerî gelse mahcup olurdu.)(K39/13)* ifadesiyle *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasının* yanı sıra *üstünlük duygusu (imparatorluk psikolojisi)* değerine, *Fahr etse İbn-i Hâcib'e cây-ı 'aceb değil (Makamın İbn-i Hâcib'e övülse buna şaşılmaz.)(K39/14), Olsa şemîm-i fazlı Gazâlî'ye 'ıtr-sâ (Olgunluğunun hoş kokusu Gazâlî'ye güzel kokulu süren şey olsa)(K39/15)* ifadesiyle *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasının* yanı sıra *güzel ahlakıyla övülmesine, Sîr-âb-ı reşha-i himemi olsa Hızr eger / Eylerdi bâg-ı 'ömrünü nev-'ayş-ı ahdarî (Hızır eğer himmetler damlasının suyunun sırrı olsa, ömrünün bahçesini yeniden diriltip yemyeşil yapardı.)(K39/27), Eyler nikât-ı hikmet-i İşrâki müncelî (İşrâkî'nin ilminin inceliklerini ortaya çıkarır.)(K39/16)* ifadesiyle *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasının* yanı sıra *ilim ehli olmasına, Rûşen-çerâg-ı bezmim olur rûh-ı Enverî (Enverî'nin yüzü bahçemi aydınlatan ışık olur.)(K39/39)* ifadeleriyle Mehmed Esad Efendi'nin *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına* değinilmiştir.
- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** Divanda yer alan 7 beyitte *devletçilik anlayışına* ve bu beyitlerin 4 tanesinde de *cömertlik* özelliğine yer verilmiştir. *Es'ad-ı sâhib-*

kerem (Cömertlik ve iyilik sahibi Esad)(38/16), Cevher-i gül müstefîz-i şeb-çerâg-ı lütfudur (Gülün cevheri onun cömertlik ve iyiliğinin gece kandilinin yayılmış hâli gibidir.)(K38/17), Nevbahâr-ı himmetindir revnak-efzâ-yı cihân (Cihanı süsleyen zinet, senin yardımının ilkbaharıdır.)(K38/27) ifadesiyle *cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışıyla birlikte cihan hakimiyeti idealine*, *İhsânının esîri olan 'abd-i ahkarı (En hakir görülen kul, senin iyiliğinin ve bağışlamanın kuludur.)(K39/26)* ifadeleriyle *cömertlik özelliğiyle* birlikte *devletçilik anlayışına, Mürg-i Hümâ-yı devlet (Devletin Hüma kuşu)(K39/25), Bir Hümâ-yı evc-i rif'atdir ki bulmaz sâyesin (Öyle bir yükseklik zirvesinin Hümâ'sıdır ki gölgesi bulunmaz.)(K38/18), felek-sâye (gökyüzü gölgeli)(K38/15)* ifadeleriyle ise *devletçilik anlayışına* yer verilmiştir.

- ***Güzel Ahlak:*** *Sünbülzâde Vehbî Divanı*'ndaki 4 beyitte Mehmed Esad Efendi'nin *güzel ahlak sahibi olması* özelliğine değinilmiştir. Ünlü kişiliklerle birlikte anılması bahsinde değinilen örneklerin dışında, *Nûr-ı fazlından olur gencîne-i esrâr gül (Olgunluğunun nurundan sırlar hazinesi gül olur.)(K38/17), 'Unsur-ı pâkin gülistân-ı kemâle çâr gül (Temiz yaradılışınla olgunluk gül bahçesinin imparatoru olan gülsün.)(K38/26)* ifadeleriyle Mehmed Esad Efendi'nin *güzel ahlaklı oluşuna* yer verilmiştir.
- ***Akıllılık:*** Divanda yer alan 3 beyitte Esad Efendi'nin *akıllı olması* vasfına vurgu yapılmıştır. Ünlü kişiliklerle birlikte anılmasında değinilen örneğin dışında, *'Akl-ı Evvel cevher-i idrâkine sânî değil (İlk aklı, anlayışının cevherine ikinci değildir.)(K38/26), Îkâd-ı şem'-i fikri murâd eylesem ne şeb (Hangi gece onun fikir mumunu yakmak istesem)(K39/39)* ifadeleriyle *akıllı olması özelliği* vurgulanmıştır.
- ***Görev Bilgisi:*** *Sünbülzâde Vehbî Divanı*'ndaki 2 beyitte Mehmed Esad Efendi'nin *görev bilgisine* yer verilmiştir. *Şeyhü'l-islâm-ı felek-sâye Süreyyâ-pâye kim (Gökyüzü gölgeli, Süreyya yıldızı rütbeli şeyhülislam)(K38/15), Fetvâsı ile emr edeli nehy-i münkeri (Fetvasıyla günahın yasaklanmasını emredeli)(K39/23)* ifadesiyle *görev bilgisinin* yanı sıra *hükmünün yürüyor olmasına* da değinilmiştir. Bu örneğin dışında *Tedbîridir muvâfık-ı hükm-i mukadderî (Kaderde olan hükmün uygunluğu onun tedbiridir.)(K39/24)*

ifadesiyle *hükmünün yürüyor olması* özelliğiyle birlikte *tedbir sahibi olması* vasfına da yer verilmiştir.

- ***İlim Ehli:*** Divanda bulunan 2 beyitte ise Mehmed Esad Efendi'nin *ilim ehli olması* vurgulanmıştır. *Ünlü kişiliklerle birlikte anılmasında* değinilen örneğin dışında, *Keşşâf-ı müşkilât-ı 'ulûm u fünûn (İlimlerin ve fenlerin zorluklarını keşfeden kişi)(K39/13)* ifadesiyle *ilim ehli olmasına* yer verilmiştir.
- ***Cihan Hakimiyeti:*** Tüm bu özelliklerin yanı sıra *cömertlik özelliğinde ve ünlü kişiliklerle birlikte anılması* bahsinde yer verilen *cihan hakimiyeti ideali* değerine 2 beyitte rastlanmıştır.
- ***Dindarlık ve Yönetim Anlayışı:*** Divanda yer alan 2 beyitte *Oldur 'imâd-ı dîn-i kaviyyü'l-esâs olan / Te'yîd edip mebânî-i şer'-i mutahharı (Temiz şer hükmünün temellerini doğrulayıp, sağlam esası olan dinin direği odur.)(K39/10), Muhyî-i dîn Hazret-i Es'ad Efendi kim (Dine hayat veren Hz. Esad Efendi ki)(K39/8)* ifadeleriyle *dindar olmasına ve yönetim anlayışına* yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde İranizâde Mehmed Esad Efendi'ye şiirlerde çoğunlukla *ünlü kişiliklerle birlikte anılması, devletçilin anlayışı, cömertlik özelliği, güzel ahlak sahibi olması ve akıllı olması* gibi özelliklerle yer verildiği tespit edilmiştir. Beyitlerde biyografisine dair detaylı bilgilere rastlanmamıştır.

Bir Hümâ-yı evc-i rif'atdir ki bulmaz sâyesin
Olsa da dest-i sabâda Ca'fer-i Tayyâr gül
SV K38/18

(Cafer-i Tayyar hafif esen rüzgarın elinde gül olsa da, gölgesi bulunmayan bir yükseklik zirvesinin Hümâ'sıdır.)

Örnek beyitte Mehmed Esad Efendi'nin *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına* ve Hüma kuşunun gölgesi ifadesiyle *devletçilik anlayışına* değinilmiştir.

Muhyî-i dîn Hazret-i Es'ad Efendi kim
Rûh-ı cihân semiyy-i cenâb-ı Peyemberî
SV K39/8

(Dine hayat veren Hz. Esad Efendi, cihanın nefesi, Hz. Peygamber'in adaşıdır.)

Örnek beyitte Mehmed Esad Efendi'ne *dindarlık* vasfıyla, *cihan hakimiyeti ideali* değeriyle ve *ünlü kişiliklerle birlikte anılışıyla* yer verilmiştir.

Keşşâf-ı müşkilât-ı 'ulûm u fünûn kim
Mahcûb olurdu bezmine gelse Zemahşerî
SV K39/13

(İlimlerin ve fenlerin zorluklarını keşfeden kişi. Senin sohbet meclisine Zemahşerî gelse mahcup olurdu.)

Örnek beyitte Mehmed Esad Efendi'nin *ilim ehli olmasına, ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına* ve İran'lı İslam bilgini olan Zemhaşerî'den üstün *gösterilerek üstünlük duygusu (imparatorluk psikolojisi)* değerine değinilmiştir.

Levh üzre her işâretini sebt eder kalem
Tedbîridir muvâfık-ı hükm-i mukadderî
SV K39/24

(Kalem onun her işaretini levha üzerine yazar. Alın yazısının hükmüne uygun, onun tedbiridir.)

Örnek beyitte Mehmed Esad Efendi'nin *tedbir sahibi oluşu ve hükmünün yürüyor olması* özelliklerine yer verilmiştir.

Îkâd-ı şem'-i fikri murâd eylesem ne şeb
Rûşen-çerâg-ı bezmim olur rûh-ı Enverî
SV K39/39

(Hangi gece onun fikir mumunu yakmak istesem Enverî'nin yüzü bahçemin parlayan kandili olur.)

Örnek beyitte Mehmed Esad Efendi'nin *akıllı olması vasfına ve ünlü kişiliklerle birlikte anılması* özelliğine değinilmiştir.

4.5.7.3.19. Esadzâde Mehmed Şerif Efendi (d. … – ö. 1790. 1778 – 1783, 1789 yıllarında şeyhülislamlık yapmıştır.)

Şeyhülislam Ebuishakzade Mehmet Esad Efendi'nin oğludur. İyi bir eğitim almıştır. Babasının nüfuzundan istifade ile Diyarbekir ve Bursa kadılığı yapmasının ardından Mekke-i Mükerreme kadılığı pâyesini almıştır. 1766'da İstanbul kadınlığına getirilmiştir. 1771 yılında Anadolu kazaskerliğine tayin edilmiştir. 1775 yılında Rumeli kazaskeri olmuştur. 1778 yılında ikinci defa Rumeli kazaskerliğine tayin edilse de 20 gün sonra görevinden alınmıştır. 1778 yılında Vassafzade Mehmet Esad Efendi'nin istifası ile boşalan şeyhlülislamlık makamına getirilmiştir. Yaklaşık dört buçuk yıl şeyhülislamlık yapmasının ardından meşihatta uzun süredir bulunduğu gerekçesiyle bu makamdan feragat etmiştir. Uzun süre herhangi bir görev almamıştır. III. Selim'in tahta çıkması üzerine Mehmed Kamil Efendi'nin azledilmesi ile 1789

tarihinde ikinci defa şeyhülislamlığa getirilmiştir. Ancak 60 gün sonra 1789 yılında görevinden azledilmiştir. Görevden alınma sebebi olarak yaşlılığı dolayısıyla III. Selim'in uygulamayı düşündüğü yeniliklere ayak uydurmakta zorlanması, hafıza zayıflığı ve bundan dolayı vazife yapamayacak durumda bulunması gösterilmiştir. Görevden ayrıldıktan 9 ay sonra 1790 yılında vefat etmiştir. Ailesinden dokuz şeyhülislam yetişmiştir. Dedesi, babası, amcası ve kendinden sonra oğlu da şeyhülislam olmuştur. Mehmed Şerif Efendi âlim, arif, zarif ve cömert bir zat olarak kaynaklarda yer almıştır. İlmiye makamlarına tayinde liyakate çok önem verdiği kaynaklarda belirtilmiştir. (Özcan, 2003: 531-532)

Belirlenen divanlar arasından Esadzâde Mehmed Şerif Efendi'ye yalnızca *Sünbülzâde Vehbî Divanı*'ndaki 20 beyitte devlet adamlığı yönleriyle yer verildiği belirlenmiştir.

- ***Ünlü Kişilikler:*** Divanda yer alan beyitlerde Mehmed Şerif Efendi'ye en fazla *ünlü kişiliklerle birlikte anılması* yönüyle 9 beyitte değinilmiştir. *Semiyy-i Fahr-i 'Âlem şeyhü'l-islâm-ı himem-tev'em (Hz. Peygamber ile aynı isimli ve onunla aynı himmetlere sahip şeyhülislam.)(K41/13)* ifadesiyle *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasının* yanı sıra *görev bilgisine ve güzel ahlak sahibi olmasına, Zamânın Bu's-su'ûd'u hânumân-ârâ-yı Es'ad kim (Zamanın Ebu's-suud'u yurdu süsleyen Esad ki)/K41/14), Makâlât-ı Aristo'dan (Aristo'nun makalelerinden)(K41/25), Medâr-ı fahr-i Bâkî Bü'ssu'ûd evsâfıdır ammâ / Benim memdûhum Es'âd-zâde fahrim andan evferdir (Bâkî'nin övgü vesilesi Ebu's-suud'un vasıflarıdır fakat benim övgüme layık olan Esadzâde'ye övgüm ondan çoktur.)(K41/47), Murtazâ-tînet ü hem-nâm-ı Resûl-i Sakaleyn / 'Ömerî-haslet ü Sıddîk-i kerâmet-'unvân (Murtaza huylu, Hz. Peygamber ile adaş, Hz. Ömer ahlaklı, Sıddık gibi keramet ünvanlı.)(K43/24), Ahmedî-hilkat ü dânâ-yı Muhammed-sîret / Bu Hanîfe-şiyem ü mâlik-i mülk-i 'irfân (Ahmedî yaradılışlı, Hz. Muhammed ahlaklı âlim, Ebu Hanife tabiatlı, kemal mülkünün sahibi)(K43/24)* ifadeleriyle *ünlü kişiliklerle birlikte anılmakla birlikte güzel ahlak sahibi olmasına, İbn-i Hâcib dahi tâlibdir ederse derbân (İbn-i Hâcib bile eğer uygun görürse onun kapıcılığına taliptir.)(K43/25), Yazılır vasfı Şakâyık'da misâl-i Nu'mân (Şakayık'ta Numan'a benzer vasıflarda olduğu yazılır.)(K43/26), İbn-i Sînâ vu Felâtûn bilemez hikmetini (Onun faydalı ilmini*

İbn-i Sina ve Felatun bile bilemez.)(K43/34) ifadeleriyle *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasının* yanı sıra *ilim ehli olmasına* yer verilmiştir.

- ***Güzel Ahlak:*** Divanda yer alan 7 beyitte Mehmed Şerif Efendi'nin *güzel ahlaklı olmasına* değinilmiştir. *Ünlü kişiliklerle birlikte anılması* bahsinde verilen örneklerin dışında, *Şemîm-i hüsn-i ahlâkı mutayyeb kıldı âfâkı (Güzel ahlakının kokusu gökleri güzel koku sürünmüş kıldı.)(K41/16), Zamîr-i pâkidir (Temiz yaradılışıdır)(K41/18), Fürûg-ı mihr-i fazlından zemîn ü âsumân rûşen (Olgunluk güneşinin ışığından yer ve gök aydınlanır.)(K41/19), müşg-bûy-ı şîme-i pâki (mis kokan temiz yaradılışı)(K41/23), Olalı şemme-i hulkunla muhammer sünbül (Yaradılışını bir kere koklamakla sünbül mayalanmış olalı)(K42/33)* ifadeleriyle *güzel ahlak sahibi olmasına* yer verilmiştir.
- ***İlim Ehli:*** Mehmed Şerîf Efendi'nin divanda yer alan 5 beyitte *ilim ehli olması* özelliği vurgulanmıştır. *Ünlü kişiliklerle birlikte anılması* bahsinde verilen örneğin dışında, *Ma'ârif hâne-zâdı 'ilm ise mevrûs-ı ecdâdı (Maarifler hanesinin kişisine ecdadından miras kalan ilim ise)(K41/15), Dil ü tab'ı yem ü kân-ı 'ulûm u ma'rifet ammâ (Gönlü ve tabiatı ilimlerin ve marifetin kaynağı ve denizi ama)(K41/17), Bâb-ı 'ulyâsı me'âb-ı 'ulemâ-yı a'lâm (Onun yüce kapısı büyük âlimlerin sığınağıdır.)(K43/25), Seyyidü'l-kavm-i fühûl-i 'ulemâdır (Büyük âlimler topluluğunun efendisidir)(K43/28)* ifadeleriyle *ilim ehli olması özelliğine* değinilmiştir.
- ***Görev Bilgisi:*** *Sünbülzâde Vehbî Divanı*'ndaki 4 beyitte Mehmed Şerif Efendi'nin *görev bilgisine* değinilmiştir. *Ünlü kişiliklerle birlikte anılmasında* yer verilen örneğin dışında, *Fetâvâsı usûl-i ictihâd üzre muharrerdir (Fetvaları ictihad usulleri üzerine yazılmıştır.) (K41/21), Şeyhü'l-islâm-ı şerîfü'n-neseb-i vâlâ kim (Yüce soyun şerefli şeyhülislamı ki) (K43/22), Behcet-i ravza-i takvâ vu 'aleyhi'l-fetvâ (Günahsızlık bahçesnin güzelliği ve onun fethalarının üzerine) (K43/26)* ifadesiyle *görev bilgisinin* yanı sıra *dindarlık* vasfına yer verilmiştir.
- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** Divanda bulunan 2 beyitte Mehmed Şerîf Efendi'ye *cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışıyla* birlikte yer verilmiştir. *Bûy-ı lütfundan (Cömertlik ve iyiliğinin kokusundan)(K42/32), Der-i lütfunda*

(Cömertlik ve iyiliğinin kapısında)(K43/28) ifadeleriyle *cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışı* vurgulanmıştır.

- ***Akıllılık:*** Divanda bulunan başka 2 beyitte ise *akıllı olması* vasfına değinilmiştir. *Me'âl-i kuvve-i derrâk zihninden 'ibâretdir (Çabuk anlayan kuvvetli anlayışının anlamı onun zihninden oluşmaktadır.)(K41/25), Re'y-i tedbîrine dem-beste 'ukûl ü ezhân (Onun aklının tedbirine akılların ve zihinlerin sesi soluğu kesilmiştir.)(K43/34)* ifadeleriyle *akıllı olmasının* yanı sıra *tedbir sahibi olması* özelliğine de değinilmiştir.
- ***Yönetim Anlayışı:*** Bunların dışında divanda bulunan 2 beyitte *yönetim anlayışına* değinilmiştir. *Ne mihr ammâ ziyâ-bahş-ı cihân-ı şer'-i enverdir (Ne güneştir ki cihana çok parlak şer hükmünün ışığını bağışlar.)(K41/19)* ifadesiyle *yönetim anlayışına ve cihan hakimiyeti idealine, Meşâm-ı dîn ü devlet (Din ve devletin duracak yeri)(K41/23)* ifadesiyle *yönetim anlayışı* vurgulanmıştır.

  Tüm bunların dışında divanda yer alan bir beyitte *Yine nezd-i şerîfinde hüner hem-kadr-i cevherdir (Onun şerefli nezdinde hüner, mücevherle eşit değere sahiptir.)(K41/17)* ifadesiyle *sanatı ve sanatkârı koruması* özelliğine yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Esadzâde Mehmed Şerif Efendi şiirlerde en fazla biyografisinde de yer verildiği gibi *ünlü kişiliklerle birlikte benzetme yoluyla anılması, güzel ahlaklı ve ilim ehli olması, görev bilgisi, cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışıyla* anılmıştır. Biyografisine dair işaret niteliğinde olayların detaylı bilgilerine beyitlerde rastlanmamakla birlikte, biyografisine aykırı herhangi bir detay da belirlenmemiştir.

Semiyy-i Fahr-i 'Âlem şeyhü'l-islâm-ı himem-tev'em
Şerîfü'n-nesl-i a'lem revnak-ı 'ırk-ı mutahhardır

SV K41/13

(Hz. Peygamber'in adaşı, onunla aynı himmetlere sahip şeyhülislam. Şerefli neslin işareti, temiz ırkın süsüdür.)

Örnek beyitte Esadzâde Mehmed Şerif Efendi *görev bilgisi, ünlü kişiliklerle birlikte anılması ve güzel ahlak sahibi olması* özellikleriyle birlikte anılmıştır.

Dil ü tab'ı yem ü kân-ı 'ulûm u ma'rifet ammâ

Yine nezd-i şerîfinde hüner hem-kadr-i cevherdir
SV K41/17

(Gönlü ve tabiatı, ilimlerin ve marifetin kaynağı ve denizidir ama onun şerefli nezdinde hüner, mücevherin eşit değerindedir.)

Örnek beyitte Mehmed Şerif Efendi *ilim ehli olması ve sanatı/sanatkârı koruması* özellikleriyle birlikte anılmıştır.

Fürûg-ı mihr-i fazlından zemîn ü âsumân rûşen
Ne mihr ammâ ziyâ-bahş-ı cihân-ı şer'-i enverdir
SV K41/19

(Olgunluk güneşinin ışığından yer ve gök aydınlanır. Ne güneştir ama nurlu şeriat cihanının ışık bağışlayanıdır.)

Örnek beyitte Mehmed Şerif Efendi *güzel ahlak sahibi olması* özelliğiyle birlikte devlet ve toplum değerlerinden *cihan hakimiyeti ideali ve yönetim anlayışıyla* vurgulanmıştır.

Ey gülistân-ı kerem zîver-i bostân-ı himem
Bûy-ı lutfundan olur gâliye-perver sünbül
SV K42/32

(Ey cömertliğin gül bahçesi, himmetler bostanının süsü! İyilik kokusundan sünbül güzel kokulu olur.)

Örnek beyitte Esadzâde Mehmed Şerif Efendi *cömertlik* özelliği ve *devletçilik* anlayışıyla birlikte anılmıştır.

4.5.7.3.20. Mehmed Kâmil Efendi (d. 1728 – ö. … . 1788 - 1789 yılları arasında e şeyhülislamlık yapmıştır.)

İstanbul'da doğmuştur. Rumeli kazaskerlerinden Osman Efendi'nin oğludur. Ailesinden gelen ilimle ve zamanın alimlerinden ders alarak yetişmiştir. Küçük yaşta müderris olmuştur. 1771 yılında Galata kadılığına getirilmiş ve Kudüs pâyesiyle 1777 yılında Mısır kadısı olmuştur. 1785 yılında İstanbul pâyesi ile Mekke kadılığına gönderilmiş, ertesi yıl kendisine nakibüleşraflık görevi de verilmiştir. 1787 yılında Anadolu kazaskerliğine tayin edilmiş, 1 yıl sonra Rumeli kazaskerliği pâyesini almıştır. I. Abdülhamit'in ona karşı olan fevkalâde teveccühü vesilesiyle, 1788 yılında Mekkî Mehmet Efendi'nin yerine şeyhülislam olmuştur. Mehmed Kâmil Efendi'nin durumu I. Abdülhamid'in 1789 yılındaki vefatının ardından sarsılmıştır. Yeni padişah olan III. Selim, onu hemen görevden almamıştır. Padişah bir süre sonra girişeceği reformların önündeki engelleri kaldırmak için eski kadroları tasfiye etmeye

başlayınca, bazı kararlarına itiraz ettikleri gerekçesiyle 1789 yılında Mehmed Kâmil Efendi'yi görevinden azletmiştir. Mehmed Kâmil Efendi Üsküdar'daki evinde vefat etmiştir. (Abdulkadiroğlu, 2003: 494)

Belirlenen divanlar arasından Mehmed Kâmil Efendi'ye yalnızca *Sünbülzâde Vehbî Divanı*'ndaki 7 beyitte devlet adamlığı yönleriyle değinildiği belirlenmiştir.

- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** Divanda en fazla *cömertlik özelliğine ve devletçilik anlayışına* 3 beyitte yer verilmiştir. *Kâm-bahşâ serverâ bezl-i keremdir 'âdetin (Arzuları bahşeden önderimiz, iyilik ve cömertliğini bol bol vermek âdetindir.)(K45/27), Mihr-i lütfundan (Cömertlik ve iyilik güneşinden)(K45/28), Cümleyi memnûn-ı ihsân etmek ister himmetin (Senin yardımın, bağış yaparak herkesi memnun etmek ister.)(K45/29)* ifadeleriyle *cömertlik özelliğine ve devletçilik anlayışına* yer verilmiştir.
- ***Ünlü Kişilikler:*** Divanda yer alan 2 beyitte Mehmed Kâmil Efendi'ye *ünlü kişiliklerle birlikte* değinilmiştir. *Nâmdaş-ı fahr-i ümmet zât-ı Sıddîkî-sıfat (Hz. Peygamber ile adaş, Sıddîkî ile aynı özelliklere sahip)(K45/16), Etmedi Tîmûr Sa'de'ddîn'e böyle ihtirâm (Timur bile Sadeddin'e böyle hürmet göstermedi.)(K45/26)* ifadeleriyle *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına* yer verilmiştir.

  Divanda yer alan bir beyitte *Hazret-i Kâmil Efendi şeyhü'l-islâm-ı be-nâm (Şeyhülislam olarak ün kazanmış Hz. Kâmil Efendi) (K45/16)* ifadesiyle *görev bilgisine*, *İftihâr-ı dîn ü devlet (Din ve devletin övünç kaynağı)(K45/17)* ifadesiyle *yönetim anlayışına*, *Re'y ü istihsânına vâbeste tedbîr-i mehâm (Ehemmiyetli şeylerin tedbiri aklına ve beğenisine bağlıdır.)(K45/17)* ifadesiyle *akıllı ve tedbir sahibi olmasına*, *Nutk-ı hikmet-remzidir mevzû'-ı bahs-i mantıkî (Konuşması faydalı ilim dolu, konuştuğu konular ise mantık içeriğindedir.)(K45/22)* ifadesiyle *ilim ehli olmasına* yer verilmiştir.

Yapılan inceleme sonucunda Mehmed Kâmil Efendi'ye şiirlerde biyografisine dair detaylı bilgilere yer verilmemekle birlikte, şiirlerde daha çok *cömertlik özelliği, devletçilik anlayışı ve ünlü kişiliklerle birlikte anılmasıyla* yer verildiği tespit edilmiştir.

Nâmdaş-ı fahr-i ümmet zât-ı Sıddîkî-sıfat
Hazret-i Kâmil Efendi şeyhü'l-islâm-ı be-nâm

SV K45/16

(Hz. Peygamber'in adaşı, Sıddîkî ile aynı özelliklere sahip, ünlü şeyhülislam Hz. Kâmil Efendi.)

Örnek beyitte Mehmed Kâmil Efendi'ye *görev bilgisiyle, güzel ahlak sahibi olmasıyla ve ünlü kişiliklerle birlikte anılmasıyla* yer verilmiştir.

İftihâr-ı dîn ü devlet müsteşâr-ı saltanat
Re'y ü istihsânına vâbeste tedbîr-i mehâm

SV K45/17

(Din ve devletin övgü kaynağı, padişahın kendisine iş danıştığı kişi. Önemli işlerin tedbiri onun akıl ve beğenisine bağlıdır.)

Örnek beyitte Mehmed Kâmil Efendi'ye "din ve devlet" vurgusuyla *yönetim anlayışıyla, akıllı ve tedbir sahibi olması* özellikleriyle birlikte yer verilmiştir.

4.5.8. Reisülküttaplık Makamı/Görevi, Reisülküttap Tipi ve Kişilikleri

4.5.8.1. Reisülküttaplık Makamı/Görevi

Reisülküttap Osmanlı Devleti'nde yazı işlerini yürüten divan kaleminin âmiri olarak görev yapan kişidir. Divanıhümayunun aslî üyelerinden nişancıya bağlı olarak çalışan reisülküttapın asıl görevi divandaki kâtiplerin reisliğidir.

Reisülküttapın Divanıhümayuna katkı sağladığı görevlerine bakılacak olunursa, divan toplatılarının uygun bir düzen içinde yapılması, toplantılardan önce gerekli evrakların hazırlanması ve alınan kararların uygulanması için gerekli olan resmî işlemlerin yapılmasıdır. XVII. yüzyılın ortalarına gelindiğinde divanın görevleri daha ziyade paşakapısına kayınca reisülküttapın yetkileri artmıştır. Yabancı elçilerle müzakerelerde bulunmak adeta onun aslî görevi hâline gelmiştir. XVII. yüzyılın sonlarından itibaren yabancı devletler ile artmaya başlayan bu münasebetler reisülküttaplığa ayrıca bir önem kazandırmıştır. Dışişleriyle alakalı faaliyetlerin yürütülmesi reisülküttaplık makamına ayrıca önem kazandırmıştır. Nitekim bu gelişme neticesinde de reisülküttaplık kurumu 1836 yılında Hâriciye Nezareti olarak anılmaya başlanmıştır. (Ünal, 2017: 67)

4.5.8.2. Reisülküttap Tipi

Klasik Türk şiirinde reisülküttap tipi beyitlerde çoğunlukla "re'îs" terimiyle yer almaktadır. Reis tipi, daha çok bir kişinin görevine yükselişi münasebetiyle, kalem,

küttâb, kitâbet, hüner vb. ilişkili terimlerle şiirlerde yer almıştır. Mesleğini diğer devlet adamlarından ayıran en önemli yönleriyle şiirlerde üstünlüğü dile getirilmiştir. Onun üstünlüğü ne yiğitliği, ne de ihsanıdır. Hünerli oluşu, kâtip ve sanatkârlar tarafından takdir edilişi, bu gibi vasıflarıyla üstün oluşu yönleriyle beyitlerde yer almıştır.

Sa'âdetle re'îs oldukda erbâb-ı kalem üzre
Hünermendân-ı 'âlem itdiler târihler imlâ

FM T54/5

(Kalem erbabının üzerine mutlulukla reis olduğunda âlemin hünerlileri tarih düşürdüler.)

Örnek beyitte reisülküttap tipine reis terimiyle yer verilmiştir. Görev başına gelen bir reisülküttap için yazılmış tarih manzumesinde yer alan beyitte, bir kişinin reisülküttap oluşu anlatılmaktadır. Beyitte divan kâtiplerinin başına getirilişine değinilmiş, sanatkârlar tarafından bu olayın üzerine sevinçle tarih düşüldüğü dile getirilmiştir.

Re'îs-i zümre-i küttâb olınca 'izzet ile
Hünerverân-ı kitâbet ser-â-ser oldı şâd

FM T55/2

(Hürmet ederek kâtipler zümresinin reisi olunca yazı yazan hünerli kişiler baştan başa mutlu oldular.)

Önceki beyitte olduğu gibi bu beyitte de kâtiplerin başına reisülküttap olarak görevlendirilen birinin görevine atanmasından dolayı kâtipler arasıda duyulan sevincin dile getirildiği bir beyittir. Reisülküttap tipi mesleğiyle alakalı küttâp, hüner, kitâbet gibi terimlerle birlikte kullanılmıştır.

4.5.8.3. Reisülküttap Kişilikler

4.5.8.3.1. Hamza Paşa (d. … - ö. 1605/1606. 1580-1581, 1584-1590 yılları arasında iki defa reisülküttaplık yapmıştır.)

Doğum tarihi bilinmeyen Hamza Paşa, Divanıhümayun kâtiplerinden olup bilgisiyle görev derecelerinde yükselmiştir. 1580 yılında reisülküttap, aynı yıl Eylül ayında nişancı, 1581 yılında Köstendil beyi, 1582 yılında sûr-u hümâyûn nâzırı, 1584 yılında ikinci defa reisülküttap olmuştur. 1590 yılında görevinden istifa etmiş, 1592 yılında nişancılık görevine geçmiştir. 1594/1595 yıllarında Anadolu beylerbeyi pâyesi kendisine ihsan buyurulmuştur. Fakat 1597 yılında defterdarın önüne geçemediği için

istifa etmiştir. 1598 yılına tekrar nişancı olmuştur. 1605 yılında nişancılık görevinden azledilmiştir. 1605/1606 yıllarında vefat etmiştir. (Süreyya, 1996: 603-604)

Belirlenen divanlar arasından Hamza Paşa'ya yalnızca *Nev'î Divanı*'ndaki kendisine sunulmak üzere kaleme alınmış bir kasidenin 3 beyitinde devlet adamlığı yönleriyle rastlanmıştır.

Sûretde at u ma'nîde Âb-ı hayât idi
Zulmetde Hızıra olur-idi rehber-i necât
Nv KVII/4

(Dış görünüşte at ve iç yüzünde ölümsüzlük suyu idi. Karanlıkta Hızır'a kurtuluş rehberi olurdu.)

Örnek beyitte Hamza Paşa'ya *devletçilik anlayışı ve ünlü kişiliklerle birlikte anılmasıyla* yer verilmiştir.

Tab'-ı latîf ü vaz'-ı şerifinde var-idi
Seyr-i sabâ ile reviş-i Dicle vü Furat
Nv KVII/5

(Sabah esintisinin hafif esişiyle Dicle ve Fırat nehirlerinin akışı gibi onun güzel mizacı ve şerefli vaazı vardı.)

Örnek beyitte Hamza Paşa'nın *güzel ahlak sahibi olması ve görev bilgisi* vurgulanmıştır.

Lutf u 'atâyı bendeye çün 'âdet eyledi
Kânûni terk ider mi re'îs-i kerîm-zât
Nv KVII/11

(Kula cömertlik ve ihsan yapmayı adet edindiği için cömert kişiliğe sahip olan önder kanunu hiç terk eder mi?)

Örnek beyitte Hamza Paşa'nın *cömertlik özelliğine, devletçilik anlayışına, görev bilgisine ve adil olması* özelliklerine yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Hamza Paşa'ya şiirlerde daha çok *görev bilgisiyle, devletçilik anlayışıyla, cömertlik özelliğiyle* yer verildiği tespit edilmiştir. Biyografisine dair belirgimn detaylara beyitlerde rastlanmamıştır.

4.5.8.3.2. Sarı Abdullah Efendi (d. 1584 – ö. 1660. IV. Murad ve IV. Mehmed dönemlerinde reisülküttaplık yapmıştır.)

Osmanlı mutasavvıfı ve devlet adamıdır. İstanbul'da doğmuştur, babası İstanbul'a göç eden Seyyid Muhammed adlı bir mağrib şehzadesidir. Annesi Vezir Mehmet Paşa'nın kızıdır. Sarı Abdullah babasını küçük yaşta kaybedince tahsili ile üvey babası Hacı Hüseyin ağa ilgilenmiştir. Dönemin âlimlerinden ders almıştır. Arapça, Farsça, dini ve edebi ilimleri öğrenmiştir. 25 yaşında Halil Paşa'nın divittarı olarak memuriyet hayatına başlamıştır. Halil Paşa'nın birinci ve ikinci sadrazamlık dönemlerinde onun yanında görevine devam etmiştir. Halil Paşa ile Şark seferine çıkmadan önce Divanıhümayun tezkirecisi olmuştur. Sefer sırasında ölen Mehmed Efendi'nin yerine reisülküttap tayin edilmiştir. Ahıska'nın Safeviler'in eline geçmesi üzerine 1628'de görevinden azledilmiştir. 1629 yılında Halil Paşa'nın ölümü üzerine Sarı Abdullah Efendi 10 yıl sürecek uzlet hayatına çekilmiştir. Bu sırada eser tarifi ile meşgul olmuştur Mesnevi şerhini tamamlamıştır. 1638 yılında rikab-ı hümayun reisülküttap kaymakamlığına getirilmiştir ve IV. Murad'ın mahiyetinde Bağdat seferine katılmıştır. Bağdat'ın fethi sırasında şehit olan İsmail Efendi'nin yerine reisülküttap tayin edilmiştir. "Cevheretü'l Bidâye" adlı eserini bu görev sırasında tamamlayıp IV. Murad'a sunmuştur ve ertesi yıl Anadolu muhasebeciliğine, 1 ay sonra Cizye muhasebeciliğine tayin edilmiştir. 1658 yılında mensuh mukataacalığına getirilmiştir ve bu onun son görevi olmuştur. Son yıllarını Kocamustafapaşa Sümbül Efendi Dergahı yakındaki evinde ilim, ibadet ve çiçek yetiştirmekle geçiren Sarı Abdullah Efendi 1660 tarihinde vefat etmiştir. Sarı Abdullah Efendi kendini "aslen Bayramî, tarikaten Celvetî, terbiyeden Mevlevî" olarak tanımlamıştır. (Azamat, 2009: 145-147)

Belirlenen divanlar arasından Sarı Abdullah Efendi'ye yalnızca *Nâil-i Kadîm Divanı*'nda yer alan, kendisinin vefatı üzerine yazılmış tarih manzumesindeki 5 beyitte devlet adamlığı özellikleriyle rastlanmıştır.

- ***Biyografi Bilgisi:*** Kendisine en fazla *biyografi bilgisiyle* 2 beyitte yer verilmiştir. *Gitdi ol râst-rev-i câdde-i her dü-serâ (Her iki dünya için de doğruluktan yürüyen o kişi vefat etti.)(T45/1)* ifadesiyle *biyografi bilgisinin* yanı sıra ahiret inancı ve doğruluktan yürümesi vurgusuyla *dindar olmasına,*

Vakt-ı rıhletde dedim Nâ'ilîyâ târîhin (Ey Nâilî! O zatın vefat zamanında tarihini söyledim.)(T45/5) ifadesiyle *biyografi bilgisine* yer verilmiştir.

- ***Dindarlık:*** Bunun yanı sıra divandaki 2 beyitte *biyografi bilgisinde* değinilen örnekle birlikte bir beyitte daha *dindarlık vasfına* değinilmiştir. *Fukara melce'i bir pîr idi dünyâda dahi dâr-ı ukbâda da (Fakirler için hem dünyada hem de ahirette sığınak yeri olacak bir pirdi.)(T45/4*) ifadesiyle *dindarlık vasfına ve devletçilik anlayışına* vurgu yapılmıştır.

  Bu özelliklerin dışında divanda yer alan *ârif-i kâr-âgâhın (haberdar eden bilgin kişi)(T45/3)* ifadesiyle *akıllı olmasına, zîver-i sernâme-i a'mâli (işler mektubunun süsü)(45/2)* ifadesiyle *görev bilgisine* yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde şiirlerde Sarı Abdullah Efendi'nin daha çok *biyografi bilgisi, dindarlık vasfı, görev bilgisi, devletçilik anlayışıyla* yer aldığı tespit edilmiştir. Biyografisine dair ince detaylara rastlanmamış olsa da vefatına tarih düşürülmüş olması önemli bir detaydır.

Gitdi ol râst-rev-i câdde-i her dü-serâ
Ki yanında yoğidi farkı gedâdan şahın
NK T45/1

(Her iki dünya için de doğruluktan yürüyen, gittiği âlemde şâhın dilenciden farkı olmayan o kişi vefat etti.)

Örnek beyitte Sarı Abdullah Efendi vefatının ifade edilişi nedeniyle *biyografi bilgisiyle* ve ahiret vurgusunun yapılması, doğruluktan ayrılmamış olması ifadeleriyle de *dindarlık vasfına* yer verilerek anılmıştır.

Hak bu kim zîver-i sernâme-i a'mâli idi
Mansıb-ı âhiret ol hâce-i âlî-câhın
NK T45/2

(Gerçek budur ki, yüce makamlı hocanın ahiret makamı yaptığı devlet işlerinin mektubunun süsüydü.)

Örnek beyitte Sarı Abdullah Paşa *görev bilgisiyle* yer almıştır.

Vakt-ı rıhletde dedim Nâ'ilîyâ târîhin
Zâyir-i adn ola ruhu Sarı Abdullahın
NK T45/5

(Ey Nâilî! O zatın vefat zamanında tarihini söyledim. Sarı Abdullah'ın ruhu cenneti ziyaret eden olsun.)

Örnek beyitte Sarı Abdullah'a vefatının ifade edilişi nedeniyle *biyografi bilgisiyle* yer verilmiştir.

4.5.8.3.3. Şâmizâde Mehmed Efendi (d. … - ö. 1663/1664. 1651-1652, 1654-1655, 1656-1664 yılları arasında 3 defa reisülküttaplık yapmıştır.)

Doğum tarihi bilinmeyen Mehmed Efendi, Bâbıâlî'den yetşerek 1647 yılında büyük tezkireci ve sonra beylikçi olmuştur. 1651 yılında reisülküttap olmuş, 1652 yılında görevinden azledilmiştir. 1654 yılında ikinci defa reisülküttap olmuş, 1655 yılının başlarından görevinden azledilişinin ardından hacca gitmiştir. 1656 yılında ise üçüncü defa reisülküttap olmuştur. 1663/1664 yılında Kadızâde İbrahim Paşa ile birlikte vefat etmiştir. Kaynaklarda akıllı ve tedbirli şahsiyet olarak geçmektedir. (Süreyya, 1996: 1020)

Belirlenen divanlar arasından Şâmizâde Mehmed Efendi'ye yalnızca *Mezâkî Divanı*'ndaki 5 beyitte devlet adamlığı yönleriyle rastlanmıştır.

- ***Güzel Ahlak:*** Mehmed Efendi'ye divanda en fazla *güzel ahlak sahibi olmasıyla* 3 beyitte değinilmiştir. *Tab'ını fehm iderüz gül-şen-i idrakinden (Onun karakterini anlayışının gül bahçesinden anlarız.)(G156/14)* ifadesiyle *güzel ahlaklı olmasının* yanı sıra *akıllı olmasına, Hüsn-i hulkı (Yaradılışının güzelliği)(G156/15), Zâtı dîvân-ı hümâyûna şeref-bahş olsun (Kişiliği Divanıhümayuna şeref bağışlasın.)(G156/16)* ifadesiyle *güzel ahlaklı olmasıyla* birlikte *görev bilgisine de* yer verilmiştir.
- ***Görev Bilgisi:*** Verilen son örneğin yanı sıra bir beyitte daha olmak üzere toplam 2 beyitte *görev bilgisine* değinilmiştir. *Kâtibü's-sırrı şehen-şâhı reisü'l-küttâb (Şahların şahının sırrının kâtibi olan reisülküttap)(G156/12)* ifadesiyle *görev bilgisiyle* anılmıştır.
- ***Cömertlik ve Devletçilik:*** Divanda bulunan 2 beyitte *cömertlik özelliğine ve devletçilik anlayışına* yer verilmiştir. *O rakam-senc-i kerem (O cömertlik ölçen yazısı)(G156/13), mahz-ı kereminden (cömertliğinin saflığından)(G156/6)* ifadeleriyle *cömertlik özelliğine ve devletçilik anlayışına* değinilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Şâmizâde Mehmed Efendi'nin şiirlerde daha çok *güzel ahlaklı olması, görev bilgisi, cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışıyla birlikte* anıldığı tespit edilmiştir. Biyografisine dair detaylı verilere şiirlerde rastlanmamıştır.

Kâtibü's-sırrı şehen-şâhı reisü'l-küttâb
Kim bu 'ünvânını kilk ü rakamından bilürüz
Mz G156/12

(Şahların şahının sırrının kâtibi olan reisülküttabın bu ünvanını kaleminden ve yazısından biliriz.)

Örnek beyitte Şâmizâde Mehmed Efendi'ye *görev bilgisiyle* yer verilmiştir.

Zâtı dîvân-ı hümâyûna şeref-bahş olsun
Tâ ki lutf-ı hakı mahz-ı kereminden bilürüz
Mz G156/16

(Onun ihsan toprağını cömertliğinin saflığından bildiğimiz zâtın kendisi Divanıhümayuna şeref bağışlayan olsun.)

Örnek beyitte Mehmed Efendi'ye *görev bilgisi, güzel ahlaklı oluşu, cömertliği ve devletçilik anlayışıyla* değinilmiştir.

4.5.8.3.4. Köse Ahmed Efendi (d. … - ö. 1681. 1676 yılında reisülküttap olmuştur.)

Hayatı hakkında pek fazla bilgi bulunmayan Köse Ahmed Efendi'nin Bâbıâlî'den yetişerek 1676 yılında reisülküttap olduğu bilinmektedir. 1681 yılında vefat etmiştir. Bilgili bir kişilik olduğu kaynaklarda yer almaktadır. (Süreyya, 1996: 181)

Belirlenen divanlar arasından Köse Ahmed Efendi'ye ylnızca *Fâik Mahmud Divanı*'nda reisülküttaplık görevine gelişi üzerine kaleme alınmış bir tarih manzumesinde yer alan 5 beyitte devlet adamlığı özellikleriyle rastlanmıştır.

- ***Görev Bilgisi:*** Divanda Ahmed Efendi'ye en fazla *görev bilgisiyle* 4 beyitte yer verilmiştir. *Ser-defter-i ashâb-ı kalem Ahmed Efendi (Kalem erbabının defterinin başı olan Ahmed Efendi)(T52/1), Destine 'Utârid kalemin eyledi teslîm (Eline Utarid yıldızı kalemini teslim etti.)(T52/2), Zâtı gibi bir fâris-i meydân-ı kitâbet (Kitabet meydanının anlayışlısı olan bir kişi gibi)(T52/5)* ifadesiyle *görev bilgisinin* yanı sıra *akıllı olmasına, sezâ Ahmed Efendiye*

riyâset (Ahmed Efendi'ye başkanlık uygundur)(T52/6) ifadeleriyle Köse Ahmed Efendi'nin görev bilgisine yer verilmiştir.

- ***Güzel Ahlak:*** Divanda bulunan 2 beyitte *güzel ahlaklı olması* vurgulanmıştır. *Hüsn-i letâfet (Hoşluğunun güzelliği)(T52/3), şeref-bahş-ı riyâset (başkanlığa şeref bağışlayan)(T52/1)* ifadeleriyle *güzel ahlaklı olması* vurgulanmıştır.

Yapılan inceleme sonucunda Köse Ahmed Efendi'ye şiirlerde daha çok *görev bilgisi ve güzel ahlaklı olması* özellikleriyle yer verildiği tespit edilmiştir.

Ser-defter-i ashâb-ı kalem Ahmed Efendi
Oldukda sa'âdetle şeref-bahş-ı riyâset
FM T52/1

(Kalem erbabının defterinin başı olan Ahmed Efendi mutlulukla şeref bağışlayan başkan olduğunda.)

Örnek beyitte Köse Ahmed Efendi'nin *görev bilgisine ve güzel ahlak sahibi olmasına* değinilmiştir.

İnsâf gerek dehre dahı gelmedi gelmez
Zâtı gibi bir fâris-i meydân-ı kitâbet
FM T52/5

(Hakkını vermek lazım zamana onun gibi kitabet meydanının anlayışlısı olan bir kişi gelmedi, gelmez de.)

Örnek beyitte Köse Ahmed Efendi'nin *akıllı olması özelliğine ve görev bilgisine* yer verilmiştir.

4.5.8.3.5. Râmî Mehmed Paşa (d. 1655 – ö. 1708. 1694 ve 1697 yıllarında olmak üzere 2 defa reisülküttaplık yapmıştır.)

1655 yılında İstanbul doğmuştur. Gençlik yıllarında bir müddet baba mesleğini yaptıktan sonra şiir ve inşaya kabileti sebebiyle Divanıhümayun kalemine girmiştir. Zamanla kâtipliğe yükselmiştir. Şiirdeki mahareti dolayısı ile dönemin şairleri arasında tanınmıştır. Nâbî'nin 1679 yılındaki hac yolculuğunda onunla birlikte bulunmuştur. Hac dönüşü Mustafa Paşa Nâbî'yi kethüdalığa getirince onu da divan efendiliğine tayin etmiştir. Paşa'nın vefatına kadar Nâbî ile birlikte mahiyetinde bulunmuştur. Ardından Divanıhümayun kalemine dönmüş ve bir müddet kesedarlık yaptıktan sonra beylikçiliğe tayin edilmiştir. 1694 yılında reisülküttaplığa getirilmiştir ancak veziriazam Elmas Mehmed Paşa ile arası iyi olmadığından azledilmiştir.

Amcazâde Hüseyin Paşa veziriazamlığa getirilince 1697 yılında yeniden reisülküttap olmuştur. 1702 yılında Daltaban Mustafa Paşa'nın yerine Rami Mehmed Paşa sadrazamlığa getirilmiştir. 28 Ocak 1703 tarihinde çıkan isyan giderek yayılmış, 22 Ağustos 1703 tarihinde III. Mustafa tahttan indirilmiş, III. Ahmed'in tahta çıkarılması sonucu isyan bastırılmıştır. Rami Mehmed Paşa kendi isteği üzerine Kıbrıs'ta ve Mısır'da valilik yapmıştır. 1708 yılında Rodos'ta vefat etmiştir. Döneminde akıllı, olgun, bilgili ve hesap ilminde usta bir şahsiyet olarak tanınmaktadır. (Süreyya, 1996: 1348)

Belirlenen divanlar arasndan Râmî Mehmed Paşa'ya yalnızca *Fâik Mahmud Divanı*'nda bulunan, camii ve okul yaptırması üzerine kaleme alınmış bir tarih manzumesindeki 6 beyitte devlet adamlığı yönleriyle rastlanmıştır.

- ***Devletçilik:*** Divanda Râmî Mehmed Paşa'ya en fazla 4 beyitte *devletçilik anlayışı değeriyle* birlikte yer verilmiştir. *Evc-i himmet (Hayırların zirvesi)(T59/1), Sâhibü'l-hayrât olan Râmî Efendi (Hayrat sahibi olan Râmi Efendi)(T59/2), İktirân idüp iki hayr-ı cemili bir yire (İki güzel hayrı bir yere yaklaştırıp)(T59/4), Yapdı Râmî bî-riyâ bu câmi'i bu mektebi (Râmî bu camiyi ve bu mektebi riyasız bir şekilde yaptı.)(T59/7)* ifadeleriyle *devletçilik anlayışına* değinilmiştir.
- ***Güzel Ahlak:*** Divandaki 2 beyitte *güzel ahlak sahibi olması* vurgulanmıştır. *Zîb-i iklîl-i kemâl (Olgunluk tâcının süsü)(T59/1), Müntic-i hayr u hasendür fikr-i pâk-meşrebi (Onun hayır hasenâtlarını meydana getiren temiz yaradılışlı fikridir.)(T59/2)* ifadesiyle *güzel ahlak sahibi olmasının* yanı sıra *akıllı olmasına* da yer verilmiştir.
- ***Dindarlık:*** Divandaki 2 beyitte Râmî Mehmed Paşa'nın *dindar olmasına* değinilmiştir. *Sa'y-ı kurb-ı Hak içün bulup tarik-i akrebi (Allah'la yakınlık kurmaya çabalamak için en yakın yolu bulup)(T59/3), Kesb-i merzât-ı Hudâdur 'âlem içre matlabı (Bu âlem içindeki arzusu Allah'ın rızasını kazanmaktır.)(T59/5)* ifadeleriyle *dindar olmasına* vurgu yapılmıştır.

Yapılan inceleme sonucunda Râmî Mehmed Paşa'nın biyografisinde bile yer almayan yaptırdığı camii ve okul inşaatı hakkındaki bilgiye, rastlanılan tarih

manzumesinden ulaşmak oldukça önemli ve dikkat çekici bir detaydır. Hayır olarak yaptırdığı imaretler için yazılmış bir şiirde de bunun neticesi olarak en fazla *devletçilik anlayışıyla, güzel ahlak sahibi ve dindar oluşuyla* yer verildiği tespit edilmiştir.

Sâhibü'l-hayrât olan Râmî Efendi kim müdâm
Müntic-i hayr u hasendür fikr-i pâk-meşrebi
FM T59/2

(Hayrat sahibi olan Râmi Efendi'nin hayır ve hasenâtlarını meydana getiren temiz yaradılışlı fikridir.)

Örnek beyitte Râmî Mehmed Paşa'nın *akıllı, güzel ahlaklı olmasına ve devletçilik anlayışına* yer verilmiştir.

Gûş idüp itmâmını Fâik didüm târîhini
Yapdı Râmî bî-riyâ bu câmi'i bu mektebi
FM T59/7

(Tamamlamanı işitip Fâik olarak tarihini söyledim. Râmî riyasız bu camiyi, bu mektebi yaptı dedim.)

Örnek beyitte Râmî Mehmed Paşa *devletçilik anlayışıyla* birlikte vurgulanmıştır.

4.5.8.3.6. Hacı Mustafa Efendi (d. … - ö. … 1698 yılında reisülküttap olmuştur.)

Doğum tarihi hakkında bilgi bulunmayan Mustafa Efendi Bâbıâlîden yükselerek öncelikle İstanbul'da reisülküttap vekili, 1696 yılında tezkire-i evvel, 1698 yılında defter emini ve sonrasında reisülküttap olmuştur. Çeşitli görevlerde bulunduktan sonra 1718 yılında defterdar-ı şıkk-ı evvel olmuş, kısa süre içinde görevinden azledilmiş, sonrasında ise vefat etmiştir. (Süreyya, 1996: 1165)

Belirlenen divanlar arasından Hacı Mustafa Efendi'ye yalnızca *Fâik Mahmud Divanı*'nda reisülküttaplık görevine gelişi üzerine kaleme alınmış bir tarih manzumesinde yer alan 5 beyitte devlet adamlığı özellikleriyle rastlanmıştır.

- ***Görev Bilgisi:*** Divanda Mustafa Efendi'ye en fazla *görev bilgisiyle* 3 beyitte yer verilmiştir. *Mektûbî-i sadr-ı mu'allâ (Yüce kalem müdürü başkanı)(T5471), Sa'âdetle re'îs oldukda erbâb-ı kalem üzre (Kalem erbabının başına mutlulukla reis olduğunda)(T54/5), Be-yemn-i Mustafâ buldı riyâset-*

pâye-i zîbâ (Mustafa'nın bereketiyle başkanlık makamı süsünü buldu.)(T54/6) ifadeleriyle *görev bilgisine* değinilmiştir.

Bu özelliğin dışında *Ola tevfîk-i Hak rehber (Allah yolunun rehberi olsun)(T54/4)* ifadesiyle *dindar olmasına, Kümeyt-i himmeti (Cömertliğin ve iyiliğin kırmızı şarabı)(T54/4)* ifadesiyle *cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışına, Mu'allim-hâne-i fazlında anun Bû 'Alî Sînâ (İbn-i Sinâ onun olgunluk öğretmen okulunda)(T54/2)* ifadesiyle *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına, güzel ahlak sahibi olmasına ve akıllı olmasına* yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Hacı Mustafa Efendi'nin şiirlerde çoğunlukla *görev bilgisiyle, cömertliğiyle, devletçilik anlayışıyla, dindar olmasıyla* anıldığı belirlenmiştir. Biyografisine dair kaynaklarda çok fazla bilgi bulunmayan Hacı Mustafa Efendi'nin, görevine yükselişi üzerine kaleme alınmış bu tarih manzumesi önem arz etmektedir.

Olur bir tıfl-ı ebced-h'ân adını olmağa tâlib
Mu'allim-hâne-i fazlında anun Bû 'Alî Sînâ
FM T54/2

(İbn-i Sina onun olgunluk öğretmen okulunda ebced okuyan bir çocuk olmaya talip olur.)

Örnek beyitte Hacı Mustafa Efendi'nin *ünlü kişiliklerle birlikte anılmasına, güzel ahlaklı ve akıllı olmasına* yer verilmiştir.

Sa'âdetle re'îs oldukda erbâb-ı kalem üzre
Hünermendân-ı 'âlem itdiler târîhler imlâ
FM T54/5

(Kalem erbabının üzerine mutlulukla önder olduğunda âlemin sanatkârları hemen tarihler yazdılar.)

Örnek beyitte Hacı Mustafa Efendi'nin *görev bilgisi* vurgulanmıştır.

4.5.8.3.7. Abdülkerim Bey (d. … - ö. 1717. 1703-1704, 1706-1711, 1712-1713 yılları arasında 3 defa reisülküttaplık yapmıştır.)

Doğum tarihi bilgisi bulunmayan Abdulkerim Bey, Beylerbeyi Camii sahibi olan Şarabdar Abdullah Bey'in torunlarından olup Divanıhümayun kalemlerinde bulunmuştur. Daha sonra Divanıhümayun kesedarı olmuş, 1703 yılı gibi reisülküttaplığa yükselmiştir. 1704 yılında ise kendi isteğiyle beylikçi olmuş, 1706

yılında ikinci defa reisülküttap olmuştur. 1711 yılında kendi rızasıyla tekrar beylikçi olmuştur. 1712 yılında üçüncü defa reisülküttap olmuştur. 1713 yılında görevinden azledilmiştir. 1715 yılında Habeş beylerbeyi olup 1717 yılında vefat etmiştir. Kaynaklarda bilgili ve doğruluk sahibi bir şahsiyet olduğu kayıtlıdır. (Süreyya, 1996: 120)

Belirlenen divanlar arasında Abdülkerim Bey'e yalnızca *Fâik Mahmud Divanı*'ndaki 1703 yılında ilk reisülküttaplığa yükselişi üzerine kaleme alınmış tarih manzumesindeki 5 beyitte devlet adamlığı yönleriyle rastlanmıştır.

- ***Görev Bilgisi:*** Divanda en fazla *görev bilgisiyle* 3 beyitte Abdülkerim Bey'e yer verilmiştir. *Riyâset mesnedinde oldı zât-ı ekremi mükrem (Başkanlık makamında cömert zâtı ağırlandı.)(T53/1)* ifadesiyle *görev bilgisinin* yanı sıra *cömertlik özelliğine ve devletçilik anlayışına; N'ola olsa mezâyâ-yı umûr-ı devlete vâkıf (Devlet işlerinin üstün özelliklerine vâkıf olsa ne olur?)(T53/4), Re'îs oldı sezâ Abdulkerîm 'âkil ü a'lem (Akıllı ve en iyi bilen Abdülkerim Bey reisliğe layık oldu.)(T53/7)* ifadeleriyle *görev bilgisine* yer verilmiştir.
- ***Akıllılık:*** Bunun yanı sıra son örnekte değinildiği gibi *akıllı olması* vasfına 2 beyitte değinilmiştir. Verilen son örneğin dışında, *Debistân-ı hayâlinde Felâtun hıred-i mülzem (Onun hayalinin mektebinde Felatun susturulmuş akıldır.)(T53/3)* ifadesiyle *akıllı olması vasfına* vurgu yapılmış *ünlü kişiliklerle birlikte anılmış*tır.

  Bunun dışında *Divan*'da bulunan bir beyitte *rumuz-âmûz-ı ahkâmun (gizli anlamları öğreten hükümlerin)(T53/3)* ifadesiyle *hükmünün yürüyor olmasına; Vücûd-ı pâkinün (Temiz kişiliğinin)(T53/2)* ifadesiyle *güzel ahlak sahibi olmasına* yer verilmiştir. Ayrıca *N'ola olsa sezâ-yı iltifât-ı Âsaf-ı ekrem (Cömert vezirin iltifatına layık olsa ne olur?)(T53/2)* ifadesiyle dönemin vezirinden Abdülkerim Bey'e lütuf beklentisinin dile getirilmesi de *devletçilik anlayışının* farklı bir açıdan yansımasıdır.

Yapılan inceleme neticesinde Abdülkerim Bey'in şiirlerde çoğunlukla *görev bilgisiyle, akıllı olmasıyla, cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışı* gibi özellikleriyle anıldığı tepit edilmiştir. Kendisine yazılan tarih manzumesi ilk reisülküttaplık

görevine gelişi üzerine kaleme alınması bakımından önem taşımaktadır. Ayrıca biyografisinde de değinildiği gibi bilgili bir şahsiyet olmasına şiirlerde rastlanması, biyografik özelliklerinin şiirlere oldukça yansımış olduğunun göstergesi niteliğindedir.

Cenâb-ı mekremet-pîrâ Kerîmî Beg Efendi kim
Riyâset mesnedinde oldı zât-ı ekremi mükrem
FM T53/1

(Keremle donatılmış yüce zat Kerimî Bey Efendi'nin cömert zâtı başkanlık makamında ağırlandı.)

Örnek beyitte Abdülkerim Bey'in *cömertlik özelliğine, devletçilik anlayışına ve görev bilgisine* yer verilmiştir.

Vücûd-ı pâkinün çün vardur isti'dâdı her lutfa
N'ola olsa sezâ-yı iltifât-ı Âsaf-ı ekrem
FM T53/2

(Temiz kişiliğinin her ihsaha yeteneği olduğundan cömert vezirin iltifatının layığı olsa layıktır.)

Örnek beyitte Abdülkerim Bey'in *güzel ahlaklı olmasına* değinilmiştir. Ayrıca reisülküttaplık görevinde bulunan Abdülkerim Bey için dönemin vezirinden iltifat talebinde bulunulmuş, bir devlet adamı için daha üst mertebedeki başka bir devlet adamından destek beklentisi dile getirilmiş, bu vesileyle *devletçilik anlayışına* yer verilmiştir.

5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

5.1. Sonuçlar

Bu çalışmada yapılan araştırma neticesinde incelenen 28 divanda toplam 1223 beyitte devlet adamlarına yer verildiği tespit edilmiştir. Divanlarda belirlenen toplam 117 Divanıhümayun kişiliği, kişisel özellikler bakımından beyitlerde en fazla *görev bilgileriyle*, en az *reşid olmaları* yönüyle yer almışladır. *Görev bilgileriyle* 295 beyitte (%19,34), *cömertliğiyle* 213 (%13,96), *güzel ahlakıyla* 207 (%13,57), *ünlü kişiliklerle beraber* 156 (%10,22), *adil olmalarıyla* 129 (%8,45), *akıllı olmalarıyla* 108 (%7,08), *hükmünün yürümesiyle* 91 (%5,96), *biyografi bilgileriyle* 81 (%5,31), *ilim ehli olmalarıyla* 79 (%5,18), *kahır vasıflarıyla* 42 (%2,75), *tedbir sahibi oluşlarıyla* 39 (%2,55), *dindar olmalarıyla* 33 (%2,16), *sanatı ve sanatkârı korumalarıyla* 32 (%2,09), *zıllullah (Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olma) vasıflarıyla* 9 (%0,59), *basiret özellikleriyle* 8 (%0,52), *reşid olmaları yönüyle* ise 3 beyitte (%0,32) anılmışlardır. Divanıhümayun kişilikleri devlet ve toplum değerleri bakımından beyitlerde en fazla *devletçilik anlayışıyla*, en az *üstünlük duygusu (imparatorluk psikolojisi)* değerleriyle birlikte yer almışladır. *Devletçilik anlayışıyla* 250 beyitte (%31,56), *savaşçılık özelliğiyle* 143 (%18,05), *cihan hakimiyeti idealiyle* 129 (%16,28), *fetih duygusuyla* 68 (%8,58), *asayiş (emn ü eman)* özelliğiyle 67 (%8,45), *yönetim anlayışıyla* 62 (%7,82), *kahramanlık duygusuyla* 44 (%5,5), *üstünlük duygusuyla* ise 29 beyitte (%3,66) anılmışlardır. Bu inceleme doğrultusunda Divanıhümayun kişiliklerinin 1525 beyitte (%65,81) tespit edilen kişisel özellikleriyle, toplam 792 beyitte (%34,19) belirlenen devlet ve toplum değerlerinden daha fazla yer aldığı belirlenmiştir.

Divanlarda belirlenen kişiliklerin çoğunluğunu sadrazamlar oluşturmaktadır. Sadrazamlar 40 kişi (%34) olarak 624 beyitte (%51) tespit edilmiştir. Şiirlerde kişisel özellikleri bakımından en fazla *görev bilgisiyle* (121 beyit-%17,89), devlet ve toplum değerlerinden ise *savaşçılık* değeriyle (113 beyit-%23,99) yer aldığı belirlenmiştir.

Şeyhülislamlar 20 kişi (%17) olarak 210 beyitte (%17) tespit edilmiştir. Kişisel özellikleri bakımından en fazla *güzel ahlaklı olmak* özelliğiyle (51 beyit-

%15,88), devlet ve toplum değerlerinden en fazla *devletçilik anlayışıyla* (51 beyit-%51,51) anıldığı belirlenmiştir.

Defterdarlar incelenen divanlarda 16 kişi (%14) yoğunluğunda ve 90 beyitte (%7) yer almıştır. Kişisel özelliklerden en fazla *görev bilgisiyle* (37 beyit-%28,46), devlet ve toplum değerlerinden *devletçilik anlayışıyla* (31 beyit-%51,66) şiirlerde bulunmuştur.

Vezirler 13 kişi (%11) olmak üzere ve 73 beyitte (%6) bulunmuştur. Kişisel özelliklerden en fazla *görev bilgisiyle* (20 beyit-%22,47), devlet ve toplum değerlerinden en çok *devletçilik anlayışıyla* (13 beyit-%25) şiirlerde yer almıştır.

Kazaskerler 13 kişi (%11) olarak 95 beyitte (%8) belirlenmiştir. Tespit edilen kişi sayısına göre şiirlerdeki beyit yoğunluklarının oldukça fazla olduğu gözden kaçmamıştır. Kişisel özelliklerden en fazla *görev bilgisiyle* (41 beyit-%26,79), devlet ve toplum değerlerinden en çok *devletçilik anlayışıyla* (14 beyit-%40) şiirlerde belirlenmiştir.

Reisülküttaplar belirlenen divanlarda 7 kişi (%6) olarak 34 beyitte (%3) yer almıştır. Diğer kişiliklerle kıyaslandığında kişilik sayısına göre daha az beyitte reisülküttaplara yer verildiği tespit edilmiştir. Kişisel özelliklerden en çok *görev bilgisiyle* (16 beyit-%31,37), devlet ve toplum değerlerinden yalnızca *devletçilik anlayışıyla* (12 beyit-%100) beyitlerde yer almıştır.

Kaptanıderyalara 5 kişi (%4) olarak 62 beyitte (%5) rastlanmıştır. Kişisel özellikleri açısından en fazla *akıllı olmak* vasfıyla (12 beyit-%18,46), devlet ve toplum değerlerinden ise yine en fazla *devletçilik anlayışıyla* (14 beyit-%33,33) tespit edilmiştir.

İncelenen şiirlerde nişancılar 3 kişi olarak (%3) 35 beyitte (%3) yer almıştır. Kişisel özellikleri bakımından en çok *güzel ahlaklı olması* (8 beyit-%20), devlet ve toplum değerlerinden ise en fazla *devletçilik anlayışıyla* anıldığı (9 beyit-%42,85) belirlenmiştir. Divanıhümayun üyeleriyle alakalı ulaşılan sayısal verilerin detaylarına ve tamamına çalışmanın sonunda tablolar hâlinde yer verilmiştir.

İnceleme esnasında dikkate değer başka verilere de ulaşılmıştır. İncelenen devlet adamının görevde kalma süresiyle şiirlerdeki anılış biçimleri arasında kaçınılmaz ilişki olduğunun tespiti bunlardan biridir. Bir devlet adamı ne kadar uzun süre görevini başarıyla sürdürdüyse şiirlerde de o kadar fazla beyitte ve özellik çeşitliliğiyle yer almıştır. Yani şiirlerde bir kişi için kullanılan özellik çeşitliliği, o kişinin görevindeki başarısı ve görev süresinin uzunluğuyla kuşkusuz ilişki içindedir. Örneğin; Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa görevini 15 yıl aralıksız bir şekilde hiç azledilmeksizin sadrazamlık yaparak sürdürmüş çok başarılı bir devlet adamıdır. Türk tarihinde devlet görevi başarısında bu kadar uzun süre aralıksız; hiç güç kaybetmeden, azledilmeksizin yer almış tek kişidir. Sadrazamlar arasında şiirlerde toplam 48 beyitte devlet adamı özelliğiyle anılan en fazla beyit sayısına sahip kişilik olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra 16 kişisel özellik başlığından 11 tanesinin, 8 devlet ve toplum değerleri başlığından 8 tanesinin anılması özellik çeşitliliği bakımından da oldukça fazla şekilde şiirlerde yer almıştır. Böylece bir devlet adamı döneminde ne kadar değer görmüşse, ne derece başarılı bulunmuşsa ve ne kadar uzun süre bunu sürdürmüşse şiirlerde de o kadar çok ve çeşitli şekillerde anılmıştır.

15. ve 19. yüzyıllar arasında belirlenen 28 divanı kapsayan bu çalışmada 15.-17. yüzyıl arasında daha çok kasidelerde kişiliklere övgülerle rastlanırken 18. ve 19. yüzyıllarda ise kişiliklerin biyografileriyle ilişkili konular için düşürülmüş tarih manzumelerinde kişiliklere yer verildiği tespit edilmiştir. Kasidelerde çeşitli özelliklerine yoğun şekilde yer verilen kişiliklerin, tarih manzumelerinde daha çok görev bilgilerine ve biyografi detaylarına değinilmiştir. Özellikle kişiliklerin görev bilgileri gazel veya kasidenin ilk beyitlerinde belirtilmiştir. Ayrıca devler adamlarının görev dereceleri düştükçe ve 18.-19. yüzyıllara gelindikçe şairlerin bu kişilikler için kullandıkları söz sanatları ve ifadeler giderek sadeleşmiş, bu kişilikler için şiirlerde ayırdıkları beyit sayıları düşmeye başlamıştır. Yani kişiliklerin görevlerindeki önem dereceleri düştükçe beyitlerde kullanılan sanatlı ifadelerin yerini daha sade ifadeler almaya başlamış bu kişilere şiirlerde ayrılan beyit sayıları daha da düşmeye başlamış ve daha çok devlet adamları tarih manzumelerinde anılmıştır.

Beyitlerde her bir devlet adamı için sıralanan özellikler, her zaman devlet adamının biyografisiyle örtüşen nitelikte olmamıştır. Beyitlerde devlet adamının

biyografisinden öğrenilen özelliklerinin kimi zaman tam zıttına, kimi zaman da hiç bahsedilmeyen bir özelliğinin en sık özelliği olarak yer verilmesi durumuna rastlanabilmiştir. Bir devlet adamı için en fazla yer verilen özelliğin, o devlet adamından halk tarafından beklenen en öncelikli özellik olduğu belirlenmiştir. Örneğin; Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'nın biyografisinde akıllı olması özelliğine dair herhangi bir vurguya rastlanmazken beyitlerde en sık rastlanan özelliği akıllı olması vasfı olmuştur. Bu durumda devlet adamının yaşadığı dönemin tarihi kayıtlarına başvurmak gerekmektedir. Köprülü Mehmed Paşa'nın yaşadığı dönemin tarihi kayıtlarına başvurulduğunda sadarete 7 yaşında padişahlık görevini üstlenen IV. Mehmed döneminde geldiği belirlenmiştir. Birçok isyan ve savaşta başarı elde etmiş bir devlet adamının *savaşçılık, fetih duygusu, kahramanlık, cihan hakimiyeti ideali* gibi özelliklerle değil de en fazla *akıllı olması* vasfıyla şiirlerde yer alması, halkın kendisinden olan beklentisinin *akıllı olması*, hatta *reşit olması* olduğunu göstermektedir. Devlet yönetiminde IV. Mehmed'in yaşının küçük olmasından kaynaklanan aksaklıklardan ötürü halk adeta dönemin sadrazamına bu beklentisini şiirler aracılığıyla dile getirmiştir.

Klasik Türk Şiirinde Divanıhümayun Tip ve Kişilikleri adlı bu çalışmada tipler ve kişilikler bahsine; *meslek tipleri* ve *tarihi kişilikler* sınırlamalarıyla ilk defa yaklaşılmıştır. Çalışmada Klasik Türk şiirinde yer alan Divanıhümayunu oluşturan devlet adamları ilk defa *Divanıhümayun* başlığı altında değerlendirilmiş ve bu kişilere ilk defa *tipler ve kişilikler* perspektifinden bir değerlendirmeyle yaklaşılmıştır.

5.2. Öneriler

Bu çalışma doğrultusunda Klasik Türk şiirinde tipler ve kişilikler bahsi daha farklı meslek gruplarına (sanatkârlar vb.) göre de incelenmeyi beklemektedir. Ayrıca bu çalışmada Divanıhümayun tip ve kişilikleri 28 divan sınırlandırmasıyla incelenmiştir. Bu çalışma örnek alınarak Divanıhümayunda yer alan tek bir meslek grubu (sadrazamlar, şeyhülislamlar, kazaskerler vb.) yayımlanmış tüm divanlar kullanılarak tek bir çalışmada, çok daha detaylı şekilde, alanın araştırmacıları tarafından incelenmeyi beklemektedir.

KAYNAKÇA

ABDULKADİROĞLU, Abdulkerim. (2003). Mehmed Kâmil Efendi. *DİA*, *28*, 484, Ankara: TDV Yayınları.

AFYONCU, Erhan. (2008). Rüstem Paşa. *DİA*, *35*, 288-290, Ankara: TDV Yayınları.

AFYONCU, Erhan. (2009). Sokullu Mehmed Paşa. *DİA*, *37*, 354-357, Ankara: TDV Yayınları.

AFYONCU, Erhan. (2010). Şemsi Ahmed Paşa. *DİA, 38*, 527-529, Ankara: TDV Yayınları.

AHISHALI, Recep (1999). Divan-ı Hümâyun Teşkilatı. *Osmanlı, 6-Teşkilât*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

AHISHALI, Recep. (2007). Râmi Mehmed Paşa. *DİA, 34*, 449-451, Ankara: TDV Yayınları.

AK, Mahmut. (2009). Siyâvûş Paşa. *TDV İslâm Ansiklopedisi, 37*, 310-311, Ankara: TDV Yayınları.

AKA, Belda. (2011). *Nabi'nin Orta İnsan Tipi Hersekli Ârif Himmet'teki Değişimi.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Ankara.

AKGÜN, Naciye. (1997). *Fennî Dîvânı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

AKKUŞ, Metin. (1993). *Nef'î Dîvânı.* Ankara:.Akçağ Yayınları.

AKKUŞ, Metin. (1995). Yusuf Nabi'de İnsan Tipi ve Özeleştiri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* 3, 197-203.

AKKUŞ, Metin. (2000). *Divan Şiirinde İnsan I-Dini Kişilikler.* Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

AKKUŞ, Metin. (2002). *Doğu Kültüründe Nasreddin Hoca Tipinin Benzerleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi TDEB Nasreddin Hoca Paneli.

AKKUŞ, Metin (2002). Tarihi ve Edebi Bir Kişilik Olarak Nevai (Herat, 1441-1501) ve Nevai'nin Eserlerinde İnsan Problemi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 19,* 123-132.

AKKUŞ, Metin. (2005). Edebiyatımızda Ahi Tipi ve Esrar Dede Fütüvvetnamesi'nde Ahi Tipinin Özellikleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2* (6), 87-96.

AKKUŞ, Metin. (2007). Klasik Edebiyatta Tipler. *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

AKKUŞ, Metin. (2010). *Nef'î Divanında Tipler ve Kişilikler.* Ankara: Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları.

AKKUŞ, Metin (2019). Nesimi Divanında İnsanın Figüratif Görüntüleri. *Nesîmî Kitabı, 281-295.* Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası.

AKSOY, Evrim. (2012). *Dede Korkut Kitabı'ndaki Tipler Üzerine Bir İnceleme.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

AKSOY, Hasan. (2002). Kınalızâde Ali Efendi. *DİA, 25*, 416-417, Ankara: TDV Yayınları.

AKSOY, Hasan. (2003). Mehmed Sâdık Efendi. *DİA, 28*, 522, Ankara: TDV Yayınları.

AKSOY, Hasan. (2006). Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi. *DİA, 31,* 485-486, Ankara: TDV Yayınları.

AKTEPE, M. Münir .(1993). Damad İbrâhim Paşa, Nevşehirli. *DİA, 8*, 441-443, İstanbul: TDV Yayınları.

AKTEPE, M. Münir. (1995). Vassafzâde Mehmed Esad Efendi. *DİA, 11*, 347, İstanbul: TDV Yayınları.

AKTEPE, M. Münir. (2000). İpşir Mustafa Paşa. *DİA, 22*, 375-376, İstanbul: TDV Yayınları.

AKÜN, Ömer Faruk. (1994). Divan Edebiyatı. *DİA, 9,* 389-427, İstanbul: TDV Yayınları.

ALDERSON, Anthony Dolphin. (2003). *Bütün Yönleriyle Osmanlı Hanedanı*. İstanbul: İz Yayıncılık.

ALDERSON, Anthony Dolphin. (1998). *Osmanlı Hanedanının Yapısı*. İstanbul: İz Yayıncılık.

ALTUN, Kudret. (1999). *Gelibolulu Âlî ve Divanı.* Niğde: Özlem Kitabevi.

ARİSTOTELES (1993). *Politika.* (Çeviren: Mete Tuncay). İstanbul: Remzi Kitabevi.

ASLAN, Pınar. (2007). *90 Sonrası Türk Sinemasında Tip Karakter İkilemi.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Sinema –TV Anasanat Dalı, İzmir.

AVŞAR, Ziya. (2017). *Revânî Divanı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

AYDEMİR, Yaşar. (1994). *XVII. Yy. Türk Edebiyatında Kasîde.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

AYDIN, Mahir. (1993). Cezayirli Hasan Paşa. *DİA, 7*, 501-503, İstanbul: TDV Yayınları.

AYDOĞDU, Eyüp. (2018). *Süheyli Divanı'nda Tipler ve Kişilikler.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Düzce.

AYKUT, Nezihi. (1993). Damad İbrahim Paşa. *DİA, 8*, 440-441, İstanbul: TDV Yayınları.

AYVERDİ, İlhan. (2005). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyât.

AZAMAT, Nihat. (2009). Sarı Abdullah Efendi. *DİA, 36*, 145-147, İstanbul: TDV Yayınları.

BABACAN, İsrafil. (2001). *XIX. Yy Türk Edebiyatında Kaside Nazım Şekli.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

BAŞAR, Fahameddin. (2003). Malkoçoğulları. *DİA, 27,* 537-538, Ankara: TDV Yayınları.

BAYKUT, Hakan. (2010). *Sebk-i Hindî Şairlerinin Kasidelerinde Övme ve Övünme.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

BEYDİLLİ, Kemal. (1997). Halil Hamid Paşa. *DİA, 15,* 316-318, İstanbul: TDV Yayınları.

BEYDİLLİ, Kemal. (2013). Yûsuf Ziyâ Paşa. *DİA, 44*, 34-37, İstanbul: TDV Yayınları.

BEYHAN, Mehmet Ali. (2007). Râmiz Abdullah Paşa. *DİA, 34,* 451-453, Ankara: TDV Yayınları.

BEYOĞLU, Süleyman. (2001). Yusuf Kâmil Paşa. *DİA, 24,* 283-284, İstanbul: TDV Yayınları.

BİLGİÇ, A. Timur. (2012). *Tarih Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

BOSTAN, İdri (1992). Cafer Bey. *DİA, 6*, 547, İstanbul: TDV Yayınları.

BOSTAN, İdri (1989). Güzelce Ali Paşa. *DİA, 2*, 424-425, İstanbul: TDV Yayınları.

BOYNUKARA, Hasan. (2005). Tip ve Karakter. *Hece Dergisi*, Sayı: 65/66/67, Türk

Romanı Özel Sayısı.

BÜYÜK, Celal. (2003). Devlet ve Toplumsal Rolü. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi 3* (4), 101-112.

CAN, Cafer. (2017). *Garibnâme'de İnsan ve İnsan Tipleri.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

COŞKUN SERDAROĞLU, Vildan. (2017). *Zâtî Divanı'na Göre 16. Yüzyılda Sosyal Hayat.* İstanbul: Erdem Yayınları.

COŞKUN SERDAROĞLU, Vildan. (2013). *Zaîfî'nin Sergüzeştnâmesi.* İstanbul: İsam Yayınları.

ÇAKIROĞLU, Ekrem. (1999). *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, *1*, 287, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmed. (2017). *Necati Bey Divanı'nın Tahlili*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

ÇİÇEK, Kemal. (2007). Özdemiroğlu Osman Paşa. *DİA, 33,* 471-473, Ankara: TDV Yayınları.

ÇİÇEK, Mehmet ve AKSOY, Serdar. (2016). İsmet Bertan, Sevim Ak ve Görkem Yeltan'ın Çocuk Romanlarındaki Başkahramanların Çözümlenmesi, *Sobider,* (7), 113-131.

DAVUTOĞLU, Ahmet. (1994). Devlet. *DİA, 9*, 234-240, İstanbul: TDV Yayınları.

DEVELLİOĞLU, Ferit. (2006). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

DİA. Gürcü Mehmed Paşa, *DİA, 28*, 510-511, Ankara: TDV Yayınları.

DİLÇİN, Cem. (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

DOĞRUEL, Elif. (2019). *Tipler ve Kişilikler Çerçevesinde Ahmed Cezbî'nin Şiir Dünyası.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Düzce.

DURSUN, Davut. (1989). *Osmanlı Devletinde Siyaset ve Din.* İstanbul: İşaret Yayınları.

EFLATUN (1971). *Devlet.* (Çevirenler: Sebahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz). İstanbul: Remzi Kitabevi.

EMECEN, Feridun. (2000). İbrahim Paşa (Makbul). *DİA, 21*, 333-335, İstanbul: TDV Yayınları.

EMECEN, Feridun. (2002). Koca Mustafa Paşa. *DİA, 26*, 131-133, Ankara: TDV Yayınları.

EMECEN, Feridun. (2016). Muhsinzâde Abdullah Paşa. *DİA, Ek 1*, 8-10, Ankara: TDV Yayınları.

EMECEN, Feridun. (2019). Sâlih Paşa. *DİA, EK-2*, 461-462, Ankara: TDV Yayınları.

EMECEN, Feridun. (2013). Yunus Paşa. *DİA, 43*, 608-610, İstanbul: TDV Yayınları.

ERDOĞAN, Mustafa. (2008). Kabûlî İbrahim Efendi, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

ERKAL, Mustafa E. ve BALOĞLU, Burhan ve BALOĞLU, Filiz. (1997). *Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü.* İstanbul: Der Yayınları.

ERÜNSAL, İsmail E. (2001). Kâsım Paşa (Cezerî). *DİA, 24*, 545-546, İstanbul: TDV Yayınları.

ERÜNSAL, İsmail E.(2010). Tacizade Cafer Çelebi. *DİA, 39*, 353-356, Ankara: TDV Yayınları.

GENÇ, İlhan. (2007). Klasik Türk Edebiyatı Metinlerini Anlamada Modern Yaklaşımlar. *Turkish Studies, 2/4 (Kış 20017), 393-404.*

GENÇ, İlhan. (2008). *Örneklerle Eski Türk Edebiyatı Tarihi Giriş.* İzmir: Kanyılmaz Matbaası.

GENÇ, İlhan. (2010). *Örneklerle Eski Türk Edebiyatı Tarihi Klasik Dönem.* İzmir: Kanyılmaz Matbaası.

GENÇ, İlhan. (2014). *Edebiyat Bilimi (Kuramlar, Akımlar, Yöntemler).* İzmir: Kanyılmaz Matbaası.

GEREK, Kübra. (2020). *Hüdâyî Divanında Tipler ve Şahsiyetler.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

GÖLPINARLI, Abdülbaki. (2000). *Fuzûlî Divanı.* İstanbul: İnkılap Kitabevi.

GÖYÜNÇ, Nejat. (2002). Kenan Paşa. *DİA, 25*, 253-254, Ankara: TDV Yayınları.

GÖYÜNÇ, Nejat. (1999). Küçük Hüseyin Paşa. *DİA, 19*, 6-8, İstanbul: TDV Yayınları.

GÜRGENDERELİ, Müberra. (2002). *Hasan Ziyâî Hayatı, Eserleri, Sanatı ve Divanı.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

HAKYEMEZ, Ayşe Deniz. (2006). *Tebaadan Yurttaşa Geçiş: Hobbes, Locke ve Rousseau'da Toplum Sözleşmesi Kuramları*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

HALAÇOĞLU, Yusuf. (1991). *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*. Ankara:Türk Tarih Kurumu Basımevi.

HALAÇOĞLU, Yusuf. (1992). Bayram Paşa. *DİA, 5*, 266-267, İstanbul: TDV Yayınları.

HODALOĞULLARI VATANSEVER, Zeliha. (2017). Thomas Hobbes'un Siyaset Felsefesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10* (52), 405-412.

İBN HALDUN (1990). *Mukaddime*. İstanbul: MEB Yayınları.

İLGÜREL, Mücteba. (1999). Deli Hüseyin Paşa. *DİA, 19*, 4-6, İstanbul: TDV Yayınları.

İLGÜREL, Mücteba. (2002). Köprülü Mehmed Paşa. *DİA, 26*, 258-260, Ankara: TDV Yayınları.

İLHAN, Bilge. (2016). *Sehî Bey Divanı*'nda Dinî Tipler. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* (6), 82-105.

İNALCIK, Halil. (1999). Hüsrev Paşa. *DİA, 19*, 37-40, İstanbul: TDV Yayınları.

İNALCIK, Halil. (2017). *Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adalet,* İstanbul: Kronik Yayınları.

İNALCIK, Halil. (2010), Osmanlı Padişahı, Osmanlılar IV, *Doğu Batı Dergisi*, (54), 9-20.

İNALCIK, Halil. (2018). *Şair ve Patron*, Ankara: Doğubatı Yayınları.

İNALCIK, Halil. (1994). Reisülküttap. *DİA, 9, 671-683,* İstanbul: TDV Yayınları.

İNALCIK, Halil. (2013). Vezir. *DİA, 43*, 90-92, Ankara: TDV Yayınları.

İPEKTEN, Haluk. (1988). *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü.* Ankara: KTB Yayını.

İPEKTEN, Haluk. (1990). *Nâilî-i Kadîm Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

İPŞİRLİ, Mehmet. (1988). *DİA, 1.* Abdulkadir Hamidî Çelebi. 240; İstanbul-Ankara: TDV Yayınları.

İPŞİRLİ, Mehmet ve UZUN, Mustafa İsmet. (1991). Bahâî Mehmed Efendi , *DİA, 4*, 463-464, İstanbul: TDV Yayınları.

İPŞİRLİ, Mehmet. (1994). *DİA, 10*, Dürrizâde Abdullah Efendi , 36-37; Ebûsaid Mehmed Efendi. 281; Ebulmeyâmin Mustafa Efendi. 362-363. İstanbul: TDV Yayınları.

İPŞİRLİ, Mehmet. (1995). Damadzâde Feyzullah Efendi. *DİA, 12*, 525-526, İstanbul: TDV Yayınları.

İPŞİRLİ, Mehmet. (2003). Hocazâde Mehmed Efendi. *DİA, 28*, 452-453, Ankara: TDV Yayınları.

İPŞİRLİ, Mehmet. (2003). Mahmud Efendi. *DİA, 27*, 360-361, İstanbul: TDV Yayınları.

İPŞİRLİ, Mehmet. (2005). Mirzazâde Şeyh Mehmed Efendi. *DİA, 30,* 170-171, Ankara: TDV Yayınları.

İPŞİRLİ, Mehmet. (2013). Bayramzâde Zekeriyyâ Efendi. *DİA, 44*, 211-212, Ankara: TDV Yayınları.

İPŞİRLİ, Mehmet. (1991). Hadım/Atik Ali Paşa. *DİA, 4,* 64-65, İstanbul: TDV Yayınları.

İPŞİRLİ, Mehmet. (1994). Ehl-i Örf. *DİA, 10,* 519-520, İstanbul: TDV Yayınları.

İPŞİRLİ, Mehmet. (1995). Ferhad Paşa, *DİA, 12*, 383-384, İstanbul: TDV Yayınları.

İPŞİRLİ, Mehmet. (2000). İlmiye. *DİA, 22*, 141-145, İstanbul: TDV Yayınları.

İPŞİRLİ, Mehmet. (2001) Kalemiye. *DİA, 24*, 248-249, İstanbul: TDV Yayınları.

İPŞİRLİ, Mehmet. (2002). Kazasker. *DİA, 25*, 140-143, Ankara: TDV Yayınları.

İPŞİRLİ, Mehmet. (2006). Müderris. *DİA, 31*, 468-470, Ankara: TDV Yayınları.

İPŞİRLİ, Mehmet. (2008). Sadrazam. *DİA, 35*, 414-419, Ankara: TDV Yayınları.

İPŞİRLİ, Mehmet. (2010). Şeyhülislam. *DİA, 39*, 91-96, Ankara: TDV Yayınları.

İŞBİLİR, Ömer. (2002). Kuyucu Murad Paşa. *DİA, 26*, 507-508, Ankara: TDV Yayınları.

İŞBİLİR, Ömer. (2006). Nasuh Paşa. *DİA, 32,* 426-428, Ankara: TDV Yayınları.

KAFESOĞLU, İbrahim. (2018). *Türk Millî Kültürü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

KANAR, Mehmet. (2000). *Farsça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Deniz Kitabevi.

KAPLAN, Mahmut. (1996). *Neşâtî Divanı*. İzmir: Akademi Kitabevi.

KAPLAN, Mehmet. (1952). İki Destan ve İki İnsan Tipi. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, IV.*

KAPLAN, Mehmet. (1976). *Nâbî ve Orta İnsan Tipi. Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar.* İstanbul: Dergâh Yayınları.

KAPLAN, Mehmet. (1985). *Tip Tahlilleri: Türk Edebiyatında Tipler.* İstanbul: Dergâh Yayınları.

KAPLAN, Mehmet. (2005). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar-3 Tip Tahlilleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

KARAKÖSE, Saadet. (2005). Eski Türk Edebiyatında Felsefi Açıdan İnsan Tipleri. *İlmî Araştırmalar, 20.*

KARATEPE, Şükrü. (1999). *Devlet Yönetimi-Osmanlı Dünyayı Nasıl Yönetti*. İstanbul: Yeni Şafak Yayınları.

KARATEPE, Şükrü. (1989). *Osmanlı Siyasi Kurumları Klasik Dönem*. İstanbul: İşaret Yayınları.

KASIR, Hasan. (1990). *Sabrî Mehmed Şerif Dîvânı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

KAVRUK, Hasan ve SELÇUK, Bahir. (2012). *Filibeli Vecdî ve Divan'ı.* Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

KAYA, Bayram Ali. (2013). Zekeriyâzâde Yahyâ Efendi. *DİA, 43*, 245-246, Ankara: TDV Yayınları.

KAYA, Nevzat. (2001). Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi. *DİA, 24*, 381-383, İstanbul: TDV Yayınları.

KERSLAKE, Celia. (1993). Celalzâde Mustafa Çelebi. *DİA, 7*, 260-262, İstanbul: TDV Yayınları.

KIYÇAK, Özgür. (2010). *17. Yüzyıl Kasidelerinde Zihniyet Çözümlemesi ve Eğitim Sürecinde Kullanımı.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

KOÇ, Havva. (1999). Yağlıkçızâde Derviş Mehmed Paşa. *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar, 2,* 157-158, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

KOÇAK, Fatma. (2006). *Fâik Mahmud ve Divanı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

KÖPRÜLÜ, Orhan F. (1997). Hafız Ahmed Paşa. *DİA, 15*, 84-85, İstanbul: TDV Yayınları.

KÖSEOĞLU, Nevzat. (1997). *Devlet, Eski Türkler'de, İslam'da ve Osmanlı'da*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

KURNAZ, Cemal. (2012). *Hayâlî Bey Divanının Tahlili.* Ankara: Kurgan Edebiyat.

KURTOĞLU, Orhan. (2017). *Zâtî Divanı.* Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

KÜÇÜK, Cevdet. (1998). Hurşid Ahmed Paşa. *DİA, 18,* 395-396, İstanbul: TDV Yayınları.

KÜÇÜK, Sabahattin. (1994). *Bâkî Divanı.* Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.

KÜÇÜKDAĞ, Yusuf. (2007). Pîrî Mehmed Paşa. *DİA, 34*, 280-281, Ankara: TDV Yayınları.

KÜTÜKOĞLU, Bekir. (1991). Ayas Paşa. *DİA, 4,* 202-203, İstanbul: TDV Yayınları.

LEVEND, Âgâh Sırrı. (1984). *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar*. İstanbul: Enderun Yayınları.

MACİT, Muhsin. (2017). *Nedîm Divanı.* Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

MENTEŞE, Merve. (2020). *Sünbülzâde Vehbî Divanı*'nda Tipler. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, 8 (22),* 189-221.

MERÇİL, Erdoğan. (2007). *Selçuklularda Hükümdarlık Alâmetleri*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Yayınları.

MENGİ, Mine. (1985). Garibname'deki Alplik Geleneğiyle İlgili Bilgiler. *Belleten, 191-192.*

MENGİ, Mine. (2000). Eski Edebiyatımızda Bazı İnsan Tipleri. *Divan Şiiri Yazıları,* Ankara: Akçağ Yayınları.

MENGİ, Mine. (2010). Bir Osmanlı Efendisinin Çizdiği Çelebi Tipi. *Divan Şiiri Yazıları,* Ankara: Akçağ Yayınları.

MENGİ, Mine. (2012). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi.* Ankara: Akçağ Yayınları.

MENGİ, Mine. (2020). *Mesîhî Divanı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

MERMER, Ahmet. (1994). *Mezâkî: Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni.* Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi.

MUMCU, Ahmet. (1994). Divan-ı Hümâyûn. *DİA, 9*, 430-432, İstanbul: TDV Yayınları.

MUMCU, Ahmet. (1976). *Divanıhümayun*, Ankara: Phoenix Yayınvi.

NAGATA, Yuzo. (2006). Muhsinzâde Mehmed Paşa. *DİA, 31*, 48-50, Ankara: TDV Yayınları.

OĞUZOĞLU, Yusuf. (2010). Osmanlı'da Devlet Felsefesi: Yönetilenlere Yaklaşım ve Bu Siyasetin Kaynakları. *Doğu Batı Dergisi*, 53.

OKMAK, Özgür. (2008). *Ahmed Bâdî Divanı (İnceleme-Metin).* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

ONAY, Ebru. (2013). *15. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Kasidelerde İdeal Hükümdar Portresi ve Hükümdarın Metaforik Sunumu.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

ONUR, Esra. (2007). *17. Yüzyıl Kasidelerinde Methiye.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

ORHAN, Mehmet. (2012). *Benderli Cesârî Dîvânı, Hayatı, Dîvanındaki Mazmunlar, Dinî Tasavvufî Kavramlar ve İnsan.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.

ORTAYLI, İlber. (2010). *Türk İdare Tarihi*. Ankara: Cedit Neşriyat.

ÖGEL, Bahaeddin. (2001). *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

ÖGEL, Bahaeddin. (2016). *Türklerde Devlet Anlayışı*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

ÖNTÜRK, Ahmet. (2018). *Klasik Türk Şiirinde Valilere Sunulan Kasideler.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

ÖZCAN, Abdulkadir. (1991). Çelebizâde Âsım Efendi. *DİA, 3*, 477-478, İstanbul: TDV Yayınları.

ÖZCAN, Abdulkadir. (1993). Ahmed Cevad Paşa. *DİA, 7*, 430-431, İstanbul: TDV Yayınları.

ÖZCAN, Abdulkadir. (1995). Feridun Ahmed Bey. *DİA, 12*, 396-397, İstanbul: TDV Yayınları.

ÖZCAN, Abdulkadir. (1997). Hadım Hasan Paşa. *DİA, 15*, 5, İstanbul: TDV Yayınları.

ÖZCAN, Abdulkadir. (2001). İvaz Efendi. *DİA, 23,* 490, İstanbul: TDV Yayınları.

ÖZCAN, Abdulkadir. (2002). Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa. *DİA, 26*, 260-263, Ankara: TDV Yayınları.

ÖZCAN, Abdulkadir. (2019). Tayyar Mehmed Paşa. *DİA, EK-2*, 585-586, Ankara: TDV Yayınları.

ÖZCAN, Nuri. (1991). Atrabü'l-Âsâr. *DİA, 4,* 85-86, İstanbul: TDV Yayınları.

ÖZCAN, Tahsin. (2003). Mehmed Şerif Efendi. *DİA, 28*, 531-532, Ankara: TDV Yayınları.

ÖZCAN, Tahsin. (2007). Atrabü'l-Âsâr. *DİA, 34*, 288-290, Ankara: TDV Yayınları.

ÖZDEMİR, Hüseyin. (2006). *Osmanlı Yönetiminin Dini Temelleri Kılıç*. İzmir: Kalem ve İlim, Çağlayan Matbaası.

ÖZEL, Ahmet. (2001). Kadrî Efendi. *DİA, 24*, 140-141, İstanbul: TDV Yayınları.

ÖZENMİŞ TUZALAN, Sebahat. (2010). *Şeyhülislamlara Sunulan Kasideler.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

ÖZKAT, Mustafa. (2005). *Kara Fazlî'nin Hayat, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanı.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

ÖZKUL, Yavuz. (2019). *Azmîzâde Hâletî Divanı'nın Tahlili.* Yayınlanmamış doktora tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

PAKALIN, Mehmet Zeki. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü 1-2,* İstanbul:Milli Eğitim Basımevi.

PARLA, Jale. (2005). Edebiyatta Karakter ve Tip. *Kitaplık,* (83).

PERK, Gülnihal. (2008). *18. Yüzyıl Kasidelerinde Medhiye.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Manisa.

SARICAOĞLU, Fikret. (2001). İzzet Mehmed Paşa , *DİA, 23*, 557-558. İstanbul: TDV Yayınları.

SARIKAYA, Erdem. (2018). *Ebûbekir Celâlî Divanı*. Ankara: Gece Yayınları.

SÜREYYA, Mehmed. (1996). *Sicill-i Osmânî, 1*, Abdullah Efendi (Ali Çelebizâde). 65; Abdülaziz Efendi (Karaçelebizâde). 99-100; Abdülkerim Bey. 120; Ahmed Çelebi. 160; Ahmed Efendi (Köse). 181; Ahmed Paşa. 207; Ali Efendi. 252-253; Ebezâde Abdullah Efendi. 68.

SÜREYYA, Mehmed.(1996). *Sicill-i Osmânî, 2*, Bâkî Paşa. 355; Burhaneddin Paşa. 377; Emin Mehmed Efendi (Sun'îzâde). 473-474; Emir Çelebi. 480; Hamza Paşa. 603-604.

SÜREYYA, Mehmed.(1996). *Sicill-i Osmânî, 3*, Bostanzâde Mehmed Efendi. 988; Hâfız Mehmed Efendi. 971; İbrahim Efendi. 748; İbrahim Efendi. 751; İskender Çelebi. 808; İsmail Paşa. 819; Mahmud Efendi (Ak). 915; Mehmed Bey. 959; Mehmed Bey (Mustafa Paşazâde). 965; Mehmed Efendi (Şâmizâde). 1020.

SÜREYYA, Mehmed.(1996). *Sicill-i Osmânî, 4*, Mehmed Muhsin Efendi. 1100; Merzifonlu Kara Mustafa Paşa. 1198; Mustafa Efendi (Hacı). 1165; Osman Paşa. 1300; Raif İsmail Paşa. 1344; Râmî Mehmed Paşa. 1348; Râşid Efendi. 1355; Receb Paşa. 1367.

SÜREYYA, Mehmed.(1996). *Sicill-i Osmânî, 5,* Sadreddinzâde Sâdık Efendi. 1422; Sadullah Efendi; 1429; Sun'ullah Paşa. 1522; Tayyâr Mahmûd Paşa. 1626; Timur Paşa. 1635.

ŞENGÜN, Necdet. (2006). *Nazîr İbrahim ve Divanı*. Yayınlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

ŞENTÜK, Ahmet Atilla. (1995). *Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Rakîb'e Dair.* İstanbul: Enderun Kitabevi.

ŞENTÜRK, Ahmet Atilla. (1996). *Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Sûfî Yâhut Zâhit Hakkında.* İstanbul: Enderun Kitabevi.

ŞENTÜRK, Ahmet Atilla. (1997). *Klasik Osmanlı Edebiyatında Tipler.* İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

ŞENTÜRK, Ahmet Atilla. (2015). *Manzum Metinler Işığında Bir Dervişin Profili,* International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Tukic Volume 10/8 Spring.

ŞENTÜRK, Ahmet Atilla. (2016). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu 1.* Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi, Mimoza Yayıncılık.

ŞENTÜRK, Ahmet Atilla. (2017). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu 2.* Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi, Mimoza Yayıncılık.

TARLAN, Ali Nihat. (1967). *Zâtî Dîvanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

TARLAN, Ali Nihat. (1992). *Necâtî Beg Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

TDK. (2011). *Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TEKİNDAĞ, Şehabettin. (2003). Mahmud Paşa. *DİA, 27,* 376-378, Ankara: TDV Yayınları.

TOPALOĞLU, Aydın. (1999). Silahdar Ali Paşa. *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar*, 1, 22, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

TÖKEL, Dursun Ali. (2000). *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi.* Ankara: Akçağ Yayınları.

TULUM, Mertol ve TANYERİ M. Ali. (1977). *Nev'î Divanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

TUNÇADAM, Özcan. (2019). *Klasik Türk Şiirinde Şeyhülislamlara Sunulan Kasideler.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

TURAN, Osman. (2000). *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi, 1*. İstanbul.

TURAN, Şerafettin. (1994). Koca Davud Paşa. *DİA, 9,* 37-38, İstanbul: TDV Yayınları.

ULUDAĞ, Erdoğan. (2019). Salih Baba Divanı'nda Tipler ve Kişilikler. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi (ESTAD),* (2/2), 912-987.

ULUDAĞ, Erdoğan. (2019). *Lâmi'înin Salâmân u Absâl'ında Tipler ve Kişilikler*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.

ULUDAĞ, Erdoğan. (2019). Tip ve Kişilikler Açısından *Fuzûlî Divanı*. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* 70, 149-224.

USLU, Esra (2015). *Kasidede Övgü Kalıpları ve Divan Şiiri Öğretimindeki Yeri.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

UZUN, Mustafa İsmet. (1988). Abdulbâkî Ârif Efendi. *DİA, 1,* 195-198, İstanbul: TDV Yayınları.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. (1954). *Osmanlı Tarihi, 3.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. (1984). *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. (1984). *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ÜNAL, Mehmet Ali. (2017). *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Isparta: Fakülte Kitabevi.

YAĞCI. Deniz. (2007). *16. Yüzyıl Kasidelerinde Methiye.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

YALÇIN, Süreyya. (2015). *Fatih Sultan Mehmed'e Sunulan Kasideler.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

YAŞAROĞLU, Kâmil. (2008). Özdemiroğlu Osman Paşa. *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar, 2,* 413-414. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

YEKBAŞ, Hakan. (2020). *Sehî Bey Divanı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

YENİKALE, Ahmed. (2017). *Ahmed Nâmî Divanı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

YENİKALE, Ahmed. (2017). *Sünbülzâde Vehbî Divanı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

YETKİN, Aydın. (2012). Divanıhümayun, *The Journal Of Academic Social Science Studies*,

Sayı:5.

YILMAZ, Mehmet. (2008). Mustafa Paşa (Koca). *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi,* 2, 311, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

YILMAZ, Mehmet. (2008). Sinan Paşa (Koca). *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi, 2,* 544-545, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

YOLAÇAN, Özlem. (2020). *Sünbülzâde Vehbî'nin Kasîdeleri ve Kasîdeciliği.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.

ZAVOTÇU, Gencay. (2006). *Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü.* Ankara: Aydın Kitabevi.

ZAVOTÇU, Gencay. (2013). *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü (Kişiler, Hayvanlar, Bitkiler, Tabîat, Güçleri, Kişileştirilmiş, Varlık ve Kavramlar).* İstanbul: Kesit Yayınları.

EKLER

EK 1: Dizin

A

Abdülbaki Arif Efendi: *Görev* FM T22/1, T22/2, T23/1, T23/2, T47/9, T47/10. *Cihan Hakimiyeti* FM T47/10. *Sanat* FM T47/4. *İlim Ehli* FM T47/4. *Güzel Ahlak* FM T47/4.

Abdülkadir Hamidi Çelebi: *Dindarlık* Fz K32/29, Fz K32/30. *Tedbirlilik* Fz K32/28. *Görev* Fz K32/28. *Hükmünün Yürümesi* Fz K32/28. *Ünlü Kişilikler* Fz K32/29.

Abdülkerim Bey: *Görev* FM T53/1, T53/4, T53/7. *Akıllılık* FM T53/3, T53/7. *Hükmünün Yürümesi* FM T53/3. *Güzel Ahlak* FM T53/2. *Cömertlik ve Devletçilik* FM T53/1, T53/2.

Ahmed Cevad Paşa: *Yönetim* AE T13/2. *Zıllulah* AE T13/2, AE T13/4 . *Cihan Hakimiyeti* AE T13/2. *Görev* AE T13/2, AE T13/3, AE T13/4. *Adalet* AE T13/2.

Ahmed Çelebi: *Güzel Ahlak* Ms K12/9, K12/10, K12/11. *Cömertlik ve Devletçilik* Ms K12/9, K12/15. *Görev* Ms K12/8. *Ünlü Kişilikler* Ms K12/10. *Sanat* Ms K12/16.

Ahmed Paşa: *Görev* NK KXXXVI/1, KXXXVI/2, KXXXVI/4, KXXXVI/6, KXXXVI/7.

Ak Mahmud Efendi: *Görev* FM T49/1, T49/5. *Cömertlik ve Devletçilik* FM T49/5. *Akıllılık* FM T49/3. *Güzel Ahlak* FM T49/2, T49/3. *Üstünlük* FM T49/3.

Ali Çelebizâde Abdullah Efendi : *Cömertlik ve Devletçilik* FM T51/1, T51/3 T51/9. *Güzel Ahlak* FM T51/4, T51/5, T51/9. *Görev* FM 51/9, T51/2. *Cihan Hakimiyeti* FM T51/3. *Ünlü Kişilikler* FM T51/5. *Üstünlük* FM T51/5.

Ali Efendi: *Güzel Ahlak* FM T42/1), T42/5). *Sanat* FM T42/1, T42/2. *İlim Ehli* FM T42/5. *Savaşçılık* FM T42/3. *Görev* FM T42/4, T42/6. *Ünlü Kişilikler* FM T42/4.

Arnavut Koca Davud Paşa: *Kahramanlık* NB K13/15, NB K13/16, NB K13/24. *Üstünlük* NB K13/24. *Ünlü Kişilikler* NB K13/24. *Görev* NB K13/14, NB K13/15. *Güzel Ahlak* SB T1/V/43. *Cömertlik ve Devletçilik* SB T1/V/43. *Savaşçılık* NB K13/19. *Kahır* NB K13/19.

Ayas Paşa: *Savaşçılık* Fz K13/22, K13/29,K13/30,K14/4, K14/30. *Fetih*: Fz K13/16, K13/17, K14/11, K14/33. *Cömertlik ve Devletçilik*: Fz K16/10, K16/15, K16/16. *Adalet* Fz K15/I/5, K16/31. *Kahırlılık* Fz K13/20, K14/30. *Güzel Ahlak* Fz K13/33, K15/I/5. *Hükmünün Yürümesi* Fz K14/14, K15/I/4. *Akıllılık* Fz K13/29, K13/30. *Asayiş (Emn ü eman)* Fz K13/15. *Biyografi* Fz K14/1. *Görev* Fz K17/15. *Yönetim* Fz K15/I/4. *Tedbirlilik* K13/33.

B

Bahayî Mehmed Efendi: *Ünlü Kişilikler* NK KXXIV/8, KXXIV/18. *Akıllılık* NK KXXIV/18. *Güzel Ahlak* NK KXXIV/9. *Görev* NK KXXIV/17.

Bâkî Paşa: *Görev* FM T38/1. *Ünlü Kişilikler* FM T38/2. *Üstünlük* FM T38/2.

Bayram Paşa: *Yönetim* Nf K44/17, K44/21. *Ünlü Kişilikler* Nf K44/4. *Cihan Hakimiyeti* Nf K44/4. *Adalet* Nf K44/21.

Bayramzâde Zekeriyya Efendi: *Cömertlik ve Devletçilik* FV K12/14, K12/15, N21/3. *Görev* FV K4/29, K9/14, K9/15. *İlim Ehli* K9/15, K9/19. *Hükmünün Yürümesi* FV K9/16. *Ünlü Kişilikler* FV K12/14. *Dindarlık* FV K9/27. *Biyografi* FV K9/19. *Güzel Ahlak* FV K4/29. *Cihan Hakimiyeti* FV K9/14.

Bayramzâde Zekeriyya Efendi: *Görev* FV K7/1, K7/1, K7/2, K7/4, K7/5, K20/5 , K20/8, Ms9/15. *İlim Ehli* FV K7/4, K12/14, K20/4, K20/7, Ms9/14, Ms9/15. *Yönetim* FV K7/1, K7/2, K7/4, K7/5, K20/8. *Cömertlik ve Devletçilik* FV K20/5, K12/14, K12/15. *Adalet* FV K7/3, K20/8. *Güzel Ahlak* FV K7/2, K7/5. *Kahırlılık* FV K7/3. *Hükmünün Yürümesi* FV Ms9/16. *Ünlü Kişilikler* FV K12/14. *Cihan Hakimiyeti* FV Ms9/14.

Bostanzâde Mehmed Efendi: *Yönetim* GA K23/12 K23/13, K23/14, K23/15, K23/16; SM K17/24, K17/28, K17/29. *Adalet* GA K23/12, K23/14; SM K17/24, K17/29. *Cömertlik ve Devletçilik* GA K23/16; FVK34/22; SM K17/23. *Güzel Ahlak* GAK23/16; FVN7/1. *Ünlü Kişilikler* SM K17/28, K17/24. *Hükmünün Yürümesi* FV K34/23; SM K17/29. *İlim Ehli* GA K23/13, K23/14. *Akıllılık* FV K34/23. *Tedbirlilik* FV K34/23. *Sanat* FV N8/1. *Dindarlık* SM K17/24. *Görev* GA K23/15. *Asayiş (Emn ü eman)* SM K17/28.

Burhan Efendi: Hükmünün Yürümesi FV G30/2. Güzel Ahlak FV G30/2. Görev FV G30/3. Kahramanlık FV G30/4. Cömertlik ve Devletçilik FV G30/5.

C

Cafer Bey: *Akıllılık* Fz K28/24, K29/13, K30/23, K31/15, K31/17, K31/18; Ms K7/30, K7/35, K9/23, K9/25. *Güzel Ahlak* Fz K28/26, K29/16, K30/15, K30/16, K31/18; Ms K7/24, K7/26, K7/29, K7/39, K9/22, K9/26. *Hükmünün Yürümesi* Fz K28/24, K28/25, K29/13, K30/20, K31/16, K31/18; Ms K9/27. *Cömertlik ve Devletçilik* Fz K30/23, K28/26, K30/15, K30/18, K30/22, K30/24, K31/22. *Savaşçılık* Ms K7/25, K7/31, K7/33, K7/34, K7/37. *Asayiş (Emn ü eman)* Fz K29/14, K29/21, K31/15; Ms K9/25. *Adalet* Fz K30/15, K29/21, K39/22. *Kahırlılık* Fz K31/19, K31/21. *Sanat* Fz K30/24, K30/23. *Dindarlık* Fz K28/24. *Görev* Fz K29/13. *İlim Ehli* Fz K31/17. *Cihan Hakimiyeti* Fz K31/20. *Fetih* Ms K7/37.

Celalzâde Mustafa Çelebi: *Güzel Ahlak* Zt K44/22, K45/19, K45/21, K45/22, K45/33; SB K29/18, K29/29. *Cömertlik ve Devletçilik* Zt K45/20, K45/21, K45/25, K45/26; SB K29/11, K29/15 K29/18. *Cihan Hakimiyeti* SB K29/1,K29/3, K29/8, K29/19, K29/25. *Akıllılık* Zt K44/22, K45/19, K45/22. *Kahırlılık* Zt K45/25, K45/39; SB K29/15. *Adalet* Zt K44/14; SB K29/15. *Ünlü Kişilikler* Zt K44/14; SB K29/1. *Hükmünün Yürümesi* SB K29/25, K29/3. *Fetih* SB K29/13, K29/1. *Yönetim* SB K29/19.

Cezayirli Gazi Hasan Paşa: *Fetih* EC Mm/3, Mm/4. *Cihan Hakimiyeti* EC Mm/3. *Biyografi* EC Mm/3. *Görev* EC Mm/4. *Devletçilik* EC Mm/4.

Ç

Çelebizâde Âsım Efendi: *Güzel Ahlak* SV K34/18, K34/24, K34/27, K34/17. *Dindarlık* SV K34/16, K34/18. *Ünlü Kişilikler* SV K34/24. *İlim Ehli* K34/16, K34/17. *Akıllılık* SV K34/24, K34/16.

D

Damad İbrahim Paşa: *Görev* Nd K34/1, T7/5, T7/18; Nİ K2/3 K2/4, K2/18, K2/27. *Cömertlik ve Devletçilik* Nd K34/11, T7/6; Nİ K2/6 K2/26. *Cihan Hakimiyeti* Nd K34/1, T7/5, T7/18; Nİ K2/3, K2/6. *Adalet* EC T61/4; Nİ K2/5, K2/6. *Biyografi* Nd T7/7, T7/8. *Akıllılık* Nd T7/19, T7/20. *Zıllullah* Nİ K2/6. *Tedbirlilik* Nd T7/19, Nİ K2/4. *Reşidlik* Nd T7/20. *Yönetim* Nİ K2/4. *Kahırlılık* Nİ K2/20. *Sanat* Nd T7/12. *Hükmünün Yürümesi* Nd T7/21. *Ünlü Kişilikler* Nd T7/20. *Asayiş (Emn ü eman)* Nİ K2/19. *Güzel Ahlak* Nİ K2/27.

Damad İbrahim Paşa: *Görev* FM G128/8, G128/9, G128/10. *Güzel Ahlak* FM G128/9.

Damad Yahyâ Paşa: *Güzel Ahlak* Rv K5/6, K5/10, K5/13. *Savaşçılık* Rv K5/11, K5/12. *Görev* K5/6.

Defterdar: Nv KXXXI/9, SV K53/15, SV T23/6, Fn K69/2.

Deli Hüseyin Paşa: *Görev* Nf K38/12; Mz K23/18, K23/34, K23/36. *Ünlü Kişilikler* Nf K38/13, K38/14; Mz K23/38. *Cihan Hakimiyeti* Mz K23/20 , K23/35. *Savaşçılık* Mz K23/38, K23/39 K23/40. *Adalet* Nf K38/11, K38/13; Mz K23/43. *Güzel Ahlak* Nf K37/42, K38/11,K38/13. *Cömertlik ve Devletçilik* Mz K23/48, Nf K38/12. *Kahramanlık* Nf K38/14, Mz K23/39. *Hükmünün Yürümesi* Mz K23/37, Nf K38/12.

E

Ebezâde Abdullah Efendi: *Güzel Ahlak* FM T43/1, T43/2, T43/3, T44/2, T44/3. *Cömertlik ve Devletçilik* FM T43/4, T43/5, T44/5, T44/7. *Görev* FM T43/1, T43/5, T43/7, T44/1. *Cihan Hakimiyeti* FM T44/2, T43/6, T44/5. *Dindarlık* FM T44/3, T44/8. *Sanat* FM T43/2, T43/3. *Akıllılık* FM T43/2. *İlim Ehli* FM T43/2, T43/3. *Cihan Hakimiyeti* FM T44/2. *Hükmünün Yürümesi* FM T43/5. *Ünlü Kişilikler* FM T44/8. *Adalet* FM 43/2.

Ebûishakzâde Mehmed Esad Efendi: *Cömertlik ve Devletçilik* Nf K54/47, K54/54, K55/14, K55/15, K55/21, K55/12. *Görev* Nf K54/42, K54/43, K54/45, K54/47. *Adalet* Nf K54/51, K55/15, K55/16, K55/20. *Güzel Ahlak* Nf K55/16, K54/43, K55/13, K55/14. *Kahırlılık* Nf K54/55, K55/16, K55/19. *Akıllılık* Nf K54/49, K55/13, K55/18. *İlim Ehli* Nf K55/18, K54/47. *Hükmünün Yürümesi* Nf K54/42, K54/44, K54/50. *Cihan Hakimiyeti İdeali* Nf K55/12, K55/15, K55/21. *Yönetim* Nf K54/44, K54/45. *Güzel Ahlak* Nf K55/16. *Asayiş (Emn ü eman)* Nf K55/20. *Tedbirlilik* Nf K54/49, K54/52.

Ebûsaid Mehmed Efendi: *Akıllılık* SM K7/40, K7/49. *Ünlü Kişilikler* SM K7/40, K7/49. *Dindarlık* SM K7/35. *Görev* SM K7/35. *İlim Ehli* SM K7/35. *Yönetim* SM K7/35. *Hükmünün Yürümesi* SM K7/38.

Güzel Ahlak SM K7/42. *Cihan Hakimiyeti* SM K7/42. *Kahırlılık* SM K7/45. *Adalet* SM K7/47. *Cömertlik ve Devletçilik* SM K7/49.

Ebülmeyâmin Mustafa Efendi: *Güzel Ahlak* Fz K33/20, K33/22, K33/35. *Görev* Fz K33/18. *Sanat* Fz K33/31. *Ünlü Kişilikler* Fz K33/32. *Hükmünün Yürümesi* Fz K33/35.

Emîr Efendi: *Görev* FV K6/4, K6/5, K6/6. *Adalet* FV K6/6. *Hükmünün Yürümesi* FV K6/9. *Güzel Ahlak* FV K6/10.

Esadzâde Mehmed Şerif Efendi: *Ünlü Kişilikler* SV K41/13, K41/14, K41/25, K41/47, K43/24, K43/24, K43/25, K43/26, K43/34. *İlim Ehli* SV K43/26, K41/15, K41/17, K43/25, K43/28. *Görev* SV K41/13, K41/21, K43/22, K43/26. *Cömertlik ve Devletçilik* SV K42/32, K43/28. *Akıllılık* SV K41/25, K43/34. *Yönetim* SV K41/19, K41/23. *Sanat* SV K41/17. *Güzel Ahlak* SV K41/13, K43/24. *Dindarlık* SV K43/26. *Tedbirlilik* SV K43/34.

F

Ferhad Paşa: *Savaşçılık* Kb Müs7/VI/2, Müs7/VII/1, K16/5, K16/6, K16/8, K16/12; FV K24/9, K24/10; SB K2/III/20. *Kahramanlık* Kb T18/1, Müs7/I/3, Müs7/IV/1, Müs7/VI/1; FV K24/2, K24/3, K24/7; SB K2/III/17. *Fetih* Kb Müs7/VI/2, Müs7/VII/1, K16/1; FV K24/4, K24/6, K24/7, K24/11; SB K2/III/20. *Adalet* Kb K16/1; FV K24/3, K24/19; SB K2/II/16, K2/III/18, K2/III/19. *Cömertlik ve Devletçilik* Kb Müs7/V/1, Müs2/V/2, Müs7/VI/1; FV K24/2; SB K2/III/23. *Biyografi* Kb T18/2, T18/4; FV K24/9, K24/10, K24/11. *Hükmünün Yürümesi* Kb Müs7/I/3, Müs7/II/2, Müs7/III/2; FV K24/14, K24/17. *Görev* Kb T18/1; FV K24/2, K24/3, K24/7; SB K2/III/17. *Cihan Hakimiyeti* Kb Müs7/I/1, Müs7/I/2, Müs7/III/1; FV K24/14. *Tedbirlilik* SB K2/III/20; FV K24/11; Kb Müs7/II/1. *Güzel Ahlak* Kb Müs7/III/1, Müs7/VI/2, Müs7/VII/2. *Basiret* Kb Müs7/III/1, Müs7/III/2. *Akıllılık* SB K2/II/16, K2/III/20. *Yönetim* Kb Müs7/I/3; FV K24/14. *Kahırlılık* Kb Müs7/II/1. *Sanat* SB K2/III/23. *Ünlü Kişilikler* Kb K16/1. *Üstünlük* FV K24/9.

Feridun Ahmed Bey: *Görev* GA K54/7, GA K54/8. *Sanat* GA K54/7. *Savaşçılık* GA K54/7.

Feyzullah Efendi (Damatzade): *Görev* FM T72/1, FM T72/2. *Güzel Ahlak* FM T72/1. *Devletçilik* FM T72/1.

G

Gürcü Mehmed Paşa: *Cihan Hakimiyeti* Mz K11/1, K11/8, K11/36. *Görev Bilgisi* Mz K11/7, K11/16. *Ünlü Kişilikler* Mz K11/14. *Asayiş Emn ü eman* Mz K11/1. *Güzel Ahlak* Mz K11/9.

Güzelce Ali Paşa: *Savaşçılık* SM K11/9, K11/10, K11/22, K11/23. *Asayiş (Emn ü eman)* SM K11/28. *Adalet* SM K11/28.

H

Hacı Mustafa Efendi: *Görev* FM T54/1, T54/5, T54/6. *Dindarlık* FM T54/4. *Cömertlik ve Devletçilik* FM T54/4. *Ünlü Kişilikler* FM T54/2. *Güzel Ahlak* FM

T54/2. *Akıllılık* FM T54/2.

Hadım Ali Paşa: *Savaşçılık* NB K19/20; GA K4/22, K23/II/2, K23/II/3, K23/II/4,K23/II/5, K23/III/3, K23/III/4, K23/III/5; Nf K37/9, K4/22. *Cömertlik ve Devletçilik* GA K4/18; Zt K40/11, K40/15; Rv K19/12, K19/21; Nf K37/11. *Sanat* GA K4/14; Nf K37/9. *Kahramanlık* Nf K37/9. *Biyografi* Ms K23/I/9, K23/I/10, K23/II/2, K23/II/3, K23/II/4, K23/II/5. *Hükmünün Yürümesi* NB K19/20; Zt K40/16, K40/20; Ms K23/I/9. *Güzel Ahlak* GA K4/17; Zt K10/14; Nf K37/9, K37/20. *Ünlü Kişilikler* GA K4/17; Nf K4/22, K37/20, K37/12, K37/13. *Üstünlük* Nf K4/22, K37/12, K37/13. *Görev* Nf K37/11, K37/12; NB K19/7. *Cihan Hakimiyeti* Nf K37/12; NB K9/20, K19/12. *Asayiş (Emn ü eman)* NB K9/19, K9/20. *Adalet* Nf K37/13, K37/31. *Basiret* NB K19/11. *Kahır* Zt K40/15.

Hadım Hasan Paşa: *Savaşçılık* Ms K11/12, K11/14, K11/16; GA G464/4 ; Hs K1/25, K1/32. *Kahramanlık* Ms K11/12; GA G464/1, G464/4. *Fetih* Ms K11/16; Hs K1/25, K1/32. *Cömertlik ve Devletçilik* Ms K11/17; Hs K2/21; FV K27/26. *Sanat* Hs K2/21; GA G464/5. *Cihan Hakimiyeti* Ms K11/12 , K11/17. *Görev* FV K27/22. *Güzel Ahlak* Ms K11/13. *Adalet* FV K27/26. *Zıllullah* Hs K2/21. *Akıllılık* Ms K11/14.

Hafız Ahmed Paşa: *Cömertlik ve Devletçilik* Nf Kıt28/7, Kıt28/9.

Hafız Mehmed Efendi: *Güzel Ahlak* NK KXXVI/1, KXXVI/4. *Dindarlık* NK KXXVI/8, KXXVI/9. *Hükmünün Yürümesi* NK KXXVII/11. *Cihan Hakimiyeti* NK KXXVII/11. *Cömertlik ve Devletçilik* NK KXXVI/1. *Ünlü Kişilikler* NK KXXVI/4.

Halil Hamid Paşa: *Ünlü Kişilikler* SV K30/23, K31/18, K31/22, K31/24, K31/31, K31/39, K31/41. *Cömertlik ve Devletçilik* SV K30/21, K30/22, K30/26, K30/27, K31/37. *Güzel Ahlak* SV K31/25, K31/28, K30/26, K30/23. *Görev Bilgisi* SV K30/21, K30/22, K31/19. *Akıllılık* SV K30/24, K30/23. *Savaşçılık* SV K31/30, K31/39, K31/40. *Adalet* SV K31/33, K30/22. *Cihan Hakimiyeti* SV K30/24. *Asayiş (Emn ü ema)n* SV K30/22. *Yönetim* SV K30/22. *Yönetim* SV K20/23. *Hükmünün Yürümesi* SV K31/30. *Kahırlılık* SV K31/31.

Hamza Paşa: *Cömertlik ve Devletçilik* Nv KVII/4, Nv KVII/11 . *Ünlü Kişilikler* Nv KVII/4. *Görev* Nv KVII/5, Nv KVII/11. *Güzel Ahlak* Nv KVII/5. *Adalet* Nv KVII/11.

Hattat Mehmed Paşa: *Cömertlik ve Devletçilik* NK KXXI/9, KXXI/10 KXXI/27. *Görev* NK KXXI/10, KXXI/9, KXXI/11. *Savaşçılık* NK KXXI/27, KXXI/28. *Ünlü Kişilikler* NK KXXI/8. *Akıllılık* NK KXXI/8. *İlim Ehli* NK KXXI/8. *Güzel Ahlak* NK KXXI/10.

Hocazâde Mehmed Efendi: *Ünlü Kişilikler* FV G1/1. *Cihan Hakimiyeti* FV G1/1. *Devletçilik* FV G1/3. *Dindarlık* FV G1/3.

Hurşid Ahmed Paşa: *Görev* BC T166/2, BC T166/3. *Sanat* BC T166/5.

Hüsrev Paşa: *Savaşçılık* SM K12/9, K12/15, K12/29. *Görev* SM K12/15; Nf K39/20. *Adalet* SM K12/25; Nf K39/20. *Asayiş (Emn ü eman)* Nf K39/21; SM K12/9. *Cihan Hakimiyeti* Nf K39/20. *Fetih* Nf K39/22. *Cömertlik ev Devletçilik* SM K12/9. *Akıllılık* Nf K39/23. *Hükmünün Yürümesi* Nf K39/21.

İ

İbrahim Efendi: *Biyografi* Fn T69/1, T69/2, T69/3. *Görev* Fn T69/1, T69/2. *Güzel Ahlak* Fn T69/1. *Fetih* Fn T69/2.

İbrahim Efendi: *Görev* FM T25/1, FM T25/2. *Yönetim* FM T25/1. *Devletçilik* FM T25/1.

İpşir Mustafa Paşa: *Biyografi* Nm T27/1, Nm T27/3. *Görev* Nm T27/1, Nm T27/3. *Adalet* Nm T27/2.

İpşir Mustafa Paşa: *Savaşçılık* Mz K22/18, K22/21, K22/23 K22/24, K22/36; SM K13/49, K13/50. *Adalet* Nf KXI/10, KXI/11; Mz K22/27, K13/35; SM K13/40, K13/65. *Görev Bilgisi* Mz K13/35, K22/34; SM K13/36 K13/53, K13/65. *Cömertlik ve Devletçilik* Nf KXI/11; Mz K22/19 , K22/28; SM K13/58, K13/59. *Asayiş (Emn ü eman)* Mz K22/25; SM K13/37, K13/40, K13/44. *Cihan Hakimiyeti* SM K13/44, K13/53; Mz K13/35, K13/64. *Yönetim* Nf KXI/10, KXI/11, KXI/12. *Fetih* Mz K22/38, K22/36. *Üstünlük* Mz K22/17; SM K1/36. *Hükmünün Yürümesi* SM K13/38, Mz K13/64. *Akıllılık* SM K13/40, K13/54. *Biyografi* Mz K22/16, SM K13/36. *Güzel Ahlak* Nf K45/31.

İskender Çelebi: *Cömertlik ve Devletçilik* SB K23/27, K23/30, K23/34, K23/36, K23/37. *Güzel Ahlak* SB K23/26, K23/27, K23/34. *Ünlü Kişilikler* SB K23/26, K23/40. *Akıllılık* SB K23/40. *Tedbirlilik* SB K23/29. *Görev* SB K23/30.

İsmail Paşa: *Cömertlik ve Devletçilik* NK KXX/15, NK KXX/16. *Görev* NK KXX/6.

İvaz Efendi: *Görev* FV K10/6, Ms3/5, Kt2/2, Kt2/3, Kt11/4. *İlim Ehli* FV K10/7, Ms3/1, Ms3/2, Ms3/5. *Güzel Ahlak* FV Ms3/5, Kt2/2, Kt11/4. *Adalet* FV K11/2. *Hükmünün Yürümesi* FV Ms3/4. *Yönetim* FV Kt11/4.

İzzet Mehmed Paşa: *Görev* EC T55/3. *Adalet* EC T55/6. *Cihan Hakimiyeti* EC T55/1.

K

Kadrî Efendi: Görev An T46/1, An T46/2. Biyografi An T46/2.

Kaptanıderya: Fn T189/4.

Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi: *Cömertlik ve Devletçilik* Nf K58/25, K58/28, K58/31, K58/33. *Cihan Hakimiyeti* Nf K58/22, K58/28, K58/29, K58/33. *Güzel Ahlak* Nf K58/29, K58/22, K58/28. *Görev* Nf K58/22, K58/23. *Akıllılık* Nf K58/26. *Kahırlılık* Nf K58/32. *Ünlü Kişilikler* Nf K58/33. *Dindarlık* Nf K58/24. *İlim Ehli* Nf K58/22.

Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi: *Görev* SM T7/1, SM T7/5. *Biyografi* SM T7/1, SM T7/5. *Cihan Hakimiyeti* SM T7/1. *Güzel Ahlak* SM T7/3. *İlim Ehli* SM T7/3.

Kâsım Paşa (Cezerî): *Cihan Hakimiyeti* SB K10/9, K10/4, K25/19, K25/25, K25/29.

Cömertlik ve Devletçilik NB K17/14, K17/15, K17/16; SB K10/21, K25/18. *Güzel Ahlak* NB K17/14, K17/15; SB K10/8, K10/11. *Akıllılık* NB K17/18; SB K10/10, K10/13 K10/9. *Görev* NB K17/16; SB K10/8, K10/11. *Adale*t SB K10/4; NB K17/16, K17/19. *Hükmünün Yürümesi* SB K10/22, K25/29. *Savaşçılık* NB K17/18; SB K10/23. *İlim Ehli* NB K17/19. *Basiret* SB K10/13. *Kahırlılık* SB K10/23.

Kazasker: Zt K63/4, Zt K87/18.

Kenan Paşa: *Savaşçılık* AN K24/16, K24/17, K24/18, K24/21, K24/25, K24/29. *Cihan Hakimiyeti* AN K24/12, K24/14, K24/21, K24/28. *Tedbirlilik* AN K24/14. *Akıllılık* AN K24/13, K24/15. *Cömertlik ve Devletçilik* AN K24/12, K24/28. *Fetih* AN K24/22, K24/26. *Adalet* AN K24/27. *Kahırlılık* AN K24/27. *Güzel Ahlak* AN K24/14. *Ünlü Kişilikler* AN K24/16. *Üstünlük* AN K24/16. *Yönetim* AN K24/21. *Asayiş (Emn ü eman)* AN K24/28.

Kenan Paşa: *Savaşçılık* Nm K24/16, K24/17, K24/18, K24/21, K24/24, K24/26, K24/29. *Cihan Hakimiyeti* Nm K24/24, K24/21, K24/28. *Yönetim* Nm K24/21. *Tedbirlilik* Nm K24/24, K24/15. *Fetih* Nm K24/22, K24/26. *Güzel Ahlak* Nm K24/14, K24/15. *Görev* Nm K24/14. *Kahırlılık* Nm K24/27. *Asayiş (Emn ü eman)* Nm K24/28. *Adalet* Nm K24/27. *Ünli Kişilikler* Nm K24/16. *Üstünlük* Nm K24/16.

Kınalızade Ali Efendi: *Ünlü Kişilikler* Zt K43/20, K43/24. *Üstünlük* Zt K43/20, K43/24. *İlim Ehli* Zt K4/22. *Dindarlık* FV K8/2. *Adalet* FV K8/4. *Cömertlik ve Devletçilik* FV K8/4. *Güzel Ahlak* Zt K43/13.

Koca Mustafa Paşa: *Cömertlik ve Devletçilik* NB K23/14, K23/15; GA K12/2, K12/9, K12/10, K12/16, K12/17. *Adalet* NB K23/13; GA K12/17; Hs K3/18, K3/19, K2/22. *Görev* NB K23/11; GA K12/1, K12/2, K12/16. *Güzel Ahlak* GA K12/11, K12/18; Hs K3/24. *Akıllılık* NB K23/12, K23/14, K23/16. *Ünlü Kişilikler* NB K23/15; GA K12/11; Hs K3/19. *Kahırlılık* NB K23/14; Hs K3/26. *Basiret* NB K23/13. *Tedbirlilik* GA K12/12. *Zıllullah* K23/11. *Kahramanlık* GA K12/*1*. *Fetih* GA K12/2. *Savaşçılık* Hs K3/26. *Üstünlük* Hs K3/19. *Sanat* GA K12/24.

Koca Sinan Paşa: *Fetih* FV K22/7, K22/20, K22/21, K25/6, K25/8, K25/9, K25/10, K25/11. FV K22/8, K22/13, K22/16, K22/19, K25/11, K25/14 N53/2. *Biyografi* FV K25/11. *Savaşçılık* FV K22/8, K22/13, K22/16, K22/19, K25/11, K25/14, N53/2. *Görev* Kb K4/99, Kb K4/100; FV K22/5, K25/2, N53/1. *Kahramanlık* FV K22/15, K25/2, K25/3, K25/8. *Cömertlik ve devletçilik* Hs K8/22, K8/25; FV K25/2; Kb K4/102. *Adalet* FV K25/17. *Hükmünün Yürümesi* FV K25/16. *Sanat* Hs K8/25.

Köprülü Mehmed Paşa: *Akıllılık* NK KXII/20, KXII/21 KXII/46,KXII/86, KXVIII/17 KXVIII/18, KXVIII/20, KXVIII/22. *Görev* NK KXII/1, KXII/3, KXII/4, KXII/19, KXII/87, KXVIII/17, KXII/21. *Ünlü Kişilikler* NK KXII/17, KXII/20 KXII/46, KXII/21, KXVIII/20,

KXVIII/22. *Adalet* NK KXII/21, KXII/86, KXVIII/24 KXVIII/30, KXII/20. *Asayiş (Emn ü eman)* NK KXVIII/16, KXVIII/20, KXVIII/23, KXVIII/49, KXII/19, KXII/86. *Güzel Ahlak* NK KXII/7, KXII/20, KXII/26, KXVIII/29. *Kahırlılık* NK KXVIII/28, KXII/33, KXII/20. *Savaşçılık* NK KXII/18, K.XVIII/27,KXII/19. *Cömertlik ve Devletçilik* NK KXII/30, KXVIII/26. *Tedbirlilik* NK KXVIII/27, KXII/7. *Hükmünün Yürümesi* NK KXII/33, KXVIII/17. *Cihan Hakimiyeti* NK KXII/4, KXII/19. *Fetih* NK KXII/18. *Yönetim* NK KXII/24. *Biyografi* NK KXII/25. *Basiret* NK KXII/20. *İlim Ehli* NK KXII/41. *Reşidlik* NK KXII/46.

Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa: *Savaşçılık* Mz K13/28, K13/34; NK KXXVII/8, KXXVII/10, KXXVII/20, KXXVII/22, KXXVII/31, KXXVII/36; Nş K18/12, K18/13, K18/15, K18/24. *Cihan Hakimiyeti* NK KXXVII/8, KXXVII/13, KXXVII/19, KXVII/21; Nş K18/20, K20/6, K20/12, K20/23 ,K20/24, K20/27, K20/38. *Ünlü Kişilikler* Mz K13/21, NK KXXVII/11, KXXVII/16, KXXVII/23, KXXVII/32. Nş K18/6, K18/8, K18/20, K20/12. *Güzel Ahlak* Mz K13/18, K13/21, K13/25; NK KXXVII/9, KXXVII/13, KXVII/21; Nş K18/9, K20/28. *Görev Bilgisi* Mz K13/19; Nş K18/5, K18/7, K18/20, K18/4, K20/23, K20/27. *Asayiş Emn ü eman* Mz K13/28; NK KXXVII/24, KXXVII/27; Nş K18/20, K20/23, K20/38. *Fetih* NK KXXVII/7, KXXVII/17, KXXVII/19, KXXVII/32; Nş K18/11, K18/34. *Cömertlik ve Devletçilik* Mz K13/26, K13/29; NK KXXVII/6; Nş K20/35. *Adalet* NK KXXVII/10, KXXVII/11,; Nş K20/25, K18/20, K20/38. *Tedbirlilik* NK KXXVII/7, Nş K18/8, K20/12. *Üstünlük* NK KXXVII/16, KXXVII/23; Nş K18/8. *Kahırlılık* Nş K18/24, K20/24. *Hükmünün Yürümesi* Nş K18/5. *Sanat* Nş K20/35. *Kahramanlık* NK KXVII/21. *Yönetim* Mz K18/7. *Akıllılık* Nş K20/12.

Kör Yusuf Ziya (Ziyaeddin) Paşa: *Biyografi Bilgisi* EC T57/2, T57/4, T57/5, T57/6, T57/8, T57/9, T57/11, T57/13, T57/14, T57/17, T57/18, T58/1. *Savaşçılık* EC T57/1, T57/4, T57/10, T57/8, T58/1, T57/13. *Fetih* EC T59/1, T57/1, T57/2. *Görev* EC T58/2, T59/1, T57/1. *Ünlü Kişilikler* EC T57/2, T57/12, T57/19. *Devletçilik* EC T57/9, T57/11. *Asayiş (Emn ü eman)* EC T57/15, T57/16. *Güzel Ahlak* EC T57/3. *Akıllılık* EC T57/3. *Yönetim* EC T57/17. *Kahramanlık* EC T57/1. *Cihan Hakimiyeti* EC T57/1. *Adalet* EC T57/14.

Köse Ahmed Efendi: *Görev* FM T52/1, T52/2, T52/5, T52/6. *Güzel Ahlak* FM T52/3, T52/1. *Akıllılık* FM T52/5.

Kuyucu Murad Paşa: *Savaşçılık* Nf K27/29, K27/30, K27/31, K27/32, K27/55. *Cömertlik ve Devletçilik* AN K11/26, K11/52; Nf K27/8, K27/54. *Görev Bilgisi* Nf K27/6, K27/27

K27/55. *Adalet* AN K11/52; Nf K27/10, K27/31. *Ünlü Kişilikler* Nf K27/8, K27/27, K27/30. *Cihan Hakimiyeti* AN K11/21; Nf K27/27, K27/32. *Akıllılık* AN K11/21; Nf K27/10. *Güzel Ahlak* AN K11/27; Nf K27/51. *Kahramanlık* Nf K27/7, K27/54. *Zıllullah* AN K11/20. *Hükmünün Yürümesi* AN K11/24. *Sanat* Nf K27/51. *Fetih* Nf K27/54. *Üstünlük* Nf K27/30.

Küçük Hüseyin Paşa: *Biyografi* AB T5/4, AB T5/5, AB T5/6. *Devletçilik* AB T5/4, AB T5/5, AB T5/6.

M

Mahdumzâde Sun'ullah Paşa: *Adalet* KF K32/3, K32/5, K32/11, K32/12, K32/16, K32/18. *Görev* KF K32/3, K32/5, K32/10, K32/11, K32/18. *Asayiş (Emn ü eman)* KF K32/5, K32/17, K32/11. *Cihan Hakimiyeti* KF K32/3, K32/11. *Hükmünün Yürümesi* KF K32/18. *Cömertlik ve Devletçilik* KF K32/12, K32/3. *Güzel Ahlak* KF K32/18. *Ünlü Kişilikler* KF K31/10. *Tedbirlilik* KF K32/18, K23/17.

Mahmud Efendi: *Görev* FM T45/5, T45/8, T45/9. *Güzel Ahlak* FM T45/2, T45/4. *Ünlü Kişilikler* FM T45/3, T45/4. *Dindarlık* FM T45/4. *Cömertlik ve Devletçilik* FM T45/1. *Yönetim* FM T45/5. *Cihan Hakimiyeti* FM T45/8.

Mahmûd Paşa: *Güzel Ahlak* NB K13/30, K13/31, K13/38. *Cömertlik ve Devletçilik* NB K13/30. *Görev* NB K13/33. *Üstünlük* NB K13/33. *Ünlü Kişilikler* NB K13/33. *Akıllı* NB K13/36. *Savaşçılık* NB K13/36.

Makbul/Maktul/Frenk İbrahim Paşa: *Görev* FV K2/1, K2/2, K2/4, K2/12, K2/19, K29/18; Nv KXXV/2, KXXXI/9; HB K11/12 K14/15; Zt K47/11. *Biyografi* HB Mur1/1,Mur1/3; Fz K26/5, K26/7 K26/19. *Cömertlik ve Devletçilik* FV K2/5, K2/7; Nv KXXV/5, KXXV/6; Fz K26/4, K26/6, K27/13. *Savaşçılık* FV K2/19; Nv KXXV/3, KXXV/12 HB K11/15; Zt K47/15. *Adalet* FV K2/5; HB K11/16; Fz K27/11. *Kahramanlık* FV K26/31; Nv KXXV/13; Zt K47/14. *Akıllılık* HB K14/23; Zt K47/21, K47/25; Fz K26/5. *Güzel Ahlak* FV K2/6; Nv KXXXI/1; HB K11/17. *Fetih* Nv KXXV/4. *Asayiş (Emn ü eman)* FV K2/15;, Nv KXXV/7. *Yönetim* FV K2/12. *Hükmünün Yürümesi* Fz K27/12. *Ünlü Kişilikler* Nv KXXV/7, HB K14/23. *Basiret* Zt K47/13. *Kahırlılık* Zt K47/20. *Tedbirlilik* Zt K27/25. *Sanat* Nv KXXV/6.

Mehmed Bey: *Görev* SB K32/3, K32/4, K32/15, K32/16, K32/22; Hs T13/1, K5/24, K6/23, K6/24. *Cömertlik ve Devletçilik* SB K32/3; Hs K5/24, K5/21, K5/22. *Cihan Hakimiyeti* SB K32/15. *Savaşçılık* SB K32/16. *Hükmünün Yürümesi* Hs K6/23, K6/24. *Güzel Ahlak* SB K32/17. *Dindarlık* Hs K5/22. *İlim Ehli* Hs K5/23. *Asayiş (Emn ü eman)* SB K32/22.

Mehmed Kâmil Efendi: *Cömertlik ve Devletçilik* SV K45/27, K45/28, K45/29. *Ünlü Kişilikler* SV K45/16, K45/26. *Görev* SV K45/16. *Yönetim* SV K45/17. *Akıllılık* SV K45/17. *Tedbirlilik* SV K45/17. *İlim Ehli* SV K45/22.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa: *Fetih*

NK KXI/1, KXI/2, KXI/12, KXI/15, KXI/26. *Savaşçılık* NK KXI/7, KXI/16, KXI/17, KXI/27. *Ünlü Kişilikler* NK KXI/8, KXI/9 KXI/11, KXI/16. *Kahramanlık* NK KXI/1, KXI/2, KXI/12. *Görev*: NK KXI/1, KXI/9, KXI/32. *Asayiş (Emn ü eman)* NK KXI/11, KXI/13. *Yönetim* NK KXI/10, KXI/12. *Adalet* NK KXI/10, KXI/11. *Cömertlik ve Devletçilik* NK KXI/11. *Güzel Ahlak* KXI/13. *Kahırlılık* NK KXI/16.

Mirzazâde Şeyh Mehmed Efendi: *Görev* FM (T50/3), T50/4), T50/5), T50/6).*Güzel Ahlak* FM T50/4, T50/1, T50/2. *Ünlü Kişilikler* FM T50/1, T50/2. *Akıllılık* FM T50/1. *Adalet* FM T50/2. *İlim Ehli* FM T50/1. *Sanat* FM T50/1.

Muhammed Muhsin Efendi: *Akıllılık* FM T56/4, FM T56/6, T56/7. *Tedbirlilik* FM T56/6, FM T56/7. *Görev* FM T56/1. *Ünlü Kişilikler* FM T56/7., 8

Muhsinzâde Abdullah Paşa: *Devletçilik* FM Kt.13., 6

Muhsinzâde Mehmed Paşa: *Adalet* Nİ K12/14, K12/20, K12/21, K13/1, K13/2, K13/25, K13/27, K13/30. *Cömertlik ve Devletçilik* Nİ K12/13, K12/14, K12/20 ,K12/22, K13/22, K13/26. *Yönetim* Nİ K12/21, K12/23, K12/31, K13/28. *Cihan Hakimiyeti* Nİ K12/23, K12/20, K12/31. *Ünlü Kişilikler* Nİ K13/1, K13/4. *Fetih* Nİ K13/7 K13/8. *Asayiş (Emn ü eman)* Nİ K13/3, K13/6. *Savaşçılık* Nİ K13/3, K12/23. *Görev* Nİ K13/27, K12/13. *Biyografi* Nİ K13/1, K12/13. *Güzel Ahlak* Nİ K12/20, K13/1. *Akıllılık* Nİ K13/28. *Kahırlılık* Nİ K13/3.

Mustafa Paşazâde Mehmed Paşa: *Asayiş (Emn ü eman)* NK KXXII/11, KXXII/15. *Görev* NK KXXII/1. *Cömertlik ve Devletçilik* NK KXXII/14. *Kahırlılık* NK KXXII/16.

Müeyyedzâde Abdurrahman Çelebi: *İlim Ehli* Zt K58/3, K58/11, K58/12, K58/13,K59/25, K60/10; Rv 21/2, K21/3, K21/4, K21/6, K21/9, K21/10, K21/13, K21/18. *Güzel Ahlak* Zt K58/4, K58/12, K58/15, K58/18, K59/21, K60/9; Rv K21/2, K21/3, K21/9, K21/13. *Cihan Hakimiyeti* Rv K21/6; Zt K60/9, K58/4, K58/6, K59/25. *Akıllılık* Rv K21/18, K21/10; Zt K58/15, K59/34. *Görev* Zt K58/12, K59/20; Rv K21/4. *Biyografi* Rv K60/9; FV G54/4; Zt K59/20. *Adalet* Zt K58/3; Rv K21/18. *Hükmünün Yürümesi* Zt K58717; Rv K21/10. *Devletçilik* Zt K58/6, K59/18. *Tedbirlilik* Zt K58/17. *Asayiş (Emn ü eman)* FV G54/4. *Ünlü Kişilikler* Rv K21/18. *Dindarlık* Rv K21/4.

N

Nasuh Paşa: *Cömertlik ve Devletçilik* Nf K29/13, K29/19, K29/22, K29/25, K29/37. *Savaşçılık* Nf K29/23, K29/24, K29/26. *Asayiş (Emn ü eman)* Nf K29/10, K29/19, K29/23. *Fetih* Nf K29/25, K29/26. *Cihan Hakimiyeti* Nf K29/23, K29/24. *Hükmünün Yürümesi* Nf K29/19, K29/43. *Akıllılık* Nf K29/40, K29/19. *Görev* Nf K29/5, K29/22. *Güzel Ahlak* Nf K29/36. *Kahırlılık* Nf K29/38.

Nişancı: AN K20/8, AN K21/6.

O

Osman Paşa: *Cömertlik ve Devletçilik* SV K48/3, K48/4, K48/6, T22/12, T22/13. *Görev* SV K48/3, T22/10, T23/6. *Ünlü Kişilikler* SV K48/5, T22/11, T23/7. *Güzel Ahlak* SV T22/13, T22/11. *Akıllılık* SV T23/7. *Zıllullah* SV K48/4. *Hükmünün Yürümesi* SV K48/6. *Tedbirlilik* SV T22/9.

Ö

Özdemiroğlu Osman Paşa: *Görev* Nv KXLVIII/1, KXLVIII/5, KXLVIII/7, KXLVIII/8, KXLVIII/10, KXLVIII/12; Kb K1/1. *Ünlü Kişilikler* Hs K4/1; Nv KXLVIII/7, KXLVIII/18; Kb K1/3, K1/4, K1/11. *Biyografi* Nv KXLVIII/16; Kb K1/2, K1/25, K1/8. *Adalet* Hs K4/36; Kb K1/10, K1/12, K1/35. *Savaşçılık* GA G542/6; Nv KXLVIII/5, KXLVIII/6. *Cömertlik ve devletçilik* Hs K4/35, K4/38; Kb K1/1. *Fetih* Nv KXLVIII/16; Kb K1/2, K1/25. *Yönetim* Nv KXLVIII/7; Kb K1/3. *Tedbirlilik* GA G542/7. *Sanat* Nv KXLVIII/21.

P

Pîrî Mehmed Paşa: *Cömertlik ve Devletçilik* GA K37/14, K37/15, K37/17. *Dindarlık* GA K37/12, K37/20. *Güzel Ahlak* GA K37/16, K37/18. *Üstünlük* GA K37/14. *İlim Ehli* K37/12.

Pîrîzâde Sâhib Osman Efendi: *İlim Ehli* SV K35/20, K36/4, K36/6, K36/7, K36/8, K36/11, K36/13, K36/14, K36/16, K36/17.*Cömertlik ve Devletçilik* SV K36/11, K35/8, K35/10, K35/34, K36/5, K36/19, K37/28, 37/29. *Güzel Ahlak* SV K36/6, K36/13, K36/16, K35/14, K35/17, K37/20. *Görev* SV K36/17, K35/8, K35/14, K36/5, K37/19. *Dindarlık* SV K36/4. *Yönetim* SV K36/17. *Cihan Hakimiyeti* SV K36/19. *Akıllılık* SV K36/4. *Asayiş (Emn ü eman)* SV K36/17.

R

Raif İsmail Paşa: *Görev* SV T21/2, T21/3, T21/7. *Güzel Ahlak* SV T21/2, T21/3. *Cömertlik ve Devletçilik* SV T21/7.

Râmî Mehmed Paşa: *Devletçilik* FM T59/1, T59/2, T59/4, T59/7. *Güzel Ahlak* FM T59/1, T59/2. *Dindarlık* FM T59/3, T59/5. *Akıllılık* FM T59/2.

Râmî Mehmed Paşa: *Devletçilik* Nİ G359/1. *Akıllılık* Nİ G359/2. *Asayiş (Emn ü eman)* Nİ G359/4. *Görev* FM T6. *Hükmünün Yürümesi* FM T6.

Râmiz Abdullah Paşa: *Görev* EC T87/1, T87/2, T87/3, T87/7. *Cömertlik ve Devletçilik* EC T87/1. *Hükmünün Yürümesi* EC T87/3. *Biyografi* EC T87/4.

Râşid Efendi: *Cömertlik ve Devletçilik* AB K1/7, K1/12, K1/24, K1/25. *Akıllılık* AB K1/7. *Cihan Hakimiyeti* AB K1/7. *Güzel Ahlak* AB K1/7. *Tedbirlilik* AB K1/14. *Adalet* AB K1/25. *Görev* AB K1/33.

Receb Paşa: Asayiş (Emn ü eman) SV K5/44. Cömertlik ve Devletçilik SV K5/46.

Reisülküttap: FM T54/5, FM T55/2.

Rüstem Paşa: *Hükmünün Yürümesi* Fz K24/20, K24/21, K24/23, K24/26. *Adalet* Fz K24/23, K24/25. *Görev Bilgisi* Fz K24/17, K24/20. *Cömertlik ve Devletçilik* Fz K24/24.

Tedbirlilik Fz K24/41. *Cihan Hakimiyeti* Fz K24/41. *Savaşçılık* Fz K24/21. *Fetih* Fz K24/21. *Akıllılık* Fz K24/21.

S

Sadık Mehmed Efendi (Sadrettinzade): *Görev* FM T40/1, T40/2, T40/4, T41/1, T41/2 , T41/6, T41/7. *Cömertlik ve Devletçilik* FM T41/2, T41/3, T41/5. *Güzel Ahlak* FM T40/1, T40/3, T41/1. Biyografi FM T41/2, T41/4. *İlim Ehli* FM T40/3. *Cihan Hakimiyeti* FM T40/2. *Ünlü Kişilikler* FM T40/4. *Biyografi* FM T41/2.

Sadrazam: Nv KXXV/14, Kb K1/1, Kb G161/3, SV K1/7, SV K7/55, Nd K10/25, NB K23/11, Nf K37/12.

Sadreddinzâde Sadık Mehmed Efendi: *Güzel Ahlak* FM T46/1, T46/4, T46/5. *Görev* FM T46/2, T46/5. *Sanat* FM T46/1, T46/3. *İlim Ehli* FM T6/3. *Ünlü Kişilikler* FM T46/3. *Akıllılık* FM T46/1.

Sadullah Efendi: *Adalet* AB K3/18, K3/20. *Biyografi* AB K3/19. *Görev* AB K3/19. *Cömertlik ve Devletçilik* AB K3/20. *Hükmünün Yürümesi* AB K3/20. *Güzel Ahlak* AB K3/20.

Sâlih Paşa: *Cömertlik ve Devletçilik* NK KXV/25, KXV/31, KXV/42, KXVI/10, KXVII/4 KXVII/15 KXVII/18, KXVII/34. *Görev Bilgisi* NK KXV/15, KXV/17, KXVI/1,KXVI/4, KXVI/5,KXVII/2,KX VII/10. *Ünlü Kişilikler* NK KXVI/16, KXVII/14, KXVII/18 KXVII/34, KXVII/35, KXVII/40. *Güzel Ahlak* NK KXV/25, KXVI/5,KXVI/6, KXVI/16. *Hükmünün Yürümesi* NK KXVI/6, KXVII/39, KXVII/40, KXVII/44. *Akıllılık* NK KXV/17, KXVI/4, KXVI/5. *Adalet* NK KXV/18, KXV/19, KXVII/18. *Yönetim* NK KXVII/13, KXVII/35, KXVII/40. *Biyografi Bilgisi* NK KXV/18, KXVII/45. *Tedbirlilik* NK KXV/17, KXVI/1. *Fetih* NK KXVII/19. *Asayiş (Emn ü eman)* NK KXVII/37. *Cihan Hakimiyeti* NK KXVII/10. *Dindarlık* NK .KXVI/8. *Sanat* NK KXVII/4. *Kahırlılık* NK KXVII/45. *Üstünlük* NK KXVII/18.

Sarı Abdullah Efendi: *Biyografi* NK T45/1, T45/5. *Dindarlık* NK T45/1, T45/4. *Devletçilik* NK T45/4. *Akıllılık* NK T45/3. *Görev* NK T45/2.

Silahdar Ali Paşa: *Görev* Nİ T63/1, Nİ T63/2. *Güzel Ahlak* Nİ T63/1.

Siyâvûş Paşa: *Cömertlik ve Devletçilik* Nv KXXXVII/20, KXI/11, KXI/13, KXI/14, KL/6. *Görev* Nv KXXXVII/6, KL/5, KL/6. *Akıllılık*: Nv KXXXVII/19, KXXXVII/20, KXXXVII/21. *Ünlü Kişilikler* Nv KXXXVII/36, KXXXVII/21. *Kahırlılık* Nv KXI/9. *Tedbirlilik* Nv KXXXVII/19.

Sofu Mehmed Paşa: *Adalet* NK KXIII/20, KXIII/30. *Cömertlik ve Devletçilik* NK KXIII/24, KXIII/19. *Güzel Ahlak* NK KXIII/19. *Asayiş (Emn ü eman)* NK KXIII/4.

Sokullu Mehmed Paşa: *Asayiş (Emn ü eman)* Fz K20/2, K20/5, K20/6, K23/23. *Hükmünün Yürümesi* Fz K20/3, K20/5, K20/6, K20/7. *Güzel Ahlak* Fz K20/8, K20/16 K20/14. *Adalet* Fz K20/11, K20/8, K20/16. *Yönetim* Fz

K20/3, K23/23. *Kahırlılık* Fz K20/14. *Devletçilik* Fz K20/14. *Cihan Hakimiyeti* Fz K20/3.

Sun'îzâde Emin Mehmed Efendi: *Görev* An T46/1, An T46/2. *Biyografi* An T46/2.

Ş

Şâmizâde Mehmed Efendi: *Güzel Ahlak* Mz G156/4, G156/15, G156/6. *Görev* Mz G156/6, G156/12. *Cömertlik ve Devletçilik* Mz G156/1, G156/6. *Akıllılık* Mz G156/15.

Şemsî Ahmed Paşa: *Fetih* SB K20/37, K20/38. *Biyografi* Hs T11/1, T11/2. *Görev* SB K20/33. *Ünlü Kişilikler* SB K20/33. *Akıllılık* SB K20/33. *Hükmünün Yürümesi* SB K20/33. *Yönetim* SB K20/34. *Kahramanlık* SB K20/34. *Güzel Ahlak* SB K20/34. *Cömertlik ve Devletçilik* SB K20/35. *Asayiş Emn ü eman* SB K20/36. *Kahırlılık* SB K20/38.

Şeyhülislam: FV K11/1. Fn T121/1.

T

Tacizade Cafer Çelebi: *Savaşçılık* Zt K49/35, K49/35, K50/28. *Görev* Zt K49/33, K50/12, K51/28. *Cömertlik ve Devletçilik* Zt K49/33, K50/29. *Hükmünün Yürümesi* Zt K51/31, K51/36. *Biyografi* Zt K49/33, K51/28. *Zıllullah* Zt K49/47. *Adalet* Zt K50/20. *Kahırlılık* Zt K50/23. *Güzel Ahlak* Zt K52/18.

Tayyâr Mahmud Paşa: *Görev* EC T84/1, EC T85/2. *Güzel Ahlak* EC T85/1. *Biyografi* EC T85/2.

Tayyar Mehmed Paşa: *Cömertlik ve Devletçilik* AN K23/1, K23/2, K23/15. *Güzel Ahlak* AN K23/7. *Görev* AN K23/8. *Cihan Hakimiyeti* AN K23/16. *Kahırlılık* AN K23/20.

Timur Paşa: *Görev* EC T85/1, EC T85/2. *Biyografi* EC T85/1.

V

Vassafzâde Mehmed Esad Efendi: *Ünlü Kişilikler* SV K38/16, K38/18, K38/25, K39/8 ,K39/9, K39/12, K39/13, K39/14, K39/15, K39/27, K39/16, K39/39. *Cömertlik ve Devletçilik* SV K38/16, 38/16, K38/17, K38/27, K39/26, K39/25, K38/18, K38/15. *Güzel Ahlak* SV K38/25, K39/15, K38/17, K38/26. *Akıllılık* SV K39/12, K38/26, K39/39. *Görev* SV K38/15, K39/23. *Hükmünün Yürümesi* SV K39/23, K39/24. *İlim Ehli* SV K39/16, K39/13. *Cihan Hakimiyeti* SV K39/8, K38/27. *Dindarlık* SV K39/10, K39/8. *Yönetim* SV K39/10, K39/8. *Üstünlük* SV K39/13. *İlim Ehli* SV K39/16. *Tedbirlilik* SV K39/24.

Vezir: Ms G102/3, Nb G81/1, Kb G359/1, Zt K47/35, SB K14/12, Nb K17/13, EC Muk/3.

Y

Yağlıkçızâde Derviş Mehmed Paşa: *Görev* SV K25/8, K25/9, K25/10, K25/20. *Ünlü Kişilikler* SV K25/1, K25/4, K25/7, K25/18. *Adalet* SV K25/20, K25/6, K25/9. *Savaşçılık* SV K25/10, K25/18. *Cihan Hakimiyeti* SV K25/3, K25/8. *Hükmünün Yürümesi* SV K25/4. *Güzel Ahlak* SV K25/7.

Yunus Paşa: *Biyografi* Ms K23/IV/8, Ms K23/V/2, Ms K23/V/2. *Görev* Ms K23/IV/1. *Cömertlik ve Devletçilik* Ms K23/IV/2. *Ünlü Kişilikler* Ms

K23/IV/2. *Üstünlük* Ms K23/IV/2.

Yusuf Kâmil Paşa: *Görev Bilgisi* BC G844/6, Muh114/2/1. *Savaşçılık* BC G844/8, Muh114/2/4. *Fetih* BC G844/6. *Dindarlık* BC G844/9. *Hükmünün Yürümesi* BC Muh114/2/2. *Güzel Ahlak* Muh114/2/2.

Z

Zekeriyâzâde Yahya Efendi: *Ünlü Kişilikler* SM K3/30, K4/27, K4/28; NKKXXIII/15, KXXIII/18, KXXIII/21, KXXIII/22. *İlim Ehli* SM Mehmed K4/28, K4/29, K3/20; NKKXXIII/14, KXXIII/16, KXXIII/17, KXXIII/18. *Görev* SM Mehmed K3/19, K3/20, K4/27, K4/29. *Hükmünün Yürümesi* SM Mehmed K3/19, K3/20, K3/32; NKKXXXIV/14. *Akıllılık* SM Mehmed K3/23, K/25; Nf Muk2/14. *Cömertlik ve Devletçilik* NK KXXIII/22, KXXIII/15. *Güzel Ahlak* SM K3/28; NK KXXIII/18. *Adalet* SM K3/30, K3/32; NK KXXXIV/14. *Cömertlik ve Devletçilik* NK KXXIII/22. *Asayiş (Emn ü eman)* SM K3/19. *Dindarlık* SM K3/20. *Görev* SM K4/29. *Cihan Hakimiyeti* NK KXXXIV/14. *Tedbirlilik* NK KXXXIV/21.

EK 2: Yüzyıllara Göre Divanları Taranan Şairler Tablosu

Sıra No	**15. yy**	**16. yy**	**17. yy**	**18. yy**	**19. yy**
1.	Adlî	Âhî	Atâyî Nev'izâde	Abdî Subhizâde	Abdi-i Karahisârî
2.	Adnî	Âlî Gelibolulu	Bahâyî Şeyhülislam	Âdem Çelebi	Âbid Efendi
3.	Ahmed Paşa	Amrî	Bahtî	Âgâh	Âciz
4.	Avnî	Âşık Çelebi	Bî-Çâre İstanbul	Âsâf	Âgehî
5.	Aynî Karâmânî	Bâkî	Birrî Mehmed Dede	Âsım Ârifzâde	Ahmed Bâdî
6.	Tacizâde Cafer Çelebi	Bâlî	Dânişî	Azbî	Âkif
7.	Cem Sultan	Behiştî	Es'ad Efendi	Belîğ	Âsâf
8.	Cemâlî	Ca'ferî	Fâik Mahmud	Besîm Kırım	Aşkî Mustafa
9.	Çâkerî	Cinânî	Fâiz-Edirne	Birrî Mehmed Dede	Atâullah Şânîzâde
10	Edhemî	Emrî	Fasîh Ahmed Dede	Burhan	Avnî

Sıra No	15. yy	16. yy	17. yy	18. yy	19. yy
11	Eşrefoğlu Rûmî	Enverî Mürekkepçi	Fasîhî	Câzim	Aynî Antepli
12	Fakîh	Fânî	Fazlî	Celâlî	Azmî Diyarbakır
13	Hafî	Fevrî	Ferîdî	Dâniş	Bâdî Ahmed
14	Hakîkî Cihanşah	Figânî	Fevzî	Edîb Halebî	Behrî
15	Hamdî	Fuzûlî	Futûhî	Esad Bağdâdî	Bendî Mustafa
16	Harîmî Şehzade Korkut	Garikî	Hâfız Ahmed Paşa	Es'ad Şeyhülislam	Câzib
17	Hidâyet Çelebi	Günahkâr	Hâletî Azmizâde	Esîf Mehmed Sıdkî	Cesârî Benderli
18	İbrahim Bey	Hakikî	Hâlis Bektâşî	Eşref Paşa	Ecrî
19	Kemal Ümmî	Hasan Ziyâî	Hâşim	Fahrî	Ednâyî
20	Mihrî Hâtun	Hâşimî Emîr	Hikmetî	Fahri-i Sünbülî	Fâik Ömer
21	Münîrî	Hayâlî Bey	Himmet Bolulu	Fennî	Fatin
22	Necâti Bey	Hayretî	İsmetî	Ferhad Paşa	Fâzıl

Sıra No	15. yy	16. yy	17. yy	18. yy	19. yy
23.	Nizâmî-i Karamânî	Hecrî	Kâimî	Feyzî Subhizâde	Ferdî Hacı Abdullah
24.	Rûşenî Ömer	Helâkî	Kavsî	Gurbî	Ferîd Enderûnlu
25.	Sabâyî	Hilâlî	Mâlî Diyarbakır	Hafîd	Ferîde Hanım
26.	Seyyid Kâsımzâde	Hüdâyî Kadîm	Manevî	Hakîm Mehmed	Feyzî Ali
27.	Şeyh Muhyiddin Akbıyık	Hüsameddin Uşşâkî	Mesîhî	Hakkî İbrâhim Erzurumî	Feyzî Halîl
28.	Şeyhî	İbn-i Kemâl	Mezâkî	Hasmî Besni	Giryân
29.	Şiban	İshak Çelebi	Mu'în	Hâşim Baba	Gürünî
30.		İshak-i Üskübî	Müftî	Haşmet	Hakkî Üsküdarlı
31.		Kabûlî	Nâbî	Hayrî	Hâlet Efendi
32.		Kara Fazlî	Nâcî Ahmed Dede	Hâzık	Halîm Enderûnlu
33.		Kelâmî Kerbelâ	Nâilî-i Kadîm	Hulûsî Muhammed	Hâmî Maraşî

Sıra No	15. yy	16. yy	17. yy	18. yy	19. yy
34.		Livâyî	Nâkıb-zâde Ni'metî	Hurrem Çankırı	Handî
35.		Mânî	Nakşî İbrahim	İzzî	Hâşîmî
36.		Me'âlî	Nâmî	Kâil	Hatif Ali Efendi
37.		Mecdî Edirne	Nazîf	Kâmî	Hilmî
38.		Mehemmed	Nâzik	Kânî-yi Tokâdî	Hurrem
39.		Mesîhî	Nef'î	Kâşif-i Üsküdârî	Hüznî
40.		Muhyî Bezcizâde Mehmed	Neşâtî	Lebîb	İffet Bursevî
41.		Muhyî Şeyhülislam	Nisârî	Leylâ Hanım	Kânî-yi Tokâdî
42.		Murâdî	Rehâyî Kalaycızâde	Mekkî Şeyhülislam	Karacızâde İzzet Molla
43.		Müdâmî Kefevî	Rezmî	Müsellem Edirnevî	Lütfî
44.		Nakşî İbrahim	Rüşdî Sahaf	Nâfiz Lâzikîzâde	Mâhir Numan
45.		Nâtıkî	Sâbir	Nâşid	Mahmud Celaleddin Paşa

Sıra No	15. yy	16. yy	17. yy	18. yy	19. yy
46.		Nazmî Edirnevî	Sabrî Mehmed Şerîf	Nâtıkî Mehmed	Meczûb
47.		Nev'î	Sâkıb Kâtibzâde	Nazîm Yahyâ	Meşhûrî
48.		Pirkâl	Seyyid Halvetî	Nazîr	Mislî
49.		Rahîmî Kütahya	Sıdkî Emetullah Hanım Divanı	Nebzî	Molla Murâd
50.		Rahmî Bursevî	Sıdkî Paşa	Nedîm	Musâ Kâzımpaşa
51.		Ravzî Edincikli	Sırrî Üsküdârî	Nevres-i Kadîm	Münîb
52.		Revânî	Siyâhî Dede	Neylî	Nâfî
53.		Sehâbî	Süheylî	Nihâlî	Nâil Abbas Paşa
54.		Sehî Bey	Şeyhî Mehmed Efendi	Nûrî	Nâkâm
55.		Sehmî Bursa	Şûhî	Nuzûlî	Nâkiyye Hanım
56.		Selîkî	Tâlib Ahmed Bosnavî	Osmanzâde Tâib Ahmed	Nâsır
57.		Senî Alî	Tecellî	Örfî Ağazâde	Nebîl

Sıra No	15. yy	16. yy	17. yy	18. yy	19. yy
58.		Sevdâyî	Tıybî	Pertev Muvakkitzâde	Nedîm
59.		Sinoplu Safâyî	Turâbî Ereğli	Râsim Eğrikapılı	Nigârî
60.		Sun'î Gelibolu	Ünsî Hasan Efendi	Râtib Ahmed Paşa	Nûrî
61.		Şem'î Prizren	Vahdetî	Rıza Neccârzâde	Pertev Muvakkitzâde
62.		Şerîfî Mehmed	Vahyî	Sâdî	Racûlî
63.		Şuhûdî	Vecdî	Saîd Girây	Rahmet
64.		Tırsî Abdurrahim Kadîrî	Verdî Kâsım	Sâkıb Dede	Re'fet
65.		Usûlî	Yahyâ Şeyhülislam	Salâhî Uşşâkî	Ref'î Kalâyî
66.		Üftâde	Yârî	Sâlik Efendi Kasımpaşa	Refîk
67.		Ümîdî	Zihnî Berberzâde	Sâlik İstanbul Mevlevî	Rıfkî
68.		Vasfî		Sâlim Mirzazâde	Rızâ Hasan
69.		Vecdî Filibe		Sâmî Arpaeminizâde	Sabrî

Sıra No	15. yy	16. yy	17. yy	18. yy	19. yy
70.		Vusûlî		Selahaddîn Uşşâkî	Sâlih Baba
71.		Yahyâ		Sermed Divanı	Sebâtî
72.		Yakînî		Seyyid Kasımzâde	Senîh-i Mevlevî
73.		Zarîfî Çorlulu		Sıdkî Abdullah	Sermest
74.		Zâtî		Sıdkî Mustafa	Seyrî
75.		Ziyâ Mostarlı		Şehdî Saraybosna	Sıdkî
76.				Şekûrî	Sırrî
77.				Şerîf Şeyhülislam	Sutûrî
78.				Şeyh Gâlib	Sûzi-i Sivâsî
79.				Şeyhülislam Yahya Tevfik Efendi	Sükûtî
80.				Tab'î	Şâkir Mehmed Efendi
81.				Tevfîf Şeyhülislam	Şemsî
82.				Tırsî	Şeref Hanım
83.				Vali Amedî	Şevkî İbrâhîm
84.				Vehbî Sünbülzâde	Şevkî Mardinî
85.				Vesîm	Tâ'ib
86.				Vuslâtî	Türâbî
87.				Yâver	Ulvî Hâfız
88.				Zâ'ife	Veliyüddin

Sıra No	15. yy	16. yy	17. yy	18. yy	19. yy
89.				Zekâyî Mustafa	Zâik
90.				Zihnî Keşânî	Zekî
91.				Ziver	Zelîlî
92.					Zihnî Erzurumlu

Ek 3: Toplamda Taranan 354 Divanda Yer Alan Divanıhümayun Kişilik Sayılarının Yüzyıllara Göre Dağılımı ve Genel Toplamı

YÜZYIL	TARANAN DİVAN SAYISI	MESLEK GRUBU	KİŞİ SAYISI	YÜZYILLARIN KİŞİ SAYISI TOPLAMI
15. YÜZYIL	29 Divan	SADRAZAM	5	
		VEZİR	2	**11**
		KAZASKER	1	
		NİŞANCI	2	
		DEFTERDAR	1	
16. YÜZYIL	75 Divan	SADRAZAM	17	
		VEZİR	7	
		KAZASKER	5	**56**
		NİŞANCI	3	
		DEFTERDAR	7	
		KAPTANIDERYA	2	
		ŞEYHÜLİSLAM	12	
		REİSÜLKÜTTAP	3	
17. YÜZYIL	67 Divan	SADRAZAM	26	
		VEZİR	8	
		KAZASKER	7	
		DEFTERDAR	3	**67**
		KAPTANIDERYA	2	
		ŞEYHÜLİSLAM	14	
		REİSÜLKÜTTAP	7	
18. YÜZYIL	91 Divan	SADRAZAM	19	
		VEZİR	12	
		KAZASKER	26	
		DEFTERDAR	5	**93**
		KAPTANIDERYA	2	
		ŞEYHÜLİSLAM	23	
		REİSÜLKÜTTAP	6	

YÜZYIL	TARANAN DİVAN SAYISI	MESLEK GRUBU	KİŞİ SAYISI	YÜZYILLARIN KİŞİ SAYISI TOPLAMI
19. YÜZYIL	92 Divan	SADRAZAM	17	**47**
		VEZİR	3	
		KAZASKER	3	
		DEFTERDAR	5	
		YENİÇERİ AĞASI	2	
		KAPTANIDERYA	3	
		ŞEYHÜLİSLAM	11	
		REİSÜLKÜTTAP	3	
TOPLAM				**274 KİŞİ**

EK 4: Toplamda Taranan 354 Divanda Yer Alan Divanıhümayun Kişilik Sayılarının Yüzyıllara Göre Dağılımı ve Divanıhümayun Kişilik Listesi

YÜZYIL	MESLEK GRUBU	KİŞİLİKLER LİSTESİ
15. YÜZYIL (29 Divan)	SADRAZAM	1. Ali Paşa 2. Mahmud Paşa 3. Mesih Paşa 4. Mustafa Paşa 5. Arnavut Koca Dâvut Paşa
	VEZİR	1. Mahmûd Paşa 2. Kâsım Paşa
	KAZASKER	1. Müeyyedzâde Abdullah Efendi
	NİŞANCI	1. Cezerî Kasım Paşa 2. Tacizade Cafer Çelebi
	DEFTERDAR	1. Defterdar Ahmed Çelebi
16. YÜZYIL (75 Divan)	SADRAZAM	1. Hadım Ali Paşa (Atik Ali Paşa) 2. Koca Mustafa Paşa 3. Pîrî Mehmed Paşa 4. Hadım Hasan Paşa 5. Özdemiroğlu Osman Paşa 6. Koca Sinan Paşa 7. Sokullu Mehmed Paşa 8. Rüstem Paşa 9. Makbul/Maktul/Frenk İbrahim Paşa 10. Ferhad Paşa 11. Yûnus Paşa 12. Siyâvûş Paşa 13. Lala Mehmed Paşa 14. Hüseyin Paşa 15. Mahmud Efendi 16. Ayas Paşa 17. Koca Davud Paşa
	VEZİR	1. Yahya Paşa 2. Mahdumzâde Sun'ullah Paşa 3. Kâsım Bey 4. Dâvûd Paşa 5. Musâhib Mustafa Paşa 6. Musâhib Celal Bey 7. Şemsi Ahmed Paşa
	KAZASKER	1. Muhyiddîn Çelebi 2. Abdurrahman Efendi 3. Karaçelebizâde Hüsam Çelebi 4. İvaz Efendi 5. Ali Çelebi

YÜZYIL	MESLEK GRUBU	KİŞİLİKLER LİSTESİ
16. YÜZYIL (75 Divan)	NİŞANCI	1. Celalzâde Mustafa Çelebi 2. Abdi Bey 3. Tacizâde Cafer Çelebi
	DEFTERDAR	1. Şerîfezâde Efendi 2. Ahmet Çelebi 3. İskender Çelebi 4. Emîr Efendi 5. Mehmed Bey 6. Muhammed Bey 7. Burhan Efendi
	KAPTANIDERYA	1. Cafer Bey
	ŞEYHÜLİSLAM	1. Ebu's-su'ûd Efendi 2. Bostanzâde Mehmed Efendi 3. Abdülkadir Hamidî Çelebi 4. Mahmûd Efendi 5. Mustafa Efendi 6. Abdurrahim Efendi 7. Ebû Said Efendi 8. Yahyâ Efendi 9. Hocazâde Mehmed Efendi 10. Kadızâde Ahmed Efendi 11. Sun'ullah Efendi 12. Zekeriyya Efendi
	REİSÜLKÜTTAP	1. Feridun Ahmed Bey 2. Mehmed Çelebi 3. Hamza Bey
17. YÜZYIL (67 Divan)	SADRAZAM	1. Mustafa Paşa 2. Hafız Ahmet Paşa 3. Köprülüzâde Fazıl Ahmet Paşa 4. Musahip Mustafa Paşa 5. Deli Hüseyin Paşa 6. Nasuh Paşa 7. Murat Paşa (Kara Murat) 8. Hüsrev Paşa 9. Salih Paşa 10. Seydizâde Ahmed Paşa 11. Dilâver Paşa 12. İlyas Paşa 13. Abdi Paşa 14. İbrahim Paşa 15. Gazanfer Ağa 16. Bayram Paşa 17. Gazi Halil Paşa 18. Güzelce Ali Paşa

YÜZYIL	MESLEK GRUBU	KİŞİLİKLER LİSTESİ
17. YÜZYIL (67 Divan)	SADRAZAM	19. Gürcü Mehmet Paşa 20. Amcazâde Hüseyin Paşa 21. Râmî Mehmed Paşa 22. Kalaylı Ahmet Paşa 23. Numan Paşa 24. Köprülü Mehmed Paşa 25. Tayyar Mehmed Paşa 26. Fâzıl Ahmed Paşa
	VEZİR	1. Vezir Muhammed Paşa 2. Vezir Ali Paşa 3. Abdullah Paşa 4. Baki Paşa 5. İbrahim Paşa 6. Sofî Mehmed Paşa 7. Kenan Paşa 8. İbşîr Paşa
	KAZASKER	1. Kazıasker Hüsamzade 2. Sadık Efendi 3. Arif Abdulbaki Halil Efendi 4. Mahmud Efendi 5. Mirzazade Seyyid Muhammed Efendi 6. Abdullah Efendi 7. İbrahim Efendi
	DEFTERDAR	1. Defterdar İbrahim Paşa 2. Defterdar Ahmet Ağa 3. Muhammed Muhsin Efendi
	KAPTANIDERYA	1. Topal Mehmed Paşa 2. Kenan Paşa
	ŞEYHÜLİSLAM	1. Şeyhülislam Bahâyî Efendi 2. Şeyhülislam Yahya Efendi 3. Şeyhülislam Feyzullah Efendi 4. Şeyhülislam Ebû Said Efendi 5. Kudsi-zâde Eş-Şeyh Muhammed Efendi 6. Şeyhülislam Aziz Efendi 7. Şeyhülislam Esad Efendi 8. Şeyhülislam Hüsamzâde 9. Şeyhülislam Baçmakçızâde Seyyid Ali Efendi 10. Allâme Şeyhî Efendi 11. Sadık Efendi 12. Seyyid Ali Efendi 13. Abdullah Efendi 14. Mahmud Efendi

YÜZYIL	MESLEK GRUBU	KİŞİLİKLER LİSTESİ
17. YÜZYIL (67 Divan)	REİSÜLKÜTTAP	1. Râmî Mehmed Efendi 2. Reisü'l-küttâb Şâmizâde Mehmed Efendi 3. Reisü'l-küttâb Hamza Efendi 4. Ahmed Efendi 5. Mir Abdulkerim Efendi 6. Mustafa Efendi 7. Sarı Abdullah Efendi
18. YÜZYIL (91 Divan)	SADRAZAM	1. Damad İbrahim Paşa 2. Mustafa Paşa 3. Sinan Paşa 4. Âlî Paşa 5. İsmail Paşa 6. Mehemmed Paşa 7. Hamza Paşa 8. Nasuh Paşa 9. İzzet Mehmed Paşa 10. Halil Paşa 11. Yusuf Ziya Paşa 12. Gâlib Efendizâde 13. Abdullah Paşa 14. Baltacı Mehmed Paşa 15. Amcazâde Hüseyin Paşa 16. Râgıb Paşa 17. Hekimoğlu Ali Paşa 18. Yirmi Sekiz Çelebizâde Mehmed Said Paşa 19. Derviş Mehmed Paşa
	VEZİR	1. Abdullah Paşa 2. Recep Paşa 3. Muhammed Beğ 4. Battalpaşazâde Tayyar Bey 5. Demir Paşa 6. Saruca Paşa 7. İzzet Ali Paşa 8. Halil Paşa 9. Râmi Mehmed Paşa 10. Ali Paşa 11. İbrahim Paşa 12. Muhsinzâde Mehmed Paşa

YÜZYIL	MESLEK GRUBU	KİŞİLİKLER LİSTESİ
18. YÜZYIL (91 Divan)	KAZASKER	1. Âşir Efendi 2. Şemseddin Efendi 3. Fâzıl Bey 4. Tevfik Efendi 5. İsmet Bey 6. Esad Efendizâde Ataullah Efendi 7. Mollacıkzâde Ataullah Efendi 8. Ârif Efendi 9. Ahmed Muhtar Efendi 10. İzzet Bey 11. Mekkîzâde Mustafa Âsım Efendi 12. Tahir Efendi 13. Ömer Bey 14. Keçecizâde Salih Efendi 15. Mekkî Efendi 16. Dürrîzâde Abdullah Efendi 17. Kethüdâzâde Muhammed 18. Osman Efendi 19. Emin Bey 20. Münib Efendi 21. Muhammed Efendi 22. Musâhibzâde Râşid Efendi 23. Nâfiz Efendi 24. İshak Efendi 25. Arapzâde Ata Efendi 26. Mahmud Efendi
	DEFTERDAR	1. Halîmî Paşa 2. İsmail Efendi 3. Şerif Efendi 4. Ömer Paşa 5. Hilmi Paşa
	KAPTANIDERYA	1. Abdullah Paşa 2. Hasan Paşa

YÜZYIL	MESLEK GRUBU	KİŞİLİKLER LİSTESİ
18. YÜZYIL (91 Divan)	ŞEYHÜLİSLAM	1. Ârif Efendi 2. Mekkî Mehmed Efendi 3. Tevfik Efendi 4. Müftüzâde Ahmed Efendi 5. Sâlihzâde Fâzıl Ahmed 6. Âşir Mustafa Efendi 7. Seyyid Ataullah Efendi 8. Dürrizâde Abdullah Efendi 9. İshak Efendi 10. Seyyid Mustafa Efendi 11. Kadızâde Tahir Efendi 12. Seyyid Murteza Efendi 13. Çelebizâde Âsım Efendi 14. Pîrîzâde Osman Molla Efendi 15. Feyzullah Efendi 16. Ali Efendi 17. Esadzâde Şerif Efendi 18. Dürrizâde Mustafa Efendi 19. Mirzazâde Seyyid Muhammed 20. Veliyyüddin Efendi 21. İbrahim Efendi 22. Arapzâde Ata Efendi 23. Mehmed Kâmil Efendi
	REİSÜLKÜTTAP	1. Avnî Efendi 2. Mehemmed Hayri Efendi 3. Muhammed Râşid Efendi 4. Abdülhak Efendi 5. Râşid Efendi 6. Abdi Efendi

YÜZYIL	MESLEK GRUBU	KİŞİLİKLER LİSTESİ
19. YÜZYIL (92 Divan)	SADRAZAM	1. Ali Emin Efendi 2. Ali Gâlib Paşa 3. Avni Paşa 4. Derviş İbrahim Paşa 5. Hayri Efendi 6. Hurşid Paşa 7. Kâmil Yusuf Paşa 8. Lâmi'î Paşa 9. Mehmed Emîn Ali Paşa 10. Mustafa Mazhar Paşa 11. Osman Paşa 12. Ömer Paşa 13. Abdullah Paşa 14. Reşid Paşa 15. Sa'îd Paşa 16. Mâhir Mustafa Paşa 17. Rüstem Paşa
	VEZİR	1. Abdullah Paşa 2. Nurullah Paşa 3. Mehmed Hakkı Paşa
	KAZASKER	1. Hafîd Efendi 2. İshak Efendi 3. Ârif Hikmet Bey
	DEFTERDAR	1. Râşid Efendi 2. Sadullah Bey 3. Celal Efendi 4. Tahir Efendi 5. Sâdık Efendi
	YENİÇERİ AĞASI	1. Hüsnî Bey 2. Abdullah Efendi
	KAPTANIDERYA	1. Hüseyin Paşa 2. Mahmud Paşa 3. Turak Mehmed Paşa
	ŞEYHÜLİSLAM	1. Arapzâde Mehmed Ârif Efendi 2. Mustafa Sabri Efendi 3. 'Atâ Efendi 4. Âşir Efendi 5. Âsım Efendi 6. Halil Efendi 7. Esad Efendi 8. Şerifzâde Ataullah Efendi 9. Sâdık Molla Efendi 10. Mehmed Sâib Efendi 11. Ârif Hikmet Bey

YÜZYIL	MESLEK GRUBU	KİŞİLİKLER LİSTESİ
19. YÜZYIL (92 Divan)	REİSÜLKÜTTAP	1. Râtib Efendi 2. Cafer Fevzî Efendi 3. İsmet Beyefendi

EK 5: Belirlenen 28 Divanda Yer Alan Divanıhümayun Kişilik Sayılarının Yüzyıllara Göre Dağılımı ve Genel Toplamı[2]

YÜZYIL	TARANAN DİVAN SAYISI	MESLEK GRUBU	KİŞİ SAYISI	YÜZYILLARIN KİŞİ SAYISI TOPLAMI
15. YÜZYIL	2 Divan	SADRAZAM	7	
		VEZİR	1	**8**
16. YÜZYIL	12 Divan	SADRAZAM	11	
		VEZİR	3	
		KAZASKER	4	**33**
		NİŞANCI	3	
		DEFTERDAR	5	
		KAPTANIDERYA	1	
		ŞEYHÜLİSLAM	5	
		REİSÜLKÜTTAP	1	
17. YÜZYIL	6 Divan	SADRAZAM	15	
		VEZİR	3	
		KAZASKER	3	
		DEFTERDAR	5	**34**
		KAPTANIDERYA	1	
		ŞEYHÜLİSLAM	5	
		REİSÜLKÜTTAP	2	
18. YÜZYIL	4 Divan	SADRAZAM	4	
		VEZİR	3	
		KAZASKER	6	
		DEFTERDAR	2	**24**
		ŞEYHÜLİSLAM	5	
		REİSÜLKÜTTAP	4	

[2] Bu tabloda yüzyıllardaki farklı divanlarda birden fazla tekrar eden aynı kişilikler bir kişilik olarak sayılıp hesaplanmıştır. Bir kişiliğin birden fazla görevde anıldığı da tespit edildiği için görev sayıları ve kişilik sayıları ayrı ayrı yazılmıştır.

YÜZYIL	TARANAN DİVAN SAYISI	MESLEK GRUBU	KİŞİ SAYISI	YÜZYILLARIN KİŞİ SAYISI TOPLAMI
19. YÜZYIL	4 Divan	SADRAZAM	7	**22**
		VEZİR	3	
		KAZASKER	1 (Tekrar)	
		DEFTERDAR	4	
		KAPTANIDERYA	3	
		ŞEYHÜLİSLAM	5	
TOPLAM				**Farklı Görevlerde 121 Kişi Kişilik Sayısı Olarak 117 Kişi**

EK 6: Belirlenen 28 Divanın Yüzyıllara Göre Dağılımı ve Divanıhümayun Kişilikleri

YÜZYIL	DİVAN ADI	MESLEK GRUBU	KİŞİLİKLER LİSTESİ
15. YÜZYIL (2 Divan)	NECATİ BEY D.	SADRAZAM	1. Koca Mustafa Paşa 2. Hadım Ali Paşa (Atik Ali Paşa) 3. Mahmud Paşa 4. Arnavut Koca Davud Paşa
		VEZİR	1. Kâsım Paşa (Cezerî)
	KABÛLÎ D.	SADRAZAM	1. Özdemiroğlu Osman Paşa 2. Koca Sinan Paşa 3. Ferhad Paşa
16. YÜZYIL (12 Divan)	MESÎHÎ D.	SADRAZAM	1. Hadım Hasan Paşa 2. Hadım Ali Paşa (Atik Ali Paşa) 3. Yunus Paşa
		VEZİR	1. Kasım Paşa (Cezerî)
		DEFTERDAR	1. Ahmed Çelebi
		KAPTANIDERYA	1. Cafer Bey
	REVÂNÎ D.	SADRAZAM	1. Hadım Ali Paşa (Atik Ali Paşa)
		VEZİR	1. Damad Yahya Paşa 2. Şemsi Ahmed Paşa
		KAZASKER	1. Müeyyedzâde Abdurrahman Çelebi
	ZÂTÎ D.	SADRAZAM	1. Hadım Ali Paşa (Atik Ali Paşa) 2. Pîrî Mehmed Paşa 3. Makbul/Maktul/Frenk İbrahim Paşa 4. Ayas Paşa
		VEZİR	1. Şemsi Ahmed Paşa
		KAZASKER	1. Kınalızade Ali Efendi 2. Müeyyedzâde Abdurrahman Çelebi
		NİŞANCI	1. Celalzâde Mustafa Çelebi 2. Tacizâde Cafer Çelebi
		KAPTANIDERYA	1. Cafer Bey
	HAYÂLÎ BEY D.	SADRAZAM	1. Makbul/Maktul/Frenk İbrahim Paşa

YÜZYIL	DİVAN ADI	MESLEK GRUBU	KİŞİLİKLER LİSTESİ
16. YÜZYIL (12 Divan)	SEHÎ BEY D.	SADRAZAM	1. Makbul/Maktul/Frenk İbrahim Paşa 2. Ferhad Paşa 3. Arnavut Koca Davud Paşa
		VEZİR	1. Kasım Paşa (Cezerî) 2. Şemsî Ahmed Paşa
		NİŞANCI	1. Celalzâde Mustafa Çelebi
		DEFTERDAR	1. Mehmed Bey 2. İskender Çelebi
	FUZÛLÎ D.	SADRAZAM	1. Ayas Paşa 2. Sokullu Mehmed Paşa 3. Rüstem Paşa 4. Makbul/Maktul/Frenk İbrahim Paşa
		KAPTANIDERYA	1. Cafer Bey
		ŞEYHÜLİSLAM	1. Abdülkadir Hamidi Çelebi 2. Ebülmeyamin Mustafa Efendi
	BÂKÎ D.	SADRAZAM	1. Hadım Ali Paşa (Atik Ali Paşa)
	GELİBOLULU ÂLÎ D.	SADRAZAM	1. Hadım Ali Paşa (Atik Ali Paşa) 2. Koca Mustafa Paşa 3. Pîrî Mehmed Paşa 4. Özdemiroğlu Osman Paşa 5. Hadım Hasan Paşa
		ŞEYHÜLİSLAM	1. Bostanzâde Mehmed Efendi
	HASAN ZİYÂÎ D.	SADRAZAM	1. Hadım Hasan Paşa 2. Koca Mustafa Paşa 3. Özdemiroğlu Osman Paşa 4. Sokullu Mehmed Paşa 5. Koca Sinan Paşa
		VEZİR	1. Şemsî Ahmed Paşa
		DEFTERDAR	1. Mehmed Bey
	NEV'Î D.	SADRAZAM	1. Makbul/Maktul/Frenk İbrahim Paşa 2. Siyavuş Paşa

YÜZYIL	DİVAN ADI	MESLEK GRUBU	KİŞİLİKLER LİSTESİ
16. YÜZYIL (12 Divan	NEV'Î D.	SADRAZAM	3. Özdemiroğlu Osman Paşa
		VEZİR	1. Şemsî Ahmed Paşa
		REİSÜLKÜTTAP	1. Hamza Paşa
	FİLİBELİ VECDÎ D.	SADRAZAM	1. Makbul/Maktul/Frenk İbrahim Paşa 2.Koca Sinan Paşa 3. Ferhad Paşa 4. Hadım Hasan Paşa
		KAZASKER	1. Müeyyedzâde Abdurrahman Çelebi 2. İvaz Efendi 3. Bayramzade Zekeriyya Efendi 4. Kınalızade Ali Efendi
		NİŞANCI	1. Feridun Ahmed Bey
		DEFTERDAR	1. Burhan Efendi 2. Emîr Efendi
		ŞEYHÜLİSLAM	1. Bostanzâde Mehmed Efendi 2. Hocazâde Mehmed Efendi 3. Bayramzade Zekeriyya Efendi
	KARA FAZLÎ D.	VEZİR	1. Mahdumzâde Sun'ullah Paşa
17. YÜZYIL (6 Divan)	NEF'Î D.	SADRAZAM	1. Kuyucu Murad Paşa 2. Nasuh Paşa 3. Halil Hamid Paşa 4. Güzelce Ali Paşa 5. Deli Hüseyin Paşa 6. Hüsrev Paşa 7. Hafız Ahmed Paşa 8. Bayram Paşa 9. İpşir Mustafa Paşa
		ŞEYHÜLİSLAM	1. Ebuishakzade Mehmed Esad Efendi 2. Karaçelebizade Abdülaziz Efendi 3. Zekeriyazade Yahya Efendi

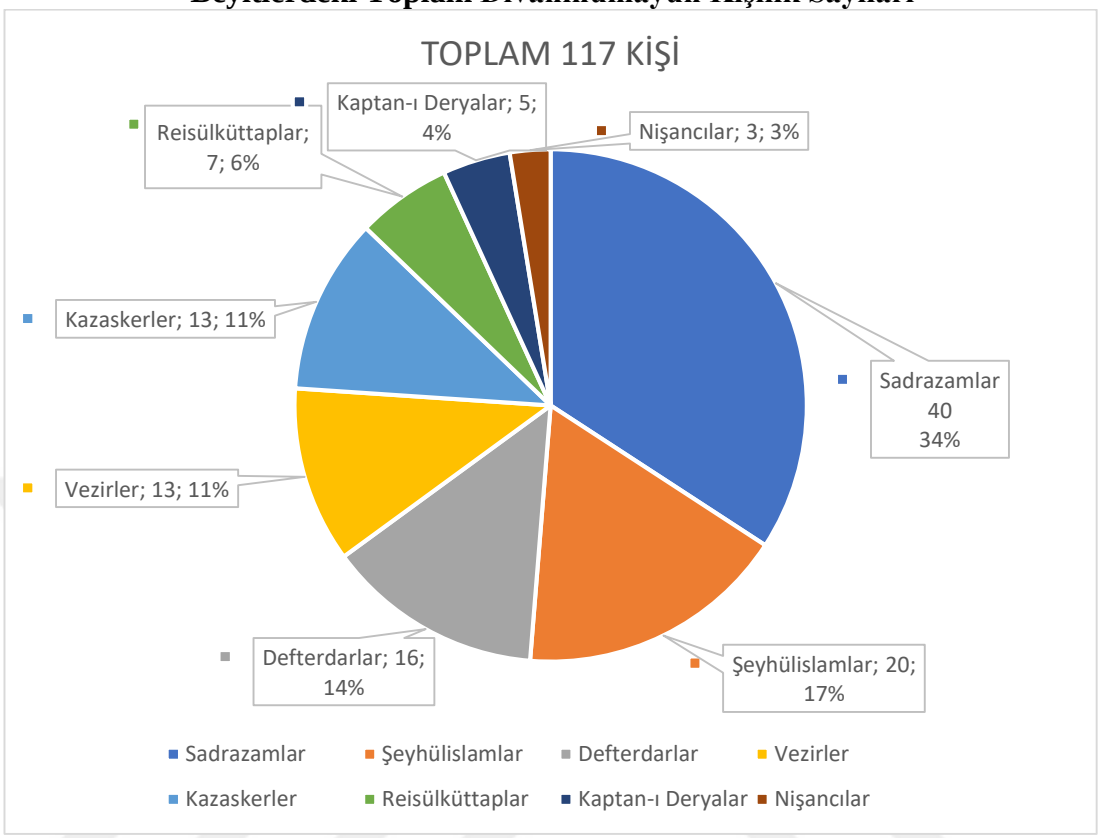
YÜZYIL	DİVAN ADI	MESLEK GRUBU	KİŞİLİKLER LİSTESİ
17. YÜZYIL (6 Divan)	SABRÎ MEHMED ŞERÎF D.	SADRAZAM	1. Güzelce Ali Paşa 2. Hüsrev Paşa 3. İpşir Mustafa Paşa
		KAZASKER	1. Karaçelebizade Abdülaziz Efendi
		ŞEYHÜLİSLAM	1. Zekeriyazade Yahya Efendi 2. Ebûsaid Mehmed Efendi 3. Bostanzâde Mehmed Efendi
	NEŞÂTÎ D.	SADRAZAM	1. Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa
		ŞEYHÜLİSLAM	1. Bahâyî Mehmed Efendi
	NÂİL-İ KADÎM D.	SADRAZAM	1. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa 2. Köprülü Mehmed Paşa 3. Salih Paşa 4. Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa
		VEZİR	1. Sofu Mehmed Paşa
		DEFTERDAR	1. İsmail Paşa 2. Hattat Mehmed Paşa 3. Mustafa Paşazâde Mehmed Paşa 4. Hafız Mehmed Efendi 5. Ahmed Paşa
		ŞEYHÜLİSLAM	1. Zekeriyazade Yahya Efendi 2. Bahâyî Mehmed Efendi
		REİSÜLKÜTTAP	1. Sarı Abdullah Efendi
	AHMED NÂMÎ D.	SADRAZAM	1. Tayyar Mehmed Paşa 2. Köprülü Mehmed Paşa 3. Kuyucu Murad Paşa
		VEZİR	1. Kenan Paşa 2. İpşir Mustafa Paşa
		KAZASKER	1. Kadrî Efendi 2. Sun'îzâde Emin Mehmed Efendi
		KAPTANIDERYA	1. Kenan Paşa

YÜZYIL	DİVAN ADI	MESLEK GRUBU	KİŞİLİKLER LİSTESİ
17. YÜZYIL (6 Divan)	MEZÂKÎ D.	SADRAZAM	1. Gürcü Mehmed Paşa 2. Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa 3. İpşir Mustafa Paşa 4. Deli Hüseyin Paşa
		REİSÜLKÜTTAP	1. Şâmizâde Mehmed Efendi
18. YÜZYIL (4 Divan)	NEDİM D.	SADRAZAM	1. Damad İbrahim Paşa (Nevşehirli)
	FÂİK MAHMUD D.	SADRAZAM	1. Deli Hüseyin Paşa 2. Damad İbrahim Paşa 3. Güzelce Ali Paşa
		VEZİR	1. Muhsinzâde Abdullah Paşa 2. Baki Paşa 3. Râmî Mehmed Paşa
		KAZASKER	1. Sadreddinzade Sadık Mehmed Efendi 2. Abdulbaki Arif Efendi 3. Ak Mahmud Efendi 4. Mirzazade Şeyh Mehmed Efendi 5. Ali Çelebizâde Abdullah Efendi 6. İbrahim Efendi
		DEFTERDAR	1. Muhammed Muhsin Efendi
		ŞEYHÜLİSLAM	1. Sadık Mehmed Efendi (Sadrettinzade) 2. Ali Efendi 3. Ebezade Abdullah Efendi 4. Mahmud Efendi 5. Feyzullah Efendi (Damatzade)
		REİSÜLKÜTTAP	1. Köse Ahmed Efendi 2. Abdülkerim Bey 3. Hacı Mustafa Efendi 4. Râmî Mehmed Efendi
	FENNÎ D.	DEFTERDAR	1. İbrahim Efendi
		ŞEYHÜLİSLAM	1. Feyzullah Efendi (Damatzade)

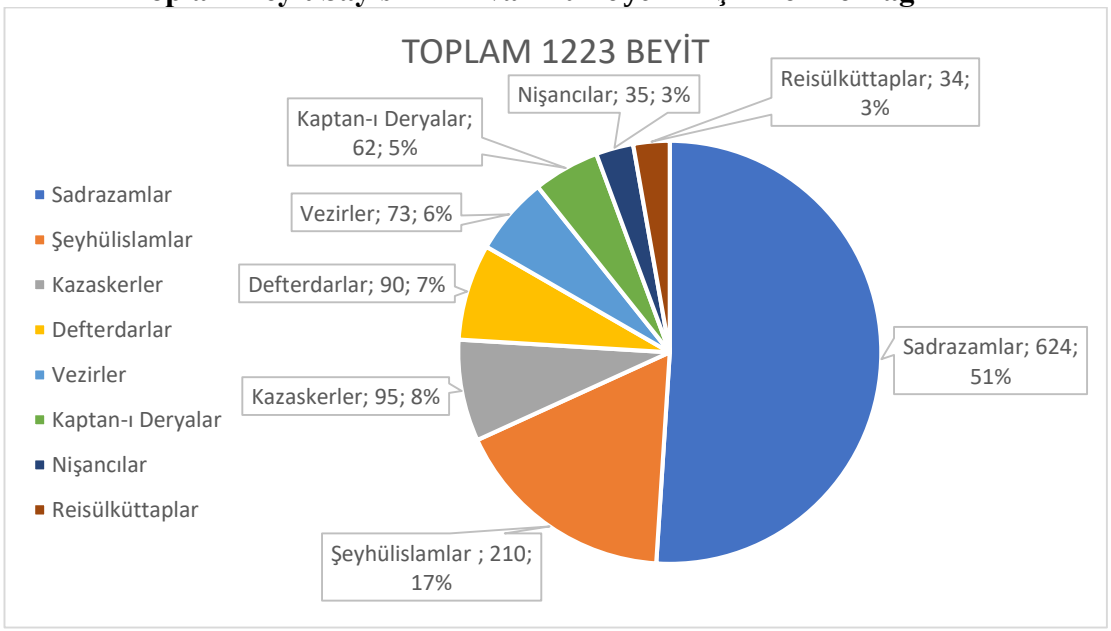
YÜZYIL	DİVAN ADI	MESLEK GRUBU	KİŞİLİKLER LİSTESİ
18. YÜZYIL (4 Divan)	NAZÎR İBRAHİM D.	SADRAZAM	1. Damad İbrahim Paşa (Nevşehirli) 2. Muhsinzâde Mehmed Paşa 3. Silahdar Ali Paşa
		VEZİR	1. Râmî Mehmed Paşa
19. YÜZYIL (4 Divan)	EBUBEKİR CELÂLÎ D.	SADRAZAM	1. İzzet Mehmed Paşa 2. Halil Hamid Paşa 3. (Kör)Yusuf Ziya (Ziyaeddin) Paşa 4. Damad İbrahim Paşa (Nevşehirli)
		VEZİR	1. Tayyar Mahmud Paşa 2. Timur Paşa
		KAPTANIDERYA	1. (Râmiz) Abdullah Paşa 2. Cezayirli Gazi Hasan Paşa
	SÜNBÜLZÂDE VEHBÎ D.	SADRAZAM	1. Yağlıkçızade Derviş Mehmed Paşa 2. Halil Hamid Paşa
		VEZİR	1. Receb Paşa
		DEFTERDAR	1. Raif İsmail Paşa 2. Osman Paşa
		ŞEYHÜLİSLAM	1. Çelebizâde Âsım Efendi 2. Pîrîzâde Sâhib Osman Efendi 3. Vassafzâde Mehmed Esad Efendi 4. Esadzâde Mehmed Şerif Efendi 5. Mehmed Kâmil Efendi
	BENDERLİ CESÂRÎ D.	SADRAZAM	1. Hurşid Ahmed Paşa 2.Yusuf Kâmil Paşa
	AHMED BÂDÎ D.	SADRAZAM	1. Hurşid Ahmed Paşa 2. Ahmed Cevad Paşa
		KAZASKER	1. Abdülbaki Arif Efendi
		DEFTERDAR	1. Râşid Efendi 2. Sadullah Efendi
		KAPTANIDERYA	1. Küçük Hüseyin Paşa

EK 7: Divanıhümayun Kişilikleri Sayısal Tabloları

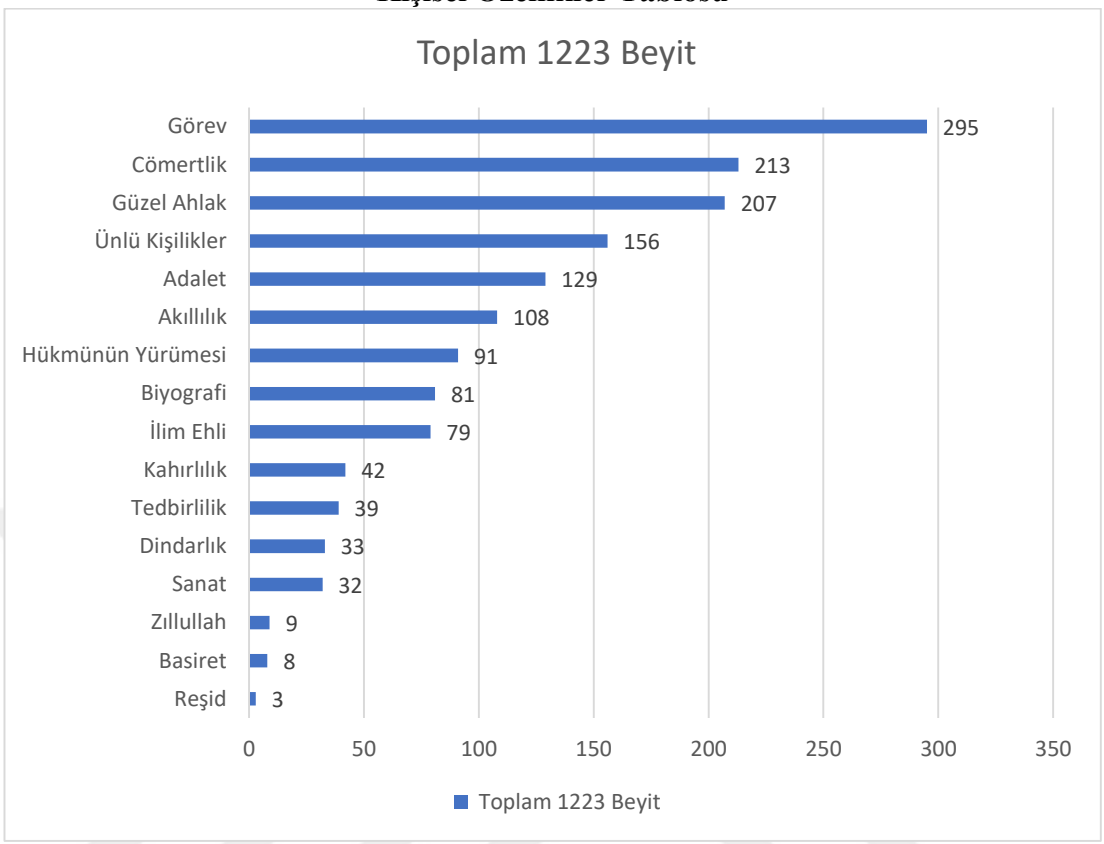
Beyitlerdeki Toplam Divanıhümayun Kişilik Sayıları

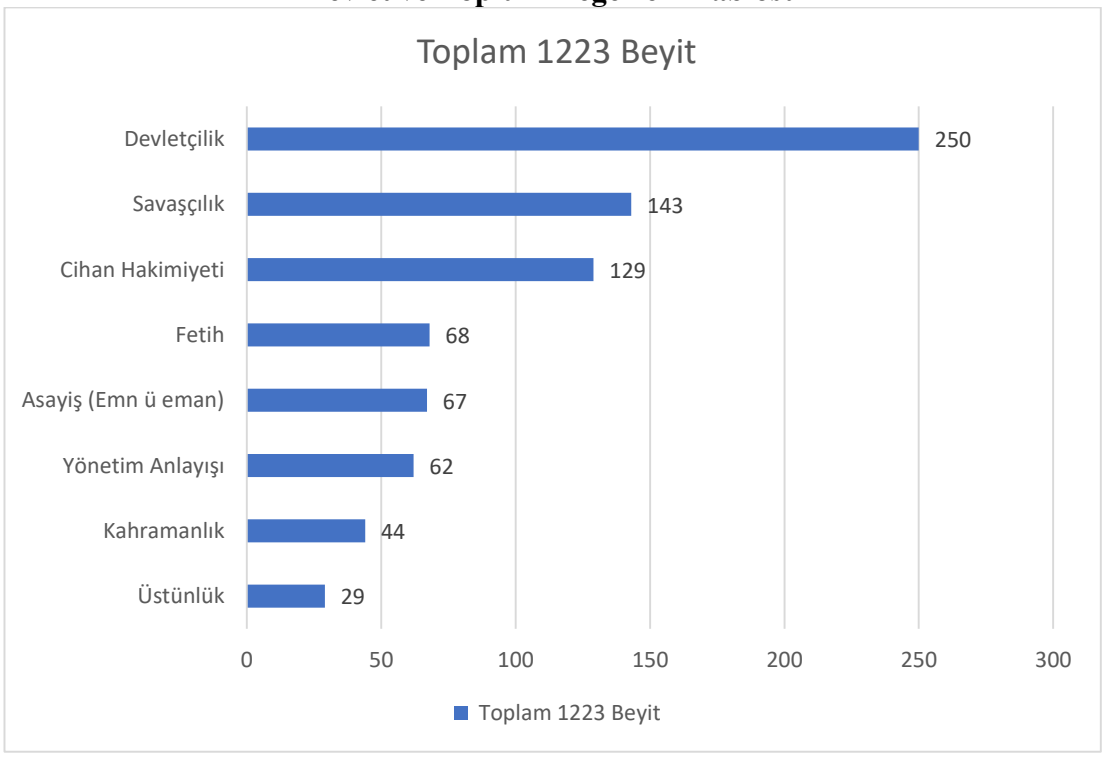
Toplam Beyit Sayısının Divanıhümayun Kişiliklerine Dağılımı

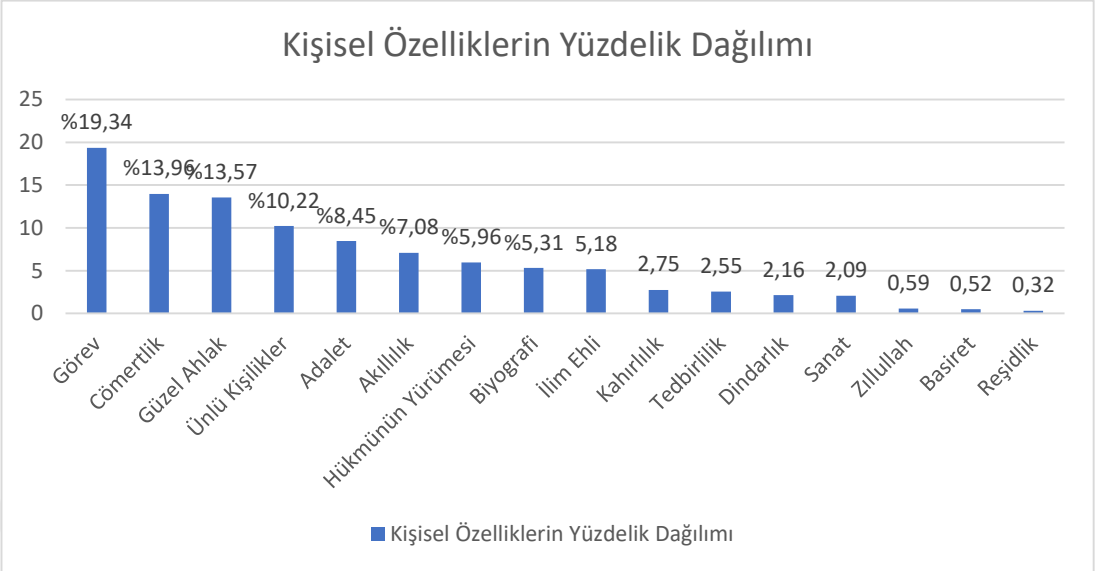
Divanıhümayun
Kişisel Özellikler Tablosu

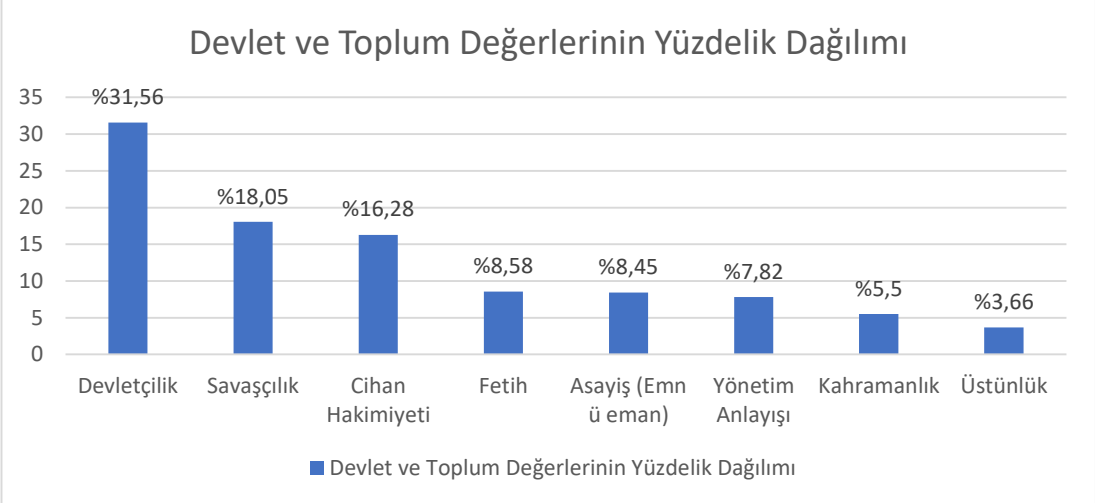

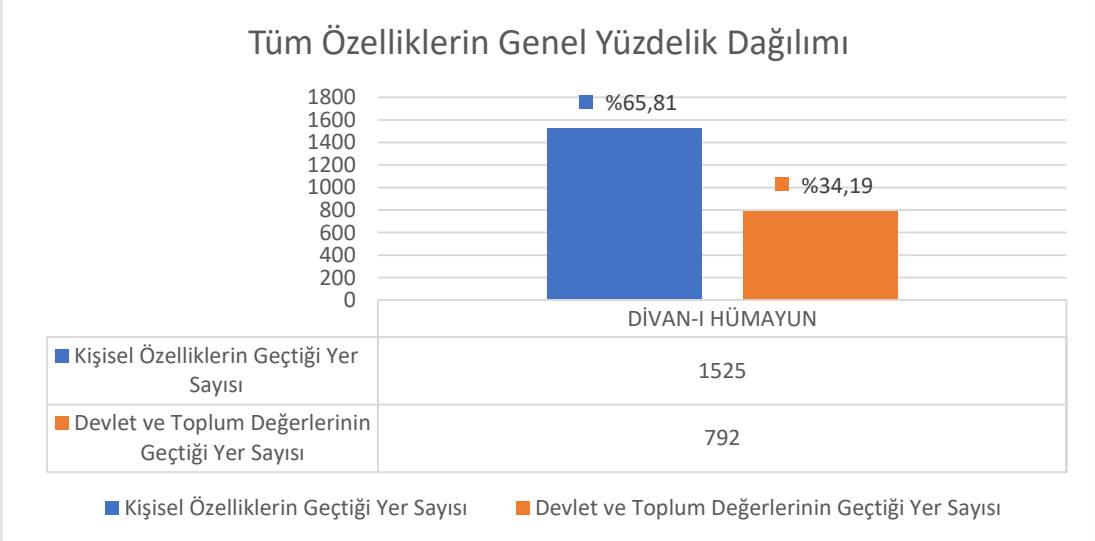
Devlet ve Toplum Değerleri Tablosu

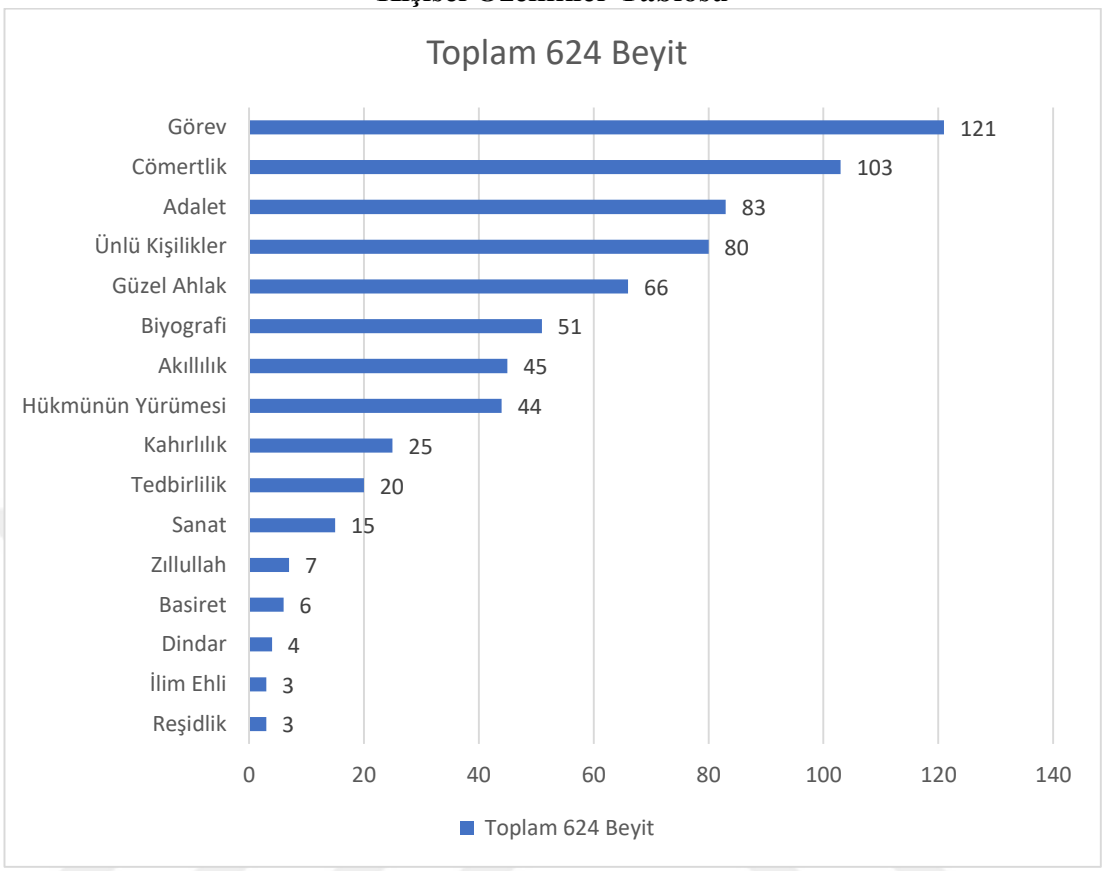
Yüzdelik Tabloları

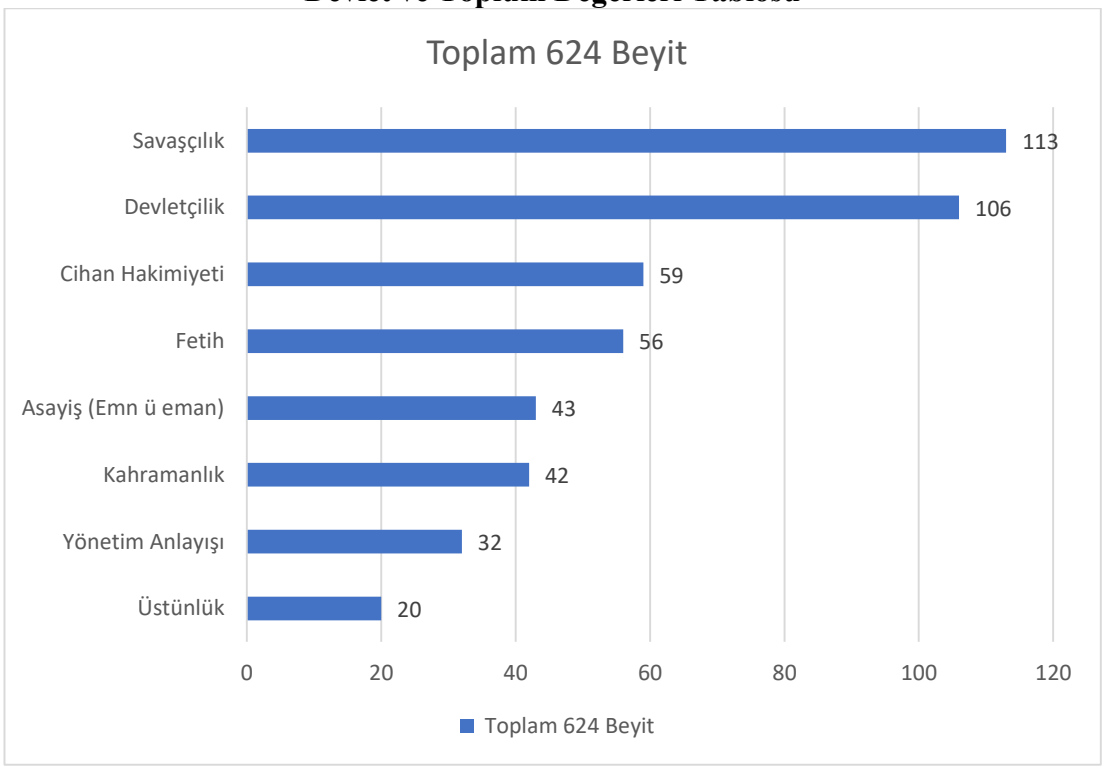

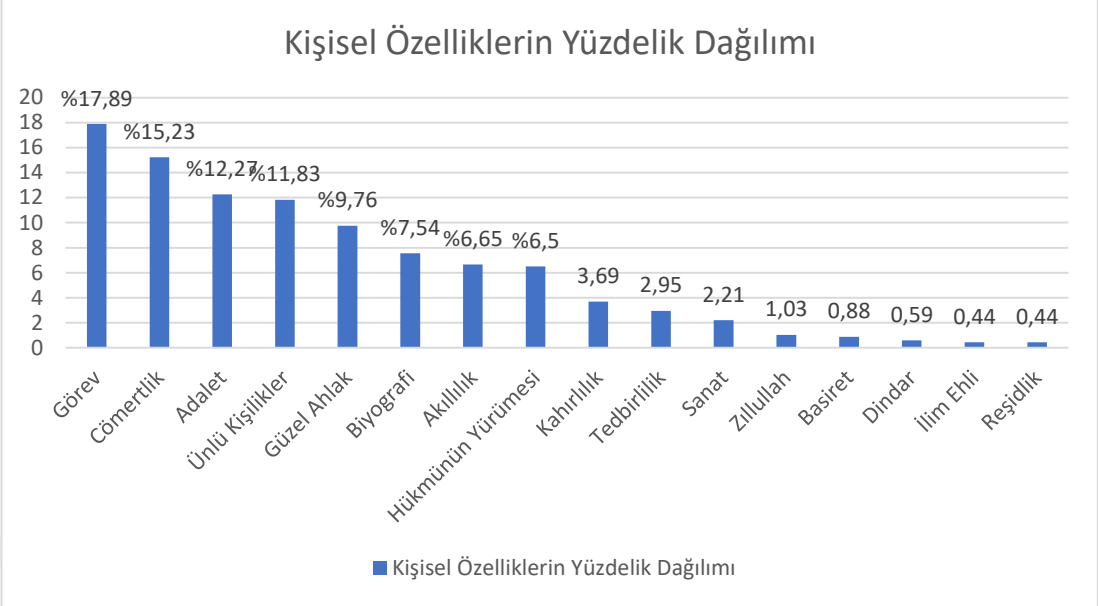
Sadrazamlar
Kişisel Özellikler Tablosu

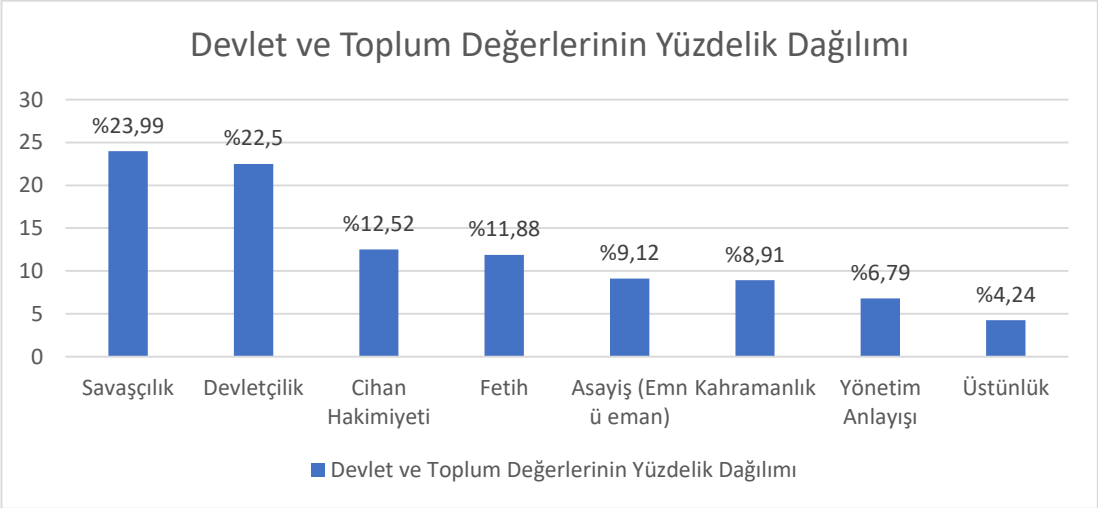

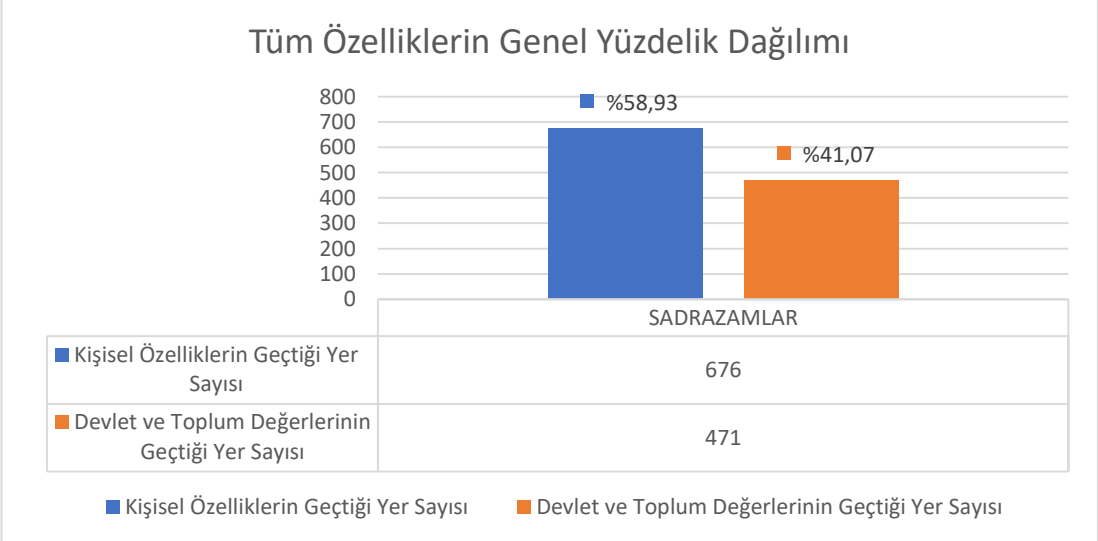
Devlet ve Toplum Değerleri Tablosu

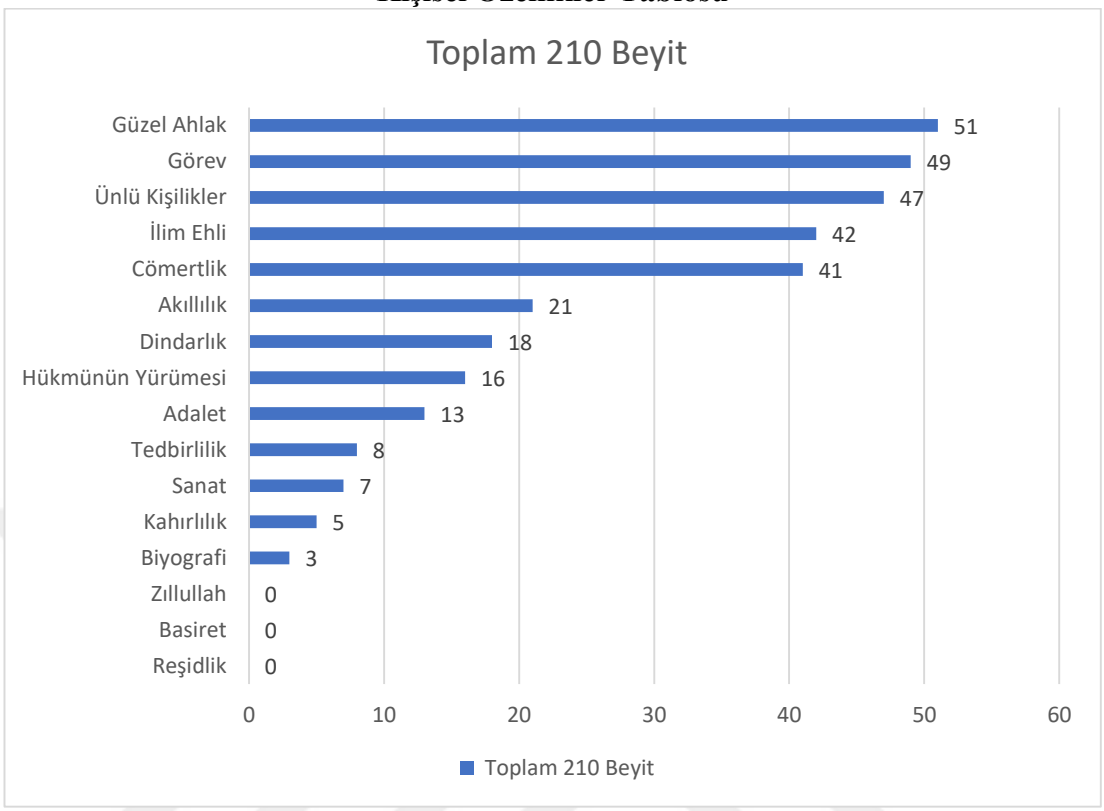
Yüzdelik Tabloları

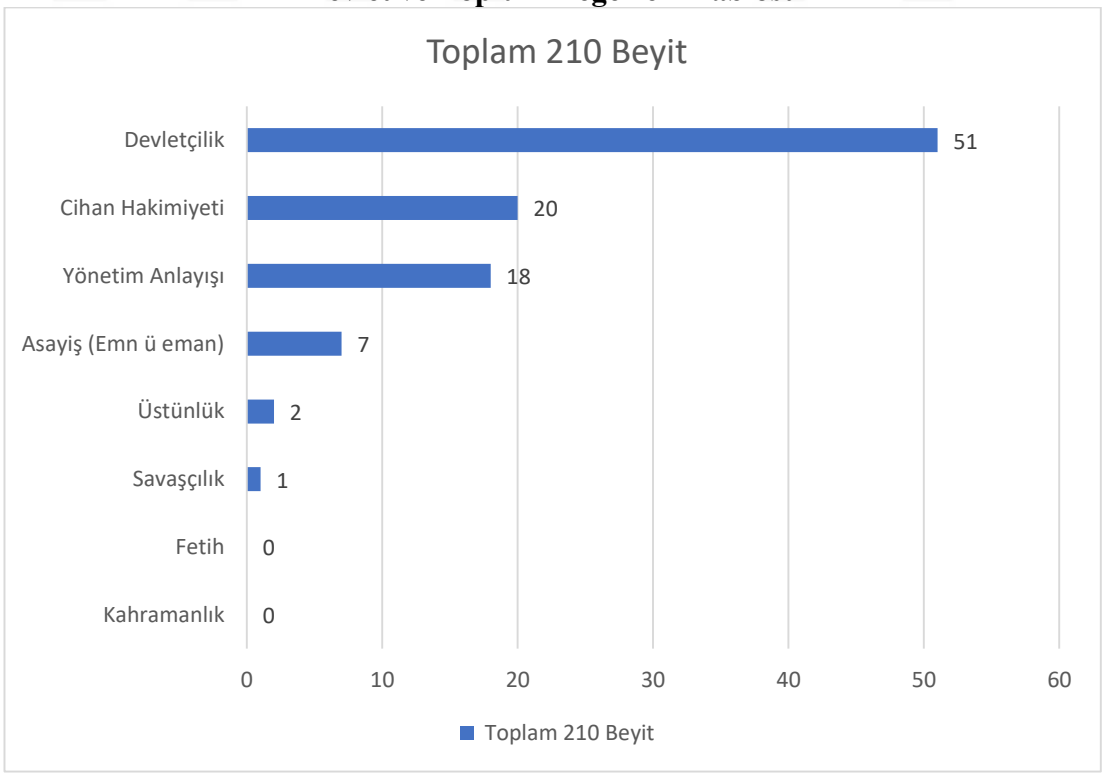

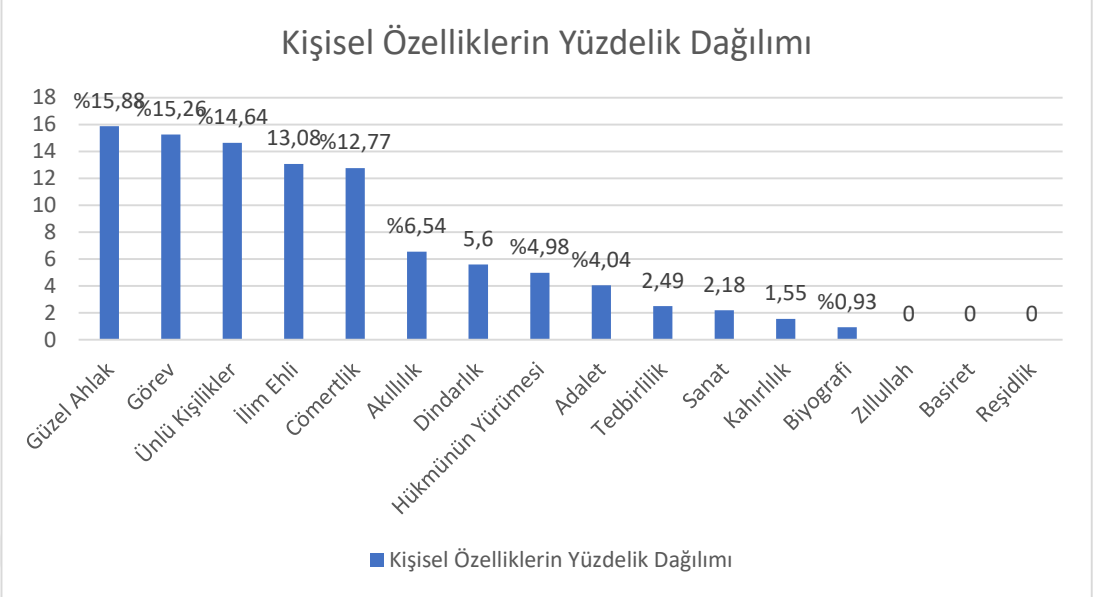
Şeyhülislamlar
Kişisel Özellikler Tablosu

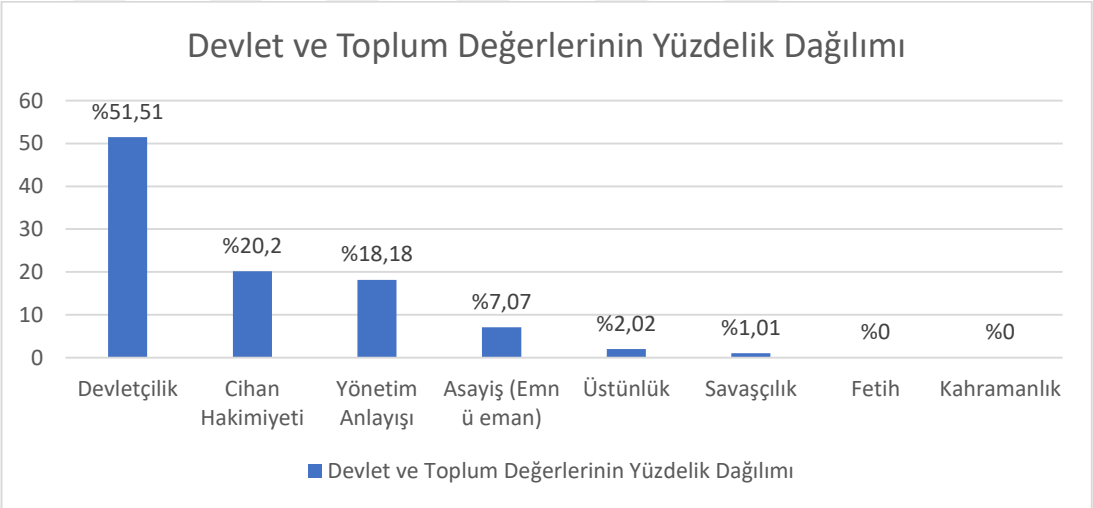

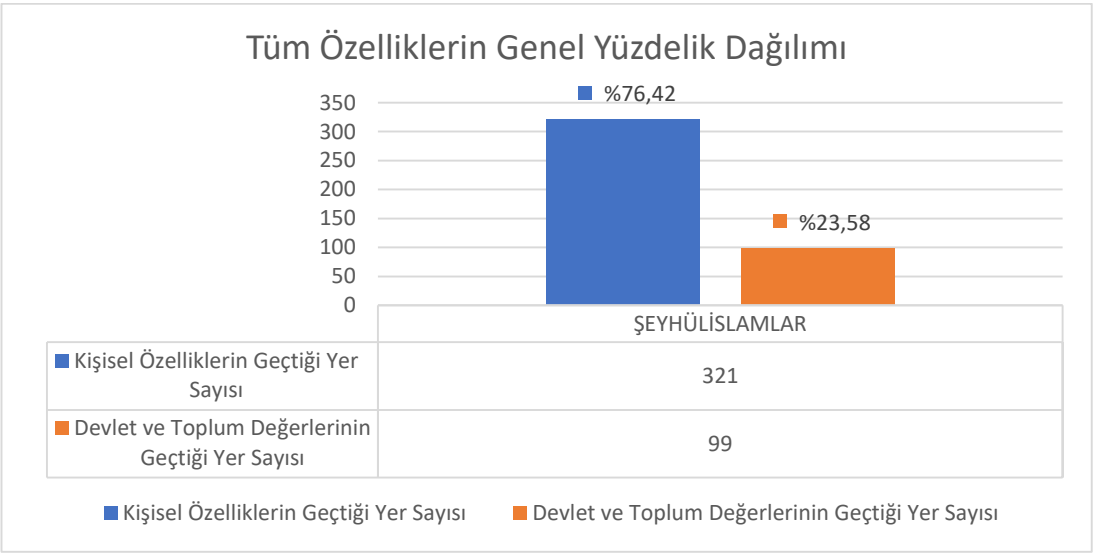
Devlet ve Toplum Değerleri Tablosu

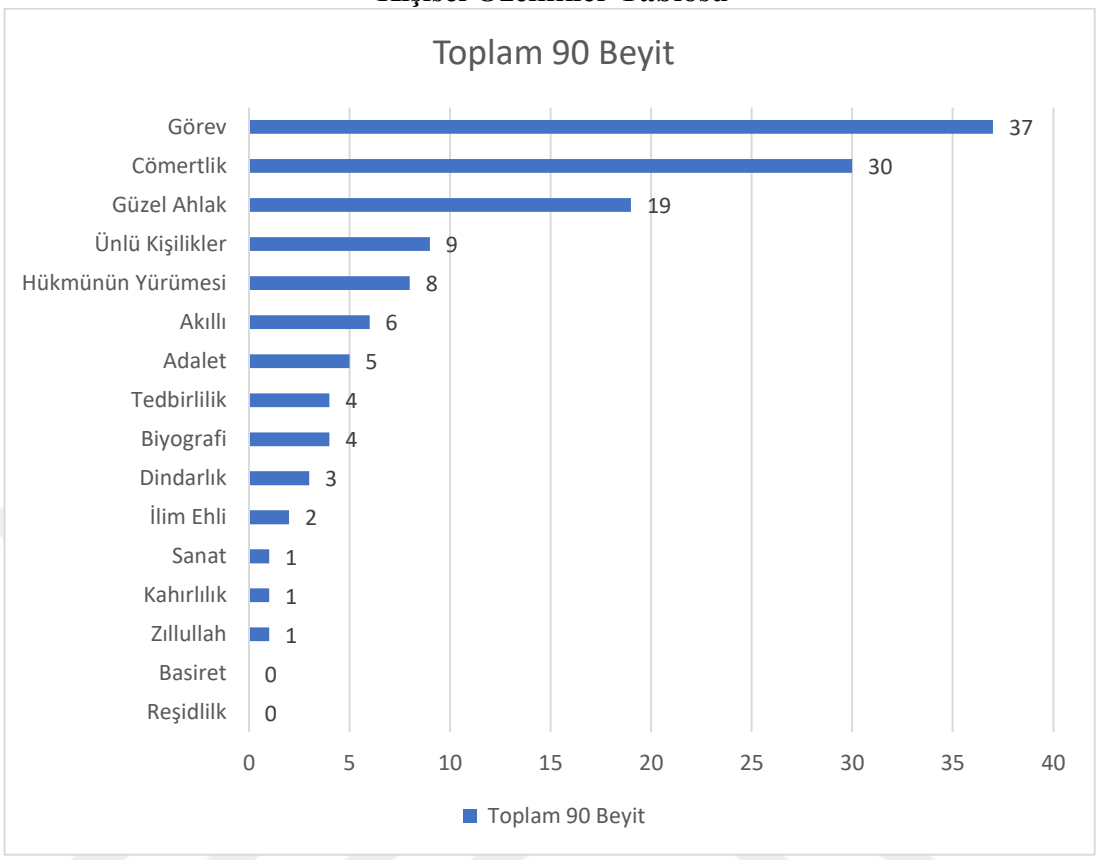
Yüzdelik Tabloları

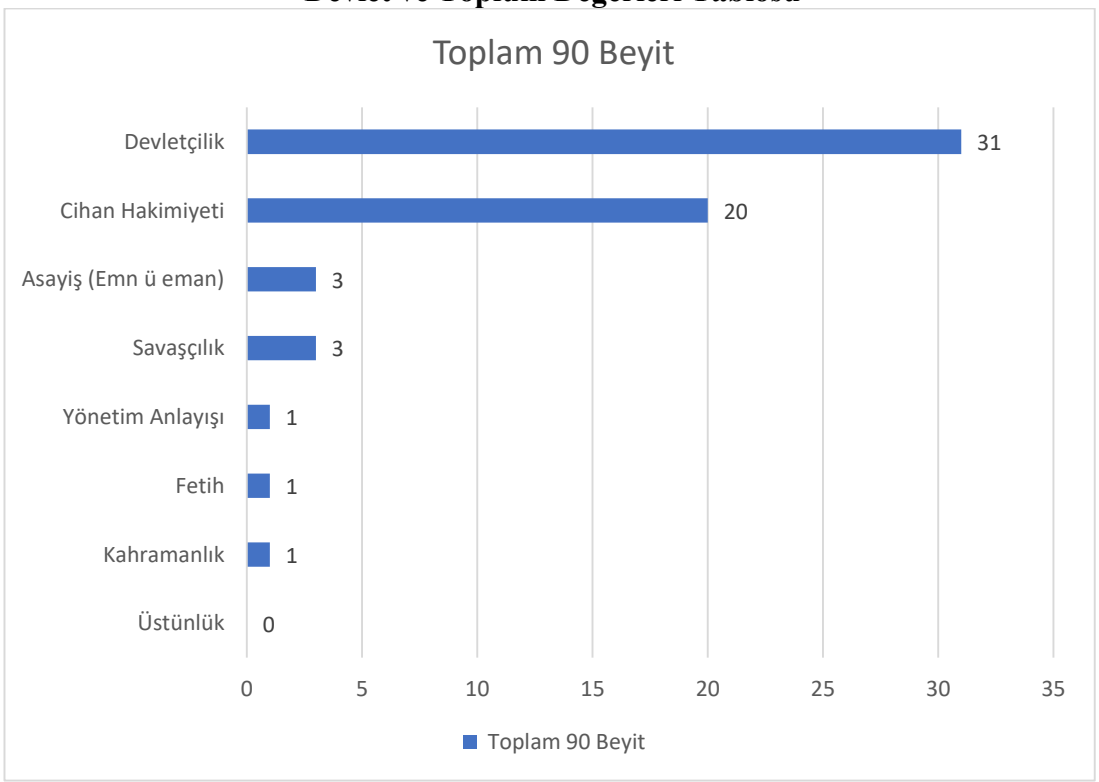

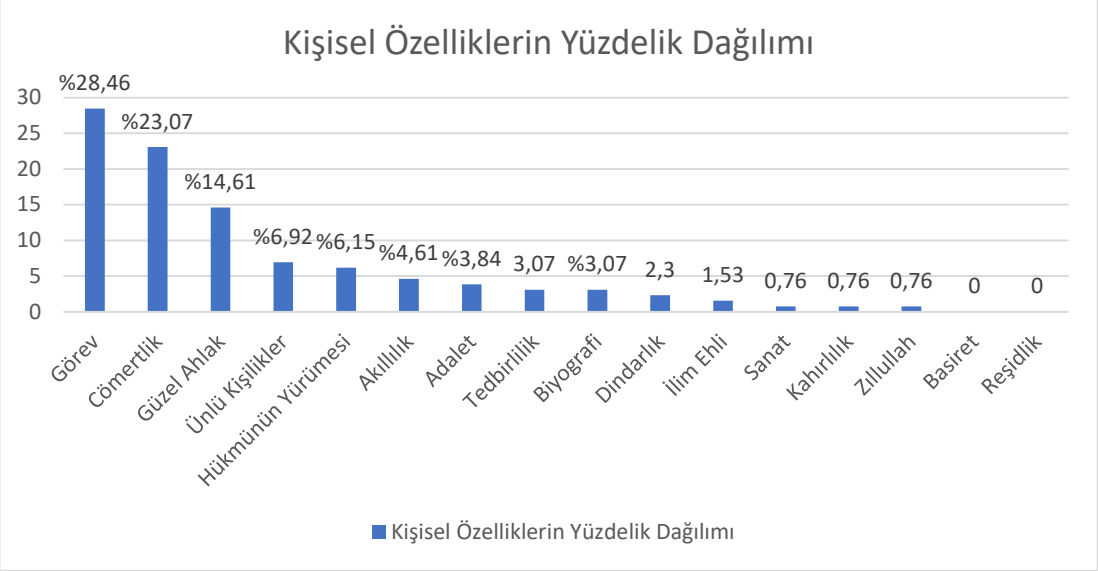
Defterdarlar
Kişisel Özellikler Tablosu

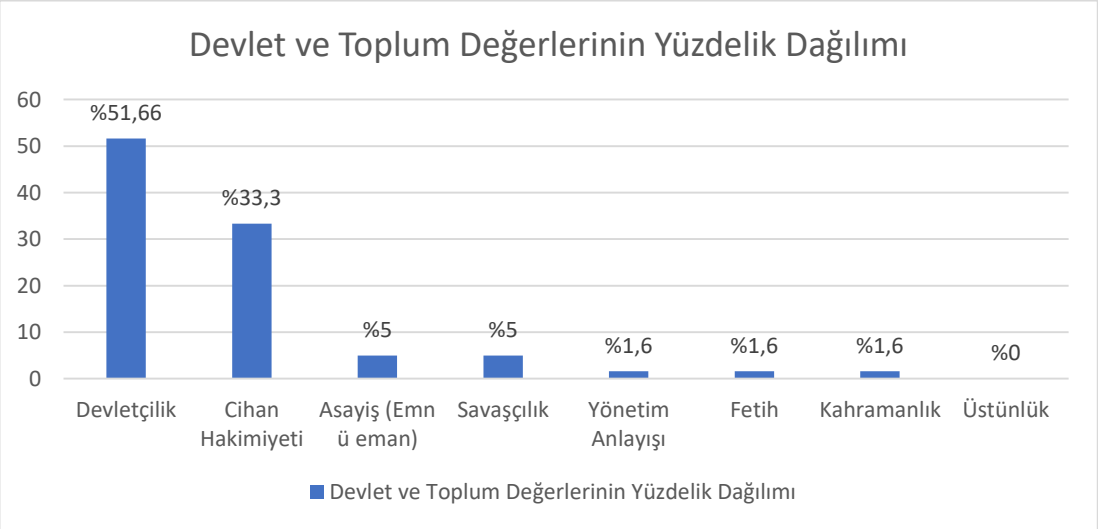

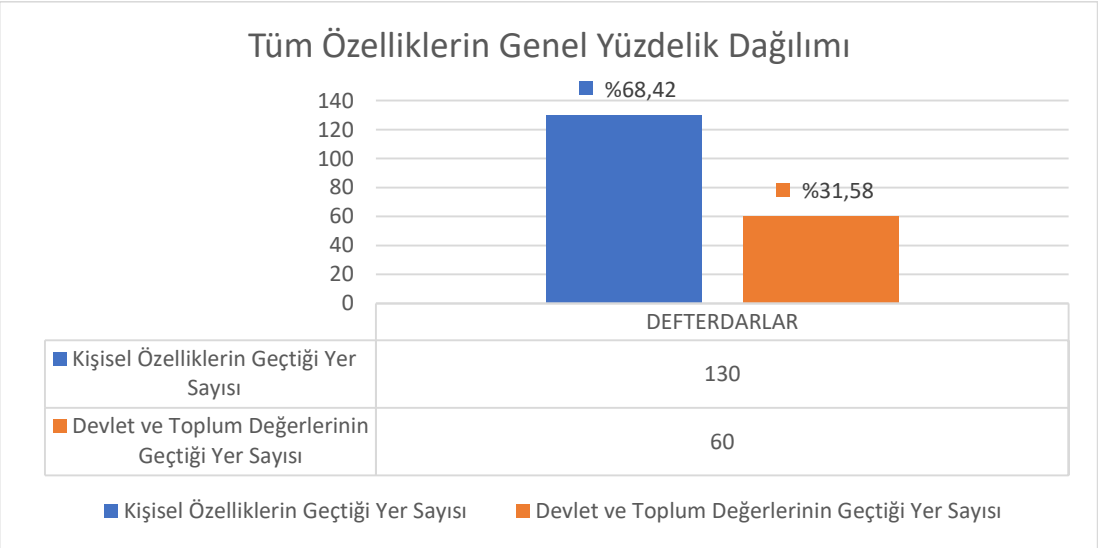
Devlet ve Toplum Değerleri Tablosu

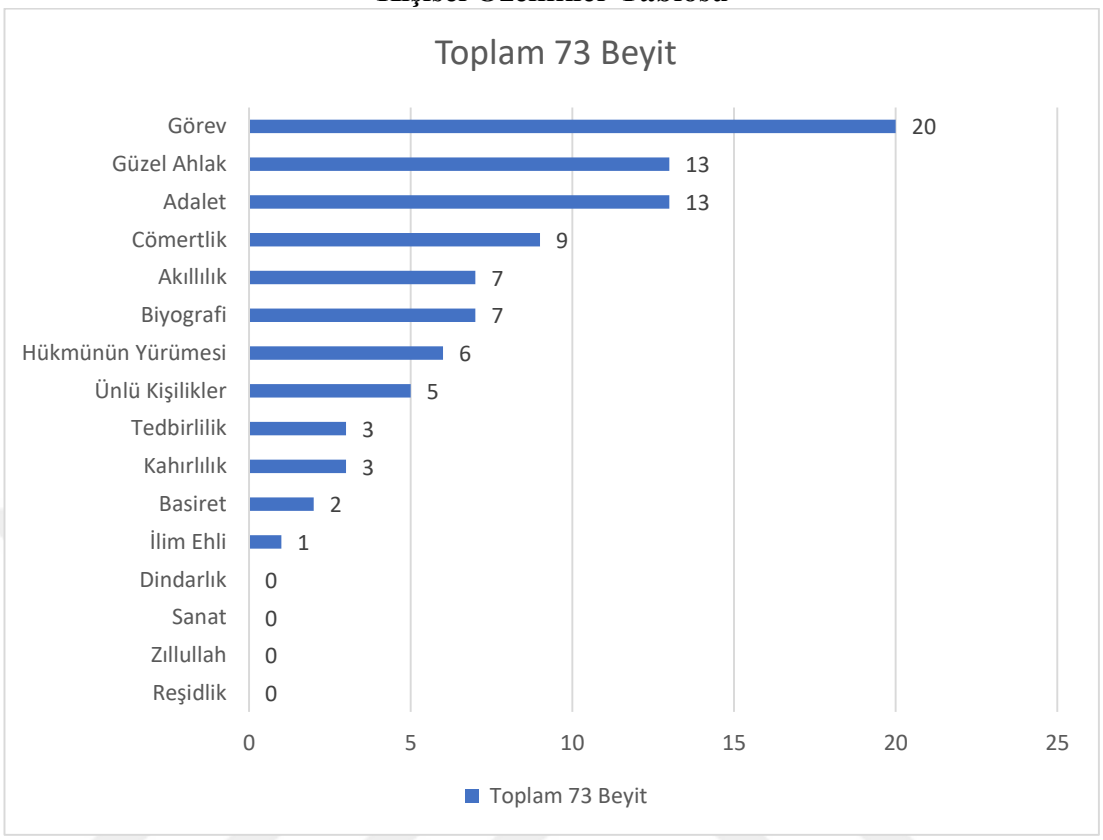
Yüzdelik Tabloları

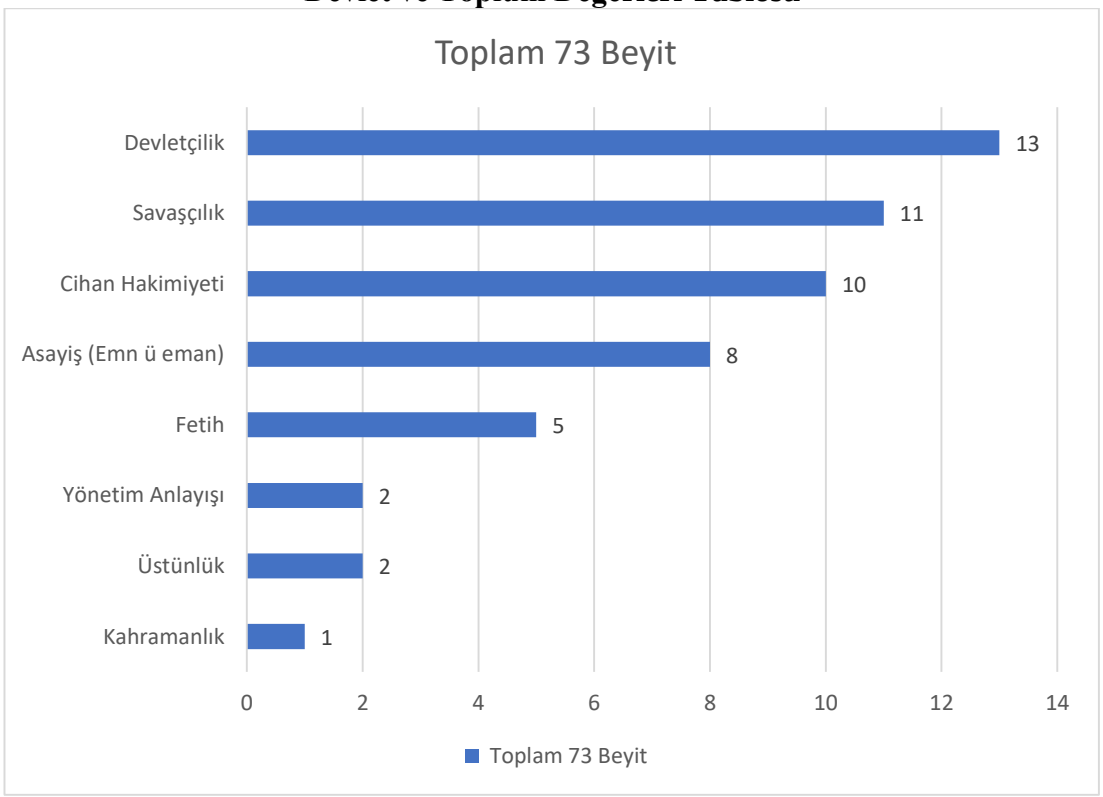

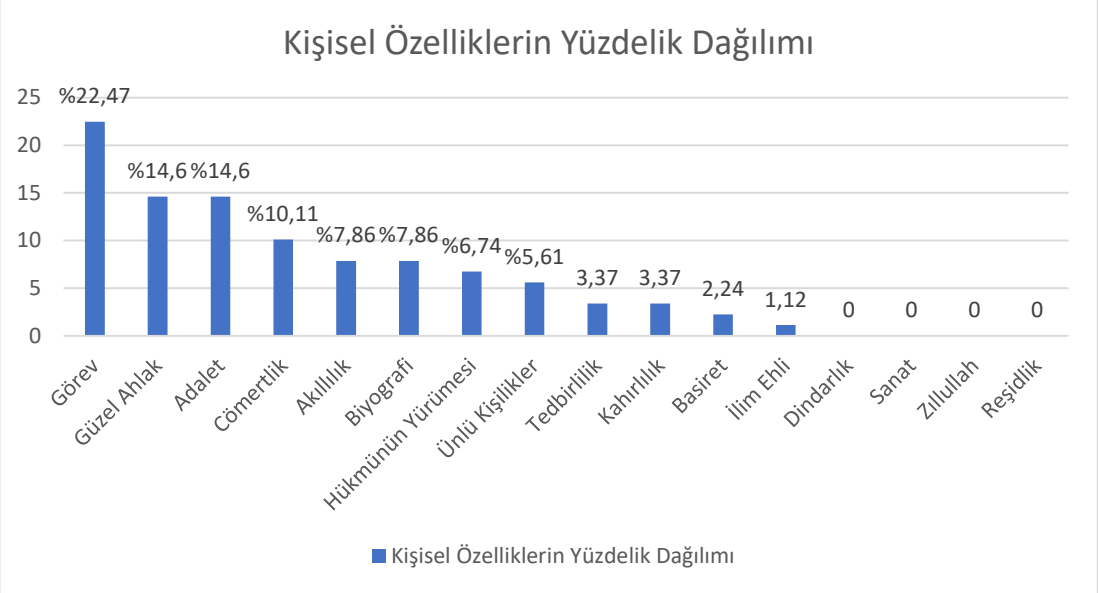
Vezirler
Kişisel Özellikler Tablosu

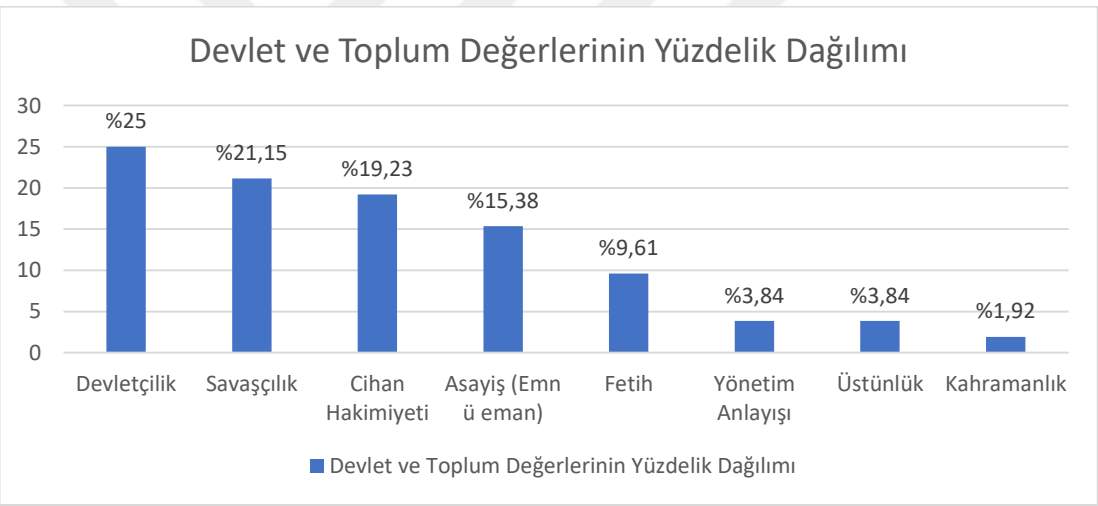

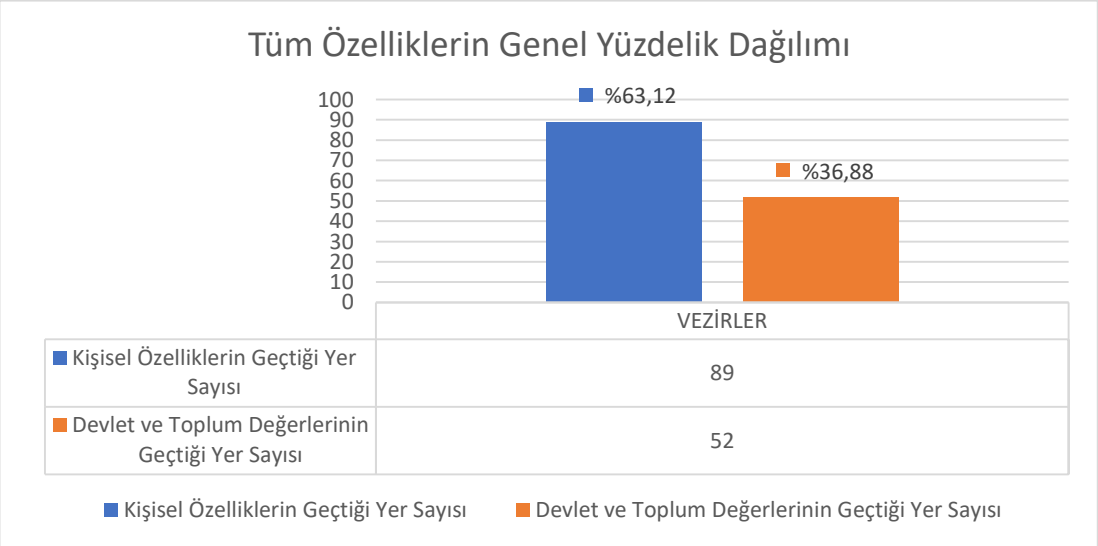
Devlet ve Toplum Değerleri Tablosu

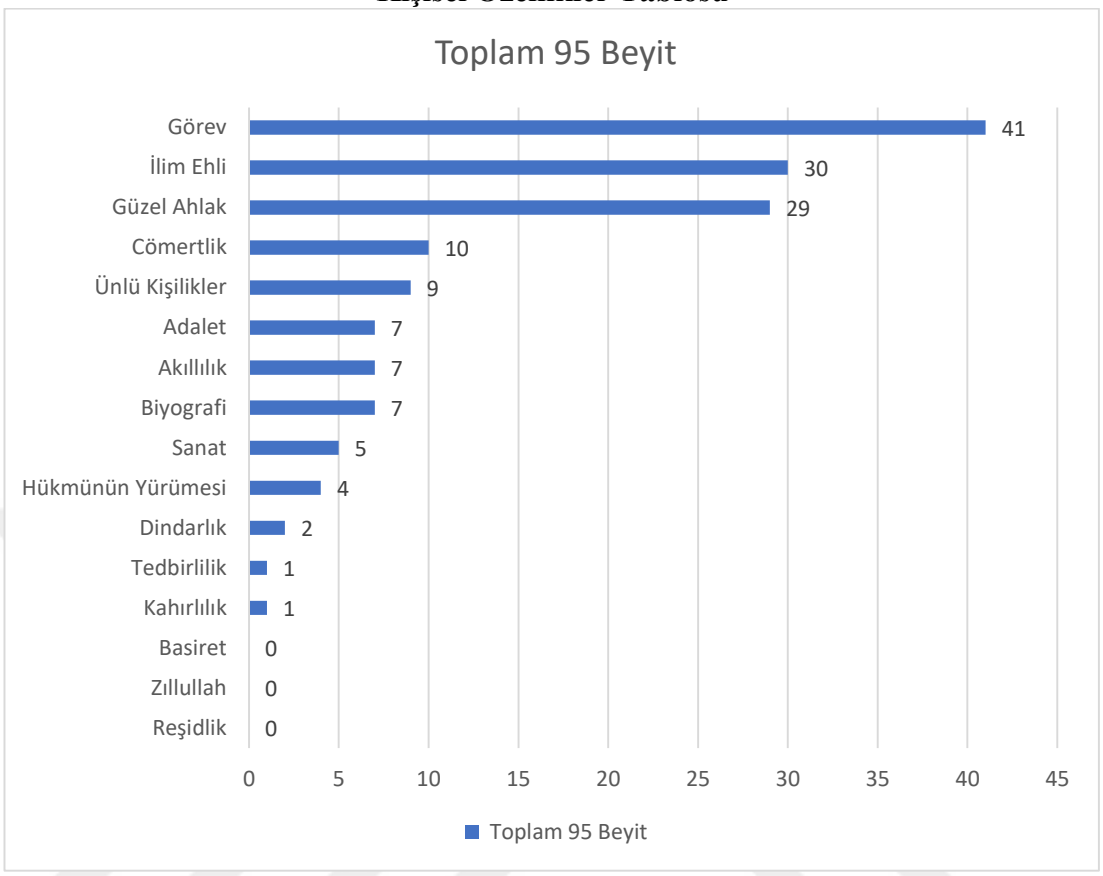
Yüzdelik Tabloları

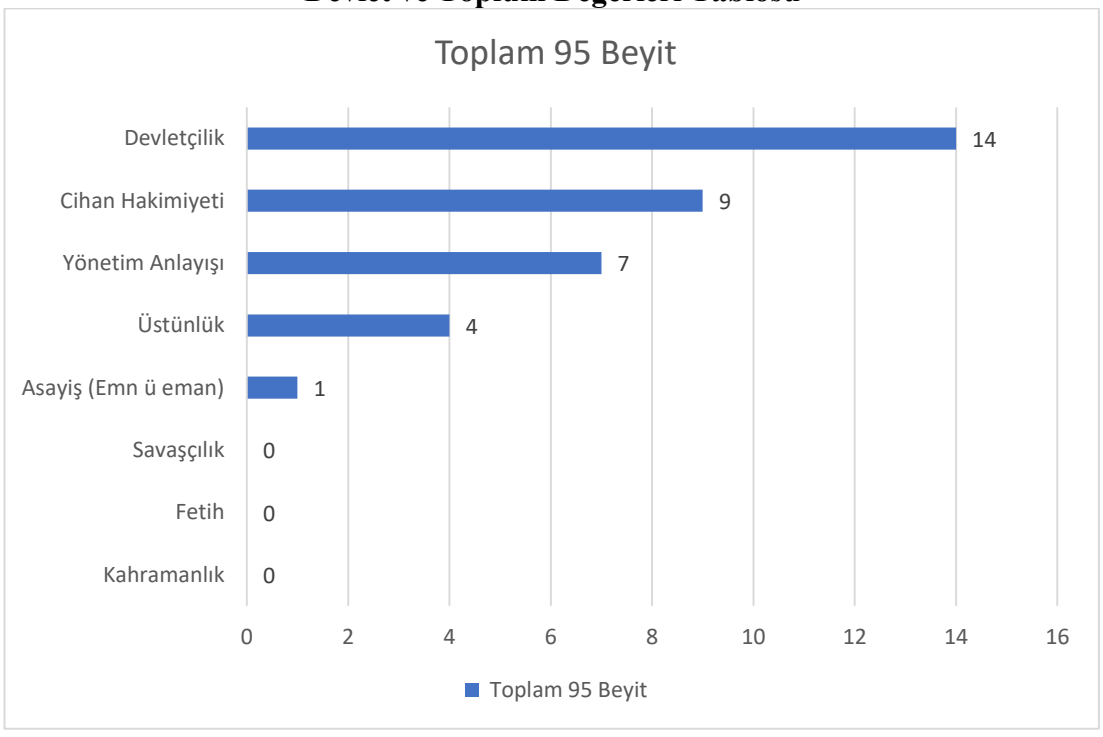

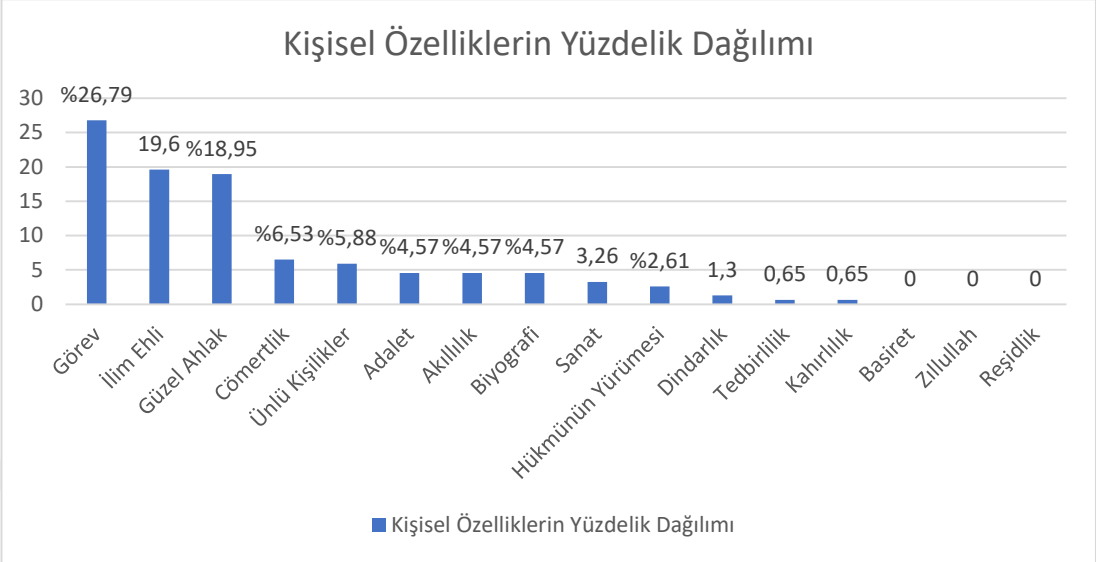
Kazaskerler
Kişisel Özellikler Tablosu

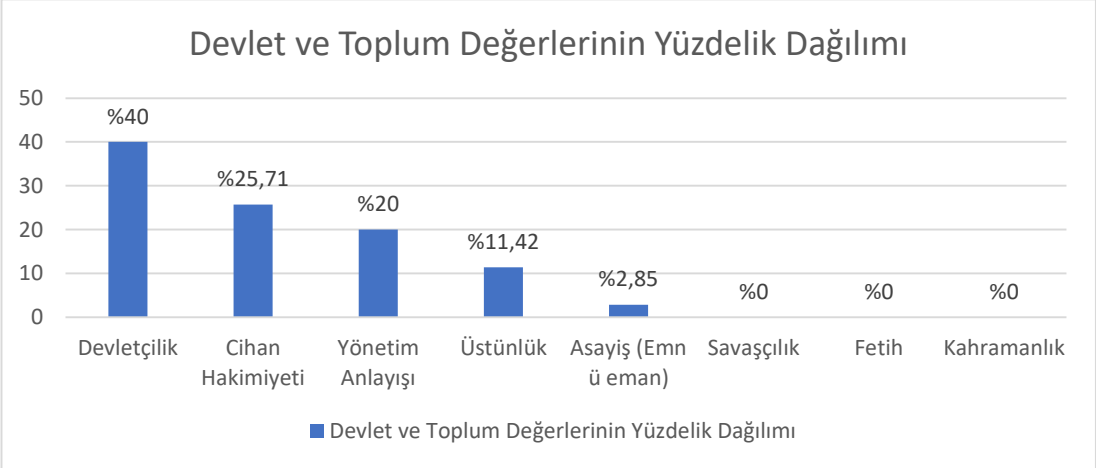

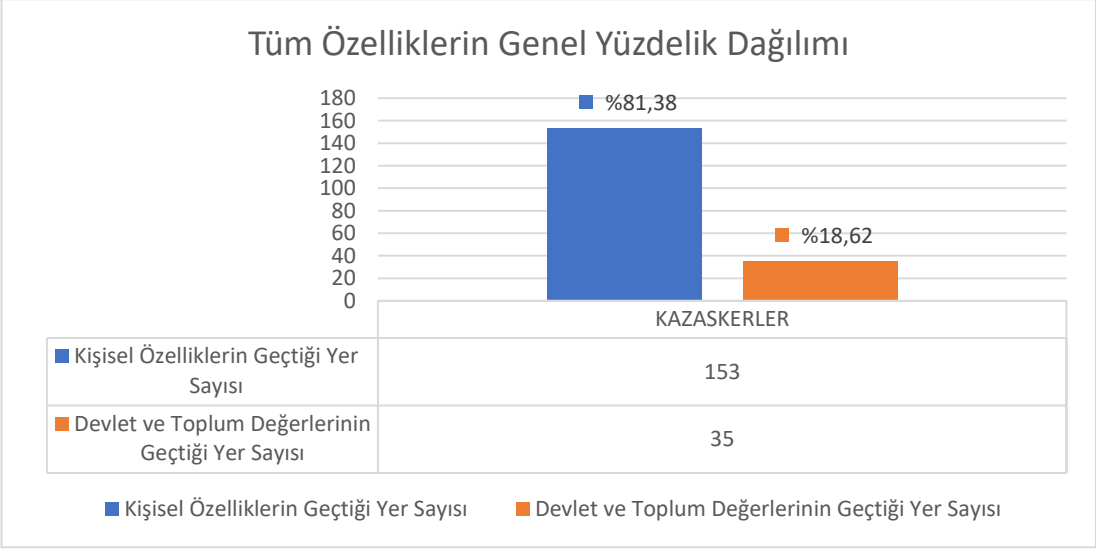
Devlet ve Toplum Değerleri Tablosu

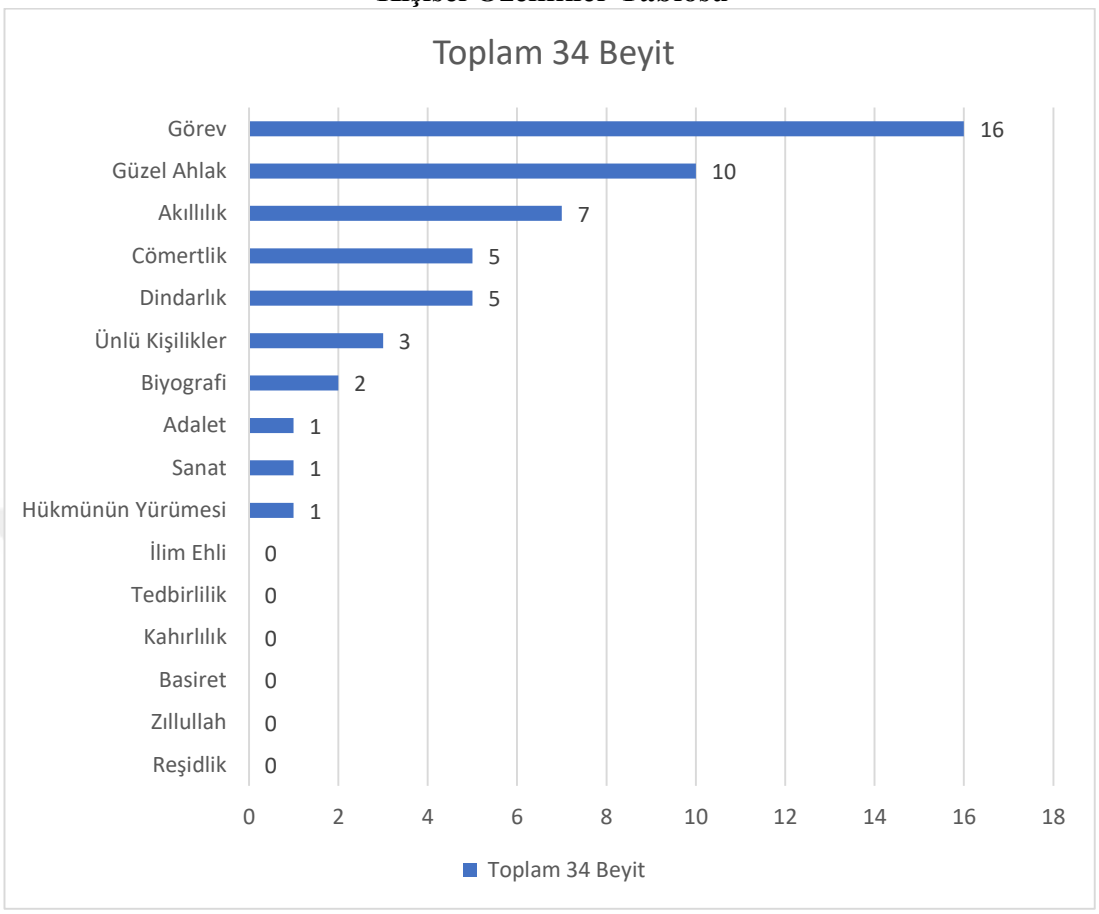
Yüzdelik Tabloları

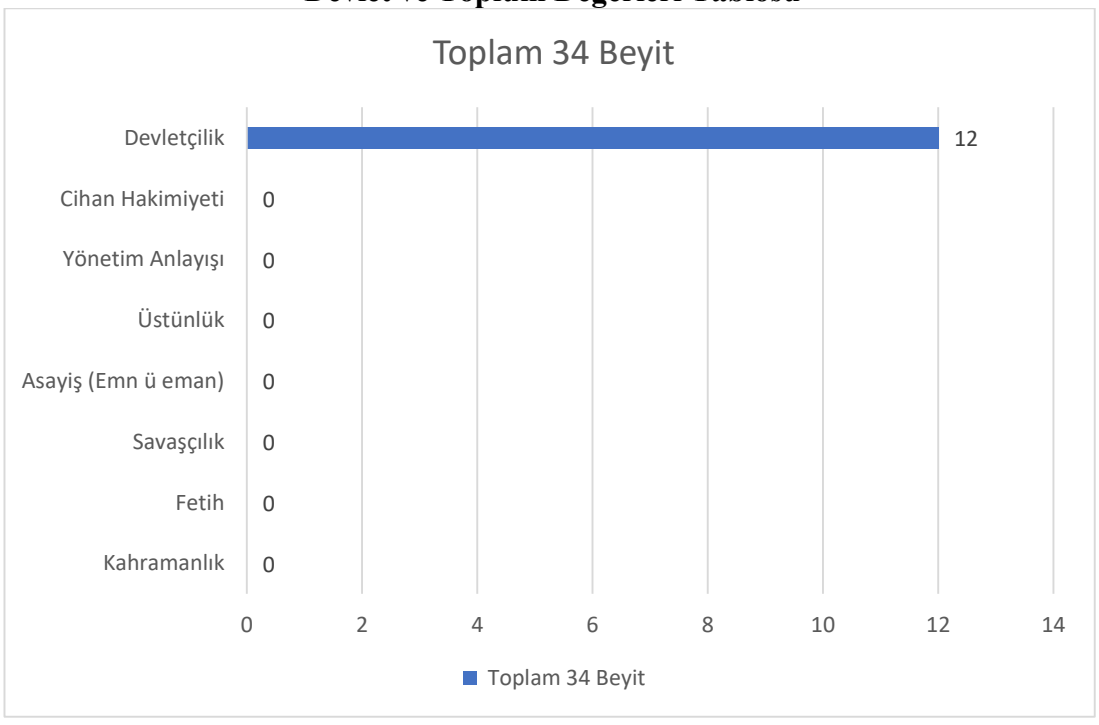

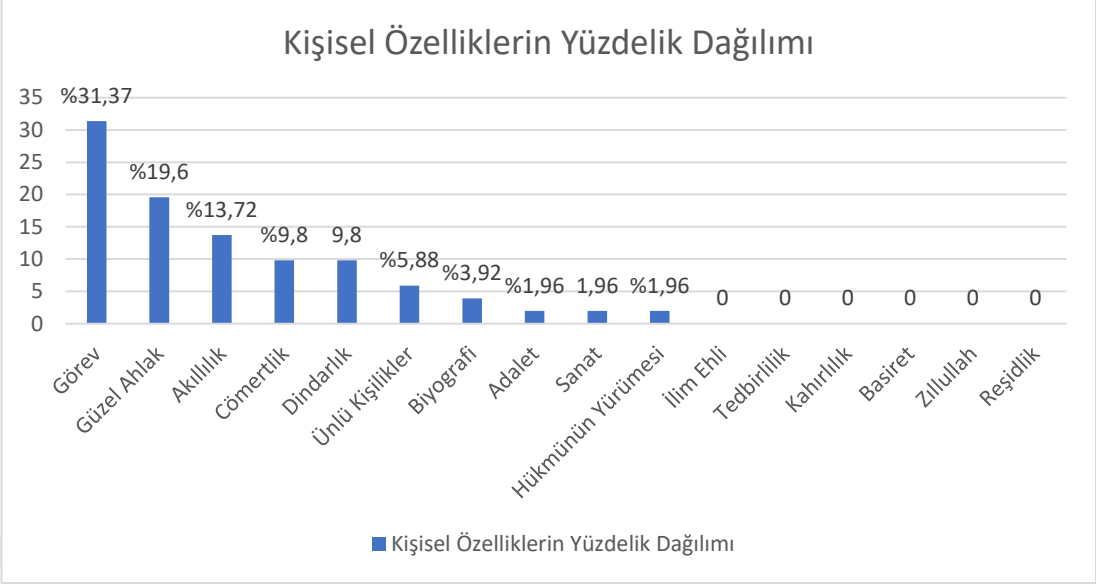
Reisülküttaplar
Kişisel Özellikler Tablosu

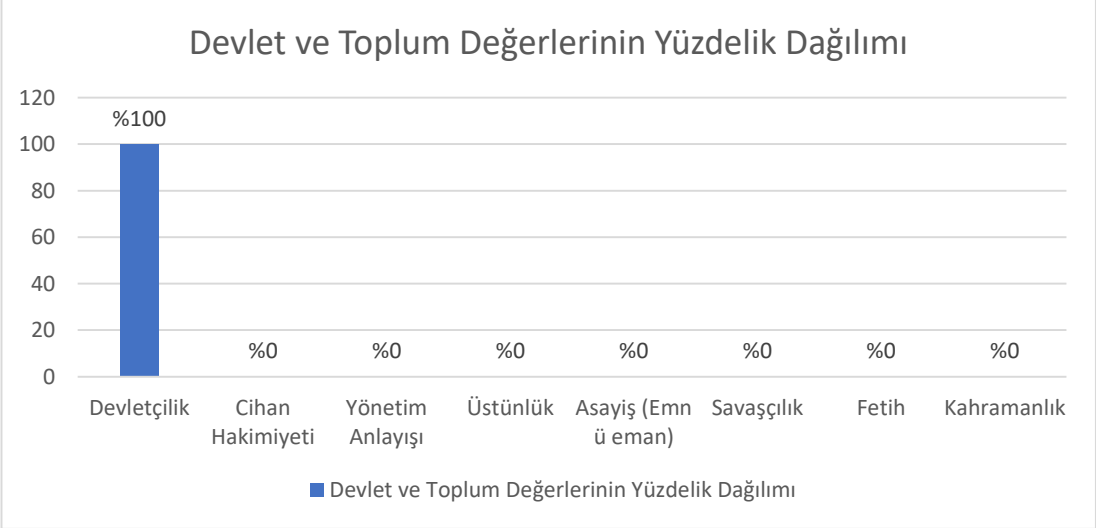

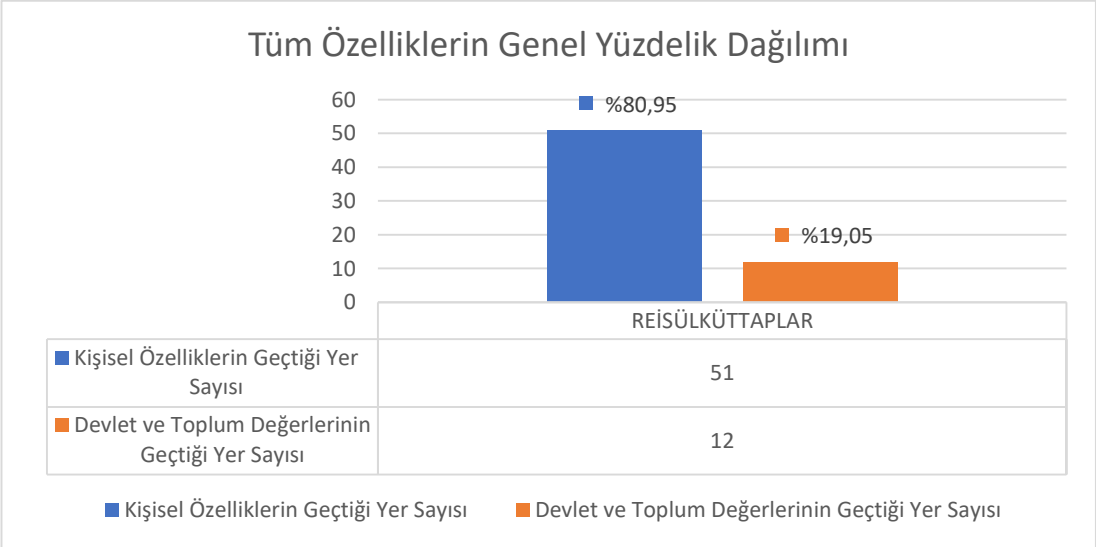
Devlet ve Toplum Değerleri Tablosu

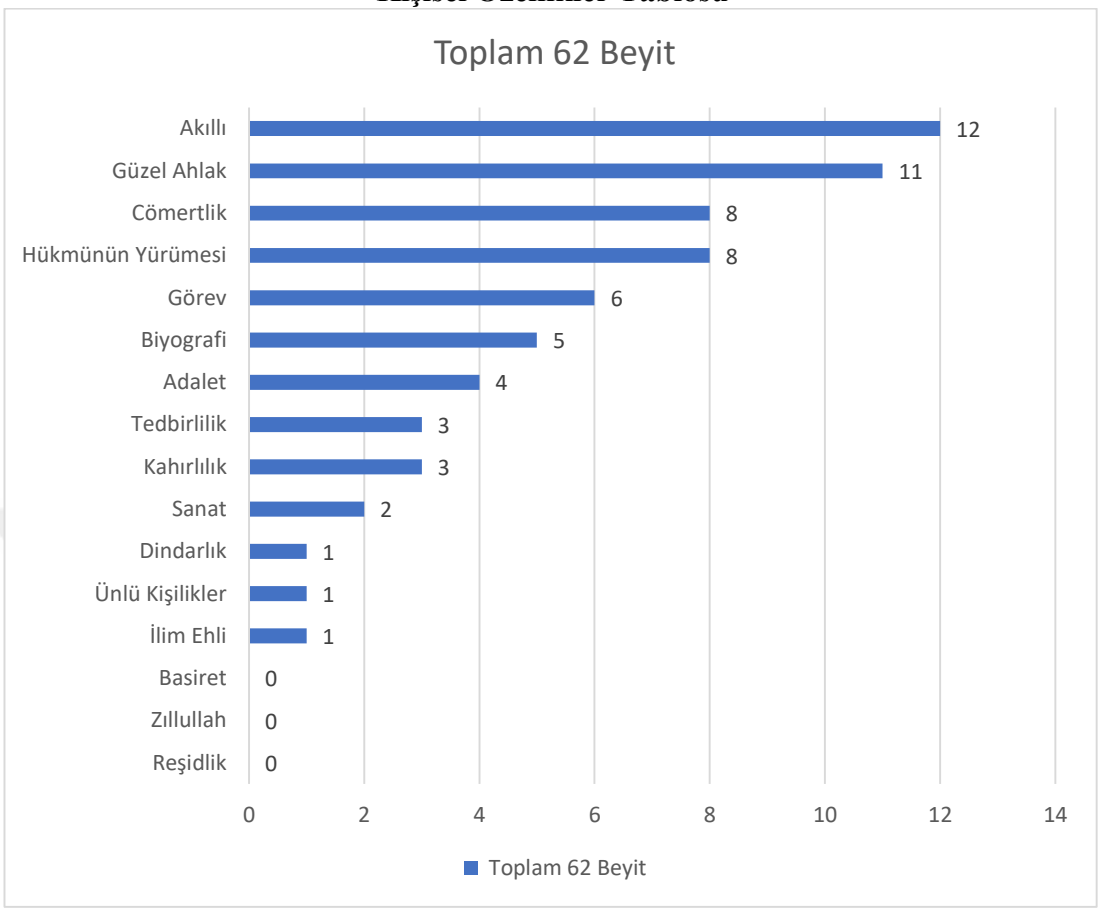
Yüzdelik Tablosu

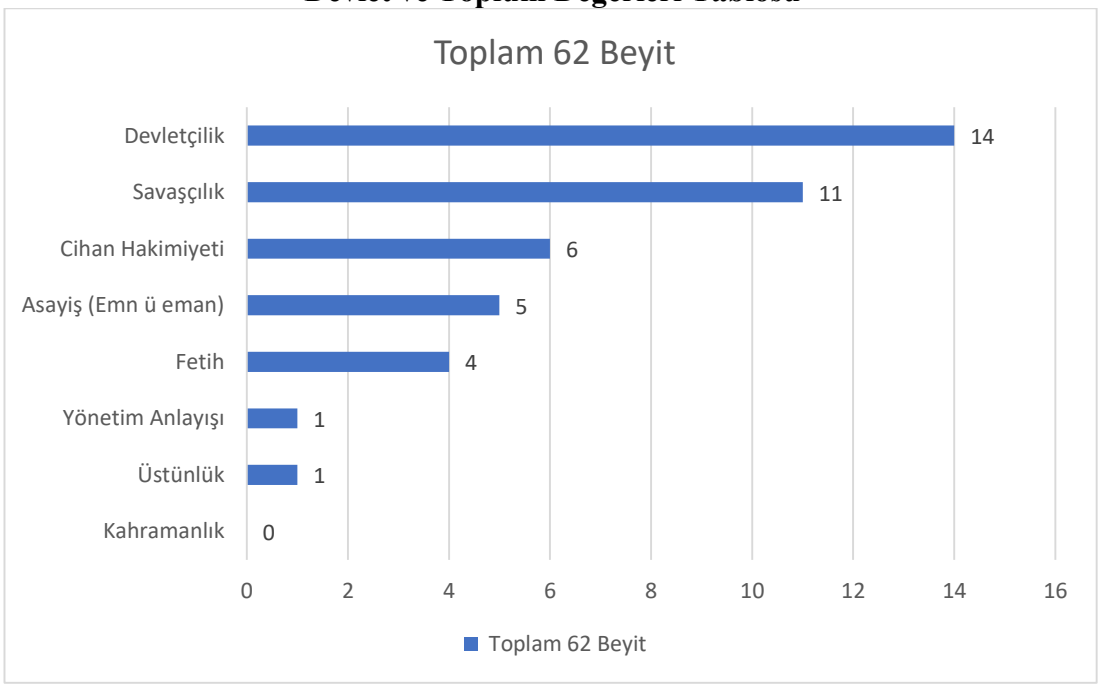

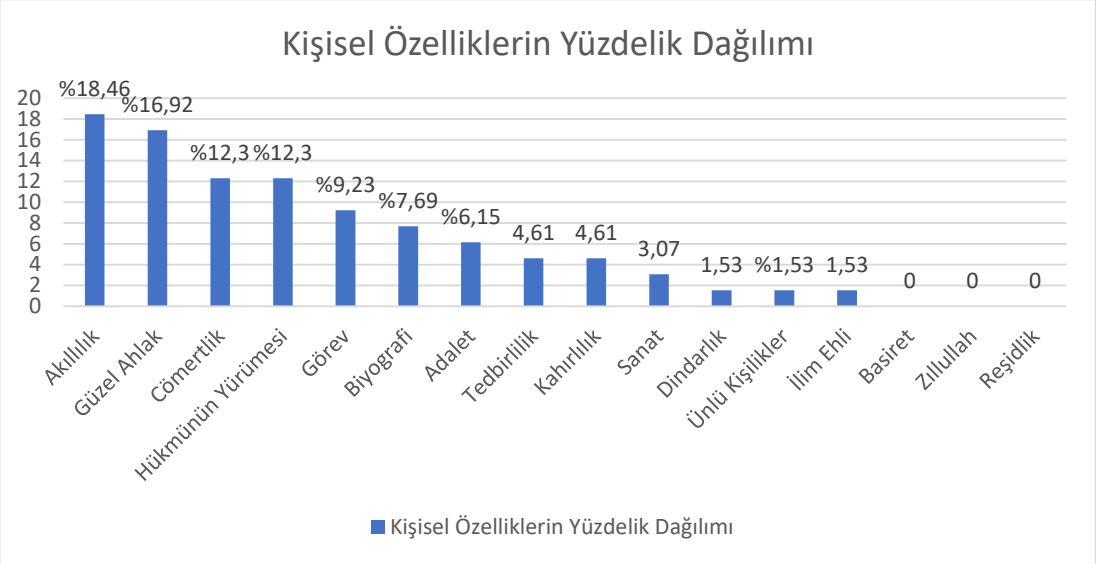
Kaptanıderyalar
Kişisel Özellikler Tablosu

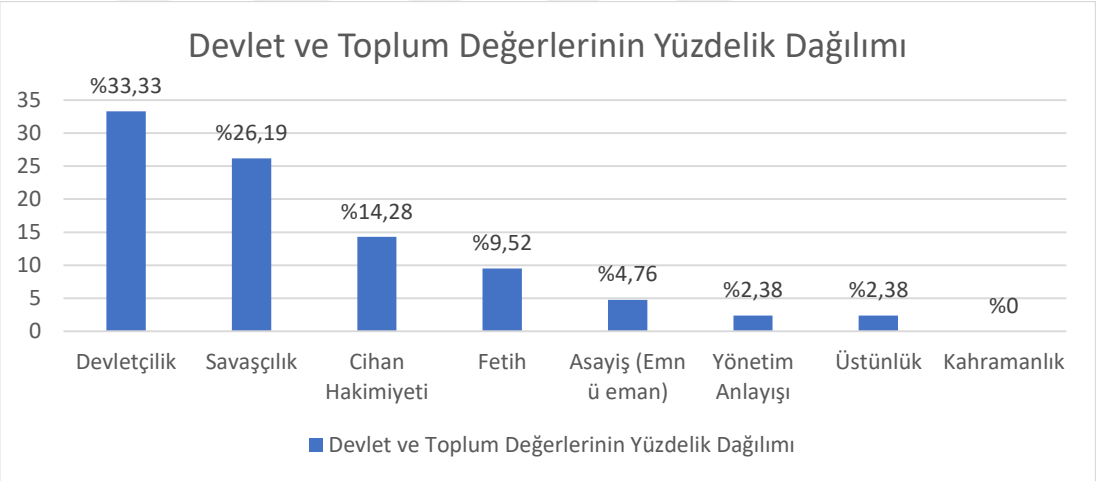

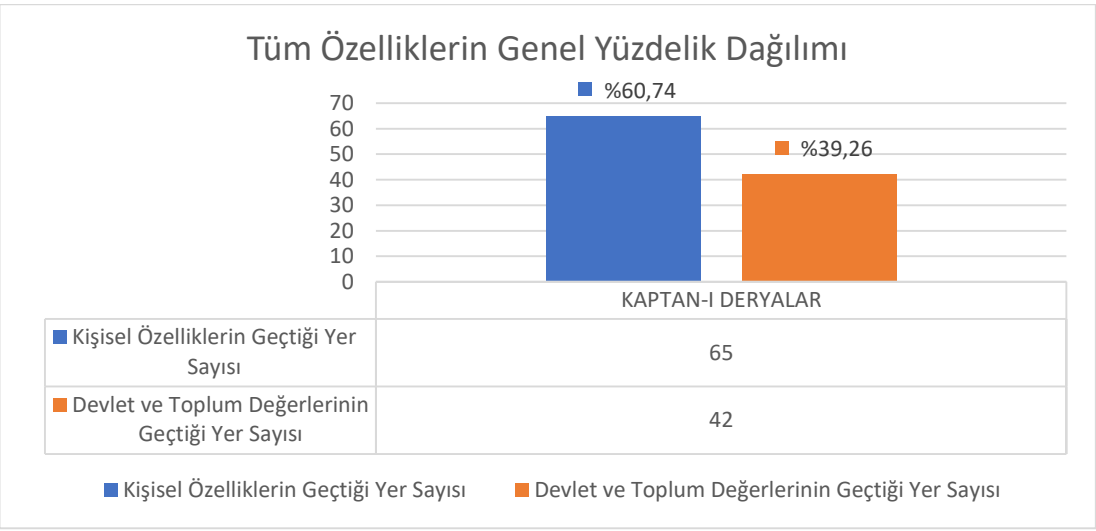
Devlet ve Toplum Değerleri Tablosu

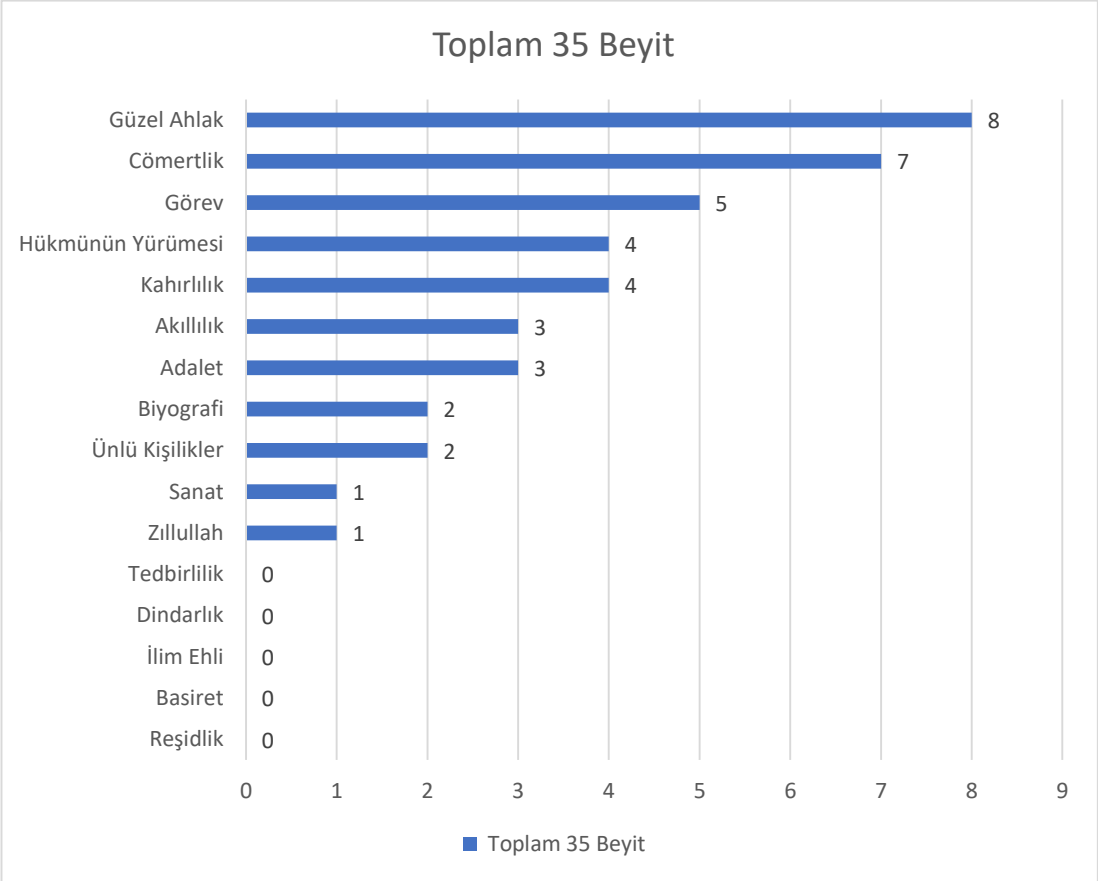
Yüzdelik Tabloları

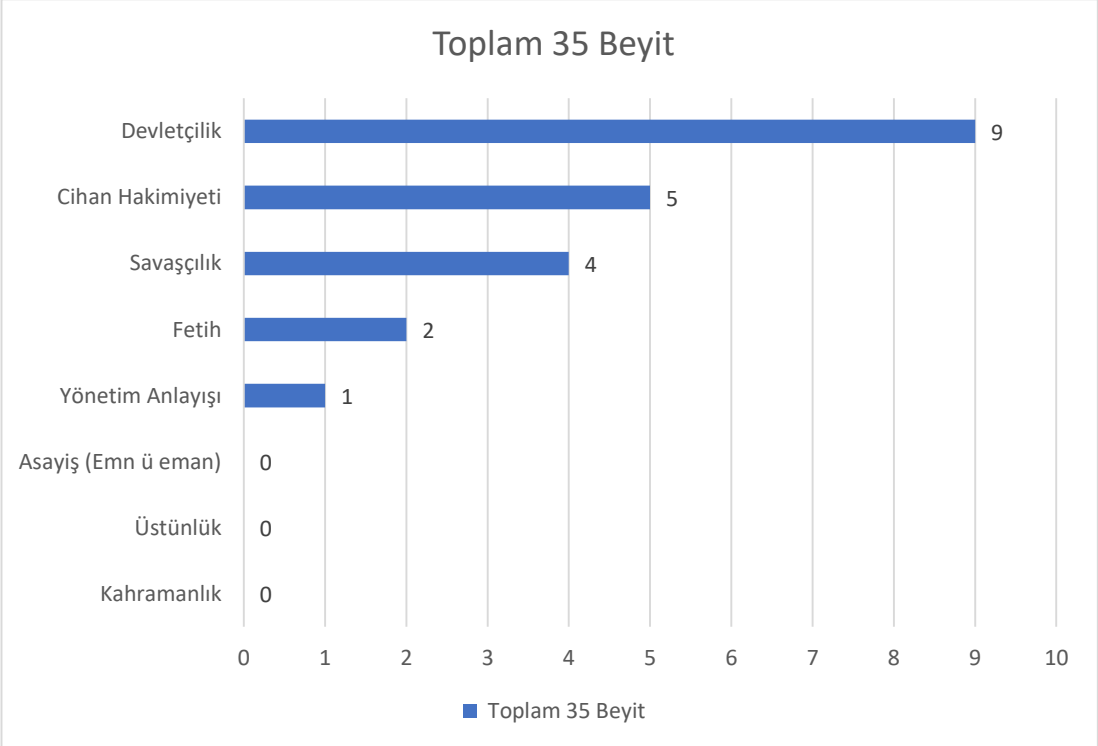

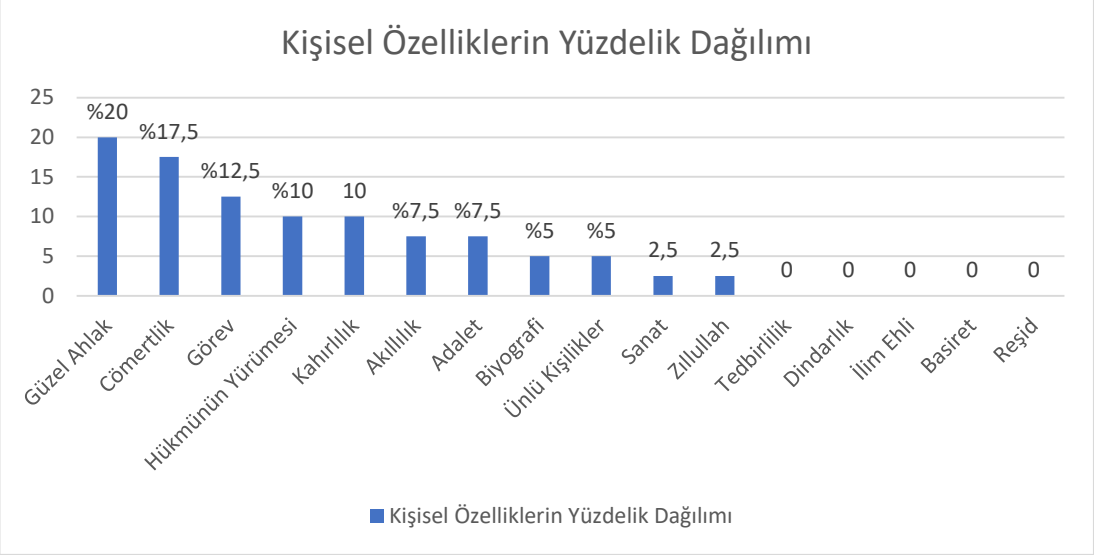
Nişancılar
Kişisel Özellikler Tablosu

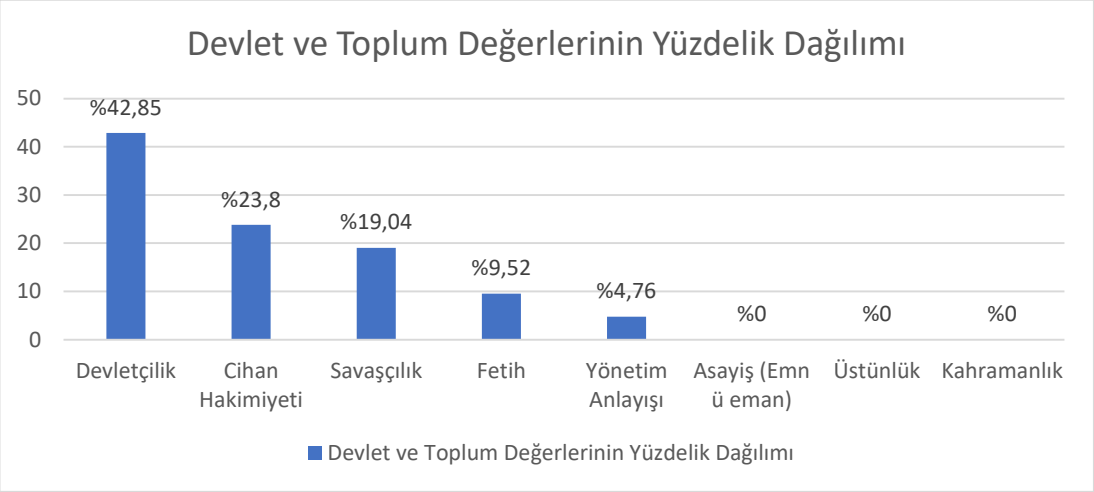

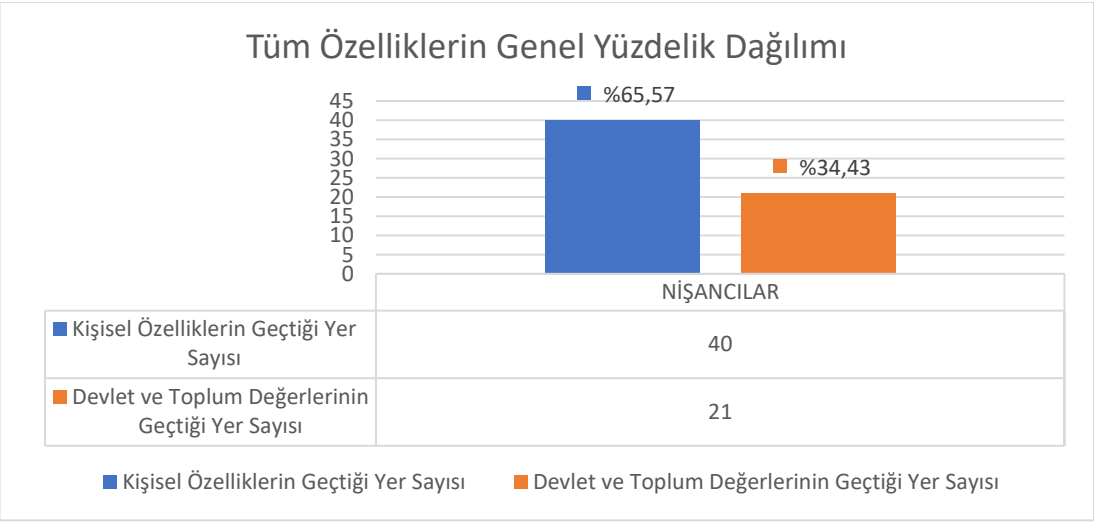
Devlet ve Toplum Değerleri Tablosu

Yüzdelik Tabloları

Devlet Adamlarında Aranan Kişisel Özellikler Tablosu

Sadrazamlar

Sıra	Belirlenen Toplam Beyit Sayısı	Kişilik	Görevi	Biyografi Bilgisi	Adil Olmak	Cömert Olmak	Akıllı Olmak	Basiretli Olmak	Kahır Vasfına Sahip Olmak	Güzel Ahlak Sahibi Olmak	Tedbir Sahibi Olmak	Sanatı Ve Sanatkârı Korumak	Zıllullah	Ünlü Kişiliklerle Beraber Anılması	Hükmü Yürüyor Olmak	Dindar Olmak	Reşid Olmak	İlim Ehli Olmak
1	5	MAHMÛD PAŞA (d. … - ö. 1474)	1	-	-	1	1	-	-	3	-	-	-	1	-	-	-	-
2	9	KOCA DÂVÛD PAŞA (d. … - ö. 1498)	2	-	1	1	1	-	1	1	-	-	-	1	1	-	-	-
3	32	HADIM / ATİK ALİ PAŞA (d. … - ö. 1511)	3	5	2	6	-	1	1	4	-	2	-	4	4	-	-	-
4	21	KOCA MUSTAFA PAŞA (d. … - ö. 1512)	4	-	5	8	3	1	2	3	1	1	1	3	-	-	-	-
5	7	PÎRÎ MEHMED PAŞA (d. … – ö. 1533)	-	-	-	3	-	-	-	2	-	-	-	-	-	2		1

Sıra	Belirlenen Toplam Beyit Sayısı	Kişilik	Görevi	Biyografi Bilgisi	Adil Olmak	Cömert Olmak	Akıllı Olmak	Basiretli Olmak	Kahır Vasfına Sahip Olmak	Güzel Ahlak Sahibi Olmak	Tedbir Sahibi Olmak	Sanatı Ve Sanatkârı Korumak	Zıllullah	Ünlü Kişiliklerle Beraber Anılması	Hükmü Yürüyor Olmak	Dindar Olmak	Reşid Olmak	İlim Ehli Olmak
6	42 beyit 5 bent	MAKBUL/ MAKTUL/ FRENK İBRAHİM PAŞA (d. … - ö. 1536)	11	3 beyit 5 bent	5	7	4	1	1	3	1	1	-	2	2	-	-	-
7	21	AYAS PAŞA (d. … - ö. 1539)	1	1	3	3	2	-	2	2	1	-	-	-	2	-	-	-
8	5	YÛNÛS PAŞA (d. … - ö. 1557)	1	3	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
9	8	RÜSTEM PAŞA (d. 1500 – ö. 10 Temmuz 1561)	2	-	2	1	1	-	-	1	1	-	-	-	4	-	-	-
10	10	SOKULLU MEHMED PAŞA (d. 1505 – ö. 1579)	-	-	3	-	-	-	1	3	-	-	-	-	4	-	-	-
11	26	ÖZDEMİROĞLU OSMAN PAŞA (d. 1526 – ö. 1585)	7	5	4	3	-	-	1	1	1	1	-	6	1	-	-	-

Sıra	Belirlenen Toplam Beyit Sayısı	Kişilik	Görevi	Biyografi Bilgisi	Adil Olmak	Cömert Olmak	Akıllı Olmak	Basiretli Olmak	Kahır Vasfına Sahip Olmak	Güzel Ahlak Sahibi Olmak	Tedbir Sahibi Olmak	Sanatı Ve Sanatkârı Korumak	Zıllullah	Ünlü Kişiliklerle Beraber Anılması	Hükmü Yürüyor Olmak	Dindar Olmak	Reşid Olmak	İlim Ehli Olmak
12	40	FERHAD PAŞA (d. … - ö. 1595)	4	5	6	5	2	2	1	3	3	1	-	1	5	-	-	-
13	26	KOCA SİNAN PAŞA (d. 1520? – ö. 1596)	5	3	1	3	-	-	-	1	1	1	1	-	1	-	-	-
14	13	HADIM HASAN PAŞA (d. … - ö. 1598)	1	-	1	3	1	-	-	1	-	2	1	-	-	-	-	-
15	3	DAMAD İBRAHİM PAŞA (d. … - ö. 1601)	3	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
16	18	KUYUCU MURAD PAŞA (d. 1535 – ö. 21 Haziran 1611)	3	-	3	3	2	-	1	2	-	1	1	3	1	-	-	-
17	14	NASUH PAŞA (d. … - ö. 17 Ekim 1614)	2	-	-	4	2	-	1	1	-	-	-	-	2	-	1	-
18	5	GÜZELCE ALİ PAŞA (d. … - ö. Mart 1621)	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Sıra	Belirlenen Toplam Beyit Sayısı	Kişilik	Görevi	Biyografi Bilgisi	Adil Olmak	Cömert Olmak	Akıllı Olmak	Basiretli Olmak	Kahır Vasfına Sahip Olmak	Güzel Ahlak Sahibi Olmak	Tedbir Sahibi Olmak	Sanatı Ve Sanatkârı Korumak	Zıllullah	Ünlü Kişiliklerle Beraber Anılması	Hükmü Yürüyor Olmak	Dindar Olmak	Reşid Olmak	İlim Ehli Olmak
19	8	HÜSREV PAŞA (d. … - ö. Mart 1632)	2	-	2	1	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
20	2	HAFIZ AHMED PAŞA (d. 1564 – ö. 10 Şubat 1632)	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
21	3	BAYRAM PAŞA (d. … - ö. 21 Mart 1638)	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
22	7	TAYYAR MEHMED PAŞA (d. … - ö. 24 Aralık 1638)	1	-	-	3	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
23	29	SÂLİH PAŞA (d. 1607 – ö. 14 Eylül 1647)	7	2	3	8	3	-	1	4	2	1	-	7	4	1	-	-
24	32	İPŞİR MUSTAFA PAŞA (d. 1607 - ö. 11 Mayıs 1655)	5	2	6	4	2	-	-	1	-	-	-	6	2	-	-	-
25	11	SİYÂVÛŞ PAŞA (d. … - ö. 1656)	3	-	-	5	3	-	1	-	1	1	-	2	-	-	-	-

Sıra	Belirlenen Toplam Beyit Sayısı	Kişilik	Görevi	Biyografi Bilgisi	Adil Olmak	Cömert Olmak	Akıllı Olmak	Basiretli Olmak	Kahır Vasfına Sahip Olmak	Güzel Ahlak Sahibi Olmak	Tedbir Sahibi Olmak	Sanatı Ve Sanatkârı Korumak	Zıllullah	Ünlü Kişiliklerle Beraber Anılması	Hükmü Yürüyor Olmak	Dindar Olmak	Reşid Olmak	İlim Ehli Olmak
26	16	DELİ HÜSEYİN PAŞA (d. … - ö. 1659)	4	-	3	2	-	-	-	3	-	-	-	4	2	-	-	-
27	31	KÖPRÜLÜ MEHMED PAŞA (d. 1578 – ö. 31 Ekim 1661)	6	1	6	2	8	1	3	4	2	-	-	6	2	-	1	31
28	7	GÜRCÜ MEHMED PAŞA (d. … - ö. 1665)	3	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	2	-	-	-	-
29	48	KÖPRÜLÜZÂDE FÂZIL AHMED PAŞA (d. 1635 – ö. 1676)	7	-	5	5	1	-	2	8	3	1	-	8	2	-	-	1
30	15	MERZİFONLU KARA MUSTAFA PAŞA (d. … - ö. 1683)	3	-	2	1	-	-	1	1	-	-	-	4	-	-	-	-
31	22	DAMAD İBRAHİM PAŞA (NEVŞEHİRLİ) (d. … - ö. 1730)	7	2	3	4	2	-	1	1	2	1	1	1	1	-	1	-

Sıra	Belirlenen Toplam Beyit Sayısı	Kişilik	Görevi	Biyografi Bilgisi	Adil Olmak	Cömert Olmak	Akıllı Olmak	Basiretli Olmak	Kahır Vasfına Sahip Olmak	Güzel Ahlak Sahibi Olmak	Tedbir Sahibi Olmak	Sanatı Ve Sanatkârı Korumak	Zillullah	Ünlü Kişiliklerle Beraber Anılması	Hükmü Yürüyor Olmak	Dindar Olmak	Reşid Olmak	İlim Ehli Olmak
32	21	MUHSİNZÂDE MEHMED PAŞA (d. … - ö. 4 Ağustos 1774)	2	2	8	6	1	-	1	2	-	-	-	3	-	-	-	-
33	10	YAĞLIKÇIZÂDE DERVİŞ MEHMED PAŞA (d. 1735 – ö. 1777)	4	-	3	3	-	-	-	1	-	-	-	4	1	-	-	-
34	3	İZZET MEHMED PAŞA (d. 1723 – ö. Şubat 1784)	2	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
35	16	HALİL HAMİD PAŞA (d. 1736 – ö. 1785)	3	-	2	5	3	-	1	4	1	-	-	7	1	-	-	-
36	21	(KÖR) YUSUF ZİYÂ PAŞA (d. … - ö. 1819)	3	12	1	-	1	-	-	1	-	-	-	3	-	-	-	-
37	3	HURŞİD AHMED PAŞA (d. … - ö. 30 Kasım 1822)	2	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-

Sıra	Belirlenen Toplam Beyit Sayısı	Kişilik	Görevi	Biyografi Bilgisi	Adil Olmak	Cömert Olmak	Akıllı Olmak	Basiretli Olmak	Kahır Vasfına Sahip Olmak	Güzel Ahlak Sahibi Olmak	Tedbir Sahibi Olmak	Sanatı Ve Sanatkârı Korumak	Zillullah	Ünlü Kişiliklerle Beraber Anılması	Hükmü Yürüyor Olmak	Dindar Olmak	Reşid Olmak	İlim Ehli Olmak
38	2	SİLAHDAR ALİ PAŞA (d. … - ö. 1829)	2	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
39	3 beyit 1 bent	YUSUF KÂMİL PAŞA (d. 1808 - ö. 1876)	2	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	1	-	-
40	3	AHMET CEVAD PAŞA (d. 1851 - 10 Ağustos 1900)	3	-	1	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-

Devlet Adamlarında Aranan Kişisel Özellikler Tablosu

Vezirler

Sıra	Belirlenen Toplam Beyit Sayısı	Kişilik	Görevi	Biyografi Bilgisi	Adil Olmak	Cömert Olmak	Akıllı Olmak	Basiretli Olmak	Kahır Vasfına Sahip Olmak	Güzel Ahlak Sahibi Olmak	Tedbir Sahibi Olmak	Sanatı Ve Sanatkârı Korumak	Zıllullah	Ünlü Kişiliklerle Beraber Anılması	Hükmü Yürüyor Olmak	Dindar Olmak	Reşid Olmak	İlim Ehli Olmak
1	18	KÂSIM PAŞA (CEZERÎ) (d. … – ö. …)	3	-	3	5	4	1	1	4	-	-	-	-	2	-	-	1
2	5	DAMAD YAHYA PAŞA (d. … – ö. 1507)	1	-	-	-	1	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-
3	8	ŞEMSÎ AHMED PAŞA (d. … – ö. 1580)	1	2	-	1	1	-	1	1	-	-	-	1	1	-	-	-
4	3	İPŞİR MUSTAFA PAŞA (d. … – ö. 1655)	2	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5	5	SOFU MEHMED PAŞA (d. … – ö. 11 Mayıs 1655)	1	-	2	1	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-
6	2	BÂKÎ PAŞA (d. … - ö. 1626)	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-

Sıra	Belirlenen Toplam Beyit Sayısı	Kişilik	Görevi	Biyografi Bilgisi	Adil Olmak	Cömert Olmak	Akıllı Olmak	Basiretli Olmak	Kahır Vasfına Sahip Olmak	Güzel Ahlak Sahibi Olmak	Tedbir Sahibi Olmak	Sanatı Ve Sanatkârı Korumak	Zıllullah	Ünlü Kişiliklerle Beraber Anılması	Hükmü Yürüyor Olmak	Dindar Olmak	Reşid Olmak	İlim Ehli Olmak
7	13	KENAN PAŞA (d. … – ö. 1659)	1	-	1	-	1	-	1	2	2	-	-	1	-	-	-	-
8	4	RÂMÎ MEHMED PAŞA (d. 1655 – ö. 1708)	1	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
9	1 dörtlük	MUHSİNZÂDE ABDULLAH PAŞA (d. … – ö. 1749)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
10	2	RECEB PAŞA (d. … - ö. …)	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
11	8	MAHDUMZÂDE SUN'ULLAH PAŞA (d. … - ö. 1772)	5	-	6	1	-	-	-	1	1	-	-	1	2	-	-	-
12	2	TİMUR PAŞA (d. … - ö. 1790)	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
13	2	TAYYAR MAHMUD PAŞA (d. … - ö. 1808)	2	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-

Devlet Adamlarında Aranan Kişisel Özellikler Tablosu

Kazaskerler

Sıra	Belirlenen Toplam Beyit Sayısı	Kişilik	Görevi	Biyografi Bilgisi	Adil Olmak	Cömert Olmak	Akıllı Olmak	Basiretli Olmak	Kahır Vasfına Sahip Olmak	Güzel Ahlak Sahibi Olmak	Tedbir Sahibi Olmak	Sanatı Ve Sanatkârı Korumak	Zıllullah	Ünlü Kişiliklerle Beraber Anılması	Hükmü Yürüyor Olmak	Dindar Olmak	Reşid Olmak	İlim Ehli Olmak
1	25	MÜEYYEDZÂDE ABDURRAHMAN ÇELEBİ (d. 1456 – ö. 1516)	3	3	2	-	4	-	-	10	1	-	-	2	2	1	-	14
2	6	KINALIZÂDE ALİ EFENDİ (d. 1510 – ö. 1579)	1	-	1	1	-	-	-	1	-	-	-	2	-	1	-	2
3	12	İVAZ EFENDİ (d. 1498 – ö. 1586)	5	-	1	3	-	-	-	3	-	-	-	-	1	-	-	4
4	14	BAYRAMZÂDE ZEKERİYYA EFENDİ (d. 1514 – ö. 1593)	8	-	2	2	-	-	1	2	-	1	-	1	1	-	-	6
5	7	ALİ ÇELEBİZÂDE ABDULLAH EFENDİ (d. 1570 – ö. 1629)	2	-	-	3	-	-	-	3	-	-	-	1	-	-	-	-
6	3	KARAÇELEBİZÂDE ABDÜLAZİZ EFENDİ (d. 1591 – ö. 1658)	2	2	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
7	2	SUN'İZÂDE EMİN MEHMED EFENDİ (d. … – ö. 1665)	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Sıra	Belirlenen Toplam Beyit Sayısı	Kişilik	Görevi	Biyografi Bilgisi	Adil Olmak	Cömert Olmak	Akıllı Olmak	Basiretli Olmak	Kahır Vasfına Sahip Olmak	Güzel Ahlak Sahibi Olmak	Tedbir Sahibi Olmak	Sanatı Ve Sanatkârı Korumak	Zıllullah	Ünlü Kişiliklerle Beraber Anılması	Hükmü Yürüyor Olmak	Dindar Olmak	Reşid Olmak	İlim Ehli Olmak
8	2	KADRÎ EFENDİ (d. 1601 – ö. 1674)	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
9	2	İBRAHİM EFENDİ (d. … - ö. 1691)	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
10	4	AK MAHMUD EFENDİ (d. 1617 – ö. 1694)	2	-	-	1	1	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-
11	5	SADREDDİNZÂDE SADIK MEHMED EFENDİ (d. 1630 – ö. 1708)	2	-	-	-	1	-	-	3	-	2	-	1	-	-	-	1
12	7	ABDÜLBAKİ ARİF EFENDİ (d. 1633 – ö. 1713)	6	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	1
13	6	MİRZAZÂDE ŞEYH MEHMED EFENDİ (d. … - ö. 1735)	4	-	1	-	1	-	-	3	-	1	-	2	-	-	-	1

Devlet Adamlarında Aranan Kişisel Özellikler Tablosu

Nişancılar

Sıra	Belirlenen Toplam Beyit Sayısı	Kişilik	Görevi	Biyografi Bilgisi	Adil Olmak	Cömert Olmak	Akıllı Olmak	Basiretli Olmak	Kahır Vasfına Sahip Olmak	Güzel Ahlak Sahibi Olmak	Tedbir Sahibi Olmak	Sanatı Ve Sanatkârı Korumak	Zıllullah	Ünlü Kişiliklerle Beraber Anılması	Hükmü Yürüyor Olmak	Dindar Olmak	Reşid Olmak	İlim Ehli Olmak
1	20	CELALZADE MUSTAFA ÇELEBİ (d. 1490-91 – ö. 1567)	-	-	2	5	3	-	3	7	-	-	-	2	2	-	-	-
2	13	TACİZADE CAFER ÇELEBİ (d. … - ö. 1515)	3	2	1	2	-	-	1	1	-	-	1	-	2	-	-	-
3	2	FERİDUN AHMED BEY (d. … - ö. 1593)	2	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-

Devlet Adamlarında Aranan Kişisel Özellikler Tablosu

Defterdarlar

Sıra	Belirlenen Toplam Beyit Sayısı	Kişilik	Görevi	Biyografi Bilgisi	Adil Olmak	Cömert Olmak	Akıllı Olmak	Basiretli Olmak	Kahır Vasfına Sahip Olmak	Güzel Ahlak Sahibi Olmak	Tedbir Sahibi Olmak	Sanatı Ve Sanatkârı Korumak	Zıllullah	Ünlü Kişiliklerle Beraber Anılması	Hükmü Yürüyor Olmak	Dindar Olmak	Reşid Olmak	İlim Ehli Olmak
1	6	AHMED ÇELEBİ (d. … - ö. ….)	1	-	-	2	-	-	-	3	-	1	-	1	-	-	-	-
2	8	İSKENDER ÇELEBİ (d. … - ö. 1535)	1	-	-	5	1	-	-	3	1	-	-	2	-	-	-	-
3	13	MEHMED BEY (d. … - ö. 1590?)	9	-	1	4	-	-	-	1	-	-	-	-	2	1	-	1
4	4	BURHAN EFENDİ (d. … - ö. 1600)	1	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-

Sıra	Belirlenen Toplam Beyit Sayısı	Kişilik	Görevi	Biyografi Bilgisi	Adil Olmak	Cömert Olmak	Akıllı Olmak	Basiretli Olmak	Kahır Vasfına Sahip Olmak	Güzel Ahlak Sahibi Olmak	Tedbir Sahibi Olmak	Sanatı Ve Sanatkârı Korumak	Zillullah	Ünlü Kişiliklerle Beraber Anılması	Hükmü Yürüyor Olmak	Dindar Olmak	Reşid Olmak	İlim Ehli Olmak
5	5	EMÎR EFENDİ (d. … - ö.1626/1627?)	3	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-
6	5	AHMED PAŞA (d. … - ö. 1683)	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7	6	HATTAT MEHMED PAŞA (d. … - ö. 1689)	3	-	-	3	1	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	1
8	5	HAFIZ MEHMED EFENDİ (d. 1620 – ö. 1694)	1	-	-	1	-	-	-	2	-	-	-	1	1	2	-	-
9	3	İSMAİL PAŞA (d. … - ö. …)	1	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
10	4	MUHAMMED MUHSİN EFENDİ (d. 1822-1823 – ö. 1861-1876?)	1	-	-	-	2	-	-	1	1	-	-	1	-	-	-	-

Sıra	Belirlenen Toplam Beyit Sayısı	Kişilik	Görevi	Biyografi Bilgisi	Adil Olmak	Cömert Olmak	Akıllı Olmak	Basiretli Olmak	Kahır Vasfına Sahip Olmak	Güzel Ahlak Sahibi Olmak	Tedbir Sahibi Olmak	Sanatı Ve Sanatkârı Korumak	Zillullah	Ünlü Kişiliklerle Beraber Anılması	Hükmü Yürüyor Olmak	Dindar Olmak	Reşid Olmak	İlim Ehli Olmak
11	5	MUSTAFA PAŞAZÂDE MEHMED PAŞA (d. … - ö. 1724)	1	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
12	11	OSMAN PAŞA (d. … - ö. 1726)	3	-	-	4	1	-	-	2	1	-	1	3	1	-	-	-
13	3	RAİF İSMAİL PAŞA (d. 1725 – ö. 1784)	3	-	-	2	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
14	3	İBRAHİM EFENDİ (d. … - ö. 1798)	2	3	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
15	6	RÂŞİD EFENDİ (d. … - ö. 1889)	1	-	1	4	1	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-
16	3	SADULLAH EFENDİ (d. 1838 – ö. 1891)	1	1	2	1	-	-	-	1	-	-	-	-	2	-	-	-

Devlet Adamlarında Aranan Kişisel Özellikler Tablosu

Kaptanıderyalar

Sıra	Belirlenen Toplam Beyit Sayısı	Kişilik	Görevi	Biyografi Bilgisi	Adil Olmak	Cömert Olmak	Akıllı Olmak	Basiretli Olmak	Kahr Vasfına Sahip Olmak	Güzel Ahlak Sahibi Olmak	Tedbir Sahibi Olmak	Sanatı Ve Sanatkârı Korumak	Zıllullah	Ünlü Kişiliklerle Beraber Anılması	Hükmü Yürüyor Olmak	Dindar Olmak	Reşid Olmak	İlim Ehli Olmak
1	38	CAFER BEY (d. … – ö. 1520)	1	-	3	6	10	-	2	10	-	2	-	-	7	1	-	1
2	14	KENAN PAŞA (d. … – ö. 1659)	-	-	1	1	2	-	1	1	3	-	-	1	-	-	-	-
3	5	(RÂMİZ) ABDULLAH PAŞA (d. 1768 – ö. 1813)	4	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
4	2	CEZAYİRLİ GAZİ HASAN PAŞA (d. … - ö. 1790)	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5	3	KÜÇÜK HÜSEYİN PAŞA (d. 1758 - ö. 1803)	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Devlet Adamlarında Aranan Kişisel Özellikler Tablosu

Şeyhülislamlar

Sıra	Belirlenen Toplam Beyit Sayısı	Kişilik	Görevi	Biyografi Bilgisi	Adil Olmak	Cömert Olmak	Akıllı Olmak	Basiretli Olmak	Kahır Vasfına Sahip Olmak	Güzel Ahlak Sahibi Olmak	Tedbir Sahibi Olmak	Sanatı Ve Sanatkârı Korumak	Zıllullah	Ünlü Kişiliklerle Beraber Anılması	Hükmü Yürüyor Olmak	Dindar Olmak	Reşid Olmak	İlim Ehli Olmak
1	3	ABDÜLKADİR HAMİDİ ÇELEBİ (d. … - ö. 1548)	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	1	2	-	-
2	6	EBÜLMEYÂMİN MUSTAFA EFENDİ (d. 1546 – ö. 23 Kasım 1606)	1	-	-	-	-	-	-	3	-	1	-	-	1	-	-	-
3	13	BOSTANZÂDE MEHMED EFENDİ (d. 1536 – ö. 1598)	3	-	4	3	1	-	-	2	1	1	-	2	2	1	-	2
4	2	HOCAZÂDE MEHMED EFENDİ (d. 27 Şubat 1568 – ö. 2 Temmuz 1615)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-
5	9	BAYRAMZÂDE ZEKERİYYA EFENDİ (d. 1514 – ö. 11 Temmuz 1593)	3	1	-	1	-	-	-	1	-	-	-	1	1	1	-	4

Sıra	Belirlenen Toplam Beyit Sayısı	Kişilik	Görevi	Biyografi Bilgisi	Adil Olmak	Cömert Olmak	Akıllı Olmak	Basiretli Olmak	Kahır Vasfına Sahip Olmak	Güzel Ahlak Sahibi Olmak	Tedbir Sahibi Olmak	Sanatı Ve Sanatkârı Korumak	Zıllullah	Ünlü Kişiliklerle Beraber Anılması	Hükmü Yürüyor Olmak	Dindar Olmak	Reşid Olmak	İlim Ehli Olmak
6	21	EBÛİSHAKZÂDE MEHMED ESAD EFENDİ (d. Ekim 1685 – ö. 10 Ağustos 1753)	4	-	4	5	3	-	3	4	2	-	-	-	3	1	-	2
7	10	KARAÇELEBİZÂDE ABDÜLAZİZ EFENDİ (d. 1591 – ö. 1658)	2	-	-	4	1	-	1	3	-	-	-	1	-	1	-	1
8	7	EBÛSAİD MEHMED EFENDİ (d. … - ö. 1662)	1	-	1	1	2	-	1	1	-	-	-	1	1	1	-	1
9	20	ZEKERİYÂZÂDE YAHYÂ EFENDİ (d. … - ö. 1644)	4	-	3	2	3	-	-	2	1	-	-	7	4	1	-	7
10	4	BAHÂYÎ MEHMED EFENDİ (d. … - ö. 2 Ocak 1654)	1	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	2	-	-	-	-
11	11	SÂDIK MEHMED EFENDİ (21 Aralık 1630- 11 Kasım 1709)	7	2	-	3	-	-	-	3	-	-	-	1	-	-	-	1

Sıra	Belirlenen Toplam Beyit Sayısı	Kişilik	Görevi	Biyografi Bilgisi	Adil Olmak	Cömert Olmak	Akıllı Olmak	Basiretli Olmak	Kahır Vasfına Sahip Olmak	Güzel Ahlak Sahibi Olmak	Tedbir Sahibi Olmak	Sanatı Ve Sanatkârı Korumak	Zıllullah	Ünlü Kişiliklerle Beraber Anılması	Hükmü Yürüyor Olmak	Dindar Olmak	Reşid Olmak	İlim Ehli Olmak
12	6	SEYYİD ALİ EFENDİ (d. 1632 – ö. 1692)	2	-	-	-	-	-	-	2	-	2	-	1	-	-	-	2
13	15	EBEZÂDE ABDULLAH EFENDİ (d. … – ö. 1714)	4	-	1	4	1	-	-	5	-	2	-	1	1	2	-	2
14	7	MAHMUD EFENDİ (d. … - ö. 1718)	3	-	-	1	-	-	-	2	-	-	-	2	-	1	-	-
15	2	FEYZULLAH EFENDİ (d. 1700 – ö. 1761)	2	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
16	5	ÇELEBİZÂDE ÂSIM EFENDİ (d. … - ö. 1760)	-	-	-	-	2	-	-	3	-	-	-	3	-	2	-	2
17	21	PÎRÎZÂDE SÂHİB OSMAN EFENDİ (d. 1674 - ö. 1749)	4	-	-	8	1	-	-	6	-	-	-	-	-	1	-	10
18	21	VASSAFZÂDE MEHMED ESAD EFENDİ (d. 1707 – ö. 1778)	2	-	-	4	3	-	-	4	1	-	-	12	2	2	-	2

Sıra	Belirlenen Toplam Beyit Sayısı	Kişilik	Görevi	Biyografi Bilgisi	Adil Olmak	Cömert Olmak	Akıllı Olmak	Basiretli Olmak	Kahır Vasfına Sahip Olmak	Güzel Ahlak Sahibi Olmak	Tedbir Sahibi Olmak	Sanatı Ve Sanatkârı Korumak	Zıllullah	Ünlü Kişiliklerle Beraber Anılması	Hükmü Yürüyor Olmak	Dindar Olmak	Reşid Olmak	İlim Ehli Olmak
19	20	ESADZÂDE MEHMED ŞERİF EFENDİ (d. … – ö. 1790)	4	-	-	2	2	-	-	7	1	1	-	9	-	1	-	5
20	7	MEHMED KÂMİL EFENDİ (d. 1728 – ö. …)	1	-	-	3	1	-	-	1	1	-	-	2	-	-	-	1

Devlet Adamlarında Aranan Kişisel Özellikler Tablosu

Reisülküttaplar

Sıra	Belirlenen Toplam Beyit Sayısı	Kişilik	Görevi	Biyografi Bilgisi	Adil Olmak	Cömert Olmak	Akıllı Olmak	Basiretli Olmak	Kahır Vasfına Sahip Olmak	Güzel Ahlak Sahibi Olmak	Tedbir Sahibi Olmak	Sanatı Ve Sanatkârı Korumak	Zillullah	Ünlü Kişiliklerle Beraber Anılması	Hükmü Yürüyor Olmak	Dindar Olmak	Reşid Olmak	İlim Ehli Olmak
1	3	HAMZA PAŞA (d. … - ö. 1605/1606)	2	-	1	1	-	-	-	1	-	1	-	1	-	-	-	-
2	5	SARI ABDULLAH EFENDİ (d. 1584 – ö. 1660)	1	2	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-
3	5	ŞÂMİZÂDE MEHMED EFENDİ (d. … - ö. 1663/1664)	2	-	-	2	1	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-
4	5	KÖSE AHMED EFENDİ (d. … - ö. 1681)	4	-	-	-	1	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-
5	6	RÂMÎ MEHMED PAŞA (d. 1655 – ö. 1708)	1	-	-	-	1	-	-	2	-	-	-	-	-	2	-	-

Sıra	Belirlenen Toplam Beyit Sayısı	Kişilik	Görevi	Biyografi Bilgisi	Adil Olmak	Cömert Olmak	Akıllı Olmak	Basiretli Olmak	Kahır Vasfına Sahip Olmak	Güzel Ahlak Sahibi Olmak	Tedbir Sahibi Olmak	Sanatı Ve Sanatkârı Korumak	Zillullah	Ünlü Kişiliklerle Beraber Anılması	Hükmü Yürüyor Olmak	Dindar Olmak	Reşid Olmak	İlim Ehli Olmak
6	5	HACI MUSTAFA EFENDİ (d. … - ö. …)	3	-	-	1	1	-	-	1	-	-	-	1	-	1	-	-
7	5	ABDÜLKERİM BEY (d. … - ö. 1717)	3	-	-	1	2	-	-	1	-	-	-	1	1	-	-	-

Devlet Ve Toplum Değerleri Tablosu

Sadrazamlar

Sıra No	Belirlenen Toplam Beyit Sayısı	Kişilik	Savaşçılık Duygusu	Devletçilik Anlayışı	Kahramanlık Duygusu	Üstünlük Duygusu (İmparatorluk Psikolojisi)	Fetih Duygusu	Asayiş / Emn ü Eman	Cihan Hakimiyeti İdeali	Yönetim Anlayışı
1	5	MAHMÛD PAŞA (d. … - ö. 1474)	1	1	-	1	-	-	-	-
2	9	KOCA DÂVÛD PAŞA (d. … - ö. 1498)	1	1	3	1	-	-	-	-
3	32	HADIM / ATİK ALİ PAŞA (d. … - ö. 1511)	11	6	1	3	-	2	3	-
4	21	KOCA MUSTAFA PAŞA (d. … - ö. 1512)	1	9	1	1	1	-	-	-
5	7	PÎRÎ MEHMED PAŞA (d. … – ö. 1533)	-	3	-	1	-	-	-	-

Sıra No	Belirlenen Toplam Beyit Sayısı	Kişilik	Savaşçılık Duygusu	Devletçilik Anlayışı	Kahramanlık Duygusu	Üstünlük Duygusu (İmparatorluk Psikolojisi)	Fetih Duygusu	Asayiş / Emn ü Eman	Cihan Hakimiyeti İdeali	Yönetim Anlayışı
6	42 beyit 5 bent	MAKBUL/ MAKTUL/ FRENK İBRAHİM PAŞA (d. … - ö. 1536)	5	7	4	-	3	3	-	2
7	21	AYAS PAŞA (d. … - ö. 1539)	5	3	-	-	4	1	-	1
8	4	YÛNÛS PAŞA (d. … - ö. 1557)	-	1	-	1	-	-	-	-
9	8	RÜSTEM PAŞA (d. 1500 – ö. 10 Temmuz 1561)	1	1	-	-	1	-	1	-
10	10	SOKULLU MEHMED PAŞA (d. 1505 – ö. 1579)	-	1	-	-	-	4	1	2
11	26	ÖZDEMİROĞLU OSMAN PAŞA (d. 1526 – ö. 1585)	4	3	3	1	3	-	1	2

Sıra No	Belirlenen Toplam Beyit Sayısı	Kişilik	Savaşçılık Duygusu	Devletçilik Anlayışı	Kahramanlık Duygusu	Üstünlük Duygusu (İmparatorluk Psikolojisi)	Fetih Duygusu	Asayiş / Emn ü Eman	Cihan Hakimiyeti İdeali	Yönetim Anlayışı
12	40	FERHAD PAŞA (d. … - ö. 1595)	9	5	8	1	7	-	4	2
13	26	KOCA SİNAN PAŞA (d. 1520? – ö. 1596)	7	4	4	1	8	-	-	1
14	13	HADIM HASAN PAŞA (d. … - ö. 1598)	6	3	3	-	3	-	2	-
15	3	DAMAD İBRAHİM PAŞA (d. … - ö. 1601)	-	-	-	-	-	-	-	-
16	18	KUYUCU MURAD PAŞA (d. 1535 – ö. 21 Haziran 1611)	5	3	2	1	1	-	3	-
17	14	NASUH PAŞA (d. … - ö. 17 Ekim 1614)	3	3	-	-	2	3	2	-

Sıra No	Belirlenen Toplam Beyit Sayısı	Kişilik	Savaşçılık Duygusu	Devletçilik Anlayışı	Kahramanlık Duygusu	Üstünlük Duygusu (İmparatorluk Psikolojisi)	Fetih Duygusu	Asayiş / Emn ü Eman	Cihan Hakimiyeti İdeali	Yönetim Anlayışı
18	5	GÜZELCE ALİ PAŞA (d. … - ö. Mart 1621)	4	-	-	-	1	1	-	-
19	8	HÜSREV PAŞA (d. … - ö. Mart 1632)	3	1	-	-	1	2	1	-
20	2	HAFIZ AHMED PAŞA (d. 1564 – ö. 10 Şubat 1632)	-	2	-	-	-	-	-	-
21	3	BAYRAM PAŞA (d. … - ö. 21 Mart 1638)	-	-	-	-	-	-	1	2
22	7	TAYYAR MEHMED PAŞA (d. … - ö. 24 Aralık 1638)	-	-	-	-	-	-	1	-
23	29	SÂLİH PAŞA (d. 1607 – ö. 14 Eylül 1647)	-	9	-	1	1	1	1	3

Sıra No	Belirlenen Toplam Beyit Sayısı	Kişilik	Savaşçılık Duygusu	Devletçilik Anlayışı	Kahramanlık Duygusu	Üstünlük Duygusu (İmparatorluk Psikolojisi)	Fetih Duygusu	Asayiş / Emn ü Eman	Cihan Hakimiyeti İdeali	Yönetim Anlayışı
24	32	İPŞİR MUSTAFA PAŞA (d. 1607 - ö. 11 Mayıs 1655)	7	4	2	2	2	4	4	4
25	11	SİYÂVÛŞ PAŞA (d. … - ö. 1656)	-	5	-	1	-	-	-	-
26	16	DELİ HÜSEYİN PAŞA (d. … - ö. 1659)	3	2	2	1	-	-	4	-
27	31	KÖPRÜLÜ MEHMED PAŞA (d. 1578 – ö. 31 Ekim 1661)	3	2	1	-	1	6	2	1
28	7	GÜRCÜ MEHMED PAŞA (d. … - ö. 1665)	1	1	1	-	-	1	3	-

Sıra No	Belirlenen Toplam Beyit Sayısı	Kişilik	Savaşçılık Duygusu	Devletçilik Anlayışı	Kahramanlık Duygusu	Üstünlük Duygusu (İmparatorluk Psikolojisi)	Fetih Duygusu	Asayiş / Emn ü Eman	Cihan Hakimiyeti İdeali	Yönetim Anlayışı
29	48	KÖPRÜLÜZÂDE FÂZIL AHMED PAŞA (d. 1635 – ö. 1676)	13	5	2	3	6	7	11	1
30	15	MERZİFONLU KARA MUSTAFA PAŞA (d. … - ö. 1683)	4	1	3	-	5	2	-	2
31	22	DAMAD İBRAHİM PAŞA (NEVŞEHİRLİ) (d. … - ö. 1730)	1	4	-	-	-	1	5	1
32	21	MUHSİNZÂDE MEHMED PAŞA (d. … - ö. 4 Ağustos 1774)	2	6	-	-	2	2	3	5
33	10	YAĞLIKÇIZÂDE DERVİŞ MEHMED PAŞA (d. 1735 – ö. 1777)	2	3	1	-	-	-	2	-
34	3	İZZET MEHMED PAŞA (d. 1723 – ö. Şubat 1784)	-	-	-	-	-	-	1	-

Sıra No	Belirlenen Toplam Beyit Sayısı	Kişilik	Savaşçılık Duygusu	Devletçilik Anlayışı	Kahramanlık Duygusu	Üstünlük Duygusu (İmparatorluk Psikolojisi)	Fetih Duygusu	Asayiş / Emn ü Eman	Cihan Hakimiyeti İdeali	Yönetim Anlayışı
35	16	HALİL HAMİD PAŞA (d. 1736 – ö. 1785)	3	5	-	-	-	1	1	1
36	21	(KÖR) YUSUF ZİYÂ PAŞA (d. … - ö. 1819)	6	2	1	-	3	2	1	1
37	3	HURŞİD AHMED PAŞA (d. … - ö. 30 Kasım 1822)	-	-	-	-	-	-	-	-
38	2	SİLAHDAR ALİ PAŞA (d. … - ö. 1829)	-	-	-	-	-	-	-	-
39	3 beyit 1 bent	YUSUF KÂMİL PAŞA (d. 1808 - ö. 1876)	2	-	-	-	1	-	-	-
40	3	AHMET CEVAD PAŞA (d. 1851 - 10 Ağustos 1900)	-	-	-	-	-	-	1	1

Devlet Ve Toplum Değerleri Tablosu

Vezirler

Sıra No	Belirlenen Toplam Beyit Sayısı	Kişilik	Savaşçılık Duygusu	Devletçilik Anlayışı	Kahramanlık Duygusu	Üstünlük Duygusu (İmparatorluk Psikolojisi)	Fetih Duygusu	Asayiş / Emn ü Eman	Cihan Hakimiyeti İdeali	Yönetim Anlayışı
1	18	KÂSIM PAŞA (CEZERÎ) (d. … – ö. …)	2	5	-	-	-	-	5	-
2	5	DAMAD YAHYA PAŞA (d. … – ö. 1507)	2	-	-	-	1	-	-	-
3	8	ŞEMSÎ AHMED PAŞA (d. … – ö. 1580)	1	1	1	-	2	1	-	1
4	3	İPŞİR MUSTAFA PAŞA (d. … – ö. 1655)	-	-	-	-	-	-	-	-
5	5	SOFU MEHMED PAŞA (d. … – ö. 11 Mayıs 1655)	-	2	-	-	-	1	-	-
6	2	BÂKÎ PAŞA (d. … - ö. 1626)	-	-	-	1	-	-	-	-

Sıra No	Belirlenen Toplam Beyit Sayısı	Kişilik	Savaşçılık Duygusu	Devletçilik Anlayışı	Kahramanlık Duygusu	Üstünlük Duygusu (İmparatorluk Psikolojisi)	Fetih Duygusu	Asayiş / Emn ü Eman	Cihan Hakimiyeti İdeali	Yönetim Anlayışı
7	13	KENAN PAŞA (d. … – ö. 1659)	6	-	-	1	2	1	3	1
8	4	RÂMÎ MEHMED PAŞA (d. 1655 – ö. 1708)	-	1	-	-	-	1	-	-
9	1 dörtlük	MUHSİNZÂDE ABDULLAH PAŞA (d. … – ö. 1749)	-	1	-	-	-	-	-	-
10	2	RECEB PAŞA (d. … - ö. …)	-	1	-	-	-	1	-	-
11	8	MAHDUMZÂDE SUN'ULLAH PAŞA (d. … - ö. 1772)	-	2	-	-	-	3	2	-
12	2	TİMUR PAŞA (d. … - ö. 1790)	-	-	-	-	-	-	-	-
13	2	TAYYAR MAHMUD PAŞA (d. … - ö. 1808)	-	-	-	-	-	-	-	-

Devlet Ve Toplum Değerleri Tablosu

Kazaskerler

Sıra No	Belirlenen Toplam Beyit Sayısı	Kişilik	Savaşçılık Duygusu	Devletçilik Anlayışı	Kahramanlık Duygusu	Üstünlük Duygusu (İmparatorluk Psikolojisi)	Fetih Duygusu	Asayiş / Emn ü Eman	Cihan Hakimiyeti İdeali	Yönetim Anlayışı
1	25	MÜEYYEDZÂDE ABDURRAHMAN ÇELEBİ (d. 1456 – ö. 1516)	-	2	-	-	-	1	5	-
2	6	KINALIZÂDE ALİ EFENDİ (d. 1510 – ö. 1579)	-	1	-	2	-	-	-	-
3	12	İVAZ EFENDİ (d. 1498 – ö. 1586)	-	3	-	-	-	-	-	1
4	14	BAYRAMZÂDE ZEKERİYYA EFENDİ (d. 1514 – ö. 1593)	-	3	-	-	-	-	1	5
5	7	ALİ ÇELEBİZÂDE ABDULLAH EFENDİ (d. 1570 – ö. 1629)	-	3	-	1	-	-	1	-
6	3	KARAÇELEBİZÂDE ABDÜLAZİZ EFENDİ (d. 1591 – ö. 1658)	-	-	-	-	-	-	1	-

Sıra No	Belirlenen Toplam Beyit Sayısı	Kişilik	Savaşçılık Duygusu	Devletçilik Anlayışı	Kahramanlık Duygusu	Üstünlük Duygusu (İmparatorluk Psikolojisi)	Fetih Duygusu	Asayiş / Emn ü Eman	Cihan Hakimiyeti İdeali	Yönetim Anlayışı
7	2	SUN'ÎZÂDE EMİN MEHMED EFENDİ (d. … – ö. 1665)	-	-	-	-	-	-	-	-
8	2	KADRÎ EFENDİ (d. 1601 – ö. 1674)	-	-	-	-	-	-	-	-
9	2	İBRAHİM EFENDİ (d. … - ö. 1691)	-	1	-	-	-	-	-	1
10	4	AK MAHMUD EFENDİ (d. 1617 – ö. 1694)	-	1	-	1	-	-	-	-
11	5	SADREDDİNZÂDE SADIK MEHMED EFENDİ (d. 1630 – ö. 1708)	-	-	-	-	-	-	-	-
12	7	ABDÜLBAKİ ARİF EFENDİ (d. 1633 – ö. 1713)	-	-	-	-	-	-	1	-
13	6	MİRZAZÂDE ŞEYH MEHMED EFENDİ (d. … - ö. 1735)	-	-	-	-	-	-	-	-

Devlet Ve Toplum Değerleri Tablosu

Nişancılar

Sıra No	Belirlenen Toplam Beyit Sayısı	Kişilik	Savaşçılık Duygusu	Devletçilik Anlayışı	Kahramanlık Duygusu	Üstünlük Duygusu (İmparatorluk Psikolojisi)	Fetih Duygusu	Asayiş / Emn ü Eman	Cihan Hakimiyeti İdeali	Yönetim Anlayışı
1	20	CELALZADE MUSTAFA ÇELEBİ (d. 1490-91 – ö. 1567)	-	7	-	-	2	-	5	1
2	13	TACİZADE CAFER ÇELEBİ (d. … - ö. 1515)	3	2	-	-	-	-	-	-
3	2	FERİDUN AHMED BEY (d. … - ö. 1593)	1	-	-	-	-	-	-	-

Devlet Ve Toplum Değerleri Tablosu

Defterdarlar

Sıra No	Belirlenen Toplam Beyit Sayısı	Kişilik	Savaşçılık Duygusu	Devletçilik Anlayışı	Kahramanlık Duygusu	Üstünlük Duygusu (İmparatorluk Psikolojisi)	Fetih Duygusu	Asayiş / Emn ü Eman	Cihan Hakimiyeti İdeali	Yönetim Anlayışı
1	6	AHMED ÇELEBİ (d. … - ö. ….)	-	2	-	-	-	-	-	-
2	8	İSKENDER ÇELEBİ (d. … - ö. 1535)	-	5	-	-	-	-	-	-
3	13	MEHMED BEY (d. … - ö. 1590?)	1	4	-	-	-	1	1	-
4	4	BURHAN EFENDİ (d. … - ö. 1600)	-	1	1	-	-	-	-	-
5	5	EMÎR EFENDİ (d. … - ö.1626/1627?)	-	-	-	-	-	-	-	-
6	5	AHMED PAŞA (d. … - ö. 1683)	-	-	-	-	-	-	-	-

Sıra No	Belirlenen Toplam Beyit Sayısı	Kişilik	Savaşçılık Duygusu	Devletçilik Anlayışı	Kahramanlık Duygusu	Üstünlük Duygusu (İmparatorluk Psikolojisi)	Fetih Duygusu	Asayiş / Emn ü Eman	Cihan Hakimiyeti İdeali	Yönetim Anlayışı
7	6	HATTAT MEHMED PAŞA (d. … - ö. 1689)	2	3	-	-	-	-	-	-
8	5	HAFIZ MEHMED EFENDİ (d. 1620 – ö. 1694)	-	1	-	-	-	-	1	-
9	3	İSMAİL PAŞA (d. … - ö. …)	-	2	-	-	-	-	-	-
10	4	MUHAMMED MUHSİN EFENDİ (d. 1822-1823 – ö. 1861-1876?)	-	-	-	-	-	-	-	-
11	5	MUSTAFA PAŞAZÂDE MEHMED PAŞA (d. … - ö. 1724)	-	1	-	-	-	2	-	-
12	11	OSMAN PAŞA (d. … - ö. 1726)	-	5	-	-	-	-	-	-

Sıra No	Belirlenen Toplam Beyit Sayısı	Kişilik	Savaşçılık Duygusu	Devletçilik Anlayışı	Kahramanlık Duygusu	Üstünlük Duygusu (İmparatorluk Psikolojisi)	Fetih Duygusu	Asayiş / Emn ü Eman	Cihan Hakimiyeti İdeali	Yönetim Anlayışı
13	3	RAİF İSMAİL PAŞA (d. 1725 – ö. 1784)	-	2	-	-	-	-	-	-
14	3	İBRAHİM EFENDİ (d. … - ö. 1798)	-	-	-	-	1	-	-	1
15	6	RÂŞİD EFENDİ (d. … - ö. 1889)	-	4	-	-	-	-	1	-
16	3	SADULLAH EFENDİ (d. 1838 – ö. 1891)	-	1	-	-	-	-	-	-

Devlet Ve Toplum Değerleri Tablosu

Kaptanıderyalar

Sıra No	Belirlenen Toplam Beyit Sayısı	Kişilik	Savaşçılık Duygusu	Devletçilik Anlayışı	Kahramanlık Duygusu	Üstünlük Duygusu (İmparatorluk Psikolojisi)	Fetih Duygusu	Asayiş / Emn ü Eman	Cihan Hakimiyeti İdeali	Yönetim Anlayışı
1	38	CAFER BEY (d. … – ö. 1520)	5	7	-	-	1	4	1	-
2	14	KENAN PAŞA (d. … – ö. 1659)	6	2	-	1	2	1	4	1
3	5	(RÂMİZ) ABDULLAH PAŞA (d. 1768 – ö. 1813)	-	1	-	-	-	-	-	-
4	2	CEZAYİRLİ GAZİ HASAN PAŞA (d. … - ö. 1790)	-	1	-	-	1	-	1	-
5	3	KÜÇÜK HÜSEYİN PAŞA (d. 1758 - ö. 1803)	-	3	-	-	-	-	-	-

Devlet Ve Toplum Değerleri Tablosu

Şeyhülislamlar

Sıra No	Belirlenen Toplam Beyit Sayısı	Kişilik	Savaşçılık Duygusu	Devletçilik Anlayışı	Kahramanlık Duygusu	Üstünlük Duygusu (İmparatorluk Psikolojisi)	Fetih Duygusu	Asayiş / Emn ü Eman	Cihan Hakimiyeti İdeali	Yönetim Anlayışı
1	3	ABDÜLKADİR HAMİDİ ÇELEBİ (d. … - ö. 1548)	-	-	-	-	-	-	-	-
2	6	EBÜLMEYÂMİN MUSTAFA EFENDİ (d. 1546 – ö. 23 Kasım 1606)	-	-	-	-	-	1	-	-
3	13	BOSTANZÂDE MEHMED EFENDİ (d. 1536 – ö. 1598)	-	3	-	-	-	1	-	8
4	2	HOCAZÂDE MEHMED EFENDİ (d. 27 Şubat 1568 – ö. 2 Temmuz 1615)	-	1	-	-	-	-	1	-
5	10	BAYRAMZÂDE ZEKERİYYA EFENDİ (d. 1514 – ö. 11 Temmuz 1593)	-	3	-	-	-	-	1	-

Sıra No	Belirlenen Toplam Beyit Sayısı	Kişilik	Savaşçılık Duygusu	Devletçilik Anlayışı	Kahramanlık Duygusu	Üstünlük Duygusu (İmparatorluk Psikolojisi)	Fetih Duygusu	Asayiş / Emn ü Eman	Cihan Hakimiyeti İdeali	Yönetim Anlayışı
6	21	EBÛİSHAKZÂDE MEHMED ESAD EFENDİ (d. Ekim 1685 – ö. 10 Ağustos 1753)	-	6	-	-	-	2	3	2
7	10	KARAÇELEBİZÂDE ABDÜLAZİZ EFENDİ (d. 1591 – ö. 1658)	-	4	-	-	-	-	4	-
8	7	EBÛSAİD MEHMED EFENDİ (d. … - ö. 1662)	-	1	-	-	-	-	1	1
9	20	ZEKERİYÂZÂDE YAHYÂ EFENDİ (d. … - ö. 1644)	-	3	-	-	-	2	1	1
10	4	BAHÂYÎ MEHMED EFENDİ (d. … - ö. 2 Ocak 1654)	-	-	-	-	-	-	-	-
11	11	SÂDIK MEHMED EFENDİ (21 Aralık 1630- 11 Kasım 1709)	-	3	-	-	-	-	1	-
12	6	SEYYİD ALİ EFENDİ (d. 1632 – ö. 1692)	1	-	-	-	-	-	-	-
13	15	EBEZÂDE ABDULLAH EFENDİ (d. … – ö. 1714)	-	5	-	1	-	-	3	-

Sıra No	Belirlenen Toplam Beyit Sayısı	Kişilik	Savaşçılık Duygusu	Devletçilik Anlayışı	Kahramanlık Duygusu	Üstünlük Duygusu (İmparatorluk Psikolojisi)	Fetih Duygusu	Asayiş / Emn ü Eman	Cihan Hakimiyeti İdeali	Yönetim Anlayışı
14	7	MAHMUD EFENDİ (d. … - ö. 1718)	-	1	-	-	-	-	1	1
15	2	FEYZULLAH EFENDİ (d. 1700 – ö. 1761)	-	1	-	-	-	-	-	-
16	5	ÇELEBİZÂDE ÂSIM EFENDİ (d. … - ö. 1760)	-	-	-	-	-	-	-	-
17	21	PÎRÎZÂDE SÂHİB OSMAN EFENDİ (d. 1674 - ö. 1749)	-	8	-	-	-	1	1	1
18	21	VASSAFZÂDE MEHMED ESAD EFENDİ (d. 1707 – ö. 1778)	-	7	-	1	-	-	2	1
19	20	ESADZÂDE MEHMED ŞERİF EFENDİ (d. … – ö. 1790)	-	2	-	-	-	-	1	2
20	7	MEHMED KÂMİL EFENDİ (d. 1728 – ö. …)	-	3	-	-	-	-	-	1

Devlet Ve Toplum Değerleri Tablosu

Reisülküttaplar

Sıra No	Belirlenen Toplam Beyit Sayısı	Kişilik	Savaşçılık Duygusu	Devletçilik Anlayışı	Kahramanlık Duygusu	Üstünlük Duygusu (İmparatorluk Psikolojisi)	Fetih Duygusu	Asayiş / Emn ü Eman	Cihan Hakimiyeti İdeali	Yönetim Anlayışı
1	3	HAMZA PAŞA (d. … - ö. 1605/1606)	-	2	-	-	-	-	-	-
2	5	SARI ABDULLAH EFENDİ (d. 1584 – ö. 1660)	-	1	-	-	-	-	-	-
3	5	ŞÂMİZÂDE MEHMED EFENDİ (d. … - ö. 1663/1664)	-	2	-	-	-	-	-	-
4	5	KÖSE AHMED EFENDİ (d. … - ö. 1681)	-	-	-	-	-	-	-	-
5	6	RÂMÎ MEHMED PAŞA (d. 1655 – ö. 1708)	-	4	-	-	-	-	-	-

Sıra No	Belirlenen Toplam Beyit Sayısı	Kişilik	Savaşçılık Duygusu	Devletçilik Anlayışı	Kahramanlık Duygusu	Üstünlük Duygusu (İmparatorluk Psikolojisi)	Fetih Duygusu	Asayiş / Emn ü Eman	Cihan Hakimiyeti İdeali	Yönetim Anlayışı
6	5	HACI MUSTAFA EFENDİ (d. … - ö. …)	-	1	-	-	-	-	-	-
7	5	ABDÜLKERİM BEY (d. … - ö. 1717)	-	2	-	-	-	-	-	-